

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯРОВЕНКО ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 330.322.3 : 37

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНВЕСТИЦІЇ У СФЕРУ ОСВІТИ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством
економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
Т. С. Яровенко

Науковий консультант:

Смирнов Сергій Олександрович

доктор фізико-математичних наук, професор

Полтава – 2017

АНОТАЦІЯ

Яровенко Т. С. Інвестиції у сферу освіти України: теоретико-методологічний аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Полтавська державна аграрна академія, Полтава, 2017.

Дисертаційна робота присвячена розв’язанню науково-прикладної проблеми впровадження багатоваріантної інвестиційної політики, заснованої на теоретико-методологічних засадах освітнього інвестування, задля забезпечення розвитку сфери освіти України.

У першому розділі узагальнено наукові підходи щодо визначення сутності та складників поняття «сфера освіти», проаналізовано стан та розвиток освітньої сфери в Україні, узагальнено теоретико-методологічні підходи щодо визначення поняття «інвестиції у сферу освіти» та виявлено особливості їхньої практичної реалізації, У другому розділі досліджено сутність інвестиційного забезпечення розвитку сфери освіти, визначено тенденції у сфері освіти, які є детермінантами освітнього інвестування, визначено рівень інвестиційного розвитку сфери освіти України з метою обґрунтування довгострокової інвестиційної політики у цій сфері. У третьому розділі проаналізовано та удосконалено статистичне забезпечення моніторингу освітнього інвестування, проведено моніторинги інвестування у сферу освіти в Україні та її інвестиційного розвитку. У четвертому розділі виявлено, обґрунтовано та уточнено складники інвестиційної системи освітньої сфери, узагальнено, конкретизовано та систематизовано джерела, методи та форми інвестицій у сфері освіти, досліджено теоретичні основи інноваційного інвестування як домінанти розвитку освітньої сфери. У п’ятому розділі розроблено механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти, визначено стратегічні напрями інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні та виявлено особливості та ризики інвестиційних проектів у сфері

освіти України та вдосконалено механізм управління ними, обґрунтовано та розроблено інвестиційні стратегії у освітній сфері задля забезпечення її інвестиційного розвитку.

Вперше встановлено, що співвідношення між обсягами ВВП, послуг та інвестицій характеризує типи інвестиційного розвитку сфери освіти (інтенсивний, екстенсивний та детенсивний). Освітні інвестиції позначаються на збільшенні потенціалу сфери освіти, а отже, й обсягу освітніх послуг та їхньої якості, що викликає зростання ВВП цієї сфери швидшими темпами. Це дозволило сформулювати положення щодо освітнього інвестування, яке може бути використано під час моніторингу: задля забезпечення інтенсивного інвестиційного розвитку сфери освіти темпи росту її ВВП повинні перевищувати темпи росту обсягу освітніх послуг, які, у свою чергу, повинні бути більшими за темпи росту загального обсягу освітніх інвестицій.

Обґрунтовано теоретико-методологічний підхід щодо управління освітніми інвестиціями на основі системи джерел, методів та форм інвестування, які мають бути використані у процесі формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти з метою стимулювання участі приватного сектору у інвестуванні освіти.

У межах дослідження розроблено напрями інвестиційного розвитку (інформаційний, методологічний, правовий, організаційно-управлінський), які є діючим орієнтиром модернізації сфери освіти України. Особливе місце при цьому відведено організаційно-управлінському напрямку, який є пріоритетним та включає заходи щодо удосконалення механізму фінансування інвестиційної діяльності, розробки та реалізації цілісної багатоваріантної інвестиційної політики у сфері освіти на різних її рівнях, децентралізації та демократизації управління освітніми інвестиціями.

Розроблено механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України, який слід розглядати як систему цілеспрямовано організованих взаємодій між сферою освіти та органами управління й регулювання шляхом реалізації функцій управління із застосуванням комплексу

методів, важелів, інструментів та стратегії (з урахуванням впливу чинників та обмежень) задля досягнення інвестиційного розвитку. Це надає можливість визначити функції та етапи, а також розробляти заходи інвестиційної політики в освітній сфері задля забезпечення в Україні прискореного інноваційного розвитку освіти.

Удосконалено теоретичні основи інвестиційного менеджменту шляхом розробки інвестиційної системи сфери освіти, яка розглядатися як багаторівнева система з агрегованим характером, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою. Такий підхід, на відміну від існуючих, робить взаємодію учасників інвестиційного процесу більш впорядкованою, знижує інвестиційні витрати й ризики, підвищуючи ефективність інвестиційного процесу у цілому. Крім того, диференціація, уточнення та систематизація понять дозволяє уніфікувати й універсалізувати термінологічний апарат освітнього інвестування у відповідності до сучасних вимог розвитку сфери освіти.

У роботі вдосконалено теоретико-методологічний підхід щодо статистичного забезпечення освітнього інвестування шляхом обліку освітніх інвестицій як статистичної категорії. Їхнє практичне застосування у вигляді методичних рекомендацій дозволяє підвищити об'єктивність прийняття управлінських рішень під час планування освітніх інвестицій, аналізувати повноту реалізації інвестиційної політики та ефективність використання інвестиційних ресурсів, обґрунтувати необхідність й наслідки впровадження освітніх реформ та прогнозувати інвестиційні потреби сфери освіти України.

Удосконалено методологічний інструментарій управління інвестиційним розвитком сфери освіти на основі використання проектного підходу. Це дозволяє збільшити гнучкість і адаптивність впровадження освітніх інвестицій, підвищити відповідальність функціональних керівників за результати інвестування та надає можливість наукового обґрунтування розробки ефективної інвестиційної політики у освітній сфері з позицій системного підходу.

Крім того, у роботі удосконалено методологічні підходи щодо управління

інвестиційними проектами у сфері освіти, засновані на застосуванні їхньої класифікації та адаптованої спіральної моделі Б. Боєма при їхній розробці із використанням заходів ризик-менеджменту. Це сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень в умовах обмеження часу та інвестиційних ресурсів, зменшенню інвестиційного ризику, забезпечує створення портфелю інвестиційних проектів та формування інвестиційної програми на засадах системного підходу, дозволяє обґрунтовано визначати напрями освітнього інвестування та спрямовувати інвестиції задля забезпечення прискореного інноваційного розвитку сфери освіти України.

Дістали подальшого розвитку теоретичні основи освітнього менеджменту шляхом уточнення трактування понять й категорій («сфера освіти», «освітня інвестиція або інвестиція в освіту», «інвестиційна політика у сфері освіти», «інвестиційна стратегія у сфері освіти», «інвестиційний розвиток сфери освіти». Запропоновані трактування дозволяють: використовувати зазначені терміни у нормативно-правових актах та практичній діяльності суб'єктів сфери освіти; систематизувати у довгостроковій перспективі необхідну для планування інвестиційних процесів інформацію; створити основу ефективного механізму її формування та реалізації задля забезпечення розвитку вітчизняної сфери освіти; обґрунтувати ефективне управління розвитком сфери освіти з позицій системного підходу.

Крім того, дістала подальшого розвитку систематизація чинників інвестиційного розвитку сфери освіти та їхнє групування відповідно до сфери виникнення та рівнів господарювання, у межах певної системи з синергічним ефектом. Це дозволяє провести моніторинг такого розвитку з урахуванням нормативно-правового, географічного, організаційного, ринкового, соціального аспектів та враховувати вплив цих детермінант під час розробки інвестиційної політики в Україні на різних рівнях сфери освіти.

Ключові слова: сфера освіти, освітні інвестиції, інноваційне інвестування, інвестиційний розвиток, інвестиційна політика.

ANNOTATION

Yarovenko T. S. Investments into educational sphere of Ukraine: theoretical and methodological aspect. – Qualifying research paper, to be treated as manuscript.

A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Economics for the specialty 08.00.03 ‘Economics and Management of National Economy’. – Oles Honchar Dnipro National University, Poltava State Agrarian Academy, Poltava, 2017.

The thesis is dedicated to the resolution of scientific and applied problem of implementation of multivariate investment policy based upon theoretical and methodological foundations of educational investment for providing the development of educational sphere of Ukraine.

Section 1 contains the consolidation and generalization of scientific approaches to the definition of the essence and constituents of the notion ‘educational sphere’, provides analysis of current state and development of educational sphere in Ukraine and comprises the generalization of theoretical and methodological approaches to the definition of notion ‘investments into educational sphere’, reveals the particularities of their realization.

Section 2 studies the essentials of investment support for development of educational sphere, identifies trends within the educational sphere which serve as determinants of educational investment, exposure of level of ‘investment-driven development’ for educational sphere of Ukraine with the purpose ground of long-term investment politics in this sphere.

Section 3 provides analysis and improvement of statistical provisions for monitoring of educational investment, contains the data on conducted monitorings of investments in educational sphere of Ukraine and its investment-driven development.

Section 4 elucidates, substantiates and specifies the constituents of educational sphere investment system, containing consolidation, specification and systematization of sources, methods and forms of investment into educational sphere and investigates theoretical foundations of innovation-driven investment as a dominant trait in the development of educational sphere.

Section 5 elaborates a mechanism for formation and implementation of investment policy in the sphere of education, defines strategic areas for investment development of educational sphere in Ukraine, elucidates the peculiarities and risks of investment projects in the educational sphere of Ukraine, providing considerable improvement in the mechanism of investment projects management, contains substantiation and development of investment strategies in the educational sphere for the purpose of providing its investment-driven development.

For the first time, it has been established that the correlation between GDP volume, educational services and investment characterizes the types of investment-driven development of the educational sphere (intensive, extensive and detensive). Educational investments affect the increase in potential in the educational sphere, hence the scope of educational services and their quality, which further stimulates the higher rate of growth of educational GDP. This allowed to formulate the rule of educational investment which may be employed in the process of monitoring: for the purpose of providing intensive investment-driven development of the educational sphere the growth rate of educational GDP must exceed the growth rate of volume of educational services, which, in its turn, must exceed the growth rate of the total volume of educational investments.

The work provides a substantiation of theoretical and methodological approach towards management of educational investments on the basis of the system of sources, methods and forms of investment that are to be utilized in the process of formation and realization of the investment policy in the educational sphere aiming to stimulate the involvement of private sector in the educational investment.

Within the scope of the research the areas for investment-driven development (informational, methodological, legal, institutional and administrative) have been elaborated, serving as an acting reference point for modernization of educational sphere in Ukraine. A distinctive significance is assigned to institutional and administrative focus area which bears top priority and involves measures regarding the improvement of the mechanism of funding the investment activity, development and realization of integral multivariate investment policy in the sphere of education at its various

levels, decentralization and democratization of educational investment management.

The work elaborates a developed mechanism of formation and realization of investment policy in the educational sphere of Ukraine, which is to be regarded as a system of intentionally organized interactions between the educational sphere and government agencies as well as a regulatory system functioning by means of realization of management functions through a composite of methods, leverages, instruments and strategies taking into account the influence of factors and limitations for the purpose of achieving investment-driven development. This provides the possibility to define functions and stages, to devise measures of investment policy in the educational sphere with the aim to provide accelerated innovation-driven development of education in Ukraine.

The paper comprises refinements for theoretical foundations of investment management by means of elaborating the investment scheme for educational sphere that is considered as a multitier system with aggregated composition which serves as a methodological platform for investment policy at all levels of educational management. This type of approach, as opposed to existing ones, makes the interaction of parties to investment process more structured, decreases investment costs and risks, simultaneously increasing the efficiency of investment process as a whole. Furthermore, through differentiation, specification and systematization of notions employed within educational investment, the system allows to unify, harmonize and universalize the conceptual framework of educational investment in accordance with present-day demands of educational sphere development.

The work provides major improvements for theoretical and methodological approach towards statistical provisions of educational investment through accounting of educational investments as a statistical category. Their practical application in the form of methodological guidelines allows to raise objectivity of taking managerial decisions in the process of planning the educational investments, to analyze the comprehensiveness of investment policy realization and efficiency of investment resources utilization, to substantiate the necessity and the consequences of educational reforms and to forecast investment requirements of the educational sphere of Ukraine.

The research contains sizeable improvement of methodological tooling for managing investment development of educational sphere through utilization of the project-based approach. This allows to increase the flexibility and adaptability of introducing educational investments, to raise the responsibility of functional managers for investment performance, providing the capability of scientific substantiation for development of effective investment policy within the educational sphere from the perspective of system approach.

Moreover, the work encompasses further improvements of methodological approaches towards management of investment projects in the educational sphere, based on the implementation of their classification and adaptation of spiral model by B. Boehm in the process of their elaboration with the use of risk management measures. This contributes to the increase in feasibility of managerial decisions in the conditions of time and investment resources constraints, to the decrease of investment risks; it further ensures the creation of investment projects portfolio and the formation of the investment program on the principles of system approach, it allows to reasonably define the directions of educational investment and to channel investments for the purpose of providing accelerated innovation-driven development of educational sphere of Ukraine.

Further development was rendered to theoretical foundations of educational management through specifying the treatment of notions and categories ('educational sphere', 'educational investment or investment in education', 'investment policy in the educational sphere', 'investment strategy in the educational sphere', 'investment-driven development of educational sphere'). The proposed treatments allow: to employ the abovementioned terminology in regulatory enactments and practical activity of educational sphere entities; to systematize in long-term perspective the information required for planning investment processes; to create a foundation for effective mechanism of its formation and realization for the purpose of providing sustainable development of national educational sphere; to substantiate the efficient management of educational sphere development from the foundations of system approach.

Further development was additionally given to the systematization of factors of investment-driven development of educational sphere and their clustering according to

the sphere of their emergence and levels of economic management within the framework of particular system with synergy effect. This allows conducting a monitoring of such development with consideration for regulatory, geographical, organizational, market-related, social aspects and taking into account the influence of these determinants in the course of development of investment policy in Ukraine at various levels of educational sphere.

Key words: educational sphere, educational investments, innovative investments, investment development, investment policy.

Список публікацій здобувача

Монографії

1. Багрова І. В. Інвестиційні проекти в Україні : проблеми та досвід : монографія / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2009. – 238 с. *(особистий внесок – вдосконалено методологічні підходи щодо бюджетування інвестиційних проектів та використання ризик-менеджменту)*.
2. Яровенко Т. С. Інвестиційна діяльність в освіті / Т. С. Яровенко // Інвестиційно-інноваційні аспекти впливу фінансової інфраструктури на розвиток національного господарства України : колективна монографія / за заг. ред. С. О. Смирнова. – Дніпропетровськ : Біла К.О., 2010. – С. 191 – 202. *(особистий внесок – досліджено теоретико-методологічні основи освітнього інвестування)*
3. Яровенко Т. С. Розвиток освіти в Україні : інноваційно-інвестиційні аспекти / Т. С. Яровенко // Управління виробничим та інфраструктурним розвитком економічного потенціалу України : колективна монографія / заг. ред. В. П. Волкова. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – С. 333 – 346. *(особистий внесок – інноваційно-інвестиційні аспекти розвитку сфери освіти в Україні)*

4. Яровенко Т. С. Теоретико-методологічні засади інвестиційної діяльності у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Логістично-адаптивне та правове управління соціально-економічними процесами : монографія / заг. ред. В. П. Волкова, Л.А. Горошкової. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. – С. 46 – 61. (*особистий внесок – досліджено теоретико-методологічні засади освітнього інвестування в Україні*)
5. Яровенко Т. С. Інвестиції в освітню сферу України: методологічне забезпечення розвитку / Т. С. Яровенко. – Павлоград : ІМА – прес, 2016. – 240 с.

Статті у фахових виданнях України, які включені до міжнародних
наукометричних баз даних

6. Яровенко Т. С. Економічний механізм управління ризиками інвестиційних проектів / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2012. – № 2. – С. 145 – 153.
7. Яровенко Т. С. Інноваційна складова моніторингу кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. пр. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Вип.1, Т. 3. – С. 247 – 252.
8. Яровенко Т. С. Нормативно-правові засади інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Вісник Маріупольського державного університету : зб. наук. пр. Серія : Економіка. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2015. – Вип. 9, Т. 3. – С. 58 – 65.
9. Яровенко Т. С. Визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі SWOT – аналізу / Т. С. Яровенко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди», 2015. – Вип. 27/1. – С. 26 – 32.
10. Яровенко Т. С. Співвідношення понять «інвестиційний» та «інноваційний»

розвиток сфери освіти / Т. С. Яровенко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2015. – № 2 (72). – С. 205 – 211.

11. Яровенко Т. С. Статистичне забезпечення освітнього інвестування в Україні / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2015. – № 2 (27). – С. 21 – 26.

12. Яровенко Т. С. Чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – № 1(18). – С. 236 – 242.

13. Яровенко Т. С. Ендавмент як перспективна форма освітнього інвестування в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний форум. – 2016. – № 2. – С. 371 – 376.

14. Яровенко Т. С. Особливості та ризики інвестиційних проектів у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 5. – С. 19 – 21.

15. Яровенко Т. С. Освітній кредит як форма інвестицій у освіту / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2016. – № 2 (31). – С. 19 – 23.

16. Яровенко Т. С. Структурні зміни інвестицій в основний капітал сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 10/1. – С. 6 – 9.

17. Яровенко Т. С. Стан та розвиток сфери освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2016. – № 3 (32). – С. 25 – 29.

18. Яровенко Т. С. Складові інвестиційної системи сфери освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2016. – Вип. 29/1. – С. 38 – 46.

19. Яровенко Т. С. Інвестиційний розвиток сфери освіти України : результати моніторингу / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – №.1/1 – С.14 – 18.

Статті у наукових фахових виданнях України

20. Яровенко Т. С. Особливості управління фінансовими ресурсами вищого

навчального закладу / Т. С. Яровенко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : А. А. Покотілов (гол. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – Вип. 263 : у 9 т. – Т. VIII. – С. 2056 – 2060.

21. Яровенко Т. С. Види інновацій в освіті та їх класифікація / Т. С. Яровенко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2012. – № 10/1. – Т. 20. – С. 214 – 219.

22. Яровенко Т. С. Удосконалення механізму управління ризиками інвестиційного проекту / Т. С. Яровенко, Ю. О. Воробйова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Вип. 7(2). – Т. 21. – С. 160 – 166. *(особистий внесок – вдосконалено методичний підхід щодо управління інвестиційними проектами шляхом адаптації моделі Б. Боєма).*

23. Багрова І. В. До питання удосконалення понятійного апарату сфери освіти в Україні / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 1(23). – С. 13 – 19. *(особистий внесок – уточнено трактування понять й категорій освітнього менеджменту).*

24. Яровенко Т. С. Статистичні аспекти оцінювання стану та розвитку системи освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 6. – С. 78 – 81.

25. Яровенко Т. С. Інвестиційна політика у сфері освіти України та механізм її реалізації / Т. С. Яровенко // Економіка і організація управління : зб. наук. пр. / редкол. : Л. В. Шаульська (гол. ред.) [та ін.]. – Вінниця : ДонНУ, 2014. – Вип. 3 (19). – № 4 (20). – С. 303 – 310.

26. Яровенко Т. С. Фінансування та інвестиційне забезпечення розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Прикладна статистика : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : О. Г. Осауленко (голов. ред.) та ін.; Нац. Академія статистики, обліку та аудиту. – К. : ДП «Інформ. – аналіт. агенство», 2015. – Вип.16. – С. 131 – 138.

27. Яровенко Т. С. Теоретичні засади інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2015. –

№ 1. – С. 155 – 165.

28. Яровенко Т. С. Тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – К. : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. – № 12 (2015). – С.167 – 172.

Праці апробаційного характеру та які додатково відображають
наукові результати дисертації

29. Багрова І. В. Проблеми та перспективи розвитку бізнес-освіти в Україні / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 28 – 30 травня 2009 р. – Дніпропетровськ : НГУ. – Т.3. – С. 182 – 183. *(особистий внесок – визначено основні проблеми розвитку бізнес-освіти як певного рівня сфери освіти України).*

30. Яровенко Т. С. Ефективність інвестування у людський капітал / Т. С. Яровенко // Використання трудового потенціалу на регіональному рівні : матер. всеукр. наук.-практ. конф., 18 – 19 листопада 2010 р. – Кіровоград : КНТУ. – С. 135 – 138.

31. Яровенко Т. С. Особливості оцінювання ефективності інвестування у людський капітал / Т. С. Яровенко // Актуальные вопросы реформирования экономики : матер. II всеукр. науч.-практ. конф. молодых ученых, 25 ноября 2010 р. – Николаев : НУК. – С. 41 – 43.

32. Яровенко Т. С. Підвищення ефективності інвестиційної діяльності у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Світова економіка ХХ століття : сучасні тенденції та перспективи розвитку : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молод. вчених, 18 – 19 листопада 2011 р. – Львів : Львівська економічна фундація. – С. 46 – 47.

33. Яровенко Т. С. Основні аспекти управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Економіка сьогодні : проблеми та шляхи вирішення :

матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 листопада 2011 р. – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку. – Ч. 1. – С. 27 – 28.

34. Яровенко Т. С. Теоретичні проблеми трансформаційних процесів в освітній сфері України / Т. С. Яровенко // Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів : матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 18 –19 жовтня 2012 р. – Запоріжжя : ЗНУ. – С. 78 – 80.

35. Яровенко Т. С. Поняття «інновація» у системі освіти / Т. С. Яровенко // Сучасні тенденції розвитку методології в статистиці, обліку та аналізі економічних процесів : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 26 – 27 квітня 2013 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – С. 14 – 15.

36. Яровенко Т. С. Стратегічні пріоритети розвитку економіки знань в Україні / Т. С. Яровенко // Україна – Польща : діалог культур в контексті євроінтеграції : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 27 вересня 2014 р. – Запоріжжя : ЗДІА. – Т.І. – С. 189 – 191.

37. Яровенко Т. С. Моніторинг інноваційної діяльності як умова подолання кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка і менеджмент – 2013 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 24 – 25 квітня 2014 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – Т. 6. – С. 154 – 155.

38. Яровенко Т. С. Інвестиції в освіту як основа сталого економічного розвитку в Україні / Т. С. Яровенко // Economics of sustainable development : theoretical approaches and practical recommendations : materials of international scientific and practical conference, 13 – 16 september 2015 p. – Kosice (Slovak Republic) : Origo. – P. 151 – 152.

39. Yarovenko T. S. Personnel audit : are the costs for personnel training to be considered investments? / T. S. Yarovenko, T. V. Hilorme // Economics, management, law : current state and perspectives of development : collection of scientific articles, Melbourne, Australia, 25 august 2015. – Melbourne : Thorpe-Bowker®. – P. 83 – 87. *(особистий внесок – визначено особливості витрат на освіту персоналу з позицій освітнього інвестування).*

40. Яровенко Т. С. Оцінка стану та проблеми розвитку системи освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 9 – 10 квітня 2015 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – С. 60 – 62.
41. Яровенко Т. С. Розвиток освіти в умовах фінансово-економічної кризи : інвестиційний аспект / Т. С. Яровенко // Розвиток національної економіки : теорія і практика : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 3 – 4 квітня 2015 р. – Тернопіль : Крок. – Ч.1. – С. 372.
42. Яровенко Т. С. Освіта в системі «економіки знань» України як пріоритет інноваційного розвитку / Т. С. Яровенко // Наука и бизнес : матер. V междунар. наук.-практ. конф., 9 –10 февраля 2015 г. – Дніпропетровськ : NOOSPHERE. – С. 162 – 165.
43. Yarovenko T. S. Personnel as an object of educational investment / T. S. Yarovenko, T. V. Hilorme // Economics, management, law : realities and perspectives, collection of scientific articles, Paris, France, 29 april 2016. – Paris : LesEditionsL’Originale. – P. 145 – 147. (*особистий внесок – визначено значення та особливості освітніх інвестицій*).
44. Яровенко Т. С. Обліково-інформаційне забезпечення інвестиційної діяльності у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації та енергосбереження : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 6 – 7 квітня 2016 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. : у 4 т. – Т. 2. – С. 58 – 62.

Інші видання

45. Яровенко Т. С. Людський капітал / Т. С. Яровенко // Економіка праці і соціально-трудові відносини : навч. посіб. / І. В. Багрова, Н. І. Редіна, О. О. Гетьман, Т. С. Яровенко (гриф МОНУ лист №1/11-7862 від 23.05.2014 р.). – Дніпропетровськ : ДДФА, 2014. – С. 217 – 247. (*особистий внесок – досліджено людський капітал з урахуванням специфіки інвестицій в освіту*).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК СФЕРИ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІНВЕСТИВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	33
1.1. Сутнісна характеристика сфери освіти та її підсистеми	33
1.2. Стан та розвиток освітньої сфери України.....	52
1.3. Інвестиції в освіту: поняття та особливості реалізації.....	79
Висновки до першого розділу.....	103
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОСВІТНЬОГО ІНВЕСТИВАННЯ.....	107
2.1. Інвестиційне забезпечення розвитку сфери освіти.....	107
2.2. Тенденції у освітній сфері як детермінанти інвестування	128
2.3. Методологія інвестиційного розвитку сфери освіти України	147
Висновки до другого розділу.....	170
РОЗДІЛ 3. СТАН І МОНІТОРИНГ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	175
3.1. Статистичне забезпечення інвестицій у сферу освіти	175
3.2. Аналіз інвестиційного розвитку національної сфери освіти	202
3.3. Моніторинг інвестування у сферу освіти України.....	232
Висновки до третього розділу.....	258
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАСАД ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СФЕРИ ОСВІТИ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО ІНВЕСТИВАННЯ.....	263
4.1. Побудова інвестиційної системи освітньої сфери за її складниками	263

4.2.	Організаційні засади управління інвестуванням у сферу освіти	284
4.3.	Організація інноваційного інвестування як домінанта розвитку освітньої сфери.....	307
	Висновки до четвертого розділу.....	323
	РОЗДІЛ 5. МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	327
5.1.	Формування та реалізація інвестиційної політики у сфері освіти...	327
5.2.	Стратегічні напрями інвестиційного розвитку освітньої сфери....	351
5.3.	Розробка інструментарію управління інвестиціями у сфері освіти..	382
	Висновки до п'ятого розділу.....	405
	ВИСНОВКИ.....	409
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	419
	ДОДАТКИ.....	459

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – антитерористична операція

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЄС – Європейський Союз

МОН України – Міністерство освіти і науки України

МСКО – Міжнародна стандартна класифікація освіти

НТП – науково-технічний прогрес

ПТУ – професійно-технічне училище

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

Сфера освіти України як один із найважливіших суспільних інститутів держави є джерелом, яке продукує інноваційні високотехнологічні продукти та виступає основою формування освітнього й інтелектуального потенціалу суспільства. Останній забезпечує базис сталого економічного зростання країни орієнтованого, передусім, на наукові кадри, технології та знання. Виходячи з цього, основним вектором національної політики у сфері освіти визначено її прискорений інноваційний розвиток на засадах гармонізації до європейських стандартів якості, формування привабливості та її конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг. Такі трансформаційні процеси потребують цілеспрямованої багатоваріантної інвестиційної політики з використанням кардинально нових підходів. Важливість таких напрямів фінансування освітньої сфери неодноразово підкреслювалась у «Національній доктрині розвитку освіти», «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»)), Законі України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» та ін. законодавчих актах.

Незважаючи на перетворення сфери освіти України у мегасистему, де більше 7 млн осіб на рік здобувають формальну освіту, та її реформування, вона характеризується дефіцитом інвестиційних ресурсів, обмеженістю диверсифікації інвестиційних джерел, невизначеністю пріоритетів (зокрема, інноваційної спрямованості), розпорошеністю інвестиційних коштів, незначною кількістю інвестиційних проектів та високим ризиком освітнього інвестування. Відсутність стратегічних механізмів управління освітнім інвестуванням та інвестиційним розвитком сфери освіти, зокрема, наукового обґрунтування інвестиційної політики, призвело до зниження ефективності дій органів управління на різних її рівнях. Отже, незважаючи на світову практику, в Україні освітнє інвестування не

набуло розповсюдження, вітчизняна освітня сфера є достатньо непривабливою для інвесторів, а її інвестиційне забезпечення залишається проблемою, особливо в умовах політичних та економічних кризових явищ.

У науковій літературі питання функціонування та розвитку освітньої сфери завжди перебувають у центрі уваги науковців, зокрема, таких як: Г. Бекер, Й. Бескид, Б. Гершунський, Ф. Кумбс, Т. Оболенська, Н. Тіменко, В. Аніщенко, Л. Антошкіна, С. Ніколаєнко, Б. Чижевський, В. Дем'яненко, І. Маркіна, В. Гейць, С. Здіорук, Т. Алексеєнко, Г. Балл, Н. Барр, В. Тараканов, В. Луговий, В. Огаренко, Д. Новиков, Н. Глотова, Л. Даниленко та ін. Серед праць щодо проблем економіки освіти слід виділити праці таких учених як: Я. Карнаї, П. Мюрел, Р. Макінтон, В. Гейць, І. Каленюк, О. Куклін, О. Красноруцький та ін.

Проблеми інноваційної діяльності в освітній сфері та її інноваційний розвиток вивчали І. Маркіна, В. Химинець, С. Ніколаєнко, Л. Буркова, Н. Федорова, А. Хуторський, Н. Юсуфбекова, В. Загвязинський, А. Сбруєва та ін. Інвестиційне забезпечення сфери освіти та освітні інвестиції досліджували О. Красноруцький, В. Сафонова, Ю. Федорчук, І. Жабровець, О. Другов, В. Чеха, Б. Сабуров, Н. Родіна, Е. Хіжнякова, Ю. Волинчук, М. Баран, С. Захарін, Н. Левчук, Н. Чаленко, В. Пузиков, С. Єрєміна, В. Щеголев, М. Курбатова, Н. Дудченко, Н. Єрмашкевич, Н. Щеликова, О. Гонта, Т. Шестаковська, В. Зайков, С. Назарко, С. Натрошвілі та ін. Результати їхніх досліджень є значним внеском у вирішення питань розвитку освіти, але його інвестиційне забезпечення у контексті економіки знань й досі залишається недостатньо освітленим у фаховій літературі.

Поза межами досліджень та законодавчо-нормативних актів залишилося розв'язання науково-прикладних проблем розробки теоретико-методологічних засад, методичних положень і практичних рекомендацій щодо освітнього інвестування, а також виконання комплексу завдань формування та реалізації інвестиційної політики задля забезпечення розвитку сфери освіти України, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара МОН України у межах тем: «Фінансова інфраструктура народного господарства України: інвестиційно-інноваційні аспекти» (номер державної реєстрації 0109U000132, 2009 – 2011 рр.), де автором досліджено й вдосконалено теоретико-методологічні підходи щодо оцінювання інвестиційно-інноваційних процесів у освітній сфері України та управління ними; «Фінансовий механізм вирішення глобальних проблем: попередження економічних криз» (номер державної реєстрації 0112U000202, 2012 – 2013 рр.), де автором досліджено кризові явища у сфері освіти та обґрунтовано механізм управління ризиками інвестиційних проектів у цій галузі; «Фінансовий механізм регулювання розвитку реального сектора економіки України» (номер державної реєстрації 0114U000629, 2013 – 2015 рр.), де автором досліджено складові інвестиційної політики у сфері освіти України та механізм її реалізації; «Розробка програмно-математичного забезпечення та моделювання інформаційних процесів» (номер державної реєстрації 0113U004203, 2013 – 2015 рр.), де автором вдосконалено інформаційне забезпечення моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти, розроблено методологічні засади його моделювання та прогнозування; «Розробка організаційно-економічного механізму функціонування суб'єктів господарювання, галузей та регіонів України у контексті концепції сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0113U002059, 2013 – 2015 рр.), де автором досліджено сукупність теоретико-методологічних засад щодо освітнього інвестування та інвестиційного розвитку сфери освіти України.

Мета і завдання дослідження

Метою дисертаційної роботи є розв'язання теоретико-методологічної та науково-прикладної проблеми впровадження багатоваріантної інвестиційної

політики задля забезпечення розвитку сфери освіти України. Для досягнення зазначеної мети у роботі поставлено та вирішено наступні *завдання*:

- уточнити сутнісну характеристику сфери освіти та її підсистем;
- проаналізувати стан та розвиток сфери освіти України;
- узагальнити теоретико-методологічні підходи щодо визначення поняття «інвестиції в освіту» та виявити особливості їхньої практичної реалізації;
- визначити сутність інвестиційного забезпечення розвитку сфери освіти;
- виявити тенденції у освітній сфері як детермінанти інвестування;
- вдосконалити методологію інвестиційного розвитку сфери освіти України;
- вдосконалити методичний підхід щодо статистичного забезпечення інвестицій у сферу освіти;
- проаналізувати інвестиційний розвиток національної сфери освіти;
- здійснити моніторинг інвестування у сферу освіти України;
- побудувати інвестиційну систему освітньої сфери за її складниками;
- обґрунтувати організаційні засади управління інвестуванням у сферу освіти;
- вдосконалити організацію інноваційного інвестування як домінанту розвитку освітньої сфери;
- розробити механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти;
- визначити стратегічні напрями інвестиційного розвитку сфери освіти України;
- розробити інструментарій управління інвестиціями у сфері освіти.

Об'єктом дослідження є інвестиційний процес у сфері освіти.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади, методичні положення і практичні рекомендації щодо інвестування у сферу освіти України.

Методи дослідження

У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи

наукового пізнання, а саме: критичного, історично-логічного та діалектичного аналізу і синтезу, наукової абстракції, індукції та дедукції, узагальнення і формалізації, системного аналізу (при удосконаленні понятійно-категоріального апарату, формулюванні висновків та рекомендацій); SWOT-аналізу (при обґрунтуванні стратегії розвитку); контент-аналізу законодавчо-нормативної бази (при виявленні чинників розвитку, узгодженості його напрямів); діаграма Ісікави (для виявлення проблем розвитку); класифікаційно-аналітичний (при розробці класифікацій); графоаналітичний та графічний (для встановлення лагів запізнювання та відображення результатів дослідження); експертний (при виявленні чинників розвитку та оцінюванні їхньої значущості); адитивного прогнозування (для прогнозування розвитку); когнітивного, імпульсного моделювання та метод сценаріїв (для дослідження сценаріїв розвитку).

Також були використані методи та прийоми: кореляційно-регресійний (при визначенні періоду інерційності та побудови імітаційної моделі); кластерний (при розподілі регіонів за рівнем концентрації інвестицій та періодів за рівнем інтенсивності інвестування); періодизації (при оцінюванні інтенсивності інвестування та детермінант розвитку); індексний метод (при визначенні пропорційності темпів росту показників); аналіз структурних зрушень (для виявлення тенденцій розвитку); XYZ-аналіз (при визначенні інтенсивності інвестування); аналіз надійності, зокрема, метод α – Кронбаха (при визначенні внутрішньої узгодженості розподілу інвестицій); матричний (при оцінюванні ефективності інвестування та характеру розвитку); інтегральної та багатовимірних оцінок (під час моніторингу інвестиційного розвитку); аналіз чутливості (для оцінювання впливу чинників розвитку); методи фазових кривих, розриву, відстаней, подібності, таксономічний та індикативний (для оцінки рівня розвитку); метод дослідження коливань (для виявлення фаз та тривалості циклів у динаміці показників); інтегральну систему комплексного статистичного аналізу й обробки даних SPSS Statistics та Mathcad Prime 3.0. (для забезпечення точності та достовірності розрахунків).

Інформаційною базою дослідження є: законодавчі та нормативні акти

України (Конституція, Закони, Податковий та Бюджетний кодекси, Укази Президента, Постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Національного банку, Накази Міністерства освіти і науки, Міністерства фінансів та Міністерства економічного розвитку і торгівлі тощо) та міжнародних організацій (UNESCO, WTO, World Bank Group); методичні рекомендації й офіційні публікації щодо статистичної інформації Eurostat, Державної служби статистики, МОН України; енциклопедичні джерела; класифікатори; аналітичні огляди агентств, науково-дослідних організацій і установ; наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених; власні розрахунки і результати досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв’язанні теоретико-методологічної та науково-прикладної проблеми впровадження багатоваріантної інвестиційної політики з метою забезпечення розвитку сфери освіти України, а саме:

вперше:

- сформульовано положення, що задля забезпечення інтенсивного інвестиційного розвитку сфери освіти темпи росту її ВВП повинні перевищувати темпи росту обсягу освітніх послуг, які, у свою чергу, повинні бути більшими за темпи росту загального обсягу освітніх інвестицій. Співвідношення між обсягами ВВП, послуг та інвестицій, яке є основою аналізу інвестиційного розвитку національної сфери освіти, надає змогу характеризувати його типи (інтенсивний, екстенсивний та детенсивний) з метою обґрунтування інвестиційної політики;
- визначено структуру інвестиційної системи сфери освіти, яка представляє собою сукупність керуючої (суб’єктів освітнього інвестування) та керованої підсистеми (об’єктів управління ним), горизонтальних та вертикальних зв’язків між ними (щодо відносин з надання – отримання інвестиційних ресурсів та управління ними) та із зовнішнім середовищем (відносин щодо отримання соціально-економічних результатів від освітнього інвестування). Такий підхід дозволяє поглибити теоретичні основи інвестиційного менеджменту шляхом уточнення термінологічного апарату освітнього інвестування, що впорядковує взаємодію учасників інвестування, знижує інвестиційні ризики та підвищує

ефективність інвестиційного процесу у відповідності до сучасних вимог розвитку сфери освіти;

– обґрунтовано організаційні засади управління освітніми інвестиціями на основі системи власних, позикових та залучених джерел, які обумовлюють застосування відповідних методів здійснення інвестицій, що, у свою чергу, використовують специфічний набір форм освітнього інвестування. Це дозволяє залучити інвестиційні джерела, які мають бути використані у процесі формування та реалізації інвестиційної політики з метою стимулювання державно-приватного партнерства;

– розроблено механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України, який складається з концептуального, організаційного, методологічно-методичного, функціонального, результативного блоків та розглядається як система цілеспрямовано організованих взаємодій між сферою освіти та органами управління нею шляхом реалізації функцій із застосуванням комплексу методів, важелів, інструментів та стратегій (з урахуванням впливу чинників та обмежень) задля досягнення інвестиційного розвитку. Такий підхід надає можливість визначити функції, етапи та заходи реалізації інвестиційної політики у освітній сфері задля розвитку освіти в Україні;

вдосконалено:

– сутнісну характеристику поняття «сфера освіти», як системи, що представляє собою сукупність виховної, педагогічної та навчальної підсистем, які, завдяки зв'язкам між собою та зовнішнім середовищем, забезпечують інтенсивний розвиток особистості людини, формування інтелектуального потенціалу й капіталу суспільства та є домінантою людського розвитку. Таке виокремлення підсистем, на відміну від існуючих підходів, дозволяє виявити його складники та забезпечити наукове підґрунтя ефективного управління розвитком сфери освіти з позицій системного підходу;

– теоретичні основи освітнього менеджменту шляхом уточнення поняття «інвестиції в освіту», що трактується як господарські операції з вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації, що

мають грошову оцінку) у об'єкти освітньої діяльності з метою розвитку індивіда, суб'єктів господарювання, економічного розвитку країни та її регіонів, суспільства в цілому. Зазначене трактування, на відміну від існуючих, враховує особливості інвестицій у розрізі рівнів освітньої сфери, що дозволяє використовувати його у нормативно-правових актах й практичній діяльності суб'єктів сфери освіти;

– визначення поняття «інвестиційний розвиток сфери освіти», як незворотного циклічного процесу переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних (кількісних, якісних та структурних) змін джерел її фінансування, способів, механізмів й підходів залучення та використання інвестиційних ресурсів у просторі та часі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів відповідно до визначеної мети при збереженні системної якості та цілісності. Це дозволило систематизувати його чинники відповідно до сфери виникнення і рівнів господарювання та провести моніторинг інвестиційного розвитку сфери освіти України з урахуванням нормативно-правової, географічної, організаційної, ринкової та соціальної детермінант;

– методичний підхід щодо статистичного забезпечення інвестицій у сферу освіти, який містить принципи, завдання, джерела інформації та заходи щодо підвищення його ефективності. Такий підхід, на відміну від існуючих, забезпечує потреби моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та стану освітнього інвестування (шляхом підвищення адекватності отриманих результатів та узгодження методологічних підходів з міжнародними стандартами), сприяє зниженню трудомісткості розрахунків, ліквідує труднощі в інтерпретації змісту показників;

– організацію інноваційного інвестування, засновану на господарських операціях вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації, які мають грошову оцінку) у освітні інновації (технології, продукцію або послугу, організаційно-технічні рішення) з метою підвищення якості, результативності та ефективності навчально-виховного процесу.

Використання такого підходу, на відміну від інших, дозволяє класифікувати інноваційні інвестиції та визначати пріоритетні напрями освітнього інвестування задля розвитку сфери освіти;

- напрями інвестиційного розвитку, які включають інформаційний, методологічний, правовий та організаційно-управлінський складники, що надає можливість формувати заходи інвестиційної політики на різних рівнях сфери освіти із використанням механізмів державного й недержавного регулювання та державно-приватного партнерства. Такий підхід дозволяє: систематизувати інформацію щодо визначення конкурентних переваг та стратегічних пріоритетів розвитку освіти у довгостроковій перспективі; сформувати механізм регулювання інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні та використовувати його під час реалізації інвестиційної політики;

- інструментарій управління інвестиціями у сфері освіти, що включає використання системи окремих, але взаємоузгоджених інвестиційних проєктів на всіх її рівнях, при розробці яких застосовується адаптована спіральна модель Б. Боема із залученням заходів ризик-менеджменту. Такий підхід, на відміну від існуючих, дозволяє збільшити гнучкість і адаптивність впровадження освітніх інвестицій, зменшити інвестиційний ризик, визначати напрями освітнього інвестування задля забезпечення розвитку сфери освіти України;

дістало подальшого розвитку:

- технологія аналізу стану та розвитку освітньої сфери України, яка на відміну від чинних, заснована на її розгляді як багаторівневої системи з агрегованим характером із використанням показників діяльності суб'єктів господарювання, основних параметрів освітньої діяльності та їх структурних зрушень на всіх рівнях системи освіти. Такий підхід сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень з погляду її інвестиційного розвитку в умовах обмеження часу та інвестиційних ресурсів, що є запорукою інноваційних перетворень;

- визначення сутності інвестиційного забезпечення розвитку сфери освіти, яке розглядається у трьох аспектах: як безперервний й послідовний процес

пошуку (або створення), залучення з різних джерел, розподілу та використання інвестиційних ресурсів; як сукупність економічних відносин, яка виникає у наслідок інвестиційних процесів; як складна інвестиційна система, яка охоплює усю сукупність елементів (суб'єктів, об'єктів, джерел інвестиційних ресурсів, форм та інструментів їх залучення тощо). Такий підхід, на відміну від відомих, дозволяє визначити напрями розвитку освіти України, які потребують інвестиційного забезпечення та мають інноваційну спрямованість, що є підґрунтям розробки ефективної інвестиційної політики у цій галузі;

– визначення тенденцій у сфері освіти як детермінант освітнього інвестування, які зумовлені глобальними тенденціями розвитку суспільства та пріоритетами розвитку освіти у світі. Такий підхід, на відміну від існуючих, дозволяє встановити чинники, які спричиняють найбільший вплив на впровадження інвестицій на різних рівнях освітньої сфери, зокрема: наявність кризових явищ, глобалізацію, інтернаціоналізацію, демократизацію та структурну зміну освітньої системи, впровадження інноваційних (зокрема, телекомунікаційних) моделей освіти та концепції економіки знань тощо. Це дозволяє створити якісно нову систему освітнього інвестування, яка здатна оперативно адаптуватися до вимог глобальних викликів, що зумовлені економічними та соціальними перетвореннями;

– методичний підхід щодо моніторингу інвестування у сферу освіти України, який на відміну від існуючих, засновано на аналізі інтенсивності й концентрації освітніх інвестицій, визначенні структурних зрушень та внутрішньої узгодженості регіонального розподілу освітніх інвестицій. Це надає можливість виявити циклічність інвестиційної активності суб'єктів освітньої сфери та забезпечує наукове обґрунтування розробки ефективної інвестиційної політики на всіх рівнях управління з позицій системного підходу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові розробки та пропозиції, отримані в ході дослідження, доведено до рівня методичних і практичних рекомендацій, які використані Управлінням стратегічного планування та інвестиційної політики Дніпропетровської обласної

ради (довідка б/н від 30.10.2015 р.) задля прогнозування основних показників інвестиційного розвитку сфери освіти Дніпропетровської області.

Практичні рекомендації щодо вдосконалення форм статистичної звітності освітніх установ, моніторингу освітнього інвестування впроваджено у практичну діяльність Головного управління Статистики у Дніпропетровській області (довідка № 1290 від 28.05.2015 р.).

Пропозиції стосовно вдосконалення механізму освітнього кредитування як форми інвестицій в освіту використані ПАТ «Банк Кредит Дніпро» (довідка № б/н від 06.04.2016 р.).

Рекомендації щодо впровадження інвестиційних проектів використано КЗ «Нікопольська середня загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів №4» (довідка № 181 від 26.06.2017 р.).

Доцільність впровадження запропонованих у роботі інвестиційних механізмів та їх відповідність європейським підходам підтверджена Poznan University of Economics and Business (довідка б/н від 08.02.2016 р.).

Пропозиції щодо формування стратегічних напрямів розвитку вищого навчального закладу прийняті до організаційного впровадження Полтавською державною аграрною академією (довідка № 5215 від 12.06.2017 р.).

Результати наукових розробок автора використовуються у навчальному процесі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара МОН України при викладанні дисциплін: «Регіональна економіка», «Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків», «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Інвестування», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці», «Стратегічний аналіз» (акти впровадження б/н від 26.10.2012 р., 29.11.2013 р., 26.05.2014 р., 06.11.2015 р., 11.12.2015 р.), а також включені до навчального посібника «Економіка праці і соціально-трудові відносини» (гриф МОН України лист №1/11-7862 від 23.05.2014 р.), де людський капітал досліджено з урахуванням специфіки інвестицій в освіту.

Особистий внесок здобувача

Теоретико-методологічні розробки, висновки та практичні рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно на основі проведених досліджень. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї, положення та висновки, які є результатом особистої роботи дисертанта. Дисертаційне дослідження не містить матеріалів кандидатської дисертації здобувача.

Апробація результатів дослідження

Основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися і дістали позитивну оцінку на 14-ти міжнародних та 2-х всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпро, 2009 р.); «Використання трудового потенціалу на регіональному рівні» (м. Кіровоград, 2010 р.); «Актуальные вопросы реформирования экономики» (м. Миколаїв, 2010 р.); «Світова економіка ХХ століття: сучасні тенденції та перспективи розвитку» (м. Львів, 2011 р.); «Економіка сьогодні: проблеми та шляхи вирішення» (м. Одеса, 2011 р.); «Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів» (м. Запоріжжя, 2012 р.); «Економіка і менеджмент – 2013: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (м. Дніпро, 2014 р.); «Сучасні тенденції розвитку методології в статистиці, обліку та аналізі економічних процесів» (м. Дніпро, 2013 р.); «Україна – Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Economics of sustainable development: theoretical approaches and practical recommendations» (Словацька Республіка: м. Кошице, 2015 р.); «Economics, management, law: current state and perspectives of development» (Австралія: м. Мельбурн, 2015 р.); «Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації» (м. Дніпро, 2015 р.); «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Тернопіль, 2015 р.);

«Наука и бизнес» (м. Дніпро, 2015 р.); «Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації та енергосбереження» (м. Дніпро, 2016 р.); «Economics, management, law: realities and perspectives» (Франція: м. Париж, 2016 р.).

Публікації

Основні положення, висновки і результати дослідження опубліковано у 45-ти наукових працях, в т.ч.: 5 монографій (з них 1 одноосібна); 23 статті у наукових фахових виданнях (з них 21 одноосібна), зокрема, 14 статей опубліковані у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз; 16 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій; 1 публікація у інших виданнях (навчальному посібнику з грифом МОН України).

Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 80,14 д.а., з яких особисто дисертантові належить 39,3 д.а.

Структура та обсяг дисертації

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 528 сторінок, у тому числі основного тексту 388 сторінок. Вона містить 32 таблиць і 69 рисунків (7 табл. та 23 рис. займають повну сторінку), список використаних складає 400 джерел (на 40 стор.) і 11 додатків (на 70 стор.).

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК СФЕРИ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІНВЕСТИВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Сутнісна характеристика сфери освіти та її підсистеми

У ХХІ ст. на зміну концепції товарної економіки приходить економіка знань, яка є підґрунтям інноваційної економіки та інструментом інноваційного прогресу [1, с. 17]. Вона характеризується процесами створення, поширення, використання знань та є визначальним фактором розвитку суспільства, джерелом економічного зростання. Більшість дослідників вважає економіку знань складним і багатограним феноменом. Проте в умовах інформаційного суспільства це скоріш закономірність, виникнення якої зумовлено вимогами часу [2].

В системі економіки знань одне з провідних місць посідає освіта як база інтенсивного розвитку особистості людини, джерело інтелектуального потенціалу й капіталу суспільства, основа сталого економічного розвитку та фундамент людського розвитку [3; 4].

Сфера освіти України в умовах сучасної глобалізації перебуває під впливом світових кризових тенденцій, що викликані переходом суспільства з індустріального до постіндустріального стану. На її стан суттєвий вплив також спричиняють соціально-економічні та політичні детермінанти.

Питання визначення місця освіти у розвитку суспільства, функціонування та розвитку освітньої сфери завжди перебувають у центрі уваги науковців. Їх вивчають вітчизняні й зарубіжні учені, зокрема, Г. Бекер, Л. Антошкіна, Й. Бескид, Т. Боголіб, Є. Бойко, О. Грішнова, В. Грушко, Б. Даниленко, В. Жамін, І. Каленюк, І. Галай, В. Ковальов, Р. Кігель, О. Красноручський, М. Малик, В. Савченко, С. Шекшня, С. Шолудченко, Л. Щербак, А. Чугуєв, Є. Андреев, А. Булкін, Б. Гершунський, В. Кремень, В. Кріжко, Б. Ліхачов, В. Луговий, І. Маркіна, В. Огнев'юк, М. Поташник, М. Романенко, Т. Степанова, Г. Філіпчук та ін. Переважна більшість дослідників підтверджує той факт, що інвестиції в освіту є основоположним напрямом інвестицій в людський капітал [5; 6].

Незважаючи на увагу, приділену проблемам освітнього фінансування, отримання значних результатів у розробці та вдосконаленні його методології, питання освітнього інвестування залишаються відкритими. Зокрема, освітня сфера як специфічна сфера інтелектуальної діяльності людей становить науковий інтерес з позицій забезпечення інвестиційного розвитку.

Першим кроком у розробці успішної інвестиційної політики у сфері освіти є вдосконалення та систематизація понятійно-термінологічного апарату освітнього інвестування. Адже він містить різні підходи щодо визначення й трактування понять, які застосовуються в єдиній системі і є взаємозалежними. Тому мають визначатися з позицій структурної ієрархії.

С. Багдік'ян зазначає, що трактування поняття «освіта» змінювалось історично [7]: з першої половини XIX ст. воно набуває науково-педагогічного та практичного значення; наприкінці першої половини XIX ст. визначено його елементи з позицій виховання та навчання; напередодні реформ у 1861 р. воно трактується як систематичне навчання, доводиться цінність знань та необхідність навчання осіб всіх соціальних прошарків суспільства; до 50-х рр. XX ст. воно визначається як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для практичної діяльності, без огляду на її співвідношення з розвитком та вихованням; у 60-ті рр. XX ст. воно починає трактуватися як процес і результат навчально-виховної роботи, розвитку світогляду, ідейно-політичних поглядів і моральності, а також творчих задатків та здібностей.

Сучасна наукова та нормативно-правова література містить розмаїття підходів і дефініцій розуміння поняття освіти, що зумовлено його багатогранністю та еволюцією. За МСКО (Міжнародна стандартна класифікація освіти) 2011: «освіта – це процеси, за рахунок яких суспільство цілеспрямовано передає накопичені знання, розуміння, світосприйняття, цінності, навички, компетенції та моделі поведінки з покоління у покоління; вона включає комунікацію з метою навчання. Тобто, це цілеспрямована й організована діяльність для задоволення навчальних потреб» [8]. Це поняття включає й поняття «підготовка» – освіти як досягнення конкретних цілей навчання, особливо у

професійній освіті. Освіта – організована й послідовна комунікація заради навченості. При цьому комунікація визначається як взаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням та сприйняттям інформації [9, с.14].

Вітчизняне законодавство трактування цього поняття не містить. Але Закон України «Про освіту» зазначає, що «освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Її метою є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [10]. Відповідно до «Національної доктрини розвитку освіти» в Україні, «освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства» [11].

Науковець І. Каленюк [12] виділяє три підходи щодо визначення поняття «освіта» як результат; процес передачі знань, тобто навчальну діяльність; соціально-економічну систему. Освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином встановлення державою освітньо-кваліфікаційних рівнів. У широкому розумінні поняття «освіта» охоплює всі форми навмисного і ненавмисного впливу середовища на людину, які поряд із самоосвітою та самовихованням мають своїми результатами формування і розвиток її особистості [13].

На думку інших дослідників, освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок, або їх вдосконалення [14]. Але при цьому мета освіти звужується до практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань, що ставить всебічний розвиток особистості людини на другий

план.

Деякі дослідники, зокрема, В. Луговий [15, с. 18], вважають, що освіта – це і сукупний процес, і результат цілеспрямовано організованого інформаційного окультурення людини, освоєння нею культурного досвіду.

Крім того, цей термін вживається як визначення результату освітнього процесу – певного рівня та характеру засвоєних знань, оволодіння уміннями й навичками (початкова, неповна й повна середня, вища, загальна, професійна, звичайна, первинна, формальна, неформальна тощо).

Результатом освіти дослідники вважають: систему знань, умінь та навичок, що передаються людині в процесі навчання [12, с.19]; цінності, що народились у процесі освітньої діяльності [16, с. 83]; «живий» об'єкт, особистість – соціальна істота [17], освітній продукт як результат науково-педагогічної праці, що є різновидом наукової праці [18, с. 16]. Тобто, результатом освіти є знання, уміння та навички.

Трактування освіти як сукупності освітньо-виховних установ різних форм та типів, визначає її з позицій термінів «ступені освіти», «управління освітою». Але при цьому ідеться не про освіту, а про сферу освіти.

Отже, «освіта» – є цілеспрямованим та організованим процесом набуття (засвоєння) людиною певної системи знань, умінь та навичок, що характеризується певним обсягом, якістю та глибиною [19].

Поняття «навчання» та «освіта» іноді вважають ідентичними, але це не так. За визначенням МСКО 2011 [8]: «навчання – індивідуальне засвоєння, набуття або трансформація інформації, знань, розуміння, світосприйняття, цінностей, навичок, компетенцій та поведінка через інструкції, вивчення, досвід та практику». «Навчання» – це педагогічний процес (виконання послідовних завдань різних рівнів складності), метою якого є здобуття певних знань, формування конкретних умінь та навичок на основі взаємодії вчителя та учня (або за відсутності вчителя, коли його роль виконують навчальні матеріали). Зміст освіти характеризується спрямованістю навчання (гуманітарна, релігійна і ін. освіта), а зміст навчання визначається відповідними нормативними документами. «Цілі

навчання – специфікація навчальних результатів, яких необхідно досягнути при завершенні освітньої або навчальної діяльності. Зазвичай цілі навчання пов'язані із підготовкою до навчання на більш високому рівні та (або) роботі в одній чи декількох сферах» [8].

Сутність процесу навчання полягає у наступному: педагог ставить перед собою мету навчання та конкретизує її за допомогою конкретних завдань; для реалізації завдань застосовує відповідні організаційні та педагогічні форми і методи (технології та техніка); між педагогом і вихованцем встановлюється взаємодія, педагог викликає й організовує активну діяльність учнів з набуття знань та сам зазнає зворотного впливу, що потребує постійного вдосконалення та здобуття додаткових знань.

Навчання, як процес, є передачею знань, умінь та навичок, від педагога, що має їх більший обсяг, до учня, що має їх менший обсяг.

Отже, «знання» є ресурсом, а його відмінність від інших видів ресурсів полягає у тому, що при передачі від однієї особи до іншої його обсяг не зменшується, більш того сам процес передачі може стимулювати педагога (особу, що надає знання), до збільшення свого обсягу знань та підвищення їх якості.

Особливостями процесу навчання, або педагогічного процесу є:

- об'єкти виховання (учні, студенти, учнівські чи студентські колективи) є одночасно і суб'єктами виховання, недооцінка цього призводить до авторитарності у педагогічному процесі, стримування розвитку особистості вихованця; крім того, педагог є одночасно суб'єктом і об'єктом: як суб'єкт педагогічного процесу, він виконує відповідальне завдання – надання знань, як об'єкт — зазнає виховних впливів і самовдосконалюється;
- він має поступовий, етапний характер; чим вищі проміжні досягнення, тим вагоміші кінцеві результати;
- необхідність взаємодії не тільки педагога з учнем, але учнів один з одним, що суттєво підвищує ефективність процесу та якість результату (а також є економічно доцільною з точки зору витрат процесу);
- процес навчання (його надання та отримання) можна прискорити,

вповільнити або звести до нуля (припинити навчання); ця динаміка залежить від стосунків між вихователями і вихованцями та зовнішніх умов (організації навчання, матеріально-технічної бази. тощо);

– процес проходить у певних організаційних формах (індивідуальних, групових, колективних) із залученням самих різноманітних засобів (учбових і методичних текстів, наочних посібників, комп'ютерів з відповідним технічним та програмно-педагогічним забезпеченням, технічних аудіо-і відеозасобів, апаратури дистанційного (телекомунікаційного) навчання і т.п.);

– суб'єкти виявляють свої сутнісні властивості лише в певних умовах, в конкретних педагогічних ситуаціях;

– педагогічний процес персоніфікований особистісними якостями педагога та учнів, він наповнений елементами імпровізації, істотно коригуючими будь-якої заздалегідь підготовлений сценарій;

– наявність «традицій» у процесі;

– об'єкту притаманні саморегуляція, саморозвиток, що й обумовлює варіативність, змінюваність педагогічного процесу;

– об'єкт педагогічної діяльності розвивається не в прямо пропорційній залежності від педагогічного впливу на нього, а за законами, що властиві його психіці, - особливостям сприймання, розуміння, мислення, становлення волі і характеру;

– засоби праці в педагогічному процесі є специфічними (духовними): знання, досвід, особистий вплив, способи співробітництва, методики педагогічного впливу, тощо;

– об'єкт (учень), сприймаючи виховний вплив, проявляє власну активність, впливає на суб'єкта педагога й самого себе;

– педагог має постійно вивчати своїх учнів, щоб правильно визначати перспективи розвитку особистості та колективу;

– педагогічний процес формують відповідно до мети навчання, враховуючи при цьому вікові можливості вихованців.

Існують також суб'єктивні суперечності педагогічного процесу, зокрема,

між: вимогами навчання та реальними можливостями щодо їх реалізації; відставанням процесу генералізації знань і вмінь та необхідністю переважного застосування узагальнень; індивідуальним творчим процесом становлення особистості і масово-репродуктивним характером організації педагогічного процесу; провідним значенням діяльності в розвитку особистості і установками здебільшого на словесне виховання та ін.

Чинники, що впливають на процес навчання та його результати: інтенсивність зворотних зв'язків між вихованцем і педагогом; характер коректуючих впливів на вихованців; внутрішні й зовнішні стимули і мотиви навчальної діяльності; інтенсивність та якість чуттєвого сприймання, логічного осмислення сприйнятого, практичного застосування осмисленого.

Отже, ці поняття відрізняються за суб'єктами та результатом. Педагогічний процес створює педагогічні ситуації, що повинні приводити до змін в особистості людини: формування у нього світогляду, ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів, рис характеру, навичок поведінки. Отже, навчання є шляхом (інструментом) здійснення освіти, яка в свою чергу є одним з інструментів (елементів) виховання та передбачає навчання в певних його формах. Можна обґрунтовано вважати, що освіта і навчання виконують й виховну функцію, а окрім навчання у поняття «виховання» включають й інші елементи (зокрема, власний приклад вихователя), що дозволяють сформувати особистість. Навчання та виховання, пов'язані через поняття «освіти», а сама вона здійснюється за їх допомогою.

Усі три поняття «виховання», «освіта» і «навчання» пов'язані між собою, але через певну специфіку їх не можна ототожнювати.

В організаційно-змістовному аспекті процес отримання освіти залежить від цілей та очікуваних результатів освітньої діяльності. Отже, діяльність педагога (у системі освіти) є строго детермінованою та передбачає не тільки навчання, але й виховання та розвиток учнів. Він відбувається безпосередньо в навчальному закладі та за його межами. Зовнішній зміст процесу освіти: абсорбція знань з науки, літератури, культури та їх цілеспрямована передача між людьми.

Освіта є багатофункціональною, складною та відкритою системою із

певною структурою. Поняття «система освіти» в Україні визначене законодавчо в Законі України «Про освіту» [10] як «сукупність закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти». Але таке визначення трактує його з позицій лише частини суб'єктів системи – державних і недержавних установ, які розрізняються рівнем і профілем.

На думку Ф. Кумбса [20] система освіти повинна визначатися комплексно та має дванадцять головних компонентів: «мета й основні завдання, що визначають діяльність системи; учні, навчання і виховання яких є головним завданням системи; управління, що забезпечує координацію, керівництво й оцінку діяльності системи; структура і розподіл навчального часу та потоки учнів відповідно до реальних завдань; зміст освіти, який повинен бути отриманий школярами; викладачі; навчальні посібники: книги, матеріально-технічна база; приміщення, необхідні для навчального процесу; технологія – система прийомів і засобів, що використовуються в навчанні; контроль і оцінка знань, правила прийому, екзамени, якість підготовки; дослідницька робота; показники ефективності».

Система освіти є єдиним комплексом послідовно пов'язаних між собою ланок-рівнів: дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна (в т.ч. аспірантура, докторантура) освіта й самоосвіта, а також відповідних їм форм навчання та типів навчальних закладів (рис. 1.1).

Отже, «система освіти» – це сукупність закономірно взаємопов'язаних інституцій (суб'єктів, об'єктів) освітньої політики, які завдяки цілеспрямованому організованому механізму дозволяють надавати (отримувати) освітні послуги [19].

На зміну терміну «система освіти», що асоціюється з жорсткою централізованістю та монополією, приходять поняття «сфера освіти» та «сфера освітніх послуг», які засновані на ринкових механізмах та містять характеристики варіативності, відкритості, адаптивності, інноваційності.

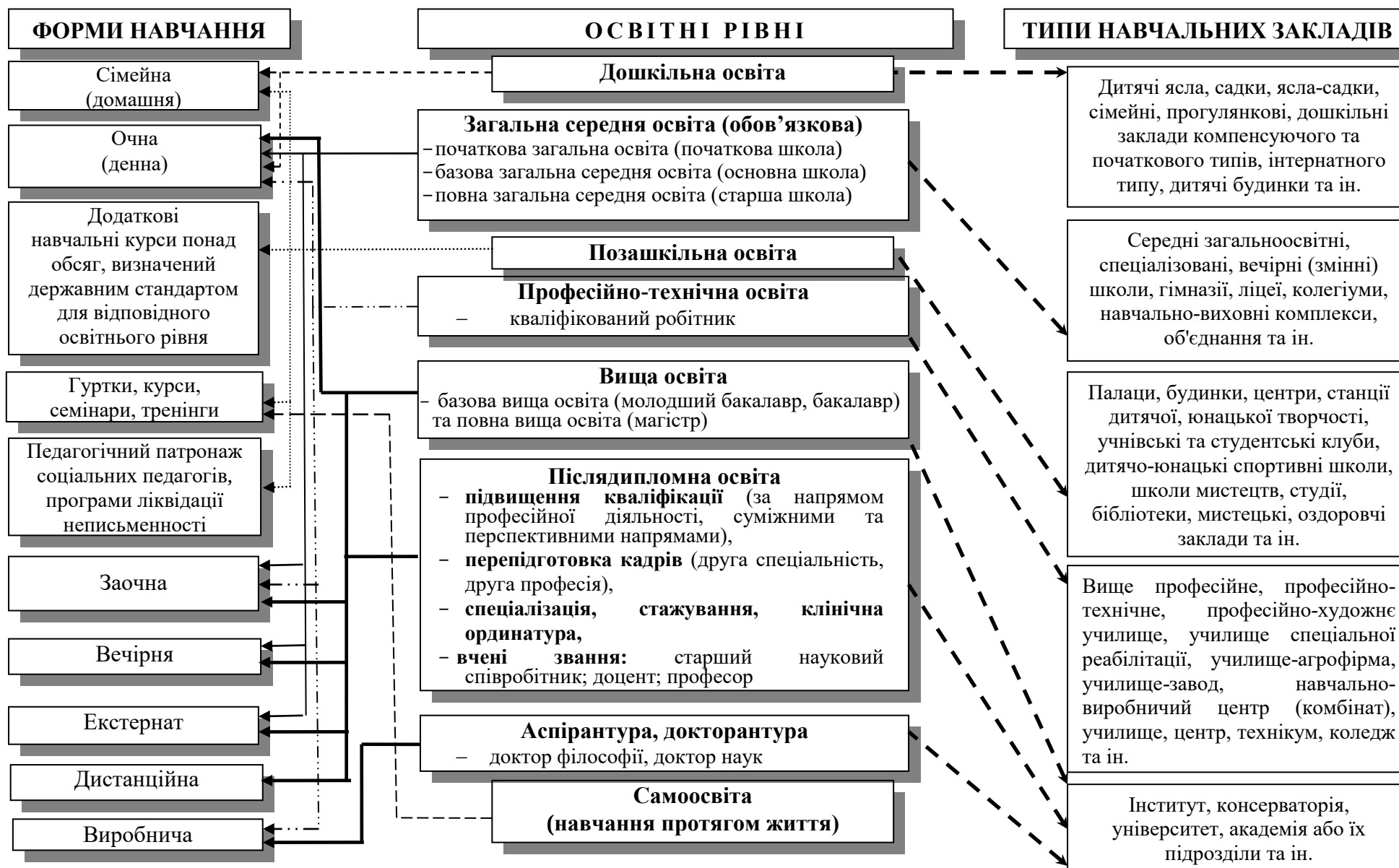

Рис. 1.1. Взаємозв'язок освітніх рівнів, форм навчання та типів навчальних закладів в Україні

Джерело: складено автором

Сфера освіти України є високоцентралізованою, що зумовлено високим ступенем впливу держави шляхом економічних та політичних важелів управління та контролю. Тому важливим інструментом забезпечення розвитку національної освіти є реформування системи її управління, зокрема, інвестиційної діяльності.

Характеристика сфери освіти як системи, була б неповною, якщо не звернути увагу на поняття «виховна або навчально-виховна система», «система освіти» та «педагогічна система». Для визначення специфічних характеристик цих підсистем освітньої сфери розглянемо її підсистеми (табл. 1.1).

Результати досліджень [19] свідчать, що виховна, педагогічна й навчальна підсистеми є взаємопов'язаними та складають сферу освіти. Але при цьому кожна має певні особливості у цілях, суб'єктах, змісту діяльності, методів і засобів, організаційних форм та результатів. Тобто, самі ці терміни не є синонімами та повинні визначатися як відповідні складники освітньої сфери. Отже, «сфера освіти» – як система, є сукупністю виховної, педагогічної та навчальної підсистем, які завдяки зв'язкам між собою та зовнішнім середовищем забезпечують інтенсивний розвиток особистості людини, формування інтелектуального потенціалу й капіталу суспільства та є домінантою людського розвитку [19]. Такий розподіл забезпечує наукове обґрунтування ефективного управління розвитком освіти з позицій системного підходу.

Слід погодитись з думкою С. Сисоевої, що «сфера освіти є цілісним динамічним утворенням, яке складається з нерозривно пов'язаних між собою елементів, що створюють її динамічну структуру, має тенденцію до розвитку й самоорганізації, характеризується доцільністю, взаємодіє з іншими системами соціального організму і впливає на їх розвиток» [21, с. 22 – 29]. В. Гамаюнов трактує цю категорію як освітній комплекс країни, до якого входять державна освітня система, бізнес-освіта і релігійна освіта.

При цьому педагогічні системи як навчальні заклади усіх видів, є складником державної освітньої системи, а дидактичні системи (зокрема, навчальні групи) – педагогічних систем [22, с. 23 – 26].

Таблиця 1.1

Склад сфери освіти як системи

№ з/п	Критерії	Підсистеми сфери освіти		
		Виховна	Педагогічна	Навчальна
1.	Цілі	Формування особистості людини задля її соціалізації	Здобуття певних знань, формування конкретних умінь та навичок	Набуття (засвоєння) певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок
2.	Суб'єкти	Вихователь, вихованець	Вчитель (навчальні матеріали), учень	Заклади освіти, науково-методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні і місцеві органи управління освітою, громадського регулювання та самоврядування, група здобувачів освіти, міжнародні організації з питань освіти
3.	Зміст діяльності	Виховна, в т.ч. навчальна (освітня) діяльність	Педагогічна діяльність	Наукова (дослідницька), педагогічна та управлінська діяльність
4.	Методи	Формування свідомості особистості людини; організація діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки; стимулювання діяльності і поведінки; самовиховання	Педагогічні методики, розвиваюче навчання, організація пізнавальної діяльності, особистісно-орієнтовані педагогічні ситуації, проблемно-пошукова діяльність, створення ситуації успіху, технологія саморозвитку, мультимедійне навчання, пояснення, розповіді, бесіди, лекції, робота з літературними джерелами, самостійне спостереження, лабораторна, практична та дослідна робота	Модульно-рейтингова система; різномісцеве навчання; навчальне проектування; лекційно-практична система; лекційно-семінарська система; інтерактивне та дистанційне навчання
5.	Засоби	Художня, наукова література, радіо, телебачення, Інтернет, предмети образотворчого, театрального та кіномистецтва	Підручники, навчальні посібники, мультимедійні й інтерактивні засоби	Навчальні плани, програми, стандарти, типові методики
6.	Організаційні форми	Збори, бесіди, конференції, гуртки, ігри, тренування, створення виховних ситуацій, змагання	Розповіді, пояснення, бесіди, ігри, лекції, інструктаж, ілюстрація, демонстрація, дискусії, спостереження, змагання, тренування	Напрямок підготовки, навчальна дисципліна, урок, факультативи, семінари, практикуми, гуртки, домашня самостійна навчальна робота
7.	Кінцевий результат	Певні соціально значущі якості особистості людини	Сукупність знань, умінь, навичок	Освітні послуги

Джерело: складено автором

Сфера освіти характеризується інваріантними якостями, що характеризують її цілісно:

- належність до неї компонентів, які можна визначати у відносній ізольованості, поза зв'язками з іншими процесами і явищами;
- наявність внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами і їхніми підсистемами, а також взаємозв'язок даної системи з іншими;
- наявність у структурі системоутворюючих зв'язків, які об'єднують компоненти в єдину систему;
- гнучкість та адаптивність до соціально-економічних, політичних, законодавчих та інших змін;
- відкритість, самоорганізованість, здатність до самопізнання (рефлексії), кількісного та якісного збагачення, перманентного перетворення;
- динамічність (зокрема, можливість змінюватися під впливом часу);
- варіативність (зокрема, можливість обирати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до інтересів і здібностей);
- стабільність у психолого-педагогічній основі;
- прогностичність як розгляд особливостей її функціонування, спрямований на майбутній результат;
- наступність як послідовність історичних етапів розвитку, що складаються на засадах спадкоємних освітніх парадигм і доктрин;
- цілісність: через взаємодію компонентів система одержує синергетичний результат, а збої у функціонуванні будь-якого елементу системи неминуче позначаються на роботі інших складників;
- ієрархічність: вертикальна ієрархія навчальних закладів, їх профільне (горизонтальне) різноманіття, ієрархія управління (на загальнодержавному, регіональному рівнях або на рівні певного навчального закладу);
- специфіка в просторовому вимірі: регіональна, національно-етнічна специфіка освітніх систем;
- наявність двохстороннього зв'язку: система освіти не тільки детермінована

зовнішніми обставинами політичного, соціально-економічного і соціокультурного походження, а й сама детермінує їх.

До складу освітньої сфери входять державний та приватний сектори формальної освіти усіх рівнів (дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища, післядипломна) та за всіх видів (заочна і дистанційна), освітня діяльність релігійних установ (семінарії, недільні школи) й виробничих підприємств, освітні радіо-та телепередачі, програми ліквідації неписьменності, спеціальна освіта осіб, що потребують корекції розумового й фізичного розвитку; діяльність гуртків художньої самодіяльності; видавнича та бібліотечна справа та ін. Тобто, вона складається не лише із закладів освіти (наукових і методичних установ, науково-виробничих підприємств), загальнодержавних і місцевих органів управління освітою, громадського регулювання, самоврядування в галузі освіти.

З цієї позиції сфера освіти під час свого функціонування охоплює аспекти діяльності суб'єктів процесу освіти, які:

- здобувають знання з певного напрямку (діти дошкільного віку, вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти);
- надають освітні послуги (фізичні особи – репетитори, юридичні особи, які здійснюють освітню діяльність (в т.ч. релігійні установи), навчальні, науково-методичні установи; науково-виробничі підприємства);
- обслуговують освітній процес: здійснюють управління освітнім процесом та його фінансування.

За визначенням МСКО 2011 [8], «особи, які здобувають освіту – це індивіди, які офіційно зареєстровані на дану освітню програму, або її етап, модуль незалежно від віку». «Навчальний заклад – це офіційна організація (школа, коледж, університет або навчальний центр) метою якого є надання освіти. Приватні заклади (зокрема, релігійні) також можуть організовувати діяльність навчальних закладів» [8].

Переважну більшість освітніх послуг в Україні складає формальна освіта, яка здійснюється на базі навчальних закладів (рис. 1.2).

Відповідно трактуванню цього поняття Державною службою статистики України, «навчальні заклади – це заклади, єдиним і головним призначенням яких є надання послуг освіти» [23]. З іншого боку, ці установи є «постачальниками освітніх послуг (або провайдерами) – кінцевими споживачами фінансових коштів системи освіти, організаціями, які забезпечують освітні послуги» [24]. Ще одним з суб'єктів сфери освіти є «фінансуючі організації або фінансові посередники – категорія учасників системи освіти, які отримують фінансові кошти від джерела та використовують їх для фінансування послуг освіти або пов'язаних з освітою. Їх повноваження дозволяє впливати на використання фінансових коштів або фактично здійснювати контроль над ними» [24].

Отже, освіта як процес надання та споживання освітніх послуг, розглядається здавна. Але все ще відсутнє єдине визначення поняття «освітня послуга», яке не отримало однозначного системного трактування.

Так, у Законі України «Про освіту» [10] її визначають як послугу з одержання освіти та підготовки фахівців різних кваліфікаційних рівнів, що суттєво звужує її трактування. Є різні підходи щодо визначення цього поняття, зокрема, як:

інтелектуальний товар та процес навчання для одержання необхідних знань, навичок і вмінь [25];

– специфічний товар, який задовольняє потребу людини в набутті певних знань, навичок і вмінь для їх подальшого використання в професійній діяльності [26, с. 133];

– освітній товар – діяльність, що здійснює виробник, і в процесі якої відбувається задоволення потреби споживача в освіті [27, с. 43];

– нематеріальні соціальні блага, система знань, інформації, умінь і практичних навичок, задоволення різноманітних освітніх потреб і реалізації особистих здібностей їх споживача [28];

– економічне благо, що володіє корисністю на думку його споживачів і потребує витрат на своє виробництво [29];

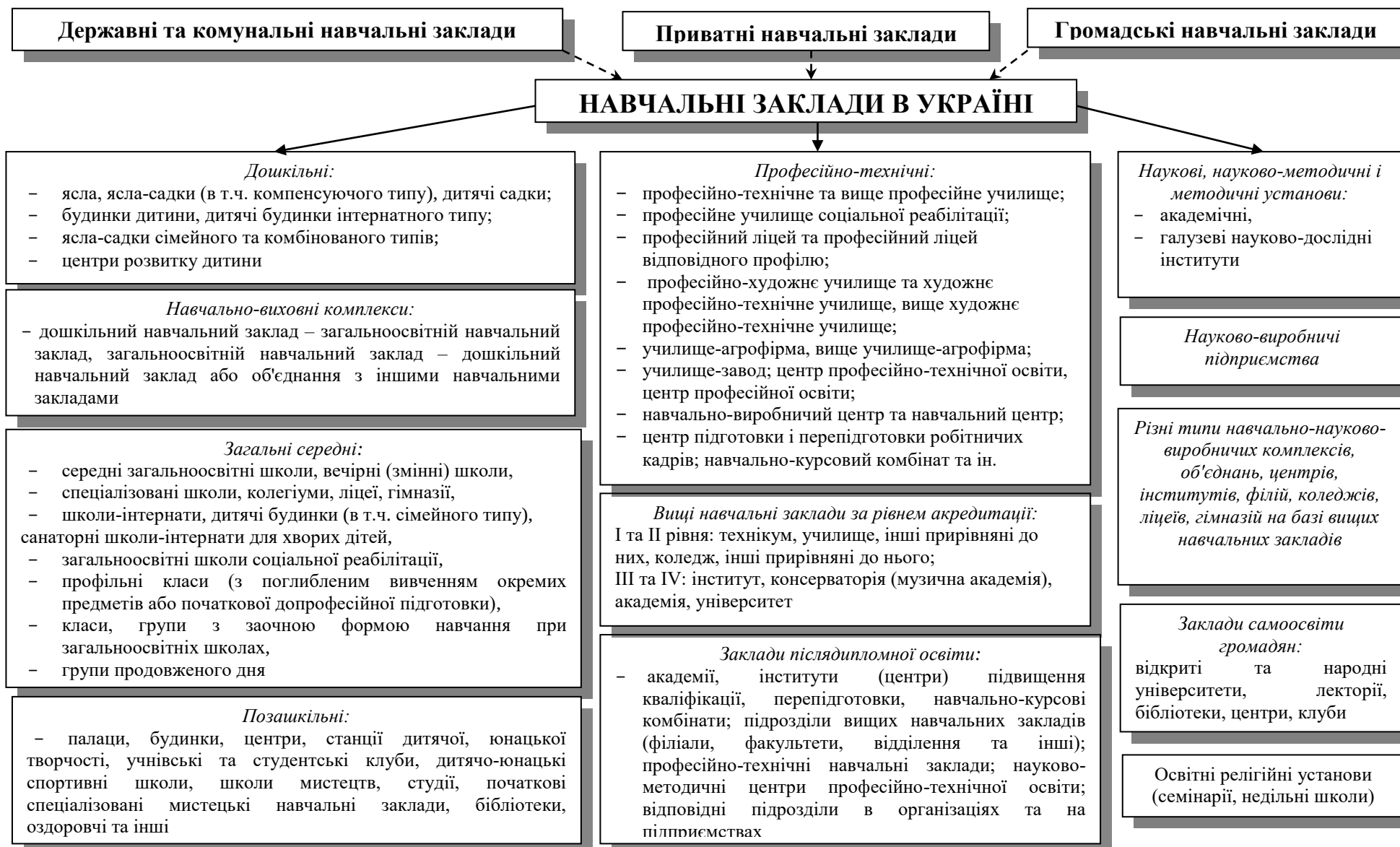

Рис. 1.2. Склад навчальних закладів в Україні

Джерело: складено автором

- результат здійснення різноманітної (педагогічної, виховної, наукової, організаційно-управлінської) діяльності працівниками сфери освіти для задоволення освітніх потреб певних людей та всього суспільства [15, с. 36];
- нематеріальна послуга особливого роду, що створює корисний результативний ефект, невтілений у матеріально-речову форму, його кваліфікаційні та професійні якості [30].

«Товар – будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі)» [31]. Отже, послуга є однією з форм товару. Розуміння освіти з цієї позиції передбачає її прискорену комерціалізацію. Так, «розвинені країни прагнуть істотно розширити експорт своїх освітніх послуг, очікуючи на певну політичну й економічну вигоду» [32].

Визначення освітньої послуги як лише соціального, або лише економічного блага, не відповідає дійсності, а має загальносуспільний характер, бо включає обидва складники. Крім того, благом є наслідки від споживання цих послуг не тільки для індивіда, але і для суспільства. Визначення таких послуг через результат діяльності лише працівників сфери освіти або навчальних закладів, теж звужує їх трактування, адже є неформальна освіта – сімейна (домашня) й виробнича форма навчання, навчання у межах гуртків, курсів, семінарів тощо. Отже, доцільно вживати термін «освітня», а не «навчальна» послуга, адже ідеться про отримання певної суми знань, формування конкретних умінь та навичок у межах системи освіти за допомогою навчальних закладів.

Отже, «освітня послуга» – це діяльність суб'єктів сфери освіти, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні особисті або колективні потреби у набутті (засвоєнні) певної системи знань, умінь та навичок. Вона надається на замовлення споживачів (окремих фізичних та юридичних осіб, суспільства в цілому) та, здебільшого, призводить до зміни їх освітнього рівня [19].

На відміну від інших видів послуг вона:

- починається з нематеріального об'єкту та має результатом нематеріальний

продукт;

- здійснюється у сфері освіти;
- може акумулюватися у вигляді накопичених знань;
- її результат залежить від: якості і кількості праці з її надання (праці педагога) та споживання (праці здобувача освіти); умов майбутньої професійної діяльності тощо;
- її споживання обмежується часом її одержання (навчання), а результат (ефект) характеризується віддаленістю проявлення;
- має необхідність ліцензування, отримання дозволу на певні види її надання;
- її вартість послуг залежить від оплати праці педагогів (наприклад, у розвинутих країнах до 70% загальної суми витрат у вищій освіті), а також застосуванням сучасного учбово-лабораторного устаткування та програмних продуктів (нематеріальних активів);
- характеризуються непостійністю якості;
- має соціальну цінність, а також може створювати матеріальні (в т.ч. фінансові) та нематеріальні вигоди для індивідів у майбутньому;
- здобувач освіти одночасно є предметом праці та споживачем: навчальний заклад не витрачає коштів для закупівлі таких «предметів праці» в прямому розумінні, а залучає ці ресурси шляхом надання привабливості своїм освітнім послугам;
- має споживчу вартість, яка може бути виражена якістю, глибиною та характером наданих знань.

Принцип «платності надання» зумовлює необхідність фінансування освітнього процесу (в т.ч. додаткових послуг для частини учнів по предметах, непередбачених державним стандартом) з боку здобувачів освіти або суспільства в цілому.

З огляду на характер та специфіку надання, головними характеристиками освітніх послуг є фондо-, праце- та наукомісткість, які змінюються в залежності від освітнього рівня, напряму підготовки тощо. В Україні законодавчо закріплена необхідність ліцензування, отримання дозволу на надання певних видів освітніх

послуг. Іншими особливостями здебільшого є відносно молодий вік споживачів, конкурсний характер, сезонність, але вони є характерними для певного виду освітніх послуг.

GATS (General Agreement on Trade in Services) передбачає чотири способи надання освітніх послуг [32]:

- «постачання через кордон – дистанційна освіта або електронне навчання (споживач та постачальник послуги знаходяться в різних країнах);
- споживання за кордоном (споживач прямує на навчання до постачальника послуги);
- комерційна присутність (відкриття іноземним навчальним закладом на національній території філії або представництва);
- присутність фізичних осіб (тимчасовий приїзд викладачів для надання освітніх послуг)».

Функціонування освітньої сфери України базується на використанні ринкового механізму: попиту, пропозиції, конкуренції, залучення інвестицій й інновацій, покриття витрат доходами, економію ресурсів, раціональне використання коштів, вплив ризиків тощо.

Ринок освітніх послуг як чинник людського розвитку [33, 34] має певну якість [35], основні тенденції та шляхи модернізації [36]. Конкуренція на ринку освітніх послуг присутня як між навчальними установами за залучення споживачів, так і між споживачами за отримання освітньої послуги певного закладу. При цьому враховуються як спеціалізація, імідж та престижність освітнього напрямку, так і установи в цілому. Ринок освітніх послуг в Україні характеризується непрозорістю, монополізмом певних освітніх установ, недостатньою обґрунтованістю ціни освітніх послуг, неефективними механізмами фінансування, неврахуванням потреб споживачів, недостатнім поширенням ринкових механізмів, переважанням адміністративних методів управління. З ринків освітніх послуг певного рівня, найбільш розвиненим в Україні є ринок послуг вищої освіти.

На думку А. Сагінової [37, с. 478], продуктом (товаром) на ринку освітніх

послуг є освітня програма за певною спеціальністю, що включає певний зміст, організацію навчального процесу, систему управління ним, систему його методичного, матеріального і кадрового забезпечення. Але ідеться про матеріальні характеристики (в т.ч. альтернативні засоби, що задовольняють потреби споживачів у пізнанні: книги, аудіо- і відеозасоби, курси та пізнавальні програми), що притаманні більшості послуг, і, у сукупності з нематеріальними характеристиками, утворюють так званий пакет послуг. Він, на відміну від матеріальних товарів, не піддається точному визначенню, а містить тільки основний результат процесу. Багато елементів пакету освітніх послуг найчастіше визначаються рівнем підготовки персоналу, якістю матеріалів, використаних при їх наданні та іншими чинниками. Освітня програма сама по собі не призводить до зміни освітнього рівня споживачів освітньої послуги.

Слід зазначити, що поняття «безкоштовної» освітньої послуги, є умовним та некоректним з погляду економічної теорії. Цей вид послуг оплачується не тільки безпосередніми споживачами, а й роботодавцями або суспільними інститутами.

Отже, освітні послуги мають споживчу вартість, яка оплачується у грошовій формі. Рівень цін на освітні послуги витікає з їх граничної корисності, унікальності та інтелектуального потенціалу педагогів. Тарифи на навчальні послуги) встановлюються і регулюються державою (деякі з них монопольні), або є вільними (ринковими), що формуються співвідношенням попиту та пропозиції.

Відповідно до Конституції [38] освіта в Україні є правом (кожен має право на освіту) та певним обов'язком (повна загальна середня освіта є обов'язковою). Держава забезпечує як доступність і безоплатність всіх рівнів освіти: дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, так і розвиток всіх її рівнів (в т.ч. позашкільної і післядипломної освіти).

Отже, диференціація та уточнення понять пов'язаних з освітнім інвестуванням необхідні з теоретико-методологічної точки зору задля виявлення особливостей та закономірностей інвестиційного розвитку у цій сфері.

Крім того, вдосконалення термінологічного апарату (зокрема його

уніфікація й універсализація) відповідно до сучасних вимог та світових тенденцій розвитку освітньої сфери здатне забезпечити усунення неоднозначних трактувань під час розробки стратегії розвитку сфери освіти України.

1.2. Стан та розвиток освітньої сфери України

Вітчизняна сфера освіти зазнає послідовного реформування [1; 39; 40]: з 1992 по 1995 рр. – галузі загальної середньої освіти, з 1996 по 1999 рр. – вищої освіти, а з 1999 р. освітні реформи спрямовано на входження України в освітній і науковий простір Європи. Отже, статистичне дослідження стану сфери освіти доцільно здійснювати з погляду її інвестиційного розвитку, який є запорукою інноваційних перетворень й забезпечення інтеграції до світової освітньої сфери.

Освітній моніторинг представляє собою «систему організації збору, збереження, оброблення і поширення інформації про функціонування освітніх систем, що забезпечує безперервне відстеження їх стану і дає змогу прогнозувати їх розвиток» [41, с. 74].

Моніторингу функціонування національної освітньої сфери приділяється увага вчених, таких як: Т. Алексєєнко, В. Аніщенко, Г. Балл [42], Н. Мельник [43], В. Панасюк [44], О. Єлісєєва [45], Ю. Мазур [46], Т. Лукіна [47], С. Захарін [48], С. Кожем'якіна [49] та ін., а також спеціалізованих інституцій різного рівня: Державної служби статистики України [50 – 74], МОН України, Центру дослідження суспільства, Національного інституту стратегічних досліджень, Міжнародного фонду «Відродження», Благодійний фонд «Інституту розвитку освіти», Освітнього блогу «Учись», Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики», Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» та ін. Державна служба статистики України [75] з 2004 р. щорічно проводить дослідження освітньої сфери як складової регіонального людського розвитку, з метою вимірювання та міждержавного порівняння рівня грамотності й освіченості (рис. 1.3). При цьому до показників блоку – «Освіта» входять: чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей

віком 3 – 5 років, охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку 6 – 18 років, частка осіб із освітою не нижче рівня «базова вища» серед населення 25 років і старше, середньої тривалості навчання осіб віком 25 років і старше, середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання.

Рис. 1.3. Середнє значення індексу регіонального людського розвитку в Україні та показників його блоку «Освіта» у 2004 – 2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [75]

Так, протягом 2004 – 2015 рр., відбулося підвищення середніх значень індексу регіонального людського розвитку та показників його блоку – «Освіта». Це характеризує вітчизняну освіту з позиції розвитку, але не повністю відображає дійсний стан речей. Аналіз структурних показників діяльності суб'єктів господарювання сфери освіти України протягом 2004 – 2015 рр. (табл. 1.2) свідчить, що у 2004 р. кількість суб'єктів освітньої сфери – юридичних осіб складала 51%, а у 2015 р. вона сягає 19,2 %.

Таблиця 1.2

Структурні показники діяльності суб'єктів господарювання сфери освіти України у 2004 – 2015 рр.

Показник Рік	Кількість суб'єктів господарювання		Чисельність зайнятих працівників		Чисельність найманих працівників		Обсяг наданих освітніх послуг	
	Підприємства, %	Фізичні особи-підприємці, %	Підприємства, %	Фізичні особи-підприємці, %	Підприємства, %	Фізичні особи-підприємці, %	Підприємства, %	Фізичні особи-підприємці, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2004	51	49	95,6	4,4	—*	—*	96,8	3,2

Продовження табл. 1.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2005	49,1	50,9	95,2	4,8	— *	— *	96,7	3,3
2006	38,2	61,8	89,1	10,9	96,5	3,5	91,2	8,8
2007	35,1	64,9	87,1	12,9	96,1	3,9	90,4	9,6
2008	29,5	70,5	85,2	14,8	95,6	4,4	88,9	11,1
2009	26,7	73,3	84,1	15,9	97,3	2,7	89,1	10,9
2010	22,6	77,4	76,4	23,6	93,1	6,9	79,9	20,1
2011	31,3	68,7	80,8	19,2	92,4	7,6	81,0	19,0
2012	29,5	70,5	76,9	23,1	90,2	9,8	75,8	24,2
2013	28,0	72,0	73,5	26,5	89,5	10,5	71,7	28,3
2014	20,6	79,4	66,2	33,8	89,1	10,9	67,6	32,4
2015	19,2	80,8	63,1	36,9	88,8	11,2	63,2	36,8

* – відсутні дані

Джерело: складено автором за даними [62 – 74]

Щодо співвідношення між юридичними та фізичними особами – підприємцями у сфері освіти України, то домінуючими залишаються навчальні заклади, які складають до 32 % кількості суб'єктів господарювання, але надають до 83% обсягу освітніх послуг (рис. 1.4).

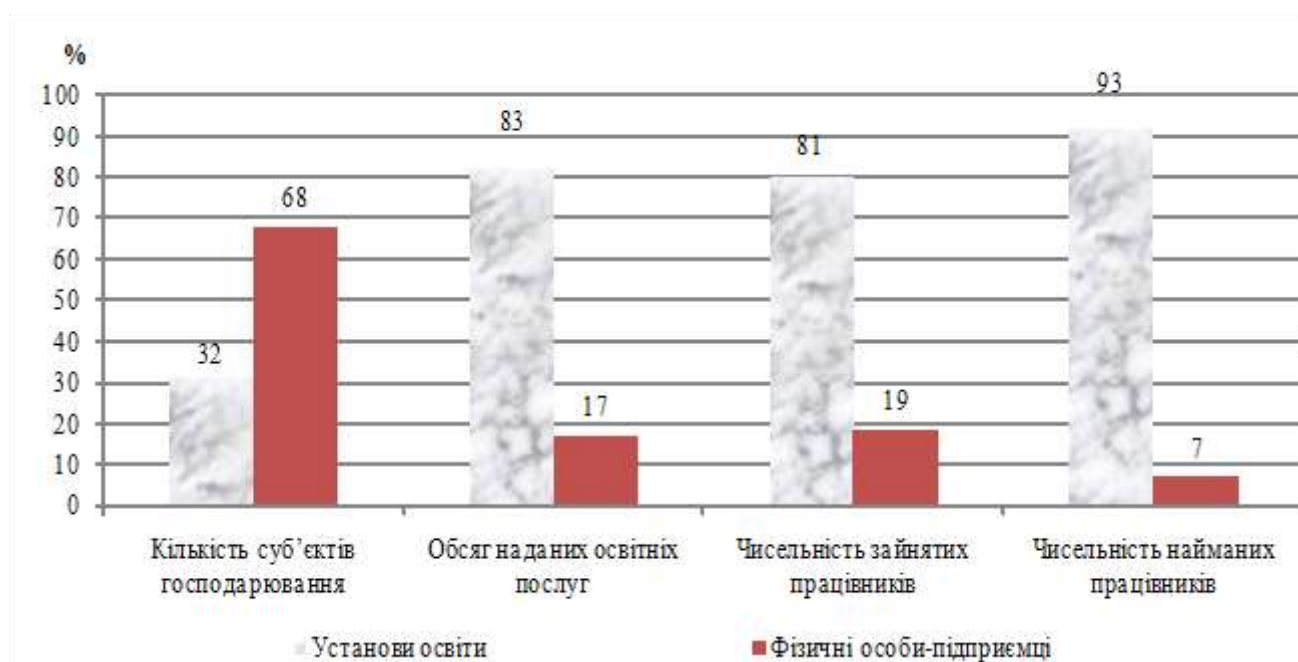

Рис. 1.4. Структурні показники діяльності суб'єктів господарювання сфери освіти України (середні значення за період 2004 – 2015 рр.)

Джерело: складено автором за даними [62 – 74]

Аналіз структурних показників діяльності суб'єктів господарювання сфери

освіти України за розмірами протягом 2004 – 2015 рр. свідчить, що переважну більшість суб'єктів господарювання до 97,5% за розмірами відносять до категорії малих (до 80% з них мікропідприємства), кількість середніх знижується (протягом 2006 – 2015 рр. у 2 рази), а великі – практично відсутні (табл.1.3).

Відповідно до визначення Державної служби статистики України [74] малі підприємства – у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а річний дохід 10 млн євро; мікропідприємства – 10 осіб та 2 млн євро; середні – 250 осіб та 50 млн євро за середньорічним курсом НБУ (Національного банку України).

Таблиця 1.3

**Структурні показники діяльності суб'єктів господарювання сфери освіти
України за розмірами у 2006 – 2015 рр., %**

Показники Рік	Кількість суб'єктів господарювання			Чисельність зайнятих працівників			Чисельність найманих працівників			Обсяг наданих освітніх послуг		
	великі	середні	малі	великі	середні	малі	великі	середні	малі	великі	середні	малі
2006	0,1	5	94,9	10,3	48,5	41,2	10,5	49,1	40,4	17,6	45,9	36,5
2007	0	5,1	94,9	7,1	51,1	41,8	7,2	51,8	41	13,5	48	38,5
2008	0,1	5,4	94,5	7,6	49,5	42,9	7,7	50,3	42	10,7	48,9	40,4
2009	0,1	4,9	95	2	2	44,7	2	2	43,8	2	2	36,9
2010	0	4,4	95,6	2	2	48,6	2	2	47,6	2	2	38,9
2011	0	3,9	96,1	0	49,1	50,9	0	50	50	0	53,1	46,9
2012	0	3,6	96,4	0	43,5	56,5	0	44,4	55,6	0	43,9	56,1
2013	0	2,9	97,1	0	40	60	0	40,9	59,1	0	39,3	60,7
2014	0	2,8	97,2	0	40,2	59,8	0	41,1	58,9	0	41,6	58,4
2015	0	2,5	97,5	0	39,3	60,7	0	40,6	59,4	0	42,1	57,9

Джерело: складено автором за даними [65 – 74]

Щодо співвідношення між середніми та малими суб'єктами господарювання у сфері освіти України, то 95,9% малих за розміром суб'єктів надають лише до 47,1 % освітніх послуг (рис. 1.5).

Отже, при меншій кількості середні за розміром освітні суб'єкти (до 250 найманих працівників) забезпечують до 36,7 % обсягу надання освітніх послуг, які зазвичай є послугами формальної освіти.

Першим етапом формальної освіти є дошкільна, яка більше відчуває вплив реформування. Головним чинником зміни чисельності дітей у дошкільних

навчальних закладах є рівень народжуваності (коефіцієнт кореляції складає 0,94).

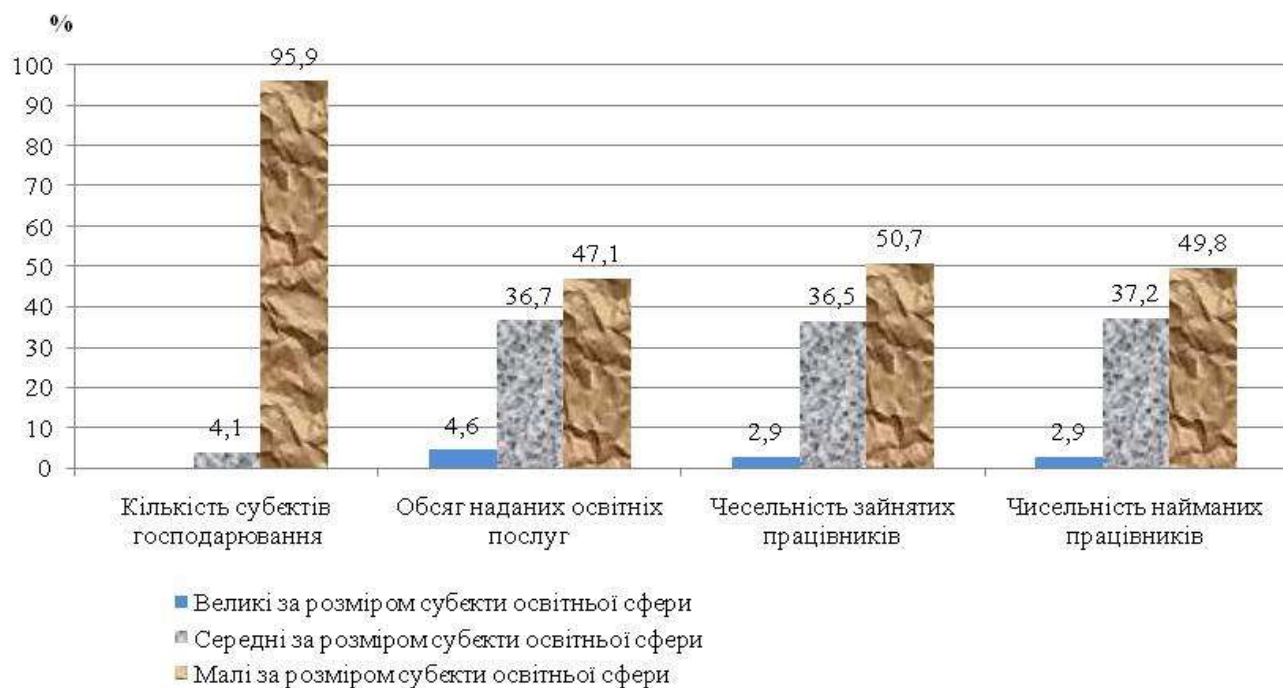

Рис. 1.5. Структурні показники діяльності суб'єктів господарювання сфери освіти України за розмірами (середні значення за період 2006 – 2015 рр.)

Джерело: складено автором за даними [65 – 74]

Зміна чисельності дітей дошкільного віку відбивається на завантаженні наявних закладів (рис. 1.6).

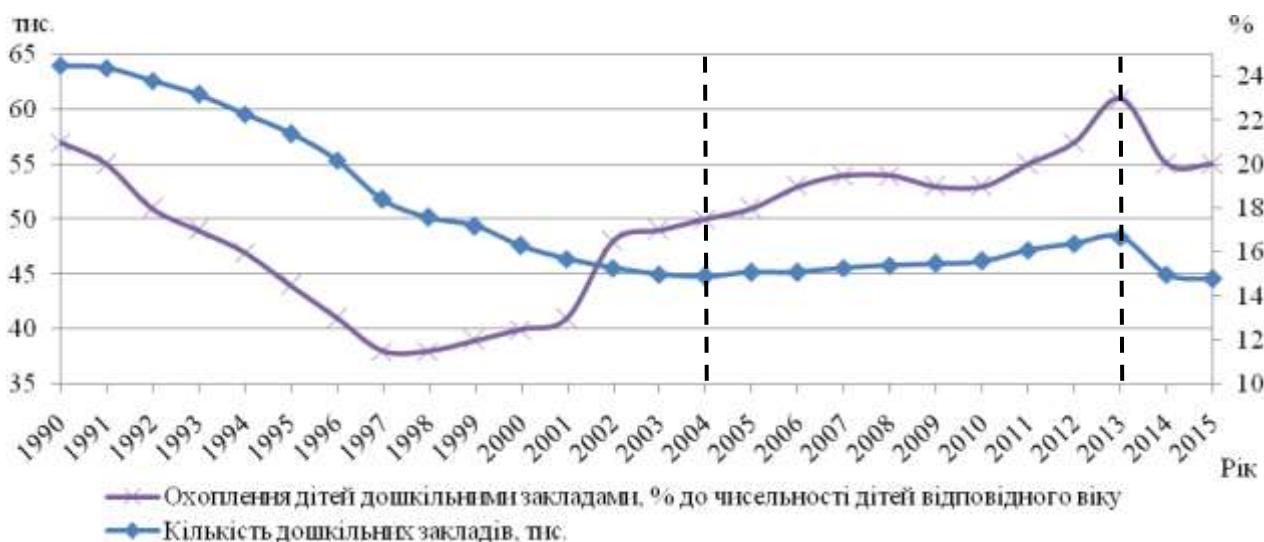

Рис. 1.6. Дошкільні навчальні заклади в Україні та охоплення дітей навчанням у них у 1990 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [76]

Період 1990 – 2004 рр. характеризується стійкою негативною динамікою зменшення кількості дошкільних навчальних закладів, чисельності дітей в них та недовантаженням закладів (у 1997 – 1998 рр. до 49 %) (рис.1.7).

Головними причинами такої ситуації стали: суттєве зменшення новонароджених через складну соціально-економічну ситуацію у країні; передпорядкування відомчих дошкільних закладів органам місцевого самоврядування, які не в змозі були забезпечити достатній рівень фінансування; недостатність фінансування; низький рівень доходів сімей тощо. Крім того, вплив на цей показник здійснює й зростання дитячої інвалідності.

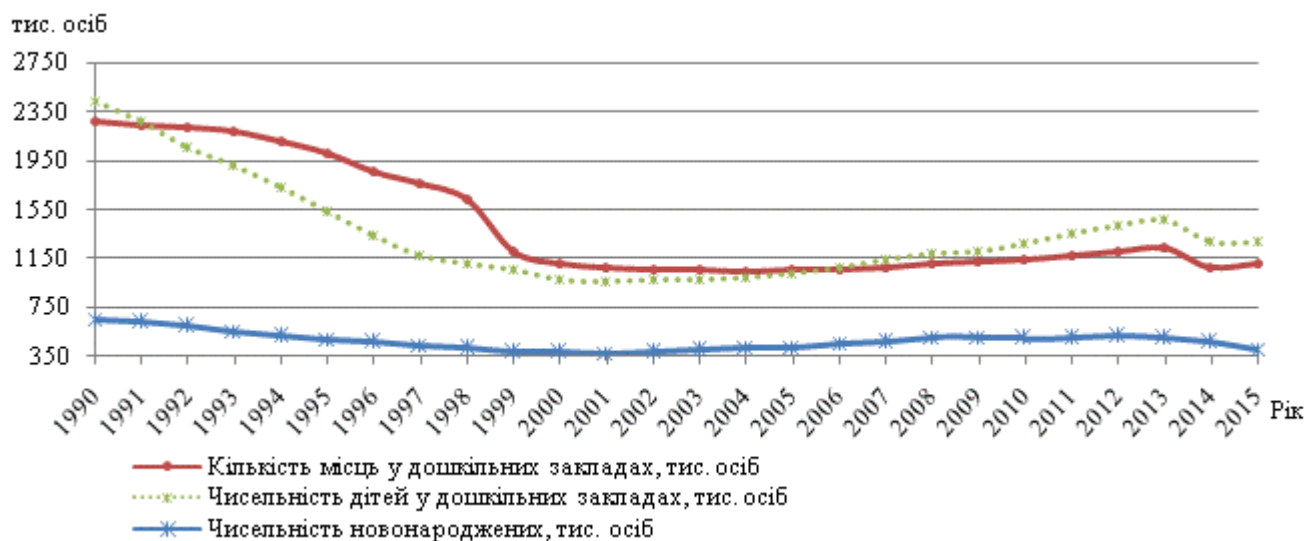

Рис.1.7. Чисельність новонароджених, дітей у дошкільних навчальних закладах та кількість місць у них в Україні у 1990 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [76; 77]

Оцінити ступінь достатності мережі закладів дошкільної освіти досить важко, внаслідок відсутності офіційного визначення поняття «діти з особливими потребами», а також суперечності між визначенням поняття «діти» статистикою, що охоплює галузь освіти, та статистикою Міністерства охорони здоров'я України, яке здійснює інвалідизацію громадян по категорії «діти» лише до 16-річного віку. Крім того, останнім часом зростає число дітей з особливими потребами, облік яких не ведеться [78].

Період 2004 – 2013 рр. характеризується поступовою стабілізацією ситуації за рахунок зміни негативної тенденції зниження народжуваності та впровадження активних дій щодо розвитку дошкільної освіти на загальнодержавному та регіональних рівнях шляхом відкриття дошкільних навчальних закладів. Але, незважаючи на це, попит на дошкільну освіту перевищує пропозицію, яку створюють дошкільні заклади. З'являється проблема дефіциту місць у цих закладах. Основною причиною цього є пристосування до навчального процесу вільних будівель (зазвичай не спеціалізованого призначення) та відкриття невеликих закладів із значно меншою кількістю місць ніж при спроектованому спеціалізованому будівництві установ цього типу. Незважаючи на створення додаткових закладів, їх кількість й досі залишається недостатньою, про що свідчить перевантаження починаючи з 2006 р. Зниження показника перевантаження у 2015 р. (який мав максимальне значення у 2014 рр. складає 20 %) пов'язане із різким падінням показника охоплення дітей навчанням.

Період 2013 – 2015 рр. приніс негативні зміни, що є наслідком соціально-економічної та політичної ситуації в країні, зокрема, відсутність даних щодо Автономної республіки Крим, Донецької та Луганської областей. Протягом 1990 – 1997 рр. охоплення дітей навчанням у дошкільних навчальних закладах знижується, як і їх кількість (рис.1.8).

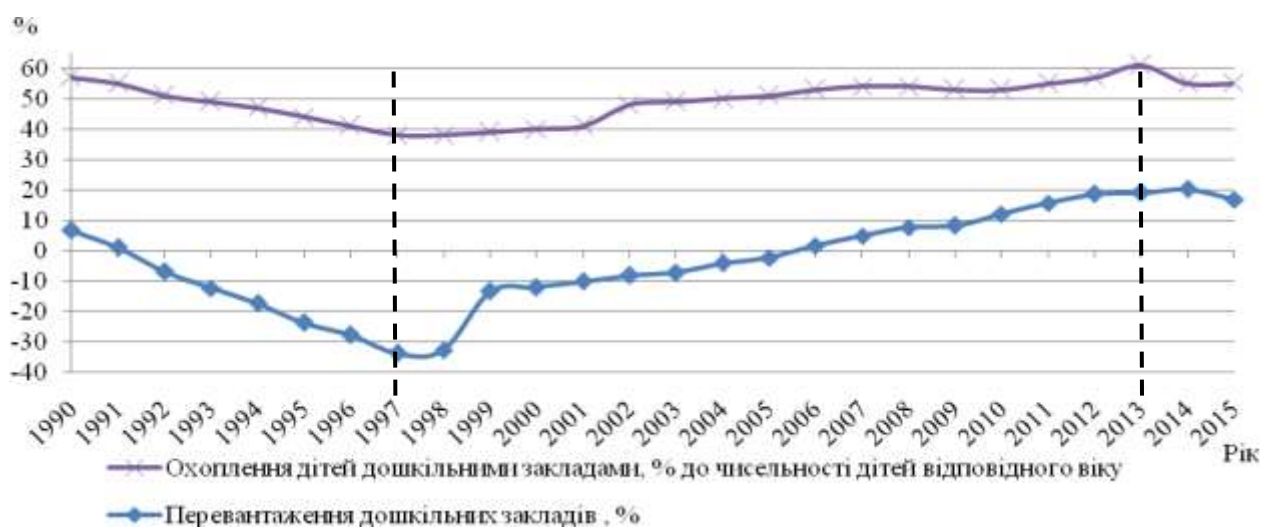

Рис. 1.8. Охоплення дітей дошкільного віку навчанням у дошкільних закладах та їх перевантаження в Україні у 1990 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [76]

Дотримання законодавчо встановлених пріоритетів розвитку дошкільної освіти у 1997 – 2013 рр. позитивно сказалося на поступовому збільшенні частки дітей, охоплених навчанням у цих закладах (найбільший рівень 2013 р. – 62 % проти найнижчого рівня 38 % у 1997 – 1998 рр.), а також зміни негативної тенденції у кількості дошкільних навчальних закладів у 2004 – 2013 рр.

Починаючи з 2010 р. вплив спричинило внесення змін у Закон України «Про дошкільну освіту» [79], яким встановлюється, що дитина може одержувати дошкільну освіту в сім'ї лише до досягнення 5-річного віку, а держава повинна забезпечувати обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку.

Але провадження цих законодавчих змін не змінило ситуацію в цілому: ця освіта не є обов'язковою, а надається дитині на розсуд батьків, що зумовлює різний рівень підготовки дітей для здобуття середньої обов'язкової освіти.

За 2013 – 2015 рр. кількість закладів зменшилась у зв'язку із проведенням АТО (антитерористичної операції), що відзначилося на зниженні показника охоплення дітей дошкільним навчанням.

Певний дисбаланс показників спостерігається у розрізі місця проживання дітей: так у сільській місцевості всі показники нижчі, ніж у міській. Сільська мережа цих закладів зазнала більш руйнівного впливу.

Переважна частка (99 %) дошкільних закладів перебуває у державній та комунальній власності, в них утримується до 99 % дітей дошкільного віку відповідно (табл. 1.4).

Дошкільні заклади недержавної форми власності не набули поширення та не спричиняють суттєвого впливу на показники інвестування у сферу освіти.

Приватні заклади цього типу складають лише 1 %, а облікова чисельність їх персоналу складає до 1 % від загальної чисельності працівників дошкільної освіти загальної мережі.

Таблиця 1.4

Показники функціонування дошкільних закладів державної, комунальної та приватної форм власності в Україні у 2010 – 2015 рр.

Показник Рік	Кількість дошкільних закладів, тис. од.		Чисельність дітей у дошкільних закладах, тис. осіб		Облікова чисельність штатних працівників дошкільних закладів, тис. осіб	
	державної та комунальної форм власності	приватної форми власності	державної та комунальної форм власності	приватної форми власності	державної та комунальної форм власності	приватної форми власності
2010	15,26	0,37	1260,20	12,54	139,24	1,99
2011	15,75	0,33	1341,68	12,72	142,94	1,98
2012	16,09	0,31	1415,33	13,06	147,31	1,96
2013	16,39	0,30	1457,39	13,43	150,57	2,00
2014	14,80	0,20	1284,45	10,44	132,14	1,63
2015	14,64	0,18	1280,59	10,62	304,27	2,89

Джерело: складено автором за даними [76]

Динаміка кількості дошкільних закладів, які не працювали протягом 2010 – 2014 рр. (з 2015 р. цей показник у офіційній статистиці не відображається) свідчить про покращення ситуації (рис. 1.9) – збільшення кількості закладів, що перебувають у процесі капітального ремонту, а також зниження кількості закладів, що були непридатними для цільового використання.

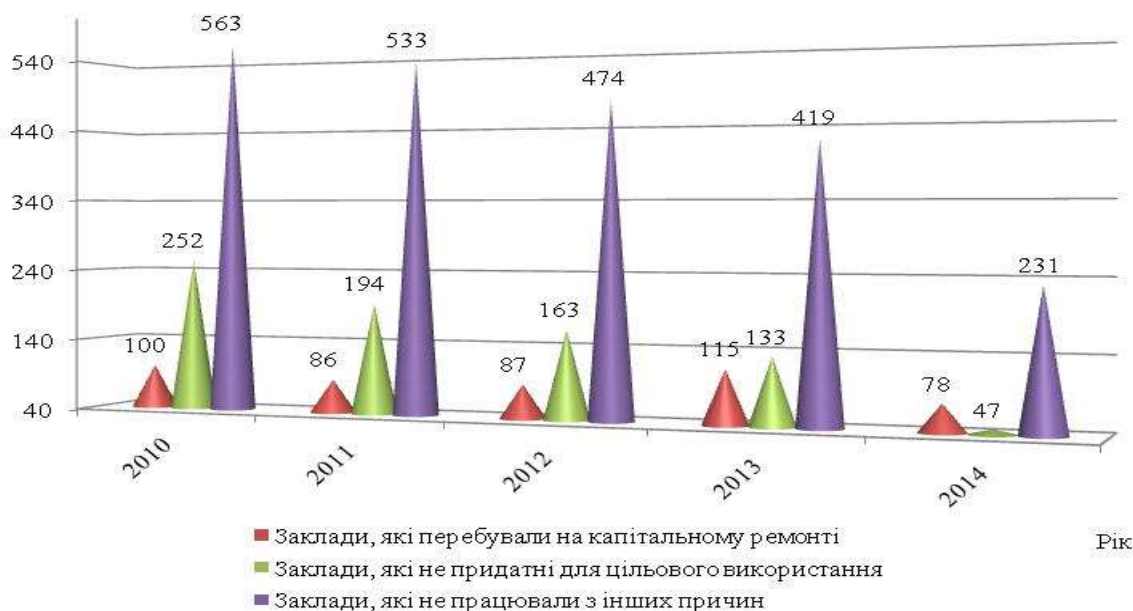

Рис. 1.9. Кількість дошкільних закладів в Україні, які не працювали у 2010 – 2014 рр.

Джерело: складено автором за даними [80 – 84]

Починаючи з 2001 р. загальна кількість загальноосвітніх навчальних закладів та чисельність учнів в них мала тенденцію до зменшення (рис. 1.10). Спостерігається пропорційна залежність між цими показниками (коефіцієнт кореляції 0,9).

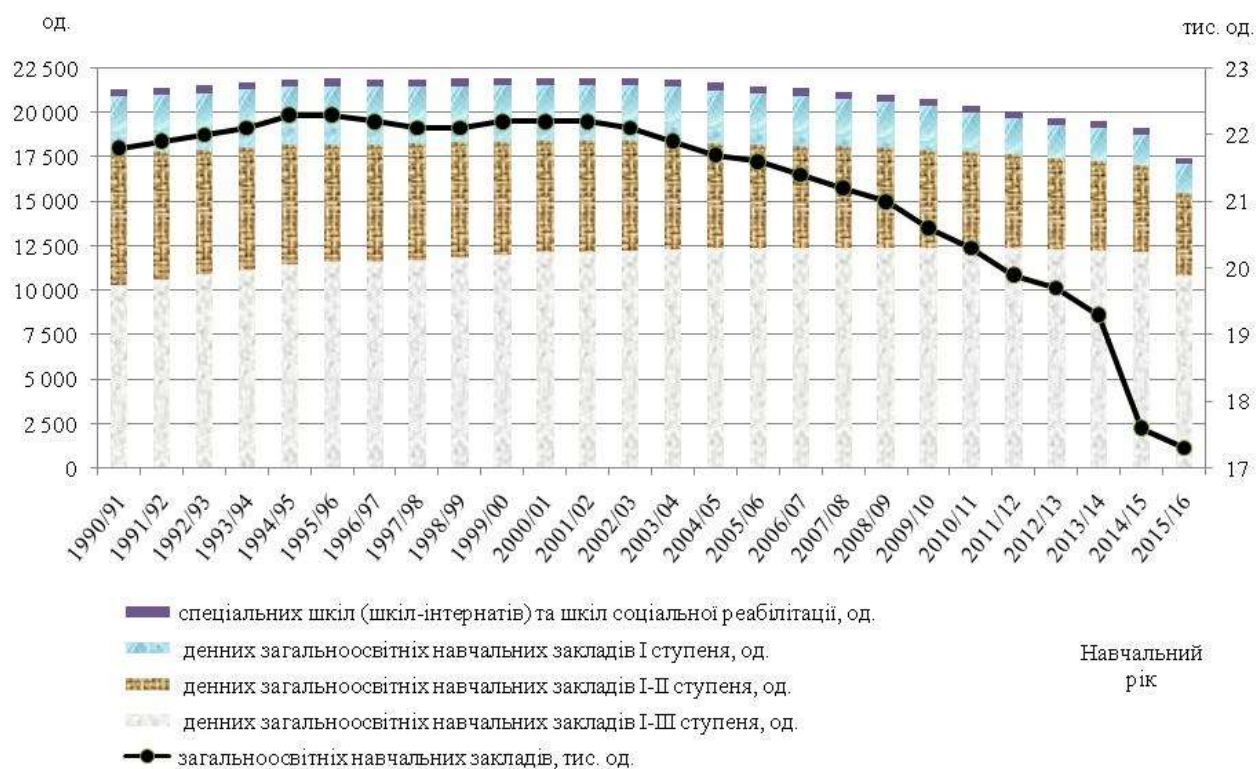

Рис. 1.10. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів в Україні (за ступенями) у 1990/1991 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [50 – 74]

У динаміці чисельності учнів загальних середніх шкіл можна умовно виділити три етапи (рис. 1.11).

Перший етап (1990 – 1995 рр.) – зменшення чисельності учнів, основною причиною чого став низький рівень народжуваності протягом попереднього тривалого періоду. Другий етап (1995 – 2002 рр.) – їх поступове підвищення через відновлення рівня народжуваності.

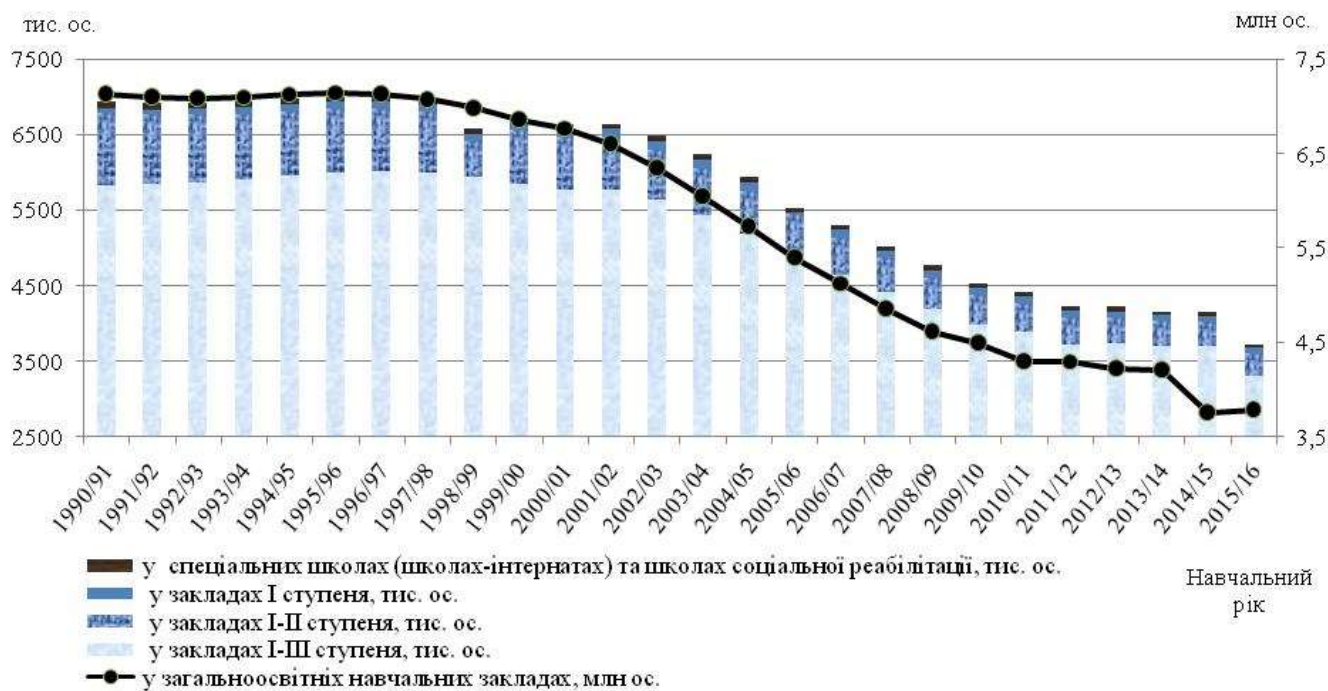

Рис. 1.11. Чисельність учнів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні (за ступенями) у 1990/1991 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [50 – 74]

Третій етап (2002 – 2015 рр.) – прискорене зменшення чисельності учнів, незважаючи на відновлення позитивної тенденції народжуваності, яка не досягає рівня достатнього для виходу з «демографічної ями». При цьому 2014 – 2015 рр. відзначилися різким зменшенням чисельності учнів середніх шкіл, що пов'язано із складною соціально-економічною ситуацією в країні та проведенням АТО.

У структурі освіти цього типу негативними тенденціями зменшення кількості закладів, чисельності їх учнів та вчителів (рис. 1.12) відзначають заклади всіх ступенів: I-го (початкова школа; чотири роки навчання); II-го (основна школа; п'ять років навчання); III-го (старша школа; три роки навчання).

Між показниками кількості шкіл та чисельності учнів є як прямий, так і зворотній зв'язок. Так, зменшення кількості установ освіти призвело до суттєвого зменшення чисельності учнів-випускників (з 2003/2004 н.р.) та вчителів (починаючи з 1995/1996 н.р.). А зменшення чисельності учнів призводить до зменшення середньої наповнюваності класів та шкіл, збільшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів з малою чисельністю учнів та, як наслідок, їх закриття.

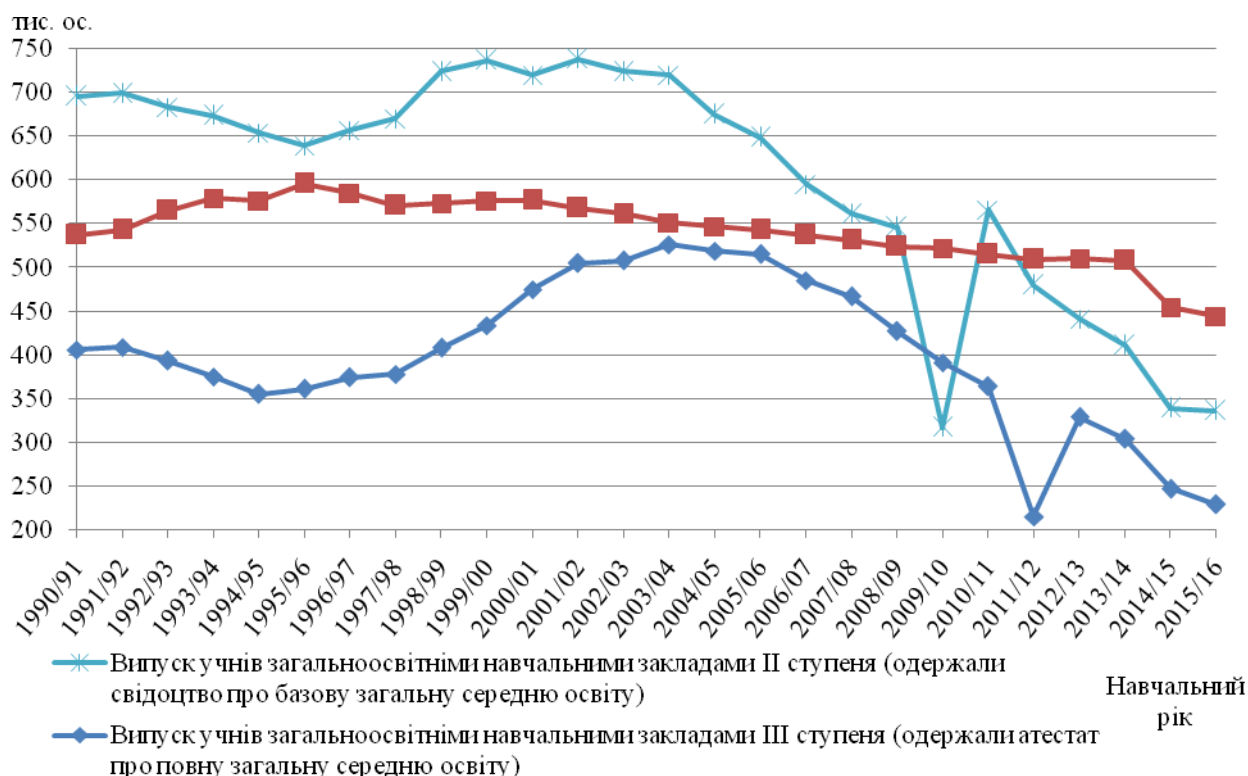

Рис. 1.12. Чисельність випускників та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні у 1990/1991 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [85]

Ці дві негативні тенденції зумовлюють загальний критичний стан шкільної освіти, особливо у сільській місцевості.

Крім погіршення демографічного стану (зменшення чисельності молоді, зниження рівня народжуваності протягом тривалого періоду 1990 – 2000 рр.), економічної кризи та проведення АТО, причинами такої ситуації є незадовільна якість освітніх послуг.

Через це більшість учнів, одержуючи свідоцтво про базову загальну середню освіту не продовжує навчання у загальноосвітніх закладах. Майже дві третини учнів професійно-технічних закладів одночасно з професією здобувають повну загальну середню освіту.

Рівень якості навчання є результатом впливу багатьох факторів, але головними з них є чисельність педагогічного персоналу та рівень його професіоналізму.

Негативні тенденції (починаючи з 1995 – 1996 рр.) зменшення чисельності

вчителів загальноосвітніх шкіл й збільшення кількості їх вільних вакансій є стійкими та тривалими. Незважаючи на це, показник чисельності вчителів у розрахунку на одного учня за аналізований період має достатньо стійку тенденцію до збільшення (з 0,08 до 0,12) через більш швидке зменшення чисельності учнів шкіл, ніж чисельності вчителів.

Суттєвого зменшення протягом 1990/91 – 2015/16 н.р. зазнала й чисельність учнів у вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах, включаючи тих, хто навчався заочно (на 83 %), що свідчить про різке зниження попиту на освітні послуги цієї категорії.

Слід відмітити тенденцію зменшення частки учнів, які навчаються у другу зміну, що позитивно впливає на освітній процес. У інвестиційному аспекті це також позитивне зрушення, адже вивільнення приміщень навчальних закладів надає змогу застосувати їх для надання послуг неформальної освіти (гуртків, клубів, секцій, курсів тощо).

Приватні школи почали виникати та поширюватись ще з 1991 р. Вони зосереджені у промислово-розвинених й інвестиційно привабливих регіонах – у Харківській, Одеській, Дніпропетровській областях, м. Києві тощо. Але заклади приватної форми власності, що надають загальноосвітні послуги, не набули значного поширення та діяли лише в столиці й декількох великих містах (Київ, Харків, Львів та Одеса). Приватні школи складають 0,01% від загальної кількості шкіл, а кількість їх учнів – лише 0,4 % від загального контингенту учнів країни. Цей показник є досить низьким й в порівнянні з іншими країнами. Усі приватні освітні установи є денними, а їх переважна більшість – закладами нового типу (гімназія, ліцей). З 2000 р. дотепер відбувається зменшення кількості приватних шкіл по всій Україні через проблеми з отриманням атестату державного зразка про закінчення закладу, відсутність державної фінансової підтримки тощо.

Ситуація зі спеціалізованими школами, зокрема, школами соціальної реабілітації для осіб з особливостями психічного і фізичного розвитку є нестабільною (рис. 1.13). Чисельність дітей у таких закладах має нестійку тенденцію до зменшення, що є позитивним моментом, але кількість спеціальних

шкіл (шкіл-інтернатів) зменшується більш швидкими темпами ніж чисельність осіб, які потребують навчання у закладах цього типу.

Тим часом, не всі діти з особливостями психо-фізичного розвитку отримують допомогу при здобутті освіти. Частина дітей цієї категорії позбавлені можливості отримати освіту через відсутність засобів пересування та інших спеціальних засобів навчання.

Залежність між кількістю цих закладів та чисельністю їх учнів є достатньо слабкою (коефіцієнт кореляції 0,6), що свідчить про недостатнє обґрунтування ліквідації закладів, зокрема, без врахування соціальних потреб суспільства. Необґрунтоване зменшення цих закладів призводить до збільшення кількості дисфункціональних сімей та загострює проблему соціального сирітства. Крім того, в сільській місцевості не було жодного закладу цього типу.

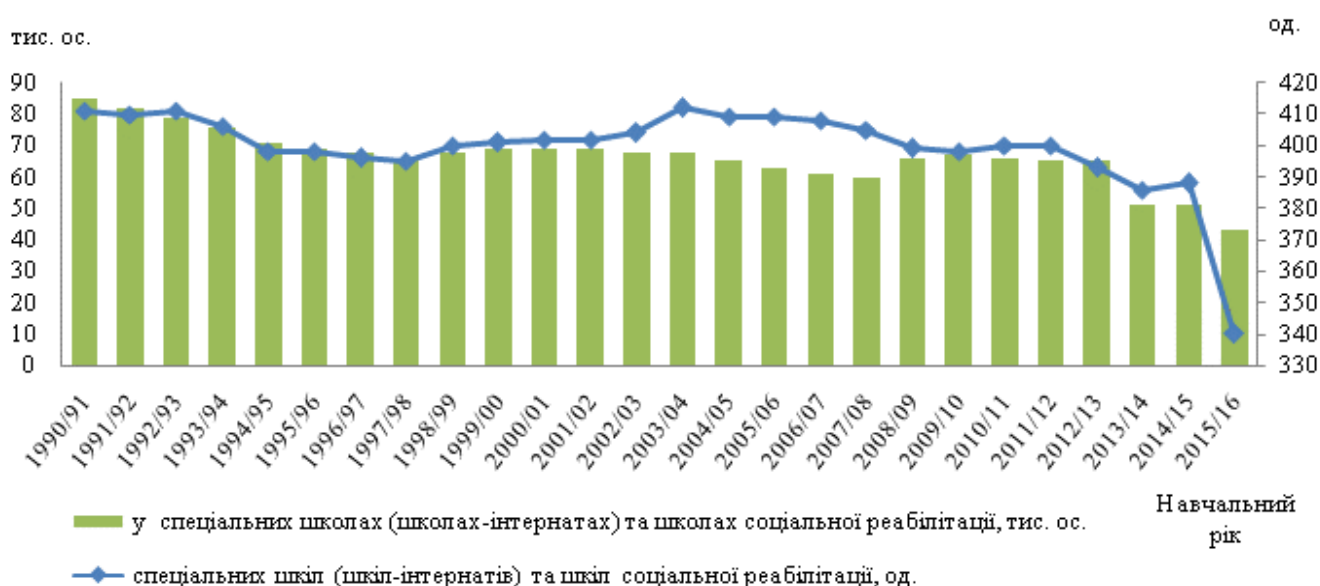

Рис. 1.13. Кількість спеціалізованих шкіл, шкіл соціальної реабілітації та чисельність їх учнів в Україні у 1990/1991 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [50 – 74]

До закладів загальної середньої освіти відносять також позашкільні навчальні заклади (дитячі музичні, художні, хореографічні школи, школи мистецтв, дитячо-юнацькі клуби, центри естетичного, патріотичного виховання, флотилії, клуби юних туристів-краєзнавців, натуралістів, центри технічної творчості, комплекси, палаци, будинки позашкільної роботи).

Негативною тенденцією у цій сфері є стрімке зменшення чисельності вчителів й дітей, що відвідують заклади такого типу через скорочення фінансування таких установ (особливо у сільській місцевості). Суттєвою проблемою у цій сфері є відсутність офіційних статистичних даних щодо функціонування та розвитку цих установ.

Отже, цей рівень освіти зазнає суттєвого впливу освітніх реформ: впровадження 12-річного терміну навчання (що відповідає європейським стандартам); створення мережі закладів різних типів, зокрема, утворення закладів нового типу (гімназій, ліцеїв, навчально-виховних комплексів), а також відкриття закладів приватної форми власності; впровадження системи незалежного тестування знань випускників, проведення всеукраїнських науково-педагогічних та соціально-педагогічних експериментів із проблем комплексної медичної, психологічної, педагогічної й соціальної реабілітації дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, комп'ютеризація навчання тощо.

Але, незважаючи на реалізацію інвестиційної програми «Шкільний автобус», проблема доступності освіти у сільській місцевості остаточно не вирішена.

Загальна середня освіта нині має суттєві проблеми з впровадженням новітніх освітніх технологій, матеріально-технічним й навчально-методичним забезпеченням (особливо у сільській місцевості), що зумовлює низькі (за міжнародними дослідженнями TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study)) результати навчання українських школярів, а також, територіальні відмінності у якості освіти (за результатами єдиного державного іспиту [42 – 44]).

Професійно-технічна освіта є першою з ступенів професійного навчання.

В Україні частка осіб, які після завершення середньої освіти здобувають освіту у професійно-технічних навчальних закладах варіюється від 40 до 25 %. Динаміка цього показника до 2002 р. є негативною, що пов'язано із зменшенням престижності й привабливості робітничих професій на тлі спаду промислового виробництва й низької заробітної плати робітників.

Період 2002 – 2008 рр. характеризується відносною стабілізацією. Починаючи з 2008 р. цей показник має нестійку динаміку, що пов'язано із впровадженням ЗНО (зовнішнього незалежного оцінювання) та ліквідацією освітніх установ у зоні АТО. Особливо слід відмітити зростання останнім часом популярності коледжів через отримання можливості їх випускників обминати процедури ЗНО. Їх зараховують на II або на III курси ВНЗ (вищих навчальних закладів) за скороченими навчальними планами на основі результатів співбесід або іспиту на базі ВНЗ.

За період 1990 – 2015 рр. кількість професійно-технічних навчальних закладів, чисельність учнів в них, а також педагогічних працівників мають стійку тенденцію до зменшення (рис. 1.14).

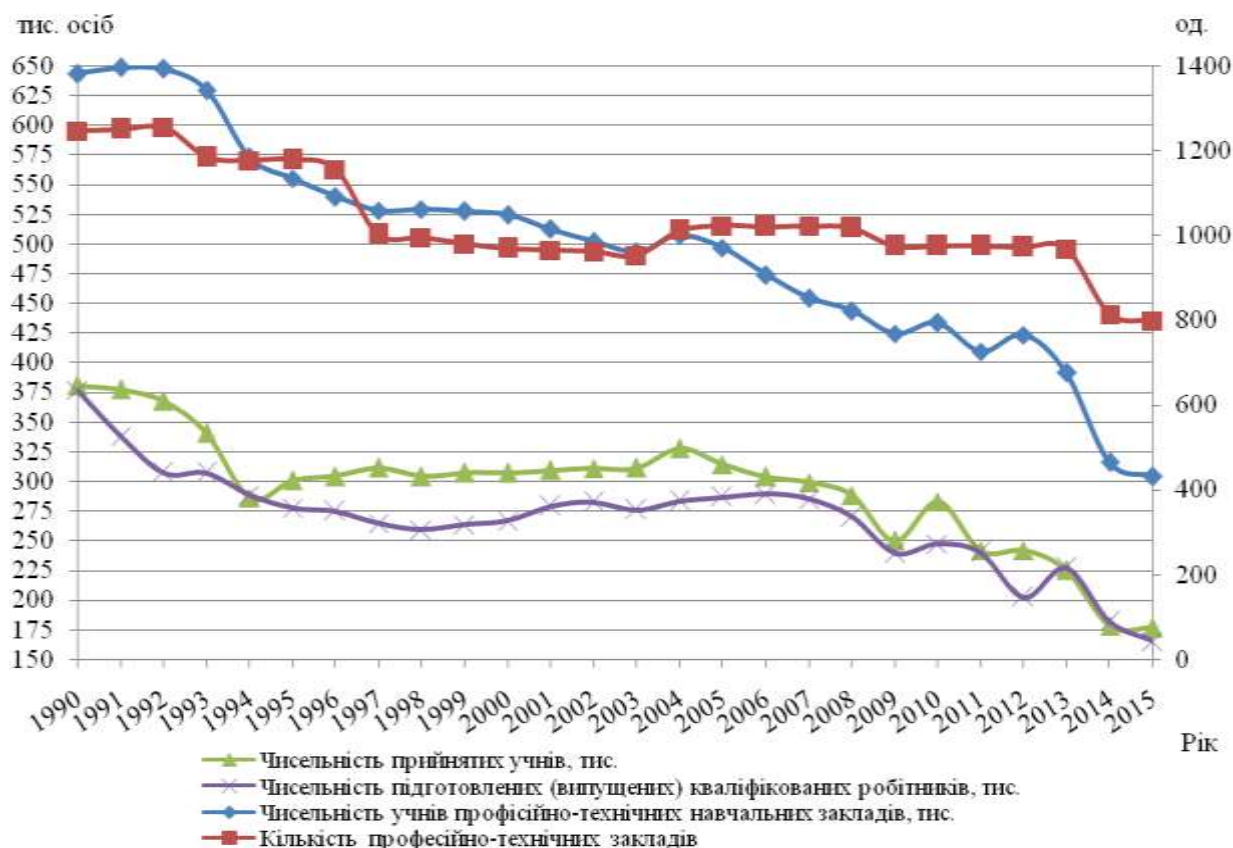

Рис. 1.14. Кількість професійно-технічних закладів та чисельність їх учнів в Україні у 1990 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [86]

Освітні послуги цього рівня освіти поступово втрачають попит, що позначається на дефіциті кваліфікованої робочої сили на ринку праці.

Переважну частку учнів закладів цього типу складають особи віком від 15 до 18 років, які отримують первинну професійну підготовку. Більше двох третин учнів здобували повну загальну середню освіту, кожен другий — дві і більше професії [78]. Особливо слід відмітити соціальну значущість закладів цього типу, які забезпечують первинну професійну підготовку осіб, які потребують соціальної допомоги. Особи соціально-вразливих категорій (сироти та особи, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку) складають до 50 % загальної чисельності учнів професійно-технічних закладів.

Україна є країною із мегасистемою вищої освіти, де у ВНЗ навчається понад 1,5 млн студентів.

Загальна кількість ВНЗ має нестійку динаміку. Так з 1990 р. (з 891 закладу) вона поступово збільшувалась до 1996/1997 н.р. (1064 заклади), де зазнала різкого зменшення на 12 % (рис.1.15).

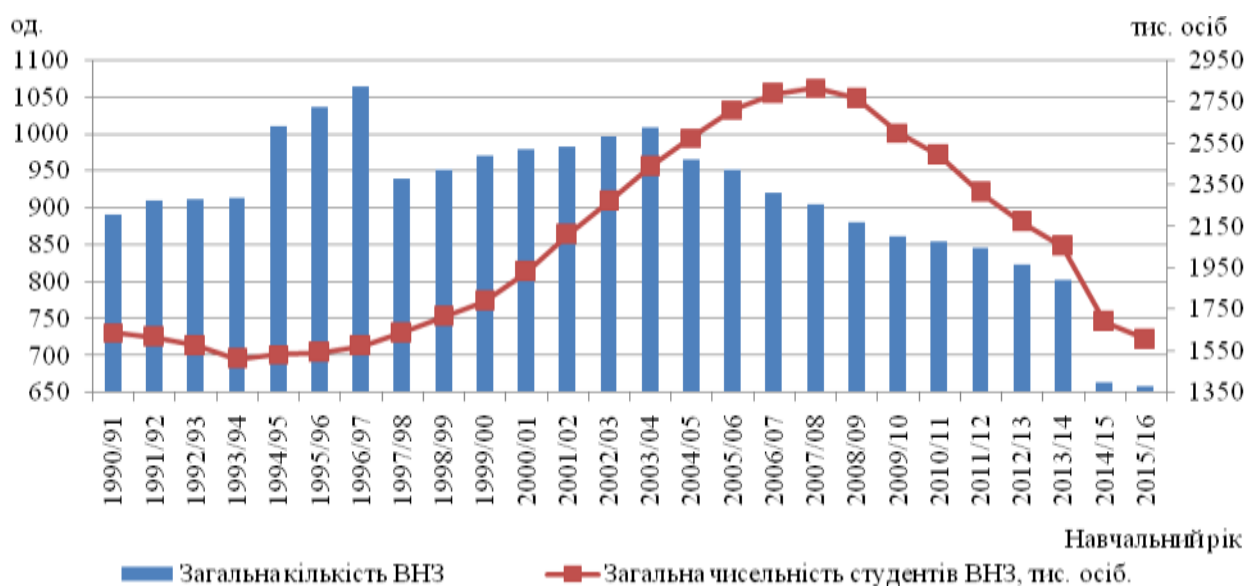

Рис.1.15. Кількість вищих навчальних закладів та чисельність студентів у них в Україні у 1990/1991 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [50 – 74]

Період 1996/1997 – 2003/2004 н.р. характеризувався поступовою стабілізацією кількості ВНЗ за рахунок збільшення кількості закладів приватної форми власності, але «буму» 1994 – 1997 рр. не спостерігається. Починаючи з 2003/2004 н.р. кількість установ цього типу зазнає стійкого зменшення, особливо

різкого у 2014/2015 та 2015/2016 н.р.

Утворення нових ВНЗ не передбачало обґрунтування їх кількості з позицій забезпечення абітурієнтами на довгострокову перспективу, не супроводжувалось адекватним підвищенням кваліфікації науково-педагогічного персоналу та матеріально-технічною базою закладу. Тому, при досягненні піку розвитку ці заклади зазнали певних проблем, зокрема, недозавантаження, зростання конкуренції на ринку освітніх послуг тощо.

Крім того, зменшення кількості ВНЗ пов'язано із політикою МОН України щодо впорядкування системи закладів цього типу, відповідно до європейських та світових стандартів.

Слід погодитись з думкою С. Захаріна [87], що таке впорядкування дозволить сконцентрувати обмежені ресурси (в першу чергу інвестиційні) задля створення потужних закладів, які використовують сучасні навчальні технології.

Результати моніторингів свідчать, що кореляція між кількістю населення на один ВНЗ та якістю освіти в країні не спостерігається [88]. Загальна чисельність студентів ВНЗ, попри збільшення протягом 1993/1994 н.р. – 2007/2008 н.р., з 2007/2008 н.р. зазнає падіння. Нині чисельність студентів практично відповідає рівню 1990/1991 н.р.

Слід зазначити, що цей рівень освітньої сфери, як і інші рівні, зазнав негативного впливу зовнішніх чинників: несприятливої демографічної та соціально-економічної ситуації у країні, а також проведення АТО (часткову ліквідацію установ у цій у зоні).

Кількість ВНЗ I – II рівнів акредитації зростає протягом 1990/1991 н.р. – 1996/1997 н.р. та 1997/1998 н.р. – 2003/2004 н.р., але тенденція зменшення цього показника, яка триває з 1997/1998 н.р., актуальна й дотепер (рис.1.16).

Зменшення цих установ пов'язано із ліквідацією дрібних та безперспективних технікумів й училищ, а також укрупненням однопрофільних навчальних закладів, деякі з яких стали структурними підрозділами закладів вищих рівнів акредитації. Сучасна стійка тенденція зниження чисельності студентів закладів цього типу свідчить про зниження інтересу абітурієнтів до

освіти такого рівня.

Кількість ВНЗ III – IV рівнів акредитації упродовж 1990/1991 н.р. – 2008/2009 н.р. постійно збільшувалась (досягши піку – 353 закладів), а потім почала зменшуватися, що відбувалося й до 2014/2015 н.р. (рис. 1.1). Збільшення цих установ відбулось за рахунок підвищення статусу навчальних закладів I – II рівнів акредитації, а також створення ВНЗ приватної форми власності.

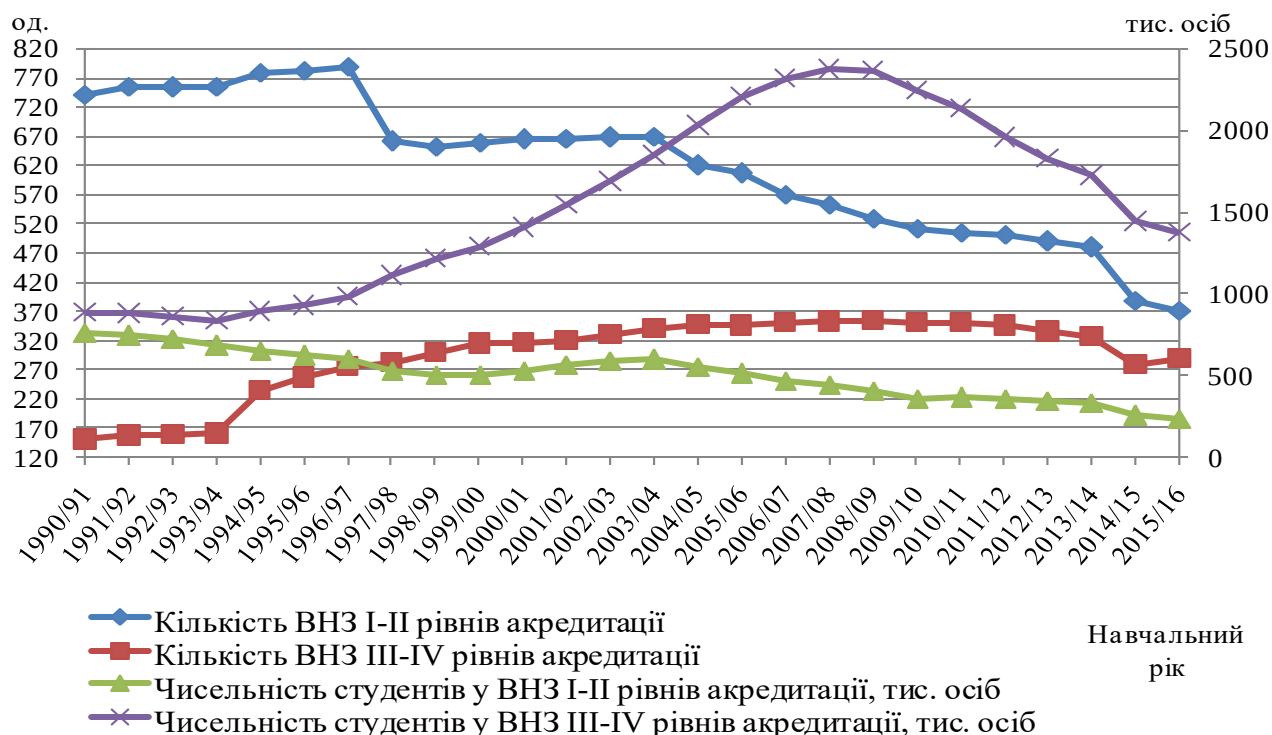

Рис.1.16. Кількість вищих навчальних закладів I – II та III – IV рівнів акредитації та чисельність студентів в них в Україні у 1990/1991 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [89]

Чисельність студентів у ВНЗ цього рівня акредитації протягом 1993/1994 н.р. – 2007/2008 н.р. має тенденцію до збільшення, що зумовлено збільшенням кількості навчальних закладів та розширенням доступу до вищої освіти за рахунок навчання за контрактом. Зниження цього показника з 2007/2008 н.р. дотепер пов'язано із зменшенням чисельності випускників загальноосвітніх навчальних закладів, а також розширенням можливості навчання у іноземних ВНЗ.

Кількість ВНЗ приватної форми власності в середньому складає до 20 % їх загальної кількості. В цілому, саме цей рівень освітньої системи в Україні найбільше відчув позитивний вплив впровадження приватних установ освіти. З початку 90-х рр. відбувається поступове збільшення чисельності таких установ практично у всіх регіонах, адже попит на вищу освіту зростає прискореними темпами, а з 2007/2008 н.р. – їх зменшення. Попри сподівання, приватні ВНЗ в Україні не відзначилися впровадженням новітніх освітніх технологій, не займають вільні ніши освітнього ринку та не задовольняють потреби ринку праці. Переважна більшість цих установ не забезпечена матеріально-технічною базою й кадрами відповідної кваліфікації та спрямовує свою діяльність на підготовку фахівців винятково економіко-гуманітарного напрямку. Чисельність осіб, які навчаються у приватних ВНЗ за заочною й вечірньою формою, зазвичай перевищує чисельність студентів денного відділення, що зумовлене нижчою вартістю навчання. Вони не є інвестиційно привабливими (як закордонні установи), зокрема, з погляду створення ендаумент-фондів.

Отже, більш популярними серед абітурієнтів є державні й комунальні вищі навчальні заклади, де освіту здобуває близько 90 % студентів.

Чисельність студентів ВНЗ, які навчаються за денною та заочною формами навчання з 2005/2006 н.р. дотепер зменшується пропорційно, а чисельність студентів вечірньої форми навчання скоротилося за цей період 1995/96 – 2015/16 н.р. понад 10 разів.

Надання можливості здобувати вищу освіту на платній (контрактній) основі, в т.ч. в державних ВНЗ суттєво розширює доступ до неї. Але протягом 2008/2009 – 2015/2016 н.р. наявний процес декомерціалізації базової вищої освіти: незважаючи на те, що більшість студентів навчається за рахунок коштів фізичних осіб, їх чисельність поступово зменшується (рис. 1.17).

Завдяки впровадженню принципів Болонської конвенції, в Україні з'явилася можливість здобувати вищу освіту за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями, що відповідає світовим стандартам.

Як свідчать дослідження Національної академії педагогічних наук України

[90]: «відбулася рівнева і галузева деформація вищої освіти; однобічною є інтернаціоналізація національної вищої школи, що блокує розвиток; не дає змоги забезпечити якісну вищу освіту слабкість її дослідницько-інноваційної складової».

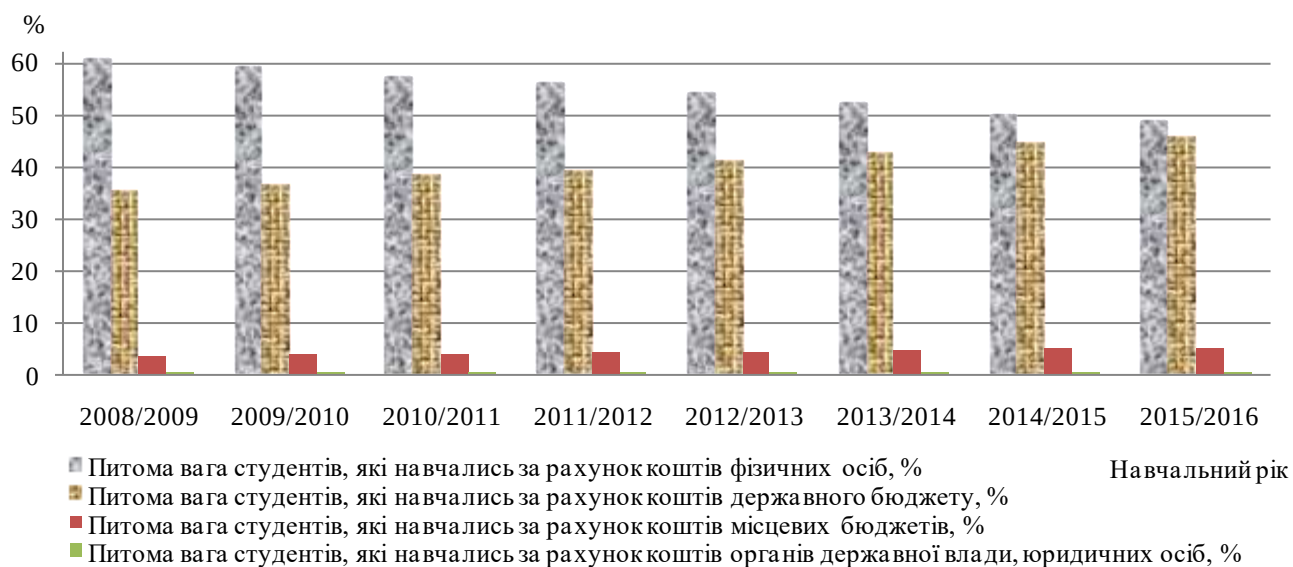

Рис.1.17. Структура чисельності студентів ВНЗ України за джерелами оплати навчання у 2008/2009 – 2015/2016 навчальних рр.

Джерело: складено автором за даними [93 – 97]

«Наявні обмеження (фактична відсутність) щодо державної підтримки спонукали приватні заклади вищої освіти розвивати «низьковартісні», але популярні освітні програми. Спектр навчальних дисциплін і освітніх програм, які пропонували приватні заклади, відображав комерційний попит. Приватні заклади в основному надавали ринково орієнтовані освітні послуги, які вимагали мінімальних інвестицій у розвиток інфраструктури та обладнання, а також були спрямовані на задоволення потреб приватних підприємств» [91].

Нині чисельність осіб, які здобувають вищу освіту за рахунок особистих заощаджень практично дорівнює чисельності осіб, які навчаються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Питома вага студентів ВНЗ, які навчаються на замовлення органів державної влади та інших юридичних осіб є несуттєвою, що свідчить про відсутність в них зацікавленості у освітньому інвестуванні.

Але й досі проблемою залишається працевлаштування випускників ВНЗ, що зумовлює низьку ефективність бюджетних й суспільних освітніх інвестицій. Крім того, національна система вищої освіти має регіональну диспропорцію у розміщенні закладів, яка спричиняє освітню міграцію молоді та її подальшу (після закінчення навчального закладу) концентрацію у певних регіонах, що спричиняє загострення проблем з працевлаштуванням.

Однією із особливостей цього рівня системи освіти є можливість експорту освітніх послуг [98] (через підготовку іноземних громадян), але низькі позиції, які займають вітчизняні ВНЗ у міжнародних рейтингах, не стимулюють залучення інвестицій у цю сферу.

До структури системи освіти входить також післядипломна освіта: аспірантура (підготовка докторів філософії) та докторантура (підготовка докторів наук).

Протягом 1990 – 2015 рр. в Україні спостерігається зростання (на 68 %) кількості установ, які здійснюють підготовку аспірантів, внаслідок цього відбулося збільшення чисельності аспірантів у більш ніж 2 рази.

У 2010 р. – 2014 рр. ці показники знижуються, що пов'язано із різким зменшенням чисельності випускників ВНЗ, а також скороченням державного замовлення на підготовку аспірантів. Незначне зростання цих показників у 2015 р. пов'язане із наданням можливості отримати документ міжнародного зразка у разі захисту дисертації, а також внесенням змін до Закону України «Про освіту» [10] щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації. Попри те, що кількість ВНЗ та НДІ (Науково-дослідний інститут), які мають аспірантуру є практично однаковою, переважна більшість аспірантів (до 85 %) навчаються у ВНЗ, що свідчить про затребуваність аспірантур саме цих установ. Що ж до успішності навчання, то рівень захисту дисертацій аспірантами ВНЗ є вищим (до 30 %) та має стійку тенденцію до збільшення.

Чисельність докторантів корелює з чисельністю аспірантів: коефіцієнт кореляції 0,84 (висока кореляція за шкалою Чедока, та сильна – за шкалою Е. Голубкова). Крім того, присутній часовий лаг між випуском особи з аспірантури

(захистом нею дисертаційної роботи) та вступом до докторантури – не менше п'яти років.

Кількість установ, які мають докторанту, протягом аналізованого періоду 1991 – 2015 рр. збільшується у 3 рази, а чисельність докторантів – у 3,6 рази. Попри те, що кількість ВНЗ, які мають докторантуру, є більшою (до 60 %), ніж кількість НДІ, переважна більшість докторантів (до 80 %) навчаються у ВНЗ. Рівень захисту дисертацій докторантами ВНЗ є вищим (до 40 %) та має нестійку тенденцію до збільшення. Із загальної чисельності аспірантів, які проходили навчання в аспірантурі, близько 80 % навчалися за рахунок державного бюджету, докторантів – близько 90 %.

В цілому, у сфері освіти спостерігається загальне поступове зниження кількості суб'єктів господарювання – навчальних закладів за період 1990 – 2015 рр. на 31 %. Це пов'язано із скороченням чисельності наявного населення, активізації процесу депопуляції (на 17 %), отже й осіб – споживачів освітніх послуг (на 40 %) зокрема, а також загальнодержавною політикою впорядкування (оптимізації) мережі навчальних закладів.

Спостерігається зменшення чисельності підготовлених кваліфікованих робітників та зростання кількості осіб, які після закінчення професійно-технічного закладу продовжують навчання у ВНЗ. Незважаючи на негативну тенденцію (яка характеризує чисельність аспірантів з 2010 р., а докторантів з 2012 р.), протягом 2014 – 2015 рр. зростає кількість бажаючих здобути науковий ступінь, що збільшує науковий рівень суспільства в Україні.

Аналіз рівня освіченості населення України за динамікою загальної чисельності осіб, які проходять навчання у закладах освіти (здобувають формальну освіту) у розрахунку на 10 тис. населення свідчить про її зменшення за 1990 – 2015 рр. на 27 %, що має суттєвий вплив на стан сфери освіти. Зокрема, чисельність дітей дошкільного віку на 10 тис. осіб населення знизилася на 31 %, учнів загальноосвітніх шкіл – 36 %; учнів й слухачів ПТУ (професійно-технічних училищ) – 43 %, студентів ВНЗ I – II рівнів акредитації – 62 %. При цьому наявне різке збільшення студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації – на 90 %.

Мережа закладів різних типів й рівнів у регіональному розрізі розвивається нерівномірно, створюючи центри концентрації, що не може характеризувати сферу освіти з позицій розвитку.

Не зважаючи на можливість створення освітніх установ приватної форми власності, домінуючими на ринку освіти залишаються заклади державної та комунальної форм (в середньому до 80 %), що відповідає загальноєвропейській тенденції. За аналізований період мережа приватних освітніх установ характеризувалася збільшенням лише на рівні ВНЗ, які є географічно зосередженими у декількох областях.

Співвідношення чисельності осіб, які здобувають освіту певного рівня, до кількості навчальних закладів відповідних рівнів характеризує ступінь їх завантаженості (зокрема, покриття ліцензійного обсягу набору). Зміна кількості освітніх установ повинна бути зумовлена зміною чисельності осіб, що навчаються, це один з основних принципів розвитку сфери освіти. Але, попри суттєве зменшення загальної кількості освітніх установ за 1990 – 2015 рр. на 31 %, їх завантаження зменшується на 13 % (закладів вищої освіти I – II рівнів та III – IV рівнів акредитації на 37 % та 15 %, професійно-технічної – 27 %, середньої – 33 %). Нестійкою є динаміка цього показника для аспірантури та докторантури, що не характеризує стан сфери освіти як прискорений розвиток.

За відносними показниками чисельності осіб, які мають повну (22,7 %) та неповну вищу освіту (20,5 %) [99], можна стверджувати, що реальний відповідний показник для України у 2013 р. становить близько 35 %, враховуючи, що до числа осіб з неповною вищою освітою віднесено також тих, хто повної вищої освіти не отримав чи не отримає її у майбутньому [100]. За цим показником наша країна не входить до десятки лідерів, але максимально наближена до них [101]. За міжнародним показником рівня залученості до вищої освіти (Gross Enrolment Ratio) – відсоток осіб, що одержують вищу освіту, незалежно від їхнього віку, від загальної кількості осіб, які мають типовий для одержання вищої освіти вік) Україна посідає одне з чільних місць серед країн Центральної та Східної Європи (73 %) [100], порівняно з Фінляндією (93 %), США (82 %), Швецією (79 %) та

Норвегією (78 %), які також мають значно вищий рівень загального соціально-економічного розвитку [102].

Співвідношення чисельності студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів та чисельності студентів ВНЗ I – II рівнів акредитації характеризує попит на відповідний рівень професійної освіти. Чисельність студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації протягом 1991 – 2015 рр. перевищує чисельність учнів ПТУ у 1,35 – 4,52 рази, а студентів ВНЗ I – II рівнів акредитації – у 1,19 – 6 разів. Тобто збільшення чисельності осіб у закладах цього рівня відбувалося за рахунок їх скорочення на інших рівнях професійної освіти, що зумовлено соціально-економічним становищем в Україні, обґрунтованими (організаційними та технологічними змінами) та необґрунтованими вимогами роботодавців, зниження якості освіти тощо.

Аналіз показників структурних зрушень [103,104] на певних рівнях системи освіти дозволив виявити зміни у регіональних структурах кількості навчальних закладів та чисельності осіб, які здобували освіту певного освітнього рівня в Україні протягом 1991 – 2015 рр. (додаток А, табл. А.1).

Значення інтегрального коефіцієнту структурних відмінностей А. Салаї свідчить про нестабільність структурних змін, циклічність їх інтенсивності на всіх рівнях освітньої системи за аналізований період. Крім того, структурні регіональні відмінності є істотними (індекс понад 10 %) на рівні: вищої та дошкільної освіти лише у 2015 р., професійно-технічної – 2014 р., середньої – 1992 р., 1994 р. та 2015 р.

Значення лінійного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень Л. Казинца на всіх рівнях системи освіти менше 0,02, що характеризує зміни регіональної структури сфери освіти України як малі структурні зрушення.

Значення коефіцієнту Херфиндаля-Хиршмана свідчить про низький рівень концентрації навчальних закладів та чисельності здобувачів формальної освіти на всіх рівнях системи освіти України. Значення лінійного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень протягом 1991 – 2015 рр. констатує їх несуттєвість на всіх

рівнях системи освіти, а індексу інтенсивності структурних змін – про достатньо низький рівень їх інтенсивності.

Значення індексу В. Рябцева на рівні вищої освіти свідчить про коливання рівня змін від достатньо низького до низького, а також істотні зміни у регіональному розподілі кількості навчальних закладів I – II рівнів акредитації та їх студентів у 2015 р. Аналогічна ситуація й на інших рівнях системи освіти, але істотні зміни на рівні професійно-технічної освіти відбувалися у 2014 р., середньої – у 1992 р., 1994 р. та 2015 р., а на рівні дошкільної освіти – істотні зміни у регіональному розподілі чисельності осіб, які здобувають освіту у дошкільних навчальних закладах – у 2015 р.

Коефіцієнт відносної концентрації при розрахунку поєднує кількість навчальних установ та чисельність осіб, які здобувають освіту певного рівня, у регіональному розрізі. Тобто аналізуються регіони-лідери за кількістю навчальних закладів певного рівня та чисельність осіб в них. Його значення свідчить про відсутність концентрації та конкуренцію на всіх рівнях системи освіти (коефіцієнт більше 1). Найбільший рівень регіональної концентрації має професійно-технічна освіта після 2014 р. (коефіцієнт 136,9) та середня освіта (95,38). Далі розташована вища освіта на рівні закладів I – II рівнів акредитації (76,6), дошкільна освіта (67,02), професійно-технічна освіта у 2000 – 2013 р. (64,7), а найбільш низький рівень регіональної концентрації має вища освіта на рівні закладів III – IV рівнів акредитації (62,6). Розрахунок цього показника на рівні професійно-технічної освіти до та після 2014 р. пов'язаний із змінами у переліку регіонів лідерів, якими до 2014 р. вважалися – Дніпропетровська, Львівська, Луганська та Донецька області, а після 2014 р. останні втратили лідируючі позиції.

Така ситуація негативно впливає на посилення розриву між верствами населення, зумовлює «знецінення» дипломів про вищу освіту, невідповідність робочих місць кваліфікації фахівців. Отже, престижним залишається здобуття вищої освіти, що безперечно є світовою тенденцією, але неконтрольоване масштабне збільшення фахівців з вищою освітою перенасичує ринок праці з

певних спеціальностей, що не відповідає реальній потребі.

Щодо гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів навчальних закладів України, то протягом 2000/2001 – 2014/2015 н.р. цей показник свідчить про: підвищення у жінок попиту на послуги вищої та його зменшення на послуги післясередньої й невищої освіти.

Обмеження фізичної доступності освітніх закладів дошкільної та середньої освіти та низька якість освітніх послуг у сільській місцевості свідчить про неповне забезпечення права громадян України на освіту, формування «спадкової бідності» жителів сіл та їх низької можливості доступу до вищої освіти.

Показники стану та розвитку дошкільної освіти не досягають рівня 1991 р., їх динаміка є незадовільною для скорішого відновлення мережі дошкільних навчальних закладів. Отже, повне охоплення дітей старшого дошкільного віку дошкільною освітою не може бути досягнуто за таких умов.

Якщо на зменшення чисельності дітей у дошкільних закладах впливає законодавчо-дозволене виховання дітей в сім'ї, то зменшення чисельності осіб, які здобувають освіту на інших рівнях є результатом демографічної кризи (демографічної ями). При цьому вища освіта стає негласно обов'язковою, як з погляду роботодавців, так і з позицій розвитку особистості людини. Отже, результати моніторингів свідчать, що період екстенсивного розвитку вищої освіти закінчився, вона вимагає інтенсивних інноваційних перетворень за рахунок багатосторонньої інвестиційної підтримки. Разом із сферою соціального захисту проблемами освітньої сфери визнано збільшення випадків дитячої праці, дитячої бездоглядності та дитячої інвалідності, що практично позбавляє дітей можливості отримати систематичну формальну освіту.

Попри певні зрушення у напрямі впровадження прозорого та об'єктивного оцінювання якості освіти на рівні випускників середніх загальноосвітніх закладів, воно практично відсутнє на інших рівнях. Отже, вивчення статистичних матеріалів щодо стану та розвитку освіти в Україні, дає підстави зробити висновки [1; 39; 40], що за роки незалежності України суттєвих змін зазнала уся система навчальних закладів, спостерігається загрозливе зменшення ємності

національного ринку освітніх послуг, а освітня сфера змінюється структурно на користь вищих своїх рівнів. Вона зазнає суттєвого впливу реформ, спрямованих на її стабілізацію та оптимізацію. Позитивні тенденції спостерігаються переважно у сфері міжнародної освітньої діяльності (обмінів, проектів та програм). Розвиток сфери освіти України можна визначити, як нерівномірний (за структурою, у часі та просторі) та регресивний, адже негативні зрушення переважають позитивні. З огляду на це, актуальним стає вирішення завдань з інвестиційного забезпечення розвитку освітньої сфери, що є запорукою прискореного інноваційного розвитку освіти в Україні.

1.3. Інвестиції в освіту: поняття та особливості реалізації

Дослідженням соціально-економічної сутності поняття «людський капітал», еволюції його теорії, підходів щодо його визначення на різних рівнях приділяється достатня увага наукової спільноти. В цілому людський капітал трактується як певний запас вроджених та отриманих (у процесі навчання, освіти та практичної діяльності) знань, умінь, навичок, здоров'я, здібностей, мотивацій та досвіду, який сформований, розвинений та накопичений індивідумом (або їх групою) в наслідок інвестицій та використовується у суспільному виробництві, що сприяє зростанню доходів (заробітків) його власника та інвесторів як сьогодні, так і в майбутньому [1, с. 10]. Дослідники відзначають особливості інвестування у цей специфічний вид капіталу, що відрізняють їх від інших видів інвестицій [105].

Більшість дослідників зосереджується на дослідженні інвестицій у людський капітал та інтелектуальних інвестицій не приділяючи достатньо уваги освітнім інвестиціям, що є їх домінантою та одним із надійніших механізмів соціально-економічних перетворень в країні. Хоча, як вважає Л. Черватюк, «кращого мотиву, ніж вкладення засобів у структуру (сферу освіти), яка постійно вдосконалюється з відчутним економічним зростанням, не можна і знайти» [106, с.472]. Інвестиції в освіту – є прямими інвестиціями у людський капітал, що збільшують його обсяг [105] (рис. 1.18).

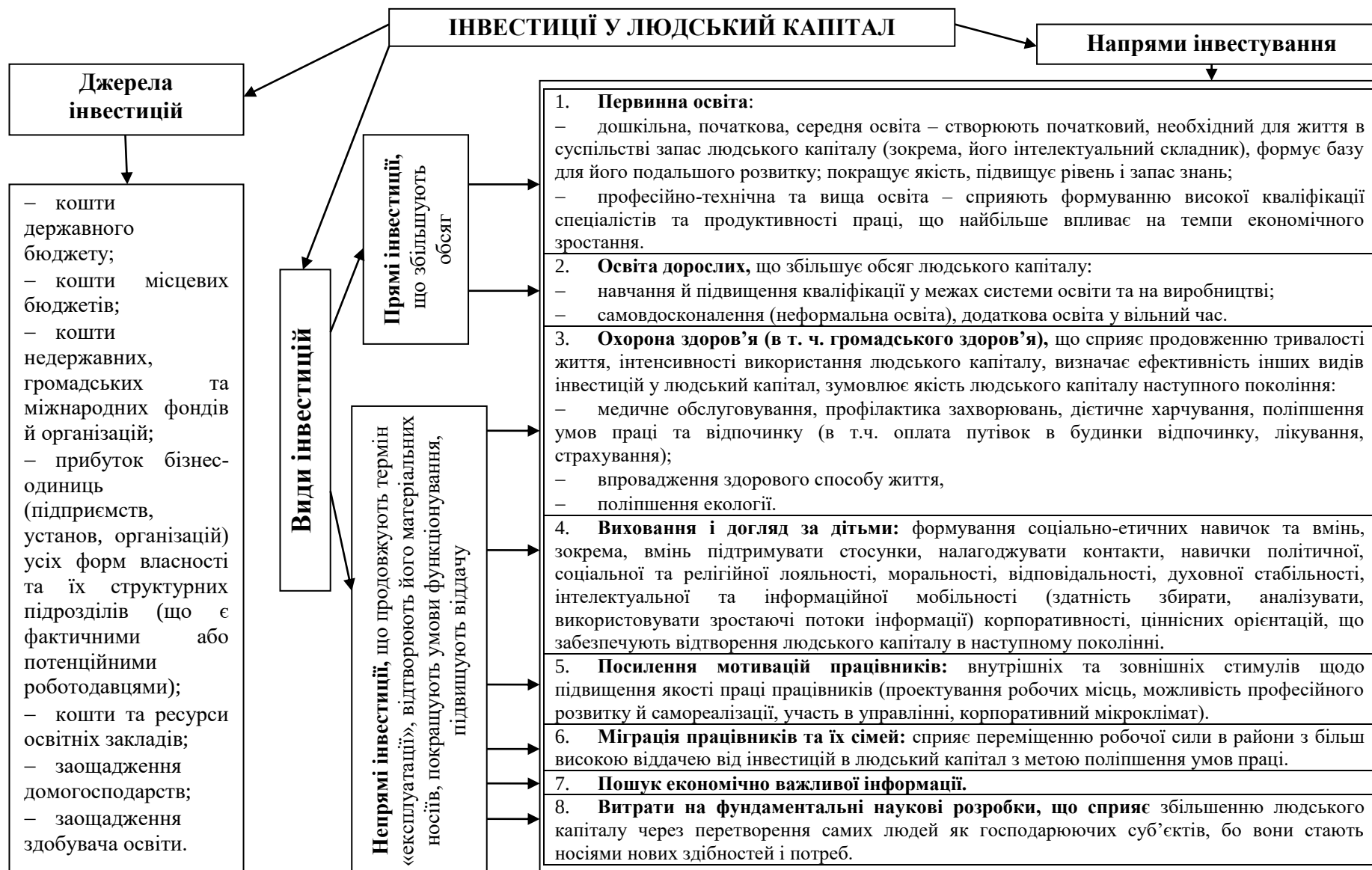

Рис. 1.18. Складники інвестування у людський капітал

Джерело: складено автором

У вітчизняній науковій літературі термін «інвестиції» (від лат. «invest» – вкладення коштів) з'явився порівняно недавно (1985 – 1987 рр.). Дослідники погоджуються з тим, що інвестиції (в т.ч. освітні інвестиції) – є комплексом доволі складних явищ, які набирають різноманітних форм у багатоаспектному вкладенні капіталу, яке має специфічні особливості та цілі [107 – 110].

У роботах вітчизняних і іноземних авторів інвестиції в освіту визначаються з різних позицій – як фінансування навчання індивідів, інвестування коштів у заклади освіти з метою забезпечення навчальної діяльності та інвестиції на загальнодержавному рівні з метою подальшого економічного зростання. Незважаючи на численні дослідження, трактування цього поняття у наукових джерелах є суперечливим, а його чітке визначення у нормативно-правових актах – відсутнє. Так, згідно з «Інструкцією щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету» [111] поняття «інвестиції» не визначається як конкретний напрям видатків. Отже, необхідно уточнити його зміст та трактування на засадах системного підходу з урахуванням особливостей функціонування сфери освіти.

Більшість підходів щодо визначення цього терміну некоректно застосувати у сфері освіти через її специфіку, адже у визначеннях не приділяється належна увага джерелам, процесу, суб'єктам та часу отримання доходу (ефекту). Перше питання у трактуванні поняття «освітні інвестиції» – питання визначення часу.

Адже, його характеризують з погляду довгострокових вкладень, але термін залежить від інвестиційної фази проекту, часу його функціонування і обирається кожним інвестором індивідуально. Крім того, віддача від інвестування може проявитися через досить короткий або тривалий період часу, що зумовлено певними обставинами інвестування.

Відмова від сьогоднішнього споживання благ заради більш повного задоволення потреб у наступні періоди може бути характерною рисою освітніх інвестицій, але при цьому не слід забувати, що інвестиції на одному з рівнів освітньої сфери пов'язані із задоволенням потреб інших рівнів.

Прирівнювання будь-якого залучення капіталу до інвестицій є теж не доцільним. Так, за певних умов кредитори можуть розглядатися у якості

інвесторів. Але, не всю кредиторську заборгованість недоцільно вважати інвестиціями. Якщо вона зумовлена поточною (операційною), а не інвестиційною діяльністю, та не передбачає фінансування витрат розвитку.

Ототожнення освітніх інвестицій тільки з грошовими вкладеннями також не є правомірним, оскільки воно суттєво звужує спектр джерел інвестування, адже інвестиції можуть мати й нематеріальну форму.

Віднесення до інвестицій тільки вкладень капіталу в об'єкти інвестування, які знаходяться на стороні, також не є повним їх трактуванням, адже нівелює процеси реінвестування або самоінвестування, інвестиційні потоки від яких є суттєвими.

І. Бланк [112, с.12] стверджує, що «найбільш типова помилка полягає в тому, що під інвестиціями розуміють будь-яке вкладення коштів, яке може і не призводити ні до росту капіталу, ні до отримання прибутку (так звані «споживчі» інвестиції)».

У деяких трактуваннях відсутні часові аспекти вкладень (адже час є визначальним чинником інвестицій в освіту) та класифікація напрямів вкладень (що мають суттєві розбіжності при визначенні на різних рівнях освітньої системи). Крім того, певні види цінностей (цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери), що є вже здійсненими інвестиціями, не застосовуються як форма інвестицій в освіті у сучасних умовах.

У межах витратного підходу трактування інвестицій панівними стають процеси, за якими спрямування коштів на розвиток розцінювалося як капітальні вкладення, тобто затрати на будівництво, розширення, реконструкцію і придбання основних засобів. Вчені А. Музиченко, О. Данілов, Г. Івашина, О. Чумаченко, А. Череп, А. Пересада, О. Гордієнко та ін., наголошують, що ототожнення понять «інвестиції» та «капітальні вкладення» (капітальне будівництво) не є доцільним, адже інвестиції є більш широким поняттям, яке включає капітальні вкладення (вкладення коштів у відтворення основних фондів) та інші форми: фінансові (придбання інструментів фондового ринку), інтелектуальні (придбання нематеріальних активів), інноваційні та інші інвестиції.

Визначення інвестицій як сукупності витрат або вкладеного капіталу, характеризує їх у аспекті статистики, що також звужує трактування. Адже освітні інвестиції є динамічним цілісним процесом, в ході якого відбувається послідовна зміна форм вартості і реалізується динамічний зв'язок елементів інвестиційного процесу.

У багатьох визначеннях дослідники пов'язують інвестиції з метою отримання прибутку, доходу, дивідендів, або досягненням соціального ефекту, що також є не точним. Метою інвестицій може бути й досягнення культурного, соціального, інноваційного та інших ефектів.

Крім того, актуальним залишається питання визначення поняття «інвестор» у освітній сфері. Термін «інвестор» відповідно до Податкового Кодексу України [113] вживається лише при укладанні багатосторонньої угоди про розподіл продукції.

Отже, розуміння інвестицій в освітній сфері, як тільки тих вкладень, метою яких є отримання прибутку, є недоцільним через те, що прибуток (дохід, дивіденди, соціальні ефекти) є лише результатом особистого зростання індивіда, професійного зростання працівника для роботодавця та економічного зростання в країні в цілому. Крім того, віддача від інвестування в освітній сфері накопичується. Досягнення мети інвестування на приватному рівні зумовлює отримання віддачі на мікро-, а надалі й мезо- та макрорівнях. Крім того, вона може бути пов'язана водночас з обома наслідками: приносити дохід й мати соціальний ефект. Отримання прибутку як мета інвестування в освіту, розглядається лише частиною суб'єктів освітньої сфери, зокрема, комерційними навчальними закладами (відповідно до статуту), фактичними або потенційними роботодавцями (але виміряти його достатньо важко). Цей факт підтверджує наявність збиткових або низько прибуткових інвестиційних проектів, які забезпечують основу для реалізації освітньої політики, накопичення досвіду, першість на ринку освітніх послуг.

Слід погодитись з думкою В. Чехи, що «освітні інвестиції, в їх класичному розумінні, здійснюються лише у сфері платних освітніх послуг, на рівні

приватних освітніх установ, або на рівні фізичних осіб, які надають платні освітні послуги. На рівні діяльності фізичних осіб – репетиторів інвестиційні відносини можливі: вони передбачають передачу фізичній особі в якості інвестицій, майна та його повернення інвестору з певним прибутком. Але ринок таких платних освітніх послуг обмежений за обсягом, отже й можливості вкладення приватних інвестицій у сфері освіти вкрай обмежені» [114].

У сфері освіти поняття «інвестування» пов'язують з фінансуванням, зокрема, Ю. Федорчук ототожнює його з «фінансуванням державних і муніципальних освітніх установ з відповідних бюджетів, а також з фінансуванням за рахунок позабюджетних коштів» [115]. Ю. Волинчук «інвестуванням в системі вищої освіти» вважає «цілеспрямований процес використання у межах нормативно-правового забезпечення коштів державного і місцевих бюджетів, нагромаджених через систему оподаткування, а також коштів юридичних та фізичних осіб з метою реалізації завдань стратегічного розвитку інвестування в системі вищої освіти» [116]. На думку К. Еклунда, до інвестицій слід відносити витрати на освіту [117, с. 99].

Отже, фінансування освіти на макро- та мезорівнях, зазвичай, вважають інвестиціями через те, що діюча система офіційної статистики на цих рівнях враховує лише вкладення в грошовій формі та не поділяє витрати на поточні та капітальні (витрати відтворення й розвитку) [118].

«Фінансування» – це безоплатне та безповоротне надання грошових коштів на покриття витрат реалізації певного заходу (напрямку), забезпечення необхідними фінансовими ресурсами. Фінансування як покриття поточних витрат, необхідно здійснювати постійно, що є основною умовою функціонування суб'єктів освітньої сфери. Отже, це поняття доцільно використовувати як характеристику поточної діяльності щодо покриття витрат суб'єкта освітньої сфери, які виникають під час надання освітньої послуги. При цьому мова повинна йти лише про поточні витрати, які не забезпечують подальшого розвитку сфери освіти та її суб'єктів, а лише підтримують її функціонування на заданому рівні. Крім того, бюджетне фінансування освіти на відміну від освітнього інвестування

покликане виконувати загальнодержавні соціальні завдання, є обов'язком відповідних бюджетів та не переслідує отримання прибутку. Освітні інвестиції можуть мати чи не мати за мету отримання прибутку, але вони не є обов'язковими для суб'єктів та здійснюються ними на свій розсуд. У межах бюджетного фінансування освіти може здійснюватись освітнє інвестування, але лише на основі конкурсного відбору відповідних інвестиційних проектів (програм) та з метою розвитку освіти. Інвестування, на відміну від фінансування, є цільовим вкладенням (у вигляді матеріальних та нематеріальних активів, а не тільки грошових коштів) [118].

З практичної точки зору, для виділення об'єктів освітнього інвестування необхідно розглядати окремо вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів. Слід зазначити, що активи, послуги, інформація, які не мають грошової оцінки, не можуть трактуватися як інвестиції, але можуть впливати на обсяг корисного ефекту, отриманий інвестором.

Інвестування є процесом здійснення інвестиційної діяльності, яка в свою чергу фінансується за рахунок певних джерел. Отже, визначення фінансування як складника інвестування є доцільним лише, якщо ідеться про фінансування поточних витрат певного інвестиційного проекту у сфері освіти. Фактично джерела фінансування освіти одночасно можуть відігравати роль джерел її інвестування, але форми їх реалізації різні [119].

Інший підхід полягає у ототожненні інвестицій з придбанням освітніх послуг, отриманням освіти. Так І. Лоханкіна під «інвестицією» розуміє «суму грошових коштів, виплачену за отримання освітніх послуг [120, с. 440]».

Для кожного суб'єкта освітньої діяльності купівля освітньої послуги є формою інвестування в свої можливості, через це всі вкладення в людський потенціал (в т.ч. в освіту) вважаються інвестиціями.

Крім того, фінансування освіти є інвестицією в людський капітал, що призводить до його збільшення. Цей підхід є досить суперечливим, адже: повернення вкладених коштів на отримання платної освіти не передбачено законодавством, як обов'язкове для роботодавця; рівень доходу особи не

визначається безпосередньо сумою коштів, вкладених в її освіту, і залежить від безлічі факторів (зокрема, здатність до трудової або підприємницької діяльності, особистісні якості, рівень неформальних зв'язків, наявність початкового капіталу) і т. д. Отже, достатньо важко охарактеризувати залежність між обсягом вкладених в навчання коштів і розміром одержуваного доходу як інвестиційні відносини. Крім того, зміни в суспільстві, що сталися у зв'язку з виникненням підприємств різних форм власності, не враховано Законом України «Про освіту». Не визначені нові особливості відносин між закладами освіти, які є державною власністю, та підприємствами приватної форми власності, що використовують спеціалістів, що навчалися за державні кошти [118].

Отже, освітні інвестиції – це покриття витрат розвитку освітньої сфери на різних рівнях, результатом яких є розвиток індивіда (особи), суб'єктів господарювання (в т.ч. навчальних закладів), економічного розвитку країни та суспільства. Їх слід розглядати на певних рівнях сфери освіти відповідно до суб'єктів, об'єктів, джерел та мети інвестування (табл. 1.15).

На думку Б. Сабурова, Н. Родиної та Е. Хижнякової «інвестиції в сферу освіти вважаються прирощенням людського капіталу безпосередніх споживачів освітніх послуг (учнів шкіл, студентів, співробітників корпорацій, населення міста або регіону)». Але цей підхід передбачає віднесення до категорії інвестицій досить широкого кола дій – «бюджетного фінансування, оплати навчання, витрат на проживання під час навчання, грантів, стипендій, субсидування процентної ставки за освітніми кредитами, позабюджетних вкладень в ремонт приміщень в школі, спонсорства і т. д.» [121, с. 5].

Освітні інвестиції можна розглядати у соціально-економічному, психолого-педагогічному, організаційно-управлінському або науково-методичному аспектах, згідно з напрямками вкладення.

Так, О. Красноручський досліджує їх на рівні вищої школи у контексті формування кадрового потенціалу економічного розвитку суб'єктів аграрної сфери [122]. При цьому економічна взаємодія суб'єктів аграрної сфери (які можуть виступати у якості інвесторів) та ВНЗ має свої особливості.

Таблиця 1.15

Освітні інвестиції у розрізі рівнів освітньої сфери

№ з/п	Суб'єкти освітньої сфери – інвестори	Джерела інвестицій	Об'єкти інвестування	Мета інвестування
МЕГАРІВЕНЬ (світова сфера освіти)				
1	Міжнародні організацій з питань освіти	Кошти міжнародних організацій	Освіта як характеристика людського капіталу	Розвиток інтелектуального потенціалу суспільства
МАКРОРІВЕНЬ (національна сфера освіти)				
2	Державні органи влади	Кошти державного бюджету та фондів	Національна сфера освіти та її рівні	Соціальний та економічний розвиток держави
МЕЗОРІВЕНЬ (регіональні освітні системи)				
3	Місцеві органи влади	Кошти місцевих бюджетів та фондів	Регіональні освітні системи	Соціальний та економічний розвиток регіону
МІКРОРІВЕНЬ (суб'єкти господарської діяльності)				
4	Навчальний заклад; бізнес-структури усіх форм власності (зокрема, роботодавці); некомерційні організації	Доходи (прибутки), амортизаційні відрахування	Навчальний заклад, інвестиційний проект, освітня інновація	Розвиток суб'єктів господарювання
ПРИВАТНИЙ РІВЕНЬ (домогосподарства)				
5	Здобувачі освіти та члени їх сімей	Персональні доходи, благодійні внески	Освітній рівень певної фізичної особи	Розвиток інтелектуального потенціалу індивіда

Джерело: складено автором

Отже, інвестиції можуть бути вкладені в самий педагогічний процес з надання знань (у засоби, підходи навчання), в структури, що його забезпечують (у зміст та форми організації управління освітньою сферою, організаційну структуру закладів освіти), а також у механізми засвоєння отриманої інформації.

Поняття «педагогічна інвестиція» та «освітня інвестиція», не є синонімами через певні особливості системи освіти та педагогічної системи стосовно цілей, суб'єктів, змісту діяльності, методів і засобів, організаційних форм та результатів. Отже, освітні інвестиції стосуються сфери освіти, її структур та процесів, які в ній відбуваються, а педагогічні інвестиції охоплюють сферу педагогічного процесу (вкладення в розвиток різноманітних форм мислення, творчих здібностей, соціально-адаптаційних можливостей людини). Тобто, педагогічна інвестиція є одним з різновидів освітньої інвестиції.

Крім того, для визначення інвестування в освітній сфері не доцільно

використовувати поняття «інтелектуальні інвестиції», що здійснюються у вигляді вкладень у людський капітал, та мають більш широке коло застосування, в т.ч. в освіту, охорону здоров'я та ін. Більш обґрунтованим є застосування поняття «інвестиції у сфері освіти» або «освітні інвестиції» [118].

Ще одним важливим аспектом освітніх інвестицій є особливості розподілу ефекту від інвестування. Так інвесторами (постачальниками вкладень) можуть бути певні особи, що одержують освіту, сім'я, член якої одержує освіту, навчальний заклад, фактичні або потенційні роботодавці усіх форм власності, держава й суспільство в цілому, а споживачами вкладень при цьому будуть всі ці суб'єкти. Ототожнення цього поняття із «інвестиційною діяльністю», його трактування як «інвестиційні операції», не є доцільним, а рівнозначно «інвестиційним процесам».

О. Другов [123] трактує «інвестиції в освіту як грошові, майнові, інтелектуальні цінності, які вкладаються в об'єкти освітньої сфери для її розвитку або досягнення соціального ефекту». Але таке визначення є дещо спрощеним, адже не зрозуміло, який саме соціальний ефект передбачено, а результати процесу освітнього інвестування розглядаються лише на рівні сфери освіти. «Освітні інвестиції» є більш ємним поняттям, наслідки якого проявляються на мега-, макро-, мезо-, мікрорівнях, а також на приватному рівні.

М. Баран [124] пов'язує освітні інвестиції із поняттям «конкурентоспроможності». Так, на її думку, під інвестиціями в освіту слід розуміти «фінансові, майнові, інтелектуальні та інші ресурси, які сприяють розвитку освіти та підвищенню її конкурентоспроможності, а відтак і конкурентоспроможності нашої держави». Така трактовка є дещо обмеженою, адже не конкретизує усіх складників досліджуваного поняття та ставить на меті лише конкурентоспроможність національної сфери освіти та держави в цілому, що не є єдиною кінцевою метою.

В. Чеха визначає освітні інвестиції з позицій класичного підходу до поняття «інвестицій». Він вважає, що освітні інвестиції можливі лише за умов надання платних освітніх послуг або на рівні приватних освітніх установ. Так, на його

погляд, «приватні інвестиції в сферу освіти – грошові кошти, а також інше майно, послуги та інформація, які мають грошову оцінку та вкладаються юридичними або фізичними особами (що не мають відношення до державної або комунальної форм власності) у надання (організацію надання) платних освітніх послуг з метою отримання прибутку на основі договірних відносин з особою, яка надає платні освітні послуги» [114]. Зазначений підхід практично позбавляє державні й комунальні заклади можливості їх залучення.

В. Чеха та Ю. Федорчук зазначають, що державна чи комунальна освітня організація не може мати в якості мети своєї діяльності отримання прибутку офіційно через специфіку неприбуткового статусу. Отже, «некомерційна форма організації освітніх установ позбавляє цю сферу інвестиційної привабливості – вона апріорі неприбуткова, хоча де-факто є досить дохідною» [115]. При цьому некомерційна освітня установа має право займатися підприємницькою діяльністю відповідно до цілей, закріплених у статуті. «Але вона не має можливості виплачувати інвестору отриманий прибуток (у вигляді дивідендів, відсотків, часток) та не може забезпечити йому можливість контролю за поверненням інвестицій. Якщо можливість укладення інвестиційного договору з такою організацією відсутня, прибуток інвестор не отримає, він лише може або влаштуватися у цю установу на роботу, або виступити контрагентом за цивільно-правовим договором, надаючи будь-які послуги цій організації» [114]. Державний або комунальний заклад освіти не є власником свого майна, тобто будь-яке майно, передане йому, стає майном, яке належить державі, або місцевим органам влади.

Крім того, В. Чеха [114] вважає, що ключовою ознакою «приватних освітніх інвестицій» є вкладення з метою наступного отримання прибутку, що передбачає передачу коштів (грошових, майна, яке має грошову оцінку) отримувачу на основі угоди». Але цей підхід також є обмеженим, адже переважна більшість форм освітніх інвестицій не передбачають необхідності укладання інвестиційного договору. Отже, наведені вище визначення «освітніх інвестицій» необхідно розглянути у комплексі з метою більш докладного визначення складників цього поняття (табл. 1.16).

Таблиця 1.16

Складники освітніх інвестицій

№ з/п	Складники	Характеристики складників
1	Інвестиція - це ...	– господарська операція, інструмент
2	Хто вкладає (постачальник вкладень – інвестор)?	– здобувачі освіти, члени їх сімей, суб'єкти господарювання (навчальний заклад; бізнес-структури усіх форм власності (зокрема, роботодавці); некомерційні організації); державні та місцеві органи влади; міжнародні організації, суспільство у особі міжнародних організацій.
3	Що вкладає (об'єкт вкладення)?	– капітал у вигляді грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів: іноземної валюти (при реінвестиціях); рухомого й нерухомого майна та пов'язаних із ним майнових прав; акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи; грошових вимог, прав на вимоги виконання договірних зобов'язань; прав інтелектуальної власності; прав на здійснення господарської діяльності; інших цінностей відповідно до законодавства України.
4	Куди вкладає (сфера вкладення)?	– в інтелектуальний потенціал суспільства; – у національну сферу освіти як галузь народного господарства та її рівні; регіональні освітні системи; – у навчальний заклад: просте відтворення, відновлення (капітальний ремонт); розширене відтворення освітньої діяльності (розширення, реконструкція та модернізація); інвестиційний проект; освітню інновацію; – освітній рівень певної фізичної особи.
5	Кому належать об'єкти вкладення (споживачі вкладень)?	– здобувачам освіти, навчальному закладу, суб'єктам господарювання (інвесторам); державним та місцевим органам влади; суспільству.
6	З якою метою (ціль вкладення)?	– розвиток інтелектуального потенціалу індивіда, розвиток суб'єктів господарювання, соціальний та економічний розвиток держави та її регіонів, розвиток інтелектуального потенціалу суспільства.
7	Коли вкладає?	– сьогодні.
8	Коли очікується отримання ефекту?	– у майбутньому, протягом тривалого періоду.

Джерело: складено автором

Отже, аналіз змісту інвестиційної діяльності у сфері освіти дав змогу обґрунтувати більш повне визначення поняття «освітня інвестиція або інвестиція в освіту», що повинно трактуватися як: господарська операція з вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації), що мають грошову оцінку, в об'єкти освітньої діяльності з метою розвитку індивіда, суб'єктів господарювання, економічного розвитку країни та її регіонів, суспільства в цілому [118]. Таке трактування, на відміну від існуючих, враховує суб'єктів (інвесторів), об'єкти та мету інвестування, джерела інвестицій у розрізі рівнів освітньої сфери та дозволяє використовувати його у нормативно-правових актах та практичній діяльності суб'єктів сфери освіти.

Освітні інвестиції мають ознаки, що є характерними й для інших видів

інвестицій, зокрема: вони є відкритою системою; мають здатність потенційно приносити ефект відповідно до мети інвестування; є процесом перетворення частини накопиченого капіталу в альтернативні види активів. Інвестиційні ресурси при цьому характеризуються попитом, пропозицією та ціною. Вони є цілеспрямованим вкладенням капіталу та характеризуються наявністю терміну вкладення, мають доходність, ризик і ліквідність [118].

Загальними принципами інвестування освітньої сфери є: плановість; цілеспрямованість (цільове спрямування інвестованих коштів); фінансування в міру виконання плану; дотримання фінансової дисципліни й режиму економії; здійснення постійного контролю за використанням коштів; отримання максимального ефекту при мінімумі витрат (ефективність використання коштів); оптимального поєднання джерел тощо.

Інвестування у сфері освіти повинне здійснюватись на основі рівноправності інвестора та суб'єкта сфери освіти, який отримує інвестиції, що повинне бути відображено у договірних умовах інвестування. Інвестиційно-освітнє законодавство не містить норм щодо укладання такого договору.

С. Захарін виділяє наступні особливості інвестиційного процесу у сфері освіти: «інвестування у сфері освіти має забезпечити не лише нарощування фізичного, а й інтелектуального освітнього капіталу, що викликає необхідність застосування різних технологій аналізу та передбачення; значна кількість інвестиційних проектів у сфері вищої освіти переслідує некомерційну мету; має враховувати глобальні тенденції; інвестиційні процеси певного рівня сфери освіти впливають і на інші рівні сфери освіти (вищу, шкільну і професійну) та суміжних сфер життєдіяльності суспільства; у структурі джерел інвестицій, освоєних у сфері вищої освіти, традиційно значною є частка державного бюджету, а також різноманітних відомчих програм» [125].

Отже, особливості інвестицій в освітній сфері можна умовно поділити на певні функціональні блоки, що розглядають зазначені аспекти з позицій суб'єктів інвестування (рис. 1.19).

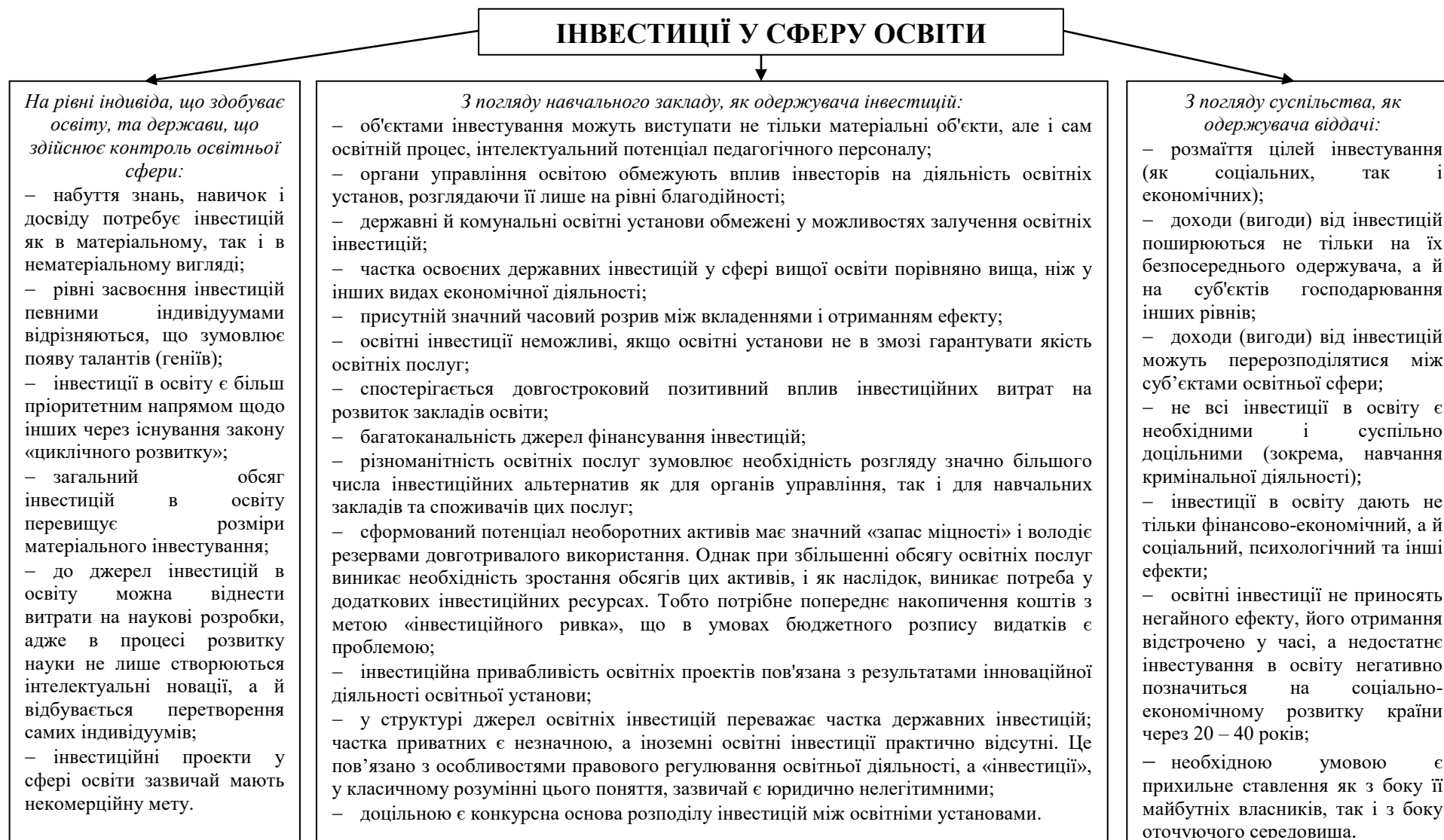

Рис. 1.19. Особливості освітніх інвестицій

Джерело: складено автором

Єдиного підходу щодо класифікації освітніх інвестицій в економічній літературі та нормативно-правових джерелах немає. З метою обліку, аналізу, моніторингу та планування вони класифікуються за різними ознаками (додаток Б, табл. Б.1).

Слід зазначити, що сфера освіти зумовлює специфічність використання понять прямих та непрямих освітніх інвестицій.

Насамперед, з огляду на більш повне визначення поняття, прямих освітніх інвестицій слід трактувати як господарські операції, які передбачають безпосереднє вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації), що мають грошову оцінку, у об'єкти освітньої діяльності з метою розвитку індивіда, суб'єктів господарювання, економічного розвитку країни та суспільства.

На відміну від інших прямих інвестицій, прямих освітніх інвестицій можуть не надавати інвестору право власності, не відбувається й передача майна. Зазвичай це стосується інвестування у державні та комунальні освітні установи, відповідно до норм законодавства. Крім того, прямий інвестор може не отримувати прибуток від інвестицій безпосередньо, здебільшого його мета – виконання соціальних функцій, розвиток навчального закладу або сфери освіти в цілому, отримання кваліфікованого працівника відповідно до потреб підприємства. Отримання інвестором прибутку від інвестицій можливе лише на рівні приватних закладів освіти, що є комерційними.

Безпосередня участь інвестора у виборі об'єкта інвестування та у діяльності одержувача інвестицій (освітніх установ) зазвичай присутня у той чи іншій мірі.

До цієї категорії відносяться: освітні інвестиційні асигнування бюджетів різних рівнів; внесок до статутного й інших фондів державних та недержавних освітніх установ; співзасновництво; гуманітарна допомога; благодійні пожертвування та цільові (спонсорські) внески; дотації, компенсації, цільові (прямі) субсидії на повне або часткове покриття капіталовкладень (інвестиційного проекту); будівництво на основі інвестиційного договору тощо.

Непрямі освітні інвестиції – це господарські операції, які передбачають

опосередковане іншими особами (державою, фінансовими або інвестиційними посередниками) вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації), що мають грошову оцінку, у об'єкти освітньої діяльності з метою розвитку індивіда, суб'єктів господарювання, економічного розвитку країни та суспільства в цілому. До непрямих освітніх інвестицій відносяться: займи та кредити, спеціалізовані податки; оплата відпусток на навчання; інвестиційні сертифікати; ендавмент-фонд; освітні цінні папери (облігації, ваучери та векселя); податкові та інвестиційні пільги; освітнє страхування тощо.

Слід зазначити, що інвестиції є господарською операцією, яка передбачає вкладення матеріальних цінностей у певні об'єкти, а інвестиційна діяльність є сукупністю практичних дій суб'єктів відносно об'єктів інвестування. Тобто, для процесу вкладання капіталу, коштів або активів більш доцільно використовувати поняття «інвестування», сам капітал при цьому є складником – об'єктом інвестицій. Інвестиційна діяльність виникає на підставі факту вкладення капіталу і здійснення інвестором правових дій щодо розпорядження чи управління об'єктами інвестування [118].

Дослідженню різних аспектів оцінки ефективності інвестування у людський капітал присвячено праці багатьох науковців, також є безліч моделей, що визначають ефективність інвестування в освіту та базуються на альтернативних підходах за різних умов [126 – 128]. Проте, використання методологічних підходів закордонних фахівців без належної їх адаптації до сучасних вітчизняних умов призводить до прийняття рішень про реалізацію неефективних та збиткових освітніх проектів.

Слід відмітити, що поряд з дієвою системою управління, ефективність освітнього інвестування визначається передусім його інноваційною спрямованістю та ефективністю інноваційної діяльності суб'єктів освітньої сфери. Адже, основною метою, продекларованою документами стратегічного характеру, освітньої політики в Україні є забезпечення прискореного інноваційного розвитку освіти. Для її досягнення необхідне ресурсне забезпечення, основу якого

складають інвестиції. Інновації є найвпливовішим фактором розвитку сфери освіти. Інноваційна спрямованість освітніх інвестицій стає пріоритетом політики та стратегії у вітчизняній сфері освіти.

Ефективність інвестування в освіту певної особи визначається досягненням максимальних вигод від здобуття знань і навичок за найменших приватних витрат. При цьому, згідно з теорією «людського капіталу», при вкладенні коштів в освіту інвестори ведуть себе раціонально, зважуючи відповідні вигоди і витрати, зіставляючи очікувану граничну норму віддачі від таких вкладень з прибутковістю альтернативних інвестицій (відсотками за банківськими депозитами, дивідендами з цінних паперів тощо).

На думку С. Єрєміної та В. Щеголева визначити ефективність освітніх інвестицій на приватному рівні важко через відсутність прямої кореляції між показниками ринків праці та освітніх послуг. Крім того, освіта є одночасно суспільним продуктом та послугою; присутня достатньо велика кількість учасників (ефект кожного з яких відображується у різному наборі індикаторів) та часовий лаг (між вкладеннями та отриманням ефекту) [129].

Крім того, кількісне оцінювання доходів (вигод) від інвестицій в освіту недостатньо точне через: соціально-психологічні особливості здобувачів освіти, неможливість достовірно кількісно оцінити якість освіти та результати професійної діяльності, визначити перелік доходів та витрат інвестування й їх відповідність одне одному, часткове відображення рівня освіти у дипломах й свідоцтвах.

Аналіз ефективності освітніх інвестицій починається з визначення інвестиційних витрат та очікуваних вигод, які відрізняються за рівнями сфери освіти через різні за характером мотиви суб'єктів [1; 105; 126 – 128] (рис. 1.20). Так, доходами, прибутками або ефектами від інвестування в освіту можуть бути: підвищення соціально-культурного рівня населення, суспільної продуктивності праці, якості життя та функціонування соціальних інститутів; конкурентоспроможності національної економіки та її суб'єктів; національного доходу;

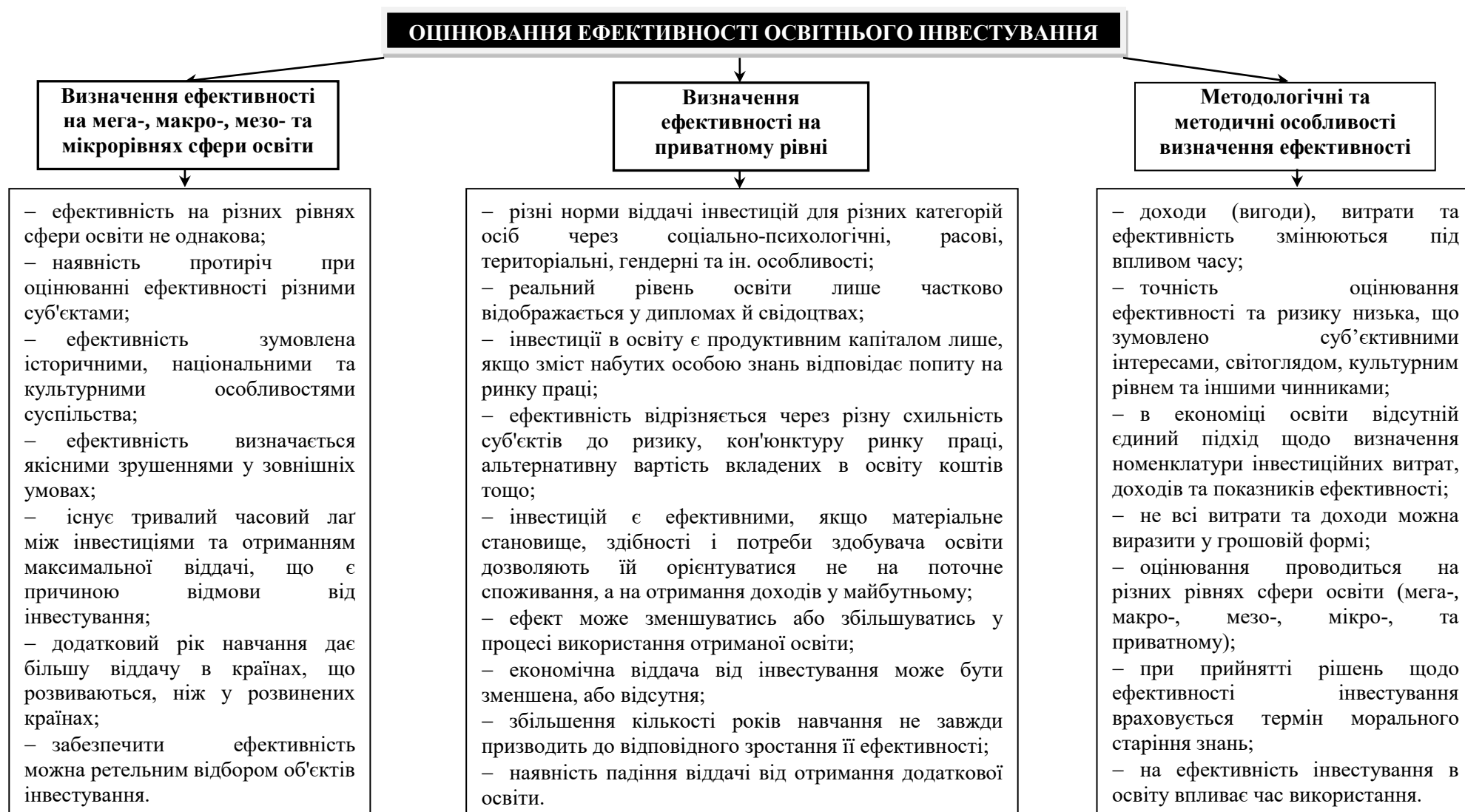

Рис. 1.20. Особливості та проблеми оцінювання ефективності освітнього інвестування

Джерело: складено автором

забезпечення потреб у фахівцях; збільшення обсягу податкових надходжень; збільшення ринкового попиту та пропозиції; зниження потреби у соціальних трансфертах; формування особистості людини; додатковий прибуток; підвищення рівня продуктивності праці та покращення її якості; підвищення швидкості НТП (науково-технічного прогресу); вищий рівень заробітків протягом життя; задоволення від обраної професії (престижність, соціальний статус, відчуття стабільності та впевненості в майбутньому, самореалізація); висока конкурентоспроможність на ринку праці тощо. Доходи (вигоди) від інвестицій в освіту поширюються не тільки на її безпосереднього одержувача, а й на інші рівні освітньої сфери. Крім того, вони можуть перерозподілятися між суб'єктами, зокрема, якщо роботодавець наймає працівника, який пройшов підготовку за власний кошт, або за рахунок державного бюджету.

Незважаючи на те, що доходи (ефекти) від інвестування в освіту є інтегральними для всіх суб'єктів освітньої сфери, слід констатувати і наявність протиріч в оцінюванні ефективності освітніх інвестицій на різних рівнях. Зокрема, інтереси ВНЗ та роботодавця можуть не збігатися в короткостроковому періоді через різну собівартість підготовки, а інтереси працівників можуть не враховувати інтереси суспільства через зосередження на вирішенні проблем сьогодення. Державні освітні стандарти, хоча й включають регіональний і вузівський компоненти, недостатньо повно враховують конкретні запити галузей при підготовці фахівців. Крім того, роботодавці зацікавлені у вузькопрофесійних знаннях і навичках та не бажають інвестувати кошти в опанування дисциплінами гуманітарного та соціально-економічного циклу, що знижує ефективність освіти для суспільства.

Слід зауважити, що «синдром вищої освіти» викликав збільшення кількості студентів ВНЗ та збільшення кількості фахівців з вищою освітою, що не могло не відбитися на показниках ринку праці. Одна з найбільш необхідних умов ефективності інвестицій в освіту – перевищення рівня оплати праці випускників з високим рівнем освіти над оплатою праці випускників з більш низьким рівнем, на жаль в Україні не виконується й дотепер. Оплата праці кадрів, які забезпечують

науково-технічний прогрес – науковців та викладачів ВНЗ, оплачуються істотно нижче, ніж кваліфікованих робітників. Крім того, оцінювання ефективності інвестицій в освіту на приватному рівні є достатньо суб'єктивним процесом, адже не кожна особа, приймаючи рішення про здобуття або продовження освіти, самостійно підраховує пов'язані з ним витрати та вигоди [1; 105; 126 – 128].

Крім того, доходи (вигоди) від інвестицій в освіту залежать від інтенсивності використання отриманих знань, що в свою чергу залежить від сукупності мотивуючих факторів. А зростання доходів інвесторів стимулює подальші інвестиції в освіту, що в свою чергу призводить до подальшого зростання доходів.

Однакові інвестиції за рівних умов приносять різний рівень доходу: двоє людей, що отримали однакову освіту в одному навчальному закладі і призначені на однакові посади, можуть працювати з різною віддачею, що визначатися їхніми особистими якостями і природними здібностями.

Інвестиційними на приватному рівні можна вважати витрати інвестора (особи, сім'ї, суб'єкта господарювання, держави, суспільства), втрачені доходи особи, яка здобуває освіту, оплату навчальних відпусток, стипендії.

Щодо ефективності інвестування на різних рівнях освіти, то вона неоднакова, що пов'язано з їх особливостями: дошкільна, початкова та середня освіта формують інтелектуальний складник людського капіталу; професійно-технічна і вища освіта – кваліфікацію; освіта дорослих як складник безперервної освіти – підвищує кваліфікацію. Вона змінюється під впливом часу, що дає підстави говорити про надвиробництво або дефіцит робочої сили певної кваліфікації. При оцінюванні ефективності та доцільності інвестування у професійно-технічну і вищу освіту доцільно враховувати наступні фактори: економію заробітної плати внаслідок підвищення продуктивності праці та вивільнення працівників, суміщення посад, досвід роботи тощо; впровадження у виробничо-господарську діяльність суб'єктів господарювання раціоналізаторських пропозицій, передового досвіду, ділових пропозицій, що містяться у випускних роботах; поліпшення психологічного клімату в колективі

та ін. Зокрема, досвідчений працівник при тому ж рівні підготовки цінується, здебільшого, значно вище молодого фахівця.

Слід зазначити, що професійна цінність працівника з часом неминуче, але передбачувано змінюється (збільшується та (або) зменшується) без додаткових інвестицій через фізичний знос носія людського капіталу (вікове природне зниження працездатності, старіння інтелекту та людського організму); моральний знос (втрата раніше отриманих, але довго не використовуваних знань; інтересу до роботи за відсутності або погіршення мотивації; старіння певних блоків знань і навичок); накопичення досвіду, набуття нових знань, навичок; вплив науково-технічного прогресу, що зумовлює недостатність отримання спеціальної освіти; інтенсивність зміни професійної цінності працівника, що залежить від характеру його діяльності, організації праці, відносин у колективі.

Відмінності між індивідуумами (зокрема, расові, гендерні) призводять до неоднакових норм віддачі освіти та своїх особливостей інвестування, а причини появи самородків (геніїв) криються в особливостях їх людських капіталів, тобто у здатності більш повно засвоювати інвестиції.

Економічна віддача від інвестування в освіту може бути зменшена, якщо: якість освіти є низькою; знання й навички, набуті під час навчання, є незатребуваними, не відповідають сучасним вимогам; кваліфіковані фахівці не отримують відповідної винагороди; обсяг підготовки фахівців певних спеціальностей невідповідає їх попиту на ринку праці. Крім того, наявна тенденція щодо падіння віддачі (ефективності) від отримання додаткової освіти: ефективність вкладень у початкову освіту вища, ніж в середню, а в середню – більша ніж у вищу.

Ефективність інвестування в освіту більшою мірою визначається якісними, а не кількісними зрушеннями. Зокрема, підвищення професійного рівня кадрів підприємства може не вплинути на показники продуктивності виробництва в умовах структурної перебудови або при ліквідації «старих» виробництв [1; 105; 126 – 128].

Необхідною умовою ефективності інвестування в освіту на будь-якому рівні

є прихильне ставлення до неї, як з боку майбутніх власників, так і з боку оточуючого середовища. Отже, створення в суспільстві позитивного іміджу освіченості, професіоналізму, високої кваліфікації є одним з пріоритетів державної політики.

Забезпечити ефективність вкладень в освіту на приватному рівні можна ретельним відбором індивідів (реципієнтів інвестицій) за допомогою системи іспитів, співбесід, тестування, стажувань. Інвестиції в освіту є ефективними, якщо матеріальне становище, здібності і потреби людини дозволяють їй орієнтуватися не на поточне споживання, а на отримання доходів у майбутньому.

Інвестування в освіту має тісний контакт з ринком праці. Так, ринок праці констатує диференціацію віддачі від вкладень в освіту залежно від території, стажу роботи та інших чинників, які безпосередньо не відносяться до навчання. А освітні інвестиції є продуктивним капіталом лише у тому разі, якщо зміст набутих людиною знань відповідає попиту на ринку праці. Ринок праці зазвичай демонструє наявність диференціації заробітків осіб з різним рівнем освіти (заробітки осіб з більш високим рівнем освіти у розвинених країнах, є вищими за заробітки осіб з низьким рівнем освіти), а інвестиції в освіту можуть бути не ефективними, якщо вона не є гарантом високих заробітків [1; 5; 6; 105; 126 – 128].

Економічна віддача від інвестування в освіту може бути зменшена, або відсутня, якщо якість освіти є низькою, знання й навички, набуті під час навчання, є незатребуваними або не відповідають сучасним вимогам, кваліфіковані фахівці не отримують відповідної винагороди, а обсяг підготовки фахівців певних спеціальностей не відповідає їх попиту на ринку праці.

Фактор часу також впливатиме на інвестування в освіту. Вигоди від інвестування в освіту в майбутньому мають меншу цінність ніж вигоди, одержувані сьогодні (перевага благ у часі). Отже, майбутні витрати та доходи необхідно дисконтувати, приводячи до одного моменту часу. Якщо інвестиції в освіту здійснюються у молодому віці (до 35 років), то протягом більшого періоду часу здійснюється віддача від них, якісніші та триваліші інвестиції приносять, здебільшого, більший і триваліший ефект. Крім того, наявність тривалого

часового лагу між вкладенням коштів в освіту та отриманням максимальних результатів (до 10 років) та «ефект короткозорості» (відсутність стратегічної поведінки, яка дозволяє оцінити ефективність лише в короткій перспективі, що призводить до помилкових рішень) є причинами відмови від інвестування в умовах підвищеного ризику функціонування вітчизняних підприємств.

Дослідження виявили, що додатковий рік навчання дає більшу віддачу в країнах, що розвиваються, ніж у розвинених країнах, а збільшення кількості років навчання не завжди призводить до відповідного зростання рівня освіти, зокрема, професійної кваліфікації.

Управління інвестиційним ресурсним забезпеченням на рівні освітньої сфери та навчальних закладів задля забезпечення розвитку стикається з низкою методологічних проблем [130]. Отже, економіко-математичні моделі оптимізації управління освітніми інвестиціями повинні враховувати як матеріальний стан та рівень фінансування закладів освіти, а так і діючі законодавчо-нормативні обмеження. Так, застосування комплексного підходу щодо поточного планування господарської діяльності ВНЗ забезпечує їх економічну стійкість. Сутність цього підходу полягає у виборі оптимального варіанту розподілу інвестиційних ресурсів з урахуванням наявної ресурсної бази та відтворення економічного потенціалу ВНЗ шляхом інвестування [131].

Зокрема, найбільш «вузьким місцем» у процесі підготовки студентів у багатьох державних ВНЗ України є наявність житлової площі у гуртожитках за умови дотримання норм (6 м² на одного студента з України та 9 м² на іноземного студента). У зв'язку з більш повним поглиблення спеціалізації навчання, стрімко скорочується кількість груп у лекційних потоках, що позначається на необхідності збільшення навчальних приміщень. Зокрема, для обґрунтування капітального ремонту (реконструкції, реставрації) житлового фонду доцільно виявити достатність аудиторного та іншого фондів приміщень (житлового фонду гуртожитків, фонду спорткомплексу).

Інвестиційні витрати капітального будівництва (придбання), а також капітального ремонту (реконструкції, реставрації) фонду житла та приміщень

визначаються на основі додаткової потреби у ньому та кошторисної вартості проведення певних видів робіт. Крім того, здійснювати цей розрахунок доцільно у розрізі напрямів, спеціальностей, що здобуваються студентами або слухачами, з огляду на те, що необхідність у тому чи іншому виді приміщень за спеціальностями підготовки є неоднаковою. Слід зауважити, що певний відсоток потреби може бути погашено за рахунок оптимізації розкладу занять, але при цьому слід пам'ятати про доцільність впровадження таких заходів з погляду зручності для студентів та слухачів. Надлишкові площі можуть здаватися в оренду або бути передані госпрозрахунковим підрозділам, які діють на його території згідно з Статутом ВНЗ. Для обґрунтування придбання обладнання, предметів довгострокового користування й нематеріальних активів доцільно виявити їх достатність. Інвестиційні витрати на придбання обладнання, предметів довгострокового користування й нематеріальних активів визначаються на основі додаткової потреби у них та кошторисної вартості їх придбання. Певний відсоток такої потреби також може бути погашений за рахунок оптимізації розкладу занять, але при цьому слід пам'ятати про доцільність впровадження таких заходів з погляду зручності для студентів та слухачів [131].

Зазначений у нормативно-правових документах некомерційний характер закладів не передбачає впровадження інвестицій у їх класичному сприйнятті. Тобто, практично неможливо реалізувати освітнє інвестування із застосуванням механізму повернення інвестору вкладених коштів та (або) прибутку від освітнього інвестування (зокрема, надання освітніх послуг), адже будь-яке майно передане державним та комунальним установам стає власністю держави (місцевих органів влади). Установи таких форм власності не можуть виступати емітентами цінних паперів для залучення інвестиційних ресурсів. Зважаючи на кількість публікацій, присвячених інвестиціям в освітню галузь, слід констатувати, що організаційно-економічний механізм інвестування в освіту недостатньо вивчений, а здобутки наявних досліджень у цьому напрямі потребують більш повної практичної апробації [1; 105; 118; 119; 126 – 128].

Висновки до першого розділу

Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати основні наукові висновки:

1. Понятійно-категоріальний апарат нормативно-правових актів у питаннях освітнього інвестування є таким, що не відповідає складності завдань сьогодення, сучасному рівню наукових розробок економіки знань та потребує подальшого розвитку з позицій системності. Саме тому для подальшого розвитку теоретико-методологічних засад економічної науки у цій царині вдосконалено та систематизовано понятійно-термінологічний апарат освітнього та інвестиційного менеджменту.

Зокрема, на основі дослідження й узагальнення наукових підходів та нормативних джерел до визначення сутнісної характеристики поняття «сфера освіти» уточнено його трактування, що забезпечує наукове обґрунтування ефективного управління її розвитком з позицій системного підходу. Доведено, що з позицій системності його слід трактування як сукупність виховної, педагогічної та навчальної підсистем, які завдяки зв'язкам між собою та зовнішнім середовищем забезпечують інтенсивний розвиток особистості людини, формування інтелектуального потенціалу й капіталу суспільства та є домінантою людського розвитку. Крім того, у дослідженні конкретизовано його підсистеми, інваріантні якості, склад, суб'єкти, а також визначена відмінність цього поняття від поняття «система освіти».

Диференціація та уточнення понять пов'язаних з освітнім інвестуванням необхідні з теоретико-методологічної точки зору задля виявлення особливостей та закономірностей інвестиційного розвитку у цій сфері. Крім того, вдосконалення термінологічного апарату (зокрема його уніфікація й універсалізація) відповідно до сучасних вимог та світових тенденцій розвитку освітньої сфери здатне забезпечити усунення неоднозначних трактувань під час розробки стратегії розвитку сфери освіти України.

2. Фрагментарність досліджень стану освітньої сфери України вимагає

вдосконалення технології аналізу з погляду її інвестиційного розвитку. Запропонована у роботі технологія заснована на розгляді сфери освіти як багаторівневої системи з агрегованим характером із використанням показників діяльності її суб'єктів, основних параметрів освітньої діяльності та їх структурних зрушень.

Проаналізувавши сучасний стан та розвиток сфери освіти України виявлено, що вітчизняна освітня сфера освіти зазнає послідовного реформування: з 1992 по 1995 рр. – галузі загальної середньої освіти, з 1996 по 1999 рр. – вищої освіти, а з 1999 р. освітні реформи спрямовано на її входження в освітній і науковий простір Європи. За роки незалежності України суттєвих змін зазнала уся система навчальних закладів, спостерігається загрозливе зменшення ємності національного ринку освітніх послуг, а освітня сфера змінюється структурно на користь вищих своїх рівнів. Вона зазнає суттєвого впливу реформ, спрямованих на її стабілізацію та оптимізацію.

Аналіз показників структурних зрушень на певних рівнях системи освіти дозволив виявити зміни у регіональних структурах кількості навчальних закладів та чисельності осіб, які здобували освіту певного освітнього рівня. Мережа закладів різних типів й рівнів у регіональному розрізі розвивається нерівномірно, створюючи центри концентрації, що не може характеризувати сферу освіти з позицій розвитку. Аналіз рівня освіченості населення України за динамікою загальної чисельності осіб, які проходять навчання у закладах освіти (здобувають формальну освіту) у розрахунку на 10 тис. населення свідчить про тенденцію щодо її зменшення за 1990 – 2015 рр. на 27 %, що має суттєвий вплив на стан сфери освіти. В цілому, у сфері освіти спостерігається загальне поступове зниження кількості суб'єктів господарювання – навчальних закладів за період 1990 – 2015 рр. на 31 %. Це пов'язано із скороченням чисельності наявного населення, активізації процесу депопуляції (на 17 %), отже й осіб – споживачів освітніх послуг (на 40 %) зокрема, а також загальнодержавною політикою впорядкування (оптимізації) мережі навчальних закладів. Слід зазначити, що всі рівні освітньої сфери зазнали негативного впливу зовнішніх чинників:

несприятливої демографічної та соціально-економічної ситуації у країні, а також проведення АТО (часткову ліквідацію установ у цій у зоні). Позитивні тенденції спостерігаються переважно у сфері міжнародної освітньої діяльності (обмінів, проектів та програм).

Зроблено висновок, що розвиток сфери освіти України можна визначити, як нерівномірний (за структурою, у часі та просторі) та регресивний, адже негативні зрушення переважають позитивні. Період екстенсивного розвитку сфери освіти в Україні закінчився, вона вимагає інтенсивних інноваційних перетворень за рахунок багатосторонньої інвестиційної підтримки.

Доведено, що подолання кризових явищ і забезпечення динамічного розвитку вітчизняної освітньої сфери можливо лише при проведенні обґрунтованої інвестиційної політики на різних рівнях, що дозволить підвищити рівень управлінських рішень щодо освітнього інвестування та є запорукою прискореного інноваційного розвитку освіти в Україні.

3. У результаті системного вивчення та узагальнення теоретико-методологічних підходів щодо визначення поняття «інвестиції в освіту» встановлено, що трактування цього поняття у наукових джерелах є суперечливим, а його чітке визначення у законодавчих актах – відсутнє. Визначено, що сучасний стан теорії та практики інвестиційного та освітнього менеджменту не містить наукового обґрунтування цього терміну, що не сприяє прискореному інноваційному розвитку сфери освіти України.

Аналіз змісту інвестиційної діяльності у сфері освіти та дослідження складників цього специфічного виду інвестицій дав змогу обґрунтувати більш повне визначення цього, яке повинно трактуватися як: господарська операція з вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації, що мають грошову оцінку) в об'єкти освітньої діяльності з метою розвитку індивіда, суб'єктів господарювання, економічного розвитку країни та її регіонів, суспільства в цілому. Доведено, що таке трактування, на відміну від існуючих, враховує суб'єктів (інвесторів), об'єкти та мету інвестування, джерела

інвестицій у розрізі рівнів освітньої сфери та дозволяє використовувати його у нормативно-правових актах та практичній діяльності суб'єктів сфери освіти.

У ході дослідження виявлено особливості практичної реалізації інвестицій в освітній сфері, які можна умовно поділити на певні функціональні блоки, що розглядають зазначені аспекти з позицій суб'єктів інвестування (окремого індивіда, навчального закладу, держави, суспільства в цілому).

Крім того, встановлено його принципової відмінності від поняття «освітніх інвестицій» від «освітнього фінансування», узагальнено підходи щодо їх класифікації та обґрунтовано специфічність використання понять прями та непрямі інвестиції у сферу освіти.

Прямі освітні інвестиції можуть не надавати інвестору право власності, не відбувається й передача майна, а прямий інвестор може не отримувати прибуток від інвестицій безпосередньо. Здебільшого його мета – виконання соціальних функцій, розвиток навчального закладу або сфери освіти в цілому, отримання кваліфікованого працівника відповідно до потреб підприємства.

У роботі визначено особливості та проблеми оцінювання ефективності освітнього інвестування на мега-, макро-, мезо-, мікро- та приватному рівнях сфери освіти, зокрема, методолого-методичні.

Зроблено висновок, що поряд з дієвою системою управління, ефективність освітнього інвестування визначається передусім його інноваційною спрямованістю та ефективністю інноваційної діяльності суб'єктів освітньої сфери, що стає пріоритетом політики та стратегії у вітчизняній сфері освіти. З'ясовано, що організаційно-економічний механізм інвестування в освіту недостатньо вивчений, а здобутки наявних досліджень у цьому напрямі потребують більш повної практичної апробації. Крім того, необхідна розробка довгострокової стратегії стимулювання залучення освітніх інвестицій, що повинна бути закріплена в інвестиційній освітній політиці та відповідати сучасним ринковим умовам.

Основні наукові результати, наведені у розділі, опубліковано у наукових працях [1 – 6, 19, 39, 40, 105, 118, 119, 126 – 128, 131].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОСВІТНЬОГО ІНВЕСТИВАННЯ

2.1. Інвестиційне забезпечення розвитку сфери освіти

Проведені у освітній сфері України реформи досягли певних позитивних результатів (зокрема, проводиться оптимізація мережі навчальних закладів, запроваджено контроль якості освітніх послуг та механізм змішаного фінансування, удосконалено зміст навчання й законодавчо-нормативну базу тощо), але для повної стабілізації становища їх виявилось недостатньо. Це зумовлює необхідність з'ясування стратегічних напрямів розвитку національної сфери освіти з позицій інвестиційного аспекту задля створення науково обґрунтованого підґрунтя інвестиційної політики у цій галузі [1; 132; 133].

Для виконання завдань з інвестиційного забезпечення розвитку вітчизняної сфери освіти слід визначитися із сутністю складної та багатогранної категорії «розвиток», яка має багато тлумачень у науковій літературі. Незважаючи на поширеність цього терміну у роботах таких науковців як: В. Забродський, М. Кизим [134], В. Василенко [135], Л. Мельник [136], С. Мочерний [137], Ю. Погорєлов [138], О. Раєвнева [139], Р. Акофф, І. Ансофф, Е. Якушева, Дж. Лафт, І. Пригожин, Д. Євдокимова, Н. Афанасьєв, В. Рогожин, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі та ін., трактування цієї категорії в аспекті інвестиційного розвитку сфери освіти відсутнє. У визначеннях цієї категорії науковці виходять за межі певної сфери, що недоцільно при практичному застосуванні, наголошують лише на кількісних або якісних змінах. Не враховують також аспекти переходу системи в якісно інший стан та не конкретизують, які саме зміни відбуваються під час розвитку, не приділяють увагу масштабності змін у просторі та часі. Більшість дослідників визначає цю категорію фрагментарно, не розкриває всіх аспектів цього терміну, виділяючи лише певні складники, не відображає взаємозв'язок й послідовності виникнення його елементів та характеристик.

Узагальнення авторських підходів щодо визначення категорії «розвиток»,

дозволило виявити основні її властивості й особливості, одночасна наявність яких відокремлює це поняття від інших змін (рис. 2.1). Зокрема, зміни під час розвитку характеризуються як незворотні, безперервні, динамічні, постійно присутні, багатоваріантні (альтернативні), унікальні, цілеспрямовані, кумулятивні, нелінійні, стохастичні, нерівномірні, гетерохронні (асинхронні), кількісні, якісні або структурні. Вони представляють собою певний комплекс (систему), яка зумовлює їх спадковість, послідовність та взаємозв'язок. Зміни відбуваються у всіх складниках об'єкту розвитку: у складі, структурі і способі функціонування об'єкту у вигляді виникнення, трансформації або зникнення елементів чи зв'язків у просторі та часі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Вони можуть мати не тільки позитивний (конструктивний, прогресивний), а й негативний характер, що характеризує їх регресивну, деструктивну спрямованість. Тобто під час розвитку виникають певні зміни, які характеризують динамічність.

Визначаючи розвиток як явище (низку станів об'єкта) слід зазначити, що перехідні стани, які не відрізняються якісно, до цієї категорії відносити недоцільно. Цей підхід підтримує І. Галиця, який визначає «регресивний розвиток – як незворотню, спрямовану та закономірну зміну інноваційної системи, яка призводить до більш низького її якісного стану в порівнянні з попереднім» [140, с. 32 – 33]. Виділення, на думку О. Раєвської, «нейтрального або стагнаційного» розвитку систем, «як перехідного до висхідного або до спадного шляху розвитку» недоцільно, адже це характеризує не спрямованість процесу, а проміжний стан системи [139].

За законом розвитку перехід від одного стану об'єкта до іншого є закономірним, а кожний наступний стан буде відрізнятися від попереднього за якісними характеристиками.

Розвиток не можливо визначати поза конкретними системами, адже без об'єкту він не існує.

Розвиток як циклічний процес, є сукупністю двох компонентів: зростання й занепаду, які характеризують періодичні піднесення і спади активності у часі та мають певні стадії.

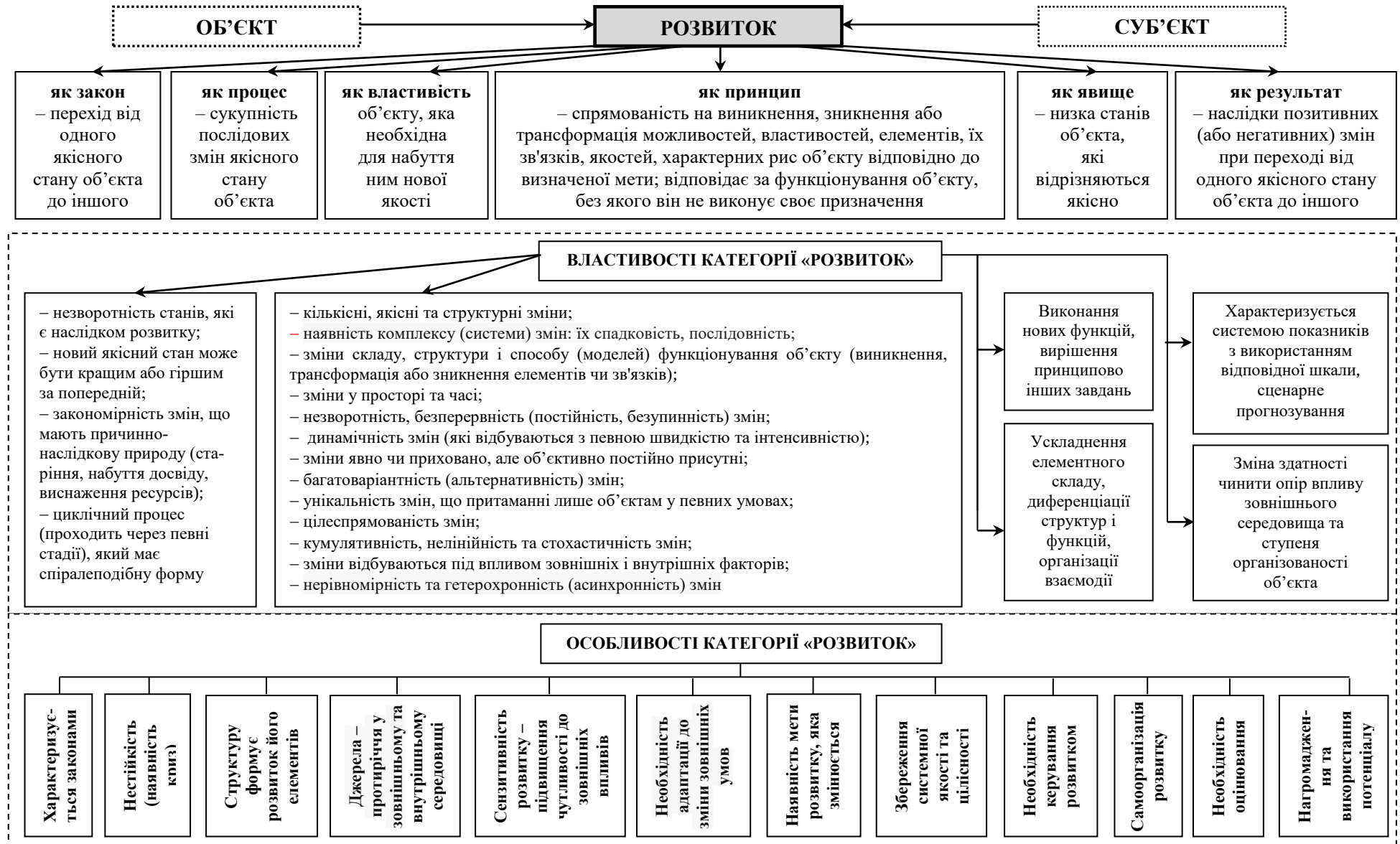

Рис. 2.1. Сутність, властивості та особливості категорії «розвиток»

Джерело: складено автором

Він підпорядкований певним законам природи, зокрема, єдності та боротьби протилежностей, переходу кількості у якість тощо. Розвиток складного об'єкту частково характеризується непередбачуваністю, конструктивною роллю хаосу (безладдя), випадковістю у виникненні нового. Але, за відсутності цілеспрямованості, зміни не можуть накопичуватися, що не забезпечує перехід від одного якісного стану об'єкту до іншого. Крім того, через нелінійність розвитку може виникати «ефект метелика», коли незначне відхилення в початкових умовах розвитку призводить до суттєвих змін його траєкторії.

В. Василенко вважає, що «розвиток не завжди відбувається постійно і безупинно, а найчастіше йде стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною та охопленням криз, що характеризує його нестійкість» [135]. Зміни об'єкта відбуваються безперервно, у більшій мірі – приховано, а сам розвиток можливо констатувати лише при виявленні нового якісного стану об'єкту.

Якщо система не розвивається, вона приречена до занепаду, припинення існування. Для забезпечення процесу розвитку її самоорганізації може виявитися недостатньо, отже виникає необхідність управління розвитком з боку певних суб'єктів управління. Нелінійність змін під час розвитку характеризує те, що складноорганізованій системі неможливо нав'язати шляхи розвитку, але, завдяки певним механізмам управління, його можна спрямовувати. Отже, розвиток має певну мету, яка може змінюватися.

Деякі вчені, зокрема, Д. Воронов, Ю. Погорелов [141], О. Коршунова, Е. Коршунова [142], визначають розвиток з позицій адаптації системи під впливом зовнішнього оточення. Адаптація є умовою розвитку, але її недостатньо. Рушійною силою будь-яких змін за законом діалектики є суперечності. Тобто, джерелом розвитку є протиріччя (суперечності), що виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі системи (а також між ними) за наявності певної мети. Для забезпечення процесу розвитку необхідною є наявність мети, а також внутрішніх протиріч (суперечностей) у самому об'єкті. Крім того, сензитивність розвитку свідчить про його підвищену чутливість до зовнішніх впливів.

Структура розвитку передбачає розвиток його елементів. На думку

В. Леонтьєва [143], концепція розвитку не може існувати відокремлено від парадигми самоорганізації синергетики. Тобто, загальний розвиток об'єкту є інтегральною характеристикою розвитку певних його елементів з урахуванням синергетичного ефекту, який може бути позитивним або негативним. Розвиток кожного з елементів системи відбувається під впливом сукупності факторів та повинен бути взаємоузгодженим. При цьому виявляється нерівномірність та гетерохронність (асинхронність) змін, які відбуваються. На певні елементи діє комбінація різних факторів (що може відрізнятися за силою та напрямом впливу). Певна ступінь гетерохронності змін може спричинити порушення розвитку, що проявляється у деструкції всієї сфери.

Закономірність змін, які мають причинно-наслідкову природу та піддаються опису у вигляді законів, тенденцій, характеризують розвиток як не випадковий процес (впорядкованого, а не катастрофічного типу). Наслідком розвитку є незворотність станів, адже об'єкт не може повернутися у попередній стан.

Розвиток, з економічної точки зору, доцільно визначати як цілісну організаційно-економічну систему, що характеризується зворотнім зв'язком й кооперацією елементів. На відміну від трактувань певних фахівців (В. Абушенко [144], Т. Куклінової [145], С. Дунди [146] та ін.), цю категорію доцільно характеризувати не тільки якісними змінами (зрушення в споживчих характеристиках елементів у їх індивідуальній і інтегральній корисності), а й кількісними (збільшення чи зменшення масштабів складників) та структурними змінами (зміни в складі елементів і їх взаємовідношень, комбінацій, які не обов'язково супроводжуються збільшенням або зменшенням їх кількості). Кількість як зовнішня характеристика явищ, характеризує ступінь розвитку. Кількісні зміни як відбиток економічного росту, є зовнішнім проявом розвитку, а структурні та якісні зміни – внутрішнім.

Безперечно, розвиток характеризують процеси нагромадження та використання потенціалу об'єкту. Також слід зазначити, що розвиток, попри сукупність змін, не повинен шкодити системній якості та цілісності об'єкту.

Розвиток як явище – низка станів об'єкта, характеризується системою

показників, що зумовлює можливість та необхідність його оцінювання з використанням відповідної шкали.

Отже, розвиток – це незворотній циклічний процес переходу від одного якісного стану об'єкта до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних (кількісних, якісних та структурних) змін складу, структури і способу функціонування у просторі та часі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (в т.ч. керуючих впливів), відповідно до визначеної мети при збереженні системної якості та цілісності. Кінцевою метою розвитку є розв'язання певних протиріч у зовнішньому та внутрішньому середовищі за рахунок самоорганізації та керування ним. Результатом розвитку є зміни здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища (в т.ч. адаптації до зміни зовнішніх умов) та ступеня організованості об'єкта (його ускладнення), можливість виконувати нові функції, інші завдання за рахунок виникнення, зникнення або трансформації можливостей, властивостей, елементів, їх зв'язків, якостей, характерних рис об'єкту (рис. 2.2).

На відміну від розвитку, який є процесом переходу від одного якісного стану об'єкту до іншого за рахунок системи змін, тип розвитку – це спосіб розвитку, який здійснюється за рахунок певного фактору. Так, інвестиційний розвиток сфери освіти можна визначити як процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних змін. У той час, як інвестиційний тип розвитку сфери освіти – це спосіб розвитку всієї сфери освіти за рахунок постійних і систематичних інвестицій, спрямованих на суттєве поліпшення діяльності системи.

З огляду на наявність певних типів розвитку, що можуть бути характерними для інвестиційного розвитку сфери освіти, представляється доцільним розглянути критерії його класифікації (додаток В, табл. В.1), що дозволить більш обґрунтовано розробляти механізм управління ним.

Крім того, етапи розвитку не є класифікаційною ознакою у цьому разі, адже вони притаманні більшості типів розвитку.

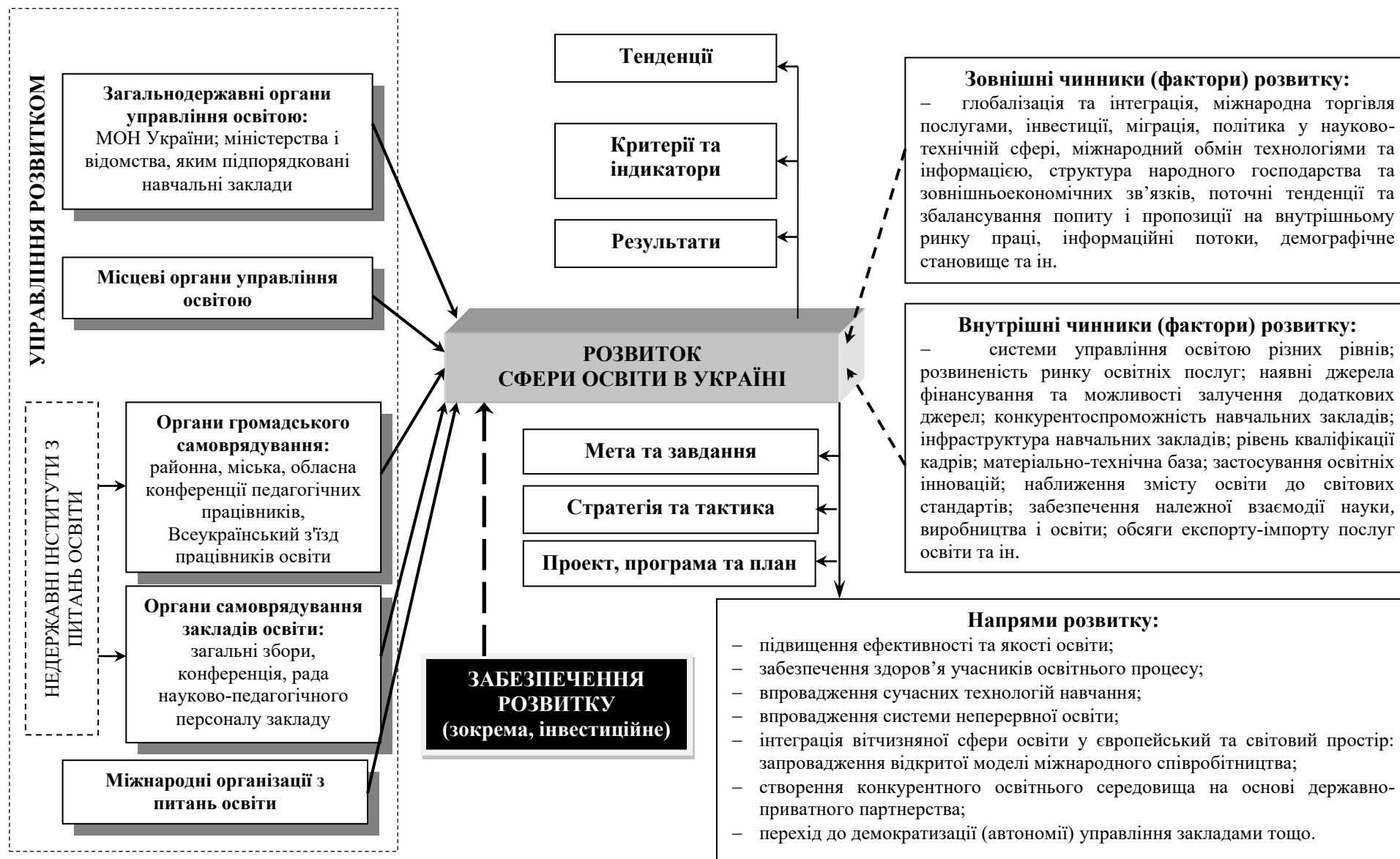

Рис. 2.2. Складники розвитку освітньої сфери України

Джерело: складено автором

Поділ за класифікаційною ознакою – наявність суб'єкта розвитку, за якою виділяють суб'єктний, безсуб'єктний та суб'єктно-об'єктний типи розвитку, є недостатньо точним. Доцільно трактувати ці типи як розвиток під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів та розвиток за рахунок керуючих впливів суб'єктів керування. Адже об'єкт розвитку постійно присутній, а суб'єкт управління може бути відсутній. У цьому разі розвиток відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Цей процес тісно пов'язаний із категорією «потенціал», що нагромаджується та використовується під час розвитку. Розвиток не доцільно ототожнювати з поняттями: «прогрес», адже він може мати й регресивний характер; «підйом» – адже його швидкість не завжди є детермінованою; «ріст» або «зростання» – адже ці поняття є лише його кількісними аспектами, які можуть відбуватися й за його відсутності (обмеження росту не обмежує розвиток); «еволюція» – як одна з форм розвитку, яка є природними змінами ознак у часі без керуючого впливу; або безперервними поступовими кількісними змінами, які відповідно до діалектики переходять в якісні; «удосконалення» – покращення функціонування об'єкта розвитку, наближення до своїх максимальних можливостей за наявного потенціалу, але без переходу об'єкта у новий якісний стан; «експлікація» – певного типу розвитку, який зумовлений винятково внутрішніми якостями суб'єкту; «генезис» – характеризує тільки створення (становлення) об'єкту, в той час як розвиток характеризує становлення і подальші зміни.

Питанням функціонування й розвитку сфери освіти, а також його фінансовому забезпеченню приділяється значна увага науковців. Їм присвячено праці таких вчених як: М. Фуллан [147], Б. Андрушків, О. Владимир, О. Погайдак [148], Б. Мильнер [149], О. Дніпров [150], І. Маркіна [151], І. Каленюк, О. Куклін [152], О. Мещанінов [153] та ін. Результати наукових досліджень цих вчених є значним внеском у вирішення питань розвитку освіти в Україні, але його інвестиційне забезпечення у контексті концепції економіки знань й досі залишається недостатньо розробленими і висвітленими у фаховій літературі.

Сфера освіти розвивається за рахунок екстенсивного та інтенсивного

шляхів, тобто як за рахунок збільшення кількості навчальних закладів, чисельності осіб, що здобувають освіту, так і через вдосконалення змісту, підходів й методів навчання та його організації.

За визначенням Л. Паращенко «розвиток освіти – це процес визначення і здійснення цілей освітньої політики відповідно до потреб та ідеалів суспільства, який характеризується якісною зміною компонентів системи освіти, появою нових організаційних їх форм, інновацій та нововведень і перетворенням їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що забезпечує здатність системи освіти до успішного забезпечення потенціалу людського розвитку, нагромадження і розгортання нових можливостей суспільства» [154]. Неможна не погодитись з думкою В. Гейця, що «стратегічну ціль розвитку освіти на довгостроковий період можна сформулювати як забезпечення через освіту конкурентоспроможності та виживання українців як нації (осіб і країни в цілому) в умовах глобалізації та інформатизації» [155]. Натомість більшість дослідників й законодавчих актів вбачають розвиток освіти як вдосконалення системи освіти, що є лише забезпеченням передумов (інституційних та інфраструктурних змін) для прискореного розвитку освіти в Україні.

Основним вектором загальнодержавної освітньої політики проголошено прискорений інноваційний розвиток освіти [10; 11; 156 – 159] в умовах інтеграції України в європейський освітній простір [160 – 162], який потребує відповідної інвестиційної підтримки. Основними ідеями розвитку освіти, на думку Д. Новикова та Н. Голотової [163], є: гуманізація, демократизація, попереджуюча та безперервна освіта. Важливими чинниками та сучасними інструментами розвитку освіти В. Биков вважає її інтеграцію, демократизацію та інформатизацію [164].

О. Долбій вважає, що розвиток освітньої сфери України повинен привести до «появи нових можливостей оновлення змісту навчання та методів викладання, поширення знань; розширення доступу до всіх рівнів освіти, реалізації можливості її одержання для великої кількості осіб, включаючи тих, хто не може навчатись у навчальних закладах за традиційними формами внаслідок браку

фінансових або фізичних можливостей, професійної зайнятості, віддаленості від великих міст, престижних навчальних закладів тощо; реалізації системи безперервної освіти» [165]. Він визначає це поняття з позицій освітньої політики, яка повинна забезпечувати прискорений інноваційний розвиток освіти відповідно до стратегічних напрямів, зазначених відповідними законодавчими актами. Крім того, у цьому визначенні увагу приділено лише якісним змінам компонентів системи освіти, ігноруючи при цьому закон «взаємного переходу кількісних змін в якісні». Г. Сухович [166, с.14] приділяє увагу більш прикладним аспектам цього процесу, оперуючи поняттям «розвиток загальноосвітніх навчальних закладів», що, у його розумінні є «цілеспрямованим впливом, який призводить до незворотних змін, нових, більш якісних результатів в усіх напрямках діяльності, вдосконалення механізмів самоуправління складної шкільної педагогічної системи». Таке визначення не уточнює суб'єктно-об'єктний складник цього явища, порушує причинно-наслідкові зв'язки, адже «розвиток» може бути наслідком як цілеспрямованого впливу (тобто, керованих), так і некерованих процесів.

Отже, розвиток сфери освіти – це незворотній циклічний процес переходу від одного якісного стану сфери освіти до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних (кількісних, якісних та структурних) змін (його складу, структури і способу функціонування) у просторі та часі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (в т.ч. керуючих впливів) відповідно до визначеної мети при збереженні системної якості та цілісності.

«Основний закон розвитку сфери» освіти можна сформулювати як «закон циклічності»: розвиток сфери освіти зумовлює подальший розвиток інших сфер народного господарства, що в свою чергу формує потребу у підвищенні кваліфікації робочої сили й зумовлює подальший розвиток всіх рівнів сфери освіти. Основним інструментом, що запускає цей механізм в дію, є інвестиції, обсяг та спрямованість яких визначають темпи та напрями розвитку освітньої сфери та народного господарства в цілому.

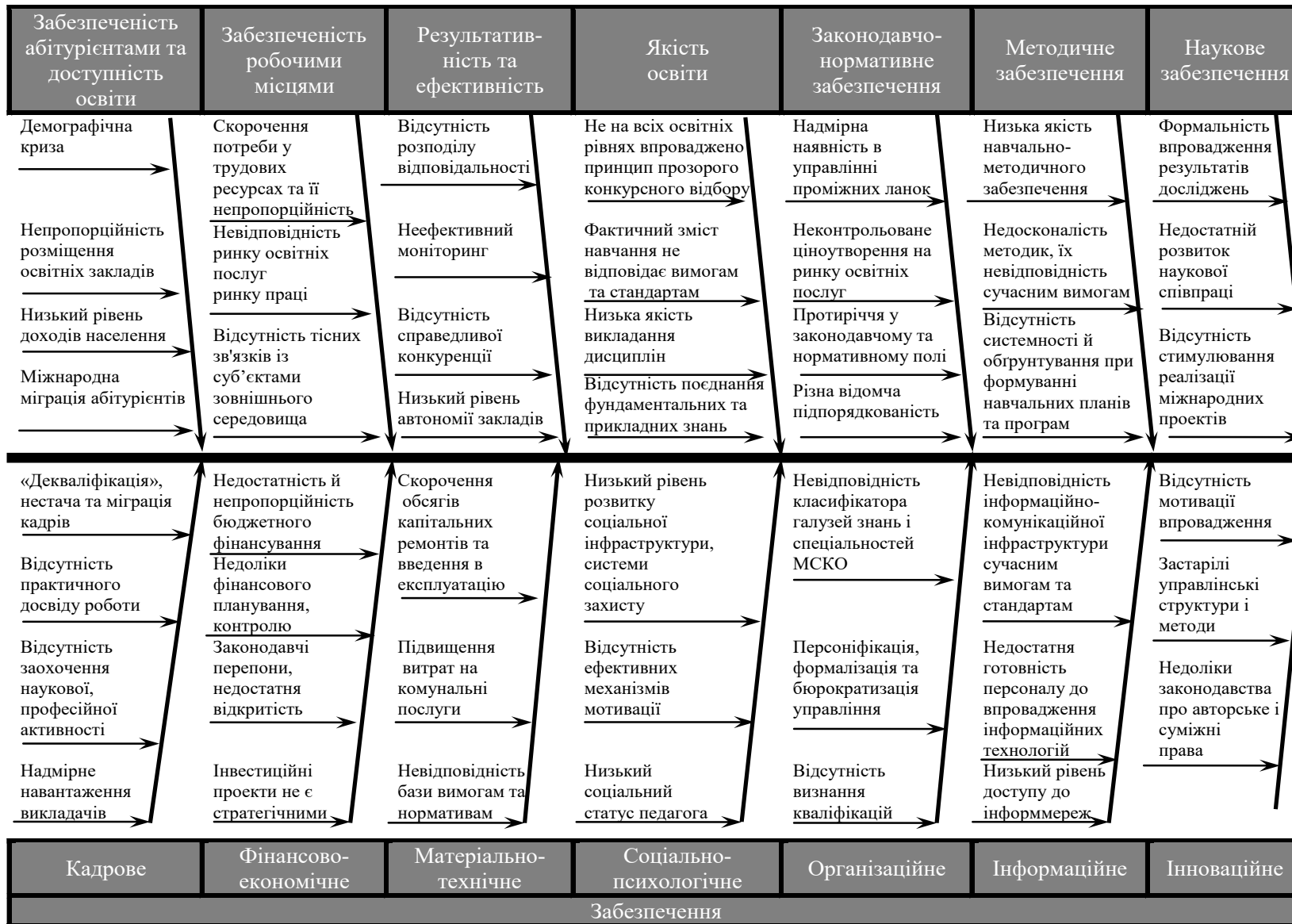
Основна закономірність розвитку сфери освіти – збільшення тривалості

навчання. Так, в історичному аспекті збільшення кількості років навчання було зумовлено впливом науково-технічного прогресу та розвитком суспільства. До середини XX ст. радикальні технічні зміни в суспільному виробництві відбувалися приблизно через 35 – 40 років, а для навчання було достатньо в середньому 6 – 8 років. У сучасних умовах середній період оновлення технологій і техніки скоротився до 4 – 5 років, а у найбільш розвинених галузях – до 2 – 3 роки, при цьому необхідність оновлення диктується не стільки фізичним, скільки моральним старінням. Водночас терміни підготовки кваліфікованих працівників зросли до 12 – 14 років і більше [167, с. 3]. Отже, кількість років навчання продовжує зростати, що зумовлює появу таких термінів як «освіта протягом життя», «безперервна освіта» тощо. Швидке «старіння» знань вимагає залучення інвестицій у освітню сферу для вповільнення цього процесу. Крім того, на передній план в освітньому процесі виходить не засвоєння людиною максимального обсягу знань, а розвиток вміння їх комплексно застосовувати на практиці, що теж потребує інвестиційних вкладень.

Окрім фінансово-правових [168] існують й інші проблеми розвитку освіти [169 – 174]. Побудова діаграми Ісікави (англ. Fishbone Diagram, або Cause and Effect Diagram) дозволила виявити основні проблеми розвитку сфери освіти України [173; 174] у її певних функціональних підсистемах (рис. 2.3).

Особливо слід відмітити проблеми ефективності та розвитку бізнес-освіти, що потребують подальшого вивчення та кардинального вирішення [175]:

- приділення з боку роботодавців більшої уваги практичному досвіду роботи, ніж наявності диплому про завершення бізнес-освіти;
- відсутність тісного зв'язку між закладами бізнес-освіти та бізнес-середовищем;
- відсутність місць проходження виробничих практик, скорочення практики навчання персоналу на підприємствах, стажування за кордоном, участь в академічних обмінах, подальшого працевлаштування;
- питання якості освіти взагалі і ефективності діяльності вищого закладу освіти зокрема;

РОЗВИТОК СФЕРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Рис. 2.3. Основні проблеми розвитку сфери освіти України (діаграма Ісікави)

Джерело: розроблено автором на основі [176]

- неконтрольоване ціноутворення на ринку освітніх послуг;
- обмежені обсяги бюджетного фінансування як освіти в цілому, так і досліджень фундаментального характеру, державних комплексних програм, науково-дослідних робіт тощо;
- низький рівень розвитку соціальної інфраструктури та системи соціального захисту, що зменшує доступ до бізнес-освіти;
- недосконалість законодавчої бази, що зменшує потенціал розвитку закладів освіти;
- складність та громіздкість процедур підготовки та затвердження навчальних планів і програм, що знижує гнучкість діяльності закладів бізнес-освіти на ринку освітніх послуг та зменшує ініціативу викладачів у розробці нових курсів;
- невідповідність системи акредитації закладів бізнес-освіти сучасним вимогам та міжнародним стандартам;
- зміни на ринку праці, зокрема, професійної структури попиту на випускників вищих закладів освіти та посилення вимог до якості підготовки фахівців з вищою освітою;
- низький рівень інформаційного забезпечення та доступу до інформаційних технологій перешкоджає запровадженню новітніх методик навчання.

Сукупність зазначених проблем [173;174] зумовлює подальший відрив вітчизняної освіти від передових освітніх систем, незадовільний потенціал її розвитку, низьку здатність до саморегуляції, а також відсутність сприятливих умов для прискореного інноваційного розвитку освіти в Україні.

Незважаючи на те, що діаграма не є повною й всеосяжною, вона демонструє цілісну картину ключових проблем розвитку вітчизняної галузі освіти, що сприяє розробці стратегії їх попередження й усунення.

За роки незалежності України відбулося значне зростання кількості нормативно-правових актів, що визначають стратегічні напрями розвитку освіти та її реформування. Цими документами створена законодавча база, якою передбачена загальна орієнтація на інноваційний розвиток освіти й економіки в

цілому та окреслюються основні механізми реалізації цієї стратегії.

Питання, які стосуються інвестиційного забезпечення освіти, знаходять своє відображення у відповідних актах, які регламентують функціонування й розвиток вітчизняної сфери освіти.

У освітній сфері безперервно відбуваються процеси: вироблення нових знань, їх агрегація системою освіти та трансформація у новий вид освітньої послуги; набору осіб, що будуть отримувати нову освітню послугу; організації процесу надання нової освітньої послуги; надання – споживання освітньої послуги; контролю якості надання та отримання освітньої послуги. Унаслідок послідовного набуття особою освіти на всіх рівнях отримуємо робочу силу певної соціально-професійної якості. Поза сферою освіти відбувається використання робочої сили та відчутні соціально-економічні наслідки цього: прогрес у виробленні нових знань, вдосконалення техніки та технології, демографічні, соціально-політичні та екологічні зміни. Крім того, є підсистема неформальної освіти, яка у наш час стає пріоритетною в освітній політиці більшості країн. Залежно від національного контексту вона може охоплювати програми з ліквідації неписьменності дорослих і молоді, з навчання для дітей, які не відвідують школу, з розвитку життєвих і трудових навичок, спрямовані на соціальний і культурний розвиток; з підготовки на робочому місці для вдосконалення або адаптації наявних кваліфікацій або навичок, з навчання безробітних або представників економічно неактивного населення. Така освіта є доповненням та (або) альтернативою формальної освіти протягом життя індивідууму. Усі зазначені процеси та підсистеми потребують інвестиційних вкладень, тобто інвестиційного забезпечення освітнього процесу.

Ю. Федорчук [115], М. Денисенко [177], С. Захарін [178] та С. Натрошвілі [179] визначають інвестиційне забезпечення лише на рівні вищої освіти та під кутом її інноваційного розвитку; С. Назарко [180] – на регіональному рівні, а С. Присяжнюк [181] – на рівні систем освітнього процесу. Так, під інвестиційним забезпеченням такого розвитку системи вищої професійної освіти Ю. Федорчук пропонує розуміти «цілеспрямовано створену взаємодіючу сукупність

фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, організаційних структур, конкретних форм і методів впливу на інвестиційний процес на макро- і мікрорівнях в інтересах інноваційного розвитку складної соціально-економічної системи вищої професійної освіти» [115]. На відміну від цього, О. Другов у структурі інвестиційного забезпечення вищої освіти виділяє два складники: «безпосереднє інвестування; інвестиційне регулювання. Перше здійснюється шляхом надання коштів або інших матеріальних або нематеріальних цінностей; друге проявляється як форма державного регулювання цієї сфери, яка опосередковано, внаслідок зміни законодавчої та нормативно-правової бази, дає змогу змінювати рівень інвестування» [123; 182]. Але дані підходи є досить обмеженими.

Отже, інвестиційне забезпечення сфери освіти, яке доцільно розглядати у трьох аспектах: по-перше, як безперервний й послідовний процес пошуку (або створення), залучення з різних джерел, розподілу та використання інвестиційних ресурсів; по-друге, як сукупність економічних відносин, яка виникає у наслідок інвестиційних процесів; по-третє, як складну інвестиційну систему, яка охоплює усю сукупність елементів (суб'єктів, об'єктів, джерел інвестиційних ресурсів, форм та інструментів їх залучення тощо).

В Україні воно функціонує переважно за рахунок асигнувань загальнодержавного й місцевих бюджетів, що, беручи до уваги економічне становище в країні, є неефективним та недостатнім. Основними причинами є нерозвинутість інвестиційних механізмів, а наслідками – односторонність та обмеженість джерел інвестування, повна залежність від бюджетних коштів.

Результати дослідження [183] свідчать, що переважна більшість напрямів розвитку освіти України потребують інвестиційного забезпечення, а інноваційну спрямованість мають не тільки напрями інноваційної групи (додаток В, табл. В.2).

Однією з основних та актуальних проблем сфери освіти «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» визначає слабку мотивацію суспільства та бізнесу до інвестування освіти [156].

«Національна доктрина розвитку освіти» задля розвитку всіх напрямів цієї

галузі в Україні та її стабілізації передбачає: «формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти; стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб; визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації; забезпечення ефективного використання коштів; удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів; проведення державними та місцевими органами управління освітою моніторингу інвестування навчальних закладів». Крім того, у цьому документі зазначається необхідність збереження контролю держави за механізмами фінансування (а також інвестування) освіти, які поступово передбачається збільшувати за рахунок бюджетного фінансування та залучення додаткових джерел фінансування [11, с. 5].

У «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»))» наголошено на «формуванні багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти з використанням кардинально нових підходів», що потребує більш обґрунтованого співставлення результатів моніторингу стану, прогнозів розвитку, наявних і перспективних (потенціальних) інвестиційних ресурсів [157]. Крім того, передбачається, що міжнародні зв'язки у галузі освіти повинні бути спрямовані на залучення іноземних інвестицій для розвитку вітчизняної освіти, зокрема, інфраструктури навчально-виховних закладів.

У Законі України «Про освіту» поняття «інвестиції» не використовується, а конкретизуються можливі джерела фінансування, які є й джерелами інвестиційних коштів [10]: «кошти відповідних бюджетів (лише для державних навчальних закладів), галузей народного господарства, державних підприємств і організацій (лише для державних навчальних закладів) та додаткових джерел фінансування». До останніх відносяться: «кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів (оплата навчання за контрактом); плата за надання додаткових освітніх послуг; кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян; доходи від реалізації продукції

навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; дотації з місцевих бюджетів; дивіденди від цінних паперів; валютні надходження; добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, певних громадян; інші кошти» [10].

Важливим аспектом цього законодавчого акту є положення про можливість навчальних закладів самостійно розпоряджатися прибутками від господарської та іншої діяльності, передбаченої їх статутами. Такі прибутки можуть залучатися як джерела освітніх інвестицій, але вони не є достатніми для забезпечення прискореного інноваційного розвитку сфери освіти.

На тлі модернізації економічного механізму діяльності університетів [187] Закон України «Про вищу освіту» [188] у питаннях щодо освітніх інвестицій передбачає можливість створення ВНЗ сталого фонду (ендаументу), але він також не містить трактувань безпосередньо цього поняття. Крім того, ВНЗ надається право утворювати на громадських засадах дорадчі (дорадчо-консультативні) органи, зокрема, раду інвесторів та раду бізнесу, з метою вироблення стратегії та напрямів провадження освітньої та наукової діяльності.

Питання освітнього інвестування набувають актуальності, так утворено комісію з розгляду державних інвестиційних проєктів суб'єктів інвестиційної діяльності, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України [189]. Її метою є відбір державних інвестиційних проєктів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державними інвестиціями» [190].

Аналіз нормативно-правової бази свідчить [183], що освітнє законодавство у питанні інвестиційного забезпечення стратегічних напрямів розвитку освітньої сфери перебуває у розгрупованому стані з відсутністю єдиної концептуальної основи. Більшість документів стосується аспектів інвестиційно-інноваційної діяльності, без врахування особливостей освітньої сфери, зокрема, Закон України «Про інвестиційну діяльність». Лише незначну кількість правових норм щодо організації інвестиційної діяльності у сфері освіти можна охарактеризувати, як

діючі («живі») та націлені на стратегічні пріоритети розвитку, більша частина – діють обмежено, або не діють взагалі («мертві», «ідеалістичні», «успадковані») через відсутність механізмів впровадження.

Діючі нормативно-правові акти та ті, які втратили чинність, не містять комплексного механізму інвестиційного забезпечення розвитку освіти. Більшість розглянутих актів ототожнюють освітнє інвестування, яке повинно стати джерелом забезпечення розвитку освіти, з поточним фінансування освітніх установ. Інші проблеми полягають в тому, що не розроблений механізм введення відповідних законодавчих актів у дію; більшість законодавчих актів має декларативний характер, що не сприяє реальному впровадженню новітніх інвестиційних підходів.

Переважає більшість закладів освіти знаходяться у державній та комунальній власності, основна частка їх витрат покриваються бюджетними різними рівнів та, частково, іншими джерелами. Отже, роль держави у визначенні напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України залишається вирішальною.

Державне регулювання інвестування у цій сфері, зазвичай, полягає у виділенні певної суми бюджетних коштів, які повинні покривати інвестиційні витрати, та контролі за їх використанням. Бюджетне інвестування як метод державного регулювання сфери освіти, серед методів економічного, правового й організаційного впливу є найбільш дієвим важелем (регулятором) управління як певною освітньою установою, так і галуззю загалом. Державне управління інвестиційною діяльністю в галузі освіти можна визначити як підзаконну, виконавчу та розпорядчу діяльність відповідних органів виконавчої влади щодо здійснення покладених на них функцій управління, які є необхідними для забезпечення інвестиційного розвитку цієї сфери. Тому одним із першочергових завдань є формування державної інвестиційної політики у сфері освіти, зокрема, щодо використання інвестиційних ресурсів.

На думку О. Якименко ««державне регулювання» є більш широким поняттям, ніж «державне управління», оскільки охоплює ширшу сферу

організаційності діяльності держави. Проте, державне регулювання й державне управління мають суттєві відмінності, пов'язані з використанням специфічних засобів (методів) управлінського впливу. Отже, державне регулювання створює умови для діяльності суб'єктів та об'єктів управління в напрямі, який є бажаним для держави і за яким відбуватиметься розвиток системи управління освітою в цілому. Причому державне регулювання передбачає декілька варіантів майбутньої діяльності керованих об'єктів, створюючи можливість для них діяти найкращим чином» [191].

Державне регулювання інвестиційної діяльності у сфері освіти включає управління освітніми інвестиціями (джерелом формування яких є державний та місцеві бюджети різних рівнів зокрема), регулювання умов та встановлення норм інвестиційної діяльності у цій сфері, контроль за їх дотриманням усіма суб'єктами освітньої сфери.

Слід зазначити, що дотепер у економічній науковій думці та законодавчо-нормативних джерелах не існує єдиної концепції інвестиційної політики, а різноманітні дослідження акцентують увагу лише на її деяких аспектах. Зважаючи на кількість публікацій та глибину досліджень, присвячених інвестиціям в освітню галузь, можна констатувати, що організаційно-економічний механізм освітнього інвестування недостатньо вивчений, а отримані результати потребують більш повної практичної апробації. У системі управління освітою актуальним є формування комплексного підходу щодо формування та реалізації системної й ефективної інвестиційної політики з метою забезпечення проголошеного прискореного інноваційного розвитку освіти в Україні. Отже, включення в дію більшості інвестиційних механізмів, які призначені забезпечити кардинальні зміни в галузі освіти, не відбулося.

Нормативно-правове забезпечення та існуючий механізм управління освітніми інвестиціями в Україні (рис. 2.4) не надає позитивних імпульсів для залучення освітніх інвестицій, адже не містить повного набору складників та системного відображення взаємозв'язків між ними.

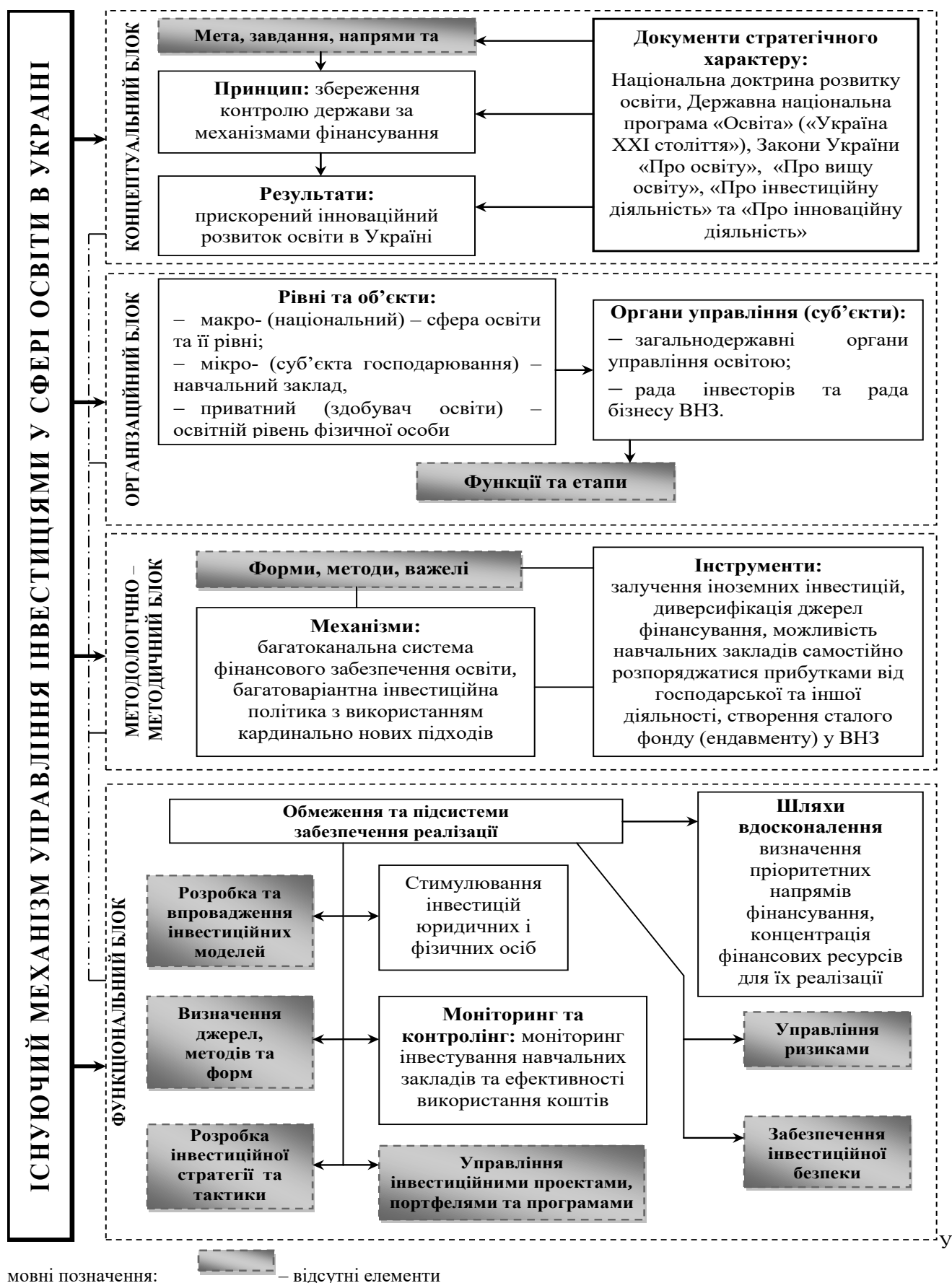

Рис. 2.4. Механізм інвестиційної політики у сфері освіти

Джерело: розроблено автором

Щодо методологічної платформи інвестування у вітчизняну сферу освіти, то вона характеризується недостатністю обґрунтування, цілісності та системності розробки та механізмів освоєння. Відсутність однозначних трактувань поняття «освітні інвестиції» і їх класифікації – одна з головних причин низьких обсягів такого інвестування в Україні. Практично відсутні механізми стимулювання інвестиції в освіту, методики відбору інвестиційних проектів, відповідно до пріоритетних напрямів розвитку сфери освіти.

Більшість підзаконних актів передбачають реалізацію конкурсного підходу до вибору інвестиційних проектів та використання програмно-цільового підходу, зокрема у галузі освіти, але вони не знайшли широкого застосування на практиці. Наразі, відсутній комплексний механізм інвестиційного забезпечення реалізації пріоритетів розвитку освітньої сфери, а також система об'єктивної оцінки ефективності використання інвестиційних коштів, що не дозволяє сконцентрувати ресурси задля підтримки доцільних заходів розвитку [1; 132; 133; 173 – 175; 183].

Головною проблемою, яка гальмує інвестиційні процеси у системі освіти України, є відсутність загальновизнаної концепції інвестиційного розвитку та стратегії управління ним, що нівелює зусилля суб'єктів освітньої сфери, потенціал яких залишається невикористаним. Недосконалою є процедура визначення пріоритетних напрямів інвестиційного розвитку освіти та тематичної спрямованості інвестиційних програм, що їх забезпечують. Не конкретизовано й напрями використання джерел інвестування та підходи щодо їх залучення, що не може не відображатися на інноваційно-інвестиційній активності закладів освіти. Залишається проблема розподілу повноважень та функцій між органами виконавчої влади. Їй досі лишаються не вирішеними питання формування інноваційних та інвестиційних фондів. Отже, є нагальні потреби щодо перегляду й актуалізації змісту інвестиційної політики у сфері освіти, визначення її завдань та стратегічних напрямів, поряд з реалізацією інвестиційних програм розвитку освіти на загальнодержавному рівні, де необхідним є ініціювання процесу широкомасштабного їх впровадження на рівні навчального закладу та регіону [1; 132; 133; 173 – 175; 183].

2.2. Тенденції у освітній сфері як детермінанти інвестування

Єврокомісія передбачає якісну модернізацію системи освіти в ЄС (Європейському Союзі) шляхом впровадження інноваційних підходів та збільшення інвестицій [192]. Це актуально й для вітчизняної освітньої сфери.

Зростання ролі освіти в умовах глобальних викликів зумовлено економічними та соціальними перетвореннями, що вимагають організації якісно нової системи освітнього інвестування, яка здатна забезпечити їх оперативну адаптацію до умов інноваційного розвитку. У вітчизняних та закордонних дослідженнях піднімаються ключові проблеми розвитку освітньої галузі, але проблеми впровадження інвестицій у цю сферу залишаються до кінця не вирішеними через неврахування сучасних тенденцій та напрямів розвитку. Їх остаточне вирішення вимагає проведення комплексного моніторингу, зокрема, щодо виявлення тенденцій у розвитку сфери освіти як детермінант освітнього інвестування в Україні. Виходячи з цього, особливого значення набуває системне дослідження світових та національних тенденцій в освітній сфері України [193].

Тенденції функціонування та розвитку освіти розглядалися такі дослідники як І. Вакарчук [194], Л. Антошкіна [195], Кремень [196], В. Кремень [196], В. Луговий [197], О. Грішнова [172], Л. Талалова [198], Ю. Чала [199], О. Овчарук [200], В. Олійник [201], Д. Дзвінчук [202], Н. Канаєв [203], М. Гончаренко [204], В. Лунячек [205], І. Железняк, В. Косенко, Н. Чайка [206], З. Колокольникова, О. Лобанова [207], К. Корсак [208] та ін. Національні тенденції інвестування в освіту, зумовлені як загальними тенденціями розвитку суспільства, які мають вплив на освітню сферу, так і глобальними пріоритетами розвитку освіти у світі (рис. 2.5).

Інтелектуальна, економічна, наукова та технологічна глобалізація, (зокрема, масштабні інтеграційні процеси), ріст міжнародної відкритості та діалог національних культур зумовлюють прискорене збільшення обсягів наднаціональних інвестиційних потоків, й у національні сфери освіти, які стали відкритими для зовнішнього інвестування.

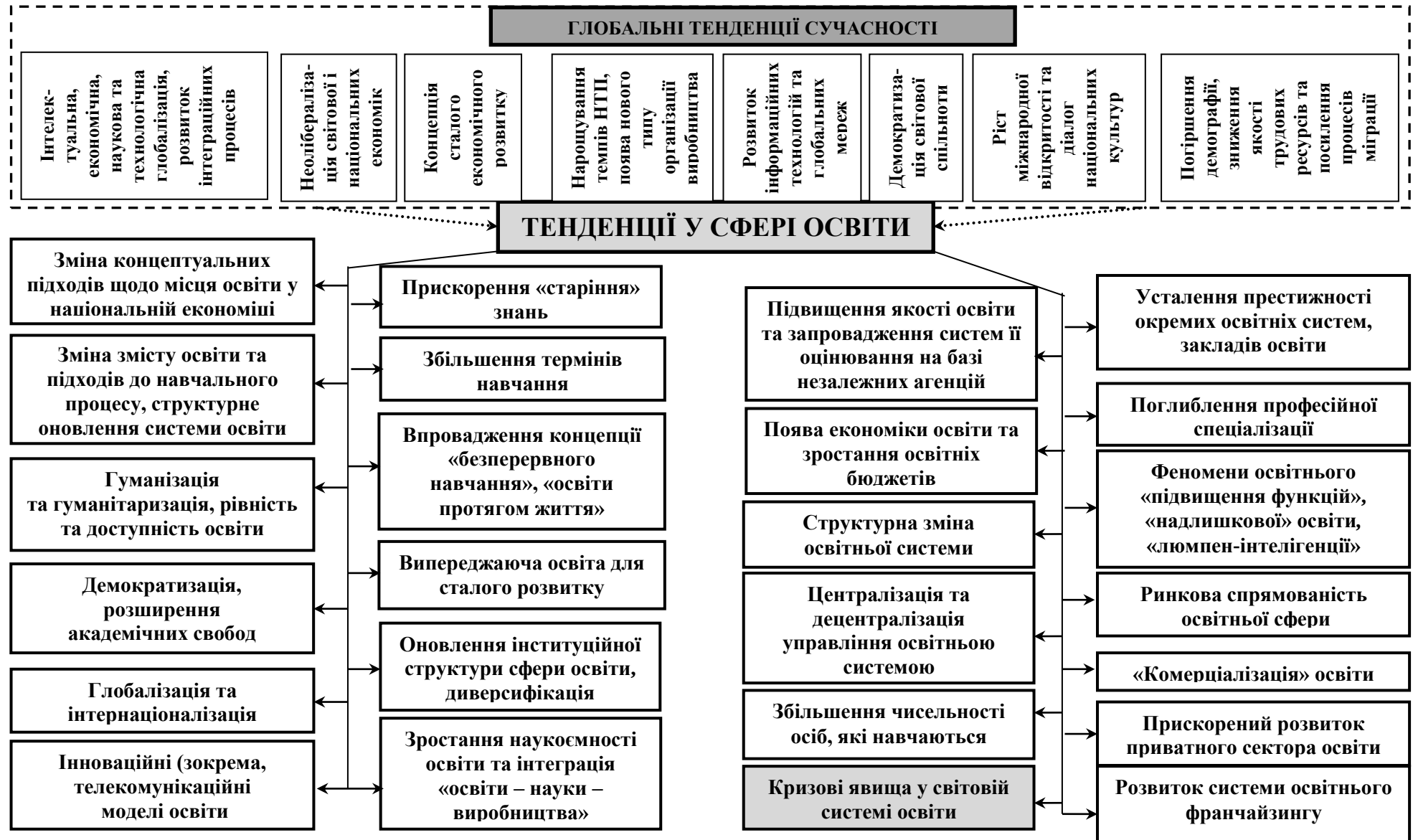

Рис. 2.5. Тенденції у сфері освіти як детермінанти освітнього інвестування

Джерело: розроблено автором

Але водночас, нестабільність на ринках праці деяких країн негативно впливає на освітнє інвестування у цих регіонах.

Демократизація світової спільноти, неолібералізація світової і більшості національних економік передбачає обмеження втручання держави в економіку, зокрема, у інвестування сфери освіти.

Але, необґрунтоване перекладання тягаря витрат з державного бюджету на плечі інших суб'єктів освітньої сфери призводить до появи кризових явищ (недостатності інвестиційного забезпечення, зниження конкурентоспроможності освітніх установ, втрати інтелектуального капіталу), а також зниження темпів економічного зростання країн, посилення соціальної нерівності серед їх населення.

Генеральною Асамблеєю ООН визначено, що освіта є одним з невід'ємних елементів забезпечення сталого розвитку, та наголошено на необхідності поєднання питань освіти у інтересах сталого розвитку із стратегіями в освітній сфері. Результати Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо + 20» свідчать – найефективнішим антикризовим заходом є інвестиції в освіту [209].

У межах «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» за вектором відповідальності передбачається реформа освіти [210] та створення системи випереджаючої освіти задля сталого розвитку. Але впровадження освіти в інтересах сталого розвитку у вітчизняній практиці відбувається повільно. Організація навчального процесу у межах цієї концепції в Україні вимагає стратегічної інвестиційної підтримки, оскільки її втілення засноване на системному використанні великих обсягів інформації, яка повинна постійно оновлюватись відповідно до світових тенденцій. Отже, освіта є передумовою сталого розвитку, а освітні інвестиції – пріоритетним засобом його досягнення [3, с.151 – 152].

Погіршення демографічної ситуації характерне для більшості розвинутих країн світу (в т.ч. й України). Депопуляція проявляється у скороченні чисельності населення та його старінням, погіршенні якісних характеристик населення – здоров'я, середньої очікуваної тривалості життя, рівнів народжуваності та

смертності. Через збільшення збройних конфліктів, посилення процесів міграції переходить у розряд катастрофічних проблем. Це зумовлює суттєве зниження попиту на освітні послуги та необхідність впровадження системи безперервної освіти (освіти протягом життя), що є актуальним напрямом інвестування у цю сферу.

Нарощування темпів НТП та перехід національних економік на найвищі технологічні уклади зумовило появу нового типу організації виробництва (з можливістю територіального віддалення підрозділів підприємств, стадій виробничого процесу та зайнятого персоналу) та інформаційних технологій (в т.ч. глобальних інформаційних мереж). Крім того, оновлення технологій і техніки під впливом НТП зумовлює прискорення процесів «старіння» знань й «інфляції» професійних (освітніх) стандартів. Розгляд освіти у вимірі інформаційного суспільства [211] вимагає впровадження багатопрофільної підготовки спеціалістів, постійного підвищення її рівня шляхом впровадження системи безперервної освіти та визначає спрямування відповідних інвестиційних потоків у межах національних та світової освітніх систем.

Світовою тенденцією у сфері освіти є зміна концептуальних підходів щодо місця освіти у структурі національної економіки та переосмислення її ролі у забезпеченні економічного розвитку. Освіта перестає бути видом невиробничого споживання, а стає інвестицією в людський капітал, що приносить економічні (збільшення ВВП (Валового внутрішнього продукту)) та соціальні (зниження безробіття, бідності, злочинності тощо) вигоди. Зростання освітнього рівня стимулює економічне зростання, а розвиток освіти визнаний основою суспільного прогресу.

У «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [185] наголошено на надзвичайно важливій ролі освіти в національній економіці, яка є «джерелом поповнення науки кадрами та головним фактором оволодіння робочою силою знаннями на основі інновацій». У «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»)) визнано, що «пріоритетність освіти означає випереджальний характер її розвитку, нове

ставлення суспільства до освіти, до знань та інтелекту, кардинально нові підходи до інвестиційної політики в освітній сфері» [157].

У сучасному світі відбуваються зміни процедури відбору учнів, змісту освіти, методик, дидактичних та організаційних підходів до навчального процесу (зокрема, впровадження інноваційних): заміна традиційно-класичного підходу компетентнішим; приділення більшої уваги самостійній роботі; рівноправні відносини між педагогом і учнем; перехід від групових форм і методів навчання до індивідуально-групових; поява нових типів освітніх установ, навчальних програм, дисциплін; перенесення освітніх функцій на громадські установи. Основними принципами при формуванні змісту освіти, зокрема в Україні, стають «гуманізація освіти – утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей та задоволення освітніх потреб, гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення» [157].

Перевагою сфери освіти України є освітні традиції, зокрема, багатий історичний досвід, поєднання навчального процесу та науково-дослідної діяльності. Але присутні проблеми модернізації змісту освіти (зокрема її гуманітарної складової) [212] й впровадження інноваційних технологій навчального процесу. В Україні залишаються негативні тенденції усталення престижності певних закладів освіти, спеціальностей, що суттєво знижує можливість отримання роботи після закінчення вищого або професійно-технічного навчального закладу.

Інвестування в освітні інновації в Україні відбувається в умовах існування старих управлінських структур і методів, що створює перешкоди та суттєво знижує його ефективність.

Впровадження телекомунікаційних моделей освіти, на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій відбувається через підвищення рівня інформатизації та комп'ютеризації освітнього простору (проведення телеконференцій, використання ресурсів глобальних мереж, комп'ютерних програм, телевізійної трансляції, аудіо та відеозаписів тощо). Зокрема, політика

ЄС спрямована на підтримку впровадження стратегії доступного Інтернету для інформатизації шкіл, у т.ч. для дітей з обмеженими можливостями. У межах цієї тенденції слід відмітити розвиток дистанційної форми навчання, як сучасної та перспективної.

Така тенденція зумовлює необхідність суттєвого збільшення обсягів освітніх інвестицій та їх цільове спрямування у пріоритетних напрямках.

Зростання освітніх бюджетів (збільшення державного та недержавного фінансування освітньої сфери), яке відзначається у переважній більшості розвинених країн, зумовлює поява економіки освіти як нової галузі знань. Загальний обсяг світового ринку освітніх послуг у 2012 р. становив понад 4,4 трлн дол. США (що майже втричі більше сукупного військового бюджету усіх країн світу), а у 2017 р. його обсяг перевищуватиме 6,3 трлн. дол. США. При цьому найбільші обсяги зростання фінансування припадатимуть на вищу освіту, державну і корпоративну освіту протягом життя [213].

Збільшення обсягів інвестицій в освіту та підвищення їх ефективності має світовий характер [214]. ЄС планує збільшувати інвестиції в професійно-технічну освіту та інноваційний розвиток освітньої галузі, що, як очікується, призведе до економічного зростання країн-членів у майбутньому [209].

Сфера освіти України характеризується зменшенням обсягів державного фінансування (починаючи з 2013 р.) та його недостатністю, що негативно позначається на матеріально-технічній базі освітніх установ, інвестиційній привабливості навчальних закладів, реалізації інвестиційних освітніх проектів та розвитку людського капіталу в цілому.

Глобалізація (інтеграція національних освітніх систем в європейську і світову) та інтернаціоналізація (відкритість) освіти сприяють переміщенню складників системи освіти, нарощуванню обсягів експорту-імпорту освітніх послуг. Напрямами освітньої глобалізації є: університетизація вищої освіти; інтеграція навчальних закладів між собою, з наукою і бізнесом (угоди про співпрацю, освітні альянси та комплекси); активізація міжнародного (міждержавного, міжрегіонального) обміну й академічної мобільності; створення

єдиного освітнього простору (зокрема, європейського); уніфікація освіти (зокрема, вищої освіти через Болонський процес) і універсалізація механізмів оцінювання результату діяльності освітньої системи та якості освіти (міжнародна акредитація, сертифікація); єдність освітніх ступенів; нострифікація (взаємне визнання) документів про освіту; конвергенція освітніх програм і стандартів; диверсифікація форм освітніх установ, підвищення впливу міжнародних організацій, «глокалізація» на світовому ринку освітніх послуг вищої школи [215, с. 78] тощо.

Переміщення науково-педагогічного персоналу й здобувачів формальної освіти, відкриття філіалів навчальних установ, а також поява систем транснаціональної освіти за рахунок поширення віртуальних і дистанційних форм навчання, попри взаємозбагачення національних освітніх систем, вимагає прискореного підвищення інвестиційного забезпечення освітнього процесу.

Хоча вплив процесів інтернаціоналізації та глобалізації на сферу освіти України присутній (він найбільше відчутний у сфері вищої освіти), вона зберігає національну спрямованість, поєднання з історією і народними традиціями (що характерно для початкової, середньої та професійно-технічної освіти). Вплив цих процесів на вітчизняну освіту є недостатнім, а професійна спрямованість у вивчення іноземних мови в закладах освіти є низькою.

Збільшення чисельності осіб, що здобувають освіту спостерігається у більшості країн світу та очікується у подальшому. Незважаючи на те, що загальний рівень освіти населення України є співставним з середньоєвропейськими показниками, аналіз динаміки загальної чисельності осіб, що проходять навчання у закладах освіти, в розрахунку на 10 тис. населення України, свідчить про тенденцію щодо її зменшення (на 40 % у 2015 р. у порівнянні з 1991 р.).

Незважаючи на прискорений розвиток приватного сектора освіти у світі, освіта залишається галуззю, де за обсягом впливу переважає державний сектор (традиції, державна й регіональна політика). Хоча відкриття приватних навчальних закладів дозволяє розширити доступ громадян до освіти, основою

вітчизняної освітньої системи залишаються державні та комунальні установи, які обмежені в можливостях залучення приватних інвестицій.

Освіта є суспільним благом, що вимагає розвитку ринкових відносин у цій сфері, зокрема, впровадження змішаного фінансування інвестиційних витрат. Освітні установи стають учасниками ринку та конкурують за залучення більшої чисельності споживачів освітніх послуг та (або) осіб більшим інтелектуальним потенціалом. Вони конкурують на інвестиційному ринку за залучення інвестиційних ресурсів, які надають підтримку інноваційності процесу навчання й можливості подальшого розвитку.

Крім того, вступ України до Світової організації торгівлі (2008 р.) та ратифікація «Генеральної угоди про торгівлю послугами», яка передбачає відкриття внутрішніх ринків загальноосвітніх послуг для міжнародної конкуренції, зумовлює необхідність підвищення якості освітніх послуг та актуальності вдосконалення інвестиційного забезпечення сфери освіти.

Всесвітня тенденція широкомасштабної «комерціалізації освіти» характеризується зниженням частки осіб, які навчаються за рахунок бюджетних коштів; зростанням кількості платних освітніх послуг, що негативно позначається на соціально-економічній диференціації суспільства та стає перепорою на шляху отримання якісної освіти для значної частки населення. Ця ситуація характерна й для України, де надмірна комерціалізація освіти (особливо вищої) призводить до завищення вартості освітніх послуг та невідповідності якості їх надання [157]. Освітні інвестиції при цьому не відіграють суттєвої ролі та є лише формальністю, не забезпечуючи концептуального розвитку освіти.

Зростання наукоємності освіти та інтеграція «освіта – наука – виробництво» є загальновизнаними позитивними тенденціями та зумовлюють появу нових галузей знань (спеціальностей, навчальних дисциплін), їх інтеграцію і міждисциплінарність. Але залучення провідних науковців, осучаснення обладнання, стимулювання студентів до наукових досліджень вимагає суттєвих інвестиційних впливів за рахунок декількох інвестиційних джерел. В Україні цей процес теж не характеризується активністю, що позначається на інвестуванні у

наукові розробки й дослідження. Крім того, є інші проблеми у цій сфері, зокрема, втрата зв'язку наукової та педагогічної діяльності, науково-дослідних традицій, наукової бази [157].

Світова освітня система змінюється структурно на користь вищих рівнів – це є соціальним явищем, притаманним усім розвинутим країнам. Але ця тенденція породжує феномен «масовізації вищої освіти», коли частка осіб з вищою освітою значно перевищує частки осіб інших освітніх рівнів (незалежно від показника ВВП на душу населення). При цьому вища освіта стає не просто засобом підготовки фахівців, що гарантує більшу конкурентоспроможність на ринку праці й збільшення доходів, а обов'язковим етапом розвитку особистості людини, показником її інтелектуального рівня, соціальним статусом, запорукою збереження і зміцнення здоров'я, свободи життєвого вибору та необхідною умовою для працевлаштування.

Основними причинами масовості здобуття вищої освіти в Україні є демографічна криза та скорочення кількості робочих місць у виробничому секторі економіки. Вона має й негативні наслідки – знецінення отримуваних кваліфікацій, падіння якості наданих освітніх послуг та нерівномірний розподіл інвестиційних ресурсів.

Принципи рівності та доступності освіти для широких верств населення забезпечуються суспільними механізмами його охоплення системою освіти. Вони відображені у національних документах переважної більшості країн світу та міжнародних документах щодо розвитку освіти.

Доступність освіти означає мобільну, фінансову та фізіологічну спроможність кожного громадянина країни здобути відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень згідно з особистими потребами та очікуваннями.

Початкова та середня рівні освіти є загальнообов'язковими у всіх цивілізованих країнах. Те, наскільки вищі рівні освіти доступні населенню, говорить про розподіл доходів у суспільстві. Але невідповідність фактичного рівня потреби в працівниках із загальною, професійно-технічною або вищою освітою оптимальному породжує диспропорції в розподілі доходів.

Забезпечення доступності освіти полягає у поширенні «параформальної освіти», яка замінює формальну для тих, хто не може її здобувати: вечірні школи, дистанційна освіта, спеціальні (зокрема, багатокультурні) програми для національних меншин, категоріальні програми допомоги тощо.

Крім того, враховуються інтереси осіб з обмеженими фізичними можливостями, що зумовлює необхідність «інклюзивного навчання – процесу звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їх участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі» [8]. Такий вид освіти може реалізовуватись за моделями медичної освіти: надання освітніх послуг в об'єктах закритого типу (Великобританія, Італія), або нормалізації й включення – формування змін у ставленні до таких дітей, їх стимулювання до навчання і розвитку (Скандинавські країни, США, Канада) [216].

В Україні інклюзивна освіта здійснюється шляхом «організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей» [217]. Отже, такий тип освіти є пріоритетом у вітчизняній освітній політиці, але широкого запровадження він не здобув, адже його інвестиційне забезпечення практично відсутнє.

Попри значну увагу, приділену розширенню доступності освіти, в Україні перепони на шляху отримання якісної освіти, особливо у сільській місцевості, для значної частини населення залишаються.

Впровадження концепції безперервного навчання або освіти протягом життя полягає у можливості постійного поглиблення знань, досягнення цілісності у навчанні та вихованні. Безперервність визнана новою якісною та пріоритетною характеристикою освіти, яка спрямована на постійний розвиток особистості людини.

В Україні на загальнодержавному рівні одним з пріоритетів визначено освіту протягом життя [157], що відповідає світовим тенденціям, але інвестиційного забезпечення його впровадження на практиці не надано.

Збільшення термінів навчання та підготовки кваліфікованих працівників відбувається у переважній більшості промислово розвинених країн (середні терміни навчання становлять 18 – 20 років). На відміну від них, в Україні цей показник сягає 13 – 14 років, що зумовлюється низькою інвестиційною привабливістю вітчизняної сфери освіти.

Світовий досвід передбачає демократизацію освітньої політики [218]. Сучасна демократизація освіти виявляється у підвищенні транскордонної та внутрішньої освітньої мобільності, розширенні академічних свобод, зростанні індивідуалізації освітніх маршрутів (начальних траєкторій), розширенні впливу громадської думки на прийняття управлінських рішень в освітній сфері, проведенні моніторингів якості освіти й діяльності навчальних закладів тощо. «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)) трактує поняття «демократизація» освіти дещо ширше, воно передбачає «децентралізацію та регіоналізацію управління системою освіти з дотриманням найбільш визначальних принципів освітньої політики Української держави, надання автономії навчально-виховним закладам у вирішенні основних питань їхньої діяльності, подолання монополії держави на освіту, перехід до державно-громадської системи управління освітою, у якій особистість, суспільство й держава стануть рівноправними суб'єктами, утворення системи партнерства учнів, студентів і педагогів» [157].

Впровадження принципу демократизації позитивно впливатиме на інвестиційну діяльність у сфері освіти України, адже передбачає:

- обмеження державної монополії, ліквідацію адміністративних бар'єрів у питаннях освітнього інвестування;
- створення конкурентного інвестиційного середовища;
- оприлюднення результатів інвестиційної експертизи та ефективності інвестицій;
- запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням інвестиційних бюджетів навчальних закладів;
- розширення прав і повноважень освітніх установ та регіональних органів

- управління освітою у питаннях залучення та використання інвестиційних коштів;
- надання інвестиційної автономії;
- усунення передумов для вчинення корупційних дій, пов'язаних з розподілом інвестиційних коштів тощо.

Феномен «освітнього підвищення функцій» виникає внаслідок невідповідності темпів зростання ринку освітніх послуг та ринку праці. Необґрунтоване зростання освітньої системи (кількості навчальних закладів, чисельності здобувачів освіти в цілому та за певними напрямками) породжує надлишкову пропозицію на ринку праці, що не відповідає темпам збільшення попиту останнього. Така тенденція викликає феномен «надлишкової освіти», що є характерним для більшості розвинених держав, та характеризує ситуацію, коли працівники з високою кваліфікаційною підготовкою виконують роботи, що мають нижчі кваліфікаційні вимоги.

Наслідком такої ситуації є мультиплікативне збільшення суспільного попиту на освіту та створення більшої кількості навчальних закладів; необґрунтоване підвищення професійних вимог на ринку праці; зниження якості освіти, нераціональне використання інтелектуального капіталу та велика частка осіб, що працюють не за отриманою спеціальністю; різке зниження професійних віддач за нижчі рівні підготовки; посилення суспільного тиску за доступ до вищих рівнів підготовки; знецінення документів про здобуття освіти тощо.

У кінцевому підсумку сфера освіти набуває кризових явищ та піддається руйнуванню, рівень безробіття зростає, а у суспільстві з'являється «люмпен-інтелігенція» – особи, які отримали достатньо високий рівень освіти, але їх надії і сподівання на роботу за спеціальністю й профілем не виправдалися.

Ці феномени характерні й для сфери освіти України. Крім того, є суттєва проблема щодо якості освіти, а попит на фахівців не задовольняється ані структурно, ані якісно. Це спричиняє зниження ефективності інвестицій у сферу освіти на різних її рівнях.

У сфері освіти одночасно присутні дві протилежні тенденції – централізація та децентралізація управління освітньою системою, які за останнє десятиріччя

проявилися у більшості розвинутих країн світу. Вони знайшли своє відображення у проведених реформах щодо зміни методів і механізмів фінансування (в т.ч. інвестування) закладів освіти. Освітні реформи були спрямовані на децентралізацію фінансування (Бельгія, Великобританія, Іспанія, Франція), посилення ролі місцевих органів влади щодо прийняття управлінських рішень (Фінляндія, Швеція), впровадження нових моделей фінансування видатків на утримання навчальних закладів (Нідерланди), розширення повноважень закладів освіти щодо управління своїм бюджетом (Великобританія) [219].

Централізація відбувається у загальнонаціональному масштабі через зростання ролі освіти в економічному та соціальному розвитку країн, збільшення витрат на освіту, необхідністю контролю за ними, а також підвищеними вимогами до якості навчання. Вона виражається у розробці загальнонаціональної освітньої політики, стратегії розвитку, встановленні пріоритетів при розподілі фінансових (зокрема, інвестиційних) ресурсів, здійсненні державних програм надання допомоги здобувачам освіти. Вирішення цих завдань покладається на певні загальнодержавні органи (в Україні – на МОН України).

Децентралізація характерна для управління на регіональному рівні та полягає у розподілі повноважень (в т.ч. щодо управління освітнім інвестуванням) між учасниками освітнього процесу. «Держава сприяє розвитку приватного сектора освіти, забезпеченню суспільного контролю та залишає за собою роль спостерігача за виконанням іншими учасниками своїх зобов'язань» [220, с. 62].

Децентралізація характерна для освітніх систем в багатьох країнах та передбачає посилення незалежності, автономії, саморегулювання установ та регіональних освітніх систем задля підвищення їх гнучкості в адаптації до змін середовища. У межах цього процесу відбувається оптимізація державних управлінських структур та перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами (зазвичай, розширення повноважень органів нижчих рівнів за рахунок вищих), що повинна врахувати регіональні

особливості, інтересів територіальних громад й соціальних прошарків. Як наслідок, відбуваються позитивні зміни в системі освітнього інвестування, підзвітності та підпорядкованості освітніх установ у питаннях інвестиційної діяльності.

В. Курець справедливо вважає, що «доцільно розширити повноваження місцевих органів виконавчої влади в управлінні закладами шкільної освіти, надавши їм більшу самостійність у вирішенні організаційних, управлінських, фінансових питань, що зумовлено необхідністю кращого врахування освітніх потреб цієї місцевості» [221].

Але практичне впровадження таких наукових та практичних доробок гальмується, адже, відповідно до Закону України «Про освіту» [10], переважна більшість повноважень й функцій зосереджена у МОН України. Крім того, вони зазвичай дублюються місцевими, регіональними органами влади. Управління освітою, зокрема, інвестиційна освітня політика, здійснюється без участі громадськості і незалежних експертів, бракує координації між діями органів влади та відомств, недостатньо враховуються інтереси учасників освітнього процесу тощо.

У межах реформування української освіти передбачається перехід від державного до державно-громадського управління; чітке розмежування й ефективний перерозподіл функцій між центральними, регіональними та місцевими органами управління; забезпечення самоврядування навчально-виховних закладів і наукових установ [157]. Але практичних механізмів реалізації цих положень у освітньому інвестуванні у документах стратегічного характеру не передбачено.

Оновлення інституційної структури сфери освіти та диверсифікація її елементів характеризується структурою (вертикальною та горизонтальною) перебудовою системи освіти, запровадженням багатоступеневої освіти, розвитком системи освітнього франчайзингу, залученням до навчального процесу (його інвестування) інших суб'єктів господарювання, поширення «неформальної», «інформальної», «випадкової» та «несистемної» освіти [8].

Суттєвим недоліком міжнародної та вітчизняної статистики інвестування в освіту є те, що моніторинг цього процесу головним чином спрямований на формальну освіту (зокрема, вищу [222]), інші види освіти при цьому не включено до обліку.

На думку більшості дослідників Ф. Кумбса [20], В. Полохало [223], С. Ніколаєнко, Б. Чижевського [224], О. Чешкова [225], П. Семиволос [226], П. Цегольника [227], А. Ярошенко [228], В. Громова, О. Габовича, Б. Шпака [229], В. Зуєва, В. Зуєвої [230] та ін. серед глобальних тенденцій розвитку сфери освіти особливо слід виділити кризові явища. Вони викликані переходом суспільства з індустріального до постіндустріального стану та проявляються у зростанні «функціональної неосвіченості», розриві між освітою, культурою та виробництвом, відставанні освіти від науки; збереженні дисфункцій сучасних освітянських систем, що зумовлює зниження якості освіти, послабленні впливу освіти на соціалізацію молоді та ін.

Кризові явища у сучасному економічному просторі посилюють потребу у якісній освіті задля забезпечення подальшого зростання національного продукту. Тому світова криза освіти зумовлює й кризові явища в економіці.

Не зважаючи на бурхливий розвиток та відкритість освітнього простору в умовах демократизації, національна освітня сфера України завдяки глобалізації переймає світові кризові тенденції. Але криза у вітчизняній освіті зумовлена не тільки глобальними, а й національними факторами [133; 231] – «одержавленням» та бюрократизацією управління; залишковим принципом фінансування тощо.

На думку дослідників, зокрема В. Полохало [223] освітня криза проявляється у неефективності управління, змісті й економіці освіти. С. Ніколаєнко та Б. Чижевський [224] наголошують на тому, що «у системі вищої освіти України закладено мінімум два протиріччя, які живлять кризові явища: протиріччя між вільним ринком праці та системою вузьких спеціальностей; протиріччя між попитом на вищу освіту й можливостями державного фінансування».

О. Чешков виділяє кризу змісту освіти та кадрову кризу в Україні,

джерелами яких є спадок радянської системи освіти та суспільна криза. Він визначає два складники, що породжують загальну кризу освіти в Україні – системну, що зумовлена несформованістю системи національної освіти в Україні, та глобальну, що витікає з світової кризи освіти та кризи дидактики [225].

Крім того, суперечність між неперервно триваючим розширенням обсягів інформації, яка має бути засвоєна за період навчання, потребою набуття навичок адаптації до неперервного засвоєння і застосування нових знань упродовж життя – з одного боку, та обмеженою у часі протяжністю періоду навчання – з другого, є, на його думку [225], джерелом світової кризи освіти.

Крім того, до прояву кризових явищ у освітній сфері, що характеризуються національними особливостями та впливом стану економіки країни, слід віднести: різке скорочення чисельності здобувачів формальної освіти, освітніх установ, педагогічного персоналу, потреби у випускниках навчальних закладів; недостатність інвестиційного забезпечення певних напрямів освітньої сфери; зниженням соціального престижу освіченості; невиконання освітою соціальних та виховних функцій; відсутність нових моделей освіти; недостатність ринкових механізмів у системах і технологіях управління тощо.

Кризовим явищем на рівні вищої та професійної освіти є невідповідність коливань кон'юнктури ринку освітніх послуг (що зумовлено змінами на ринку праці) та потенціалу освітніх установ, які не мають здатності швидко адаптуватися до таких змін й є неконкурентоспроможними на світовому рівні. Навіть якщо ємність ринку праці регіону (території) буде відповідати чисельності випускників навчальних закладів згідно з ліцензованим обсягам та їх фактичній чисельності (що не є нормою у сучасних вітчизняних умовах), залишається непропорційність напрямів підготовки та затребуваних на ринку праці професій. Річ у тім, що попит на ринку освітніх послуг формується не безпосередньо ринком праці, а особами, що бажають здобути освіту з певного напрямку (спеціальності), яка може бути вже не затребуваною на ринку праці, а роботодавці, що мають певні потреби у спеціалістах з актуального напрямку, не можуть знайти відповідний контингент через відсутність таких напрямів

підготовки у навчальних закладах (отже відсутність абітурієнтів, що могли б проходити таке навчання). Цей дисбаланс ринку освітніх послуг та ринку праці є кризовим явищем сфери освіти, яке поглиблюється коливаннями кон'юнктури ринку праці, недостатньо обґрунтованими змінами у профілі підготовки спеціалістів. Крім того, наявний певний лаг у реакції навчального закладу на зміни ринку праці, отже і прояв кризи в різних функціональних областях діяльності може починатися з великим розбігом у часі.

Одним з пріоритетних завдань системи антикризового управління освітньою сферою є постійний моніторинг кризових явищ та їх диференціація за ступенем небезпеки [133; 231].

Кризові явища в освітній сфері мають певні стадії розгортання. Так, на першій стадії «погіршення якості та результативності» фактичні значення показників-індикаторів знаходяться вище межі їх критичного рівня, але їх динаміка свідчить про погіршення стану. Результативність та якість освітніх послуг відповідає нормативам, але поступово знижуються. Такий стан трапляється, коли сфера освіти володіє інвестиційними ресурсами необхідними для розвитку, але ефективність їх використання знижується через низку внутрішніх та зовнішніх чинників. Ця стадія є лише можливим передвісником майбутньої кризи, проте, не вказує прямо на її існування. Основними шляхами покращення ситуації на цій стадії є вибір більш ефективної інвестиційної стратегії та політики в освітній сфері, адаптація до змін зовнішнього середовища, впровадження заходів щодо його підтримки та збереження інноваційного потенціалу.

Друга стадія розвитку кризових явищ – «зниження стабільності» характеризується тим, що фактичні значення більшості індикаторів вище критичного рівня, але декількох – нижче. В освітній сфері вона є закономірним наслідком тривалого існування першої. Такий стан свідчить про незначне відставання у наявності інвестиційних ресурсів та їх нераціонального використання. Основним завданнями на цій стадії є нарощування інвестиційно-інноваційного потенціалу, зокрема, оптимізація політики інвестування задля його

забезпечення.

Третя стадія – «передкризовий стан» настає тоді, коли фактичне значення половини і більше індикаторів знаходяться нижче критичного рівня, а інші – стрімко наближаються до критичних значень. Проте сфера освіти ще не втратила можливості покращення стану за допомогою заходів попереджувального характеру. Ця стадія зумовлює потребу у застосуванні кардинальних змін в інвестиційній політиці.

Четверта стадія – «стрімкий розвиток кризових явищ» вказує на системний характер розвитку кризових явищ. Негативні явища не є випадковими, а накопичуються протягом достатньо довгого періоду часу. При цьому фактичні значення всіх індикаторів розташовано нижче їх критичного рівня, але, все ще зберігається можливість ефективного функціонування за рахунок реструктуризації.

Поряд з цим проявляються ознаки незворотності інноваційного спаду та вичерпування інвестиційних ресурсів. На цій стадії освітня сфера ще має відповідний санаційний потенціал задля того, аби подолати кризу та вийти на траєкторію стабільного розвитку. Отже, на цій стадії необхідна розробка та впровадження ефективної комплексної програми санації, що також потребує обґрунтованого інвестиційного забезпечення.

Остання стадія – «глибока і системна криза» має такі ознаки: фактичні значення всіх індикаторів розташовано нижче критичного рівня, а втрата інноваційно-інвестиційних ресурсів стає незворотною і неминучою. Вона характеризується критичною глибиною розвитку кризових явищ, коли відсутній відповідний інвестиційний потенціал задля подолання кризи та продовження існування. Рекомендована стратегія для цієї стадії полягає у докорінній реорганізації (зокрема, приватизація або націоналізація освітніх установ).

Кризові явища мають системний характер, а їх подолання можливе лише на системній основі завдяки розробці та реалізації обґрунтованої інвестиційної політики у сфері освіти відповідно до вимог часу та світових стандартів, що є метою розроблення «Державної національної програми «Освіта» («Україна

XXI століття»»» [157], що визначає інноваційно-інвестиційні цілі, напрями й антикризові завдання модернізації національної освіти.

Населення України (зокрема, його економічно активна частина) має порівняно високий освітній рівень та значний інтелектуальний потенціал. Національна освітня сфера забезпечується державними гарантіями й відповідною законодавчо-нормативною базою.

Незважаючи на певні проблеми, розпочато складний процес інтеграції національної системи освіти у європейський та світовий освітній простір, а мережа навчальних закладів може характеризуватися як розвинута і загальнодоступна.

Як свідчить практика, сфера освіти України не стає пріоритетом національної інвестиційної політики, бюджет освітньої галузі зменшується, що протирічить світовим тенденціям.

Інноваційна діяльність у цій сфері відображується лише з позицій вироблення інноваційних продуктів та виконання науково-технічних робіт ВНЗ для інших галузей, що також має негативні тенденції. Отже реальне відображення стану практичного впровадження освітніх інновацій відсутнє.

У промислово розвинених країнах інвестування у сферу освіти з метою забезпечення її інноваційного розвитку є пріоритетом не лише державної політики, але і й приватного сектору, а національна освіта є панівною сферою державних інтересів.

Законодавча база щодо інвестиційної діяльності навчальних закладів в Україні має низку пробілів та неточностей, що не дозволяє в повній мірі реалізувати на практиці прискорений інноваційний розвиток освіти.

В результаті Україна втрачає свої позиції у сфері професійної підготовки, а освіта потребує вдосконалення як безпосередньо навчального процесу, так і інвестиційного забезпечення.

Сучасний стан інвестиційної діяльності у сфері освіти України зумовлює необхідність реформування підходів, стратегій, форм і методів управління, які будуть спонукати всіх суб'єктів освітньої сфери залучати інвестиції.

2.3. Методологія інвестиційного розвитку сфери освіти України

Не зважаючи на потужний інтелектуальний потенціал, показники інвестиційного розвитку національної освітньої сфери України (обсяги залучених інвестицій, інвестиційна активність освітніх установ, рентабельність інвестиційних проектів тощо) є незадовільними. Причиною є недостатня системність та наукова обґрунтованість інвестиційної політики у освітній сфері. Така ситуація на тлі упущення можливостей розвитку, які надає розширення міжнародних зв'язків у інтеграції до європейського й світового науково-освітнього просторів (зокрема, завдяки прийняттю «Генеральної угоди про торгівлю послугами»), стає для вітчизняної освіти критичною.

Попри проголошення у нормативно-правових джерелах необхідності формування багатоваріантної інвестиційної політики в освіті з використанням кардинально нових підходів, термін «інвестиційний розвиток», що є результатом її впровадження, не використовується системно, є маловживаним у дослідженнях з питань сфери освіти.

Невизначеність законодавчої інтерпретації цього поняття призводить до фрагментарного відображення завдань, напрямів й механізмів управління ним у документах стратегічного та тактичного характеру сфери освіти.

Зазвичай вчені аналізують інвестиційний процес на макрорівні (загальнодержавному), в той час як недостатньо дослідженими залишаються питання інвестиційного розвитку на галузевому рівні, зокрема у сфері освіти. Більшість наукових досліджень розглядають його на територіальному рівні (регіону, міста тощо). У сфері освіти це поняття з'являється лише у контексті інноваційного розвитку.

Результати аналізу засвідчать про кількісну та якісну недостатність фундаментальних системних досліджень інвестиційного розвитку освіти як основної умови інноваційного оновлення цієї сфери та впровадження інвестицій на різних рівнях освітньої сфери. Крім того, в працях науковців відсутня цілісна концептуальна система управління інвестиційним розвитком освіти, недостатня

увага приділена й механізмам його забезпечення, а деякі питання (зокрема, наукове визначення понять, з'ясування тенденцій, критеріїв, індикаторів, стратегій) й досі не знайшли свого остаточного вирішення.

Для формування основ інвестиційного розвитку сфери освіти України необхідно зупинитися на етимології цього поняття. Так, В. Запукляк вважає, що «інвестиційний розвиток – це здатність економічних систем забезпечувати стабільне зростання та інвестиційну активність, яка є на всіх рівнях діяльності – мікро-, мезо-, макрорівні, наднаціональному та глобальному рівнях» [232]. Це визначення не є доцільним, адже «здатність... забезпечувати стабільне зростання» швидше характеризує саму систему (об'єкт розвитку), ніж її розвиток.

На думку І. Колота, «інвестиційний розвиток – це процес довгострокового спрямованого вкладення капіталу в підприємства різних галузей економіки та соціально-економічні програми усередині країни та за її межами для забезпечення покращення якості життя шляхом економічного зростання за рахунок одержання прибутків та соціальних результатів, випуску товарів, зокрема інвестиційних, надання послуг» [233]. Ця трактовка теж недосконала, бо «процес... вкладення капіталу» – це інвестиційний процес, що може не призводити до змін об'єкта розвитку. Отже, необхідним є формулювання цього поняття задля використання у практичній діяльності суб'єктів освітньої сфери, відповідно до сучасних вимог. Крім того, доцільним є конкретизація його складників, напрямів й особливостей в умовах освітньої сфери України.

Що ж до перспектив такого розвитку, то деякі вчені вважають, що «...Україна не готова до інвестицій, економіка ще не дозріла для інвестицій ...». Така позиція підтверджує відсутність суттєвих результатів інвестиційного розвитку, в т.ч. у сфері освіти [1]. Отже, пріоритетним напрямом наукових досліджень є саме теоретико-методологічні, методичні та практичні розробки щодо забезпечення такого типу розвитку, а також вдосконалення механізмів управління ним.

Дискусійним у сучасній економіці й досі залишається питання стосовно співвідношення понять «інвестиції» та «інновації» у контексті розвитку, що є

актуальним й для освітньої сфери через необхідність визначення її стратегічних альтернатив [234]. Обидва терміни є економічними (характеризуються певними витратами та результатами), соціальними (мають певний соціальний ефект) та правовими (підлягають регулюванню з боку держави та інших органів управління) категоріями, але, попри наявність спільних рис, вони мають певні особливості, які є визначальними при розробці заходів регулюючого впливу.

Дослідники проблем функціонування, розвитку та модернізації вітчизняної сфери освіти у своїх дослідженнях приділяють увагу впровадженню інновацій в освіту (К. Ангеловські, Л. Ващенко, В. Журавльов, Л. Даниленко, А. Прігожина, В. Сластьоніна, А. Хуторський), чинникам формування та здійснення державної політики в галузі освіти (І. Іванюк, О. Оболенський), чинникам формування ринку освітніх послуг й розвитку освіти (Г. Мухаметзянова, В. Смірнов, О. Ключєва, В. Дем'яненко, Н. Тіменко, В. Андрущенко) та ін. Але, незважаючи на велику кількість досліджень відсутні єдині підходи щодо визначення понять «інноваційний» та «інвестиційний розвиток», що мають певні специфічні особливості та властивості. Отже, доцільним є систематизація теоретико-методологічних підходів сучасних українських і зарубіжних вчених щодо виявлення особливостей інвестиційного розвитку освітньої сфери та його співвідношення із інноваційним освітнім розвитком.

Класичним підходом, що міститься у працях таких вчених як: О. Дацій, В. Євтушевсько, С. Ілляшенко, М. Пашута, С. Пирожков, Л. Федулова, Р. Фатхутдінов, М. Йохна, В. Стадник та ін., є розгляд інвестиційної та інноваційної діяльності окремо, як специфічних, що мають свої особливості.

Нині, у зв'язку із актуалізацією інноваційних процесів у суспільному житті та освіті, більшість дослідників розглядають інвестиційну та інноваційну діяльність у взаємозв'язку, нерозмежовуючи ці поняття. Не можна не погодитись з думкою дослідників, зокрема, А. Череп, С. Маркова [235, с. 155], М. Гамана [236, с. 326], які наголошували на нерозривності цих понять. Адже інновації не можуть існувати без інвестицій.

При цьому присутні протилежні погляди у тому, що є першочерговим:

інвестиції чи інновації. Частина фахівців (В. Горник, Н. Дацій, Є. Маказан, О. Рожко, В. Осецький та ін.) вважають першочерговим інвестиції. У той час як інші науковці (І. Кінаш, А. Череп, М. Брусенко, П. Литвин, Т. Овчаренко, І. Лобас, Г. Швецова, І. Кушнір, Ю.Чепурна, В. Ільчук, В. Кузьмінський, І. Скороход, В. Гусєв, Г. Смоквіна, У. Сторожилова, О. Субочев, В. Чорнобаєв та ін.), роблять акцент на інноваційному складнику.

Так, А. Череп та С. Маркова вважають, що доцільним є використання терміну «інноваційно-інвестиційна діяльність», «який більш докладно пояснює значення «інноваційна діяльність», тобто розкриває завдяки якому ресурсу буде отриманий максимальний ефект» [235, с. 156]. В. Гусєв сутність моделі інноваційного розвитку визначає як досягнення економічного розвитку шляхом широкомасштабного введення у господарський обіг через інноваційні процеси продуктів інтелектуальної праці – знань, технологій, науково-технічних розробок, а також запровадженням ефективних організаційно-управлінських рішень для реалізації прогресивних структурних, насамперед, технологічних зрушень в національній економіці, що має забезпечити її конкурентоспроможність і створити умови для досягнення соціально-економічного ефекту, підвищення соціальних стандартів [237].

Крім того, є третій підхід: (А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінаш, В. Семиноженко та ін.) за яким терміни «інноваційно-інвестиційна» та «інвестиційно-інноваційна» діяльність є синонімами, рівнозначними аспектами.

Зазвичай, коли використовується поняття «інноваційний розвиток освіти», мається на увазі рівень впровадження педагогічних інновацій, участь ВНЗ у інноваційній діяльності або залучення інновацій до освітньої галузі. Інноваційний розвиток є наслідком змін, у ролі яких виступають інновації та нововведення, що забезпечують оптимальний і сталий розвиток сфери освіти. Ототожнення його з інвестиційним розвитком є недоцільним, адже він викликає необхідність пошуку додаткових фінансових ресурсів і, відповідно, розширення кола інвесторів.

В. Химинець вважає, що «інноваційний розвиток освіти слід розуміти як комплекс створених та запроваджених організаційних та змістових нововведень,

розвиток низки факторів та умов, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу освітньої системи» [238, с. 92 – 94]. Ю. Янісів трактує «інноваційний розвиток сфери освіти як комплексну діяльність, що пов'язана зі створенням, освоєнням та реалізацією нових форм навчання, нових, більш досконалих механізмів управління навчальними закладами, новими освітніми послугами тощо» [239]. Але ці визначення не є достатньо точними через надання фрагментарної картини процесу розвитку, акцентуючи увагу лише на засобах, що його забезпечують – інноваціях. Більш повне визначення цього поняття надано фахівцями Інституту педагогіки НАПН України у «Концепції інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу»: «інноваційний розвиток сучасного загальноосвітнього навчального закладу – це цілеспрямований і незворотний процес, що забезпечує якісні зміни, перехід до нового якісного стану, який здійснюється переважно за допомогою цілеспрямованого внесення в діяльність закладу якісно нових елементів, їх взаємозв'язків і характеристик» [240]. Інновації та нововведення є умовою і змістом якісних змін у діяльності навчального закладу.

Інноваційний розвиток є переходом об'єкту (сфери освіти) до нового, більш якісного стану за допомогою цілеспрямованого внесення в його діяльність якісно нових елементів – інновацій, їх взаємозв'язків і характеристик. Зміни, які є джерелом розвитку, мають якісні характеристики [241]. В цей час, інвестиційний розвиток відбувається за рахунок кількісних, якісних та структурних змін джерел фінансування, способів, механізмів й підходів залучення та використання інвестиційних ресурсів. Об'єктом, який розвивається у цьому разі є інвестиційна діяльність певних навчальних закладів та сфери освіти в цілому.

Отже, повне відокремлення цих категорій недоцільне, адже інноваційний розвиток, оновлення, модернізація та інше не відбудеться без інвестиційної підтримки. Процес створення та введення інновацій неможливий без ресурсного забезпечення, основу якого складають, насамперед, інвестиції. Але їх повне об'єднання залишає за межами дослідження ті аспекти інвестиційної діяльності, які не є інноваційними, що протирічить принципам системності та комплексності

дослідження [242].

Поєднання зазначених понять може утворювати різні за характеристиками економічні моделі інвестиційних процесів [234, 242]:

- інноваційно-інвестиційну модель, яка характеризує здійснення інвестиції у інновації (ігноруючи при цьому напрями інвестування, що не є інноваційними);
- інвестиційно-інноваційну модель, яка характеризує використання інноваційних підходів, механізмів щодо інвестиційної діяльності (ігноруючи при цьому класичні традиційні підходи щодо інвестування).

Отже, всі ці підходи зумовлені метою та завданнями певних досліджень, які розглядають інвестиційні та інноваційні процеси у різних аспектах за певних умов. З огляду на застосування цих понять у сфері освіти, першочерговим є поняття «інвестиція», отже задля вдосконалення інвестиційного складника розвитку освіти мова повинна йти про інвестиційний розвиток. Крім того, саме цей складник загального поняття «розвиток сфери освіти» дозволяє втілювати у життя аспекти інших видів розвитку освіти, зокрема, інноваційного, соціального, інформаційного та ін.

Підхід В. Семенової та М. Обертайло, який полягає у тому, що спочатку виникає нова ідея, яка поступово трансформується у інновацію, а потім вже здійснюється пошук джерел фінансування для перетворення ідеї у новий продукт чи послугу, є недоцільним [243]. Освітня політика, яка заснована на такому підході, не забезпечує розвиток сфери, про що свідчить невтішна статистика впровадження інновацій у сфері освіти. При наявності достатнього інноваційного потенціалу педагогічного персоналу та освітніх установ: більшість інноваційних ідей через брак коштів та відсутність дієвих механізмів інвестування не знаходять реалізації.

Крім того, якщо розглядати структуру напрямів розвитку освітньої сфери, можна відзначити, що більшість напрямів інвестування досить важко назвати «інноваційними» у класичному розумінні цього поняття. Освітні заклади найчастіше потребують фінансування видатків, які забезпечать їх подальше функціонування, а інноваційний аспект цих вкладень при цьому відходить на

другий план. Нині в Україні впровадження інновацій в освіту не призводить до інноваційного розвитку вітчизняної освіти, інноваційні зрушення є недостатніми та не заміщують консервативні підходи.

Залучення інвестицій у сферу освіти є ключовим аспектом, що забезпечує її розвиток, а інвестиції в освітні інновації – пріоритетний напрям, який забезпечує інноваційний розвиток цієї сфери. Отже, інвестиційний розвиток забезпечує подальший інноваційний розвиток та є головною його умовою. Останній повинен бути окремим, не менш актуальним напрямом наукових досліджень. Слід відмітити, що у межах інвестиційного розвитку достатня увага повинна приділятися інноваційній формі освітніх інвестицій як найвпливовішому фактору розвитку сфери освіти. Тобто, взаємодія інвестицій та інновацій у сфері освіти відображується через інноваційну форму освітніх інвестицій. Інноваційна спрямованість інвестицій при цьому є пріоритетом політики у сфері освіти України, але досягти високої концентрації інвестицій у освітні інновації можна лише за умов вирішення поточних проблем накопичення достатнього обсягу фінансових ресурсів, відповідного мотивування інвесторів тощо.

З огляду на складність й специфіку національної сфери освіти, увагу доцільно приділити, насамперед, інвестиційному розвитку, що надасть змогу більш докладно конкретизувати певні його складники, в т.ч. й інноваційний. Зазначений підхід продиктовано практичною доцільністю й необхідністю розробки інвестиційного забезпечення перетворень у сфері освіти України. Крім того, саме інвестиційний розвиток є ефективнішим механізмом виведення сфери освіти з кризового стану.

Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо наступне трактування цього поняття. «Інвестиційний розвиток сфери освіти» – це незворотній циклічний процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних (кількісних, якісних та структурних) змін джерел її фінансування, способів, механізмів й підходів залучення та використання інвестиційних ресурсів у просторі та часі під впливом зовнішніх (інвестиційна та загальноосвітня державна політика, зміни умов

функціонування освітньої сфери) і внутрішніх (інвестиційні потреби та можливості) факторів відповідно до визначеної мети при збереженні системної якості та цілісності [234; 242]. Таке трактування, на відміну від існуючих, дозволяє сформуванню цілісного концептуального механізму управління й регулювання ними та його інтенсифікації, що забезпечує широкомасштабне впровадження інвестицій на різних рівнях освітньої сфери.

Кінцевою метою інвестиційного розвитку сфери освіти є розв'язання протиріч (усування негативних диспропорцій, кризових явищ) у зовнішньому та внутрішньому середовищі освітніх установ за рахунок самоорганізації та управління інвестиційними процесами на різних її рівнях.

Результатом інвестиційного розвитку сфери освіти є зміна її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища (в т.ч. їх адаптації до зміни зовнішніх умов) та ступеня організованості інвестиційної діяльності (зазвичай його підвищення, ускладнення), отримання можливості виконувати нові функції, інші завдання стосовно акумуляції та використання інвестицій. Вектор інвестиційного розвитку визначає спрямованість інвестиційної політики у сфері освіти.

Важливо розрізняти поняття «розвиток» та «тип розвитку». На відміну від розвитку, який є процесом переходу від одного якісного стану об'єкту до іншого за рахунок системи змін, тип розвитку – це спосіб розвитку, який здійснюється за рахунок певного домінуючого фактору. Так, інвестиційний розвиток сфери освіти – процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних змін. У той час, інвестиційний тип розвитку сфери освіти – це розвиток всієї сфери освіти за рахунок постійних і систематичних інвестицій, спрямованих на її розвиток. Тобто, відмінністю цих понять є сам об'єкт розвитку.

Інвестиційний розвиток освітньої сфери як і розвиток інших об'єктів, також відбувається стрибкоподібно, з подоланням різних за глибиною та охопленням криз. «Відчути» (констатувати) його можна лише при зміні якісних станів інвестиційної діяльності у сфері освіти. Новий якісний стан інвестування

характеризується ступенем його організованості, зокрема, інвестиційною демократизацією, автономією, самоокупністю інвестиційних проектів, диверсифікацією фінансування інвестиційних видатків, а також спрямованістю інвестування, що зумовлює розвиток сфери освіти [242].

Для того, щоб забезпечити інвестиційний розвиток національної освітньої сфери, в умовах обмежених можливостей, інвестиційні потоки повинні бути достатніми та відносно стабільними.

Ю. Погорелов стверджує, що «розвиток не обов'язково буде безперервним і є можливість його відсутності» [138], але зміни в освітній сфері (зокрема інвестиційній освітній діяльності) відбуваються безперервно й постійно, у більшому ступені – приховано з певною динамічністю (швидкістю та інтенсивністю), яка може бути й не досить переконлива.

Понятійний апарат інтенсифікації розвитку бере початок з визначення самого поняття «інтенсивність», що є напруженістю процесу, яка характеризується мірою віддачі кожного з використовуваних факторів, ресурсів [244]; тобто, якісною характеристикою, що виражає високу міру, ступінь сили, напруженості, насиченості якогось прояву чи процесу [245]. Поняття «інтенсифікація розвитку» як процес, є посиленням, збільшенням напруженості, продуктивності, дієвості [246]; процесом суспільного виробництва, що базується на застосуванні найефективніших засобів і предметів праці, кваліфікованої робочої сили, передових форм і методів організації праці, зростаючої інформованості про найновіші досягнення науково-технічного прогресу тощо [247].

Отже, під «інтенсифікацією інвестиційного розвитку сфери освіти» слід розуміти соціально-економічний процес, спрямований на збільшення результативності освітнього інвестування (ВВП сфери освіти, обсягу наданих освітніх послуг тощо) на основі якісного вдосконалення інвестиційної системи та застосуванні передових форм і методів управління з метою виходу на вищій шабель розвитку. Вона має певний рівень, що характеризує міру його продуктивності, вдосконалення. Зупинка цього процесу призводить до

екстенсивного розвитку. Для інтенсифікації розвитку необхідними умовами є не тільки наявність матеріально-технічної бази, що її забезпечує, а й інноваційні методи організації управління [248].

Характеризувати рівень інтенсифікації розвитку через співвідношення результатів та його витрат є недоцільним. Адже, економічна ефективність – є досягненням найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці [247]. Тобто, вона характеризується відношенням результату та витрат певного заходу, що має на меті підвищення продуктивності. В той час, інтенсифікація математично характеризує динаміку результативності певного процесу (зокрема, інвестиційного), що може бути відображено за допомогою відповідних індексів показників, які характеризують чинники інвестиційного розвитку у сучасних умовах.

Про наявність інтенсифікації будуть свідчити значення відповідних індексів, що перевищують одиницю. Її рівень математично характеризується величиною відповідних індексів, що характеризують інвестиційний процес. Наявність певної загальної економії тих чи інших видів ресурсів внаслідок інтенсифікації може не спостерігатися, адже, збільшення загального обсягу їх використання за рахунок певних факторів, зазвичай, перекидає обсяг економії. А фактичну економію ресурсів можна констатувати лише на основі результатів аналізу питомих показників у динаміці. Отже, з економічної точки зору, доцільно визначати загальний рівень інтенсифікації розвитку за рахунок певних факторів [248].

Особливостями розвитку як процесу є те, що у своїй основі він може мати не лише еволюційні, але й революційні зміни. Впровадження освітніх реформ має наслідком стрибкоподібні зміни. Інвестиційний розвиток має процесний характер, отже його характеризують зміни у часі. Крім того, через певну інерційність освітньої сфери, присутній певний часовий лаг між імпульсом інвестиційного розвитку (зокрема, надання інвестиційної автономії навчальним закладам) та відповідними змінами їх інвестиційної діяльності. Більшість дослідників не приділяє уваги аспекту змін під час інвестиційного розвитку у просторі та часі,

що є суттєвим упущенням. Просторове охоплення змінами інвестиційної діяльності на всіх рівнях сфери освіти повинне бути одним з пріоритетів її інвестиційного розвитку, що зумовлено наявною непропорційністю (концентрацією) інвестиційних ресурсів в освітній сфері України.

А. Ніколаєв зазначає, що «процес інноваційного розвитку має два головних складники: реалізацію інноваційних проектів і розвиток інноваційного потенціалу» [249, с. 27]. За цією аналогією, безперечно інвестиційний розвиток сфери освіти теж характеризують процеси нагромадження інвестиційного потенціалу та його використання (шляхом реалізації інвестиційних проектів). Але інвестиційний розвиток не завжди призводить до збільшення інвестиційного потенціалу сфери освіти, адже він може мати й регресивну спрямованість (що зменшує потенціал). Особливістю освітньої сфери є необхідність свободи її суб'єктів у використанні інвестиційного потенціалу (що підтверджується світовою практикою). Так, державна освітня політика Фінляндії запорукою розвитку освіти визначає складання навчальних програм школами (які спрямовані на поліпшення роботи вчителів і дозволяють визначити потенційні можливості шкіл) [250], що визначатиме й спрямованість інвестиційних потоків.

Як зазначалося раніше, розвиток є циклічним процесом, який характеризують періодичні піднесення і спади інвестиційної активності, що є відбиттям коливань між надходженням і споживанням освітніх інвестицій у часі та просторі. Отже, інвестиційний розвиток може мати не тільки позитивний (конструктивний, прогресивний), а й негативний характер, що характеризує його регресивну (деструктивну) спрямованість. Такий стан характерний для сфери освіти України, де реальні обсяги інвестиційних витрат скорочуються, згортаються діючі інвестиційні проекти, посилюються перепони на шляху мотивації потенційних інвесторів.

Зміни, які відбуваються під час інвестиційного розвитку сфери освіти можуть бути кількісними (збільшення обсягів інвестованих коштів, кількості реалізованих інвестиційних проектів, чисельності осіб, які відчують вплив реалізації інвестицій, обсягів охоплення освітніх об'єктів інвестуванням тощо),

якісними (підвищення рівня самоокупності освітніх установ, переорієнтація інвестування на інноваційні напрями) та структурними (зміна пропорцій залучених та власних джерел інвестування, зміна структури напрямів інвестування).

Під час інвестиційного розвитку відбувається зміна складу й структури інвестиційних ресурсів, способів та моделей інвестиційної діяльності в результаті чого виникають, зникають або трансформуються її елементи. Так, інвестиційний клімат освітньої сфери, інвестиційна політика на певних рівнях освітньої сфери, складники інвестиційної безпеки, форми і інструменти освітнього інвестування та (або) зв'язки між ними.

Слід наголосити на одному з найважливіших аспектів інвестиційного розвитку сфери освіти – розвиток певного елементу інвестиційної діяльності у сфері освіти (який відбувається під впливом сукупності факторів) повинен бути взаємоузгодженим із розвитком інших елементів. Наявність такого зв'язку забезпечує інвестиційний розвиток освітньої сфери, є підґрунтям для впровадження ефективних освітніх реформ, забезпеченням обґрунтованої інвестиційної політики у сфері освіти.

Отже, інвестиційний розвиток сфери освіти відбувається за рахунок розвитку її елементів: змісту інвестиційних проектів, їх спрямованості; інфраструктури освітньої системи, нормативної бази інвестиційної та освітньої діяльності, механізмів інвестиційного фінансування, підходів щодо управління інвестиціями на різних рівнях та ін. Такий розвиток на рівні сфери освіти зумовлюється інвестиційним розвитком її рівнів з урахуванням позитивного або негативного синергетичного ефекту. Зокрема, позитивний ефект може проявлятися за рахунок ефективного використання інвестиційних ресурсів через скорочення (економію) інвестиційних витрат при постійному рівні інвестиційного доходу; збільшення інвестиційних доходів при постійному рівні інвестиційних витрат або у разі збільшення таких доходів з одночасним скороченням витрат (подвійний синергізм). Негативний ефект – збільшення інвестиційних витрат при постійному рівні інвестиційного доходу (зокрема, через інфляційний вплив);

зменшення таких доходів при постійному рівні витрат (через зовнішній вплив на джерело інвестиційних доходів, об'єкт інвестування) або в разі зменшення доходів з одночасним збільшенням інвестиційних витрат («кризовий синдром»).

На жаль, нині в освітній сфері України такий механізм відсутній, а синергетичний ефект (що у сучасних національних умовах має негативний вплив) зводить нанівець інвестиційні досягнення певних проектів, програм, які не мають системного стратегічного характеру, є неузгодженими, фрагментарно вирішують інвестиційні проблеми та суттєво не впливають на стан освіти.

Зміни, які відбуваються у інвестиційній діяльності сфери освіти, зазвичай, є нерівномірними та гетерохронічними (асинхронними) через дію на її складники комбінації різних факторів (що може відрізнятися за силою та напрямом впливу). Така гетерохронність змін спричиняє порушення не тільки інвестиційного розвитку освітньої сфери, а й проявляється у деструкції функціонування всієї сфери.

Як зазначалося раніше, інвестиційним розвитком сфери освіти є комплекс (система) змін, що характеризуються спадковістю, послідовністю, взаємозв'язком. Отже, інвестиційний розвиток – є метою і результатом інвестиційної політики освітньої сфери на різних її рівнях.

Цілеспрямованість, безперервність (постійність, безупинність) та кумулятивність змін під час інвестиційного розвитку дає змогу накопичувати певні результати освітніх реформ, що забезпечує перехід від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого. Незворотність й закономірність інвестиційних змін, які піддаються опису у вигляді законів, тенденцій, зумовлює їх причинно-наслідкову природу.

Необхідність управління інвестиційним розвитком сфери освіти та його регулювання зумовлена недостатністю самоорганізації такого розвитку. Крім того, розвиток освітніх систем у кризових умовах може виявитися не прогнозованим та некерованим.

Не можливо не погодитись з думкою Б. Санто у тому, що «розвиток повинен бути стратегічно керованим» [251, с. 5]. Отже, вирішення проблем такого

розвитку можливо лише за рахунок розробки та впровадження інвестиційної стратегії, розробленої на підставі визначення інвестиційних пріоритетів, що відповідають пріоритетам розвитку сфери освіти. Державні органи управління освітньою сферою, реципієнти-споживачі інвестицій та інвестори не просто коригують і спрямовують інвестиційний розвиток освітньої сфери, а загалом формують її зміст, структуру, визначають стратегічні напрями. Як наслідок, державна стратегія інвестиційного розвитку освіти забезпечує здійснення соціально-економічних освітніх інвестицій, що мають стратегічне значення задля розвитку економіки знань й суспільства в цілому.

С. Ніколаєнко зазначає, що «інноваційний розвиток освіти здійснюється на засадах педагогічної інноватики, а управління ним – на засадах менеджменту освітніх інновацій та інноваційного менеджменту». Під «управлінням інноваційним розвитком національної системи освіти» він розуміє «процес швидкозмінюваного системного впливу суб'єктів управління (закладів і установ освіти) на об'єкти управління (фінансова діяльність – витрати на освіту, інвестиції; організаційна діяльність – тривалість навчання, поява нових організаційних структур; кадрова робота – рівень кваліфікації педагогічних працівників; навчально-виховна діяльність – співвідношення числа учнів і вчителів), з метою їх упорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку» [252, с. 106 – 107]. Цей підхід є актуальним й для інвестиційного розвитку.

З огляду на вище зазначене, управління інвестиційним розвитком сфери освіти слід трактувати як процес цілеспрямованого, планомірного, системного впливу суб'єктів управління (інвесторів, реципієнтів-споживачів інвестицій та органів управління освітою) на інвестиційну діяльність у сфері освіти задля забезпечення її переходу від одного якісного стану до іншого відповідно до визначеного вектора розвитку при збереженні системної якості та цілісності.

Зміни у інвестиційній освітній діяльності визначаються розвитком лише за наявності мети, яка може змінюватися в залежності від прийнятої інвестиційної доктрини, концепції, стратегії при обов'язковому збереженні її системної якості

та цілісності. Так, попри зміну структури інвестиційних потоків (залучення додаткових приватних джерел інвестування або збільшення обсягів державного інвестування, впровадження нових підходів та форм інвестування або їх заборони чи обмеження) сутність інвестиційної діяльності – наявність прибутку (ефекту) інвестора, що є його власністю, повинна зберігатися.

Крім того, інвестиційний розвиток сфери освіти доцільно характеризувати не тільки якісними змінами (зокрема, змінами індивідуальної і інтегральної корисності освітніх інвестицій), а й кількісними (змінами масштабів, обсягів інвестування, розмірів отриманих інвестиційних результатів) та структурними змінами (зокрема, змінами у складі джерел інвестиційного фінансування, об'єктів інвестування у структурі інвестиційного портфеля освітніх установ, їх взаємовідношень, комбінацій).

Основним джерелом інвестиційного розвитку національної сфери освіти є протиріччя (фактори) у її зовнішньому та внутрішньому середовищі. Зовнішні протиріччя (зокрема, наявність кризових явищ світової освітньої сфери, протиріччя у національних та світових тенденціях розвитку освітньої системи, стан економічного розвитку країни, інвестиційний клімат у державі та інвестиційна привабливість сфери освіти, її підтримка з боку держави та ін.) неодмінно позначаються на джерелах і формах освітнього інвестування (зокрема, на розширенні державно-приватного інвестиційного партнерства у цій сфері).

Щодо внутрішнього середовища, то головними протиріччям, що породжує інвестиційний розвиток є невідповідність інвестиційних потреб інвестиційним можливостям сфери освіти. Отже, для інвестиційного розвитку сфери освіти необхідними умовами є законодавчо-нормативне (правове), науково-методичне, організаційне, матеріально-технічне, фінансове, інституційне, інформаційне та кадрове забезпечення.

Інвестиційний розвиток як явище це низка станів інвестиційної діяльності у сфері освіти, які відрізняються якісно, характеризується певними критеріями. Прийняття рішення про обрання шляху такого розвитку передбачає оцінку інвестиційного потенціалу сфери освіти, можливостей його збільшення та

ефективного використання. Це зумовлює необхідність оцінювання інвестиційного розвитку – оцінювання за встановленою системою показників з використанням відповідної шкали задля обґрунтування розробки його шляхів. Наразі, у сучасній практиці освітнього національного менеджменту такі механізми відсутні.

Недоліками інвестиційної діяльності у галузі освіти України є надмірна розпорошеність інвестиційних коштів через низьку ефективність інвестиційних проєктів, які, зазвичай, не носять стратегічного (зокрема, інноваційного) характеру, прорахунки інституціонального та нормативно-правового забезпечення інвестиційних процесів (відсутність «інституціональних сигналів» для інвестицій).

Альтернативність, нелінійність, стохастичність та унікальність змін, що відбуваються під час інвестиційного розвитку сфери освіти, зумовлює багатоваріантну інвестиційну освітню політику (з використанням кардинально нових підходів та інноваційних моделей управління) [157].

Отже, основою інвестиційної політики у сфері освіти є її інвестиційний розвиток, який досягається за рахунок прогресивних змін механізмів, підходів й джерел залучення та використання інвестиційних ресурсів, управління інвестиційними процесами; узгодження інвестиційних потреб з цілями інвестування; змін щодо мотиваційних стимулів залучення інвестицій; прийняття інвестиційних рішень відповідно до інвестиційної стратегії, яка розробляється на всіх рівнях освітньої сфери.

Інвестиційні процеси зазнають впливу багатьох чинників, які можуть дестимулювати інвестиційну активність суб'єктів освітньої сфери. Виявлення таких факторів та сфер їх впливу є основою розробки реалістичної ефективної інвестиційної політики в галузі освіти на всіх її рівнях, яка враховуватиме тенденції, особливості [253] та перспективи розвитку освіти [254], вітчизняний досвід та світові досягнення в сфері освітнього інвестування.

Дослідження виявили, що інвестиційний розвиток сфери освіти як процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності до іншого за рахунок систематичних змін, відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Більшість розглянутих класифікаційних підходів щодо чинників такого розвитку у дослідженнях застосовано на рівні підприємств та промисловості. Чинники специфічного інвестиційного напрямку розвитку сфери освіти є маловживаними у економічній науковій думці поняттями та практично не застосовуються у законодавчих джерелах при формуванні інвестиційної освітньої політики. Недостатність досліджень у цьому напрямі зумовлює необхідність певного уточнення й систематизації чинників, які впливають на інвестиційний розвиток сфери освіти та, як наслідок, на ефективність освітньої політики.

Розробка та реалізація інвестиційної освітньої політики має певні особливості (щодо її змісту, пріоритетних цілей та вибору методів і засобів), які визначаються сукупністю чинників (відносин, умов). Так, на зміст законодавчого забезпечення в галузі освіти та успішність його реалізації, на думку Г. Мухаметзянової, В. Смирнова та О. Ключевої, впливають соціальні, економічні, політичні, правові, соціально-психологічні, етичні, екологічні, демографічні, культурні, духовно-ідеологічні, галузеві й інституціональні чинники. Серед факторів, які негативно впливають на ситуацію в освіті, ними визначено й залишковий принцип фінансування, що безпосередньо позначається на інвестиційній політиці освітніх установ [255].

В. Дем'яненко та Н. Тіменко розглядають чинники розвитку освіти та поділяють їх в залежності від сфери впливу. До внутрішніх факторів вони відносять: «демографічні (прогноз чисельності, структури населення), прогноз якості людських ресурсів та міграційних потоків, об'єктивні можливості фінансування середньої та вищої освіти, структуру народного господарства та зовнішньоекономічних зв'язків, ступінь відкритості економіки, обсяги експорту послуг освіти, поточні тенденції та збалансування попиту і пропозиції на внутрішньому ринку праці за рівнем освіти та спеціальностями. До зовнішніх – очікувані потужності міграційних потоків на Захід зі Сходу, тиск фактора глобалізації (інформаційний, культурний, шоу-бізнесовий, мовний), інформаційні, економічні та широкомасштабні електронні війни» [256, с. 281].

Але, такий розподіл є дискусійним, адже, якщо ідеться про внутрішні та

зовнішні фактори, то вони повинні розглядатися відносно певного об'єкта (сфери освіти). Отже, демографічні фактори, структуру народного господарства та зовнішньоекономічних зв'язків, ступінь відкритості економіки не досить коректно відносити до внутрішніх факторів розвитку сфери освіти. Поточні тенденції та збалансування попиту і пропозиції на внутрішньому ринку праці за рівнем освіти та спеціальностями є внутрішнім чинником для ринку праці та зовнішнім для сфери освіти. Крім того, саме якість людських ресурсів та обсяги міграційних потоків є чинниками розвитку сфери освіти, а їх прогноз – скоріше інструмент у розробці стратегії розвитку, аніж її чинник. Крім обсягу експорту послуг освіти, не менш важливим фактором є й імпорт освітніх послуг, що не обліковується офіційною статистикою, але теж властивий Україні. Віднесення до зовнішніх чинників очікуваних потужностей міграційних потоків на Захід зі Сходу є некоректним, адже суттєво звужує урахування його впливу. Потребує уточнення й трактовка «широкомасштабні електронні війни», що дозволить визначитися з напрямками впливу такого чинника.

В. Андрущенко приділяє увагу умовам реалізації інноваційного розвитку освіти, серед яких виділяє: «забезпечення належного фінансування; наближення змісту освіти до сучасної науки, забезпечення належної взаємодії науки і освіти; перехід до реальної демократизації (автономії) управління навчальними закладами; запровадження принципово відкритої моделі академічного міжнародного співробітництва; активізацію впровадження інформаційних технологій; впровадження мовної стратегії (володіння декількома іноземними мовами); переорієнтацію системи освіти з засвоєння суми знань на формування вміння їх самостійного наповнення й впровадження в практику» [257, с.10 – 17].

Більш актуальним є виділення чинників, що сприяють (або перешкоджають) інвестиційному розвитку сфери освіти України та його напрямів, які є рушійною силою (фактором) інноваційних перетворень в освіті [258].

В. Сафонова визначає «фактори ефективного інвестиційного розвитку: зростання суспільного визнання освіти, що створює мотиваційну базу для приватних інвестицій в освіту і вимагає створення організаційно-економічних

механізмів реалізації інвестицій; усвідомлення необхідності випереджаючого розвитку системи освіти і створення умов для задоволення потреби в освітніх послугах; широку доступність загальної освіти, відносно масовий характер професійної освіти; зосередженість у ВНЗ основного наукового потенціалу країни, що може служити основою інноваційного зростання країни» [259, с. 88 – 104.].

С. Єрохін визначає наступні шляхи вдосконалення економічної моделі освіти: «поліпшення технології формування видатків бюджетів на освіту; удосконалення системи показників для нормування видатків; розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів; запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів, зокрема, механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання; удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування; проведення моніторингу освітнього інвестування; формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти; стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб; визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти та концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації; забезпечення ефективного використання коштів на функціонування і розвиток освіти тощо» [260].

Систематизуючи існуючі у науковій літературі підходи щодо чинників інвестиційного розвитку сфери освіти, увесь їх комплекс доцільно представити відповідно до сфер виникнення та рівнів господарювання (додаток Г, табл. Г.1). Це дозволяє провести моніторинг такого розвитку з урахуванням нормативно-правового, географічного, організаційного, ринкового, соціального аспектів та враховувати вплив цих детермінант під час розробки інвестиційної політики в Україні на різних рівнях сфери освіти. Крім того, під час впровадження заходів щодо управління інвестиційним розвитком сфери освіти, необхідно зважати на те, що ці фактори представляють собою певну систему з синергічним ефектом.

Результати досліджень щодо інвестиційного забезпечення сфери освіти знаходять своє відображення у низці прийнятих нормативно-правових актів

стратегічного характеру, зокрема, «Національній доктрині розвитку освіти» [11], «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [156], «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»» [157] тощо. Але, на жаль, практичне впровадження цих наукових та практичних доробок відсутнє, а деякі аспекти інвестиційного розвитку національної освіти ще й досі залишаються малодослідженими, незважаючи на безперечну актуальність. Бракує наукових досліджень з питань розробки стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України з використанням сучасного інструментарію стратегічного менеджменту.

Наявність «слабких» сторін сфери освіти, (які переважають «сильні»), відсутність залучення й неефективне використання останніх, суттєвий вплив загроз функціонуванню освітніх установ (та системи освіти в цілому), які не можуть бути ліквідовані за рахунок проведених реформ, є суттєвими проблемами розвитку освіти в Україні. Отже, пріоритетним напрямом досліджень є визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку вітчизняної сфери освіти, які повинні стати основою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою.

Розробка таких напрямів здійснюється на основі всебічного вивчення «сильних» та «слабких» сторін національної сфери освіти, виявлення наявних (й потенційних) «загроз» та «можливостей» її інвестиційного розвитку за допомогою SWOT-аналізу (табл. 2.1).

Чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України доцільно розглядати у нормативно-правовому, географічному, організаційному, ринковому та соціальному аспектах, що надає змогу конкретизувати їх вплив та відобразити у дослідженні системно. У процесі подальшого розвитку сфери освіти перелік виявлених чинників може змінюватись, доповнюватись відповідними характеристиками зовнішнього і внутрішнього середовищ. Такий аналіз дозволяє визначити певний баланс негативних й позитивних факторів з позицій як внутрішнього, так і зовнішнього оточення освітньої сфери, що допомагає обґрунтувати напрями розвитку з урахуванням конкурентних переваг.

Таблиця 2.1

SWOT-аналіз чинників інвестиційного розвитку сфери освіти України

Аналіз внутрішніх чинників			Аналіз зовнішніх чинників	
Сильні сторони		Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Нормативно-правовий аспект	Прийняття документів стратегічного характеру	Відсутність достатньої системності у проведенні освітніх реформ	Впровадження досягнень світової практики управління освітою	Світові та національні кризові явища
	Державна підтримка	Недостатня ефективність управління	Державно-приватне партнерство	Державна монополізація
	Залучення недержавних джерел фінансування інвестицій	Незбалансоване, неефективне державне фінансування навчальних закладів	Залучення суб'єктів господарювання до освітнього інвестування	Обмеженість джерел та механізмів фінансування
Географічний аспект	Розгалужена мережа навчальних закладів	Географічні диспропорції у мережі навчальних закладів, її незбалансованість	Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів	Еміграція абітурієнтів та педагогічних кадрів
	Наявність міжнародних зв'язків	Недостатня відкритість освітньої сфери та її інтеграція у світову	Забезпечення європейського й світового вектору розвитку освіти	Відсутність застосування світового досвіду
Організаційний аспект	Демократизація та децентралізація	Недостатньо ефективне управління освітніми інвестиціями	Створення автономних освітніх установ	Непродумані заходи посилення автономії
	Розширення інструментарію фінансування	Відсутність мотиваційних стимулів до інвестування	Підвищення інвестиційної активності реципієнтів та інвесторів	Несприятливий інвестиційний клімат, корупція
	Інформатизація	Недосконалість національних систем моніторингу й статистики освіти	Відповідність рівня інформатизації сфери освіти світовим стандартам	Низька ефективність використання інформаційних ресурсів
Ринковий аспект	Багата історія, традиції, досвід вітчизняної педагогіки	Низька якість освіти та конкурентоспроможність закладів у порівнянні з європейськими	Підвищення якості освіти та ефективності функціонування установ	Низькі рівні забезпеченості абітурієнтами та доступності освіти
	Зміст освіти модернізується відповідно до світових вимог	Низький рівень застосування інноваційних освітніх технологій	Світове визнання документів про здобуття освіти.	«Інфляція» стандартів освіти
	Наявність конкуренції між вітчизняними навчальними закладами	Слабка розвиненість національного ринку освітніх послуг, практична відсутність їх імпорту	Конкурентоспроможність національної освіти. Захищеність від конкурентного тиску з боку іноземних освітніх установ	Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів
	Низький рівень плати за навчання порівняно із світовими показниками	Низький рівень ресурсного забезпечення навчальних закладів. Неефективна політика навчальних закладів	Повне використання потужностей системи освіти. Підвищення ресурсного забезпечення освітніх установ	Зниження попиту на освітні послуги, його невідповідність пропозиції
Соціальний аспект	Проголошення курсу щодо рівного доступу до освіти	Обмеженість доступу до освіти певних категорій населення	Суспільна відповідальність навчальних закладів	Наявність неприбуткових закладів
	Наявність профспілкових об'єднань	Недостатній рівень соціально-правового захисту суб'єктів сфери освіти	Створення високопрофесійних колективів	Висока плінність кадрів
	Проголошення фізичного та духовного розвитку дітей та молоді стратегічним пріоритетом	Відсутність цілісної системи виховання, фізичного, духовного (культурного) розвитку і соціалізації дітей та молоді	Курс загальнодержавної політики на фізичний та духовний розвиток (соціалізацію) дітей та молоді	Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам

Джерело: розроблено автором

Крім того, SWOT-матриця дозволяє встановити взаємозв'язки між внутрішніми («сильними» та «слабкими» сторонами) та зовнішніми («можливостями» та «загрозами») факторами, які мають стратегічне значення для освітнього інвестування. Саме ці зв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору напрямів інвестування, формулювання стратегічних та операційних цілей інвестиційної діяльності на довгострокову перспективу. Перші два блоки аналізу – «сильні» (Strengths) і «слабкі» сторони (Weaknesses)» відповідають за поточний стан національної сфери освіти, у той час як два інші – «можливості» (Opportunities) і «загрози» (Threats), пов'язані з його прогнозуванням. На першому етапі аналізу у межах кожної групи чинників за результатами попередньої діагностики сформульовано висновки-твердження, які пов'язані з показниками чи властивостями функціонування й розвитку сфери освіти України (табл. 2.1).

Фактори, що складають матрицю SWOT-аналізу, обов'язково перевіряють на наявність ефекту синергії (взаємного впливу), внаслідок чого вони можуть бути посилені або послаблені.

Наступним етапом аналізу є встановлення зв'язків між «сильними» й «слабкими» сторонами, «загрозами» та «можливостями», які надалі можуть бути використані для формулювання інвестиційної стратегії на всіх рівнях освітньої сфери (додаток Г, табл. Г.2 – Г.5). Розгляд тільки парних факторів суттєво спрощує реалізацію методу на практиці, але дещо знижує його ефективність. Крім того, фактори можуть бути незалежними (не мати парного чинника), що також достатньо поширено.

Необхідно визначати не лише чинники – загрози та можливості, а й оцінювати їх з погляду важливості та ступеня впливу на інвестиційний розвиток. Відбір найбільш впливових чинників середовища (можливостей та загроз) можна провести за допомогою матриці Дж. Вільсона, в якій відображено взаємозв'язок між ймовірністю посилення та силою впливу чинника. Серед головних загроз національної сфери освіти найгострішою є відсутність повноцінної інтеграції національної освіти у світовий освітній простір через невідповідність

загальноприйнятим у світі освітнім стандартам.

Для більшого обґрунтування результатів SWOT-аналіз здійснюється з вибором парних зовнішніх можливостей та загроз (додаток Г, табл. Г.6). Для кожного з обраних факторів можливостей і загроз здійснюється експертне оцінювання за 10-бальною шкалою, якою вимірюється ступінь важливості факторів для можливостей та для загроз. При цьому повинна виконуватись умова: якщо для фактора можливостей важливість оцінена в 10 балів, то і для фактора загроз важливість повинна бути оцінена також в 10 балів. Для кожної пари можливостей і загроз визначаються імовірності таким чином, щоб дотримувалась умова їх сумарної рівності одиниці. Загальна оцінка можливостей і загроз розраховується як середньозважена величина. Загальний рівень інвестиційного розвитку визначається, як сума можливостей та загроз. Якщо цей рівень є додатним – інвестиційний розвиток сфери освіти України забезпечується наявністю можливостей, якщо від’ємний (– 29,4) – інвестиційний розвиток сфери освіти України під сумнівом через переважання його загроз над можливостями.

Попри безумовні переваги, наведений метод має суттєві обмеження, на які необхідно зважати при його практичному застосуванні: «можливості» можуть переходити у «загрози» та навпаки; аналіз засновано на використанні інформації, яка, зазвичай, отримана експертним шляхом, отже вона має суттєві похибки й певну суб’єктивність; під час аналізу відбираються лише ті фактори, які мають безпосереднє відношення до сфери освіти та являються суттєвими тощо.

Отже, з метою покращення ситуації щодо інвестиційної діяльності у вітчизняній освітній сфері, доцільно здійснювати оптимізацію показників інвестиційного розвитку, розробку теоретико-методологічних підходів щодо його забезпечення та практичних рекомендацій щодо його оцінювання і регулювання, формування дієвої системи мотивації інвесторів та суб’єктів освітньої сфери, що сприятиме підвищенню рівня їх інвестиційної активності.

Висновки до другого розділу

Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати основні наукові висновки:

1. Дослідження сутності інвестиційного забезпечення розвитку сфери освіти дозволило встановити, що проведені у освітній сфері України реформи досягли певних позитивних результатів (зокрема, проводиться оптимізація мережі навчальних закладів, запроваджено контроль якості освітніх послуг та механізм змішаного фінансування, удосконалено зміст навчання й законодавчо-нормативну базу тощо), але для повної стабілізації становища їх виявилось недостатньо. Це зумовлює необхідність з'ясування стратегічних напрямів розвитку національної сфери освіти з позицій інвестиційного аспекту задля створення науково обґрунтованого підґрунтя інвестиційної політики у цій галузі.

Узагальнення авторських підходів щодо визначення категорії «розвиток», дозволило виявити основні її властивості, критерії класифікації й особливості, одночасна наявність яких відокремлює це поняття від інших змін, що дозволило удосконалити понятійно-категоріальний апарат предмету дослідження, зокрема, поняття «розвиток сфери освіти». На цій основі уточнено складники розвитку освітньої сфери України, визначено його основний закон («закон циклічності»: розвиток сфери освіти зумовлює подальший розвиток інших сфер народного господарства, що в свою чергу формує потребу у підвищенні кваліфікації робочої сили й зумовлює подальший розвиток освіти) та основну закономірність (збільшення тривалості навчання).

Побудова діаграми Ісікави дозволила виявити основні проблеми розвитку сфери освіти України у її певних функціональних підсистемах, що дозволяє більш обґрунтовано розробляти механізм управління ним.

Доведено, що інвестиційне забезпечення сфери освіти, яке є основою її розвитку, доцільно розглядати у трьох аспектах: по-перше, як безперервний й послідовний процес пошуку (або створення), залучення з різних джерел, розподілу та використання інвестиційних ресурсів; по-друге, як сукупність

економічних відносин, яка виникає у наслідок інвестиційних процесів; по-третє, як складну інвестиційну систему, яка охоплює усю сукупність елементів (суб'єктів, об'єктів, джерел інвестиційних ресурсів, форм та інструментів їх залучення тощо).

Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що освітнє законодавство у питанні інвестиційного забезпечення стратегічних напрямів розвитку освітньої сфери перебуває у розгрупованому стані з відсутністю єдиної концептуальної основи. Лише незначну кількість правових норм щодо організації інвестиційної діяльності у сфері освіти можна охарактеризувати, як діючі («живі») та націлені на стратегічні пріоритети розвитку, більша частина – діють обмежено через відсутність механізмів впровадження. У цей час діючі нормативно-правові акти та ті, які втратили чинність, не містять комплексного механізму інвестиційного забезпечення розвитку освіти. Більшість розглянутих актів ототожнюють освітнє інвестування, яке повинно стати джерелом забезпечення розвитку освіти, з поточним фінансування освітніх установ. Інші проблеми полягають в тому, що не розроблений механізм введення відповідних законодавчих актів у дію; більшість законодавчих актів має декларативний характер, що не сприяє реальному впровадженню новітніх інвестиційних підходів. Встановлено, що нормативно-правове забезпечення та існуючий механізм управління освітніми інвестиціями в Україні не надає позитивних імпульсів для залучення освітніх інвестицій, адже не містить повного набору складників та системного відображення взаємозв'язків між ними. Зроблено висновок, про наявність нагальної потреби щодо перегляду й актуалізації змісту інвестиційної політики у сфері освіти, визначення її завдань та стратегічних напрямів де необхідним є ініціювання процесу широкомасштабного їх впровадження на різних рівнях.

2. За результатами вивчення літературних джерел встановлено, що проблеми впровадження інвестицій у освітню сферу залишаються до кінця невирішеними через неврахування сучасних тенденцій та напрямів розвитку. Виходячи з цього, у роботі проведено системне дослідження світових та національних тенденцій в освітній сфері України, які є детермінантами освітнього

інвестування. Національні тенденції інвестування в освіту, зумовлені як загальними тенденціями розвитку суспільства (зокрема, інтелектуальною, економічною, науковою та технологічною глобалізацією, розвитком інтеграційних процесів, неолібералізацією світової і національних економік, впровадженням концепції сталого економічного розвитку, нарощуванням темпів НТП, появою нових типів організації виробництва, розвитком інформаційних технологій та глобальних мереж, демократизацією світової спільноти, зростанням міжнародної відкритості, погіршення демографічної ситуації, зниженням якості трудових ресурсів та посиленням процесів міграції), які мають вплив на освітню сферу, так і глобальними пріоритетами розвитку освіти. Визначено основні тенденції у сфері освіти, які включають: зміну концептуальних підходів щодо місця освіти у національній економіці та змісту освіти й підходів до навчального процесу; структурне оновлення системи освіти; її гуманізацію та гуманітаризацію, рівність та доступність; демократизацію, розширення академічних свобод; глобалізацію та інтернаціоналізацію; впровадження телекомунікаційних моделей освіти; прискорення «старіння» знань; збільшення термінів навчання; впровадження концепції «безперервного навчання», «освіти протягом життя» та випереджаючої освітою для сталого розвитку; оновлення інституційної структури сфери освіти, її диверсифікація; зростання наукоємності освіти та інтеграція «освіти – науки – виробництва»; підвищення якості освіти та запровадження систем її оцінювання на базі незалежних агенцій; появу економіки освіти та зростання освітніх бюджетів; структурну зміну освітньої системи; централізацію та децентралізацію управління освітньою системою; збільшення чисельності осіб, які навчаються; усталення престижності окремих освітніх систем, закладів освіти; наявність феноменів тощо.

Встановлено, що не зважаючи на бурхливий розвиток та відкритість освітнього простору в умовах демократизації, національна освітня сфера України завдяки глобалізації переймає світові кризові тенденції. До прояву кризових явищ у вітчизняній освітній сфері, що характеризуються національними особливостями та впливом стану економіки країни, слід віднести: різке скорочення чисельності

здобувачів формальної освіти, освітніх установ, педагогічного персоналу, потреби у випускниках навчальних закладів; недостатність інвестиційного забезпечення певних напрямів освітньої сфери; зниженням соціального престижу освіченості; невиконання освітою соціальних та виховних функцій; відсутність нових моделей освіти; недостатність ринкових механізмів у системах і технологіях управління тощо.

Відзначено, що сфера освіти України не стає пріоритетом національної інвестиційної політики, бюджет освітньої галузі зменшується, що протирічить світовим тенденціям. Вітчизняна освітня сфера є інвестиційно непривабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів, а інноваційна діяльність у цій галузі має негативні тенденції щодо практичного впровадження освітніх інновацій.

Зроблено висновок, що сучасний стан інвестиційної діяльності у сфері освіти України зумовлює необхідність реформування підходів, стратегій, форм і методів управління, які в умовах глобалізації сфери освіти та інтеграції національної освітньої сфери до європейського освітнього простору будуть спонукати всіх суб'єктів цієї сфери залучати інвестиції. Це надасть можливість її виходу з кризового стану з врахуванням історичних аспектів та зарубіжного досвіду, виживання у політично та економічно складний час, виходячи з стратегічних завдань розвитку освіти.

3. З метою вдосконалено теоретичні основи інвестиційного менеджменту уточнено поняття «інвестиційний розвиток сфери освіти», яке слід трактувати як незворотній циклічний процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних (кількісних, якісних та структурних) змін джерел її фінансування, способів, механізмів й підходів залучення та використання інвестиційних ресурсів у просторі та часі під впливом зовнішніх (інвестиційна та загальноосвітня державна політика, зміни умов функціонування освітньої сфери) і внутрішніх (інвестиційні потреби та можливості) факторів відповідно до визначеної мети при збереженні системної якості та цілісності. Таке трактування, на відміну від існуючих, дозволяє сформувати цілісний концептуальний механізм управління й

регулювання ними та його інтенсифікації, що забезпечує широкомасштабне впровадження інвестицій на різних рівнях освітньої сфери.

Встановлено, що інвестиційний розвиток сфери освіти відбувається за рахунок розвитку її елементів: змісту інвестиційних проектів, їх спрямованості; інфраструктури освітньої системи, нормативної бази інвестиційної та освітньої діяльності, механізмів інвестиційного фінансування, підходів щодо управління інвестиціями на різних рівнях та ін.

Зазначено, що інтенсифікація інвестиційного розвитку сфери освіти є соціально-економічним процесом, спрямованим на збільшення результативності освітнього інвестування на основі якісного вдосконалення інвестиційної системи та застосуванні передових форм і методів управління з метою виходу на вищий шабель розвитку. У той час, як управління інвестиційним розвитком сфери освіти слід трактувати як процес цілеспрямованого, планомірного, системного впливу суб'єктів управління на інвестиційну діяльність у сфері освіти задля забезпечення її переходу від одного якісного стану до іншого відповідно до визначеного вектора розвитку при збереженні системної якості та цілісності.

Обґрунтовано, що управління інвестування у сфері освіти доцільно здійснювати з урахуванням чинників її інвестиційного розвитку, що дозволить підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень.

На основі контент-аналізу законодавчо-нормативної бази та SWOT-аналізу із застосуванням експертного методу виявлено чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України та оцінена їх значущість. Результатом дослідження є подальший розвиток систематизації чинників інвестиційного розвитку сфери освіти та їх групування відповідно до сфери виникнення та рівнів господарювання, у межах певної системи з синергічним ефектом. Це дозволяє провести моніторинг такого розвитку з урахуванням нормативно-правового, географічного, організаційного, ринкового, соціального аспектів та враховувати їх вплив під час розробки інвестиційної політики у сфері освіти України.

Основні наукові результати, наведені у розділі, опубліковано у наукових працях [1, 132, 133, 173 – 175, 183, 193, 231, 234, 242, 248, 258].

РОЗДІЛ 3

СТАН І МОНІТОРИНГ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Статистичне забезпечення інвестицій у сферу освіти

XXI століття було проголошено ЮНЕСКО «Століттям освіти», що привернуло увагу до цієї сфери та відзначилося активізацією її моніторингу у більшості країн світу. Під егідою ООН здійснюється постійний моніторинг стану та розвитку національних систем освіти.

Задля обґрунтування результативності державної освітньої політики, необхідності та наслідків впровадження освітніх реформ у законодавчих актах, які регулюють функціонування та розвиток галузі освіти України, наголошено на необхідності проведення систематичного освітнього моніторингу. Особливо актуальним в умовах сьогодення є підвищення об'єктивності та надійності інформації про результати інвестиційної діяльності у національній освітній сфері.

Ряд теоретичних і практичних аспектів статистики вітчизняної сфери освіти віднайшли своє відображення у нормативних актах та науковій літературі. Зокрема, статистичному забезпеченню управління вищою освітою – Л. Ярошенко [261] та Ю. Мазур [262]. Серед праць щодо проблем економіки освіти слід виділити праці зарубіжних учених таких, як: Я. Карнаї, П. Мюрел, Р. Макінтон та ін. Однак статистичному забезпеченню освітнього інвестування, яке є основною умовою проголошеного інноваційного розвитку сфери освіти України, увагу у наукових та законодавчих джерелах не приділено.

Отримання точної, надійної та повної інформації щодо освітнього інвестування є необхідним елементом розроблення інвестиційної політики у сфері галузі освіти на різних її рівнях. Результати такого інвестиційного моніторингу дозволяють: проаналізувати якість і повноту реалізації освітньої державної й недержавної (на рівні певних навчальних закладів) інвестиційної політики та ефективність управлінських рішень щодо освітнього інвестування; удосконалити методи і форми управління інвестиціями в освіту.

Крім того, вдосконалення статистичного забезпечення інвестування в освітню сферу необхідно для: оцінки ефективності використання інвестиційних ресурсів у сфері освіти; документування розподілу та руху інвестиційних потоків між основними категоріями учасників національної системи освіти; розширення можливостей використання статистичної інформації користувачами для моніторингу й оцінювання ефективності інвестиційної діяльності у сфері освіти, прогнозування її інвестиційних потреб [1].

Відповідно до «Концепції розвитку державної статистики підприємств України» [263] та «Концепції статистики послуг» [264] нині відбувається гармонізація національної системи статистики з міжнародними стандартами. Позитивним моментом є те, що вона містить деякі показники, які вже використовуються суб'єктами сфери освіти для аналізу й прийняття управлінських рішень.

Крім того, національна система статистики є відкритою та підлягає зміні відповідно до стратегічних пріоритетів та є основою комплексного моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти України. Цілями такого моніторингу є: формування інформаційної бази задля забезпечення потреб освітніх установ, інвесторів, органів управління освітою й громадськості; інформаційно-аналітична підтримка інвестиційного реформування освітньої сфери, адекватне відображення її стану та розвитку.

Сучасний моніторинг освітнього інвестування повинен базуватися на підставі ґрунтовного аналізу результатів функціонування сфери освіти, проведеного за певними показниками її інвестиційного розвитку, які адекватно і повно відображають національні та світові тенденції. Його методологічні підходи повинні періодично коригуватися відповідно до змін та тенденцій зовнішнього середовища (досягнень педагогічної науки, змін концептуальних положень, досягнень НТП, світогляду сучасного покоління тощо) [265; 266].

За роки незалежності України система статистичних показників галузі освіти не набула сучасних рис, адже вона не розглядалася, як «ринкова». Діюча система статистичного моніторингу інвестиційних процесів в освіті є простим

набором даних, які характеризують кількісні аспекти за обмеженою кількістю напрямів. У ній відсутні узагальнюючі синтетичні показники, на підставі яких можна зробити висновки про ефективність реалізації інвестиційної освітньої політики та інвестиційних проектів у сфері освіти. Крім того, вона характеризується недостатністю даних, які збирають та оприлюднюють органи статистики; відсутністю висвітлення у повному обсязі руху інвестиційних потоків на різних рівнях та їх перерозподілу, що значно звужує аналітичні можливості звітності. Сучасне становище статистики освітніх інвестицій характеризується, з одного боку, значною частиною інформації, яка залишається не запитаною, а з іншого – дефіцитом інформації, яка необхідна для ефективного управління освітніми інвестиціями. Поза статистичною звітністю залишається інформація про реальні інвестиційні проекти у сфері освіти, обсяги інвестованих коштів, ефективність інвестицій, прибуток інвестора тощо. Це пов'язано з тим, що статистична звітність не передбачає облік «освітніх інвестицій», як статистичної категорії, це поняття не використовується.

Національна статистика освіти повинна забезпечити потреби міжнародного та національного моніторингу розвитку галузі, але аспект інвестиційного забезпечення освіти поки не знайшов ній свого відображення. У вітчизняній статистиці освітніх інвестицій, незважаючи на певні позитивні зрушення у цьому напрямі, недостатньо повно використані міжнародні методологічні та методичні підходи щодо збирання, класифікації та обробки даних. Отже, інформація, необхідна для іноземних інвесторів, які бажають вкласти кошти у сферу освіти України, не відповідає міжнародним вимогам. Такий стан речей зумовлює низьку інвестиційну активність з боку іноземних інвесторів: їх чисельність є обмеженою, а обсяги іноземних інвестицій у національну сферу освіти є мізерними.

Неузгодження статистичного моніторингу освітнього інвестування з міжнародними показниками не дозволяє: оцінити результати інвестиційного розвитку системи освіти України з погляду міжнародних стандартів; визначити інвестиційну привабливість національної сфери освіти та її місце на світовому інвестиційному ринку; врахувати міжнародні зобов'язання України в зв'язку з

участю в міжнародних організаціях та освітніх проектах.

Аналітичні огляди проведені на рівні Уряду та інших органів державного управління освітою в Україні не містять повноцінної системи показників інвестиційного розвитку освіти, що не дає змогу повно та системно проілюструвати перебіг реформ та динаміку змін, які вони викликають. Зміст фінансового блоку статистики освіти не відображає інвестиційну діяльність та вимагає більшого наповнення та деталізації із оприлюдненням результатів.

Інформація, яка міститься в адміністративній звітності освітніх установ та офіційних статистичних джерел, не дає змоги провести повноцінний аналіз інвестиційної діяльності, визначити основні її тенденції, проблеми та спрогнозувати подальший інвестиційний розвиток системи освіти. Як наслідок, вона не використовується для поточного планування інвестицій на рівні освітніх установ, сфери освіти та її рівнів. Управління інвестиційною діяльністю освітніх установ здійснюється на інтуїтивному рівні без використання сучасних методів й статистичного забезпечення, наслідком чого є недосягнення очікуваних результатів інвестиційного розвитку освіти і держави.

Така ситуація є наслідком наступних причин: відсутності методології й дослідження інвестиційного розвитку національної освітньої галузі; недосконалості діючої системи статистики інвестиційної діяльності освітніх установ; відсутності постійного моніторингу освітніх інвестицій на всіх рівнях сфери освіти, що виявляє недоліки інвестиційного забезпечення сфери освіти, та оприлюднення його результатів.

Статистичне забезпечення освітнього інвестування та інвестиційного розвитку сфери освіти складається з методичного (набору методів створення інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень) та інформаційного забезпечення (інформація створена на підставі відібраних методів). Форми державного статистичного спостереження в Україні фрагментарно містять показники освітнього інвестування. Зокрема, джерелом статистичної інформації є [267]:

— статистика освіти: «Звіт вищого навчального закладу на початок навчального

року (2-3 нк)», «Звіт про кількість дітей шкільного віку (77-РВК)», «Звіт дошкільного навчального закладу за рік (85-к)», «Звіт про роботу аспірантури та докторантури (1-НК)»;

– статистика підприємств сфери послуг: «Звіт про обсяги реалізованих послуг (1-послуги)», «Звіт про експорт (імпорт) послуг (9-ЗЕЗ)», «Середні ціни та індивідуальні індекси цін і тарифів на послуги (1-ПІ)»;

– статистика капітальних інвестицій: «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів. Капітальні інвестиції (2-інвестиції)», «Звіт про наявність і рух основних засобів, амортизацію (11-ОЗ)»;

– статистика іноземних інвестицій (інвестицій зовнішньоекономічної діяльності): «Звіт про взаємозв'язки підприємства з прямими іноземними інвестиціями в рамках відносин прямого інвестування. Звіт про прямі іноземні інвестиції (11-зез, 10-зез (ВПІ))», «Звіт про взаємозв'язки підприємства – прямого інвестора в рамках відносин прямого інвестування. Звіт про прямі інвестиції за кордон (13-зез, 12-зез (ВПІ))»;

– статистика інновацій: «Звіт про створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності (1-технологія річна)».

Отже, статистичне забезпечення дослідження інвестиційного розвитку сфери освіти України, відповідно до Форми державних статистичних спостережень, формують напрями: статистика освіти, послуг, капітальних інвестицій, зовнішньоекономічної діяльності (іноземних інвестицій), а також статистика інновацій.

Відповідно до модуля 1.03.01 «Статистика освіти» Компендіуму Європейської статистичної комісії [268], одним із завдань статистичних служб є забезпечення порівняння статистичних індикаторів освіти для створення джерела даних по системах освіти (UOE), який підготовлено Інститутом статистики ЮНЕСКО (UNESCO Institute of Statistics), Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) та Євростатом (Eurostat).

У межах гармонізації національної системи статистики з міжнародними стандартами, на рівні країн-кандидатів на членство в ЄС, певним проривом у

статистиці освітнього інвестування стало впровадження в Україні (з 2007 р.) допоміжних (сателітних) рахунків освіти. «Допоміжні (сателітні) рахунки освіти – спеціальна структура обліку у форматі рахунків та таблиць, які відображають інформацію про стан фінансування національних систем освіти на основі використання стандартних статистичних інструментів (класифікацій), адаптованих до національних умов та визначень» [24]. Вони відображають надходження та розподілення фінансових потоків між основними учасниками національної сфери освіти, задля удосконалення їх діяльності, та охоплюють державні, приватні та донорські витрати. Рахунки освіти містять інформацію про джерела фінансування освіти, фінансуючі організації, обсяги фінансових ресурсів постачальників освітніх послуг та напрями їх використання, що є актуальним й для освітнього інвестування.

Але рахунки освіти певної категорії для обліку інвестиційних витрат не передбачають, в них не визначено і розподілу витрат на поточні та капітальні, не приділяється увага інвестиціям в освітні інновації, що значно звужує застосування цього джерела інформації для моніторингу освітнього інвестування. Крім того, у якості інструменту у допоміжних рахунках освіти для групування показників за освітніми рівнями (ступенями) використовується МСКО (ISCED 97) [269], основною одиницею якої є освітня програма. Але у 2011р. вона зазнала модернізації [8], що не знайшло відображення у допоміжних (сателітних) рахунках освіти в Україні. Крім того, МСКО не поширена у використанні іншими підсистемами статистичного обліку (зокрема, у статистиці капітальних (внутрішніх) й іноземних інвестицій, інновацій).

Слід зазначити, що допоміжні рахунки освіти є потужним сучасним інструментом розробки і реалізації інвестиційної політики у сфері освіти, ведення діалогу суб'єктів освітньої сфери, а також моніторингу та оцінки її функціонування. Вони допомагають відслідковувати тенденції змін інвестиційних витрат й використовуються для прогнозування інвестиційних потреб освітньої сфери країни.

Крім класифікації МСКО у статистичних дослідженнях сфери освіти,

використовуються й інші класифікації (об'єктів адміністративно-територіального устрою України, органів державного управління, організаційно-правових форм господарювання тощо), які дозволяють здійснити розподілення результатів статистичних спостережень за територіальною ознакою та відомчою підпорядкованістю, забезпечують можливість узагальнення інформації і порівняння даних на різних рівнях господарювання, що забезпечує розробку інвестиційної політики в галузі освіти України на різних її рівнях.

Згідно з Класифікацією видів економічної діяльності КВЕД 2010 (ДК 009:2010) [270] чинною з 01.01.2012 р. сфера освіти виділяється у секцію Р, клас 85. Визначення рівнів та ступенів освіти, ґрунтуються на Міжнародній класифікації освіти (ISCED 1997) [269], зокрема: «діяльність освітніх установ, які надають освітні послуги на рівні «0» – клас 85.10, на рівні «1» – 85.20, на рівнях «2 – 3» – 85.3, на рівні «4» – 85.41, на рівні «5 – 6» – 85.42».

Така класифікація розглядає освіту у різних аспектах та включає державну і приватну освіту будь-якого рівня, очне й заочне навчання будь-якій професії, зокрема, по радіо й телебаченню, через мережу Інтернет і пошту. Секція Р включає освіту, яка надається різними установами в рамках шкільної системи освіти на всіх її рівнях, освіту для дорослих, програми ліквідації неписьменності, діяльність військових ліцеїв і академій, в'язничних шкіл, навчання у спортивних і розважальних цілях, зокрема, гри в теніс або гольф, а також допоміжну діяльність у сфері освіти. Кожен рівень початкової освіти включає спеціальне навчання учнів із фізичними та розумовими вадами [270]. Але попри деталізований розріз цієї класифікації, вона не використовується для обліку освітніх інвестицій та інновацій. Офіційна статистика не враховує інвестиції на рівні освіти у сфері спорту, відпочинку та культури, підготовки водіїв транспортних засобів, а також допоміжну діяльність у сфері освіти.

Згідно з Статистичним класифікатором організаційних форм суб'єктів економіки (чинним від 01.01.2015р.), суб'єкти освітньої сфери можуть існувати у вигляді [271]: «приватного, колективного, державного, казенного, комунального й дочірнього підприємств; державної, комунальної та приватної організації

(установи, закладу); філій (інших відокремлених підрозділів); громадської організації або громадського об'єднання; товариства з обмеженою відповідальністю; асоціації, корпорації; органу самоорганізації населення; інших об'єднань юридичних осіб тощо». Отже, крім юридичних осіб – навчальних закладів, послуги у сфері освіти можуть надавати фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності (репетитори) та інші суб'єкти господарського права. Зокрема, це можуть бути: «організації, пов'язані із наданням юридичної освіти або підвищенням правової грамотності населення; організації українського національного спрямування, які виступають за захист української мови та культури; організації, спрямовані на популяризацію мови та культури інших країн та народів в Україні; організації, діяльність яких спрямована на популяризацію певних галузей знань та спеціальностей, формування якихось професійних вмінь та навичок, особливо таких, що знаходяться за межами якоїсь однієї галузі знань чи спеціальності, і підготовку фахівців з них; організації релігійного характеру, релігійні та інші суспільні некомерційні організації, діяльність яких спрямована на надання освітніх послуг одночасно із поширенням тих чи інших релігійних знань і переконань; організації екстремістського спрямування, які маскуються під організації інших видів, діяльність яких спрямована на підриг моральних та етичних засад, економічної, політичної та міжнаціональної стабільності, розкол суспільства» [271].

Певні організації (наприклад, релігійні, консалтингові, рекрутингові тощо) у своїй освітній діяльності можуть не підпорядковуватися МОН України, є непідконтрольними та крім офіційно задекларованої мети можуть мати й інші потаємні цілі та завдання [272]: «відмивання» грошей, шпіднаж, «вимивання мізків» шляхом організації еміграції перспективних осіб; популяризації культури інших країн тощо.

Інвестування на рівні таких суб'єктів господарювання не відноситься до інвестування освіти, фінансування таких суб'єктів у межах їх освітньої діяльності не підлягає офіційній статистиці. Такий стан речей посилює кризові явища не тільки у сфері освіти України в українському суспільстві в цілому.

Під час аналізу інформаційного забезпечення статистики освітніх інвестицій визначено, що основними показниками функціонування сфери освіти України виступають кількість навчальних закладів та чисельність осіб, які проходили навчання за певним рівнем, зокрема:

- кількість дошкільних навчальних закладів у розрізі форм власності та типів, чисельність дітей, які навчаються в них, охоплення дітей навчанням;
- кількість середніх загальноосвітніх шкіл у розрізі форм власності та типів, чисельність учнів у розрізі форм навчання, чисельність випускників та вчителів;
- кількість ВНЗ у розрізі рівнів акредитації, чисельність студентів (загальна, прийнято, випущено) у розрізі форм навчання, джерел фінансування;
- кількість закладів, що мають аспірантуру (докторантуру), чисельність аспірантів (докторантів); чисельність прийнятих та випущених за рік (з відривом та без відриву від виробництва), чисельність осіб із захистом дисертації.

Слід відзначити певні недоліки такого підходу щодо статистичного обліку освітнього інвестування. Так, форма № 2-3 нк «Звіт вищого навчального закладу на початок навчального року», відповідно до [267], не містить інформації щодо слухачів підготовчих курсів, підготовчих факультетів та студентів, які відряджені для навчання в інші країни, слухачів відділень (факультетів) післядипломної освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Зазначений підхід нівелює відповідність статистичних даних реальній ситуації інвестиційного забезпечення вітчизняної освіти.

Перевагою форми № 85-к «Звіт дошкільного навчального закладу за рік», відповідно до [267], є те, що вона містить інформацію стосовно робочого стану закладів цього типу з поясненням причин з яких вони не працювали, зокрема: «з причин капітального ремонту», «з причини не придатності для цільового використання» (акти про ліквідацію відсутні, але приміщення перебувають в аварійному стані, зруйновані, переобладнані, не мають необхідного оснащення, тобто не можуть бути використані як дошкільні навчальні заклади без перебудови, добудови, капітального ремонту тощо), «з інших причин» (відсутності дітей, коштів на утримання – опалення, електропостачання тощо).

Але, починаючи з 2015 р. цей показник у офіційній статистиці не відображується, хоча таке розмежування доцільне й для закладів інших рівнів освіти, з огляду на необхідність визначення тих напрямів (об'єктів інвестування), які потребують першочергового інвестиційного забезпечення.

«Звіт про обсяги реалізованих послуг» охоплює результати діяльності суб'єктів, які реалізують освітні послуги відповідно до «Методологічних положень з організації державних статистичних спостережень щодо обсягів реалізованих послуг» [273]. Обсяг реалізованих послуг установ, закладів у сфері освіти трактується як обсяг реалізованих, за межі навчальних закладів, послуг. Отже, внутрішнє споживання освітніх послуг (зокрема, стажування на базі закладу тощо) не враховується. Дані представляються у розрізі категорій споживачів (населення, підприємства (установ) та інших) та освітніх рівнів (початкова загальна, середня, вища освіта та інші види діяльності у сфері освіти), що не відповідає класифікації видів економічної діяльності та Міжнародній стандартній класифікації освіти.

«Звіт підприємства про реалізацію інвестиційного проекту в спеціальній (вільній) економічній зоні або на території пріоритетного розвитку» [267] складають юридичні особи, які знаходяться у таких зонах (територіях) та реалізують інвестиційні проекти. Ця форма статистичного спостереження не застосовується до навчальних установ та обліковує лише промислові інвестиції. Проте її застосування для моніторингу освітніх інвестиційних проектів є доцільним та виправданим, адже вона містить показники обсягу інвестицій у розрізі їх видів, джерел фінансування, освоєння та прийняття в експлуатацію. Крім того, вся інформація подається у двох аспектах: «передбачено проектом» та «фактичне надходження», що дозволяє контролювати виконання інвестиційного плану. Вельми важливим є відображення у цій формі показників потужностей будівель й споруд, які з погляду сфери освіти, можуть відображати чисельність осіб, які здобуватимуть освіту з використанням цих активів. Зазначений підхід дозволяє здійснювати поточний моніторинг освітнього інвестування з виявленням певних груп проектів, зокрема, тих, які потребують підтримки, або є повністю

(частково) забезпеченими інвестиціями. Ще однією перевагою цієї форми є паралельний облік інвестицій у доларах США та національній валюті, що враховуватиме кон'юнктуру валютного курсу. Слід відмітити найбільш інформативні, з погляду інвестиційного розвитку сфери освіти, розділи цієї форми – «Окремі результати реалізації інвестиційного проекту» та «Розрахунки з бюджетом». Адаптовані до особливостей освітньої сфери, вони можуть містити показники: обсягів надання освітніх послуг (якщо проект передбачатиме надання нових послуг або збільшення їх розміру, відповідно до умов акредитації та ліцензування); їх собівартість відповідно до структури витрат (увагу при цьому слід приділити статті «Фонд оплати праці», зважаючи на особливості надання освітніх послуг); прибуток (що є основним показником при прийнятті інвестиційних рішень інвестором); кількість створених (збережених) робочих місць (що є актуальним для збереження основного й пріоритетного ресурсу освітніх установ – науково-педагогічного персоналу); середньооблікову чисельність працівників та учнів, які будуть задіяні у проекті (що є показником масштабності освітніх інвестицій та їх впливу на сферу освіти); платежі до бюджетів від реалізації інвестиційного проекту (що характеризують бюджетну ефективність проекту); суми податкових пільг (що є мотиваційним чинником як для інвестора, так і для реципієнта).

Відповідно до статистичних досліджень переважна більшість освітніх установ є закладами державної та комунальної форм власності, які під час обліку витрат повинні застосовувати «Інструкцію щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету» [111], в якій поняття «інвестиції» не розглядається, як конкретний напрям видатків. Інвестиційні видатки характеризує Код 3000 «Капітальні видатки» та частково Код 9000 «Нерозподілені видатки» як кошти резервного фонду місцевого бюджету (передбачені у Державному бюджеті України), які можуть використовуватися на здійснення як поточних, так і капітальних видатків (рис. 3.1).

Крім того, варті особливої уваги наступні елементи інвестиційних видатків, які є актуальним для сфери освіти.

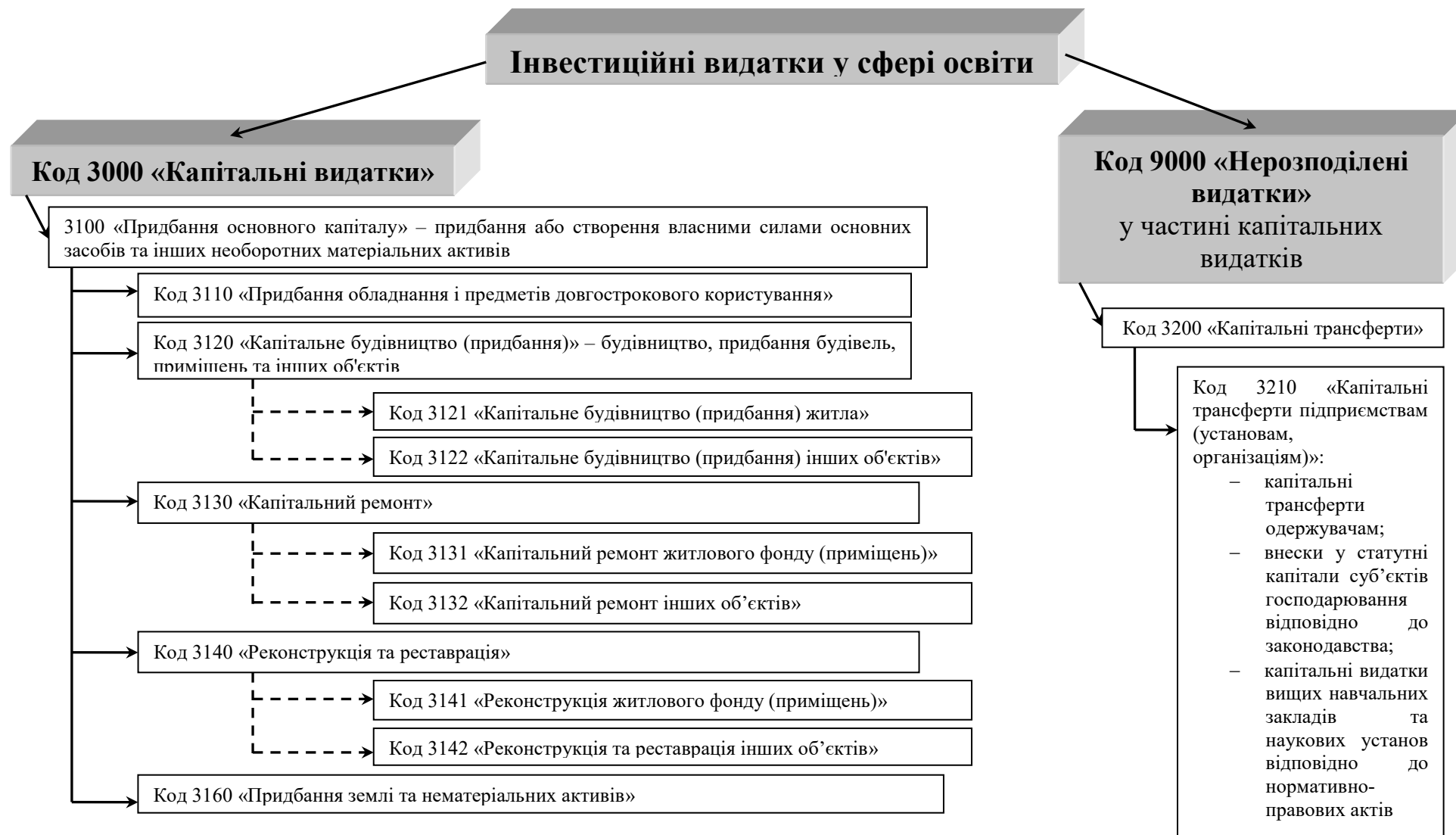

Рис. 3.1. Класифікація капітальних видатків (об'єктів інвестування у сфері освіти) згідно з економічною класифікацією видатків та кредитування бюджету

Джерело: розроблено автором на основі [136]

Код 3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування» включає: їх придбання для реалізації багатоцільових проектів та програм (що може відображати діяльність у межах міжнародних грантів); придбання транспортних засобів (зокрема, у межах проекту «Шкільний автобус»), приладів (в т.ч. науково-дослідних), машин, механізмів, верстатів; обладнання, інвентарю, меблів; кондиціонерів; оргтехніки, комп'ютерної техніки (у т. ч. придбання програмного забезпечення, яке передбачене разом з придбанням комп'ютерної техніки є пріоритетом інформаційного розвитку освіти); мережевого та телекомунікаційного обладнання; спортивного обладнання; протипожежного приладдя; обладнання для їдалень, буфетів; поповнення музейних та бібліотечних фондів, придбання та випуск підручників для бібліотечних фондів, спеціальної літератури для навчальних потреб; невмонтованого обладнання, яке включене у вартість зведеного кошторису на капітальне будівництво та реконструкцію будівель і об'єктів; придбання багаторічних насаджень; видатки на монтаж та пусконаладження обладнання на місцях його безпосередньої експлуатації [136].

Код 3121 «Капітальне будівництво (придбання) житла» (у сфері освіти це гуртожитки, казарми, житло для персоналу) характеризує: видатки на капітальне будівництво нових житлових будівель та приміщень (гуртожитків); придбання житлових приміщень, об'єктів (у тому числі на вторинному ринку) гуртожитків, казарм; пайову участь у будівництві житла (у тому числі шляхом участі у фонді фінансування будівництва); придбання будівельних матеріалів за рахунок коштів, що передбачаються на капітальне будівництво і використовуються у процесі будівельних робіт; придбання обладнання, що підлягає встановленню; виготовлення проектно-кошторисної документації на будівництво будівель, споруд і об'єктів та виконання супровідних робіт, які є складниками загальної вартості зазначених робіт; видатки на найм транспорту для виконання робіт з капітального будівництва; видатки на утримання об'єкта (будови) у зв'язку з тимчасовим зупиненням будівництва, консервацію та розконсервацію [136].

Код 3122 «Капітальне будівництво (придбання) інших об'єктів» акумулює

видатки коду 3121, але у разі будівництва об'єктів виробничого і невиробничого призначення (крім житла). Це можуть бути будівлі самих навчальних закладів, басейни, спортмайданчики, бази відпочинку, профілакторії та інші об'єкти. Код 3131 «Капітальний ремонт житлового фонду (приміщень)», окрім витрат на ремонтні роботи та придбання будівельних матеріалів включає: «видатки на капітальний ремонт вузлів та систем (водопостачання, газопостачання, каналізації, кондиціювання, пожежної охорони, сміттєпроводів, пасажирських ліфтів тощо); видатки на придбання металевих, залізобетонних і дерев'яних конструкцій, збірних елементів, обладнання для опалювальної, вентиляційної, санітарно-технічної систем, обладнання та меблі, що потребують монтажу і передбачаються до встановлення; виготовлення проектно-кошторисної документації на капітальний ремонт будівель, споруд і об'єктів та виконання супровідних робіт, які відповідно до державних будівельних норм є складником загальної вартості зазначених робіт; видатки на найм транспорту для виконання робіт з капітального ремонту; видатки на модернізацію (обладнання, устаткування тощо)» [136].

Код 3132 «Капітальний ремонт інших об'єктів» акумулює видатки коду 3131, але у разі капітального ремонту інших об'єктів (навчальних закладів, басейнів, спортмайданчиків, баз відпочинку, профілакторіїв тощо), а також капітальний ремонт автомобілів та обладнання (оплата запчастин, якщо вони включені до кошторису на проведення капітального ремонту інших об'єктів, який є невід'ємною частиною угоди, укладеної з надавачем послуг). Код 3141 «Реконструкція житлового фонду (приміщень)» включають видатки на: «реконструкцію та модернізацію житлових будівель та приміщень або їх складників; їх розширення; придбання будівельних матеріалів за рахунок коштів, що передбачаються на реконструкцію і використовуються в процесі робіт; придбання обладнання, що підлягає встановленню (металеві, залізобетонні і дерев'яні конструкції, збірні елементи, обладнання для опалювальної, вентиляційної, санітарно-технічної систем, обладнання та меблі, що потребують монтажу і передбачаються до встановлення); виготовлення проектно-кошторисної

документації на реконструкцію будівель, споруд і об'єктів та виконання супровідних робіт; найм транспорту для виконання робіт з реконструкції» [136].

Код 3142 «Реконструкція та реставрація інших об'єктів» акумулює видатки коду 3141, але у разі реконструкції та модернізації інших об'єктів (у тому числі з елементами реставрації) або їх складників, зокрема, видатки технічне переоснащення діючих навчальних закладів (за винятком придбання обладнання і предметів довгострокового користування); видатки на їх розширення. Код 3160 «Придбання землі та нематеріальних активів» включає: «придбання програмного забезпечення для комп'ютерної та обчислювальної техніки (програмних продуктів, інформаційних систем та комплексів, баз даних, web-сторінок/сайтів/порталів тощо) з передачею виключних прав на володіння, користування і розпорядження замовнику, або оплату послуг із створення програмного забезпечення за умови передачі майнових прав власності замовнику» [136].

Отже, основним недоліком обліку Державною службою статистики України інвестицій в освітній сфері є відсутність їх розподілу за напрямками: просте відтворення, розширене відтворення та інновації, що дозволило б виокремлення інноваційного складника задля забезпечення прискореного інноваційного розвитку освітньої сфери. Так, до простого відтворення слід віднести: витрати на капітальний ремонт будівель, споруд, машин, обладнання, інвентарю та інших необоротних матеріальних активів, добудову об'єктів незавершеного будівництва тощо; до розширеного відтворення: витрати на розширення, реконструкцію, модернізацію будівель, споруд, машин, обладнання, інвентарю та інших необоротних матеріальних активів, придбання землі та майнових об'єктів для розширення (вдосконалення) освітньої діяльності, видання, придбання підручників і посібників, будівництво нових будівель, споруд, придбання довгострокових біологічних активів тощо; до інновацій: витрати на придбання або створення машин, обладнання, інвентарю та інших необоротних матеріальних та нематеріальних активів та ін., що якісно відрізняються від своїх аналогів, чи їх не мають. Так, придбання шкільних автобусів, навчання, стажування, підвищення

кваліфікації науково-педагогічних працівників за кордоном є інвестиціями розширеного відтворення; а здійснення заходів з розвитку освіти у аспекті впровадження інформаційних технологій – інноваційними.

Статистична форма «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів» [252; 259] містить інформацію про загальний обсяг капітальних інвестицій у фактичних цінах без ПДВ у розрізі видів активів, напрямів інвестування та джерел фінансування. Це основна форма статистичного спостереження, яка характеризує структуру інвестицій, але їй теж притаманні певні недоліки, зокрема:

- форма заповнюється лише юридичними особами (навчальними закладами), при цьому поза увагою залишаються інвестиції на рівні фізичних осіб-підприємців, які надають освітні послуги, а також капітальні інвестиції, які здійснюються у сфері освіти суб'єктами господарювання інших видів економічної діяльності;
- відсутня фінансово-економічна інформація щодо результатів та ефективності використання освітніх інвестицій (прибуток, термін окупності й використання, ліквідність, ризик тощо), що повністю знецінює інформацію з погляду використання для обґрунтування їх залучення на різних рівнях сфери освіти;
- у розділі 4 «Витрати на будівельні та монтажні роботи за видами будівель і споруд»: не конкретизовано елементи житлових будівель (гуртожитки, казарми, житлові будівлі створені за рахунок кооперативних внесків персоналу навчальної установи та осіб, що здобувають освіту); елемент «нежитлові будівлі» конкретизовано лише за елементом «школи», ігноруючи при цьому будівлі інших освітніх установ; «інженерні споруди» передбачають конкретизацію лише за категорією «стадіони та майданчики для занять спортом на відкритому повітрі»; що не дає представлення щодо повної картини інвестування будівництва освітніх установ;
- не відображено інвестиції у інновації, що є пріоритетом розвитку сфери освіти України та світу;

- не виділено категорію «спільних інвестицій», які здійснюються за рахунок декількох джерел інвестування;
- перелік показників лише частково відповідає «Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету» [111], що є суттєвим упущенням, адже більшість навчальних установ фінансуються за рахунок бюджетних коштів;
- відповідно до «Роз'яснення щодо заповнення форм державного статистичного спостереження № 2-інвестиції (річна) «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів» та № 2-інвестиції (квартальна) «Капітальні інвестиції» [267] вартість отриманих на безоплатній основі матеріальних та нематеріальних активів до складу капітальних інвестицій не входять, що не відповідає світовій практиці освітнього інвестування.

Узагальнюючи підходи, які містяться у формах «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів» [267] та «Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету» [111], доцільно внести деякі пропозиції щодо статистичного обліку інвестицій у сфері освіти, зокрема:

- відокремити категорію «придбання» матеріальних та нематеріальних активів від категорії «виготовлення власними силами» для власного використання, що надасть змогу більш точно обліковувати інвестиції з погляду контролю за їх цільовим використанням та стимулювання інвестиційної активності навчальних установ, які створюють активи власними силами;
- відокремити категорію «капітальне будівництво» від «придбання» активів у розрізі: житлові будівлі (гуртожитки, казарми, житлові будинки для співробітників); навчальні приміщення; бібліотечні приміщення та приміщення для творчих занять (читацькі зали, книгосховища, музичні та актові зали, кімнати для самодіяльних колективів, творчі майстерні, приміщення громадських організацій; ігрові кімнати та майданчики, кімнати для самостійних занять тощо); приміщення медичного призначення (профілакторії, медпункти, медичні кабінети); приміщення спортивного призначення (спортивні зали, майданчики, стадіони, стаціонарні басейни); приміщення їдалень (буфетів, кухонь); інших службових приміщень (приймалень, спалень, роздягалень, умивальних кімнат,

вестибюлів, кімнат для відпочинку, архівів, адміністративних приміщень, комор, де зберігається інвентар, гардеробів, сходів, тамбурів, переходів, санвузлів, приміщень технічного та санітарно-технічного призначення (бойлерні, котельні, щитові, місцеві телефонні станції тощо), підсобних приміщень, підвалів і напівпідвалів, сховищ, надвірних споруд (сараїв, гаражів) тощо;

– інвестиційні витрати на виготовлення (будівництво) активів господарським способом, повинні включати витрати на роботи, виконані власними силами суб'єкта, а також роботи виконані із залученням підрядних організацій;

– у розділ 2. «Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування» форми «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів» включити категорії «власні кошти фізичних осіб», «реінвестиції»;

– категорію «власні кошти підприємств і організацій» доцільно конкретизувати у розрізі амортизаційних відрахувань, чистого прибутку та інших накопичень;

– категорію «кредити банків та інші позики», доцільно уточнити як «кредити та позики», адже наданням освітніх кредитів займають й інші суб'єкти фінансового ринку (спілки, фонди тощо).

«Звіт про експорт (імпорт) послуг» [267] містить інформацію щодо загального обсягу експорту-імпорту освітніх послуг у розрізі країн відповідно до «Класифікації зовнішньоекономічних послуг» [275].

Основним недоліком такого статистичного обліку є те, що категорія 04.04.04 «Послуги з освіти», включає загальний обсяг освітніх послуг: послуги у сфері дошкільної, початкової, середньої, середньо-спеціальної, вищої освіти; послуги закладів, що займаються підготовкою водіїв, непрофесійних пілотів повітряних засобів тощо, послуги навчальних закладів для дорослих. Зазначений підхід не дає можливості визначитися із тими напрямками освітнього інвестування, які є найбільш затребуваними, з погляду їх споживача, та найбільш пріоритетними, з погляду інвестора.

Згідно з «Методологічним положенням з організації державного статистичного спостереження щодо інвестицій зовнішньоекономічної діяльності»

[276], основою статистики зовнішнього інвестування є поняття «пряма інвестиція», яка відображає «прагнення інституційної одиниці – резидента однієї країни (прямого інвестора) здійснювати істотний вплив або контроль на діяльність підприємства, що є резидентом іншої країни (підприємство прямого інвестування)». «Істотний вплив здійснюється, якщо капітал (права) власності прямого інвестора складає від 10% до 50% вартості статутного капіталу або голосів в управлінні підприємства прямого інвестування, контроль – якщо капітал (права) власності прямого інвестора складає не менше 50% вартості статутного капіталу або голосів в управлінні підприємства прямого інвестування. До категорії прямих інвестицій також відносяться інвестиції, що отримані в рамках концесійних договорів і договорів про спільну інвестиційну діяльність; зобов'язання (вимоги) за кредитами й позиками та інші зобов'язання (вимоги) підприємств-резидентів перед (до) прямими (х) інвесторами (ів)» [276].

Основною перевагою такої форми статистичної форм є те, що вона поряд із обсягом капіталу (прямих інвестицій – акціонерного капіталу) з початку інвестування нерезидента в Україні (або резидента за кордоном) відображує:

- нарахований інвестору дохід (дивіденди, проценти інші доходи за борговими зобов'язаннями),
- зобов'язання та вимоги між прямим інвестором і підприємством прямого інвестування,
- заборгованість за кредитами та позиками отриманими від інвестора або наданими йому;
- частку участі прямого інвестора (резидента або нерезидента) у статутному капіталі підприємства (нерезидента або резидента) прямого інвестування.

Така інформація є вельми доцільною для відображення не тільки загального обсягу інвестування, а й доходності освітніх інвестицій (у межах країни та за кордоном). У діючій системі статистичного обліку це єдина форма, яка є інформативною з погляду визначення інвестиційної привабливості сфери освіти України.

Але обсяги іноземних інвестицій у сферу освіти України є незначними, а у

деяких випадках (зокрема, при визначенні доходності інвестування) не відображуються, адже є конфіденційною інформацією, відповідно до Закону України «Про державну статистику» [277].

Для визначення інноваційної спрямованості освітніх інвестицій доцільно використовувати «Звіт про створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності» [267]. Ця форма статистичного спостереження призначена для юридичних осіб, які у звітному періоді створювали та (чи) використовували передові технології та об'єкти права інтелектуальної власності. З огляду на дослідження інвестиційного розвитку сфери освіти, ця форма має певні недоліки, які не дають змогу визначити вплив інвестицій на розробку та впровадження інновацій в освіту України. Отже, основними недоліками такого статистичного обліку є наступні:

- форма заповнюється лише юридичними особами у сфері вищої освіти (код 85.4); при цьому під час статистичного обліку ігноруються показники інших підгалузей освіти (дошкільна, середня та професійно-технічна освіта), що протирічить доктрині інноваційного розвитку освіти в Україні; крім того, поза увагою залишаються інновації на рівні фізичних осіб-підприємців, які надають освітні послуги, та є індикатором ефективності інноваційних підходів навчання;
- відсутня фінансово-економічна інформація щодо інвестиційних витрат, результатів та ефективності використання освітніх інновацій, що повністю знецінює інформацію з погляду використання (для обґрунтування залучення інвестицій у інновації) на різних рівнях сфери освіти;
- інновації не розподіляються на «освітні» та «інші»: загальний показник характеризує усі «інновації», які мали місце у вищих навчальних закладах та, зазвичай, створюються (використовуються) ними для наукової (а не освітньої) діяльності.

З огляду на вище зазначене, статистика інноваційного інвестування у сфері освіти України відсутня, а наявні показники характеризують лише сферу вищої освіти з боку інноваційної активності щодо створення інновацій (зазвичай, для інших галузей народного господарства) та їх використання для наукових, а не

освітніх потреб.

Отже, доцільним є розмежування сфери застосування інновацій з виділенням саме «освітніх інновацій» як основної мети розвитку сфери освіти відповідно до документів стратегічного характеру.

Відповідно до «Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження щодо основних засобів» [278] на державному рівні формуються зведені дані щодо основних засобів України у розрізі видів економічної діяльності. Крім того, розраховується «індекс основних засобів», який враховує вартість основних засобів на початок звітного року, вартість уведених у дію у звітному році нових основних засобів у порівнянних цінах, вартість ліквідованих основних засобів, що вибули у звітному році у порівнянних цінах. Перевищення цим показником рівня «1» свідчить про оновлення матеріально-технічної бази освітніх установ, впровадження капітальних інвестицій, які є кількісним відбитком інвестиційного розвитку освіти.

На відміну від нього «індекс капітальних інвестицій» [279] визначається як відношення вартості активів, у які інвестовано кошти у певному кварталі, продефльованої на відповідні індекси цін, до середньоквартальної вартості активів, у які інвестовано кошти у базисному році. Зазначений підхід враховує динаміку цін на освітні послуги, але при наявному рівні інфляції цей показник відображатиме лише інфляційні впливи, а не реальний обсяг збільшення інвестування.

Отже, необхідним є створення інформаційної бази статистичного забезпечення освітнього інвестування шляхом організації статистичних спостережень у формі моніторингів, які повинні проводитися органами Державної служби статистики та органами управління освітою на регіональному та державному рівнях, а також на рівні певних освітніх установ.

З метою вдосконалення статистичного обліку інвестицій у сфері освіти України доцільним представляється подальший розвиток теоретико-методологічних підходів щодо статистичного забезпечення освітнього інвестування відповідно до сучасних вимог. Як складник системи національної статистики воно має відповідати національним стандартам методології,

організації та технології збирання, оброблення та поширення інформації.

Рух статистичної інформації повинен бути організований за принципом «знизу – догори» – при переході на вищі щаблі обліку деталізація показників скорочується, що дозволяє вирішувати питання управління на різних рівнях господарювання. Отже, основою інформаційного забезпечення освітнього інвестування є дані, які надають суб'єкти освітньої сфери. Але при цьому не слід забувати про наявність зворотного інформаційного зв'язку між сферою освітнього інвестування та оточуючим середовищем (ринками праці, інвестицій й освітніх послуг, платоспроможністю й рівнем доходів суб'єктів господарювання, тенденціями соціально-економічного розвитку, політичним становищем тощо).

За формами державних статистичних спостережень створюється архів і часові ряди даних. Результати державних статистичних спостережень зі статистики освітнього інвестування формують на державному та регіональному рівні:

- зведену інформацію по показниках за видами навчальних закладів, за регіоном загалом й у розрізі районів, а також у розрізі органів державного управління, у підпорядкуванні яких знаходяться навчальні заклади;
- зведену інформацію щодо обсягу інвестицій з розподілом за угрупованнями: за країнами ЄС та іншими країнами;
- обсяг прямих інвестицій (акціонерний капітал) у розрізі видів економічної діяльності, країн-інвесторів та країн-реципієнтів, за містами обласного підпорядкування та районами, країни в цілому;
- обсяги прямих інвестицій країн-інвесторів та реципієнтів за видами економічної діяльності.

При побудові системи моніторингу інвестиційного розвитку у статистичному обліку й удосконаленні діючої системи статистичних показників інформаційно-аналітичного забезпечення освітнього інвестування необхідно дотримуватись певних принципів (рис. 3.2).

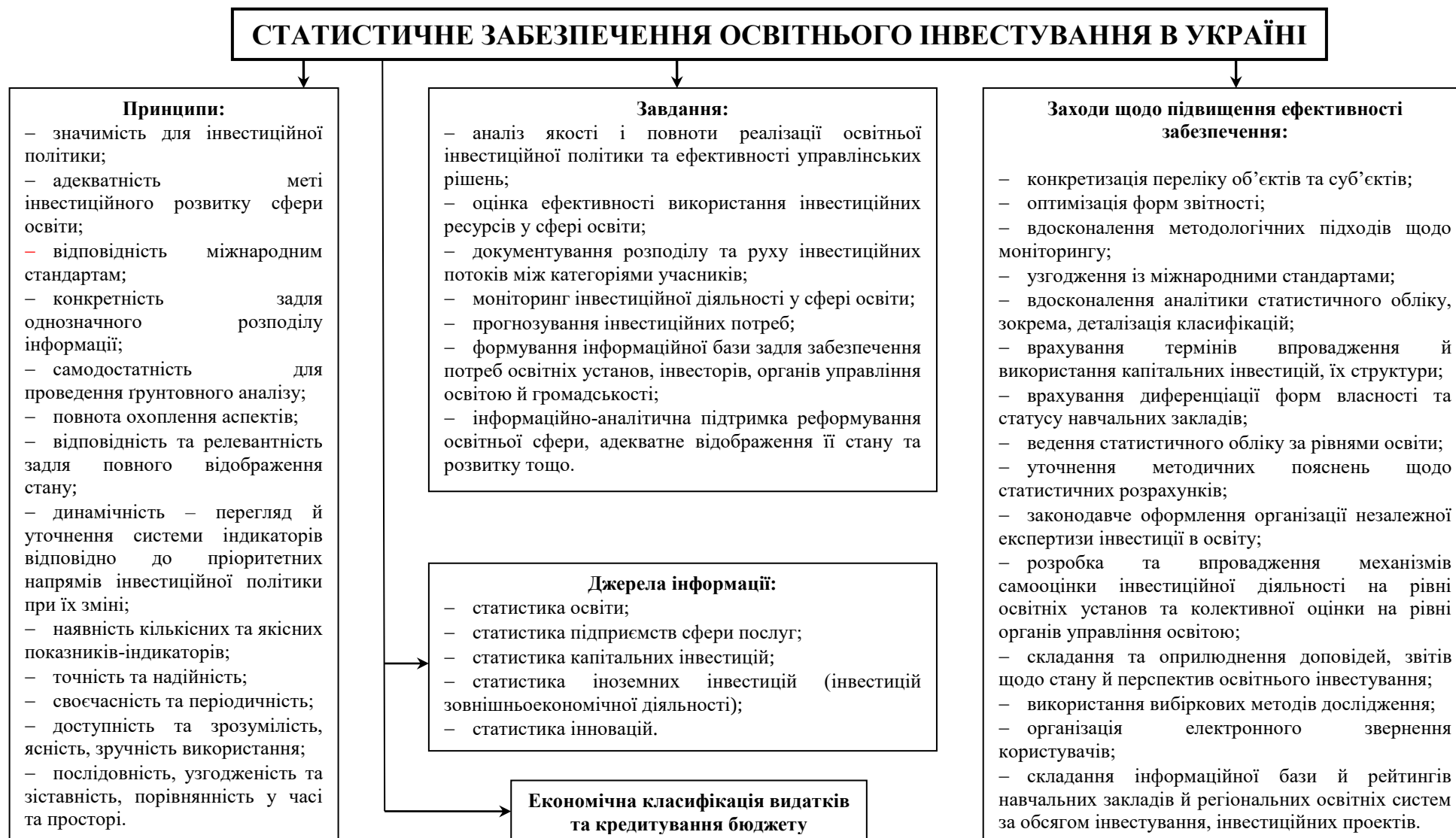

Рис. 3.2. Складники статистичного забезпечення інвестицій у сферу освіти в Україні

Джерело: розроблено автором

Статистична система, яка відповідатиме цим принципам забезпечить ефективне збирання інформації, її оброблення та поширення у вигляді певних індикаторів з метою прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень щодо освітнього інвестування.

Крім того, задля підвищення ефективності національної системи статистичного забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти України необхідним й актуальним є розробка та впровадження відповідних заходів (рис. 3.2).

Удосконалення теоретико-методологічного підходу щодо статистичного забезпечення освітнього інвестування полягає у обліку освітніх інвестицій як статистичної категорії за рахунок:

- конкретизації переліку об'єктів та суб'єктів, деталізації класифікацій,
- оптимізації форм звітності,
- вдосконалення методологічних та методичних підходів щодо моніторингу та механізмів самооцінки інвестиційної діяльності на різних рівнях сфери освіти,
- їх узгодження із міжнародними стандартами,
- врахування рівнів освіти, термінів впровадження і використання інвестицій та їх структури, форм власності та статусу навчальних закладів.

Такий підхід, на відміну від відомих, забезпечують потреби моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та стану освітнього інвестування шляхом підвищення адекватності отриманих результатів та узгодження з міжнародними стандартами, а також сприяють зниженню трудомісткості розрахунків, ліквідують труднощі в інтерпретації показників.

До переліку суб'єктів освітньої сфери відносяться не лише освітні установи. У той час респондентами офіційних державних статистичних спостережень є лише юридичні особи та їхні відокремлені підрозділи, отже при статистичному обліку ігнорується діяльність фізичних осіб-підприємців, які здійснюють діяльність у сфері освіти, та інших суб'єктів господарювання, освітня діяльність яких не є основним видом діяльності.

Удосконалення інформаційної бази шляхом оптимізації форм статистичної

звітності передбачає виключення незатребуваної інформації та включення стратегічно важливих показників, які характеризують інвестиційну діяльність суб'єктів освітньої сфери (навчальних установ та інших суб'єктів, які надають освітні послуги).

Методологічні підходи щодо моніторингу освітнього інвестування й інвестиційного розвитку сфери освіти повинні містити, з одного боку, систему статистичних показників стану та розвитку інвестиційної діяльності, а з іншого – показники потреби у інвестиційних ресурсах у розрізі рівнів сфери освіти.

Статистичний облік освітнього інвестування доцільно здійснювати за рівнями освіти, адже усереднення закладів дошкільної освіти з вищими навчальними закладами є недоцільним для аналізу. Так, джерела фінансування й регіональний розріз аналізу інвестування також доцільно відображувати за рівнями освіти, що дозволяє більш обґрунтовано розробляти інвестиційну політику в освіті регіону та країни. Крім того, облік у аналітичному розрізі дозволяє проводити більш глибокий та обґрунтований моніторинг.

Необхідність приділення більш пильної уваги методичним поясненням статистичних розрахунків та їх конкретизації зумовлена їх достатньою інформативністю (у деяких випадках необхідно звертатися за уточненням та консультаціями до управлінь статистики).

Задля забезпечення можливості порівняльного аналізу інвестиційної діяльності у сфері освіти доцільним представляється розробка та впровадження єдиних механізмів самооцінки інвестиційної діяльності на рівні певних освітніх установ та колективної оцінки на рівні органів управління освітою, громадського самоврядування.

Збирання статистичних даних зазвичай здійснюється у формі вузькоспеціалізованого суцільного спостереження за обсягами фінансування освіти. В той час як використання вибірових методів для дослідження саме інвестиційного аспекту дозволило б значно полегшити, прискорити та здешевіти отримання й оброблення даних, які є певним мотиваційним стимулом для інвесторів, навчальних установ й органів державної влади.

Організація електронного звернення користувачів (навчальних установ, інвесторів, органів державної влади, громадськості) задля отримання інформації щодо освітніх інвестицій в електронному вигляді (носії) дозволяє використовувати програмне забезпечення щодо обробки статистичних даних та значно полегшує застосування отриманої інформації у дослідженнях та на практиці.

Зіставність відповідних даних у розрізі країн світу недостатньо пророблена у практичному аспекті. У певному розділі статистичної інформації доцільно надавати посилання на конкретне (зокрема електронне) джерело, що відповідає цьому розділу міжнародної статистичної інформації.

Зазвичай посилання йде на сам сайт міжнародної організації, що займається статистичними спостереженнями. Користувачу з обмеженими мовними можливостями (низьким рівнем володіння англійською мовою, або відсутністю володіння нею взагалі) не тільки незручно, а у деяких випадках повністю неможливо знайти відповідну інформацію, що обмежує її доступність. Так, статистика освітніх інвестицій у країні для зручності та порівнянності може супроводжуватися електронним посиланням на статистичне джерело інвестицій у певних країнах світу, зокрема, ЕС тощо.

Складання інформаційної бази та рейтингів навчальних закладів за обсягом інвестування й інвестиційних проектів сприяє формуванню конкурентного середовища на ринку освітніх послуг та інвестиційному ринку, а з іншого – забезпечує суб'єктів освітньої сфери (споживачів освітніх послуг, громадськість, керівництво навчальних закладів та органів управління освітою) легкодоступною та зрозумілою інформацією про інвестиційне забезпечення освіти.

У підсумку можна стверджувати, що в Україні створена та функціонує загальнодержавна система моніторингу освітньої сфери, проте вона потребує значних коректив.

Запропонована комплексна система статистичного моніторингу освітнього інвестування дозволяє оцінити стан та результати інвестиційної діяльності української системи освіти, виявити проблеми фінансування інвестиційних

проектів.

Зазначений підхід передбачає не лише кількісні розширення переліку аналітичних даних, а якісні зміни у методології, методиці й організації (збиранні, обробленні, оприлюдненні та аналізі інформації) статистичного обліку. Система моніторингу інвестиційних витрат дозволяє більш точно, ніж аналіз статей бюджетів, оцінювати використання коштів з позицій цільового призначення.

Запропонований підхід щодо побудови системи статистичних показників інвестиційного розвитку сфери освіти України дозволяє:

- всебічно дослідити її стан; виявити основні тенденції;
- своєчасно виявляти кризові явища та впроваджувати антикризові заходи;
- об’єктивно оцінити ефективність освітнього інвестування;
- на основі чітких критеріїв більш обґрунтовано формувати напрями інвестиційної політики у сфері освіти;
- використовувати результати моніторингу при проведенні акредитації (атестації) суб’єктів освітньої сфери;
- порівняти не тільки рівні цієї галузі між собою, а й з іншими галузями народного господарства України, з сферами освіти інших країн світу [265; 266].

Вдосконалена система статистичних показників може бути рекомендована для використання на рівні:

- Державної служби статистики України (зокрема, її регіональних відділень) для вдосконалення форм статистичної звітності освітніх установ шляхом включення до них показників, які характеризують інвестиційний розвиток;
- МОН України – при плануванні обсягів інвестиційних ресурсів; планово-фінансових відділів навчальних установ – при плануванні розподілу інвестиційних ресурсів з метою найбільш раціонального їх використання;
- органів місцевого самоврядування – при визначенні обсягів та напрямів освітнього інвестування на регіональному рівні.

3.2. Аналіз інвестиційного розвитку національної сфери освіти

Задля обґрунтування впровадження освітніх інвестицій та контролю за їх ефективністю необхідне впровадження комплексної системи моніторингу, аналоги якої успішно застосовуються на практиці в країнах Європи та світу.

У моніторингу освітньої сфери все використовують статистичні показники, розроблені за часів СРСР, які не в повній мірі відображують її сучасний стан, не відповідають міжнародним вимогам, не є адекватними замінниками закордонних освітніх індикаторів. На їх підставі досить складно зробити висновок про тенденції та проблеми у розвитку освітньої сфери та її складників. Такі статистичні дані неможливо використати при порівняльному аналізі освітнього інвестування в Україні та в інших країнах світу. Практика формування освітніх індикаторів є недостатньо оперативною.

Актуальність і своєчасність проведення моніторингу рівня «інвестиційного розвитку» сфери освіти підтверджується необхідністю удосконалення концепцій оцінювання результатів інвестиційних процесів у національній сфері освіти з урахуванням пріоритетності їх інноваційної спрямованості.

Аналіз форм статистичної звітності суб'єктів освітньої сфери переконливо свідчить про неспроможність офіційної статистики бути джерелом даних для здійснення моніторингових досліджень їх інвестиційної діяльності через їхню цільову невизначеність, відсутність системності, непридатність для узагальнення інформації тощо. Крім того, показники є загальними, що не дає змогу визначити ефективність інвестицій в освіту.

Проблемам моніторингу функціонування освітньої сфери присвячено дослідження: К. Ангеловськи, Л. Ващенко, О. Козлова, Т. Алексеєнко, В. Аніщенко, Г. Балла, Н. Юсуфбекова, Г. Герасимова, Л. Даниленко, О. Попова, А. Прігожина, А. Хуторського та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, недостатньо розробленою є система моніторингу, що відповідала б чинній статистичній методології та практиці, узгоджувалася із зарубіжними стандартами, могла формувати необхідне інформаційне поле для

інвестування на різних рівнях сфери освіти. Крім того, від добору показників інвестиційного розвитку залежить адекватність оцінки стану освітнього інвестування. Використання великої кількості різноманітних показників призводить до трудомістких розрахунків із високою ентропією оцінки отриманих результатів й труднощів їх інтерпретації.

Моніторинг освітнього інвестування та інвестиційного розвитку сфери освіти України повинен здійснюватися на підставі не тільки статистичних даних, а й математичних вимірювань (зокрема, на основі аналізу документації), опитування певного кола осіб (здобувачів освіти, викладачів, роботодавців, громадськості, органів самоврядування, адміністрацій навчальних закладів) шляхом анкетування, бесіди, спостереження, інтерв'ю, консиліуму та інших методів. Здійснювати його необхідно постійно у межах певних періодів часу. Крім того, задля отримання об'єктивних результатів щодо освітнього інвестування моніторингу повинні підлягати усі юридичні особи (навчальні установи формальної та неформальної освіти) та фізичні особи – підприємці, які освоюють освітні інвестиції.

Моніторингові процедури проводяться за визначеним графіком та відстежують зміну умов та результатів освітнього інвестування задля забезпечення розвитку освітньої сфери.

Для більш повного моніторингу інвестицій у сфері освіти доцільно впровадити інтегральну оцінку, яка дозволяє зіставити різнопланові оцінки станів функціональних напрямів й результатів, а також побудувати єдину систему оцінювання.

Слід зауважити, що моніторинг стану освітньої сфери України та її розвитку слід здійснювати з використанням сучасного наукового інструментарію. Статистичне обстеження інвестиційного розвитку сфери освіти України повинно бути комплексним, отже здійснюється на основі показників статистичних бюлетенів, збірників та відповідних форм статистичного спостереження.

Інвестиційний розвиток сфери освіти описує велика кількість індикаторів, вважаємо за доцільне виділити з-поміж них ті показники, які відображають кри-

тичні точки в розвитку освіти в Україні. Для відображення рівня інвестиційного розвитку сфери освіти доречно обрати показники обсягів її ВВП та наданих освітніх послуг. Основним показником спожитих ресурсів при цьому є обсяг освітніх інвестицій (капітальних (внутрішніх) та іноземних).

Відповідно до коефіцієнтів кореляції між ними, помітною (за шкалою Чеддока) та помірною (за шкалою Е. Голубкова) є кореляція між ВВП сфери освіти та обсягом освітніх послуг (0,61), а також між обсягом освітніх інвестицій та обсягом послуг освіти (0,65).

Протягом 2000 – 2014 рр. видатки зведеного бюджету на освіту перевищували ВВП цієї сфери, що характеризує її як дотаційну (рис. 3.3).

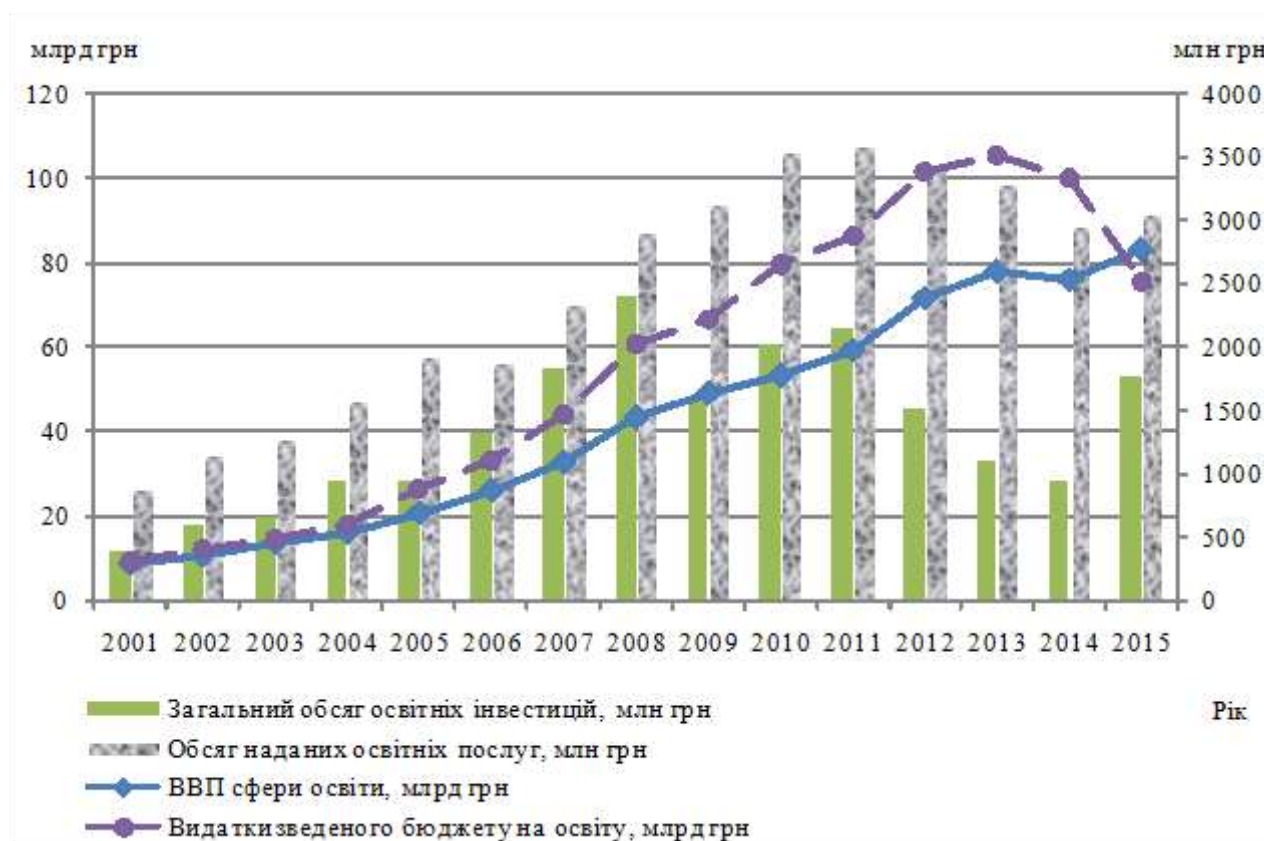

Рис. 3.3. ВВП сфери освіти, видатки зведеного державного бюджету на освіту, обсяги наданих освітніх послуг та освітніх інвестицій в Україні у 2001 – 2015 рр.

Джерело: побудовано на основі [60 – 74]

На тлі скорочення бюджетного фінансування цієї сфери (з 2013 р.) позитивним моментом є збільшення її ВВП у 2015 р. Крім того, обсяг наданих

освітніх послуг, починаючи з 2011 р., має стійку тенденцію до спаду, яка змінюється лише у 2015 р.

Період інерційності між процесами інвестування (капітального (внутрішнього) й іноземного) та збільшенням обсягів ВВП сфери освіти й наданих освітніх послуг досліджуються за допомогою значень коефіцієнта автокореляції (рис. 3.4), розрахованих із різними лагами зсуву [280; 281].

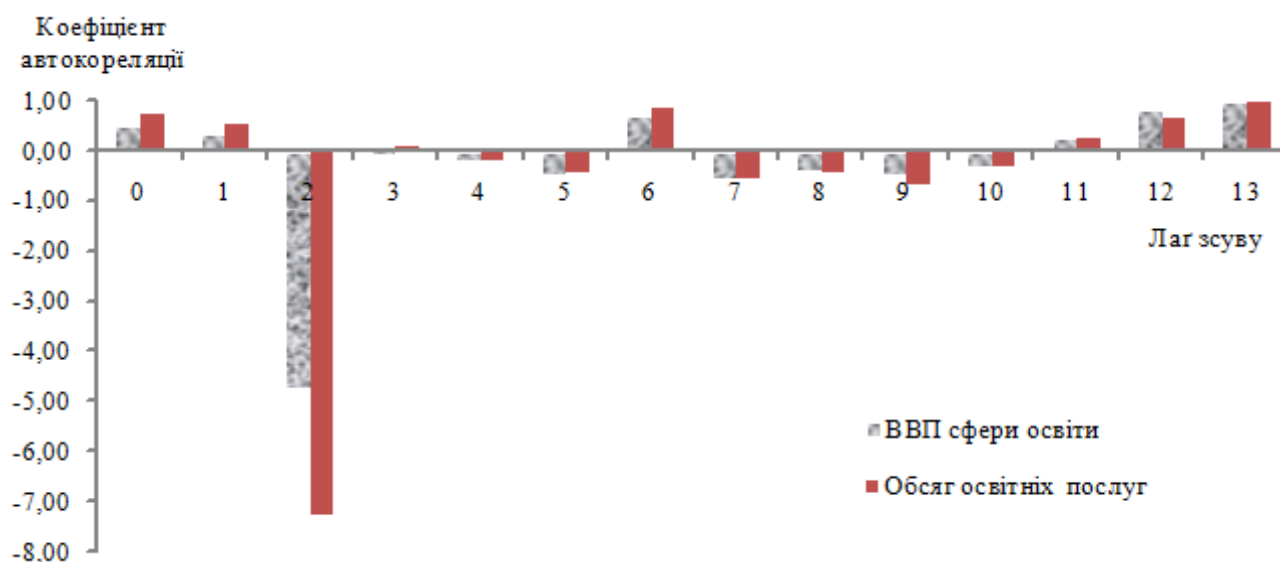

Рис. 3.4. Корелограма ВВП сфери освіти України та обсягу освітніх послуг

Джерело: розраховано автором на основі [59 – 74]

Значення коефіцієнту автокореляції для цих показників без зсуву дорівнює 0,5 та 0,76 (базове значення); а з урахуванням зсуву на 6 років воно становить 0,7 та 0,9 відповідно, що перевищує базове. Отже, період інерційності між процесами інвестування у сферу освіти та утворенням ВВП цієї сфери й нарощуванням обсягу освітніх послуг становить ≈ 6 років. Зокрема, падіння обсягів інвестування у 2008 – 2009 рр. позначилося на зниженні ВВП сфери освіти та обсягу освітніх послуг у 2013 – 2014 рр. Отже, освітні інвестиції повинні здійснюватись у межах довгострокової інвестиційної політики сфери освіти, що є запорукою її подальшого розвитку.

У процесі еволюції системи змінюються значення показників, які її характеризують. Здійснюючи рух у фазовому просторі, тобто послідовно рухаючись від однієї точки до іншої, система описує фазову криву, або

траєкторію. Зазначений підхід не використовує вісь часу та дозволяє відобразити циклічний характер динаміки показників системи. З математичної точки зору вісь часу проектується на фазові криві, тобто час визначає швидкість руху уздовж фазової кривої. Під час руху фазові криві притягуються до центрів тяжіння – аттракторів, які мають форму еліпса та називаються граничними циклами [282].

Аттрактором може бути притягуюча нерухома точка, періодична траєкторія, або деяка обмежена область з нестійкими траєкторіями всередині (як у дивного аттрактора). Фазові криві сходяться до них, як функції до лімітів. Динаміка системи, яка потрапила у граничний цикл, набуває циклічного характеру [282].

Для опису інвестиційного розвитку сфери освіти України обрано дві пари ендегенних показників (фазових змінних), які формують фазовий простір та виступають як система координат [283]: загальний обсяг освітніх інвестицій (капітальних (внутрішніх) та іноземних) та ВВП сфери освіти; загальний обсяг освітніх інвестицій та обсяг наданих освітніх послуг (рис. 3.5).

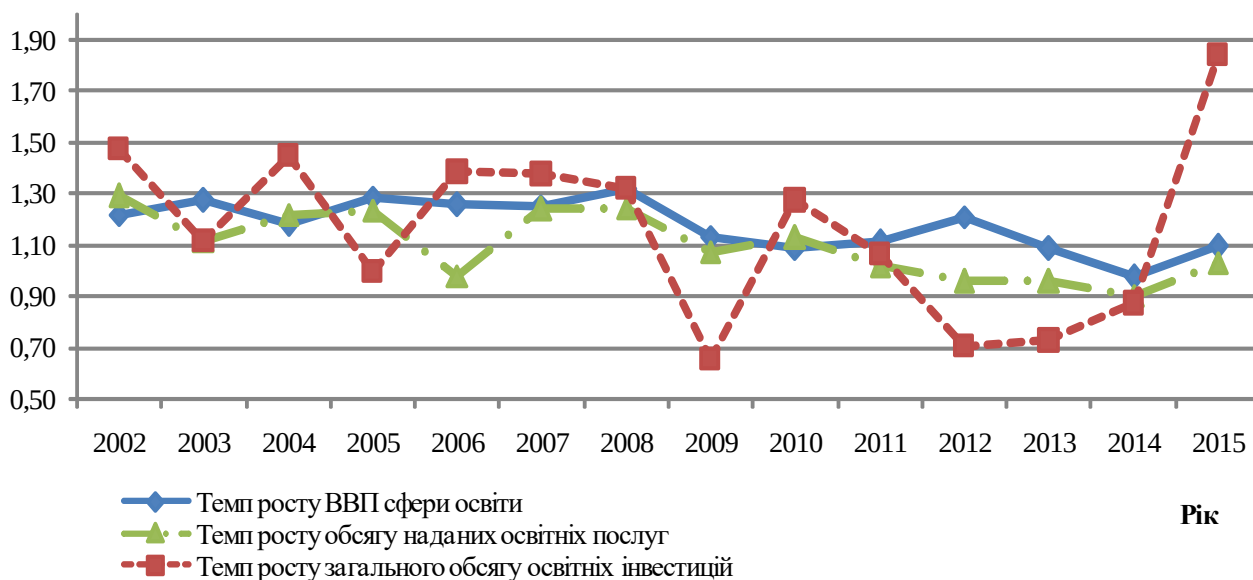

Рис. 3.5. Темпи росту ВВП сфери освіти, обсягів наданих освітніх послуг та освітнього інвестування в Україні у 2002 – 2015 рр.

Джерело: побудовано на основі [61 – 74]

У період 2002 – 2008 рр. простежується нестійка, але позитивна динаміка приросту ВВП сфери освіти, яка починаючи з 2009 р. стає негативною (рис. 3.6).

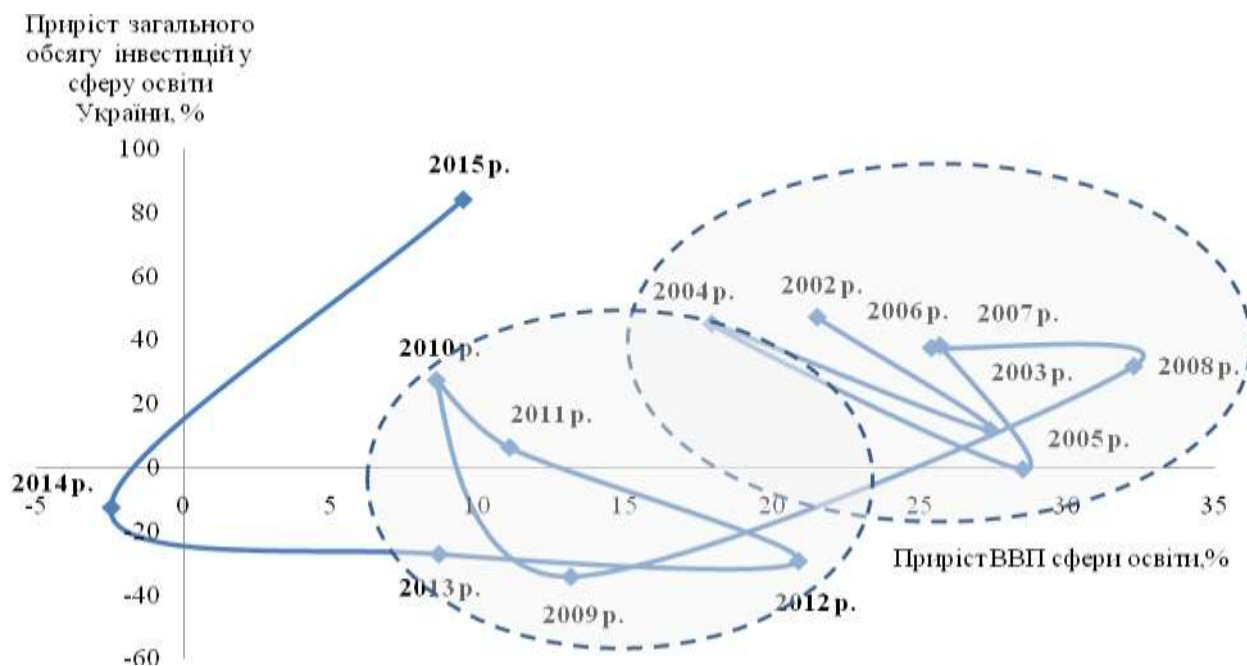

Рис. 3.6. Фазова крива ВВП сфери освіти та обсягу освітнього інвестування в Україні у 2002 – 2015 рр.

Джерело: побудовано на основі [61 – 74]

Це можна пояснити ситуацією зниження приросту витрат на оплату праці та податки при незначному збільшенні приросту валового прибутку (змішаного доходу) у сфері освіти. Обсяги освітнього інвестування протягом 2002 – 2012 рр. (незважаючи на різкі спади 2003, 2005 та 2009 рр. та наступні періоди стабілізації) також характеризуються тенденцією до зменшення.

Це свідчить про відсутність планомірного впровадження заходів інвестиційної політики, зокрема, щодо стабільного нарощування інвестиційних вкладень у сфері освіти України. Незважаючи на зменшення фінансування сфери освіти за рахунок бюджету починаючи з 2013 р. У 2012 – 2015 рр. ситуація з впровадженням освітніх інвестицій поступово змінюється. Це пояснюється збільшенням капітальних (внутрішніх) вкладень у сферу освіти та збільшенням іноземних освітніх інвестицій у національній валюті (переважно за рахунок різкого підвищення валютного курсу) [283].

Траєкторія фазової кривої темпів приросту ВВП сфери освіти та освітніх інвестицій в Україні в період 2002 – 2008 рр. та 2009 – 2013 рр. є рухом до

граничного циклу, що свідчить про стійкий циклічний інвестиційний розвиток сфери освіти.

При відносно плавній зміні обсягу освітніх інвестицій у 2009 р. наявна його різка стрибкоподібна зміна, яку В. Арнольд визначає поняттям «біфуркація» та розцінює як якісні трансформації в динамічній системі [284]. Це пов'язано із фінансово-економічною кризою 2008 – 2009 рр., що призвело до стрімкого падіння ВВП сфери освіти.

За 2002 – 2008 рр. також простежується нестійка, але позитивна динаміка приросту обсягу наданих освітніх послуг, яка починаючи з 2009 до 2014 р. стає негативною (рис. 3.7). Збільшення освітніх послуг у 2015 р. (на 2,95 %) відбулося за рахунок підвищення індексу цін, що не є стабілізацією ситуації.

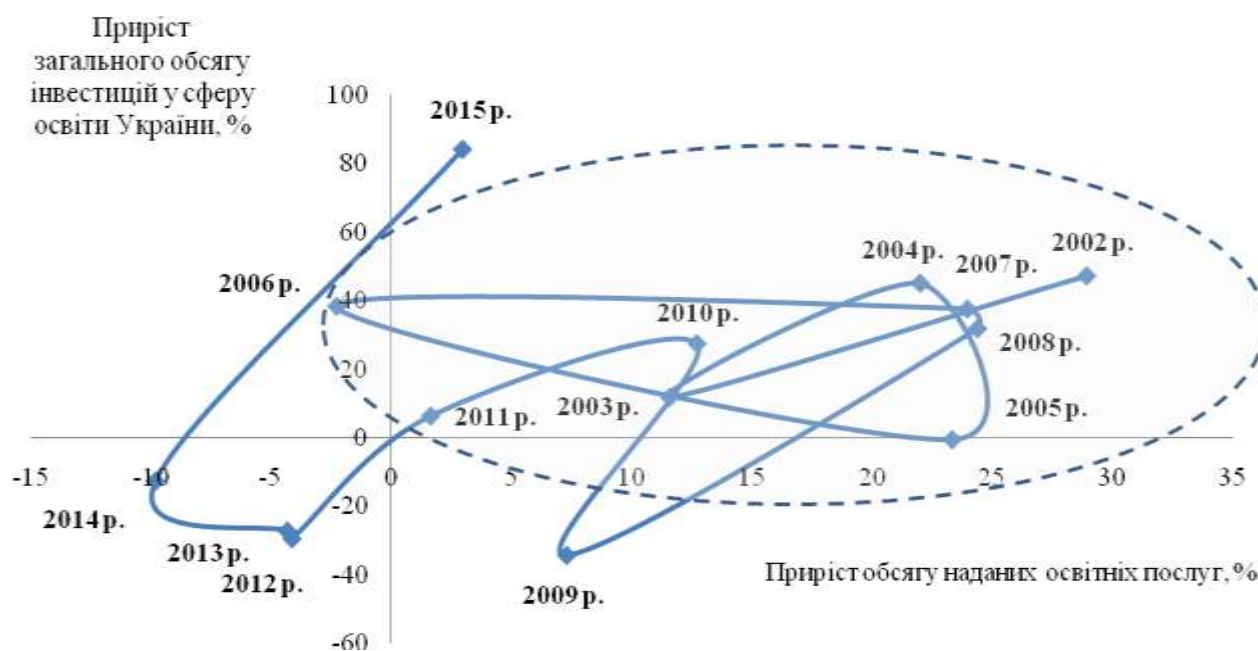

Рис. 3.7. Фазова крива обсягу наданих послуг освіти та освітнього інвестування в Україні у 2002 – 2015 рр.

Джерело: побудовано на основі [61 – 74]

Це можна пояснити ситуацією як зниження платоспроможного попиту у кризовий період 2008 – 2009 рр., так і зменшенням загальної чисельності студентів ВНЗ, які є найбільшим сегментом ринку освітніх послуг, які надаються на комерційній основі.

Траєкторія фазової кривої темпів приросту обсягу освітніх послуг та освітніх інвестицій в Україні в період 2002 – 2011 рр. свідчить про циклічний інвестиційний розвиток сфери освіти.

Отже, наявність аттракторів (дивних аттракторів) та точки біфуркації розглянутих фазових кривих констатує циклічний інвестиційний розвиток сфери освіти за рахунок якісних та кількісних змін.

ВВП сфери освіти розраховується за виробничим методом і за доходами [285] та категоріями кінцевого використання [286].

Відповідно до виробничого методу ВВП визначають як різницю між випуском (вартістю ринкових послуг недержавних навчальних закладів й фізичних осіб-підприємців, а також неринкових послуг державних та комунальних освітніх установ й підрозділів підприємств) і проміжним споживанням (матеріальні витрати, витрати на товари та послуги, які використані для виробничих потреб).

Відповідно до методу доходів ВВП є сумою оплати праці найманих працівників з урахуванням внесків на соціальне страхування, податків, валового прибутку (чистий прибуток та споживання основного капіталу) і змішаного доходу.

Відповідно методу за категоріями кінцевого використання, ВВП є сумою кінцевих споживчих витрат (домашніх господарств, сектору загального державного управління, некомерційних організацій, які обслуговують домогосподарства), валового нагромадження (валового нагромадження основного капіталу, зміни запасів матеріальних оборотних коштів, придбання за виключенням вибуття цінностей) та сальдо експорту-імпорту послуг.

Обсяг наданих освітніх послуг визначається як вартість вироблених та призначених для реалізації за економічно значущими цінами послуг та розмір поточних витрат державного та місцевих бюджетів на виробництво послуг, які надаються безкоштовно.

Для отримання динамічних рядів цих показників у формі індексів необхідно провести ланцюгову ув'язку. Співвідношення між ними за аналогією [287] для

макрорівня (сфери освіти) доцільно виразити як:

$$I_{ВВП} > I_n > I_i, \text{ або } \frac{I_{ВВП}}{I_i} > \frac{I_n}{I_i} > 1, \text{ або } I_{ВВП/i} > I_{n/i} > 1, \quad (3.1)$$

де $I_{ВВП/i}$ – темп росту мультиплікатора ВВП сфери освіти (відношення обсягів ВВП та інвестицій); $I_{n/i}$ – темп росту мультиплікатора наданих освітніх послуг (відношення обсягів освітніх послуг та інвестицій); I_i – темп росту загального обсягу освітніх інвестицій.

Зазначені мультиплікатори є показниками ефективності освітнього інвестування. Співвідношення між обсягами ВВП, послуг та інвестицій характеризує різні типи інвестиційного розвитку сфери освіти (рис. 3.8).

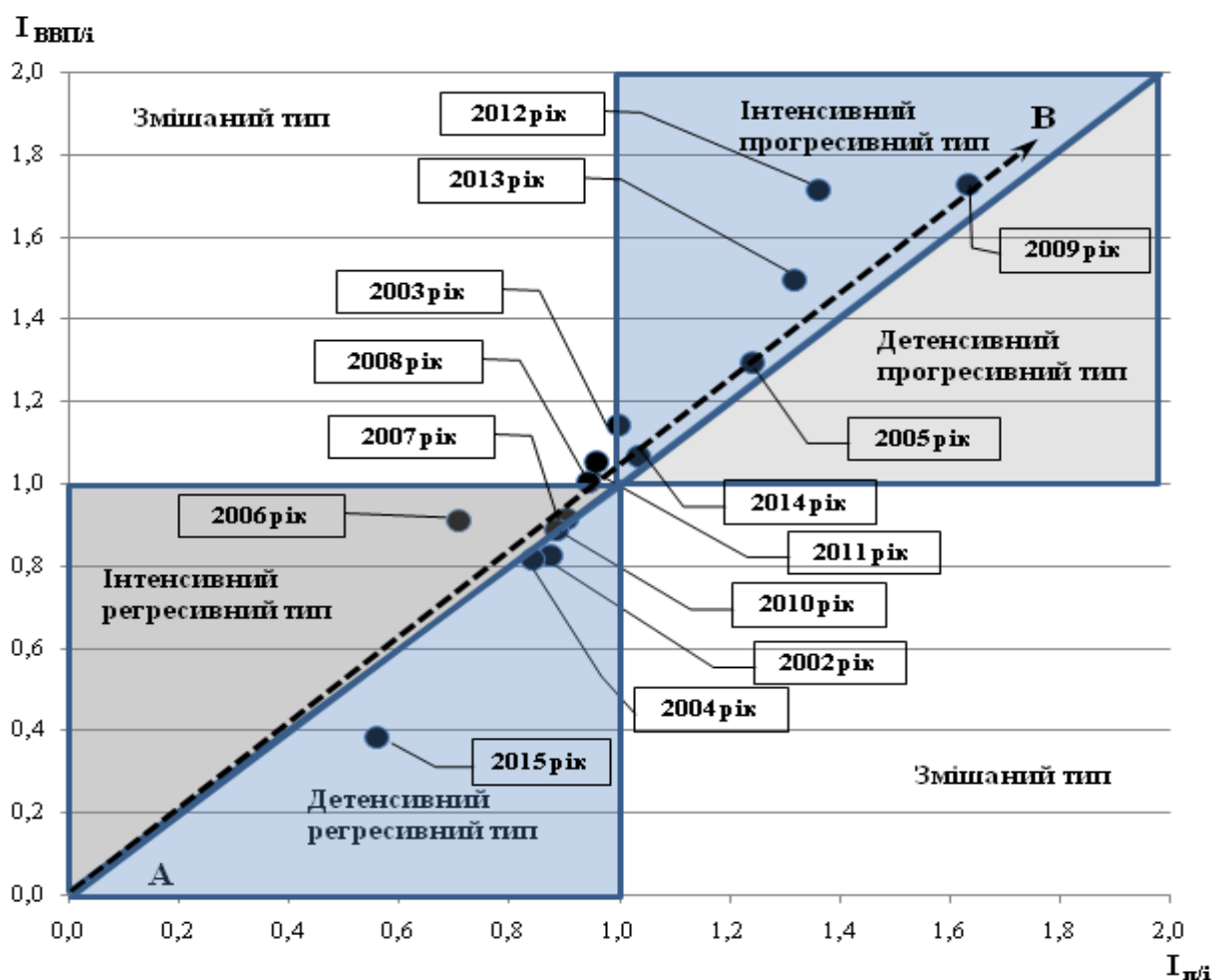

Рис. 3.8. Інвестиційний розвиток сфери освіти України у 2002 – 2015 рр.

Джерело: побудовано на основі [61 – 74]

Освітні інвестиції позначаються на збільшенні потенціалу сфери освіти, а отже, й обсягу освітніх послуг та їх якості, що викликає зростання ВВП цієї сфери швидшими темпами. Це дозволило сформулювати положення щодо освітнього інвестування, яке може бути використано під час моніторингу: задля забезпечення інтенсивного інвестиційного розвитку сфери освіти темпи росту її ВВП повинні перевищувати темпи росту обсягу освітніх послуг, які, у свою чергу, повинні бути більшими за темпи росту загального обсягу освітніх інвестицій. Це співвідношення відображає найбільш ефективний тип – інтенсивний. Отже, інвестиційні ресурси використовуються найбільш ефективно. З огляду на це цільова функція інвестиційного розвитку сфери освіти (IPCO) матиме вигляд:

$$\begin{aligned}
 IPCO &= f\left(I_{BBП/i}, I_{n/i}\right) \rightarrow \max \\
 i &= (i_k + i_i) \times (d_{ін} + d_{неін}) \rightarrow \min
 \end{aligned}
 \tag{3.2}$$

при $\begin{cases} BBП, n \rightarrow \max, \\ i, i_k, i_i \rightarrow \min, \\ d_{ін} \rightarrow \max, \\ d_{неін} \rightarrow \min, \\ BBП, n, i, i_k, i_i > 0, \\ d_{ін}, d_{неін} \geq 0. \end{cases}$

де $I_{BBП/i}$ – темп росту мультиплікатора ВВП сфери освіти, як відношення обсягів ВВП (ВВП) та інвестицій (i);

$I_{n/i}$ – темп росту мультиплікатора наданих освітніх послуг, як відношення обсягів послуг освіти (n) та інвестицій (i);

i – загальний обсяг освітніх інвестицій, млн. грн; i_k – обсяг капітальних освітніх інвестицій, млн. грн;

i_i – обсяг прямих іноземних освітніх інвестицій, млн. грн;

$d_{ін}$ – частка інноваційних інвестицій у загальному обсязі освітнього інвестування, %;

$d_{неін}$ – частка неінноваційних інвестицій у загальному обсязі освітнього інвестування, %.

Крім того, цільова функція враховує як обсяги капітальних (внутрішніх) та іноземних інвестицій, так і їх інноваційну спрямованість. Значення індексів досліджуваних показників потрапляють до певної області, що свідчить про тип інвестиційного розвитку сфери освіти та ефективність освітнього інвестування в Україні.

Екстенсивний тип розвитку, характеризує ситуацію, коли приріст інвестиційних ресурсів дорівнює приросту обсягів освітніх послуг та ВВП сфери освіти (графічне його вираження, це точки які знаходяться на діагоналі). Детенсивний тип розвитку свідчить про те, що витрачання інвестиційних ресурсів переважає над нарощуванням обсягів освітніх послуг та ВВП. У разі наявності такого співвідношення у сфері освіти інвестиційні ресурси використовуються неефективно, що свідчить про кризу та період спаду. Регресивним визначено тип розвитку при якому темп росту мультиплікаторів менше одиниці, що свідчить про зменшення показників. Прогресивний – темп росту мультиплікаторів більше одиниці, що свідчить про нарощування обсягів ВВП сфери освіти та освітніх послуг.

$\overline{AB}$ – вектор інвестиційного розвитку сфери освіти, спрямованість та нахил якого визначаються інвестиційною політикою. При цьому чим ближче значення ІРСО до вектору, тим вище ефективність освітнього інвестування.

Отже, точки у просторі характеризують стан інвестиційного розвитку сфери освіти України у певний момент часу, їх положення відносно відповідних зон – тип розвитку. Основним орієнтиром управління таким розвитком є його вектор, що визначає оптимальні параметри (ВВП сфери освіти, обсягів освітніх послуг та інвестицій) у межах інвестиційної політики у сфері освіти.

Результати аналізу свідчать, що сфера освіти України має нестійкий інвестиційний розвиток протягом тривалого часу та змінює його тип, який характеризується різними співвідношенням показників у динаміці [283].

Найкращий стан інвестиційного розвитку інтенсивно-прогресивний сфера освіти мала у 2005, 2009, 2012 – 2014 р., але протягом 2012 – 2014 рр. відбувалося падіння обсягів надання освітніх послуг, що не є позитивною тенденцією. Отже,

найбільш оптимальним є співвідношення мультиплікаторів у 2005 та 2009 р. Найгіршим станом ІРСО є 2015 р., коли збільшення обсягів освітніх інвестицій на 84% (у порівнянні із 2014 р.) зумовили несуттєве збільшення обсягів ВВП сфери освіти (на 9%) та обсягу освітніх послуг (на 3 %), що свідчить про наявність кризових явищ.

Щодо, 2008 та 2011 рр., то розвиток має змішаний тип, який виявляються, коли є зворотні тенденції щодо зміни обсягів освітніх послуг та ВВП сфери освіти.

Отже, при управлінні інвестиційним розвитком сфери освіти слід дотримуватись визначеного вектору розвитку, який визначатиме оптимальну пропорційність між основними показниками освітнього інвестування.

Рівень інвестиційної безпеки сфери освіти (як відношення загального обсягу освітніх інвестицій та ВВП сфери освіти) починаючи з 2008 р. має тенденцію до зниження, що характеризує спад розвитку цієї сфери (додаток Д, табл. Д.1).

Протягом 2002 – 2015 рр. цей показник зменшено у 3 рази, що не дозволяє відтворювати потенціал сфери освіти, здійснювати розширене відтворювання її основного капіталу, підтримувати конкурентоспроможність національної освіти, подолати кризові явища. Інвестиційна безпека забезпечується шляхом дотримання граничної норми інвестування, але для вітчизняної сфери освіти цей параметр у нормативних актах не встановлено.

Щодо інвестиційного мультиплікатору (відношення абсолютного приросту обсягу ВВП сфери освіти до абсолютного приросту обсягу освітніх інвестицій), то цей параметр також має нестійку динаміку та навіть від’ємне значення, що також не може характеризувати сфери освіти з позицій стійкого розвитку (додаток Д, табл. Д.1).

Щодо пропорційності росту зазначених показників, то слід зазначити, що певної пропорційності не спостерігається (рис. 3.9).

Протягом 2005, 2009 та 2012 – 2014 рр. розвиток сфери освіти характеризується як інтенсивний прогресивний. Але у 2002 – 2004, 2006 – 2008, 2010, 2011 та 2015 рр. ці показники менше одиниці.

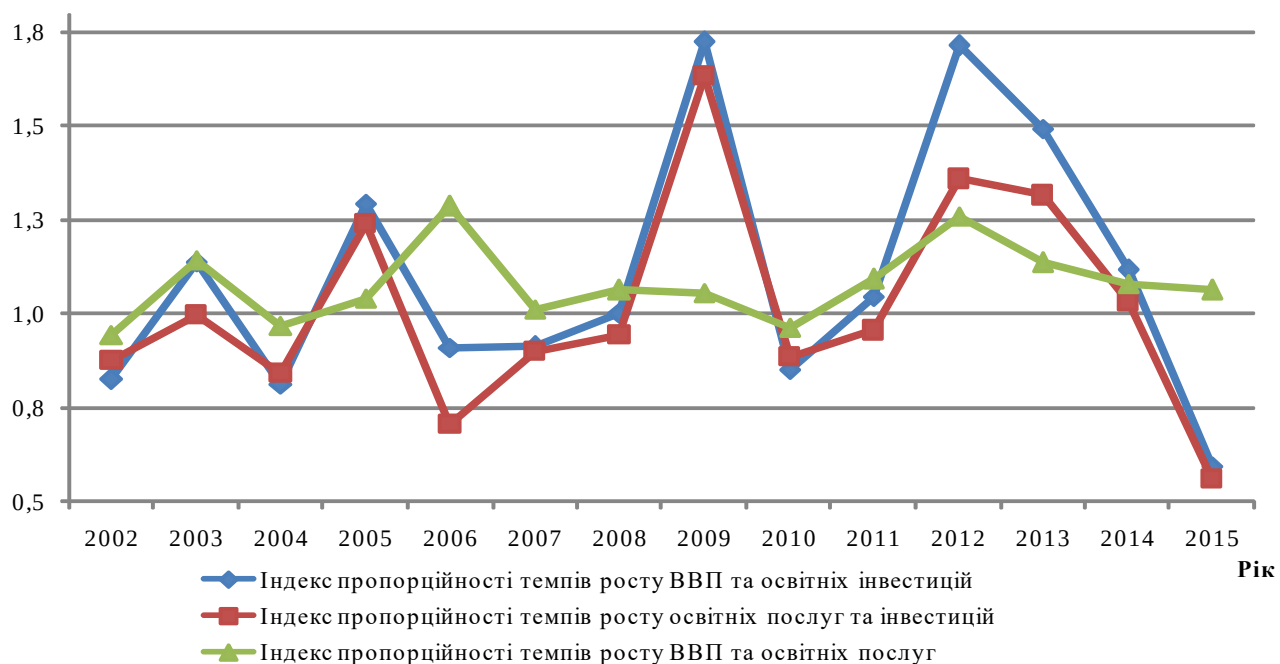

Рис. 3.9. Індекси пропорційності темпів росту ВВП сфери освіти, обсягів наданих послуг освіти та освітнього інвестування в Україні у 2002 – 2015 рр., %

Джерело: побудовано на основі [61 – 74]

Для виявлення інтенсивності темпів зростання показників освітнього інвестування доцільно застосувати метод періодизації (табл. 3.1).

Однорідні періоди обираються на основі величини коефіцієнта варіації, який розраховується з урахуванням поступового розширення інтервалу часу.

Ця методика матиме такі етапи [288]: розраховується середнє значення показника для перших двох рівнів часового ряду; оцінюється їх середнє квадратичне відхилення та коефіцієнт варіації; робиться висновок про однотипність певного періоду часу.

Коефіцієнт варіації – дорівнює відсотковому відношенню середньоквадратичне відхилення j -го показника до середнього значення.

$$v = \frac{\delta_j}{\bar{x}_j} = \frac{\sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}}{\bar{x}_j} \times 100, \quad (3.3)$$

Таблиця 3.1

**Результати періодизації динаміки детермінант інвестиційного розвитку
сфери освіти України у 2001 – 2015 рр.**

Середнє значення коефіцієнту варіації	Мінливість ознаки	Розмах варіації	Значення багатовимірної середньої показника	Період	Шкала динаміки
ВВП сфери освіти					
16 %	Середнє коливання	0,02	1,11 – 1,14	2001 – 2005 рр.	Прискорення зростання
26 %	Значне коливання	0,78	1,14 – 1,05	2006 – 2015 рр.	Уповільнення зростання
Обсяг наданих освітніх послуг					
18%	Середнє коливання	0,06	1,14 – 1,09	2001 – 2007 рр.	Уповільнення зростання
			1,84 – 0,99	2008 – 2015 рр.	Уповільнення зростання більш швидкими темпами (зокрема, збільшення обсягів протягом 2008 – 2011 рр. та їх зменшення у 2011 – 2015 рр.)
6%	Слабке коливання	0,85			
Обсяг іноземних інвестицій у сферу освіти					
1%	Слабке коливання	0,02	0,99 – 1,0	2002 – 2004 рр.	Уповільнення зростання
			5,31 – 1,09	2005 – 2010 рр.	Уповільнення зростання більш швидкими темпами (зокрема, зменшення обсягів у 2007 – 2008 рр.)
24%	Середнє коливання	4,40			
6%	Слабке коливання	0,67	0,42 – 1,09	2011 – 2013 рр.	Прискорення зростання
12%	Середнє коливання	0,97	2,29 – 1,32	2014 – 2015 рр.	Уповільнення зростання
Загальний обсяг освітнього інвестування					
20%	Середнє коливання	0,14	1,24 – 1,09	2001 – 2005 рр.	Уповільнення зростання
	Середнє коливання		1,85 – 1,01	2005 – 2015 рр.	Уповільнення зростання більш швидкими темпами (зокрема, збільшення обсягів у 2005 – 2008 рр., 2014 – 2015 рр., 2009 – 2011 рр., їх зменшення у 2008 – 2009 рр., 2011 – 2014 рр.)
20%		0,90			

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Якщо коефіцієнт варіації перевищить 33,3%, останній рівень треба включити до іншого періоду часу і почати пошук наступного періоду, починаючи з цього рівня. Варіювання вважається слабким, якщо $v < 10\%$, $11 < v < 25\%$ – середнім, або значним при $v > 25\%$.

Отже, завдяки методу періодизації виявлено однотипні періоди часу у динаміці основних детермінант інвестиційного розвитку національної сфери освіти.

Оцінювання чутливості загальних показників інвестиційного розвитку

сфери освіти України (ВВП та обсягу реалізованих освітніх послуг) при зміні певних чинників (обсягів капітальних (внутрішніх) й іноземних освітніх інвестицій, валютного курсу тощо) дозволяє встановити ступінь їх залежності, та виявити ті небезпечні фактори, які доцільно першочергово врахувати під час стратегічного та тактичного планування освітнього інвестування.

$$E = \left| \frac{NPV_{\bar{o}} - NPV}{(NPV_{\bar{o}} + NPV) : 2} : \frac{F_{\bar{o}} - F}{(F_{\bar{o}} + F) : 2} \right|, \quad (3.4)$$

де Π – показник інвестиційного розвитку сфери освіти України (ВВП, обсяг реалізованих освітніх послуг тощо); F – чинник розвитку.

Якщо коефіцієнт дугової еластичності більше або дорівнює одиниці, то чинник вважається небезпечним; менше – менш небезпечний фактор (додаток Д, табл. Д.2). Для обсягів освітніх послуг найбільш впливовими чинниками є кількість освітніх закладів, обсяги введення в дію нових основних засобів та загальний обсяг освітніх інвестицій (додаток Д, табл. Д.3). Отже, кількість освітніх закладів, загальний обсяг освітніх інвестицій та обсяги введення в дію нових основних засобів є найбільш впливовими чинниками ВВП сфери освіти. При цьому «небезпечним» чинником (який вимагає моніторингу й контролю) є обсяг капітальних, аніж іноземних освітніх інвестицій [283].

Дослідження коливань основних параметрів інвестиційного розвитку сфери освіти (ВВП сфери освіти та обсягу освітніх інвестицій) дозволяє виявити фази підйому та спаду, амплітуду коливань та тривалість циклів їх динаміки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Циклічність темпів приросту ВВП та капітальних інвестицій сфери освіти України у 2002 – 2015 рр.

№ з/п	Характеристики циклу	I цикл	II цикл	III цикл	IV цикл
Темп приросту ВВП сфери освіти					
1	Тривалість циклу	2002 – 2004	2004 – 2007	2007 – 2010	2010 – 2014
2	Фаза підйому циклу	2002 – 2003	2004 – 2005	2007 – 2008	2010 – 2012
3	Фаза спаду циклу	2003 – 2004	2005 – 2007	2008 – 2010	2012 – 2014
4	Амплітуда коливань	9%	11%	24%	22%
Темп приросту капітальних інвестицій сфери освіти					
5	Тривалість циклу	2002 – 2004	2004 – 2007	2007 – 2010	2010 – 2015
6	Фаза підйому циклу	2003 – 2004	2005 – 2007	2009 – 2010	2012 – 2015
7	Фаза спаду циклу	2002 – 2003	2004 – 2005	2007 – 2009	2010 – 2012
8	Амплітуда коливань	34%	55%	78%	118%

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Циклом є проміжок часу між двома однаковими станами економічної кон'юнктури (підйомами або спадами). Він характеризується амплітудою коливань (різницею між найбільшим і найменшим значенням показника протягом циклу) та тривалістю (періодом часу, за який здійснюється одне повне коливання).

У структурі циклу виділяють стадії (підйом, бум, спад та дно спаду), які відрізняються тривалістю та глибиною. Отже, темпи приросту основних параметрів інвестиційного розвитку сфери освіти України (ВВП та капітальних (внутрішніх) інвестицій) свідчать про наявність його короткострокових циклів з суттєвим підвищенням амплітуди коливань.

Варіація ознаки – різниця у числових значеннях ознак одиниць сукупності та їх коливання навколо середньої величини, що характеризує сукупність. Основними показниками, які її характеризують є: коефіцієнт та розмах варіації; середнє лінійне відхилення; дисперсія; середнє квадратичне відхилення [281]. Розмах варіації – різниця між найбільшим та найменшим значеннями ознаки:

$$R = x_{\max} - x_{\min} , \quad (3.5)$$

Середнє лінійне відхилення – арифметична середня з абсолютних значень відхилень ознаки варіантів від їх середньої арифметичної.

$$l = \frac{\sum |x - \bar{x}|}{n} , \quad (3.6)$$

Показники варіації також свідчать (табл. 3.3) про неоднорідність значень ознак (зокрема, коефіцієнт варіації перевищує 33%), а отже й наявність циклічних коливань у інвестиційному розвитку сфери освіти України.

Для оцінки рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України доцільно використовувати підходи таксономічного аналізу, методу розриву, відстаней, подібності тощо.

Таксономічний показник відображає рівень наближення показників інвестиційного розвитку сфери освіти до еталону, або їх віддалення від антиеталону [289, с. 89 – 90; 290]. Чим ближче його значення до одиниці, тим вищий рівень наближення, а отже й рівень розвитку.

Таблиця 3.3

**Показники варіації основних параметрів інвестиційного розвитку сфери
освіти України за 2002 – 2015 рр.**

№ з/п	Показники	Максимальне значення	Мінімальне значення	Розмах варіації	Середнє значення	Середнє лінійне відхилення	Середнє квадратичне відхилення	Коефіцієнт варіації
1	ВВП сфери освіти, млн. грн	83285,0	10819,0	72466,0	45465,3	21979,3	24840,4	55%
2	Загальний обсяг освітніх інвестицій, млн. грн	2420,6	599,1	1821,5	1422,9	478,9	547,6	38%
3	Капітальні інвестиції у сферу освіти, млн. грн	2322,0	581,0	1741,0	1317,3	450,0	903,8	69%
4	Прямі іноземні інвестиції у сферу освіти, млн. дол. США	36,7	3,3	33,4	14,5	8,7	8,4	58%
5	Прямі іноземні інвестиції у сферу освіти, млн. грн	233,9	17,6	216,3	105,6	58,8	69,5	66%

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Таксономічний аналіз включає наступні етапи. Перший етап – формування матриці спостережень (вихідних даних). До показників, які характеризуватимуть інвестиційний розвиток сфери освіти доцільно залучити наступні: загальна кількість закладів (x_1); чисельність здобувачів формальної освіти (x_2); чисельність зайнятого у сфері освіти населення (x_3); ВВП сфери освіти (x_4); обсяг реалізованих освітніх послуг (x_5); обсяги введення в експлуатацію нових місць у дошкільних, середніх та професійно-технічних навчальних закладах (x_6) та додаткових площ навчально-лабораторних будівель у вищих навчальних закладах (x_7); видатки державного бюджету на освіту (x_8); видатки місцевих бюджетів на освіту (x_9); інвестиції в основний капітал освітньої сфери (x_{10}); прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в освіту (x_{11}); питома вага інвестицій у сферу освіти у загальному обсязі інвестування країни (x_{12}); питома вага капітальних (внутрішніх) інвестицій у сферу освіти у загальному обсязі капітального (внутрішнього) інвестування країни (x_{13}); питома вага прямих іноземних інвестицій у сферу освіти у загальному обсязі іноземного інвестування країни (x_{14}); рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності (x_{15}) та чистий прибуток (збиток) (x_{16}) суб'єктів освітньої сфери; вартість введених в дію нових основних засобів сфери освіти (x_{18}) та їх загальна вартість (x_{17}); ступінь зносу

основних засобів (x_{19}); кількість освітніх установ, які займалися створенням і використанням передових технологій та ОПВ, використанням раціоналізаторських пропозицій (x_{20}). Ці показники аналізуватимуться за період 2002 – 2015 рр. Джерелом інформації є офіційні статистичні дані Державної служби статистики України.

Другий етап. Визначення квазіпостійних факторів, які не впливають на рівень розвитку, з їх подальшим виключенням з дослідження. Для цього за кожним показником перевіряється нерівність:

$$V_j < e, \quad (3.7)$$

$$V_j = \frac{\delta_j}{\overline{x_j}}, \quad (3.8)$$

$$\delta_j = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij} - \overline{x_j})^2}, \quad (3.9)$$

$$\overline{x_j} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij}, \quad (3.10)$$

де x_{ij} – фактичне значення j -го показника у i -й період часу; j – показник розвитку, $j = [1 \dots n]$; i – період часу (рядки матриці), $i = [1 \dots m]$; V_j – коефіцієнт варіації j -го показника; e – величина, яка задається аналітиком (0,01); δ_j – середньоквадратичне відхилення j -го показника; $\overline{x_j}$ – середнє значення j -го показника.

Крім того, за допомогою коефіцієнта варіації доцільно визначити й характеристику часового ряду показників за шкалою [139]: $V_j \leq 10\%$ – варіаційний ряд незмінний; $10\% < V_j \leq 12\%$ – середньої мінливості; $12\% < V_j \leq 20\%$ – мінливий; $20\% < V_j \leq 33\%$ – сильно мінливий; $V_j > 33\%$ – різномірний.

Усі показники є квазіпостійними, жоден не виключається.

Третій етап. З метою елімінації одиниць виміру та вирівнювання значень показників, які мають різний масштаб проводиться їх стандартизація (z_{ij}) (додаток Д, табл. Д.4).

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\delta_j}, \quad (3.11)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника у i -й період часу.

Четвертий етап. Знаходження координат еталону та антиеталону. Усі чинники (які характеризуються певними показниками) за характером впливу на рівень розвитку поділяються на стимулятори (якщо вищим значенням ознаки відповідає краща якість об'єкта) і дестимулятори (якщо нижчим значенням ознаки відповідає краща якість об'єкта) [291]. Серед факторів стимуляторів відбираються максимальні значення, а серед факторів дестимуляторів – мінімальні.

$$z_{0j} = \begin{cases} \frac{\max}{i} z_{ij}, \text{ якщо } j \in J \\ \frac{\min}{i} z_{ij}, \text{ якщо } j \notin J \end{cases}, \quad (3.12)$$

де J – множина показників.

Різні підходи таксономічного аналізу можуть надавати суперечливі результати оцінювання, отже для отримання об'єктивної оцінки доцільно одночасне залучення класичного та модифікованого підходів. У класичному підході еталон має максимальні значення стимуляторів, мінімальні – дестимуляторів. Модифікований підхід: антиеталон має мінімальні значення стимуляторів, максимальні – дестимуляторів.

П'ятий етап. Визначення таксономічних відстаней (відхилень) показників від еталонних (антиеталонних) значень за допомогою евклідової або хемінгової відстані та визначення інтегрального таксономічного показника.

Відповідно до класичного підходу, евклідова відстань:

$$c_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (z_{ij} - z_{0j})^2}, \quad (3.13)$$

Хемінгова відстань:

$$c_{i0} = \sum_{j=1}^n |z_{ij} - z_{0j}|, \quad (3.14)$$

$$d_{ki} = 1 - \frac{c_{i0}}{c_0} \rightarrow \max, \quad (3.15)$$

$$c_0 = \overline{c_0} + k \cdot s_0; \quad k = 3, \quad (3.16)$$

$$\overline{c_0} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m c_{i0}, \quad (3.17)$$

$$s_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (c_{i0} - \overline{c_0})^2}, \quad (3.18)$$

Відповідно до першого модифікованого підходу:

$$d_{mi} = \frac{g_{i0}}{g_0} \rightarrow \min \quad \text{або} \quad d_{mi} = 1 - \frac{g_{i0}}{g_0} \rightarrow \max, \quad (3.19)$$

$$g_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (z_{ij} - a)^2}; \quad a = 3, \quad (3.20)$$

$$g_0 = |-2a| \times \sqrt{n}, \quad (3.21)$$

Відповідно до другого модифікованого підходу:

Координати еталона – найкращі стандартизовані значення показників.

$$e_j = \begin{cases} \frac{\max_i z_{ij}, \text{ якщо } j \in J}{i} \\ \frac{\min_i z_{ij}, \text{ якщо } j \notin J}{i} \end{cases}, \quad (3.22)$$

Координати антиеталона – найгірші стандартизовані значення показників.

$$a_j = \begin{cases} \frac{\min_i z_{ij}, \text{ якщо } j \in J}{i} \\ \frac{\max_i z_{ij}, \text{ якщо } j \notin J}{i} \end{cases}, \quad (3.23)$$

Відстань між еталоном та антиеталоном:

$$d_{ea} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (e_j - a_j)^2}, \quad (3.24)$$

Відстань між стандартизованим значенням показника та антиеталоном:

$$d_{ia} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (z_{ij} - a_j)^2} \rightarrow \max, \quad (3.25)$$

Визначення інтегрального таксономічного показника:

$$w_i = \frac{d_{ia}}{d_{ea}} \rightarrow \max, \quad (3.26)$$

Шостий етап. Об'єднана оцінка рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України з використанням класичного та модифікованих підходів:

$$d_{0i} = \frac{(d'_{ki} + d'_{mi} + d'_{ki} + w'_i)}{4}, \quad (3.27)$$

Сьомий етап. Визначення категорії рівня розвитку відповідно до градації: $0 < d_{0i} \leq 0,2$ – дуже низький рівень розвитку; $0,2 < d_{0i} \leq 0,4$ – низький; $0,4 < d_{0i} \leq 0,6$ – середній; $0,6 < d_{0i} \leq 0,8$ – високий; $0,8 < d_{0i} \leq 1$ – дуже високий. Результати таксономічного аналізу (табл. 3.4 та рис. 3.10) свідчать, що рівень інвестиційного розвитку сфери освіти протягом 2002 – 2008 рр. є середнім та поступово зростає.

Таблиця 3.4

Результати таксономічного аналізу рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України у 2002 – 2015 рр.

Рік \ Показник	d_{ki} евклідова відстань	d_{ki} хемінгова відстань	d_{mi}	w_i	d_{0i}
2002	0,326	0,347	0,345	0,664	0,421
2003	0,358	0,357	0,359	0,653	0,432
2004	0,387	0,391	0,380	0,675	0,458
2005	0,458	0,459	0,422	0,689	0,507
2006	0,484	0,476	0,437	0,684	0,520
2007	0,554	0,532	0,460	0,693	0,560
2008	0,580	0,591	0,487	0,743	0,600
2009	0,470	0,478	0,444	0,675	0,517
2010	0,492	0,498	0,449	0,682	0,530
2011	0,461	0,476	0,381	0,708	0,506
2012	0,402	0,433	0,360	0,701	0,474
2013	0,364	0,411	0,347	0,705	0,457
2014	0,229	0,197	0,252	0,529	0,302
2015	0,042	0,045	0,142	0,469	0,174

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Починаючи з 2008 р. ця тенденція змінюється: у 2014 р. він характеризується як низький, а у 2015 р. – як дуже низький.

Для підтвердження достовірності висновків щодо рівня інвестиційного розвитку сфери освіти застосуємо методи відстаней (схожості) та метод розриву.

Як і таксономічний аналіз, метод відстаней (схожості) базується на зіставленні фактичних значень показників з еталонними і (чи) антиеталонними. Проте якщо згідно з методом таксономічного аналізу еталонне значення визначається серед значень ознаки, то метод відстаней і схожості дозволяє використати і інші значення, до яких прагне система (планові, оптимальні).

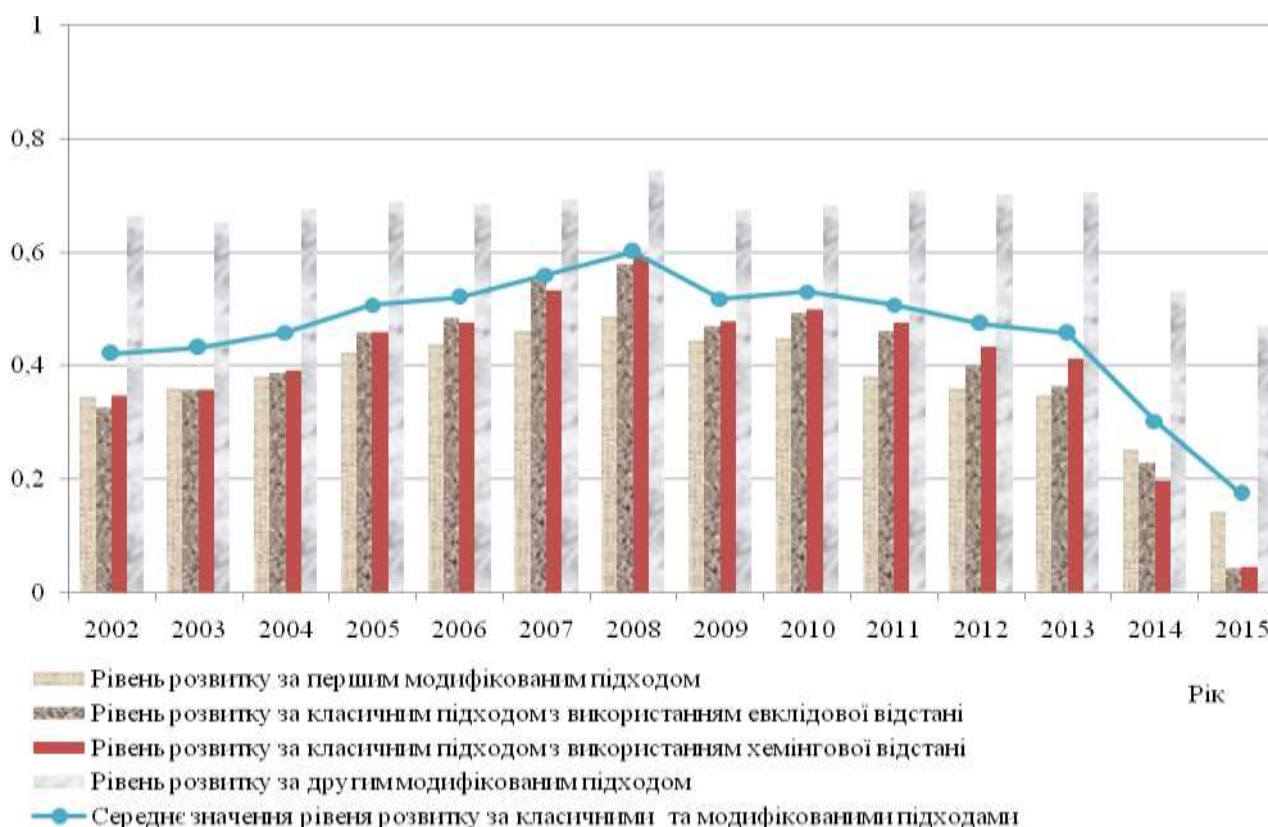

Рис. 3.10. Таксономічні показники рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України у 2002 – 2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Метод відстаней (схожості) також має два підходи: облік близькості об'єкту до еталону (класичний підхід) і віддаленості від початку координат (модифікований). Метод відстаней (схожості) та метод розриву застосовується у урахуванням основних аспектів інвестиційного розвитку (результативності освітнього інвестування, введення в експлуатацію об'єктів освітнього призначення, основних фондів, обсягів освітніх інвестицій та інфраструктури), які характеризуються певними показниками [292].

Так результативності освітнього інвестування характеризують: ВВП сфери освіти (y_1), обсяг наданих освітніх послуг (y_2), валовий прибуток (y_3); введення в експлуатацію об'єктів освітнього призначення: місць дошкільних (y_4), загальноосвітніх навчальних закладів (y_5) та ПТУ (y_6), площ навчально-лабораторних будівель ВНЗ I – II (y_7) та III – IV рівнів акредитації (y_8); основних фондів: вартість введених в дію нових основних засобів (y_9), ступінь їх зносу (y_{10}),

загальна вартість основних засобів сфери освіти (y_{11}); обсягів освітніх інвестицій: інвестицій в основний капітал освітньої сфери (y_{12}), прямих іноземних інвестицій (y_{13}); інфраструктура: чисельність здобувачів формальної освіти (y_{14}), кількість закладів освіти (y_{15}); чисельність зайнятого у сфері освіти населення (y_{16}). Зазначені показники аналізуватимуться за період 2001 – 2015 рр. Джерелом інформації є офіційні статистичні дані Державної служби статистики України. Відповідно до класичного підходу відбувається стандартизація вхідних ознак-симптомів та побудова матриці стандартизованих значень показників (p_{ij}) шляхом їх поділу на оптимальні (максимальні, або мінімальні) значення ($\text{opt } y_j$).

$$p_{ij} = \frac{y_{ij}}{\text{opt } y_j}, \quad (3.28)$$

Відстань між стандартизованим значенням показника та еталоном:

$$d_{ei} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (1 - p_{ij})^2} \rightarrow \min, \quad (3.29)$$

Міра подібності об'єкта до еталону:

$$\mu_i = \frac{1}{1 + d_{ei}}, \quad (3.30)$$

Відповідно до модифікованого підходу відстань між стандартизованим значенням показника та антиеталоном:

$$d_{ai} = \sqrt{\sum_{j=1}^n p_{ij}^2} \rightarrow \max, \quad (3.31)$$

Об'єднана оцінка рівня інвестиційного розвитку сфери освіти:

$$\mu'_i = \frac{\mu_i}{\mu_i^{\max}}, \quad (3.32)$$

$$d'_{ai} = \frac{d_{ai}}{d_a^{\max}}, \quad (3.33)$$

$$d_{0pti} = \frac{(\mu'_i + d'_{ai})}{2}, \quad (3.34)$$

Результати аналізу рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України методом відстаней (схожості) відображено у табл. 3.5 та на рис. 3.11.

Таблиця 3.5

**Результати аналізу рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України
методом відстаней (схожості) у 2001 – 2015 рр.**

Рік \ Показник	d_{ei}	μ_i	d_{ai}	d_{ei}'	μ_i'	d_{ai}'	$d_{opt\ i}$
2001	2,38	0,30	2,86	0,87	0,80	0,88	0,84
2002	2,75	0,27	2,37	1,00	0,72	0,73	0,72
2003	2,66	0,27	2,46	0,97	0,74	0,75	0,75
2004	2,63	0,28	2,56	0,96	0,75	0,78	0,77
2005	2,40	0,29	2,61	0,87	0,80	0,80	0,80
2006	2,28	0,30	2,76	0,83	0,83	0,85	0,84
2007	2,16	0,32	2,90	0,78	0,86	0,89	0,87
2008	1,71	0,37	3,26	0,62	1,00	1,00	1,00
2009	2,12	0,32	2,96	0,77	0,87	0,91	0,89
2010	2,04	0,33	3,15	0,74	0,89	0,97	0,93
2011	2,31	0,30	2,84	0,84	0,82	0,87	0,85
2012	2,27	0,31	2,69	0,83	0,83	0,82	0,83
2013	2,29	0,30	2,78	0,83	0,82	0,85	0,84
2014	2,53	0,28	2,49	0,92	0,77	0,76	0,77
2015	2,59	0,28	2,61	0,94	0,75	0,80	0,78

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Для визначення рівня розвитку сфери освіти можна застосувати метод «розриву», який надає узагальнюючий показник ступеня неузгодженості між поточним і необхідним станом [293].

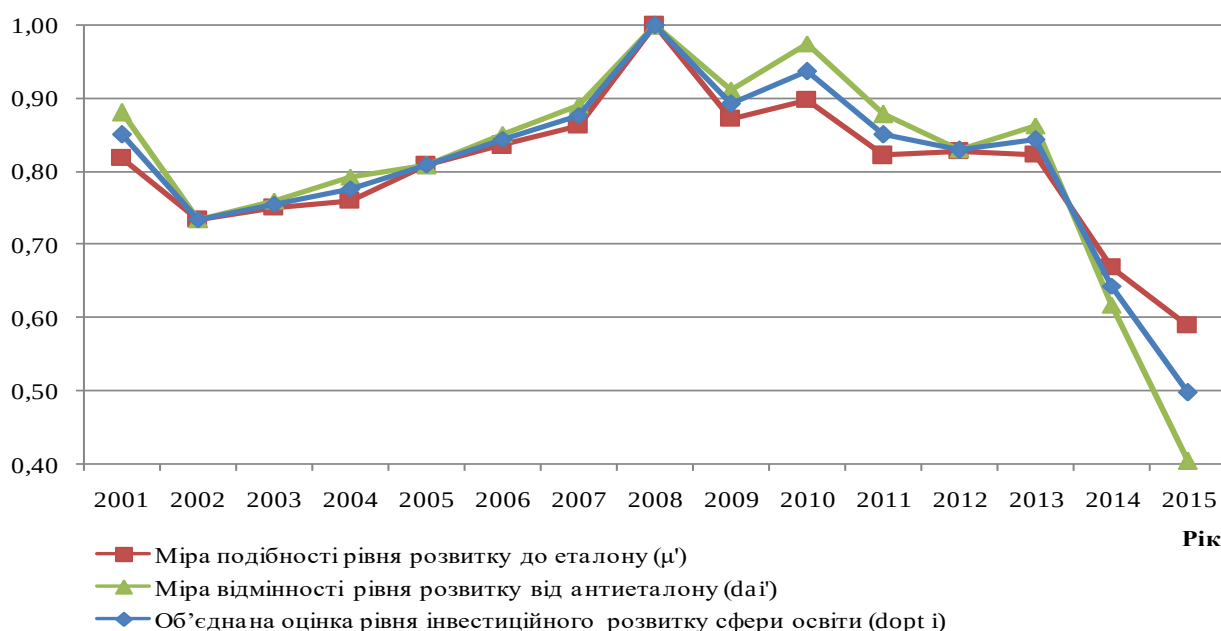

Рис. 3.11. Рівень інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі застосування методу відстаней (схожості) у 2001 – 2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 74]

Крім того, доцільним є розрахунок відносних показників «розриву», які дозволяють нівелювати різні розмірності показників. У інвестиційному розвитку

сфери освіти виділено п'ять основних аспектів: результативності освітнього інвестування, введення в експлуатацію об'єктів освітнього призначення, основних фондів, обсягів освітніх інвестицій та інфраструктури. Кожен з аспектів характеризується показниками важливості яких також враховується за допомогою коефіцієнтів ваги (додаток Д, табл. Д.5).

Оптимальним рівнем показників визначено їх максимально досягнутий рівень протягом аналізованого періоду (для ступеня зносу основних фондів – мінімальний). Відносний розрив за кожним показником інвестиційного розвитку сфери освіти (Δp_j^i):

$$\Delta p_j^i = \frac{y_{ij}}{\text{opt } y_j} \times 100, \quad (3.35)$$

де y_{ij} – фактичне значення j-го показника у i-й період часу; j – показник розвитку, $j = [1 \dots n]$; i – період часу, $i = [1 \dots m]$; $\text{opt } y_j$ – оптимальні (максимальні, або мінімальні) значення j-го показника.

Інтегральний показник відносного розриву (R^i) (рис. 3.12) який характеризує рівень інвестиційного розвитку сфери освіти (Δp_{ij}):

$$r_k^i = \sum_{j=1}^l \beta_j \times \Delta p_j^i, \quad (3.36)$$

$$R^i = \sum_{k=1}^5 \alpha_k \times r_k^i, \quad (3.37)$$

де k – група показників, яка характеризує певний аспект інвестиційного розвитку; $j = [1 \dots l]$ – показники, які залучені до певної групи k; α , β – вагові коефіцієнти.

Результати аналізу свідчать, що динаміка показника рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України із застосування таксономічного методу, методу відстаней (схожості) та методу розриву є ідентичною. Протягом 2002 – 2008 рр. відбувається поступовий підйом із наступним спадом починаючи з 2008 р. У 2010 та 2013 рр. відбувалися незначні підйоми (корегування), які не вплинули на загальну негативну тенденцію спаду [283].

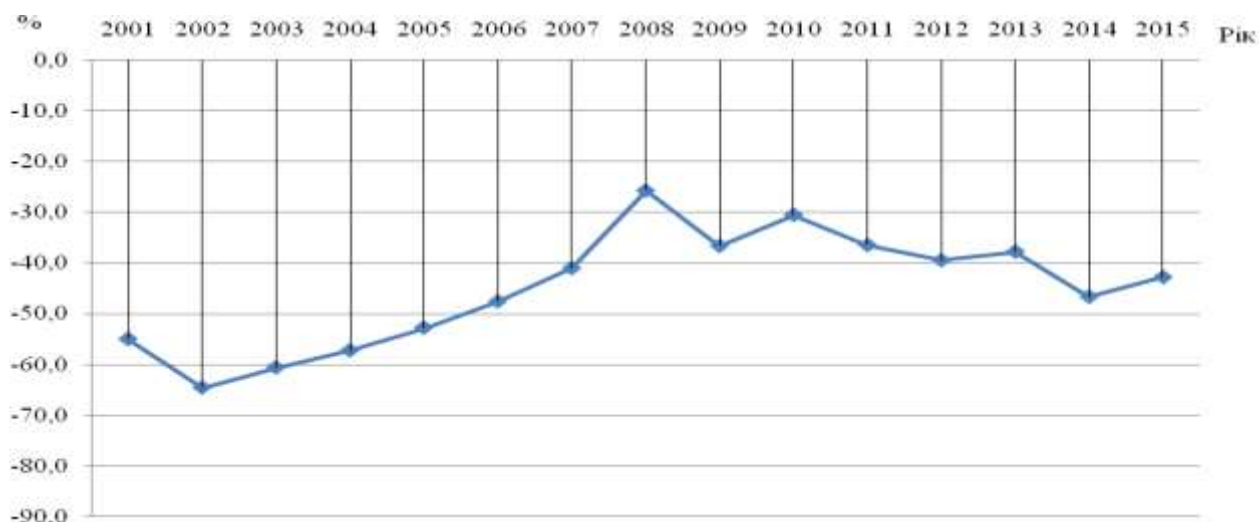

Рис. 3.12. Рівень інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі застосування методу розриву у 2001 – 2015 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором [60 – 74]

Використання індикативного методу [294] дозволяє встановити співвідношення показників інвестиційного розвитку задля обґрунтування розробки інвестиційної політики у сфері освіти.

Індикатором може бути показник, але для цього необхідно встановити його межі або критичні значення, дотримання або перевищення яких свідчить про зміну якісного стану.

У дослідженні індикаторами визначено показники, ланцюгові темпи росту яких, перевищуючи 1, свідчать про перехід від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого. Крім того, вони комплексно характеризують стан сфери освіти, є достатньо інформативними, не вимагають складних розрахунків та спираються на доступну інформаційну базу. Крім того, кризові явища у сфері освіти позначаються на сигналах таких індикаторів.

Для побудови індикативної моделі інвестиційного розвитку сфери освіти України на першому етапі передбачається формування системи показників, які характеризують зміни у цій сфері: загальна кількість навчальних закладів (z_1); чисельність здобувачів формальної освіти (z_2); ВВП сфери освіти (z_3) та фінансовий результат (z_4) сфери освіти; обсяг наданих освітніх послуг (z_5); обсяги

введення в експлуатацію нових місць у дошкільних, середніх та професійно-технічних навчальних закладах (z_6); обсяги введення в експлуатацію додаткових площ навчально-лабораторних будівель у вищих навчальних закладах (z_7); видатки зведеного бюджету України на освіту (z_8); інвестиції в основний капітал освітньої сфери (z_9); прямі іноземні інвестиції у сфері освіти (z_{10}); вартість введених в дію нових основних засобів у сфері освіти (z_{11}). Джерелом інформації є дані офіційної статистичної звітності [60 – 74].

На другому етапі відбувається нормативне упорядкування показників за рангами, що дозволяє відобразити динаміку ланцюгових темпів їх росту шляхом співвідношення [294]. Під час послідовного ранжирування з пари показників обирається той, який за умов інвестиційного розвитку має зростати швидше. Далі з ним порівнюється наступний показник. Процедура повторюється доки не буде обрано найбільш пріоритетний для розвитку показник, який й отримує перший ранг. В результаті ранжування отримано упорядкований (нормативний) ряд показників із відповідними рангами (від 1 до 11). При цьому основою ранжування є дотримання основного співвідношення між темпами росту ВВП сфери освіти, обсягу наданих освітніх послуг та загального обсягу освітніх інвестицій, що характеризує інтенсивний (ефективний) тип розвитку сфери освіти.

$$Iz_3 < Iz_5 < Iz_4 < Iz_{11} < Iz_6 < Iz_7 < Iz_9 < Iz_{10} < Iz_8 < Iz_2 < Iz_1, \quad (3.38)$$

де Iz_j – темп росту показника z_j .

Таке співвідношення не залежить від періоду часу та є бажаним протягом усього періоду функціонування сфери освіти.

Третій етап – розрахунок фактичних ланцюгових темпів росту показників (табл. 3.6). На четвертому етапі відбувається упорядкування показників за рангами (відповідно до їх ланцюгових темпів росту) (табл. 3.7). На п'ятому етапі відбувається упорядкування показників за рангами (відповідно до їх ланцюгових темпів росту). Шостий етап відбувається побудова матриці переваг для упорядкованого ряду показників (табл. 3.8). Значення «1» відповідає такому співвідношенню між i -м та j -м показниками, при якому ранг i -го показника є

вищим за ранг j -го показника, або дорівнює йому (тобто темп росту i -го показника випереджає темп росту j -го), значення «0» відображує зворотне співвідношення [294].

Таблиця 3.6

**Ланцюгові темпи росту показників інвестиційного розвитку сфери освіти
України у 2002 – 2015 рр.**

Рік \ Показник	z ₁	z ₂	z ₃	z ₄	z ₅	z ₆	z ₇	z ₈	z ₉	z ₁₀	z ₁₁
2002	0,99	0,99	1,22	1,22	1,29	0,55	0,19	1,28	1,43	0,00	0,63
2003	0,99	0,99	1,27	1,27	1,12	1,31	1,20	1,22	1,12	0,97	1,40
2004	0,99	0,99	1,18	0,26	1,22	1,16	0,76	1,22	1,46	1,03	1,05
2005	1,00	0,98	1,28	1,11	1,23	0,87	1,64	1,46	0,91	5,27	1,06
2006	0,99	0,98	1,26	0,63	0,98	1,04	0,66	1,26	1,34	1,81	1,16
2007	1,00	0,98	1,25	0,88	1,24	1,03	1,13	1,31	1,42	1,08	1,35
2008	1,00	0,97	1,32	1,13	1,24	1,23	1,54	1,38	1,41	0,53	1,14
2009	0,99	0,97	1,13	0,90	1,07	0,46	1,08	1,10	0,64	1,06	0,92
2010	0,99	0,97	1,09	1,14	1,13	1,15	0,47	1,20	1,23	1,97	1,01
2011	1,00	0,98	1,11	1,14	1,02	2,30	1,18	1,08	1,15	0,29	0,03
2012	1,00	0,99	1,21	1,36	0,96	0,62	1,24	1,18	0,70	0,89	2,70
2013	1,00	0,98	1,09	1,02	0,96	0,87	1,41	1,04	0,70	1,36	0,38
2014	0,90	0,87	0,98	0,59	0,90	0,45	0,26	0,95	0,80	1,96	1,74
2015	0,51	0,99	1,09	-0,83	1,03	0,30	0,10	0,76	1,88	1,64	0,52

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 74]

Таблиця 3.7

**Фактичні ранги показників інвестиційного розвитку сфери освіти України
(відповідно до ланцюгових темпів росту) у 2002 – 2015 рр.**

Рік \ Показник	z ₁	z ₂	z ₃	z ₄	z ₅	z ₆	z ₇	z ₈	z ₉	z ₁₀	z ₁₁
2002	7	6	4	5	2	9	10	3	1	11	8
2003	9	10	3	4	8	2	6	5	7	11	1
2004	8	9	4	11	3	5	10	2	1	7	6
2005	8	9	5	6	4	11	2	3	10	1	7
2006	7	8	4	11	9	6	10	3	2	1	5
2007	9	10	5	11	6	8	4	3	1	7	2
2008	9	10	4	8	5	6	1	3	2	11	7
2009	6	7	1	9	4	11	3	2	10	5	8
2010	9	10	7	5	6	4	11	3	2	1	8
2011	8	9	4	3	7	1	2	6	5	10	11
2012	6	7	4	2	8	11	3	5	10	9	1
2013	6	7	3	5	8	9	1	4	10	2	11
2014	4	7	5	9	6	10	11	3	8	1	2
2015	9	5	3	6	4	10	11	7	1	2	8

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 74]

Таблиця 3.8

Матриця нормативних переваг показників інвестиційного розвитку сфери освіти України

Показники та їх ранги		z ₁	z ₂	z ₃	z ₄	z ₅	z ₆	z ₇	z ₈	z ₉	z ₁₀	z ₁₁
		11	10	1	3	2	5	6	9	7	8	4
z ₁	11	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
z ₂	10	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
z ₃	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
z ₄	3	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
z ₅	2	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
z ₆	5	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1
z ₇	6	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	1
z ₈	9	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
z ₉	7	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1
z ₁₀	8	0	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1
z ₁₁	4	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 74]

Сьомий етап відбувається побудова матриці переваг для фактичного ряду показників для певного аналізованого періоду (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Матриця фактичних переваг показників інвестиційного розвитку сфери освіти України у 2002 р.

Показники та їх ранги		z ₁	z ₂	z ₃	z ₄	z ₅	z ₆	z ₇	z ₈	z ₉	z ₁₀	z ₁₁
		7	6	4	5	2	9	10	3	1	11	8
z ₁	7	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0
z ₂	6	0	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0
z ₃	4	0	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0
z ₄	5	0	0	1	1	1	0	0	1	1	0	0
z ₅	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
z ₆	9	1	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1
z ₇	10	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1
z ₈	3	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0
z ₉	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
z ₁₀	11	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
z ₁₁	8	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	1

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 74]

Восьмий етап побудова матриці збігів рангів для певного аналізованого періоду шляхом порівняння фактичних рангів з нормативними (табл. 3.10).

Розрахунки сьомого та восьмого етапів проводяться аналогічно для решти періодів.

Таблиця 3.10

**Матриця збігів рангів показників інвестиційного розвитку сфери освіти
України у 2002 р.**

Показники та їх ранги	z ₁	z ₂	z ₃	z ₄	z ₅	z ₆	z ₇	z ₈	z ₉	z ₁₀	z ₁₁
z ₁	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0
z ₂	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0
z ₃	1	1	1	1	0	1	1	0	0	1	1
z ₄	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1
z ₅	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1
z ₆	0	0	1	1	1	1	1	0	0	1	1
z ₇	0	0	1	1	1	1	1	0	0	1	1
z ₈	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0
z ₉	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
z ₁₀	0	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1
z ₁₁	0	0	1	1	1	1	1	0	0	1	1

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 74]

Дев'ятий етап – розрахунок кількості інверсій (тобто, неспівпадінь фактичних рангів показників із нормативними) та індикативного показника (індексу сталого розвитку [294]), (табл. 3.11):

$$ICP = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n m_i}{n(n-1)}, \quad (3.39)$$

де m_i – «0» елемент матриці збігів; i – показник, $i = [1 \dots n]$.

Таблиця 3.11

**Індикативний показник інвестиційного розвитку сфери освіти України
у 2002 – 2015 рр.**

№ з/п	Рік Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Кількість інверсій	42	32	50	50	62	50	44	52	58	42	48	56	60	44
2	Індикативний показник	0,6 2	0,7 1	0,5 5	0,5 5	0,4 4	0,5 5	0,6	0,5 3	0,4 7	0,6 2	0,5 6	0,4 9	0,4 5	0,6 0,6

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 74]

Чим ближче значення індексу сталого розвитку до одиниці, тим більша частка індикативних співвідношень реалізована в процесі управління освітнім інвестуванням, що свідчить про найвищий рівень розвитку (рис. 3.13).

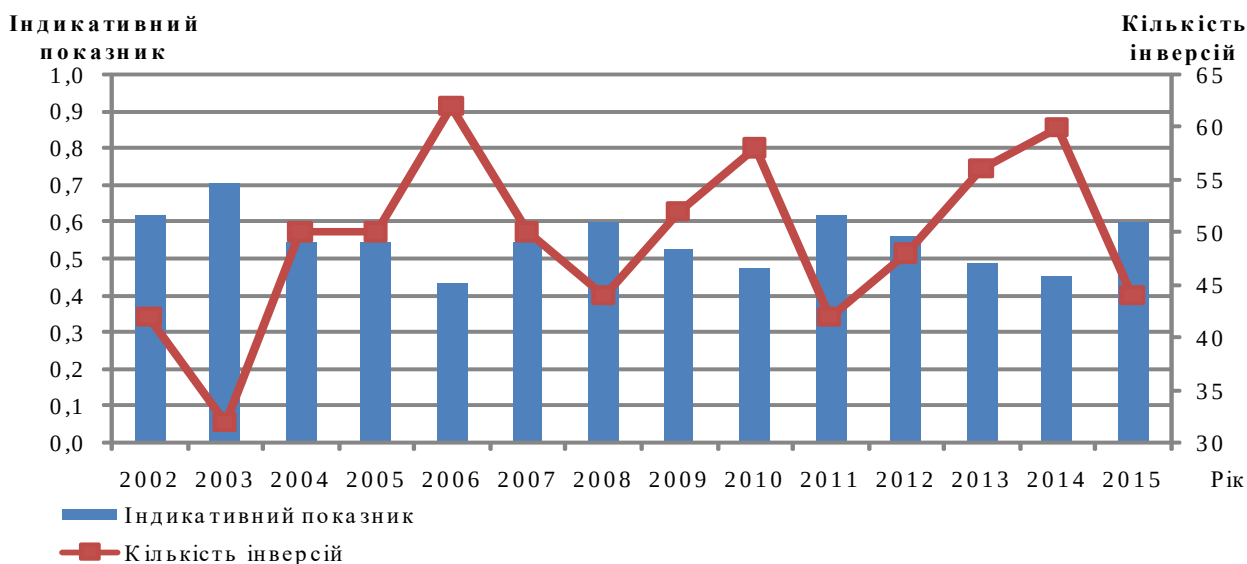

Рис. 3.13. Рівень інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі застосування індикативного методу у 2002 – 2015 рр.

Джерело: розраховано автором [61 – 74]

Результати аналізу свідчать про недостатню ефективність інвестиційної політики у сфері освіти України, адже не забезпечується випереджаюче зростання основних показників її інвестиційного розвитку (індекс сталого розвитку менший за одиницю протягом усього досліджуваного періоду) [283]. Запропоновані методологічні підходи дозволяють оцінювати як абсолютні виміри досягнень (статична модель), так і їх зміни за певний період (динамічна модель), що визначаються інвестиційною активністю суб'єктів освітньої сфери. Розроблені на основі запропонованих моніторингових підходів, моделі управління освітнім інвестуванням дозволяють: активізувати внутрішній потенціал освітньої сфери, покращити використання інвестиційних ресурсів тощо.

3.3. Моніторинг інвестування у сферу освіти України

Поточне фінансування освітньої сфери повинне формувати достатній обсяг коштів на забезпечення її функціонування, у той час як інвестиційні витрати необхідні для її інноваційного розвитку, що вельми актуально для України.

Обсяги інвестицій в основний капітал сфери освіти України мають нестійкий характер: зазнають підйомів та спадів через вплив національних та світових кризових явищ (рис. 3.14).

Крім того, незважаючи на зростання показників інвестування по Україні в цілому, ці показники у сфері освіти знижуються протягом 2011 – 2014 рр. Враховуючи високий темп інфляції в Україні, позитивний ефект від зростання інвестицій у сферу освіти у 2015 р. зводиться практично нанівець.

У структурі капітальних (внутрішніх), прямих іноземних інвестицій та в їх загальному обсязі інвестування країни в освітнє інвестування все більше втрачає позиції, що стає гострою проблемою сучасності (рис. 3.15).

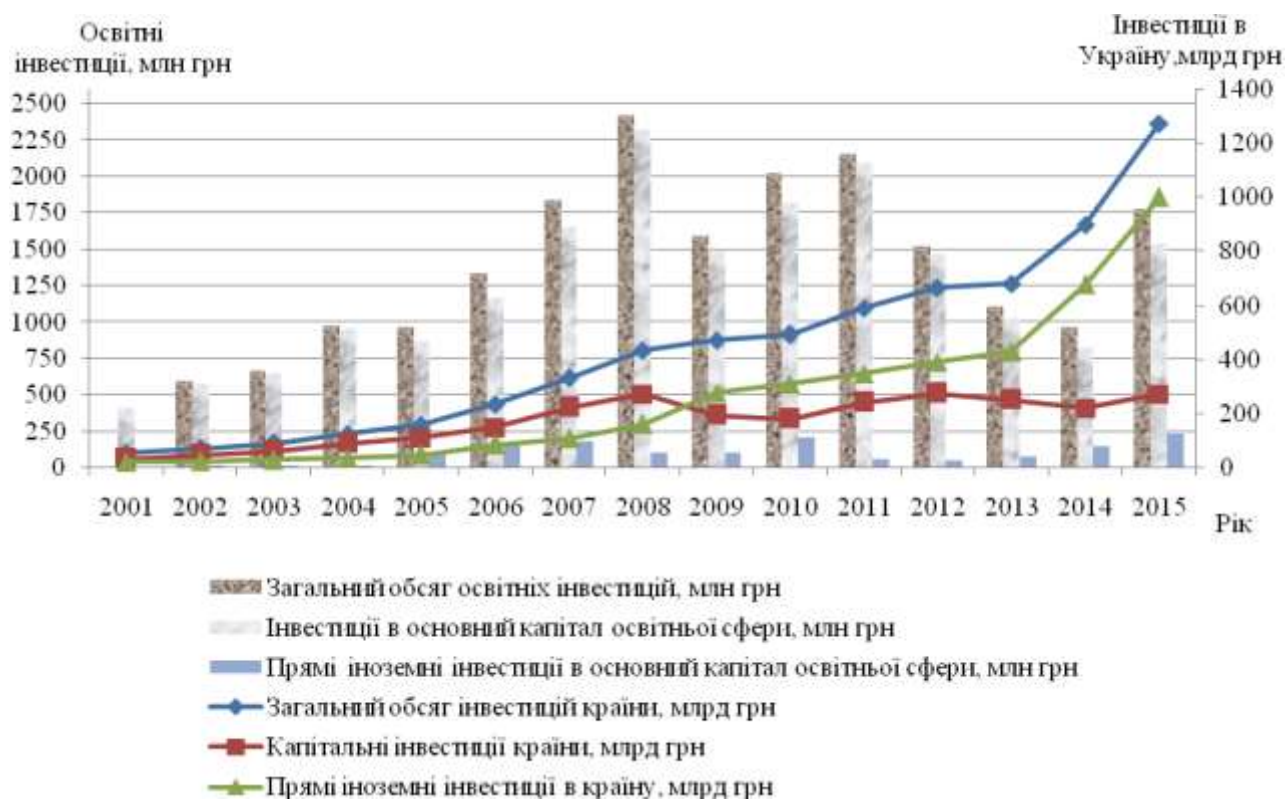

Рис.3.14. Інвестиції в Україну та національну сферу освіти у 2001 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [60 – 74]

Незважаючи на це, 2015 р. стає переломним періодом, який характеризується позитивною динамікою цих показників.

Не зважаючи на те, що питомі ваги показників освітнього інвестування у

загальному обсязі інвестування в Україні у 2015 р. збільшились, питома вага освітніх інвестицій не досягає 1% загального обсягу інвестування країни.

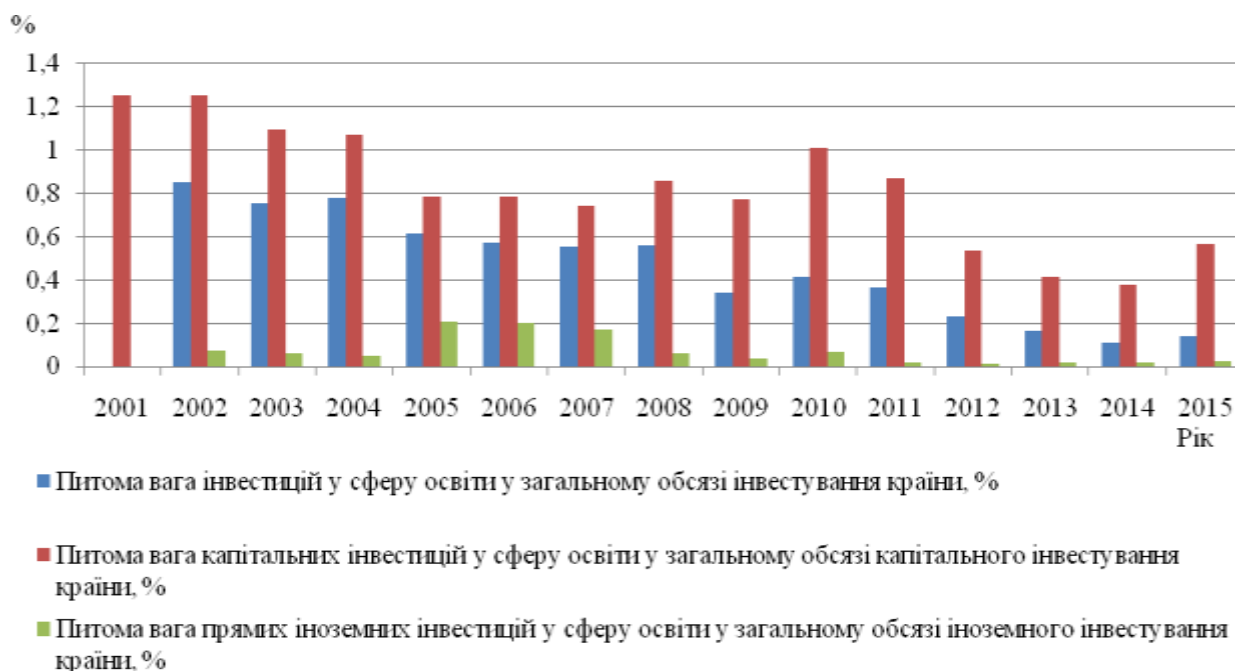

Рис.3.15. Освітні інвестиції у загальному обсязі інвестування в Україні

Джерело: складено автором за даними [60 – 74]

Прямі іноземні інвестиції (порівняно з обсягами вітчизняних капітальних (внутрішніх) освітніх інвестицій) є мізерним та складають лише 5 – 15 % (рис. 3.16), що свідчить про незначний вплив іноземного капіталу на розвиток вітчизняної сфери освіти.

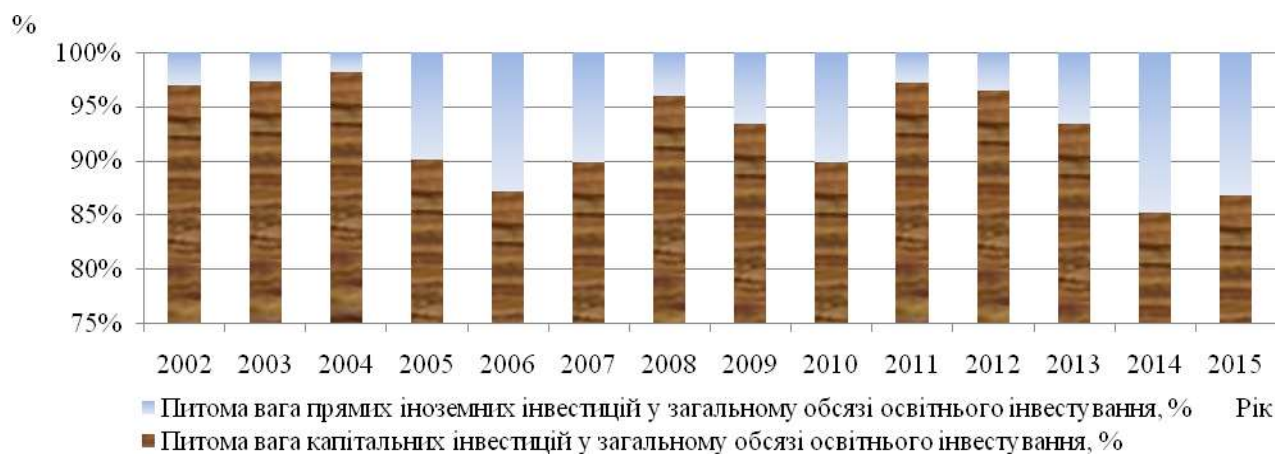

Рис.3.16. Структура загального обсягу освітнього інвестування в Україні у 2002 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [61 – 74]

Прямі іноземні інвестиції у вітчизняну освіту з 2002 р. збільшувались та досягли максимального обсягу у 2007 р. (36,7 млн дол. США), але надалі наявна тенденція до їх зменшення та стабілізації на достатньо низькому рівні (рис. 3.17).

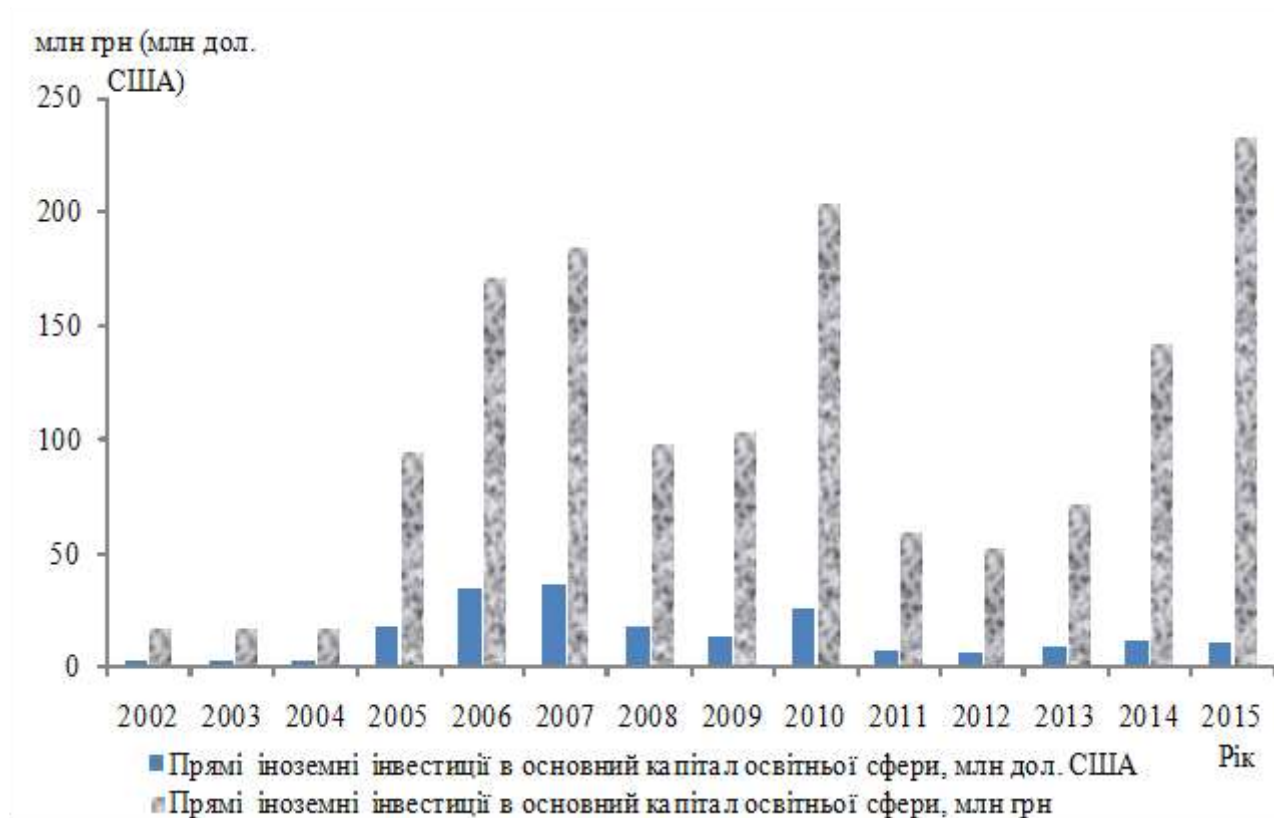

Рис.3.17. Прямі іноземні інвестиції у сферу освіти України у 2002 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [61 – 74]

Основними країнами-інвесторами, які здійснюють прямі інвестиції (у вигляді акціонерного капіталу) у вітчизняну сферу освіти є: Велика Британія, Російська Федерація, Польща, Нідерланди, Кіпр та США. На відміну від фактичного рівня іноземного освітнього інвестування у іноземній валюті (дол. США), показники цього інвестиційного джерела у національній валюті протягом 2012 – 2015 рр. зростають, причиною чого є зниження курсу національної валюти.

Сфера освіти України є малопривабливою для зовнішнього інвестування, адже вітчизняні освітні інвестиції є достатньо ризикованими та мають певні проблеми реалізації у ринкових умовах. Зовнішньоекономічна інвестиційна активність резидентів України щодо прямого інвестування (у вигляді

акціонерного капіталу) у сферу освіти інших країн відсутнє протягом усього аналізованого періоду (1991 – 2015 рр.)

Структура інвестицій в основний капітал освітньої сфери України за 2010 – 2015 рр. також зазнала змін: інвестиції в основний капітал початкової та загальної середньої освіти зазнали суттєвого скорочення, у той час як інвестиції у основний капітал вищої освіти стали пріоритетом (рис. 3.18). Слід зазначити, що в Україні питома вага капітальних (внутрішніх) витрат у найбільш інвестиційно привабливій підгалузі сфери освіти – вищій освіті складає 4,1%, що більше ніж вдвічі нижче за середній рівень країн ОЕСР (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) [1].

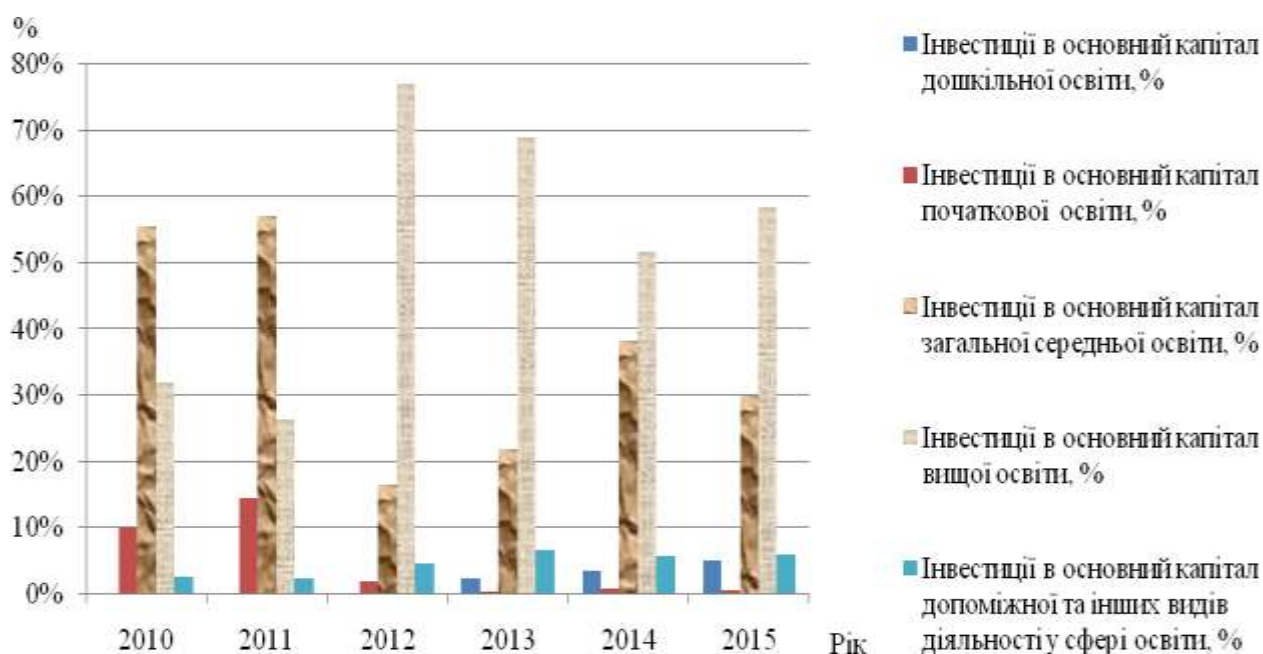

Рис.3.18. Структура інвестицій в основний капітал сфери освіти України (за рівнями системи освіти) у 2010 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [295]

Крім того, з'являється тенденція до збільшення інвестування допоміжної та інших видів діяльності у сфері освіти. Причиною такої ситуації є зміна пріоритетів інвестування: з інвестиційного фінансування певного рівня на цільове фінансування інвестиційних проектів матеріально-технічного забезпечення освіти.

Лева частка інвестицій в основний капітал у сфері освіти України фінансувалася за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Державна інвестиційна політика у сфері освіти України протягом 2010 – 2015 рр. змінює пріоритети (рис. 3.19).

Якщо у 2010 та 2011 рр. капітальне (внутрішнє) інвестування на рівні вищої освіти було співрозмірне із інвестуванням у загальну середню освіту та підвищувалась питома вага державних інвестицій на рівні початкової освіти; то починаючи з 2012 р. 80 – 90 % усіх державних капітальних (внутрішніх) інвестицій вкладаються у ВНЗ, інвестування інших рівнів освіти практично відсутнє.

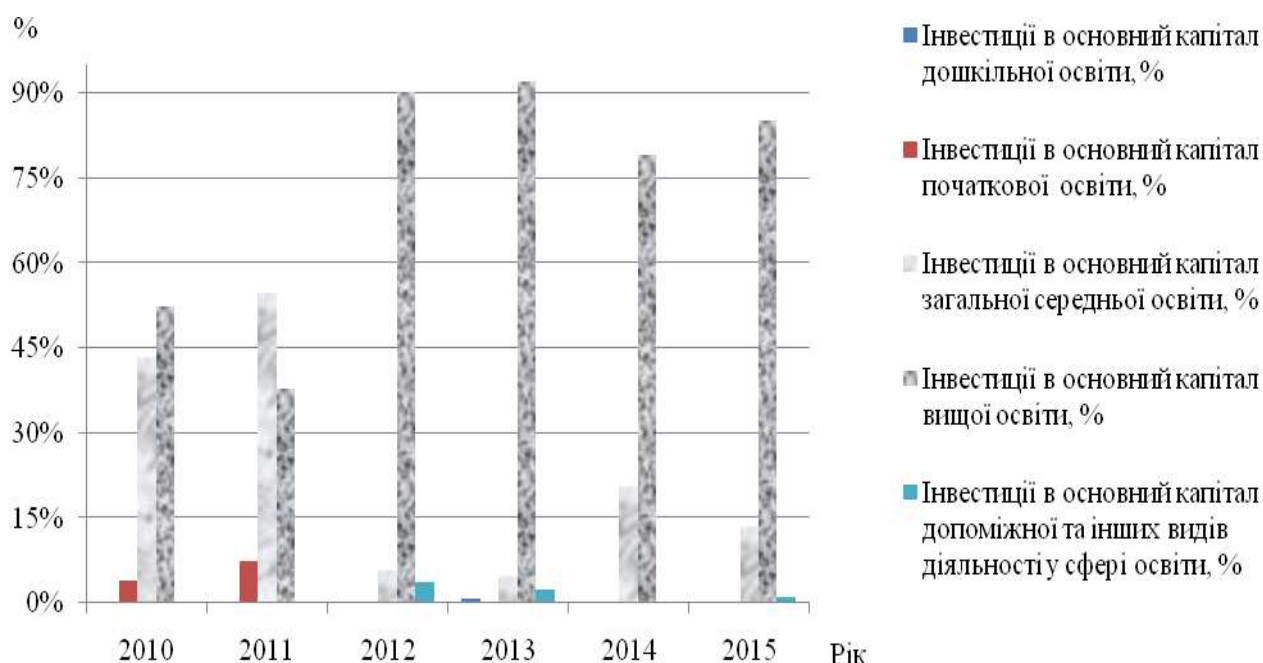

Рис.3.19. Структура інвестицій в основний капітал сфери освіти України за рахунок коштів державного бюджету (за рівнями системи освіти) у 2010 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [295]

Як позитивний момент, слід відмітити низку цільових інвестиційних програм, що досить успішно втілюються на загальнодержавному та регіональних рівнях, приклад, «Шкільний автобус», «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці», «Комплексна програма

забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін», «Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю» тощо.

Слід зазначити, що присутня певна диспропорція освітнього інвестування. На малі за розміром освітні установи (які в середньому складають ≈ 97 % загальної кількості закладів формальної освіти) припадає лише ≈ 26 % капітальних (внутрішніх) інвестицій. У той час, як середні за розміром освітні установи ($\approx 3\%$ їх загальної кількості) впроваджують 74% інвестицій в основний капітал [60 – 74].

Обсяги введення в експлуатацію додаткових місць та площ навчально-лабораторних будівель навчальних закладів в Україні (рис. 3.20) свідчать про практичну відсутність капітального будівництва та розширення навчальних установ.

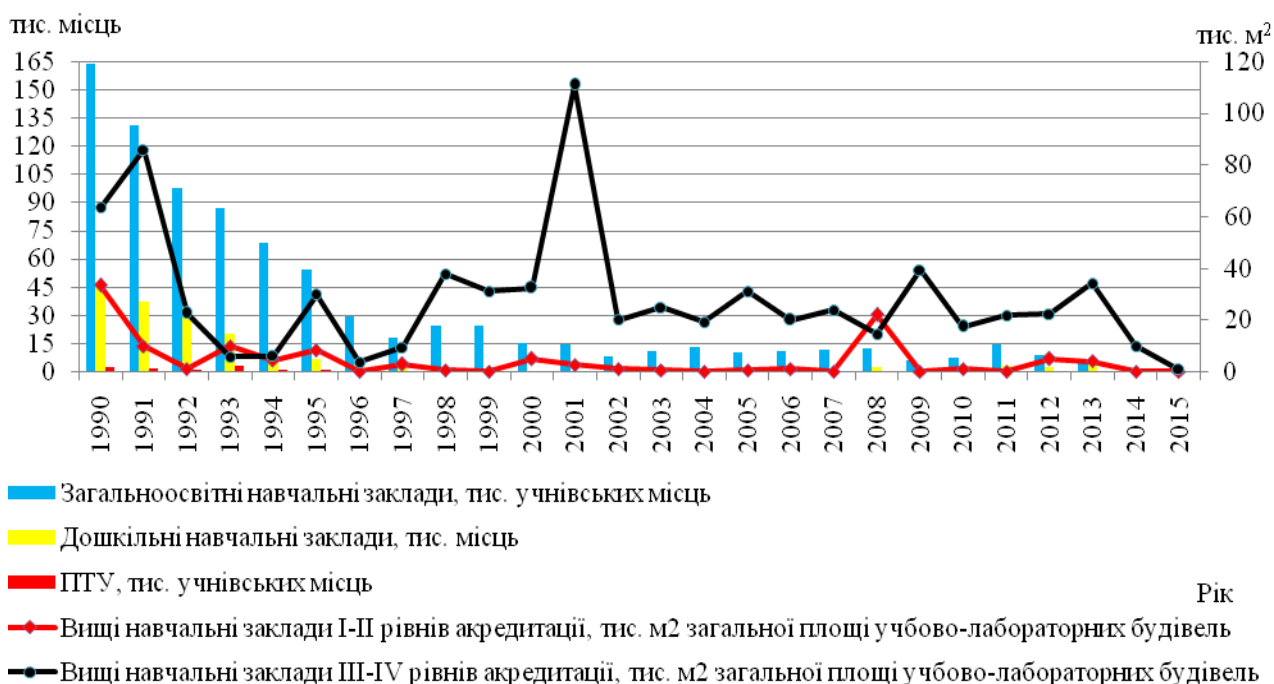

Рис.3.20. Введення в експлуатацію додаткових місць та площ у навчальних закладах в Україні у 1990 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [50 – 74]

Така ситуація пов'язана із зменшенням кількості установ, чисельності

здобувачів освіти та обсягів капітального будівництва об'єктів освітньої сфери.

Капітальне (внутрішнє) освітнє інвестування відображується на вартості основних засобів сфери освіти (рис. 3.21).

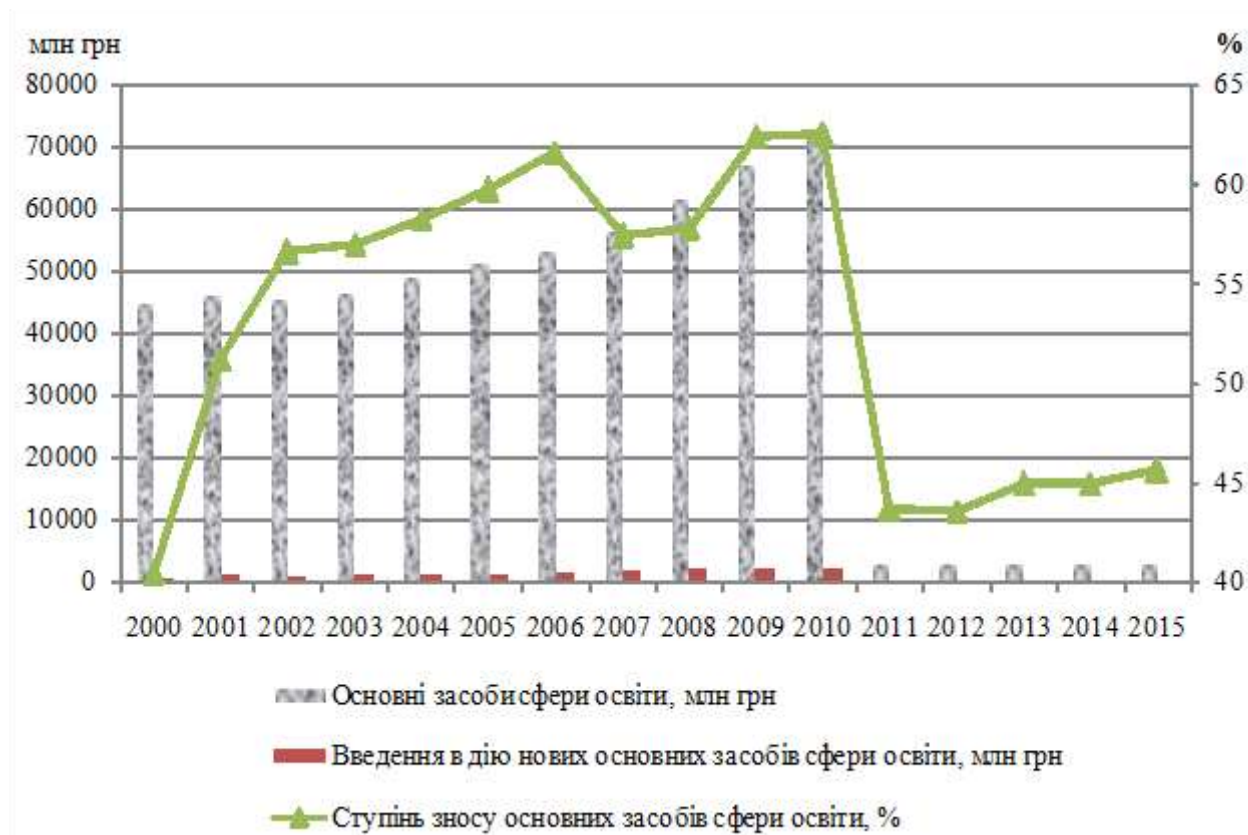

Рис.3.21. Введення в експлуатацію основних засобів сфери освіти України та їх ступінь зносу у 2000 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [59 – 74]

До 2000 р. вартість засобів освітньої сфери обліковувалася у сукупності із засобами сфери охорони здоров'я.

Протягом 2000 – 2010 рр. загальна вартість основних засобів сфери освіти України, як і вартість введених в експлуатацію нових засобів має тенденцію росту. Але при цьому вартість нових засобів складає лише від 0,9 до 5,2 % їх загальної вартості. Загальна вартість засобів збільшується через їх дооцінку. Отже, капітальне (внутрішнє) інвестування у сфері освіти не спричиняє суттєвого впливу на оновлення матеріально-технічної бази та ступінь зносу основних засобів, який має тенденцію зростання та сягає 62,5 % у 2010 р. Різниця між

показниками 2010 та 2011 рр. пов'язана із змінами методології статистичного обліку, зокрема, впровадженням оновленої Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД – 2010). За 2011 – 2015 рр. ситуація із капітальним освітнім інвестуванням не поліпшилася: введення в експлуатацію нових засобів практично відсутнє, а ступінь зносу має стійку тенденцію до зростання (45% у 2014 р.).

Статистичне дослідження основних засобів сфери освіти у 2011 р. свідчить, що найбільшу частку їх структури складають будівлі, споруди, передавальні пристрої – 58,9 % та земельні ділянки – 25,9%, у той час як машини та обладнання займають 6,9%.

Отже, пасивна частина основних засобів суттєво переважає активну, а навчальний процес попри наявність площ потребує забезпечення навчальним обладнанням й приладдям (зокрема, комп'ютерною технікою).

Структура валових капітальних (внутрішніх) інвестицій за напрямками інвестування відображена у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Валові капітальні інвестиції у сферу освіти України у 2010 – 2015 рр.

Показ- ник Рік	Капітальні інвестиції, млн грн	у тому числі							
		капітальні інвестиції у матеріаль- ні активи	з них:				капітальні інвестиції у немате- ріальні активи	з них:	
			у землі	у наявні будівлі та споруди	у будівництво та перебудову будівель	у машини та обладнання		у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права	у придбання програмного забезпечення
2010	79	69,7	0,1	3	29,1	32,3	9,3	2,3	4,5
2011	214,5	194,1	0,7	3,4	109,5	73,3	20,4	19,1	1,2
2012	192,7	190,2	0,1	6,3	100,6	72,3	2,5	1,7	0,8
2013	121,8	120,8	0,9	4,8	59,5	48,1	1	0,2	0,6
2014	121,8	118,5	0,1	2	56,8	52,8	3,3	0,3	2,1
2015	110,6	108,0	0,6	0,2	49,6	50,1	2,6	1,1	1,5
Структура, %									
2010	100	88,2	0,1	3,8	36,8	40,9	11,8	2,9	5,7
2011	100	90,5	0,3	1,6	51,0	34,2	9,5	8,9	0,6
2012	100	98,7	0,1	3,3	52,2	37,5	1,3	0,9	0,4
2013	100	99,2	0,7	3,9	48,9	39,5	0,8	0,2	0,5
2014	100	97,3	0,1	1,6	46,6	43,3	2,7	0,2	1,7
2015	100	97,6	0,5	0,2	44,8	45,3	2,4	1,0	1,4

Джерело: складено автором за даними [296]

Капітальні (внутрішні) інвестиції у освітній сфері спрямовувалися на капітальне будівництво та перебудову будівель для навчальних установ (36,8 – 52,2 %), а також придбання основних засобів (34,2 – 45,3 %).

Наявні тенденції зменшення обсягів капітального будівництва та збільшення обсягів придбання основних засобів. Обсяги капітального ремонту будівель та споруд зменшуються.

Обсяги інвестування за іншими напрямками є несуттєвими, так у 2015 р. у нематеріальні активи (2,4 %), зокрема, патенти, ліцензії, аналогічні права (1 %) й програмне забезпечення (1,4 %), землю (0,5 %) [296].

Інвестиційна привабливість регіональних систем сфери освіти України може бути охарактеризована середнім значенням питомої ваги чисельності здобувачів формальної освіти (рис. 3.22).

Так, протягом 1990 – 2015 рр. високий рівень інвестиційної привабливості мали м. Київ, Дніпропетровська та Харківська області (7 – 9 %), середній – Запорізька, Одеська, Львівська, Луганська, Донецька області та АР Крим (4 – 6 %). Інші регіони є інвестиційно непривабливими через невелику чисельність осіб, що здобувають формальну освіту (менше 3 %).

Щодо обсягів інвестицій в основний капітал сфери освіти України, то найбільшу середню питому вагу має м. Київ (21%) та Харківська область (10%), середню – Львівська (7%) та Одеська (6%) області.

Питома вага інших областей менш ніж 5% загального обсягу капітальних (внутрішніх) інвестицій.

У межах дослідження проведено XYZ-аналіз щодо інтенсивності інвестування у основний капітал сфери освіти.

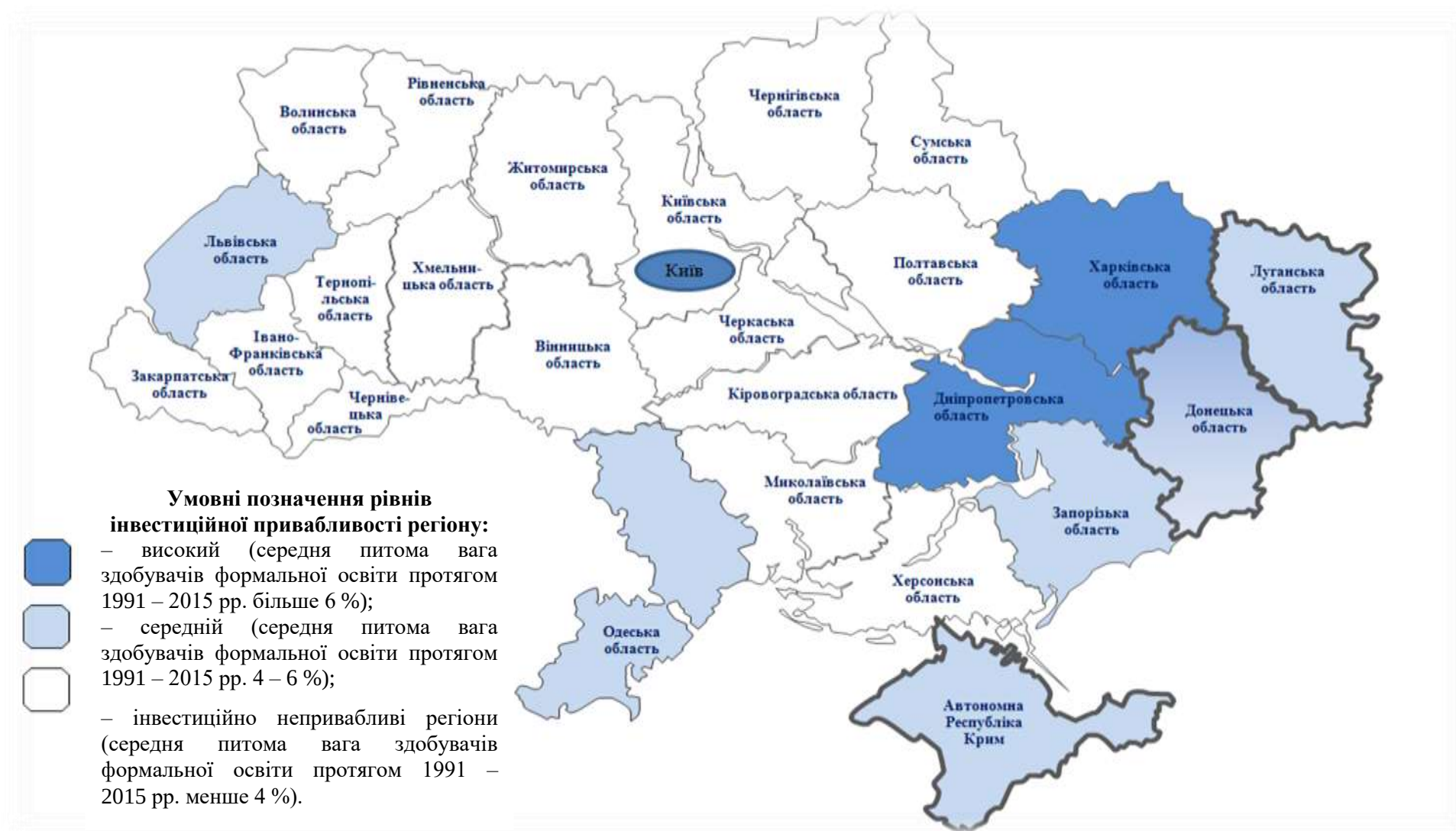

Рис.3.22. Інвестиційна привабливість регіональних освітніх систем в Україні

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [50 – 74]

Так, за результатами розрахунків коефіцієнту варіації регіони України поділено на групи із відповідними характеристиками інтенсивності інвестування (табл. 3.13 та рис. 3.23).

Таблиця 3.13

**Інтенсивність інвестицій в основний капітал сфери освіти України
у 1991 – 2015 рр.**

№ з/п	Групи	Межі коефіцієнту варіації	Регіони	Характеристика інтенсивності інвестування
1	X	$V < 15\%$	–	Інвестування має постійний характер
2	Y	$15\% < V < 50\%$	Вінницька, Дніпропетровська, Черкаська, Херсонська, Харківська, Тернопільська, Полтавська, Львівська, Луганська, Запорізька, Закарпатська, Житомирська області, м. Київ	Інвестування нестабільне, циклічне
3	Z	$V > 50\%$	АРК, Волинська, Донецька, Чернігівська, Чернівецька, Хмельницька, Сумська, Рівненська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Київська, Івано-Франківська області, м. Севастополь	Інвестування має нерегулярний характер

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Отже, жоден з регіонів не може бути охарактеризований, як такий, що має постійний характер освітнього інвестування. Практично половина регіонів має його нестабільний характер (циклічне збільшення та зменшення обсягів), а інша – характеризується нерегулярними інвестиціями.

З метою дослідження інвестиційного розвитку сфери освіти України (у регіональному розрізі) доцільно проаналізувати інтервальні структури освітнього інвестування за певні періоди часу. Моментні структури (за станом на певні моменти часу), зважаючи на їх специфічність, доцільно використовувати для аналізу джерел фінансування інвестицій та напрямів їх використання.

«Структурними зрушеннями або відмінностями є відмінності в структурі сукупності в періоди часу, які розглядаються в динаміці, тобто диференціація питомих ваг (часток) частин цих сукупностей» [103]. Такі зрушення виявлять за допомогою системи показників [103; 104].

Рис.3.23. Інтенсивність інвестицій в основний капітал сфери освіти України

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [295]

Вони мають як переваги так і недоліки (зокрема, наявність або відсутність меж й градацій), тому з метою підвищення обґрунтованості висновків щодо структурних зрушень у аспекті освітнього інвестування доцільно розглядати їх комплекс.

Завдяки аналізу структури освітнього інвестування можна виявити тенденції інвестиційного розвитку сфери освіти, тяжіння аналізованих об'єктів (інвестицій на рівні регіональних систем освіти) до певних центрів групувань, а також їх значимість (вагомість) у статистичній сукупності у певний момент або за період часу.

Отже, у межах дослідження проведено аналіз структурних зрушень інвестиції в основний капітал сфери освіти України протягом 2007 – 2015 рр. у регіональному аспекті на основі даних Статистичного бюлетеня «Капітальні інвестиції в Україні» [295].

Аналіз структурних зрушень або відмінностей інвестиції в основний капітал сфери освіти за 2007 – 2015 рр. включає [280, 281]:

- аналіз структурних зрушень інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України (додаток Е, рис. Е.1 – Е.6);
- аналіз структурних зрушень інвестицій в основний капітал сфери освіти України;
- аналіз рівня концентрації і централізації освітніх інвестицій та аналіз структурних зрушень за певний період (табл. 3.14).

Найбільшу середню питому вагу інвестицій в основний капітал за період 2007 – 2015 рр: має м. Київ (22 %), Харківська (11 %), Львівська (7 %) та Одеська (6%) області, а найменшу – Чернігівська (менше 1%).

Найбільшого абсолютного приросту питомої ваги інвестицій в основний капітал досягли Харківська, Вінницька та Запорізька області, а суттєвого зменшення приросту зазнали Київська та Чернівецька області.

Порівняно із 2007 рр. (окрім, Харківської, Вінницької та Запорізької області) показники приросту обсягу освітніх капітальних (внутрішніх) інвестицій покращено у Сумській, Рівненській, Одеській та Львівській областях.

Таблиця 3.14

Структурні зрушення у інвестиціях в основний капітал сфери освіти України у 2007 – 2015 рр.

№ з/п	Показник	Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєва, %		0,000	13,656	40,373	35,768	33,721	42,430	16,891	23,153	13,922
2	Інтегральний коефіцієнт структурних відмінностей А.Салаї, %		0,000	17,724	21,726	19,108	23,641	34,495	21,428	35,953	27,095
3	Індекс відмінностей або нормований лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень К. Гатєва		0,000	0,106	0,203	0,151	0,195	0,278	0,142	0,167	0,127
4	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинца (змінна база порівняння)		0,000	0,008	0,015	0,011	0,014	0,021	0,011	0,012	0,009
5	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинца (постійна база порівняння)		0,000	0,008	0,017	0,015	0,012	0,021	0,017	0,018	0,019
6	Лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень, %		0,000	21,174	40,565	30,196	39,024	55,576	28,367	33,474	25,425
7	Модифікований лінійний коефіцієнт структурних зрушень Н. Перстеневої		0,000	0,102	0,189	0,172	0,201	0,284	0,153	0,186	0,115
8	Нормований квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень К. Гатєва		0,000	0,038	0,105	0,089	0,088	0,145	0,066	0,083	0,012
9	Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинца		0,000	0,010	0,029	0,024	0,024	0,040	0,018	0,023	0,012
10	Модифікований квадратичний коефіцієнт структурних зрушень Н. Перстеневої		0,000	0,135	0,234	0,278	0,250	0,344	0,225	0,255	0,166
11	Квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень, %		0,000	31,365	67,375	46,658	49,395	74,615	37,829	39,102	66,008
12	Індекс відмінності двох структур або індекс В. Рябцева		0,000	0,097	0,298	0,261	0,246	0,315	0,120	0,166	0,099
13	Інтегральний коефіцієнт відносних відмінностей структур В. Рябцева та Г. Чудиліна		0,000	0,137	0,404	0,358	0,337	0,424	0,169	0,232	0,139
14	Коефіцієнт подібності або коефіцієнт косинус, градуси		0,000	0,984	0,839	0,872	0,891	0,883	0,973	0,954	0,983
15	Коефіцієнт нерівномірності розподілу С. Куришевої		0,755	0,411	0,409	0,378	0,420	0,582	0,663	0,849	0,573
16	Коефіцієнт концентрації		0,313	0,271	0,319	0,313	0,326	0,483	0,438	0,422	0,393
17	Індекс Херфиндаля-Хиршмана		8,460	7,319	6,281	6,084	7,400	16,098	14,503	11,176	9,765
18	Індекс ентропії		2,925	3,001	3,010	3,025	2,952	2,506	2,589	2,650	2,748
19	Лінійний коефіцієнт диференціації структур		0,313	0,271	0,319	0,313	0,326	0,483	0,438	0,422	0,393
20	Квадратичний коефіцієнт нерівномірності, %		22,23	19,38	16,36	15,72	19,59	35,88	33,49	27,86	25,09
21	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень за (m – 1) періодів		0,0024								
22	Індекс інтенсивності структурних змін за (m – 1) періодів		≈ 0								

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Суттєвого зменшення приросту (окрім, Київської та Чернівецької області) зазнали Івано-Франківська, Полтавська області та м. Київ. Отже, лідером освітнього інвестування за обсягами інвестицій є Харківська область, а аутсайдерами інвестиційної активності є Київська та Чернівецька, що свідчить про переміщення центру тяжіння освітнього інвестування.. Темп приросту питомої ваги інвестицій в основний капітал характеризує інтенсивність інвестування у регіональні освітні системи України. Результати аналізу свідчать, що найбільшу інтенсивність інвестиційних процесів у сфері освіти має Запорізька, Харківська та Вінницька області, а найменшу Київська (обсяги її освітніх інвестицій зменшуються). Відповідно до середнього рівня ланцюгових темпів приросту, лідером була Луганська область, яка за 2007 – 2015 рр. показувала найбільш високі стабільні темпи росту інвестицій. Крім неї високі темпи росту питомої ваги інвестицій в основний капітал сфери освіти демонструють Запорізька та Сумська області. Порівняно із 2007 р. найбільші темпи приросту мають Запорізька, Сумська, Харківська та Вінницька області, що свідчить про цілеспрямованість інвестиційної політики освітньої сфери цих регіонів [297].

Найнижчі показники мають Чернівецька та Київська, що характеризує політику інвестування їх освітніх систем, як незадовільну. Наступний етап моніторингу передбачає аналіз структурних зрушень інвестицій в основний капітал сфери освіти України протягом 2007 – 2015 рр. за допомогою специфічних індексів порівняння структури інвестування двох послідовних періодів (додаток Е).

Діапазон зміни інтегральних коефіцієнтів структурних зрушень К. Гатєва та структурних відмінностей А.Салаї (13,7 – 42,4) та (17,7 – 36,0) відповідно. Динаміка цих індексів свідчить про нестабільність структурних змін інвестиції в основний капітал сфери освіти України, циклічність їх інтенсивності. Структурні регіональні відмінності є істотними, а сама регіональна структура освітніх капітальних (внутрішніх) інвестицій – нестабільна (індекси більше 10% протягом усього аналізованого періоду).

Значення індексу відмінностей або нормованого лінійного коефіцієнту

абсолютних структурних зрушень К. Гатєва для освітнього інвестування коливається у межах $(0,1 - 0,3)$, що характеризує зміни структури, як незначні.

Значення лінійних коефіцієнтів абсолютних структурних зрушень Л. Казинца для освітнього інвестування коливається у межах $(0,01 - 0,02)$, що характеризує зміни його структури, як малі структурні зрушення.

Величина лінійного коефіцієнту відносних структурних зрушень $(21,2 - 55,6)$ освітнього інвестування свідчить про нестабільну інтенсивність зміни питомих ваг інвестицій у регіональні освітні системи України. Різкі відносні структурні зрушення змінюються менш різкими, через циклічність інвестиційного розвитку сфери освіти.

Величини модифікованого лінійного коефіцієнту структурних зрушень Н. Перстеневої, нормованого квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень К. Гатєва, квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень Л. Казинца, модифікованого квадратичного коефіцієнту структурних зрушень Н. Перстеневої, квадратичного коефіцієнту відносних структурних зрушень для освітнього інвестування коливаються у межах $(0,01 - 0,3)$, $(0,01 - 0,15)$, $(0,01 - 0,04)$, $(0,1 - 0,3)$ та $(31,4 - 74,6)$ відповідно, що свідчить про наявність структурних зрушень та їх нестабільність.

Динаміка індексу відмінності двох структур або індексу В. Рябцева констатує коливання рівня відмінностей регіональних структур освітніх інвестицій від низького рівня (2008, 2013, 2015) до істотного (2009 – 2011, 2014). У 2012 р. цей показник досягає значного рівня відмінностей через істотні зміни у регіональному розподілі капітальних (внутрішніх) інвестицій в освіту.

Інтервали інтегрального коефіцієнту відносних відмінностей структур В. Рябцева та Г. Чудиліна, коефіцієнту подібності або косинусу $(0,1 - 0,4)$ та $(0,8 - 1)$ відповідно, свідчать про тяжіння регіональних структур освітнього інвестування до повного збігу.

Інтервал зміни коефіцієнту нерівномірності розподілу С. Куришевої $(0,4 - 0,8)$, що свідчить про посилення одноманітності у структурі та нерівномірний регіональний розподіл інвестицій.

Динаміка коефіцієнту концентрації свідчить про нестійку концентрацій інвестицій у певних регіонах країни (яка досягає максимуму 0,5 у 2012 р.) та її зменшення протягом наступного періоду через зміни пріоритетів у регіональному розподілі освітнього інвестування.

Динаміка коефіцієнту Херфиндаля-Хиршмана або узагальнюючого показника централізації для освітнього інвестування свідчить про низький рівень концентрації освітніх інвестицій та його зменшення починаючи з 2012 р.

Значення індексу або коефіцієнту ентропії коливається у діапазоні (2,5 – 3), що свідчить про незначну міру економічної невизначеності та низьку вірогідність концентрації інвестицій у певних регіонах країни.

Значення лінійного коефіцієнту диференціації структур та квадратичного коефіцієнту нерівномірності свідчать про зменшення рівня диференціації регіональних структур освітнього інвестування, починаючи з 2012 р.

Значення лінійного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень за декілька періодів свідчать про несуттєвість структурних зрушень у освітньому інвестуванні протягом 2007 – 2015 рр.

Значення індексу інтенсивності структурних змін за декілька періодів (≈ 0) констатує достатньо низький рівень інтенсивності структурних змін у регіональному розподілі інвестицій у основний капітал сфери освіти.

Отже, до позитивних моментів слід віднести, тяжіння регіональних структур освітнього інвестування до повного збігу та посилення одноманітності у структурі, зменшення рівня диференціації регіональних структур освітнього інвестування, незначну міру економічної невизначеності та низьку вірогідність концентрації інвестицій у певних регіонах країни.

В цілому, інвестування в основний капітал регіональних освітніх систем України є неефективним через:

- наявність структурних зрушень та нерівномірний регіональний розподіл інвестицій;
- нестабільну інтенсивність структурних та циклічність змін питомих ваг капітальних (внутрішніх) інвестицій;

- істотні зміни у регіональному розподілі капітальних (внутрішніх) інвестицій у освіту за одними показниками та їх несуттєвість за іншими (що є протиріччям);
- низький рівень інтенсивності структурних змін у регіональному розподілі інвестицій протягом 2007 – 2015 рр.;
- зміни пріоритетів у регіональному розподілі освітнього інвестування;
- низький рівень концентрації освітніх інвестицій у певних регіонах тощо [297].

Отже, у межах дослідження здійснено аналіз внутрішньої узгодженості регіонального розподілу інвестицій в основний капітал сфери освіти за допомогою показника « α – Кронбаха» [280]:

$$\alpha = \frac{N \times \bar{r}}{1 + (N - 1) \times \bar{r}}, \quad (3.40)$$

де N – кількість досліджуваних об'єктів (регіонів), $n = 27$; $\bar{r}$ – середній коефіцієнт кореляції між обсягами інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем.

Якщо, $\alpha > 0,9$ – узгодженість дуже добра, $\alpha > 0,8$ – добра, $\alpha > 0,7$ – достатня, $\alpha > 0,6$ – сумнівна, $\alpha > 0,5$ погана, $\alpha \leq 0,5$ недостатня.

Результати аналізу (табл. 3.15) свідчать, що протягом 2007 – 2015 рр. регіональний розподіл інвестицій в основний капітал сфери освіти є добре узгодженим ($\alpha = 0,95$), що свідчить про його сталість.

Кластеризація регіонів України за рівнем концентрації інвестицій та періодів за рівнем інтенсивності інвестування виявляє циклічність інвестиційної активності суб'єктів освітньої сфери.

Таблиця 3.15

Коефіцієнти кореляції між обсягами інвестиції в основний капітал сфери освіти України у регіональному аспекті

Регіони	k ₁	k ₂	k ₃	k ₄	k ₅	k ₆	k ₇	k ₈	k ₉	k ₁₀	k ₁₁	k ₁₂	k ₁₃	k ₁₄	k ₁₅	k ₁₆	k ₁₇	k ₁₈	k ₁₉	k ₂₀	k ₂₁	k ₂₂	k ₂₃	k ₂₄	k ₂₅	k ₂₆
k ₂	-0,3																									
k ₃	0,9	0,1																								
k ₄	0,7	0,3	0,8																							
k ₅	0,6	0,4	0,9	0,7																						
k ₆	0,7	-0,2	0,8	0,3	0,7																					
k ₇	0,7	0	0,8	0,6	0,5	0,8																				
k ₈	0,3	0,7	0,5	0,5	0,6	0,4	0,5																			
k ₉	0,9	-0,3	0,9	0,6	0,5	0,8	0,9	0,3																		
k ₁₀	0,7	-0,3	0,6	0,5	0,2	0,6	0,8	0,3	0,8																	
k ₁₁	0,9	-0,2	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	0,4	0,9	0,8																
k ₁₂	0,1	0,5	0,1	0,5	0,1	-0,2	0	0,4	0	0,2	0,1															
k ₁₃	0,8	0,1	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,6	0,9	0,3														
k ₁₄	0,8	-0,4	0,7	0,5	0,3	0,7	0,8	0,3	0,9	0,8	0,8	0	0,7													
k ₁₅	0,8	-0,2	0,6	0,8	0,3	0,2	0,6	0,3	0,7	0,7	0,7	0,3	0,6	0,8												
k ₁₆	0,9	-0,2	0,9	0,7	0,6	0,8	0,8	0,3	0,9	0,8	0,9	0,2	0,8	0,7	0,6											
k ₁₇	0,9	-0,3	0,8	0,7	0,4	0,5	0,6	0,2	0,8	0,6	0,8	0	0,7	0,8	0,9	0,7										
k ₁₈	-0,1	0,2	-0,1	0	0,1	0	-0,3	0,2	-0,2	-0,1	-0,1	0,5	0,2	-0,2	-0,2	0	-0,2									
k ₁₉	0,7	0,3	0,9	0,7	0,9	0,6	0,5	0,5	0,6	0,2	0,7	0,1	0,9	0,4	0,4	0,7	0,6	0,1								
k ₂₀	-0,1	0,8	0,2	0,4	0,6	-0,2	-0,3	0,4	-0,3	-0,4	-0,1	0,4	0,2	-0,5	-0,1	-0,1	-0,1	0,3	0,5							
k ₂₁	0,3	0,1	0,3	0,4	0,1	0,3	0,6	0,7	0,5	0,6	0,4	0,4	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2	-0,2						
k ₂₂	0,6	0,3	0,8	0,6	0,7	0,7	0,9	0,8	0,7	0,7	0,8	0,2	0,8	0,7	0,5	0,7	0,5	-0,1	0,6	0,1	0,7					
k ₂₃	0,7	0	0,8	0,7	0,6	0,7	1,0	0,5	0,9	0,9	0,9	0,2	0,7	0,8	0,7	0,9	0,6	-0,3	0,5	-0,2	0,5	0,9				
k ₂₄	0,9	-0,1	0,9	0,7	0,6	0,7	0,9	0,3	0,9	0,8	0,9	0,2	0,8	0,7	0,7	1,0	0,7	-0,2	0,6	-0,1	0,4	0,7	0,9			
k ₂₅	0,8	0,1	0,9	0,7	0,9	0,7	0,5	0,4	0,7	0,4	0,9	0,1	0,9	0,4	0,4	0,8	0,6	0,2	0,9	0,4	0,1	0,6	0,5	0,7		
k ₂₆	0,2	0,3	0,3	0,1	0,5	0,5	0,1	0,4	0,1	0,1	0,3	0,4	0,5	-0,1	-0,2	0,4	-0,1	0,7	0,4	0,3	0,1	0,3	0,2	0,2	0,5	
k ₂₇	0,3	-0,5	0,3	0	-0,1	0,3	0,4	0	0,5	0,2	0,3	-0,2	0,3	0,6	0,4	0,1	0,5	-0,3	0,1	-0,5	0,5	0,2	0,2	0,3	0	-0,4

Умовні позначення: АР Крим (k₁), області: Вінницька (k₂), Волинська (k₃), Дніпропетровська (k₄), Донецька (k₅), Житомирська (k₆), Закарпатська (k₇), Запорізька (k₈), Івано-Франківська (k₉), Київська (k₁₀), Кіровоградська (k₁₁), Луганська (k₁₂), Львівська (k₁₃), Миколаївська (k₁₄), Одеська (k₁₅), Полтавська (k₁₆), Рівненська (k₁₇), Сумська (k₁₈), Тернопільська (k₁₉), Харківська (k₂₀), Херсонська (k₂₁), Хмельницька (k₂₂), Черкаська (k₂₃), Чернівецька (k₂₄), Чернігівська (k₂₅), м. Київ (k₂₆), м. Севастополь (k₂₇).

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Для виявлення тенденцій у регіональному розподілі освітніх інвестицій за допомогою програмного продукту SPSS Statistics [281] проведено кластерний аналіз з використанням ієрархічної кластеризації: методів міжгрупових зв'язків (табл. 3.16 та рис. 3.24) та k-середніх (табл. 3.17).

Таблиця 3.16

Кластеризація регіонів України за рівнем концентрації інвестицій у основний капітал сфери освіти з використанням методу міжгрупових зв'язків

№ Кластеру	Регіон	Характеристика рівня концентрації інвестицій у основний капітал сфери освіти
1	АРК, області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Севастополь	Низький рівень концентрації
2	Харківська область	Середній рівень концентрації
3	м. Київ	Високий рівень концентрації

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Зазначений підхід дозволяє отримано групування регіонів України за рівнем регіональної концентрації освітніх інвестицій, що характеризує інвестиційну привабливість регіональних освітніх систем.

Результати аналізу свідчать про концентрацію освітніх інвестицій в двох регіонах-лідерах (м. Києві та Харківській області).

Серед регіонів істотно виділяється м. Київ, де протягом 2007 – 2015 рр. спостерігається висока концентрація інвестицій у основний капітал сфери освіти. На значній відстані від нього ідуть Харківська та Львівська області.

Для решти регіонів України характерним є низький рівень освітнього інвестування, що свідчить про їх незадовільну інвестиційної привабливість їх освітніх систем.

Таблиця 3.17

Кластеризація регіонів України за рівнем концентрації інвестицій у основний капітал сфери освіти з використанням методу k-середніх

№ кластеру	Характеристика рівня концентрації інвестицій у основний капітал сфери освіти	Регіон	Відстань
1	Низький рівень концентрації	АРК	250112,172
		області: Вінницька	209289,237
		Волинська	169562,772
		Дніпропетровська	180462,948
		Донецька	191513,421
		Житомирська	171819,777
		Закарпатська	161681,102
		Запорізька	182918,653
		Івано-Франківська	149430,504
		Київська	203024,018
		Кіровоградська	177190,877
		Луганська	188526,254
		Миколаївська	139577,124
		Одеська	264155,157
		Полтавська	172965,438
		Рівненська	161438,415
		Сумська	222811,696
		Тернопільська	177323,089
		Херсонська	178124,378
		Хмельницька	172754,431
		Черкаська	172600,475
		Чернівецька	177330,285
		Чернігівська	190471,485
		м. Севастополь	0,000
2	Середній рівень концентрації	Львівська	234719,241
		Харківська	0,000
3	Високий рівень концентрації	м. Київ	0,000

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Коефіцієнти варіації інвестицій в основний капітал освітньої сфери регіонів свідчать про нестабільність освітнього інвестування, зміни регіональної інвестиційної активності: різке збільшення або зменшення обсягів інвестування у основний капітал освітньої сфери (табл. 3.18).

У межах аналізу інвестиційної активності у сфері освіти доцільним є проведення періодизації її динаміки.

Періодизація динаміки інвестиційної діяльності – це процес виділення однотипних етапів (періодів) розвитку інвестиційного процесу, розчленовування динамічних рядів на однорідні інтервали [288].

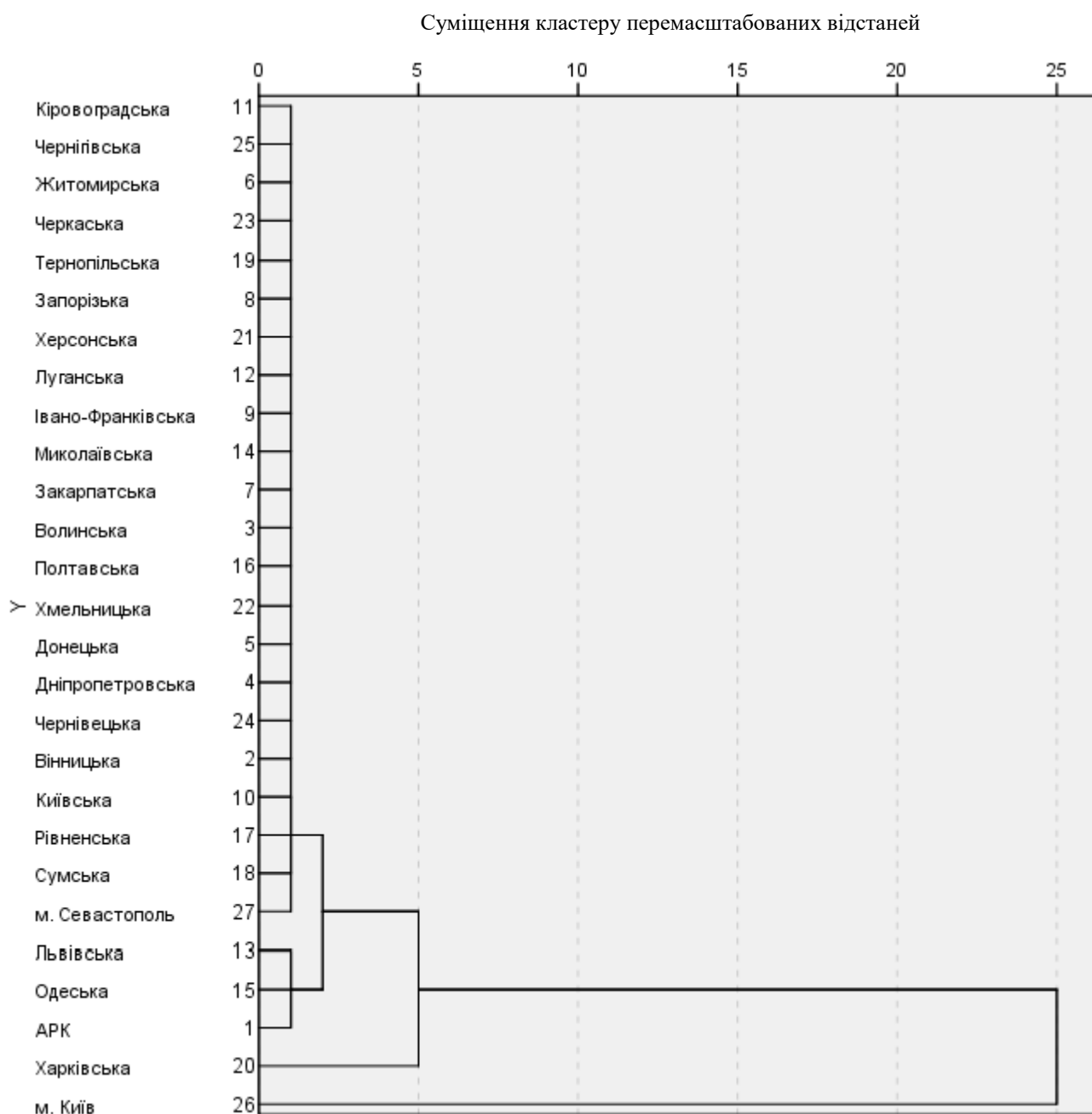

Рис. 3.24. Дендрограма кластеризації регіонів України за рівнем концентрації інвестицій у основний капітал сфери освіти

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Зазначений підхід дозволяє зробити висновки про інтенсивність освітнього інвестування та рівень інвестиційного розвитку освітньої сфери України. Адже в основі періодизації лежить правило, яке говорить, що якісному стрибку в динаміці процесу, що призводить до зміни закономірності, передують безперервна якісна зміна явища [288].

Таблиця 3.18

Дескриптивні статистики регіональної структури інвестицій в основний капітал освітньої сфери України за 2007 – 2015 рр.

Групи інвестиційної активності	Кількість регіонів	Структура інвестування регіонів, %	Регіон	Середня питома вага, частки од.	Середнє квадратичне відхилення	Коефіцієнт варіації, %
Низька	1	7	Львівська	0,07	0,01	10
Середня	8	17	Дніпропетровська	0,03	0,01	25
			Житомирська	0,02	0,01	30
			Закарпатська	0,03	0,01	23
			Полтавська	0,02	0,00	22
			Тернопільська	0,02	0,00	24
			Херсонська	0,01	0,00	25
			Хмельницька	0,02	0,01	31
			Черкаська	0,02	0,00	22
Висока	18	76	Автономна Республіка Крим	0,04	0,03	75
			Вінницька	0,03	0,02	49
			Волинська	0,02	0,01	34
			Донецька	0,03	0,01	34
			Запорізька	0,02	0,01	37
			Івано-Франківська	0,02	0,01	37
			Київська	0,03	0,02	63
			Кіровоградська	0,01	0,00	39
			Луганська	0,02	0,01	47
			Миколаївська	0,02	0,01	45
			Одеська	0,06	0,02	41
			Рівненська	0,04	0,01	35
			Сумська	0,03	0,02	76
			Харківська	0,11	0,05	47
			Чернівецька	0,03	0,02	58
			Чернігівська	0,01	0,01	56
			м. Київ	0,22	0,08	36
			м. Севастополь	0,02	0,04	157
Разом	27	100	X	1	X	X

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Періодизація інвестування у основний капітал сфери освіти здійснювалась за допомогою кластерного аналізу шляхом побудови багатомірного групування років, що дозволило виділити періоди найвищої та найнижчої інтенсивності інвестування (рис. 3.25 та табл. 3.19). Результати аналізу свідчать про циклічність інвестиційної активності та її падіння до низького рівня протягом останніх трьох років. Стратегічні документи наголошують на необхідності та пріоритетності освітніх інвестицій. Так, «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [156] акцентує увагу на мотивації суспільства та бізнесу до інвестування освіти.

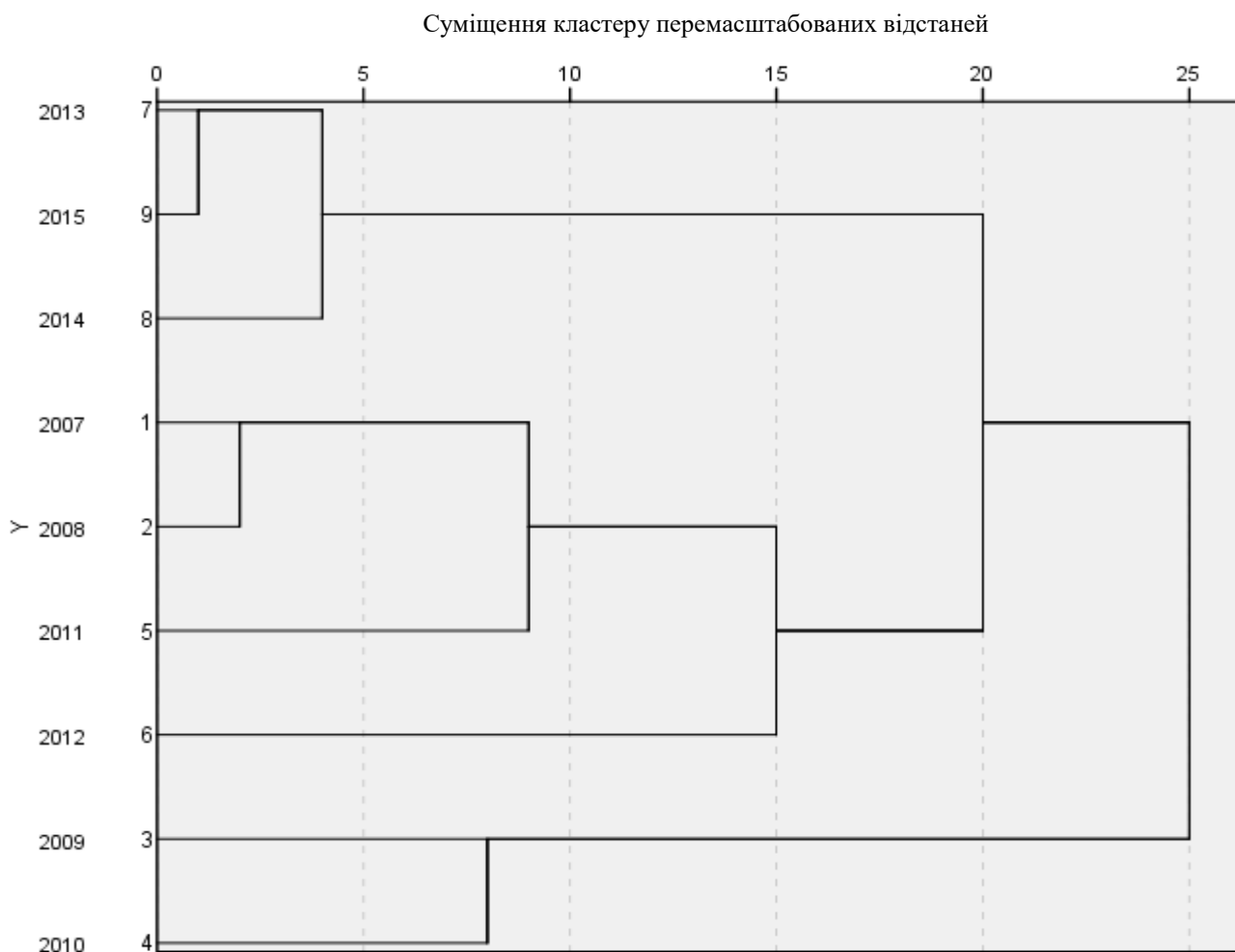

Рис. 3.25. Дендрограма кластеризації періодів за рівнем інтенсивності інвестування у основний капітал сфери освіти України з використанням ієрархічної кластеризації (методу міжгрупових зв'язків)

Джерело: розраховано автором за даними [295]

«Національна доктрина розвитку освіти» є основою забезпечення інноваційного розвитку освіти і визначає «розроблення ефективних механізмів інвестування освіти, залучення інвестицій в освіту від роботодавців, розвиток приватно-державного партнерства, більш широке використання програмно-цільового методу фінансування інвестиційних проектів» [11]. Але, попри стратегічну пріоритетність, освітнє інвестування в Україні є недостатнім для повноцінного розвитку національної сфери освіти та забезпечення її інноваційних перетворень. Обсяги інвестиційних вкладень у розвиток освіти в Україні не тільки не досягають необхідного рівня, але й мають тенденції до зменшення, що суперечить світовим процесам.

Таблиця 3.19

Кластеризація періодів за рівнем інтенсивності інвестування у основний капітал сфери освіти з використанням ієрархічної кластеризації (методу міжгрупових зв'язків)

№ Кластеру	Періоди	Характеристика рівня інтенсивності інвестування у основний капітал сфери освіти
1	2007 – 2008 рр., 2011 – 2012 рр.	Високий рівень інтенсивності інвестування
2	2009 – 2010 рр.	Середній рівень інтенсивності інвестування
3	2013 – 2015 рр.	Низький рівень інтенсивності інвестування

Джерело: розраховано автором за даними [295]

Інвестиційні процеси у сфері освіти України не набули вагомих масштабів, а недостатні обсяги інвестованих в освіту коштів не дають змогу характеризувати цю сферу, як пріоритетну. Кількість освітніх закладів, які реально впроваджують інвестиції є незначною, а більшість з розроблених заходів інвестиційної політики в освіті не досягли повного втілення.

Проведені у вітчизняній освітній сфері реформи мають певні позитивні результати, проте освіта й досі не стала інвестиційно привабливою галуззю народного господарства для іноземних та вітчизняних інвесторів. За відсутності інвестування у закладах освіти не вистачає сучасного навчального обладнання і приладдя, припиняється їх будівництво. Подальший розвиток сфери освіти вимагає продовження діючих та запровадження нових інвестиційних проектів та програм. Так, закриття малокомплектних шкіл у сільській місцевості вимагає продовження програми «Шкільний автобус», а швидке оновлення інформаційних технологій – програм з їх впровадження. Система інвестування освіти в Україні є неефективною через «розпорошення» державних інвестиційних коштів між інвестиційними програмами та проектами, які охоплюють достатньо обмежену кількість освітніх установ; недостатнє стимулюванні залучення інвестицій з інших джерел тощо. Зважаючи на документи стратегічного характеру, доцільним представляється внесення змін до Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою

створення нових робочих місць» [298] щодо визнання сфери освіти однією з пріоритетних галузей економіки з метою стимулювання залучення освітніх інвестицій.

Висновки до третього розділу

Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати основні наукові висновки:

1. Зазначено, що задля обґрунтування результативності державної освітньої політики, необхідності та наслідків впровадження освітніх реформ необхідним є проведення систематичного освітнього моніторингу. Обґрунтовано, що сучасний моніторинг освітнього інвестування повинен базуватися на підставі аналізу результатів функціонування сфери освіти, проведеного за певними показниками її інвестиційного розвитку, які адекватно і повно відображають національні та світові тенденції.

На засадах аналізу статистичного забезпечення моніторингу освітнього інвестування удосконалений теоретико-методологічний підхід щодо статистичного забезпечення освітнього інвестування полягає у обліку освітніх інвестицій як окремої статистичної категорії. Зокрема, доцільним є розробка та впровадження відповідних заходів: конкретизації переліку об'єктів та суб'єктів, деталізації класифікацій, оптимізації форм звітності, вдосконалення методологічних та методичних підходів щодо моніторингу та механізмів самооцінки інвестиційної діяльності на різних рівнях сфери освіти, їх узгодження із міжнародними стандартами, врахування рівнів освіти, термінів впровадження і використання інвестицій та їх структури, форм власності та статусу навчальних закладів.

Такий підхід, на відміну від відомих, забезпечують потреби моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та стану освітнього інвестування шляхом підвищення адекватності отриманих результатів та узгодження з міжнародними стандартами, а також сприяють зниженню трудомісткості розрахунків, ліквідують труднощі в інтерпретації показників. Його практичне застосування у вигляді

методичних рекомендацій дозволяє підвищити об'єктивність прийняття управлінських рішень щодо освітніх інвестицій. Він може бути рекомендований для використання на рівні: Державної служби статистики України – для вдосконалення форм статистичної звітності освітніх установ шляхом включення до них показників, які характеризують освітнє інвестування та інвестиційний розвиток; Міністерства освіти і науки України та органів місцевого управління освітою – для аналізу повноти реалізації інвестиційної політики та ефективності використання інвестиційних ресурсів; обґрунтування необхідності й наслідків впровадження освітніх реформ; планування обсягів інвестицій та прогнозування інвестиційних потреб сфери освіти; визначення напрямів освітнього інвестування; планово-фінансових відділів навчальних установ – при плануванні розподілу інвестиційних ресурсів з метою найбільш раціонального їх використання.

2. З метою обґрунтування розробки інвестиційної політики у сфері освіти України проведено моніторинг її інвестиційного розвитку із використанням кореляційно-регресійного та індексного методів, багатовимірних та інтегральної оцінок, аналізу чутливості, дослідженням коливань та періодизації. Результати моніторингу зводять до такого:

- протягом 2000 – 2014 рр. видатки зведеного бюджету на освіту перевищували ВВП цієї сфери, що характеризує її як дотаційну;
- період інерційності, визначений за допомогою значень коефіцієнта автокореляції між процесами інвестування у сферу освіти та утворенням ВВП цієї сфери й нарощуванням обсягу освітніх послуг становить ≈ 6 років;
- траєкторія фазової кривої темпів приросту ВВП сфери освіти та освітніх інвестицій в Україні свідчить про стійкий циклічний інвестиційний розвиток сфери освіти за рахунок якісних та кількісних змін;
- темпи приросту основних параметрів інвестиційного розвитку сфери освіти України (ВВП та капітальних (внутрішніх) інвестицій) свідчать про наявність його короткострокових циклів з суттєвим підвищенням амплітуди коливань.

Для забезпечення надійних умов моніторингу та наукового обґрунтування інвестиційної політики у сфері освіти встановлено співвідношення між обсягами

ВВП, послуг та інвестицій, яке характеризує типи інвестиційного розвитку сфери освіти (інтенсивний, екстенсивний та детенсивний). Освітні інвестиції позначаються на збільшенні потенціалу сфери освіти, а отже, й обсягу освітніх послуг та їх якості, що викликає зростання ВВП цієї сфери швидшими темпами. Це дозволило сформулювати положення щодо освітнього інвестування, яке може бути використано під час моніторингу: задля забезпечення інтенсивного інвестиційного розвитку сфери освіти темпи росту її ВВП повинні перевищувати темпи росту обсягу освітніх послуг, які, у свою чергу, повинні бути більшими за темпи росту загального обсягу освітніх інвестицій.

Результати аналізу свідчать, що динаміка показника рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України із застосування таксономічного методу, методу відстаней (схожості) та методу розриву є ідентичною. Протягом 2002 – 2008 рр. відбувається поступовий підйом із наступним спадом починаючи з 2008 р. У 2010 та 2013 рр. відбувалися незначні підйоми (корегування), які не вплинули на загальну негативну тенденцію спаду. Результати індикативного методу свідчать про недостатню ефективність інвестиційної політики у сфері освіти України, адже не забезпечується випереджаюче зростання найважливіших показників її інвестиційного розвитку (індекс сталого розвитку менший за одиницю протягом усього досліджуваного періоду).

3. Зазначено, що задля обґрунтування результативності державної освітньої політики, необхідності та наслідків впровадження освітніх реформ необхідним є проведення систематичного освітнього моніторингу. Обґрунтовано, що сучасний моніторинг освітнього інвестування повинен базуватися на підставі аналізу результатів функціонування сфери освіти, проведеного за певними показниками її інвестиційного розвитку, які адекватно і повно відображають національні та світові тенденції.

На засадах аналізу статистичного забезпечення моніторингу освітнього інвестування удосконалений теоретико-методологічний підхід щодо статистичного забезпечення освітнього інвестування полягає у обліку освітніх інвестицій як окремої статистичної категорії. Зокрема, доцільним є розробка та

впровадження відповідних заходів: конкретизації переліку об'єктів та суб'єктів, деталізації класифікацій, оптимізації форм звітності, вдосконалення методологічних та методичних підходів щодо моніторингу та механізмів самооцінки інвестиційної діяльності на різних рівнях сфери освіти, їх узгодження із міжнародними стандартами, врахування рівнів освіти, термінів впровадження і використання інвестицій та їх структури, форм власності та статусу навчальних закладів.

Такий підхід, на відміну від відомих, забезпечують потреби моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та стану освітнього інвестування шляхом підвищення адекватності отриманих результатів та узгодження з міжнародними стандартами, а також сприяють зниженню трудомісткості розрахунків, ліквідують труднощі в інтерпретації показників. Його практичне застосування у вигляді методичних рекомендацій дозволяє підвищити об'єктивність прийняття управлінських рішень щодо освітніх інвестицій. Він може бути рекомендований для використання на рівні: Державної служби статистики України – для вдосконалення форм статистичної звітності освітніх установ шляхом включення до них показників, які характеризують освітнє інвестування та інвестиційний розвиток; Міністерства освіти і науки України та органів місцевого управління освітою – для аналізу повноту реалізації інвестиційної політики та ефективності використання інвестиційних ресурсів; обґрунтування необхідності й наслідків впровадження освітніх реформ; планування обсягів інвестицій та прогнозування інвестиційних потреб сфери освіти; визначення напрямів освітнього інвестування; планово-фінансових відділів навчальних установ – при плануванні розподілу інвестиційних ресурсів з метою найбільш раціонального їх використання.

За результатами проведеного моніторингу інвестування у сферу освіти України встановлено, що обсяги інвестицій в основний капітал сфери освіти України мають нестійкий характер: зазнають підйомів та спадів через вплив національних та світових кризових явищ.

Результати аналізу свідчать про: циклічність інвестиційної активності та її падіння до низького рівня протягом останніх трьох років; незначний вплив

іноземного капіталу на розвиток вітчизняної сфери освіти; зміну пріоритетів інвестування (з інвестування певного рівня на цільове фінансування інвестиційних проектів матеріально-технічного забезпечення освіти).

При цьому виявлено: тенденції зменшення обсягів капітального будівництва та обсягів придбання основних засобів, а також практичну відсутність капітального будівництва та розширення площ навчальних установ.

Зроблено висновок, що попри стратегічну пріоритетність, освітнє інвестування в Україні є недостатнім для повноцінного розвитку національної сфери освіти та забезпечення її інноваційних перетворень. Обсяги інвестиційних вкладень у розвиток освіти в Україні не тільки не досягають необхідного рівня, але й мають тенденції до зменшення, що суперечить світовим процесам.

Зазначено, що система інвестування освіти в Україні є неефективною через «розпорошення» державних інвестиційних коштів між інвестиційними програмами та проектами, які охоплюють достатньо обмежену кількість освітніх установ (здобувачів освіти); недостатнє стимулюванні залучення інвестицій з інших джерел тощо.

Кластеризація регіонів України за рівнем концентрації інвестицій виявила їх нерівномірний розподіл, а періодів за рівнем інтенсивності інвестування – циклічність інвестиційної активності суб'єктів освітньої сфери. Проведений XYZ-аналіз інвестиційної привабливості регіональних систем сфери освіти дозволив виявити, що жоден з регіонів не може бути охарактеризований, як такий, що має постійний характер освітнього інвестування. Практично половина регіонів має його нестабільний характер (циклічне збільшення та зменшення обсягів), а інша – характеризується нерегулярними інвестиціями. Результати аналізу структурних зрушень констатують неефективність інвестування в основний капітал регіональних освітніх систем України є через наявність зрушень та нерівномірний регіональний розподіл інвестицій.

Використані підходи щодо моніторингу освітнього інвестування та інвестиційного розвитку сфери освіти дозволяють підвищити якість аналітичної роботи та можуть використовуватися у практичній діяльності Державної служби

статистики України й Міністерства освіти і науки України.

Основні наукові результати, наведені у розділі, опубліковано у наукових працях [1, 265, 266, 283, 297].

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАСАД ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СФЕРИ ОСВІТИ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

4.1. Побудова інвестиційної системи освітньої сфери за її складниками

Сучасне бачення процесу надання освітньої послуги та ролі освіти у забезпеченні соціально-економічного розвитку держав й суспільства в цілому є поштовхом для радикальних змін в умовах функціонування освітньої сфери у багатьох країнах. У більшості документів стратегічного характеру сфери освіти світової спільноти зазначено її прискорений інноваційний розвиток як основний пріоритет загальнодержавної та регіональної освітньої політики. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність освітнього інвестування як головного ресурсу інноваційних змін [1].

Аналіз нормативно-правових та наукових джерел [299] свідчить, що терміни інвестиційного менеджменту, які характеризують складники інвестиційної системи, є маловживаними та не застосовуються у законодавчих джерелах, дослідженнях й у практиці національного освітнього інвестування. Така невизначеність інтерпретації складників освітнього інвестування у нормативно-правових актах освітньої й інвестиційної сфер зумовлює відсутність врахування принципу системності під час розробки та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України.

Кількісна та якісна недостатність фундаментальних й прикладних досліджень складників інвестиційної системи специфічної сфери – освіти стримує впровадження освітніх інвестицій, які є запорукою її оновлення та розвитку.

Окремі аспекти фінансування освіти та його ефективності завжди перебували у центрі уваги науковців. Праці науковців Г. Бекера, Й. Бескида,

Т. Боголіба, О. Грішної, В. Грушко, Б. Даниленко, І. Каленюк, Н. Ковтун, В. Сафонові, Т. Зеленської, А. Іляшенко, Й. Бескида, В. Сивелькіна, В. Кузнецові, О. Куз, С. Єреміної, В. Щеголевої, А. Єпіфанові, В. Пузикова, Д. Остапчук, О. Гонти, С. Піріжкова та ін.) присвячено проблемам пошуку нових шляхів найбільш ефективного розподілу бюджетних коштів, розробці підходів щодо управління навчальними закладами, але цілісна інвестиційна система сфери освіти України відсутня.

Отже, пріоритетним напрямом досліджень є визначення складників інвестиційної системи вітчизняної сфери освіти та встановлення взаємозв'язків між ними, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою. Така система у освітній сфері робить взаємодію учасників інвестиційного процесу впорядкованою, знижує інвестиційні витрати й ризики, підвищуючи ефективність інвестиційного процесу загалом.

У теорії інвестиційного менеджменту поняття «інвестиційний процес» та «інвестиційна діяльність», ототожнюють і пов'язують лише з фінансовими інвестиціями (У. Шарп, Г. Александер і Дж. Бейлі), або суттєво звужують її трактування (Л. Гітман, А. Мертенс, Т. Майорова, А. Пересада, Н. Ковтун), розглядають лише на мікро- та макрорівнях (Н. Ковтун).

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» така діяльність визначена як «сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій» [300]. При цьому вона об'єднує у собі відповідні інвестиційні процеси, які відбуваються на всіх рівнях сфери освіти: формування, залучення та використання інвестиційних ресурсів, включаючи мотивацію, прогнозування, планування, обґрунтування доцільності, страхування, управління та усі інші процеси. При цьому інвестиційні ресурси визначають як грошові, інші матеріальні та нематеріальні активи (послуги, інформація), що мають грошову оцінку та використовуються суб'єктами сфери освіти для забезпечення інвестиційної діяльності.

Наявність інвестиційних процесів та актуальність управління ними зумовлені високою інвестиційною привабливістю освітньої сфери у світі, що

позначається на збільшенні обсягів державного та недержавного інвестування у переважній більшості розвинених країн [301]. Управління такими процесами передбачає розробку та реалізацію інвестиційної політики, стратегії та тактики у сфері освіти з урахуванням сучасних підходів та світових тенденцій.

Інвестиційна система сфери освіти представляє собою сукупність певних елементів: керуючої (стейкхолдерів, суб'єктів освітнього інвестування або учасників інвестиційного процесу) та керованої підсистеми (об'єктів управління – інвестування), горизонтальних та вертикальних зв'язків між ними (відносин з надання – отримання інвестиційних ресурсів та управління ними) та із зовнішнім середовищем (відносин щодо отримання соціально-економічних результатів від освітнього інвестування) (рис. 4.1). Вона розглядається як багаторівнева система з агрегованим характером, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою. Такий підхід, на відміну від існуючих, робить взаємодію учасників інвестиційного процесу більш впорядкованою, знижує інвестиційні витрати й ризики, підвищуючи ефективність інвестиційного процесу у цілому. Крім того, шляхом диференціації, уточнення та систематизації понять освітнього інвестування вона дозволяє уніфікувати й універсалізувати термінологічний апарат освітнього інвестування у відповідності до сучасних вимог розвитку сфери освіти.

Наявність зв'язків із зовнішнім середовищем свідчить про її відкритість та можливість регулювання за допомогою методів інвестиційного менеджменту. Суб'єкти управління у межах інвестиційної системи сфери освіти представляють собою сукупність органів управління, які, завдяки реалізації управлінських впливів на керовану підсистему (об'єкт управління), забезпечують інвестиційний розвиток сфери освіти.

Отже, ядром інвестиційної системи сфери освіти є взаємодія «інвестор – реципієнт», яка базується на узгодженні їх інвестиційних стратегій.

У сукупності інвесторів доцільно виділяти індивідуальних, які безпосередньо здійснюють інвестування, та інституційних, які накопичують та вкладають інвестиційні ресурси індивідуальних інвесторів.

Так, Н. Ковтун зазначає, що «під інституційним інвестором розуміють колективного інвестора – взаємні фонди, страхові компанії, ... довірчі відділення банків» [288].

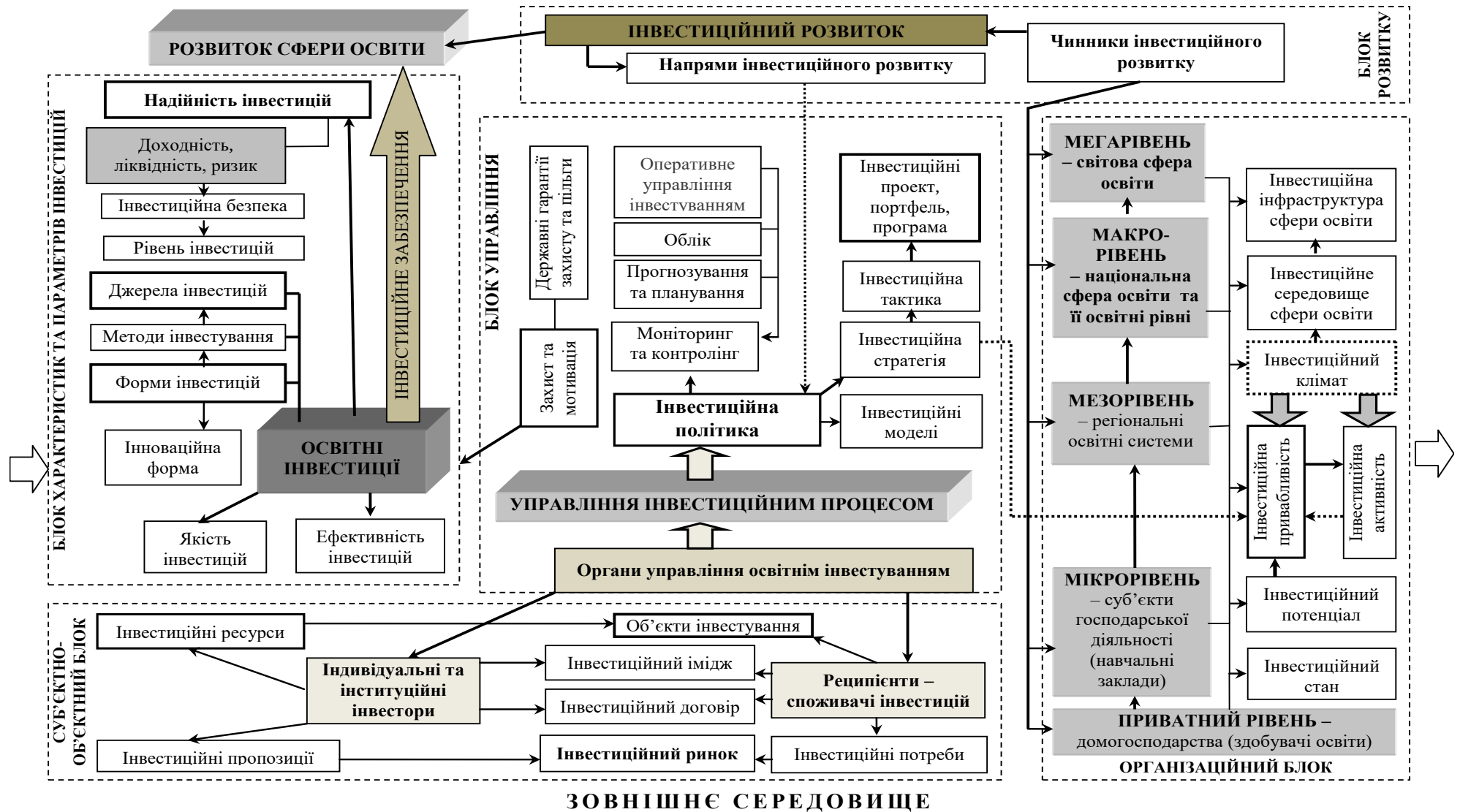

Рис. 4.1. Інвестиційна система та управління інвестиційними процесами у сфері освіти України
Джерело: розроблено автором

Банківські та інші кредитні установи можуть виступати у ролі безпосереднього інвестора, або інвестиційного посередника, який надає послуги з пошуку найпривабливіших об'єктів інвестування, консультування щодо розробки й реалізації інвестиційної стратегії.

Ця система має такі специфічні ефекти:

- синергетичний – підвищення ефективності інвестування на рівні сфери освіти забезпечується об'єднанням зусиль і ресурсів всіх її суб'єктів;
- мережевий – сфера освіти ґрунтується на інституційній мережі, яку необхідно розвивати задля розширення її інвестиційного середовища;
- концентрації – національна сфера освіти характеризується нерівністю розподілу інвестиційних ресурсів у територіальному і структурно-функціональному аспектах;
- акумуляції – свідчить про нагромадження інвестиційних ресурсів та може відбуватися за рахунок створення інвестиційних фондів на різних рівнях. Крім того, успішний інвестиційний досвід стає мотиваційним чинником акумуляції інвестиційних ресурсів для подальшого інвестування;
- мобілізації – можливість використання всіх наявних ресурсів для активізації інвестиційної діяльності;
- мобільності – перерозподіл інвестиційних ресурсів на користь пріоритетних та стратегічних напрямків інвестування, що є запорукою здійснення ефективної інвестиційної політики у сфері освіти.

Така керуюча підсистема складається, по-перше, з підрозділів у складі державних органів управління (зокрема, МОН України), органів місцевого самоврядування, органів громадського управління (громадських організацій, недержавних інститутів) з питань освіти та інвестування) та міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Європейський інвестиційний банк). Вони забезпечують реалізацію світової, інвестиційної політики у сфері освіти на різних рівнях, здійснюючи організацію, координацію та контроль інвестиційної діяльності. По-друге, з інвесторів – осіб, які приймають рішення про вкладення власних, інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестування, та реципієнтів-споживачів

інвестицій – осіб, які залучають інвестиції.

Інвестиційна система охоплює всі рівні освітньої сфери: на приватному, мікро- та мезорівні – через залучення суб'єктів сфери освіти усіх типів та форм власності до інвестиційної діяльності, включаючи механізми взаємодії та взаємовпливу; на мезо-, макро- та мегарівнях – розширення та поглиблення зв'язків між суб'єктами через механізми інвестиційної політики у сфері освіти на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Особливо важливим для освітнього інвестування є мікрорівень, основним складником якого є певні навчальні заклади, які виступають ініціатором вкладення власних інвестиційних коштів, є об'єктом зовнішніх інвестицій, а також забезпечують інвестиційне саморегулювання за допомогою прийняття управлінських рішень на рівні адміністрації, загальних зборів педагогічних колективів та учнівських організацій.

На думку фахівців об'єктами інвестицій у сфері освіти є: «оренда, інтелектуальна власність, дослідження, підготовчі курси, підготовка і перепідготовка фахівців, підвищення кваліфікації» [259]. Але цей підхід є обмеженим. Об'єкти освітнього інвестування слід розглядати відповідно до рівнів системи: мегарівні – суспільства в цілому; макrorівні – структурних рівнів системи освіти на загальнодержавному та на рівні регіональних освітніх систем; макrorівні – навчального закладу; особи – рівні сім'ї, член якої одержує освіту, або самої фізичної особи – отримання освітньої послуги. Інвестиційний об'єкт має вартість, визначену на певну дату у конкретних ринкових умовах, яка при відмові від подальшого інвестування може бути повернена інвестору або реципієнту, що характеризує ліквідність об'єкта інвестування.

Інвестиційну систему сфери освіти України, насамперед, характеризує дефіцит інвестицій та швидке поширення кризових явищ. Однак, для забезпечення розвитку національної освіти, необхідно не просто збільшити обсяг капіталу інвестованого в неї, а й забезпечити безперервність інвестиційного процесу – руху інвестицій різних видів та форм на всіх рівнях освітньої сфери.

Інвестиційний ринок сфери освіти як і будь-який ринок, є сукупністю економічних відносин, які складаються між інвесторами та реципієнтами-

споживачами інвестицій. Він характеризується пропозицією інвестицій з боку інвесторів, попитом на інвестиції з боку суб'єктів освітньої діяльності, які виступають у ролі покупців інвестицій, а також рівнем конкуренції [299].

У сучасних умовах в Україні спостерігається суттєве ослаблення кон'юнктури цього ринку, надлишком попиту та недостатністю пропозиції інвестиційних ресурсів, що пов'язано зі зниженням інвестиційної активності через спад в економіці.

Інвестиційний розвиток сфери освіти вимагає створення нового й ефективнішого механізму інвестування. Т. Зеленська трактує його з позицій «економічної функції, функцій управління та контролінгу», а також визначає його через «послідовність дії – прогнозування і планування, вибір та здійснення стратегії, здійснення оперативної діяльності та вибір управлінських дій» [302]. В. Сафонова розглядає його на рівні вищої освіти та визначає як «стійку систему взаємодії між джерелами, інструментами і характером впливу на об'єкт інвестицій, направлену на організацію, управління і регулювання інвестуванням з метою підвищення якості підготовки фахівців». Цей механізм, на її погляд, включає «джерела інвестицій (грошові засоби держави, домогосподарств, фірм, суспільних фондів), інструменти (пряма оплата навчання, інструменти цільового накопичення, оплата навчання за контрактами, держзамовлення, гранти, конкурси і т. п.), об'єкт – ВНЗ, результат (якісна підготовка фахівців; врахування вимог ринку; раціональне використання інвестицій; підвищення конкурентоспроможності, рейтингу і іміджу ВНЗ)» [259].

Зазначений підхід є досить обмеженим, адже механізм освітнього інвестування є взаємодією між елементами інвестиційної системи сфери освіти, що забезпечує організацію, управління і регулювання процесу інвестування та є більш складним з організаційної точки зору [299].

Особливе місце в інвестиційній системі сфери освіти займають інвестиційні моделі, які розробляються у межах інвестиційної політики та представляють собою певний комплекс принципів інвестування, методів та механізмів їх реалізації, а також критерії прийняття інвестиційних рішень.

У сучасних умовах інвестиційний розвиток всіх рівнів сфери освіти та кон'юнктура ринку освітніх інвестицій визначається станом інвестиційного клімату освітньої сфери та змінами в ньому.

Так, на думку А. Іляшенко [303] його слід трактувати як «переваги інвесторів у виборі того чи іншого об'єкту інвестування». Тобто, це поняття визначається лише з позицій забезпечення та сприяння інвестиційній діяльності вітчизняних та іноземних інвесторів, ігноруючи при цьому його можливий несприятливий вплив. Крім того, це не тільки «умови діяльності інвесторів, що створюють передумови для появи стійких інвестиційних мотивацій і роблять істотний вплив на ефективність і прибутковість інвестицій» [259], а й умови діяльності реципієнтів інвестицій й інших суб'єктів інвестиційної системи сфери освіти. Й. Бескид зазначає, що «інвестиційний клімат сприймається інвесторами як єдине ціле: сукупність законодавчих і нормативно-правових зусиль всіх рівнів державного, регіонального і комунального управління» [304].

На думку В. Сафонової, поняття «інвестиційного клімату у сфері вищої освіти» включає: «законодавчу базу, що дозволяє вести ВНЗ комерційну діяльність, яка визначає стандарт освіти і основні нормативи; форми кредитування сфери освіти; розвиненість фінансових інститутів; формування механізмів, що дозволяють оцінити ефективність вкладень та ін.». Вона вважає, що його формують «інвестиційна політика у сфері освіти, механізм інвестування, інвестори, нормативно-правове забезпечення та фінансові інструменти» [259].

Зазначені трактування не є системними, бо фрагментарно відображають сутність цього комплексного поняття. Інвестиційний клімат це, насамперед, система умов інвестиційної діяльності, а механізми, інструменти та суб'єкти інвестування його лише формують. Отже, «інвестиційний клімат сфери освіти» – це система об'єктивних політико-правових, фінансово-економічних, соціальних, інституціональних та інших умов, які впливають на інвестиційний процес, формують об'єктивні можливості розвитку освітньої сфери, або перешкоджають йому [299].

Розглядати це поняття лише на рівні країни (В. Сивелькин, В. Кузнецова

[305], Н. Ковтун [288]), також недоцільно, адже інвестиційний клімат на рівнях сфери освіти має свої особливості. Тобто, інвестиційний клімат сфери освіти або її певного рівня складається з внутрішніх (що управляються суб'єктом) та зовнішніх (не залежить від суб'єкта) умов. Так, зовнішні для навчального закладу умови – є внутрішніми для певного рівня національної чи регіональної системи освіти, а зовнішні для певного освітнього рівня чи регіону – є внутрішніми для загальнодержавного (національного) рівня. Отже, кожен з рівнів сфери освіти має власний інвестиційний клімат і спричиняє взаємний вплив на інвестиційний клімат інших. Крім того, інвестиційний клімат вищого рівня сфери освіти, зокрема, національної сфери освіти, не є сукупністю інвестиційних умов регіональних освітніх систем через наявність позитивного або негативного синергетичного ефекту. В залежності від напряму впливу на інвестиційну систему сфери освіти він може бути сприятливим, несприятливим або нейтральним. Сприятливий інвестиційний клімат повинен забезпечити, насамперед, мотивацію освітнього інвестування та захист прав інвестора на отримання інвестиційного прибутку чи іншого ефекту.

Задля забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні законодавчо визначено гарантії діяльності інвесторів (зокрема, заборона націоналізації) та основи державно-приватного інвестиційного партнерства, надано рівні умови діяльності для вітчизняних та іноземних інвесторів, підписано та ратифіковано відповідні міжурядові угоди.

Але інвестиційний клімат у сфері освіти України характеризується як несприятливий через недосконалість законодавства щодо інвестиційної та освітньої діяльності; відсутність скоординованої державної й недержавної інвестиційної політики (державно-приватного партнерства); нерозвиненість мережі інституційних інвесторів (фондового ринку, лізингових та страхових інститутів); низький рівень капіталізації прибутків освітніх установ та недовідність стимулів освітнього інвестування (зокрема, податкових); неефективне використання амортизаційних фондів; використання інвестиційних ресурсів не на інвестування, а на поточне споживання; наявність проблем

управління освітнім інвестуванням; фактичну незахищеність прав інвесторів та освітніх установ; недостатнє висвітлення інформації щодо інвестиційної привабливості й потенціалу інвестиційних об'єктів.

Поняття «інвестиційне середовище» сфери освіти не є аналогом інвестиційного клімату, адже воно характеризує сукупність інституціональних умов та інвестиційну інфраструктуру (тобто складник клімату).

Інвестиційна інфраструктура сфери освіти при цьому є сукупністю інституцій, які формують регулююче, функціональне та інформаційне забезпечення інвестиційного середовища та є специфічним результатом його розвитку [299]. Така інфраструктура включає: державні й недержавні структури та органи управління освітнім інвестуванням різного рівня, фінансово-кредитні інститути та сервісні організації, які здійснюють діяльність з обслуговування інвестиційного процесу, а також інформаційне забезпечення (законодавчо-нормативну базу його здійснення, ділові видання, Інтернет-сайти рейтингових систем тощо). Ці інститути, взаємодіючи з елементами інвестиційної системи сфери освіти, формують інституційні умови інвестиційного середовища.

Не можна не погодитись з думкою О. Кузьміна [306] стосовно того, що нині інвестиційна інфраструктура в Україні є недосконалою, оскільки її елементи є недієздатними. А такий стан речей на тлі нерозвиненості менеджменту може стати значною перешкодою у процесі реалізації інвестиційної політики, зокрема, й у сфері освіти.

Слід зазначити, що сукупність понять інвестиційного менеджменту (зокрема, «інвестиційний клімат», «інвестиційна привабливість», «інвестиційна активність», «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний ризик») на різних рівнях сфери освіти має розглядатися як багаторівнева система, адже має агрегований характер: нижчий рівень є складником вищого рівня. Інвестиційний клімат зумовлює певний рівень інвестиційної привабливості об'єктів інвестування й сфери освіти, а також інвестиційної активності інвесторів й реципієнтів. При цьому інвестиційна привабливість є визначальним чинником інвестиційної активності, а зростання останньої характеризує сприятливий інвестиційний

клімат. Так само, інвестиційна активність є матеріалізацією інвестиційних рішень інвесторів й реципієнтів та функцією їх інвестиційної привабливості. В свою чергу, інвестиційну привабливість можна визначити як взаємозв'язок інвестиційного потенціалу і інвестиційного ризику, які беруть участь у її формуванні як детермінанти. Отже, інвестиційна активність на різних рівнях сфери освіти залежить від розміру їх інвестиційного потенціалу та рівня інвестиційних ризиків. При цьому саме величина ризику інвестування більшою мірою піддається впливу механізмів державного регулювання, ніж інвестиційний потенціал.

В. Сафонова трактує це поняття як «сукупну характеристику об'єкту інвестування, яка інтегровано характеризує умови інвестування (за допомогою системи показників) і включає як потенціал об'єкту вкладення, так і методи ефективного розподілу інвестицій за напрямками його діяльності, що визначають якість освіти» [259].

На думку інвестора, інвестиційна привабливість є характеристикою: рівня задоволення вимог чи інтересів інвестора [307]; переваг і недоліків інвестування або характеристик напрямків та об'єктів інвестування (А. Загородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко І. Бланк, Г. Савицька, Г. Бірман, О. Носова, С. Шмідт, В. Пахомов, С. Донцов, Н. Брусенко, О. Тридід та ін.); можливості отримання (генерування) доходу або ефекту (В. Бочарова, В. Леонтьева та ін.); характеристикою, яка враховує суперечливі цілі інвестора (максимальний прибуток за мінімального ризику) (О. Андраш та ін.); фінансового стану (В. Шеремет, В. Павлюченко, В. Шапіро та ін.); стану організації, при якому у інвестора виникає бажання піти на ризик (В. Бабушкін та ін.); доцільності вкладення тимчасово вільних грошових коштів (Ф. Бутинець, О. Олійник, С. Мошенський, М. Львовичкіна, Е. Маленко, В. Хазанов та ін.); перспективності, вигідності (ефективності) та мінімізації ризиків при інвестуванні коштів (Н. Ковтун та ін.) [1; 299].

З погляду суб'єкта-реципієнта, вона є характеристикою: зовнішнього і внутрішнього середовища об'єкта потенційного інвестування (С. Деньга, В. Куценко, О. Посилкіна, А. Гайдучкий, В. Федоренко та ін.); можливостей

потенційного інвестиційного об'єкта залучати і використовувати інвестиційні ресурси з метою розвитку; сукупності кількісних та якісних факторів, ознак, якостей та можливостей, що характеризує платоспроможний попит суб'єкта на інвестиції (Ю. Севрюгін, Л. Валинурова, О. Казакова та ін.); ефективності використання власного та запозиченого капіталу (Л. Гиляровська, І. Ройзман, В. Власова та ін.); ефективності функціонування (Н. Коваль, Я. Крупка, В. Захожай, М. Кіт, Т. Лазарева та ін.); сукупності характеристик суб'єкта, яка забезпечує його пріоритетне становище у конкурентній боротьбі за інвестиційні ресурси (О. Мельник, Ю. Логвиненко та ін.) [1; 299].

Отже, інвестиційна привабливість сфери освіти є суб'єктивно-об'єктивною оцінкою її теперішнього стану з позицій перспективності розвитку як для інвестора, так і реципієнта.

Вона включає різноманітні об'єктивні й суб'єктивні фактори, перелік і вага яких може змінюватись в залежності від цілей інвестування, особливостей функціонування суб'єкта та перспектив його розвитку. Так, істотне значення для інвестиційної привабливості мають структура й напрям освітньої діяльності, освітній рівень, наявність активних і професійних команд та ефективний інвестиційний менеджмент. Крім того, ця інвестиційна характеристика використовується для оцінювання суб'єктом доцільності інвестування у певний інвестиційний об'єкт (проект), його відбору серед інших альтернативних.

Інвестиційна привабливість характеризується показниками, які залежать від цілей інвестування (прибуток, рентабельність інвестицій), та тих, що характеризують стан суб'єкта, сфери освіти, або її певного рівня.

На відміну від підходу В. Бочарової, В. Леонтьєва, О. Андраша, О. Мельника, Ю. Логвиненка та ін., які розглядають інвестиційну привабливість однобічно, лише як позитивну характеристику, але за своїм змістом вона може бути як позитивною, так і негативною.

Не можна не погодитись з думкою С. Єреминої та В. Щеголевої, що інвестиційна привабливість сфери освіти забезпечується створенням сприятливих умов, зокрема: «підвищенням економічної самостійності освітніх установ (через

різноманітність організаційно-правових форм освітніх організацій); зниженням інвестиційних ризиків (шляхом розвитку громадських інститутів управління); підвищенням прозорості та якості фінансово-господарського управління освітніми установами; інформаційною відкритістю (розміщенням інформації на сайтах); участю у міжнародних дослідженнях; активним пошуком і використанням кращих розробок в області технологій і змісту освіти; створення стимулів та інфраструктури для забезпечення імпорту та експорту освітніх послуг; залучення університетами науково-педагогічних кадрів з-за кордону; діяльністю вчених в університетах-партнерах за кордоном; розвитком партнерських відносин з муніципальною та загальнодержавною владою, бізнес-структурами, вітчизняними та зарубіжними лідерами освіти і науки; створенням за участю стратегічних партнерів і випускників фонду розвитку (цільового капіталу); позиціонуванням в міжнародних рейтингах» [129].

В. Сафонова вважає, що «важливим елементом інвестування у вітчизняній сфері освіти є складання рейтингів інвестиційної привабливості сфер господарювання та певних інвестиційних об'єктів» [259]. Але така світова практика й досі не знайшла застосування у освітньому інвестуванні в Україні.

Ця характеристика інвестиційної системи сфери освіти безпосередньо пов'язана із результатами інноваційної діяльності освітніх установ, тобто обґрунтована стратегія інноваційного розвитку системи освіти значно підвищує її інвестиційну привабливість та шанси на отримання інвестицій.

Поняття «інвестиційна привабливість» слід відокремлювати від терміну «ефективність інвестицій», адже реалізація ефективних інвестиційних проектів не є запорукою підвищення інвестиційної привабливості через негативний вплив зовнішнього оточення. Вкладення у інвестиційно привабливий об'єкт можуть виявитися неефективними через відсутність професійного інвестиційного менеджменту. Ці поняття у сукупності характеризуються організаційно-економічними умовами інвестиційного забезпечення сфери освіти.

На думку А. Єпіфанова, інвестиційна активність суб'єкта господарювання це «інтенсивність залучення довгострокових інвестицій у капітал підприємства»

[308, с. 177]. Але інвестування є двобічним процесом, залучення та використання. Крім того, економічну інтенсивність доцільно оцінити за допомогою індексного методу.

Отже, «інвестиційна активність у сфері освіти» – це інтенсивність залучення та використання інвестицій у цій сфері, яка характеризується індексними показниками результатів інвестиційної діяльності.

База визначення індексів показників інвестиційної активності залежить від цілей інвестування, зокрема, середні показники національної або світової сфери освіти та нормативні показники (певного рівня управління освітою). Щодо самих показників, то ними можуть бути: обсяг надходження та освоєння інвестицій, рівень інвестицій у розрахунку на одну особу (яка надає або споживає освітню послугу), відношення обсягу залучених інвестицій до загального доходу об'єкта інвестування та відношення обсягу інвестиційних витрат до загального обсягу витрат тощо.

За часом цей складник інвестиційної системи може бути минулою (ретроспективною), поточною (у звітному періоді) та майбутньою (прогнозованою). Відповідно до розмірів вона має чотири рівні: висока інвестиційна активність – нарощування обсягів залучення та використання інвестицій прискореними темпами (темп зростання є вищим за одиницю); середня – зростання обсягів інвестицій не відбувається, а характеризується стабільним обсягом (темп зростання дорівнює одиниці); низька – падіння обсягів інвестицій, інвестиційний спад (темп зростання менше одиниці); нульова – освітнє інвестування повністю відсутнє.

На думку В. Сафонові, «інвестиційний потенціал освіти – якісна характеристика, що враховує як об'єктивні передумови для інвестицій, так і наявність різних об'єктів, напрямів інвестування системи освіти. Тобто він включає споживачів та ресурси (кадрові, інтелектуальні, матеріальні, фінансові, технічні, технологічні, методичні, інституційні, організаційні, маркетингові та стратегічні)» [259]. Але таке визначення не повністю відображає комплексність цього поняття та взаємозв'язок між його складниками. Адже він свідчить про

можливості й рівень здатності сфери освіти та її рівнів здійснювати інвестування за рахунок власних та залучених (зовнішніх) джерел ресурсів. Крім того, потенціал є сукупністю інвестиційних ресурсів, а не споживачів.

Отже, «інвестиційний потенціал сфери освіти» – максимально можливий обсяг інвестиційних ресурсів, які потенційно можуть бути залучені та найбільш ефективно використанні за часом і продуктивністю у сфері освіти з метою розвитку.

В. Сафонова розглядає складники інвестиційного потенціалу освіти на рівні вищої освіти, виділяючи певні потенціали: «матеріальний (будівлі, споруди, аудиторний та бібліотечний фонди тощо); кадровий (чисельність професорсько-викладацького складу; фінансовий (структура доходів і витрат); інноваційний (рівень розвитку науково-інноваційної діяльності) та споживчий (чисельність студентів, контингент аспірантури та ін.)» [259]. Але в умовах глобалізації освітньої сфери доцільно розглядати взаємопов'язані та взаємозумовлені інвестиційні потенціали певних суб'єктів освітньої сфери, її певних рівнів, регіональних освітніх систем, країни та глобальний (транснаціональний, світовий) потенціал сфери освіти. Останній складається з потенціалів національних освітніх сфер, що, так само, складаються з потенціалів регіональних освітніх систем, які містять інвестиційні потенціали суб'єктів освітньої сфери, розміщених на певній території. Але інвестиційний потенціал більш високого ієрархічного рівня не можна розглядати як просту суму потенціалів нижчих рівнів через наявність синергетичного ефекту, який може бути як позитивний, так і негативний. Крім того, є зворотній зв'язок – інвестиційний потенціал нижчого рівня сфери освіти багато в чому визначається потенціалом вищого.

Поділ інвестиційного потенціалу за фазами відтворення дозволяє визначити його структурні елементи, які можна використати й для сфери освіти: потенціал залучення освітніх інвестицій (їх джерел) та потенціал їх використання (в т.ч. розподілу).

Оцінка інвестиційного потенціалу сфери освіти та її рівнів проводиться у натуральному і вартісному вимірах, а використання певного методу оцінювання

залежить від цілей, виду і повноти вихідної інформації, специфіки складників потенціалу та інших чинників. Таке оцінювання є основою обґрунтування напрямів подальшого стратегічного розвитку сфери освіти та формування інвестиційної політики на різних її рівнях.

Управління інвестиційним потенціалом сфери освіти спрямовується на збільшення обсягу та поліпшення якості інвестиційних ресурсів, які можуть бути залучені та використані шляхом орієнтації відповідно вектора інвестиційного розвитку.

Так, В. Пузиков виділяє наступні чинники, що складають інвестиційний потенціал освіти: «спадкоємство, відтворення, приріст і тиражування наукових знань, культурних цінностей і норм; здатність передбачати потреби суспільства і ринку праці в кваліфікованих фахівцях; пошук «своєї» ніші, нових напрямів діяльності, відкриття нових нетрадиційних спеціальностей; гнучкість і уміння реагувати на зміни «соціального замовлення»; процес структурно-змістовної перебудови освіти; розширення кордонів, форм і рівнів безперервної освіти для всіх впродовж всього життя; розвиток інтелектуально-творчих можливостей особи в процесі освітньої діяльності; формування генерації фахівців, здатних здійснювати якісні зміни у сфері своєї діяльності, в системі господарювання, в культурі праці, в суспільстві» [309].

Отже, інвестиційний потенціал освітньої сфери залежить від результатів функціонування суб'єктів освітньої сфери, факторів зовнішнього середовища, оптимального поєднання інвестиційних ресурсів, які залучаються, рівня організації та ефективності управління процесом інвестування.

В. Сафонова справедливо відзначає, що «сьогодні інвестиційний потенціал освіти перебуває у жалюгідному стані: застаріла матеріально-технічна база, бібліотечний фонд, низький рівень соціального забезпечення студентів. У сучасних умовах спостерігається дефіцит інвестиційних ресурсів, скоротилося капітальне будівництво, погіршилася навчально-матеріальна база ВНЗ, знизилася якість підготовки випускників навчальних закладів, зменшилися замовлення на виконання НДР (науково дослідних робіт) та обсяги науково-виробничих послуг»

[259].

Наявність інвестиційних ризиків зумовлює необхідність забезпечення інвестиційної безпеки на рівні освітніх установ, інвесторів, регіональних освітніх систем, сфери освіти в цілому. При цьому стан інвестиційної безпеки у сфері освіти України перебуває на рівні загрозливої кризи [310].

Д. Остапчук трактує це поняття як системний складник «економічної безпеки держави, яка визначається здатністю до інвестування економіки в достатньому обсязі для відтворення й оновлення основних фондів та продукції, можливості нівелювання ризиків в інвестиційній сфері держави» [282]. У той час, законодавчі джерела визначають її як «стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти ...» [311].

Деякі спеціалісти (М. Денисенко, Н. Татаренко, А. Поручник та ін.) виділяють поняття «безпека інвестиційних вкладень», під якою розуміють відсутність ризику втрат капіталу (вкладених коштів і майбутніх доходів). Фахівці, такі як О. Гонта та Т. Шестаковська досліджують економічну безпеку функціонування освітніх закладів [312, с. 95], інші ж, зокрема, І. Кондрат визначають економічну безпеку виробництва освітніх послуг [313]. С. Бреус розглядає інвестування сфери вищої освіти в контексті забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів [314].

Отже, «інвестиційна безпека у сфері освіти» – це умови здійснення освітнього інвестування, які забезпечують певний рівень його стабільності та можливість розвитку сфери освіти шляхом протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам. Такі умови включають забезпеченість відповідними інвестиційними ресурсами за умов їх цільового використання, що у кінцевому підсумку дозволяє гарантувати інвестиційний розвиток сфери освіти. Крім того, наявний й зворотній зв'язок – інвестиційний розвиток освітньої сфери створює передумови для забезпечення її «інвестиційної безпеки».

На думку С. Пиріжкова [315], цей складник інвестиційної системи характеризується показником рівня інвестицій, який визначається на макрорівні. За його аналогією рівень інвестиційної безпеки сфери освіти слід вважати

відношенням загального обсягу внутрішніх (капітальних) та зовнішніх (іноземних) освітніх інвестицій та ВВП сфери освіти, що відповідає певній стадії її розвитку.

Традиційно інвестиційна безпека має чотири рівні: абсолютний (високий), середній, низький та нульовий.

Наявний низький рівень інвестиційної безпеки вітчизняної сфери освіти зумовлений тим, що проблеми інвестиційної діяльності фактично ігнорувалися достатньо тривалий час, освітні реформи не супроводжувалися інвестиційною підтримкою, а системна реалізація інвестиційних освітніх проектів й досі відсутня.

Інвестиційна безпека у сфері освіти досягається за рахунок реалізації узгодженої, збалансованої, скоординованої системи заходів – інвестиційної політики. Процес управління системою інвестиційної безпеки у сфері освіти здійснюється шляхом реалізації сукупності організаційно-економічних і правових заходів попередження, мінімізації та нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз й ризиків інвестиційної діяльності. Інвестиційна безпека на відповідних рівнях сфери освіти зумовлена здатністю органів управління: забезпечити інвестиційний розвиток; нейтралізувати негативний вплив кризових явищ; сформулювати адекватну систему обліку інвестиційних потоків; підвищити ефективність контролю та забезпечити проведення робіт із захисту інвестицій.

Інвестиційна безпека у сфері освіти досягається за рахунок захисту освітніх інвестицій. Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність», «захист інвестицій – це комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню цілі внесення інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, зокрема, права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій» [300].

Отже, «захист освітніх інвестицій» – це комплекс організаційно-правових заходів, спрямованих на збереження законних прав інвесторів та реципієнтів у сфері освіти, в т.ч. захист від заходів дискримінаційного характеру.

Захист державних та недержавних, вітчизняних та іноземних освітніх інвестицій гарантується державою та забезпечується законодавством України й її міжнародними договорами. З метою забезпечення сприятливого інвестиційного клімату держава повинна встановлювати «державні гарантії захисту освітніх інвестицій» – систему правових норм, спрямованих на захист освітніх інвестицій. «Інвестиції не можуть бути безоплатно націоналізовані, реквізовані або до них не можуть бути застосовані заходи, тотожні за наслідками. Інвестиції можуть, а у випадках, передбачених законодавством, мають бути застраховані» [300].

Наступними елементами інвестиційної системи сфери освіти є інвестиційна політика та стратегія, які повинні реалізуватися на всіх рівнях сфери освіти. Дотепер у економічній науці співвідношення цих понять є предметом дискусії багатьох науковців. Перша група фахівців (А. Шелленбер, В. Мюллер, Х. Ульріх, У. Кінг, М. Мескон, І. Ансофф, Д. Черваньов, В. Пастухова, І. Бланк, М. Романовський, В. Бочаров, Л. Абалкін, А. Волков та ін.) вважають, що інвестиційна політика є складником стратегії, друга група (В. Попков, В. Семенов, Н. Самсонов, Н. Бараннікова, А. Володін, С. Айвазян, О. Балкінд та ін.) – дотримується протилежної думки. Щодо інвестиційної політики у сфері освіти, то А. Ващенко та А. Кузеванова [316] зазначають, що вона ґрунтується на реалізації інвестиційної стратегії, розглядаючи її на рівні приватного вищого навчального закладу [1; 299].

Отже, «інвестиційна політика у сфері освіти» – це система норм, правил, принципів та орієнтирів інвестиційної діяльності, що визначають механізми залучення й використання інвестиційних ресурсів, та заходи щодо їх концентрації на пріоритетних напрямках, задля досягнення інвестиційного розвитку освітньої сфери та інноваційного розвитку освіти в Україні. Такий підхід дозволяє створити основу ефективного механізму її формування та реалізації задля забезпечення розвитку вітчизняної сфери освіти.

Ефективно управляти освітніми інвестиціями можливо тільки за наявності інвестиційної стратегії, яка забезпечить узгодженість усіх інвестиційних цілей. Є різні підходи щодо трактування поняття «стратегія»: як сукупність управлінських

впливів (І. Ансоф, П. Дойль та ін.); план, програма дій (С. Козловський, М. Альберт, М. Мескон, Р. Райзберг, А. Томпсон, Ф. Хедоурі та ін.); напрямок розвитку (М. Старовойтов та ін.). Інвестиційна стратегія розглядається як: «процес формування системи довготермінових цілей інвестиційної діяльності та вибору найефективніших шляхів їхнього досягнення» (І. Бланк); «комплекс оперативних дій з негайного залучення додаткових інвестиційних ресурсів шляхом покращення інвестиційної привабливості» (О. Тридід) [1; 299].

Отже, «інвестиційна стратегія у сфері освіти» – це встановлення вектору інвестиційної діяльності шляхом формування місії та системи довгострокових цілей у межах певної інвестиційної політики, який визначається метою розвитку освіти та інвестиційною ідеологією. Її реалізація повинна забезпечуватися організаційно-економічними заходами на всіх рівнях сфери освіти, які є синхронізованими у часі та просторі. Відмінністю цього трактування є врахування мети та етапу розвитку сфері освіти, що характеризуються доступністю певних інвестиційних джерел, потенційною ефективністю застосування форм освітнього інвестування та зумовлює використання певних інвестиційних моделей. Такий підхід дозволяє систематизувати у довгостроковій перспективі необхідну для планування інвестиційних процесів інформацію із визначенням конкурентних переваг та формуванням стратегічних пріоритетів розвитку сфери освіти України.

Поняття «інвестиційна стратегія» тісно пов'язана з інвестиційною привабливістю, адже є напрямом її забезпечення.

Сукупність засобів, механізмів, прийомів, важелів та інструментів реалізації інвестиційної стратегії у сфері освіти є інвестиційною тактикою у цій галузі. Вона включає розробку та реалізацію інвестиційних проектів, складання портфелю інвестицій, а також формування інвестиційної програми. Портфель може формуватися як сукупність об'єктів реального чи фінансового інвестування, але, зазвичай, у сфері освіти України ідеться про сукупність інвестиційних проектів (напрямів капітального інвестування). «Інвестиційну програму» слід розуміти як сукупність портфелів інвестицій різної спрямованості та забезпечення їх узгодженості за цілями, ресурсами, виконавцями і термінами реалізації.

Зазвичай, воно використовується на рівні національної сфери освіти (макрорівні) та на рівні регіональних освітніх систем (мезорівні). Слід зазначити, що одним з найважливіших методів державного регулювання інвестиційної діяльності у сфері освіти є обов'язкова комплексна експертиза інвестиційних проектів та програм.

«Оперативне управління освітнім інвестуванням» представляє собою оперативне керування інвестиційними проектами, портфелями та програмами у сфері освіти на основі прогнозування, планування, обліку, моніторингу та контролінгу. В цілому, таке управління має за мету координування роботи взаємопов'язаних підрозділів (підсистем), прийняття оперативних рішень щодо попередження порушень у процесі інвестиційної діяльності у сфері освіти, а також розробку комплексу заходів щодо раціонального та ефективного використання інвестиційних ресурсів.

Інвестиційні політика, стратегія, тактика та оперативне управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти є постійно діючим комплексним механізмом, зміни у певному рівні якого зумовлюють зміни й на інших.

Особливе місце в інвестиційній системі сфери освіти займають інвестиційний моніторинг (як комплекс засобів щодо систематичної оцінки та прогнозування стану інвестиційної діяльності на різних рівнях сфери освіти) та контролінг (як інформаційно-аналітична підтримка процесів прийняття інвестиційних рішень щодо освітнього інвестування).

Н. Коноваленко пропонує використовувати термін «якість інвестицій» як комплексний показник, що інтегрує в собі як економічну, так і соціальну ефективність інвестицій [317]. Отже, «якість освітніх інвестицій» – це їх здатність задовольняти інтереси всіх суб'єктів інвестиційного процесу: інвесторів, реципієнтів-споживачів інвестицій, а також органів управління освітнім інвестуванням.

Діючі механізми управління розвитком освіти в Україні [318] не засновані на інвестиціях, а отже мова не йде про прискорений інноваційний розвиток освіти. Неузгодженості у трактуванні понять викликають розбіжності під час вирішення теоретичних та практичних завдань управління інвестиційною

діяльністю у сфері освіти України.

Нинішній стан інвестиційної системи сфери освіти України характеризується кризовими явищами: обсяги державних та приватних інвестицій є несуттєвими, що не забезпечує прискорений інноваційний розвиток освіти; інвестиційні освітні проекти практично відсутні; підвищується ризик інвестування в освітню сферу; співпраця освітніх установ, наукових кіл та бізнесу не досягає позитивних результатів; не відбувається й диверсифікація інвестиційних джерел.

Для змінення негативних тенденцій потрібно, насамперед, вдосконалити систему управління інвестиційною діяльністю цієї сфери та модернізувати її фінансово-економічний механізм. Крім того, необхідне впровадження політики стимулювання залучення освітніх інвестицій, яка повинна бути закріплена в державній політиці та відповідати сучасним умовам міжнародного і європейського освітніх просторів.

4.2. Організаційні засади управління інвестуванням у сферу освіти

Збільшення обсягів та складності інформації у сучасному світі зумовлює зростання витрат на освіту та необхідність її інвестиційного забезпечення задля розвитку [1]. Але попри визнання освіти «інвестицією в людський капітал», яка приносить економічні та соціальні вигоди, її інвестування на загальнодержавному рівні та залучення для цього коштів з інших джерел є проблемою.

«Національна доктрина розвитку освіти» [11], «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [156] та Закон України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [158] передбачають розроблення ефективного механізму фінансово-економічного (в т.ч. інвестиційного) забезпечення освіти шляхом диверсифікації джерел і механізмів, запровадження змішаного й багатоканального фінансування, створення пайових інвестиційних та спеціальних фондів підтримки регіональних програм. Крім того, у «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»))» [157]

наголошено на необхідності формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти з використанням кардинально нових підходів, що свідчить про стратегічну необхідність вирішення цих завдань.

Питання щодо джерел фінансування розвитку освіти завжди були актуальними. Їм присвячені наукові праці таких вчених як В. Андрущенко [319], В. Базилевич [320], Т. Боголіб [321], О. Буцька [322], М. Долішній, В. Куценко [323], А. Касич, Р. Циган [324], С. Ніколаєнко [325], А. Монаєнко [326], Н. Барр [327; 328], А. Величко, І. Калько [329] та ін. Дослідження цих фахівців стосуються фінансового механізму освітньої сфери та управління освітніми закладами. У той же час, проблемам інвестиційного забезпечення розвитку освіти приділено недостатньо уваги.

Частка ВВП країни, що спрямовується на освітні потреби, зумовлена величиною його загального обсягу та свідчить про значення освіти для суспільного розвитку певної країни. Експерти ЮНЕСКО наголошують на необхідності дотримання частки видатків держави на освіту у розмірі не менше 3,5 % [330], що, на їх думку, відверне розпад інфраструктури національної системи освіти. Згідно з Законом України «Про освіту» (ст. 61), держава зобов'язується забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі, не меншому 10 % національного доходу, а також валютні асигнування на основну діяльність [10]. Це відповідає рівню розвинених країн, фінансування яких складає не менше 5 % ВВП (валового національного продукту). Законодавчо встановлена прив'язка рівня фінансування освіти від обсягу національного доходу, зумовлює залежність її розвитку від економічного та політичного становища країни, хоча законодавче закріплення таких нормативів не гарантує їх обов'язкового дотримання [331].

Витрати на освіту посідають друге місце в структурі соціальних видатків національного бюджету України. Аналіз динаміки ВВП та бюджетних витрат на освіту свідчить, що протягом 1993 – 1997 рр. держава намагалася збільшувати видатки на освітню сферу, незважаючи на спад ВВП (рис. 4.2).

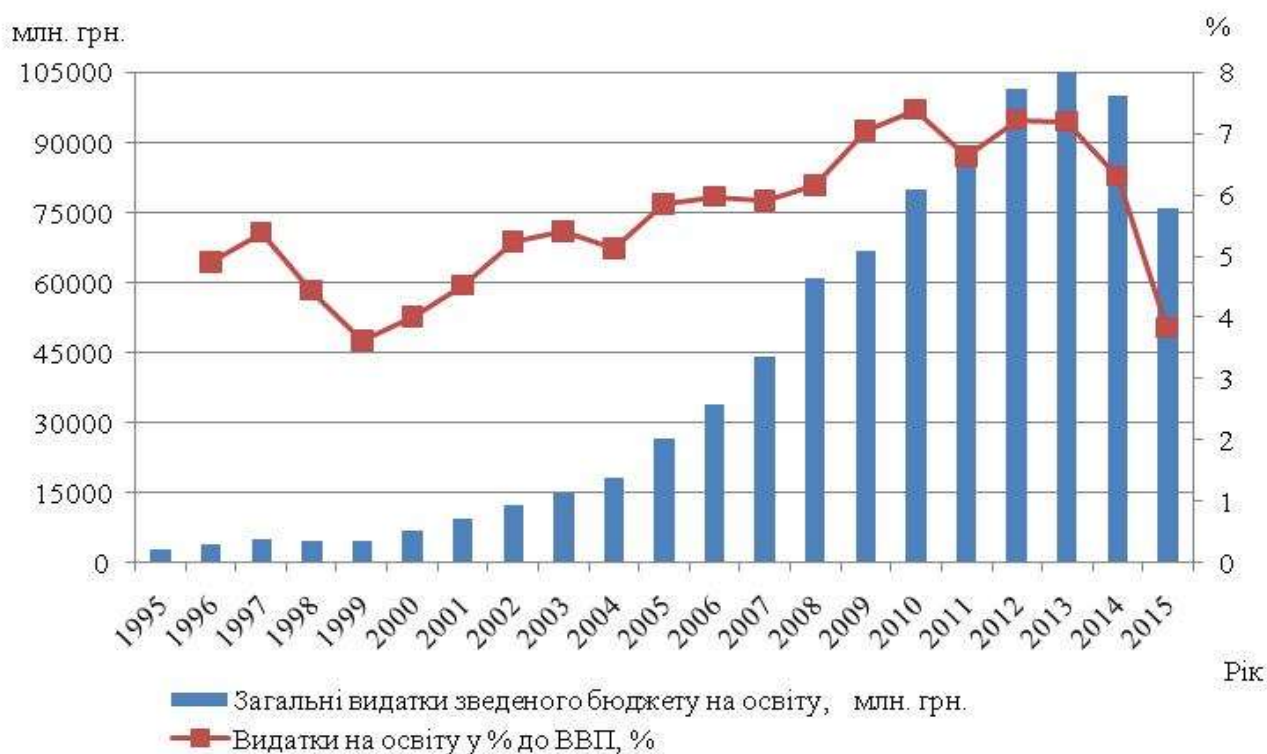

Рис. 4.2. Видатки зведеного бюджету України на освіту та їх частка у ВВП у 1995 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [54 – 74]

Протягом 1999 – 2010 рр. видатки на освіту у відношенні до ВВП мали достатньо стабільну тенденцію до збільшення: у 1999 р. вони склали 3,6 %, а у 2010 р. – 7,4 % (незважаючи на перевищення видатків зведеного бюджету над його доходами практично за весь проаналізований період). Винятком є 2011 р., де цей показник знизився до 6,6 %, що пов'язано із скороченням ВВП у 2010 р. Але, якщо прийняти 10 % НД (Національного доходу) $\approx$ 8 % ВВП (як зазначають фахівці), то законодавчо встановлений мінімальний обсяг фінансування освіти державою не досягнуто, а рівень державних видатків на освітню сферу є недостатнім для повноцінного розвитку [331]. Негативною є тенденція зменшення цього показника у 2013 – 2015 рр. (у 2015 р. він сягає 3,8 %).

Крім того, якщо у відносному вимірі частка витрат на освіту у ВВП України (за світовими порівняннями) є достатньо високою (до 8 %), то абсолютні обсяги цих витрат є значно нижчими, ніж відповідні показники європейських країн зі співмірною кількістю населення [332]. При цьому понад 90 % державних витрат

на освіту в Україні не є інвестиційними, адже спрямовуються на поточне утримання освітніх установ – заробітну плату, сплату комунальних послуг, харчування та ін. Тобто, переважна частина коштів, що витрачаються на освіту, йде на підтримання функціонування цієї сфери, а не на її розвиток.

Протягом 1995 – 2013 рр. наявна тенденція до зростання рівня фінансування, але починаючи з 2013 р. й дотепер ця тенденція змінилася на негативну – різке зменшення державних видатків. Якщо врахувати зміну курсу національної валюти, то динаміка видатків зведеного бюджету України на освіту (у млн дол. США) є недостатньою, вона зазнає більших втрат, починаючи з 2009 р. Якщо враховувати реальний, а не номінальний ВВП, ситуація з фінансуванням освітньої сфери загострюється. Високий темп інфляції в Україні нівелює позитивний ефект від зростання обсягів фінансування освіти на тлі скорочення державних видатків на освіту. Крім того, збільшення витрат на освіту з державних джерел пов'язане зі зростанням вартості комунальних послуг і зростанням витрат на оплату праці (як основних чинників) та не пов'язане із витратами розвитку, які забезпечуватимуть прискорений інноваційний розвиток освіти [331].

Державна політика у сфері освіти України передбачає акцентування уваги на фінансуванні загальної середньої та вищої освіти, що зумовлено чисельністю учнів та студентів відповідних рівнів (рис. 4.3).

Незначних змін протягом 2000 – 2015 рр. зазнає питома вага фінансування професійно-технічної освіти. Несуттєвого росту (до 2013 р.) зазнають видатки на дошкільну освіту: частка видатків її фінансування у загальному обсязі видатків зведеного бюджету у 2000 р. склала 1,6 %, а у 2013 р. – 3,1 %. При цьому чисельність дошкільнят за цей період зросла у 1,5 рази. Така ситуація негативно позначається на стані та розвитку дошкільної освіти.

Крім того, головний тягар фінансового забезпечення освіти перекладається з загальнодержавного бюджету на місцеві, що зумовлює нерівність його інвестиційного забезпечення у регіональному вимірі.

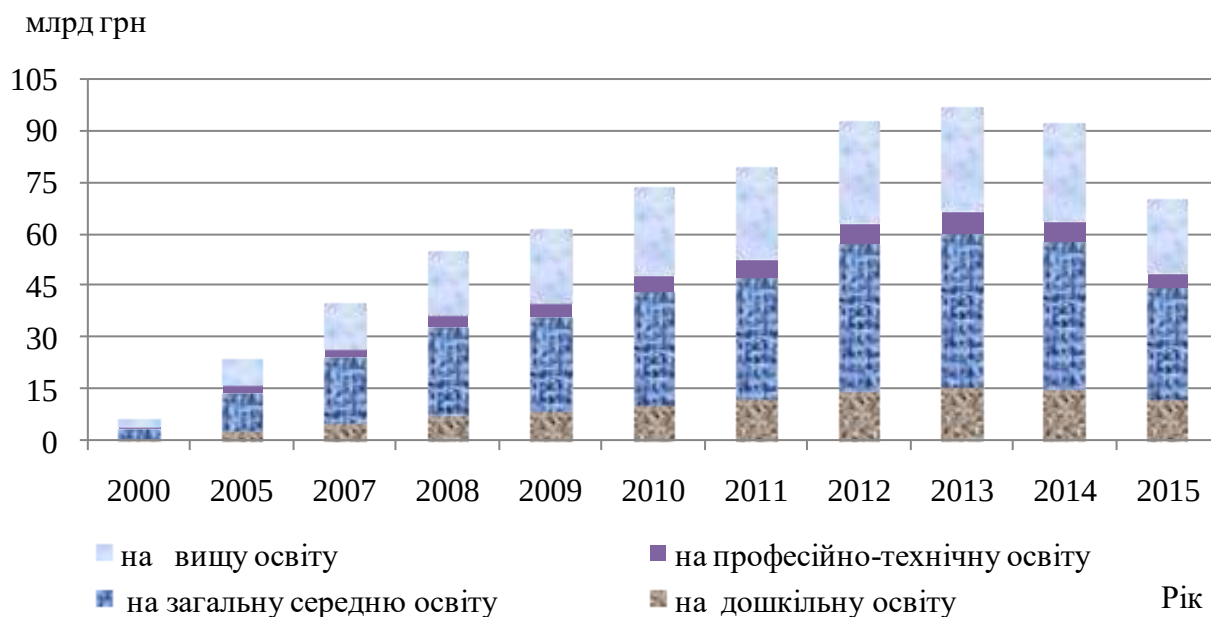

Рис. 4.3. Видатки зведеного бюджету України на освіту у 2000 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [59 – 74]

Відповідно до допоміжних рахунків сфери освіти України найбільшу частину фінансування сфера освіти отримує з бюджету. При цьому протягом 2007 – 2014 рр. частка державного фінансування зростає (з 75,4 до 85,1) за рахунок скорочення фінансування з інших джерел (приватних компаній та фізичних осіб) (табл. 4.1). Досі традиційне державне фінансування вітчизняної освіти залишається основним, а, у певних випадках, єдиним джерелом покриття витрат.

Крім того, протягом аналізованого періоду змінюються пріоритети освітнього фінансування: скорочується фінансування середньої (МСКО 2 на 0,8 % та МСКО 3 на 2,2 %) й вищої освіти (МСКО 5 на 4,8 % та МСКО 6 на 0,1 %) та збільшується – допочаткової (МСКО 0 на 4,1 %) та початкової (МСКО1 на 3,6 %).

Найбільшу питому вагу (яка протягом 2007 – 2014 рр. зросла на 8 %) у розподілі витрат на освіту займає фінансування надання освітніх послуг, що пов'язано із збільшення їх собівартості.

Таблиця 4.1

Допоміжні рахунки сфери освіти України у 2007 – 2014 рр.

№ з/п	Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Розподіл загальних витрат за фінансуючими організаціями, %:									
1.	Державні організації	75,4	79,3	80	81,5	82,1	84,6	84,3	85,1
2.	Приватні компанії	1,1	1	1	1	0,8	0,7	0,8	0,8
3.	Домогосподарства	23,5	19,7	19	17,5	17,1	14,7	14,9	14,1
4.	Донори та ін.	-	-	-	-	-	-	-	-
Розподіл загальних витрат за провайдером освіти, %:									
5.	Допочаткове навчання (МСКО 0)	10,3	10,7	11,2	11,7	12,6	13,6	14	14,4
6.	Початкова освіта / Перший етап базової освіти (МСКО 1)	12,6	12,7	13	13,6	13,8	15,1	15,6	16,2
7.	Перший етап середньої освіти/Другий етап базової освіти (МСКО 2)	18,9	18,5	19,2	18,3	17,3	17,8	17,7	18,1
8.	Другий етап середньої освіти (МСКО 3)	9,1	8,8	7,1	7,2	7,9	8	7,5	6,9
9.	Післясередня, не вища освіта (МСКО 4)	5,8	6,1	6	6,2	6,1	6	6,3	6
10.	Перший етап вищої освіти (МСКО 5)	41,6	41,5	42	41,4	40,7	38	37,2	36,8
11.	Другий етап вищої освіти (МСКО 6)	1,7	1,7	1,5	1,6	1,6	1,5	1,7	1,6
Розподіл витрат на освіту за функціями, %									
12.	Послуги у сфері освіти	72	75	78	78	79	80	80	80
13.	Медичні послуги	0	0	0	0	0	0	0	0
14.	Послуги харчування	11	9	8	8	7	7	7	7
15.	Адміністративні послуги (комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт)	9	8	8	8	9	8	8	8
16.	Придбання інвентарю та обмундирування	4	3	2	2	2	2	2	2
17.	Транспортні послуги	0	0	0	0	0	0	0	0
18.	Придбання підручників та канцелярських товарів	1	1	1	1	1	1	1	1
19.	Фінансові послуги (трансфери, стипендії, субсидії)	3	4	3	3	3	2	2	2

Джерело: побудовано автором за [333]

Структура видатків загального фонду МОН України у 2013 – 2017 рр. зазнала суттєвих змін (рис. 4.4 – 4.6): якщо у 2013 р. найбільш питому вагу займали видатки на утримання ВНЗ III – IV та I – II рівнів акредитації (59,6 % та 17,8 % відповідно), то у 2017 р. їх частка складає лише 16 % та 5 %. Це пов'язано із скороченням як загальної кількості установ цього рівня, так і чисельності студентів у межах реалізації політики оптимізації мережі ВНЗ та проведенням АТО.

У зв'язку зі змінами до Бюджетного Кодексу України [334] було запроваджено певні види міжбюджетних трансфертів у сфері освіти – субвенцію на підготовку робітничих кадрів та освітню субвенцію.

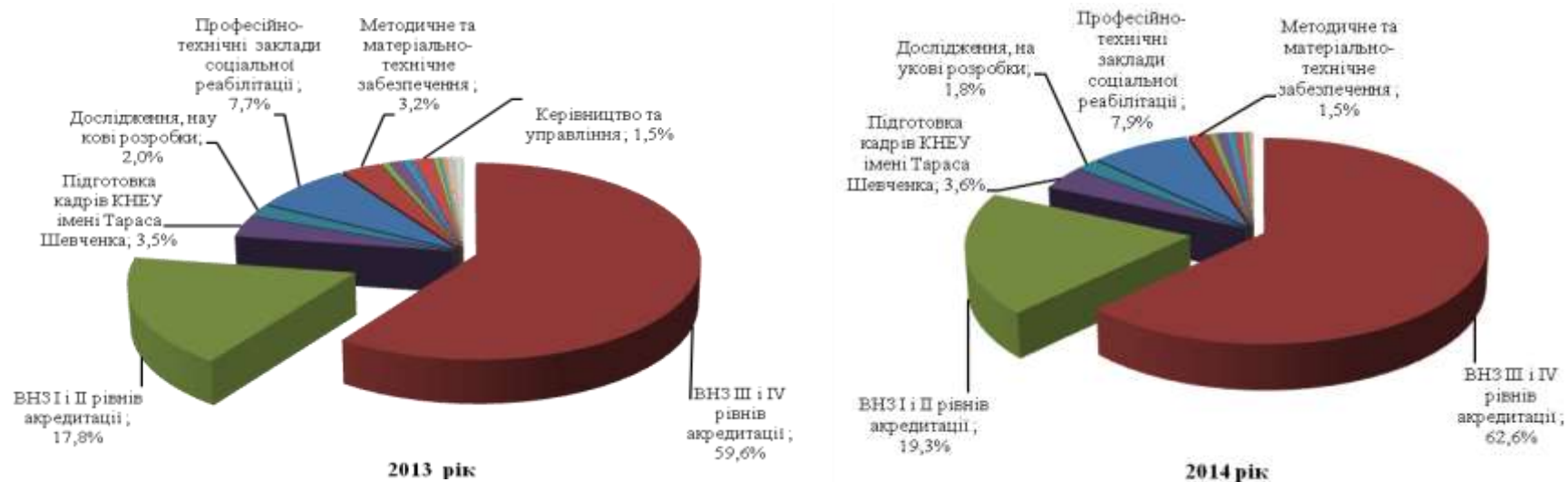

Рис. 4.4. Структура видатків загального фонду МОН України за 2013 – 2014 рр., тис. грн

Джерело: побудовано автором на основі [335]

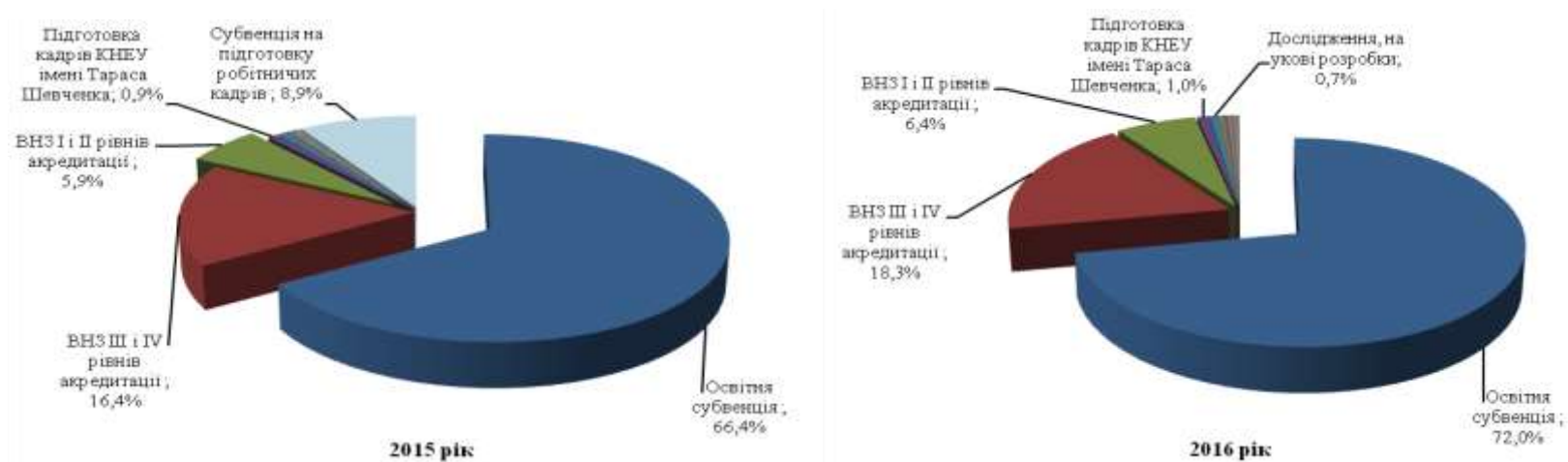

Рис. 4.5. Структура видатків освітньої сфери за рахунок загального фонду МОН України й субвенцій за 2015 – 2016 рр., тис. грн

Джерело: побудовано автором на основі [335]

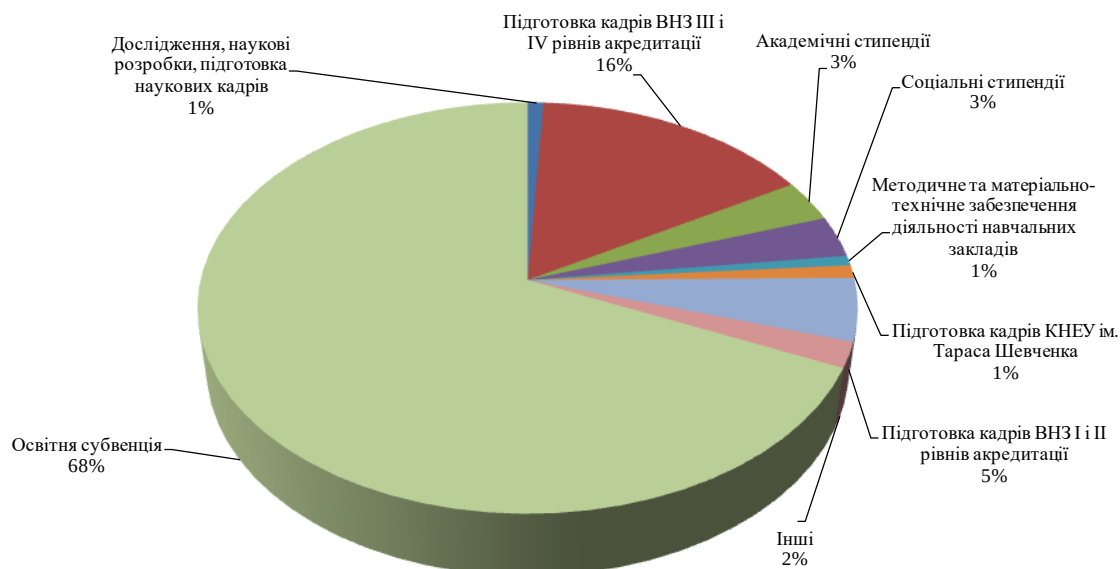

Рис. 4.6. Структура видатків освітньої сфери за рахунок загального фонду МОН України й субвенцій у 2017 р.

Джерело: побудовано на основі [335]

Перша (8,9 % фонду МОН України на 2015 р.) надавалася обласним бюджетам та бюджету м. Києва та спрямовувалася на оплату лише поточних видатків професійно-технічних та інших навчальних закладів державної та комунальної власності, які надають послуги з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення. Починаючи з 2016 р. така субвенція не діє, заклади цього рівня фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Тепер освітня субвенція передається з Державного бюджету до місцевих бюджетів (обласних, районних бюджетів, бюджетів міст обласного значення, а також Києва та бюджетів об'єднаних територіальних громад) та спрямовується на оплату поточних видатків різних типів загальноосвітніх навчальних закладів.

Відповідно до Бюджетного Кодексу «у разі забезпечення у повному обсязі потреби у поточних видатках на бюджетний період за рахунок зазначеної субвенції та за умови відсутності простроченої бюджетної заборгованості за захищеними видатками зазначених навчальних закладів ця субвенція може спрямовуватися на їх капітальні видатки», зокрема «... на оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів...» [334].

Розподіл такої субвенції між закладами здійснюється з урахуванням чисельності учнів, наповнюваності класів, типу навчального закладу та від місцевості, в якій він розташований.

Отже, витрати на методичне та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів зменшено до 1 %, а освітні субвенції не передбачають інвестиційні (капітальні) видатки, що уповільнює розвиток освіти в Україні.

Бюджетним Кодексом передбачаються субвенції на виконання інвестиційних проектів, що надаються з державного бюджету місцевим бюджетам на створення, приріст чи оновлення основних фондів комунальної форми власності (насамперед, на завершення будівництва та реконструкції об'єктів із ступенем будівельної готовності понад 70 %), але такий вид субвенцій не передбачений для освітньої сфери.

Слід зазначити, що у світовій практиці єдиних рекомендацій щодо оптимальної структури джерел освітнього інвестування не існує. Впровадження нових (інноваційних) механізмів та формування структури джерел освітнього інвестування залежить від рівня розвитку національної економіки та сфери освіти, специфіки функціонування суб'єктів освітньої сфери та їх фінансового стану, перспектив інвестиційного розвитку, кон'юнктури освітнього й інвестиційного ринків, вартості залучення додаткового капіталу, ємності кожного з джерел, актуальності й пріоритетності певного напрямку інвестування та інших чинників.

Основним аспектом у цьому питанні дослідники, зокрема, М. Курбатова та Н. Дудченко [336, с. 61 – 66] виділяють співвідношення між обсягами бюджетного і позабюджетного освітнього інвестування. Воно не може бути константою, адже залежить від соціально-економічного становища у країні, темпів її економічного розвитку, кількісного співвідношення між державним і недержавним секторами сфери освіти, достатності бюджетних коштів та спрямованості державної політики у сфері освіти, форм та типів освітніх установ тощо.

Крім того, хоча органи влади більшості країн світу докладають максимум зусиль до переорієнтації на недержавні джерела фінансування (зазвичай, через

обмеженість бюджетів цих країн), основну роль на всіх рівнях відіграють бюджетні кошти. Частки приватного фінансування та коштів міжнародних організацій залишаються незначними (додаток Ж, рис. Ж.1 – Ж.8).

Це співвідношення в Україні протягом 2007 – 2014 рр. [301] поступово збільшується з 3,1 до 5,7, що свідчить про відсутність диверсифікації джерел фінансування освітніх інвестицій та зменшення обсягів позабюджетних коштів. Отже, регулююча роль держави у проведенні інвестиційної політики у вітчизняній сфері освіти залишається визначальною, хоча, обсяги бюджетних коштів є достатньо фіксованими й обмеженими.

О. Другов відзначає, що діючій системі інвестиційного забезпечення вищої освіти в Україні притаманні «обмеженість можливостей державного бюджету щодо поліпшення рівня інвестування, нерозвинутість самого механізму інвестиційного забезпечення ВНЗ, який фактично зводиться до отримання бюджетних коштів» [123]. Ця ситуація є характерною й для інших рівнів вітчизняної системи освіти. Як свідчить практика, збільшення інвестиційних вкладень в освіту не приводить до автоматичного підвищення ефективності їх використання та не гарантує поліпшення якості освітніх послуг. Крім того, приватні навчальні заклади позбавлені права на одержання державного фінансування.

Згідно з Законом України «Про інвестиційну діяльність», «до джерел фінансування інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання відносяться: власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян та юридичних осіб); позикові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); бюджетні інвестиційні асигнування; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян» [300].

Основними джерелами фінансового (зокрема, інвестиційного) забезпечення освіти відповідно до «Національної доктрини розвитку освіти» є: «кошти

державного та місцевих бюджетів; юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, зокрема, благодійні внески і пожертвування; кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг; гранти; кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти; кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою» [11]. В той час, відповідно до методології державного статистичного обліку, джерела фінансування освіти містять «інформацію про надходження коштів до системи освіти від сектору державного управління, домашніх господарств, роботодавців та донорських організацій» [24]. В цілому, як зазначає О. Другов, «на рівні джерел фінансування визначаються суспільні (державні) кошти сектору загального державного управління (державного, місцевих бюджетів та державних установ і підприємств) та недержавні (приватні) кошти (домогосподарств і приватних фірм)» [123]. Тобто, у інвестиційному та освітньому законодавстві ідеться про традиційні підходи й механізми щодо інвестиційного забезпечення освіти (рис. 4.7).

У зв'язку із інвестиційним розвитком сфери освіти, з'являються й інші інвестиційні джерела. Так, на думку Н. Барра можливими варіантами фінансування вищої освіти є: «кошти студентів (держзамовлення, ваучери, позики, власні доходи або заощадження); уряду (державне замовлення або ваучери, інституційні гранти на підтримку ВНЗ та дослідження, спеціальні угоди з урядом на виконання наукових досліджень); інші кошти (підприємницька діяльність університетів, бізнес-спонсори, фандрейзинг)» [327; 328]. В. Тараканов [337] окрім бюджетного фінансування, розглядає й інші форми «кредитування, освітнє страхування, фінансове забезпечення по лінії організацій, інші форми позабюджетного фінансування». Т. Ілляшенко та І. Радіонова відзначають такі джерела залучення додаткових коштів в освітню сферу зокрема: «спеціалізовані податки; контракти на навчально-інформаційні послуги для фірм; дослідження на замовлення фірм шляхом створення «наукових парків», «наукових готелів» тощо; надання власності (майна) в оренду або її продаж; спонсорська допомога та меценатство, міжнародна допомога» [338].

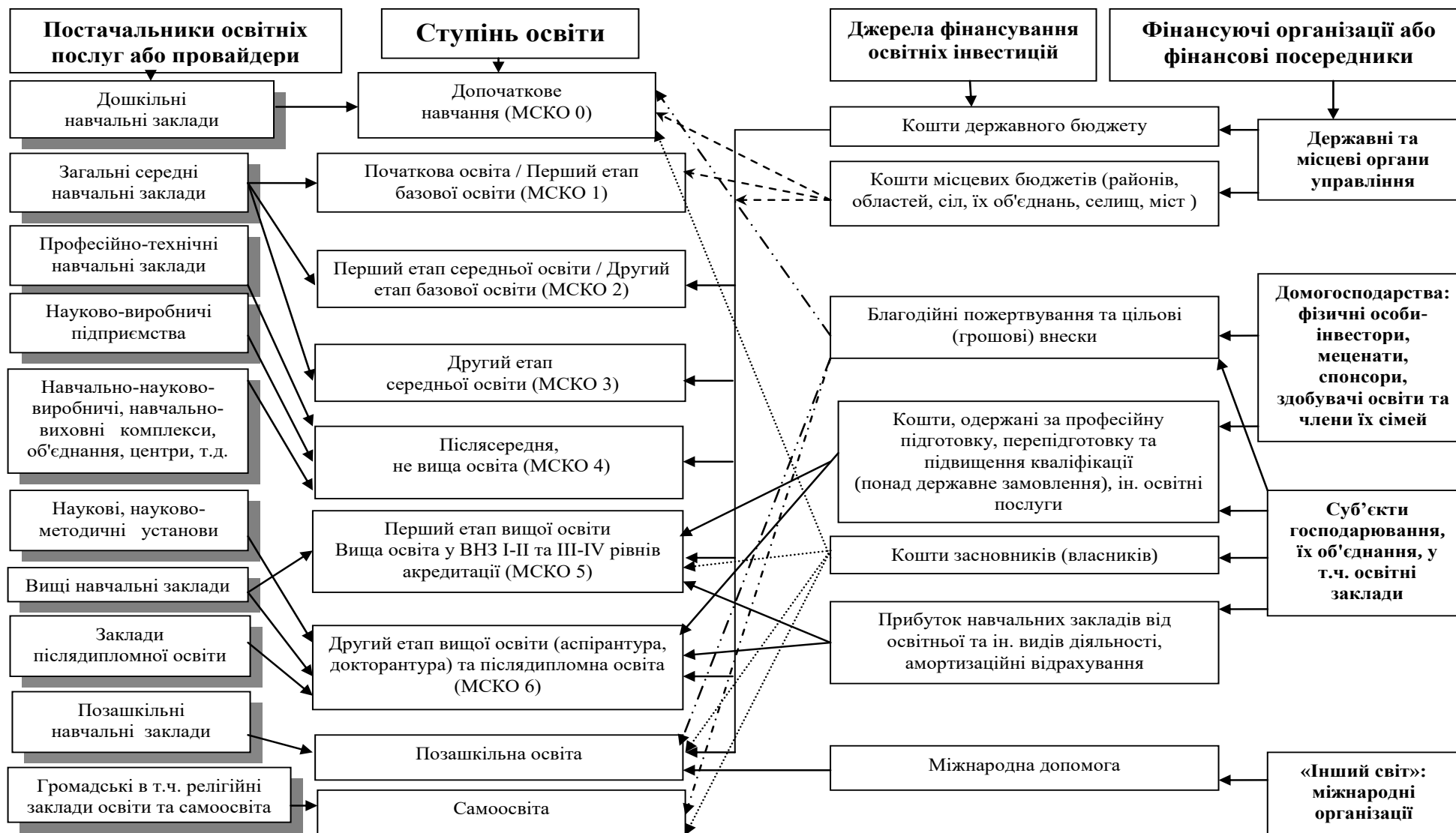

Рис. 4.7. Постачальники послуг (провайдери) та фінансуючі організації (фінансові посередники) у освітній сфері України

Джерело: розроблено автором на основі [24]

Отже, здебільшого у законодавчому визначенні та наукових джерелах поняття «джерела», «методи» та «форми інвестування» є тотожними та не розглядаються системно. Це суттєве упущення інвестиційної політики, адже джерела інвестування зумовлюють методи його здійснення, останні з яких використовують специфічний набір відповідних форм освітнього інвестування.

В цілому, з практичної точки зору джерела інвестування доцільно поділяти за відносинами власності на: власні інвестиційні ресурси суб'єкта реципієнта, які формуються за рахунок його функціонування; позикові (кредитні) інвестиційні ресурси, які залучає реципієнт на умовах зворотності та платності; залучені інвестиційні ресурси, які залучає реципієнт за рахунок інвестора.

Власних інвестиційних ресурсів навчальних закладів, які формуються за рахунок їх функціонування, недостатньо. Так, протягом 2004 – 2014 рр. показники фінансового результату до оподаткування та чистого прибутку суб'єктів сфери освіти України має циклічний характер, зазнаючи спадів та піднесень (рис. 4.8 та 4.9). Але у 2015 р. вони мають від'ємне значення, що негативно позначається на інвестиційній привабливості сфери освіти та навчальних установ.

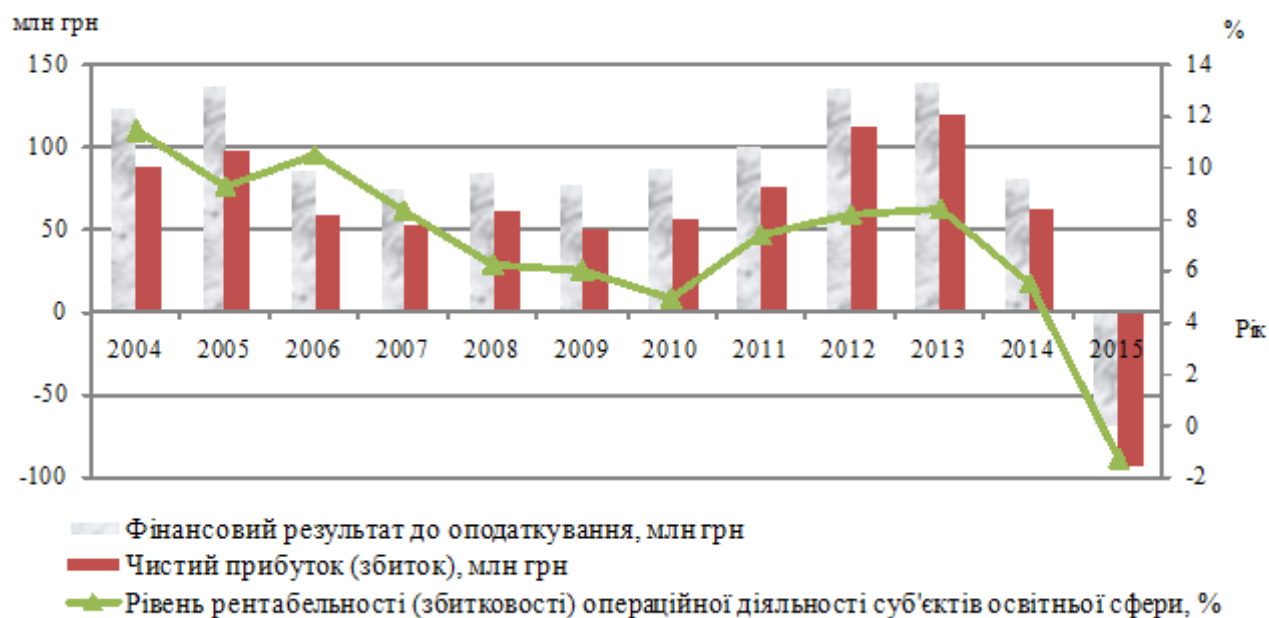

Рис. 4.8. Фінансові результати та рентабельність діяльності суб'єктів сфери освіти України у 2004 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [63 – 74]

Крім того, негативну динаміку має й рентабельність операційної діяльності суб'єктів освітньої сфери, насамперед, в системі дошкільних і позашкільних закладів освіти.

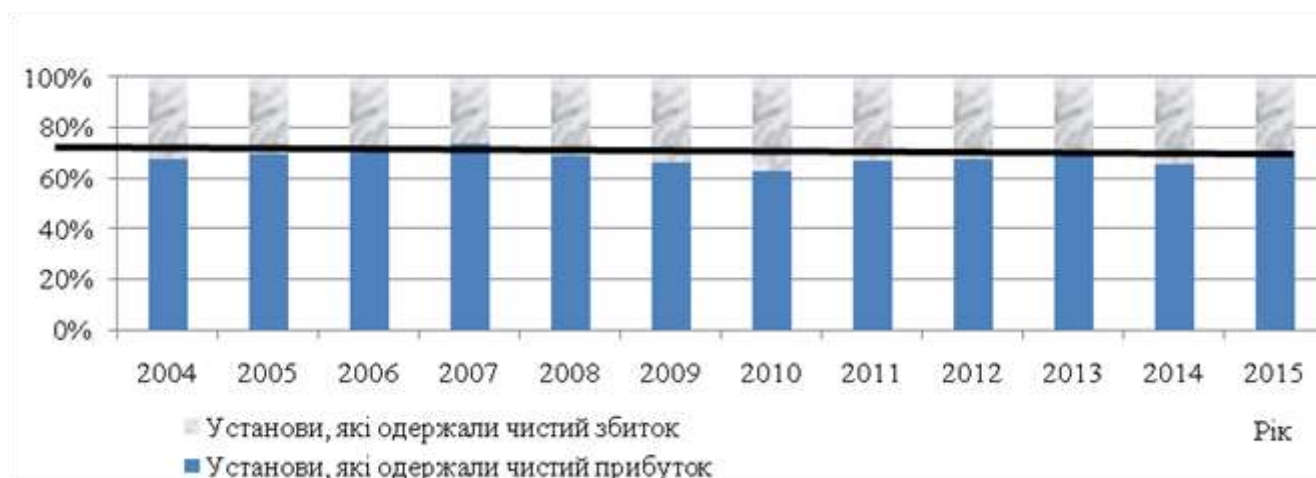

Рис. 4.9. Структура суб'єктів сфери освіти, які одержали чистий прибуток або збиток у 2004 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [63 – 74]

В середньому 60 – 70 % освітніх установ, які є комерційними або неприбутковими (але отримують доходи не від основної діяльності) мають додатній фінансовий результат до оподаткування та чистий прибуток. Отже, 30 – 40 % навчальних закладів є збитковими (рис. 4.10).

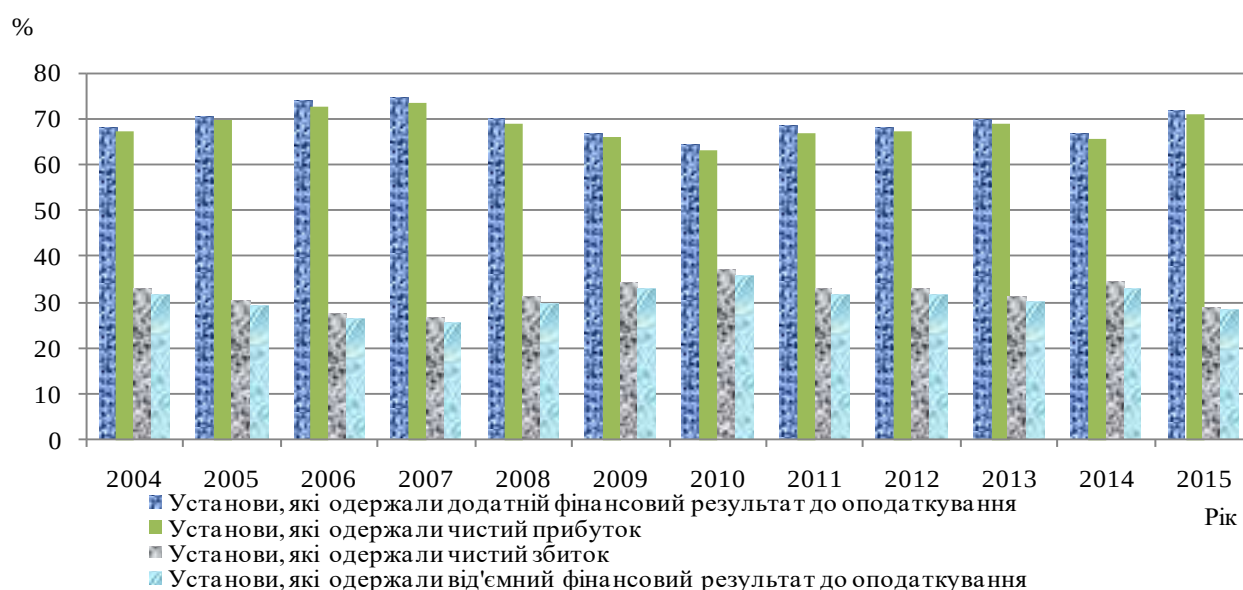

Рис. 4.10. Структура кількості суб'єктів сфери освіти, які одержали прибуток (збиток), додатній (від'ємний) фінансовий результат у 2004 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [63 – 74]

Отже, рівень фінансування освітньої галузі повною мірою не задовольняє поточні потреби та не має інвестиційного характеру, що створює перепони на шляху модернізації і розвитку сфери освіти України.

Особливістю інвестиційного забезпечення сфери освіти є те, що прибуток не виконує ролі ключового джерела інвестиційних ресурсів, адже більшість установ мають статус неприбуткових закладів. Додаткові інвестиційні ресурси у вигляді прибутків від основної – освітньої та інших видів діяльності можуть бути отримані за рахунок експорту освітніх послуг, складання іспитів та оцінювання студентів, надання додаткових навчальних, інформаційних, консультаційних, поліграфічних (видавничих) та інших (проживання у гуртожитках, харчування тощо) послуг. Але використовувати це джерело можуть не всі заклади освіти, його ресурси обмежені.

У собівартість освітньої послуги входять амортизація й інвестиційні (капітальні) видатки. Тому частина плати за навчання на умовах контракту та держбюджетного замовлення є формою освітнього інвестування, як з позицій інвестування на приватному рівні, так і з позицій інвестування на рівні освітніх установ.

Найбільш поширена форма інвестицій в освіту – капітальні витрати у структурі оплати навчання на умовах контракту, яка у більшості країн світу є предметом гострих дискусій. В Україні така практика набула широкого поширення на рівнях професійно-технічної та вищої освіти. Але вона не є ефективною формою освітнього інвестування, адже, зумовлює перерозподіл інвестиційних ресурсів у напрямі престижних, а не перспективних освітніх напрямів. Крім того, нинішній рівень доходів домогосподарств є недостатнім для здійснення інвестицій. Поширення практики сплати за навчання на інших рівнях сфери освіти (крім вищої освіти) може негативно відобразитися на соціальному становищі в Україні через погіршення рівня добробуту й зниження доходів населення.

Фінансування навчання за рахунок роботодавців, які мають потребу у фахівцях вузької спеціалізації, є вигідним для всіх учасників інвестиційного

процесу. Обмеженням такої форми інвестування є неможливість освітнього закладу надавати такі освітні послуги через недостатність практичних навичок викладацького складу. Крім того, 70 % приватних підприємств використовують кадри, які підготовлені за державні кошти.

Фінансування державного замовлення на підготовку фахівців з бюджетів різних рівнів отримували лише бюджетні установи. Прогресивною світовою практикою при цьому є організація торгів (аукціонів) за право надавати освітні послуги, у яких беруть участь як державні й комунальні, так і недержавні навчальні заклади (досвід Великобританії). Тобто, інвестиційні ресурси потрапляють до навчальних закладів на конкурентній основі, не зважаючи на форму власності навчальних закладів, що є впровадження принципів ринкової економіки у сфері освіти.

Крім того, капітальні видатки складають незначну частку загального обсягу фінансування освіти, а інвестиційні витрати на будівництво, впровадження нових освітніх технологій, закупівлю навчального обладнання, проведення перспективних наукових досліджень (статті розвитку) майже не фінансуються.

Амортизаційний фонд є основним реальним джерелом інвестування освіти в Україні. Для підвищення ефективності його використання необхідно переглянути амортизаційну політику освітніх установ, але без дотримання принципу цільового використання це не відбиватиметься на підвищенні інвестиційної активності (переоснащенні освітніх установ).

Здавання в оренду майна освітньої установи можлива лише за наявності залишкових матеріальних активів (приміщень спортзалів, гуртожитків, обладнання навчальних лабораторій), які повністю або частково не використовуються. При цьому основними вимогами оформлення орендних відносин є відсутність перешкод, а також впливу на навчальну діяльність й платоспроможність орендаря. На практиці цей принцип не завжди виконується. Орендарі у межах орендної плати, або окремо від неї, сплачують за надання комунальних послуг, пропорційно займаний ними площі. Це суттєва перевага для освітніх установ, особливо в умовах зростання тарифів на комунальні послуги.

Але, оренда приміщень освітніх установ може бути недоцільна у зв'язку із високою ставкою орендної плати та її підвищенням через збільшення тарифів на комунальні послуги.

У більшості країн світу фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт здійснюється за допомогою грантової системи розподілу інвестиційних ресурсів через відкритий конкурс. Зазначений підхід стимулює конкурентну боротьбу між виконавцями та сприяє підвищенню ефективності досліджень.

Н. Єрмашкевич та Н. Щеликова зазначають, що будівництво на основі інвестиційного договору [339] «організовується для спільного фінансування органом державної влади або місцевого самоврядування, установою та зовнішнім інвестором будівництва будівлі (споруди) як житлового, так і нежитлового призначення». При цьому орган державної влади (місцевого самоврядування) – власник майна освітньої установи надає в оренду земельну ділянку, а інвестор здійснює фінансування будівництва. Особливістю такої форми освітнього інвестування є те, що об'єкт використовується спільно, відповідно до умов договору, де сторони отримують у власність певні частки побудованих площ. Орган державної влади або місцевого самоврядування передає отримані площі збудованого будинку (споруди) у відання відповідних органів управління освітою для потреб конкретної навчальної установи. Отримані нові площі можуть використовуватись освітньою установою задля створення нових напрямків освітньої діяльності (програм, курсів і тренінгів), підвищення якості навчання або поліпшення його матеріального забезпечення. Повернення інвестором вкладених коштів, майна не передбачається.

Впровадження такої форми освітніх інвестицій стикається з певними проблемами: відсутністю підтримки органів державної влади (місцевого самоврядування) й досвіду управління об'єктами нерухомості у адміністрації освітніх установ.

Дотації, компенсації та субсидії є компенсаціями збитків інвестування за рахунок держави, які застосовуються до певних суб'єктів освітньої сфери

(навчальних закладів) індивідуально та свідчать про неефективність їх господарювання. Недоліками такої форми освітнього інвестування є відсутність прозорості й обґрунтованості розподілу коштів та гарантованих обсягів, які спричинили б суттєвий вплив на інвестиційне забезпечення сфери освіти України.

Освітнє законодавство в Україні забороняє навчальним закладам самостійно акумулювати та використовувати кошти на цілі, які не пов'язані із науково-освітньою діяльністю. Для довгострокового залучення недержавних інвестицій вони можуть організувати некомерційну автономну юридичну особу – ендавмент-фонд, яка формує інвестиційний капітал за рахунок добровільних благодійних внесків суб'єктів господарювання (земельної ділянки, нерухомості та іншого майна, цінних паперів, або грошових коштів). Отже, ендавмент, слід визначати як перспективну форму освітнього інвестування в Україні, яка має інвестиційні аспекти, як у залученні, так і у використанні благодійних внесків [340].

Ендавмент-фонди стають потужними чинниками фінансування освіти та визначають інвестиційну політику певних навчальних закладів.

Основними перевагами створення ендавментів у сфері освіти є: створення умов для приватного освітнього інвестування; контроль та моніторинг з боку освітніх установ та інвесторів за ефективністю використання інвестиційних коштів; цільове використання інвестиційних ресурсів; недоторканність цільового капіталу, що є гарантією його збереження; самостійність навчальних установ у прийнятті інвестиційних рішень; можливість інвестування широкого переліку напрямів; планування діяльності фонду на довгострокову перспективу; підвищення ефективності управління благодійними внесками; можливість направлення інвестиційного доходу на придбання або будівництво нерухомості; створення умов для співробітництва між навчальним закладом, студентами, випускниками, суб'єктами господарювання заради його розвитку; можливість отримання податкових пільг (для фонду, навчального закладу, інвестора); інвестування капіталу фонду лише у чітко оговорені фінансові інструменти, що гарантує його збереження та мінімізацію інвестиційних ризиків; використання коштів без бюрократичних перепонів; системність інвестиційного забезпечення

навчального закладу; фінансування напрямів, до яких неможна залучити інші джерела; автономність управління інвестиціями з боку навчального закладу; вливання додаткових фінансових ресурсів у банківську та підприємницьку сферу; мотивація освітніх закладів підвищувати імідж та рейтинг [340].

Основними недоліками світової практики створення цих фондів у освітній сфері є те, що для отримання економічного ефекту від функціонування фонду його розмір повинен бути достатньо великим, а до моменту накопичення достатнього обсягу капіталу, витрати на його формування тривалий час будуть збільшувати поточні витрати освітньої установи. Крім того, його використання доцільне лише для установ вищої та, у деяких випадках, професійно-технічної освіти, а його формування можливе лише на базі крупних ВНЗ із багаторічною історією та бездоганною репутацією. Також формування фонду можливе за наявності великої чисельності випускників, їх затребуваності на ринку праці, високого рейтингу навчального закладу та його інформаційної відкритості, активного співтовариства з суб'єктами господарської діяльності та професійної маркетингової політики щодо залучення спонсорів (меценатів) та потребує створення відповідних інституцій (підрозділу з фандрайзингу або департаменту розвитку) тощо [340].

В Україні започатковано перші ендаумент-фонди, але без державної підтримки ця форма має досить обмежені можливості впровадження, які суттєво залежать від ефективності інвестиційного менеджменту й фінансової спроможності спонсорів. У світовій практиці цей вид фінансування визначається як інвестиції в освіту, адже надається на пільгових умовах та дозволяє оплачувати освітні послуги на паритетних умовах за рахунок коштів як фізичних осіб, так і кредитних установ, фондів підтримки молоді, роботодавців, освітніх закладів та бюджетів різного рівня [341].

У законодавчих актах, які регулюють функціонування та розвиток вітчизняної сфери освіти, зокрема, «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», наголошено на тому, що фінансове забезпечення системи освіти передбачає її багатоканальне фінансування, одним з елементів

якого є система кредитів [156]. «Національна доктрина розвитку освіти» зазначає, що рівний доступ до вищої освіти та розширення можливостей її здобуття забезпечується шляхом індивідуального кредитування [11]. У цьому документі виділено два види освітнього кредитування: кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти. У «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»)) увага акцентується на необхідності розроблення та впровадження механізму пільгового кредитування здобуття освіти, що є одним з пріоритетних напрямів реалізації стратегічних завдань соціального захисту учасників навчально-виховного процесу. Крім того, таку форму освітнього інвестування передбачається використовувати при реформуванні наукової діяльності у системі освіти шляхом забезпечення бюджетного фінансування наукових досліджень з використанням банківського кредиту та створення системи інноваційних фондів із залученням кредитів [157].

Можливість використання кредитів на рівні вищої освіти закріплена у Законі України «Про вищу освіту» [188]: ВНЗ має право користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право здійснення запозичень (встановлених Бюджетним кодексом України), а наукові та педагогічні працівники закладів всіх форм власності мають право отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла. Особи, які навчаються, мають право на отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти.

Але, незважаючи на надані можливості, в Україні система освітніх кредитів не набула поширення. З перелічених, лише кредит для здобуття фізичними особами вищої освіти був застосований на практиці, але до 2012 р. практично всі комерційні банки відмовилися від цього банківського продукту. Причинами такої ситуації в Україні є відсутність державної підтримки спеціальних банківських програм освітнього кредитування, не використання кредитних коштів у якості джерела інвестицій, кризові явища в економіці, що катастрофічно знижують платоспроможний попит [341].

Світова практика щодо освітніх кредитів свідчить про їх доцільність та

ефективність як для здобувачів формальної освіти, так і для освітніх установ, національної сфери освіти та держави в цілому. Освітній кредит, який не передбачає пільг для позичальника скоріше є формою споживчого кредитування та джерелом доходу банку. Для того, щоб освітній кредит став формою інвестицій освітньої сфери в Україні, банківські установи повинні виступати не лише як посередники між студентом та навчальним закладом, а й прийняти на себе частину оплати навчання шляхом зниження відсоткової ставки та надання пільгових умов повернення [341].

Опікується проблемами інвестиційного забезпечення розвитку освітньої сфери України Європейський інвестиційний банк [342]. Одним з напрямів його роботи є інвестування проектів МОН України щодо переоснащення українських навчальних закладів енергозберігаючими технологіями та обладнанням, відновлення інфраструктури та устаткування для лабораторій та дослідницьких центрів університетського сектору.

Методи інвестування розглядаються у розрізі джерел (рис. 4.11). Управління освітніми інвестиціями доцільно здійснювати на основі системи джерел, методів та форм інвестування, які мають бути використані у процесі формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти з метою стимулювання участі приватного сектору у інвестуванні освіти. Такий теоретико-методологічний підхід полягає у тому, що методологічну платформу інвестування у вітчизняну сферу освіти повинні складати: власні, позикові та залучені інвестиційні джерела, які обумовлюють застосування певних методів здійснення інвестицій, що, у свою чергу, використовують специфічний набір відповідних форм освітнього інвестування. Крім того, є варіант змішаного інвестування, коли поєднуються різні методи з метою інвестування у певний інвестиційний проект чи програму.

Слід зазначити, що більшість з наведених форм освітнього інвестування в Україні не використовуються. Позитивним моментом є впровадження нових для України форм, зокрема, освітніх кредитів, ендавмент-фондів, а також коштів міжнародних організацій.

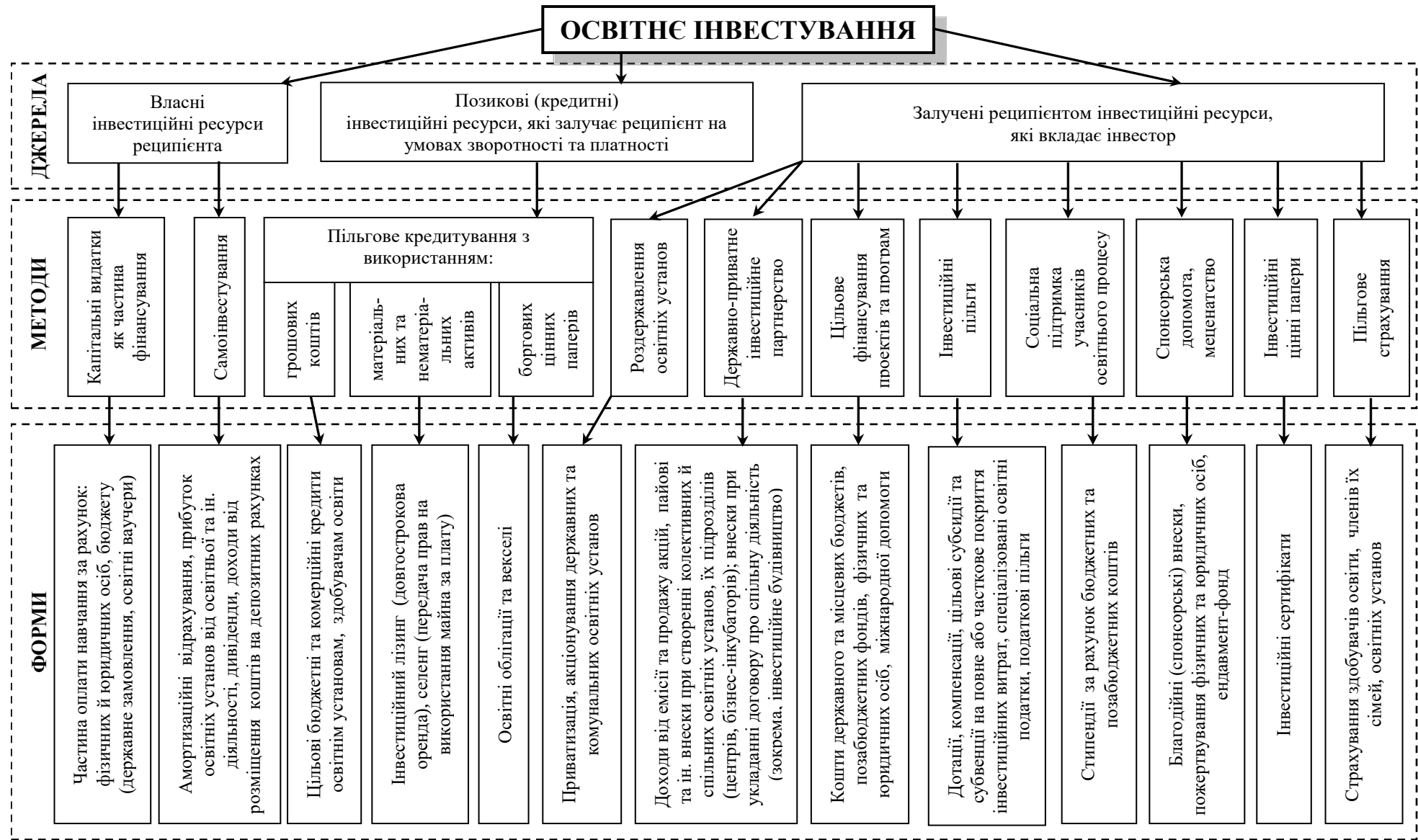

Рис. 4.11. Джерела, методи та форми освітнього інвестування

Джерело: розроблено автором

Найбільш вигідними є зовнішні інвестиції, які є більш ємними, ніж внутрішні. Використання певних джерел у освітньому інвестуванні має свої переваги та недоліки (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Переваги та недоліки джерел освітнього інвестування

№ з/п	Джерела	Переваги	Недоліки
1	ВЛАСНІ ДЖЕРЕЛА	– простота та швидкість залучення; не потребує сплати відсотків; висока норма прибутковості інвестованого капіталу; істотне зниження ризику неплатоспроможності; збереження управління в руках засновників; можливість достатньо обґрунтованого прогнозування й планування інвестиційної діяльності; відносна незалежність від криз ліквідності та нестачі коштів на фінансово-кредитному ринку.	– обмежений обсяг залучення; обмеженість зовнішнього контролю за ефективністю використання; висока вартість використання порівняно з альтернативними джерелами.
2	КРЕДИТНІ ДЖЕРЕЛА	– більш жорсткий контроль за ефективністю інвестиційної діяльності.	– потребує сплати відсотків; відносна складність оформлення залучення; триваліший період залучення; необхідність надання відповідних гарантій чи застави; підвищення ризику неплатоспроможності.
3	ЗАЛУЧЕНІ ДЖЕРЕЛА	– можливість залучення більшого обсягу інвестицій.	– потребує залучення посередника; відносна складність оформлення залучення; відсутність нормативної бази; триваліший період залучення; підвищення ризику неплатоспроможності.

Джерело: розроблено автором

Інвестиційні джерела мають певні характеристики, які зумовлюють їх використання. Так, В. Артемова та В. Гулеватий наголошують на [343] «ємності, доступності, ризику, привабливості, тривалості та цілеспрямованості». Але цей перелік є недостатньо повним, отже для обґрунтування доцільності залучення певного джерела їх доцільно проаналізувати у розрізі технічних характеристик (ємність, тривалість, масштаб), характеристик залучення (якість, забезпечення, умови формування, доступність, привабливість, участь у прибутках (доходах) та в управлінні, ставка прибутку (доходу), гарантія повернення) і характеристик використання (системність, достатність, цілеспрямованість, прибутковість або результативність, ризикованість, ліквідність та ефективність).

4.3. Організація інноваційного інвестування як домінанта розвитку освітньої сфери

Стрімкий розвиток інноваційних технологій стає причиною освітніх реформ, які потребують інвестиційного забезпечення задля перетворення освіти на продуктивний сектор економіки послуг. На перший план з метою прискорення інноваційного розвитку суспільства потрібно висувати забезпечення надійної взаємодії освіти і науки з інтересами людини, держави й бізнесу [344]. Одним з основних інструментів реформування, що допомагає не тільки уникнути кризових явищ, а й успішно боротися з ними, є інновації. І сфера освіти не є виключенням, але для цього необхідно забезпечити її інвестиційний розвиток.

Дослідження інноваційних технологій в освіті ведуться з кінця 50-х років ХХ ст. У вітчизняній практиці термін «інновація в освіті» почав використовуватися лише у середині 80-х років ХХ ст., у зв'язку з процесами перебудови радянської освітньої системи [345]. Попри це інноваційна діяльність у сфері освіти України характеризується недостатністю цілісності та системності у розробці, обґрунтуванні та освоєнні освітніх інновацій, обсяги інвестування у цей напрям не відповідають об'єктивним потребам суспільства.

Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері було присвячено чимало досліджень вчених, серед яких К. Ангеловськи [346], Л. Буркова [347], А. Хуторський [348], Л. Ващенко [349], Л. Даниленко [350], О. Дубасенюк [351; 352], Л. Даниленко, В. Паламарчук [353], Л. Антошкіна [354], Г. Сиротенко [355] та ін. Але, незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, нині відсутні комплексні дослідження інноваційних інвестицій освітньої сфери, що мають певні специфічні особливості та властивості. Тракткування цього поняття та видів освітніх інновацій законодавчо-нормативна база освітньої діяльності не містить. Це спонукає до всебічного вивчення такого напрямку інвестування у межах сфери освіти України, яка має значний інноваційний потенціал.

З одного боку, сфера освіти є виробником інновацій шляхом наукової розробки інноваційних технологій на рівні ВНЗ, з іншого – сама стає їх

споживачем.

Щодо нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності у сфері освіти, то у «Національній доктрині розвитку освіти» зазначено, що «в Україні повинен забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти шляхом оновлення її змісту та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень». Наголошено також на «необхідності організації експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій, запровадженні змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, виконанні цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг» [11].

В «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»)) ідеться про «здійснення дослідно-експериментальної роботи з питань впровадження педагогічних інновацій, нових методик виробничого навчання, створення регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та відбору ефективних педагогічних інновацій, а також створення системи інноваційних фондів із залученням позабюджетних коштів та кредитів» [157].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» саме поняття «університет» передбачає провадження ним «інноваційної освітньої діяльності за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії)». «Суб'єктами інноваційної діяльності є наукові, науково-педагогічні працівники, особи, які навчаються та працюють у ВНЗ, а також працівники підприємств, які спільно з ВНЗ провадять інноваційну діяльність. ВНЗ може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація. Національний вищий навчальний заклад має право формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних

компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів» [188].

«ВНЗ мають право: самостійно розробляти та запроваджувати власні програми інноваційної діяльності; запроваджувати рейтингове оцінювання інноваційних досягнень учасників освітнього процесу тощо. Основними завданнями їх інноваційної діяльності є: одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів; впровадження інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо; застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою; формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок» [188].

Інвестиційне забезпечення освітніх інновацій є предметом дискусій і обговорень. Дослідження інноваційної форми освітніх інвестицій виявило низку недоліків методологічного характеру, які є причинами низьких обсягів інвестування в такий вид інновації в Україні, зокрема: відсутність однозначних трактувань поняття «інноваційні освітні інвестиції»; відсутність уніфікованої методики розрахунку їх ефективності й класифікації; наявність розбіжності у підходах щодо визначення доходів та витрат від інновацій в освіті; неврахування змін у методології макроекономічного рахівництва й інфляційного складника під час моніторингу; недостатньо врахований міжнародний досвід щодо реалізації інноваційних освітніх інвестицій; недостатня оптимізація управління інноваційними ресурсами тощо.

Відсутність системного підходу до вирішення цих питань не дозволяє конкретизувати пріоритетні напрями інноваційного розвитку освітньої сфери в Україні, розробити єдиний банк (базу) даних освітніх інновацій, підвищити ефективність управління ними (зокрема, щодо організації експертизи), запровадити раціональні форми фінансування інноваційних проектів у галузі освіти за рахунок диверсифікованих інвестиційних джерел, здійснювати організацію правового захисту освітніх інновацій як інтелектуальної власності тощо.

Згідно з «Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» «інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти є діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок. Інноваційним освітнім продуктом є результат науково-дослідної розробки, що відповідає вимогам Закону України «Про інноваційну діяльність». Освітніми інноваціями є вперше створені, вдосконалені освітні, навчальні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що мають істотно поліпшити результати освітньої діяльності. Об'єктами інноваційної освітньої діяльності є: нові знання, інноваційні освітні програми і проекти, навчальний та виховний процеси, організаційні та адміністративні рішення, а також рішення іншого характеру, що істотно поліпшують якість освіти» [356].

В. Жукова розглядає «інновації в освітній діяльності або освітні інновації» як «будь-яку цільову діяльність, організаційне рішення, систему, процедуру чи метод здійснення освітньої діяльності, які суттєво відрізняються від усталеної практики і вперше використовуються у цій організації та спрямовані на підвищення рівня ефективності функціонування та розвитку організації в умовах конкуренції» [357]. У дослідженнях А. Хуторського [348], І. Маркіної [358] та Л. Даниленко [359] освітні інновації розглядаються у соціально-економічному, психолого-педагогічному, організаційно-управлінському та науково-виробничому аспектах.

З іншого боку для опису інноваційної діяльності в освіті дослідники використовують поняття «педагогічна інновація». Так, Г. Сиротинко характеризує її як «новий педагогічний продукт – результат процесу створення нового, що відповідно оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед суспільством освітньої мети». Отже, «педагогічні інновації – це загальна назва нового педагогічного продукту (теоретичного, практичного), що втілюється у навчально-виховний процес – концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми тощо» [360]. На думку Р. Юсуфбекова, педагогічна інновація визначається як «зміст можливих змін педагогічної

діяльності, що ведуть до раніше невідомого, розвивають теорію та практику навчання, тобто як процес створення, освоєння, використання та поширення нового» [361]. В. Загвязинський трактує це поняття як «ідеї, підходи, методи та технології, що раніше не використовувалися, та їх комплекс, що несе на собі прогресивний початок, який дозволяє в умовах, що змінюються, досить ефективно вирішувати задачі освіти» [362, с. 23].

Отже, педагогічними інноваціями є: інтерактивні технології навчання, робота в парах (в малих групах), «двічі по два», «синтез думок», «метод пошуку інформації», «коло ідей», «мікрофон», «мозкова атака», «аналіз ситуацій», «дерево рішень», «аукціон», імітаційні ігри, тренінги, квести, дебати, рольові та ділові ігри, дискусії, творчі завдання, проведення сіткових конференцій, а також заміна традиційних друкованих матеріалів аудіо- та відеоматеріалами, комп'ютерними навчальними програмами, електронними журналами, інтерактивною базою даних тощо.

Поняття «педагогічна інновація» та «освітня інновація» не є синонімами через те, що навчальна та педагогічна підсистеми сфери освіти мають певні особливості стосовно цілей, суб'єктів, змісту діяльності, методів і засобів, організаційних форм та результатів. Зокрема, педагогічна підсистема – забезпечує здобуття певних знань, формування конкретних умінь та навичок, а навчальна – їх набуття як системи. Освітні інновації – стосуються системи освіти, її структур та процесів, які в ній відбуваються; педагогічні інновації – охоплюють сферу педагогічного процесу (оригінальні методики розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, соціально-адаптаційних можливостей людини тощо). Тобто, педагогічна інновація є одним з різновидів освітньої.

Інноваційні інвестиції можуть бути впровадженні у самий педагогічний процес з надання знань (у засоби й підходи навчання, механізми засвоєння отриманої інформації), а також у структури, що його забезпечують (організацію управління, ресурсного забезпечення тощо).

Спираючись на визначення «інновацій» у Законі України «Про інноваційну діяльність», «інновації у сфері освіти або освітні інновації» можна трактувати як

новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені технології, продукція або послуги, організаційно-технічні рішення навчального, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно підвищують якість, результативність та ефективність навчально-виховного процесу» [363]. Інноваційним продуктом у сфері освіти при цьому можуть бути – концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми, форми та інше, як у навчальній діяльності, так і в забезпеченні навчального процесу [364].

Отже, «інноваційна освітня інвестиція» – пріоритетний напрям освітнього інвестування; господарська операція з вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації), що мають грошову оцінку у освітні інновації з метою підвищення якості, результативності та ефективності навчально-виховного процесу задля розвитку сфери освіти.

У ході інноваційної діяльності у сфері освіти формується сукупність прямих і зворотних зв'язків між її суб'єктами, основними елементами освітньої інновації при цьому є:

- донор або носій інновації – суб'єкт, який створює певну інноваційну ідею (ядро інновації) та проводить інноваційний експеримент (джерело інновації). Він виробляє інноваційний продукт, задовольняючи тим самим потреби замовника-реципієнта в інноваціях;
- реципієнт або споживач інновації, тобто суб'єкт, який впроваджує інноваційний продукт в конкретних умовах – сфера освіти, її рівні, регіональні освітні системи, навчальні заклади, які впроваджують інновації задля підвищення якості, результативності та ефективності навчально-виховного процесу;
- каталізатор – суб'єкт, який забезпечує підтримку впровадження інновації та її поширення: вітчизняні та іноземні суб'єкти, які інвестують кошти в освітні інновації (банки, фонди, фізичні й юридичні особи тощо), лізингові компанії, що забезпечують постачання дослідницького й навчального обладнання; наукові, методичні, науково-методичні установи; науково-виробничі підприємства; державні і місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

В умовах глобалізаційних процесів, що відбуваються й у сфері освіти,

особливо слід відмітити роль донорів освітніх інновацій, якими є: державні та недержавні установи вищої, середньої і початкової професійної освіти, які можуть бути як резидентами, так і нерезидентами України; освітні структури комерційних організацій, професійних асоціацій та об'єднань, галузевих об'єднань тощо.

Крім того, освітні інновації є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду осіб і цілих колективів. Сам педагогічний процес вимагає інновацій у змісті, формах, методах навчання та виховання, в організації спільної діяльності вчителя й учня. Якщо раніше інноваційна діяльність в освіті обмежувалася використанням рекомендованих зверху нововведень, то вона набуває дослідницько-пошукового характеру: розробляються нові програми підготовки, навчальні матеріали, використовуються нові прийоми і способи навчання. У сучасних умовах викладач (вчитель) повинен виступати автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових технологій, теорій, концепцій. Водночас, на рівні навчальних закладів, органів управління освітою проводиться цілеспрямований відбір, оцінка й впровадження передового досвіду, нових ідей, методик.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» «визнаний професіонал з досвідом інноваційної роботи за фахом – це науково-педагогічний (науковий) працівник, який має не менше десяти років стажу роботи, спрямованої на створення об'єктів права інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань (топографій) інтегральних мікросхем, раціоналізаторських пропозицій, сортів рослин, порід тварин, наукових відкриттів, комп'ютерних програм, компіляції даних (баз даних), їх використання і комерціалізацію» [365]. Але у цьому разі йдеться про вироблення сферою освіти інновацій для галузей народного господарства, а не про освітні інновації.

Сучасний етап розвитку освіти вимагає пошуків нового в теорії та практиці, отже навчальні заклади слід розглядати донорів та реципієнтів одночасно.

Інновація є результатом інноваційного процесу, який визначається як

процес використання нововведення, пов'язаний з його одержанням, відтворенням і реалізацією. Частина дослідників не відносять до інноваційних процеси освоєння, використання та поширення освітніх інновацій, обмежуючи визначення лише діяльністю зі створення нового. Інноваційними процесами у сфері освіти будуть процеси: пошуку інноваційних ідей; створення (розробки) інноваційних продуктів в педагогічній науці та в системі освіти; їх сприйняття соціально-педагогічним співтовариством та системою освіти (завдяки теоретичній, методичній, психологічній підготовці учасників); освоєння – засвоєння і застосування (впровадження в практику завдяки розробленню відповідних рекомендацій); поточне використання; оцінювання продуктивності й ефективності та подальше поширення [1; 364; 366].

Будь-якій інновації притаманний певний план реалізації, а також оцінка результатів її здійснення у певних умовах. Отже, впровадження інновацій в освітній сфері передбачає розробку інноваційного проекту – «комплекту документів, що визначає процедуру і комплекс всіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної (освітньої) продукції» [363].

Основними характерними рисами, які відображають специфіку освітніх інновацій, є:

- цілеспрямованість змін, які вносять у сферу освіти нові елементи (нововведення) та викликають її перехід з одного якісного стану до іншого. Інноваціями є лише ті зміни, які провокують зміни результатів, ефективності та якості освіти (через її зміст), зміну способів їх досягнення (через форми, характер та організацію навчального процесу);
- наявність специфічних особливостей, які пов'язані із соціально-психологічними та іншими аспектами педагогічної діяльності;
- ініціювання інноваційних змін на будь-якому рівні освітньої сфери (вчителем, учнем, керівництвом освітньої установи, державними і місцевими органами управління освітою та самоврядування в галузі освіти);
- інноваційні зміни повинні здійснюватися в діяльності та мисленні всіх

учасників освітнього процесу;

- інноваційні процеси у сфері освіти повинні бути безперервними та спрямованими на постійне покращення сфери освіти;
- задля забезпечення процесу постійного інноваційного оновлення освітньої сфери необхідно впроваджувати відповідні механізми управління якістю освіти;
- ефективність впровадження певної інновації залежить від рівня сприйнятливості системи (яка впроваджує інновацію) до інноваційних змін та наявності реальних можливостей здійснення (впровадження) інновації.

Крім того, при розробці та проведенні інноваційної політики на різних рівнях (донор, реципієнт і каталізатор) необхідно враховувати наступні характеристики освітніх інновацій:

- науково-технічний аспект інновації, тобто вона втілюється в конкретному науково обґрунтованому інноваційному продукті (не може бути абстрактною);
- комерційний успіх, тобто будь-яка інновація повинна орієнтуватися на кінцевий результат прикладного характеру;
- інновація повинна відповідати потребам реципієнта;
- інновації створюються з урахуванням факторів внутрішнього середовища донора і реципієнта та зовнішнього середовища (соціального, економічного, законодавчого тощо);
- інновації охоплюють різні сторони фінансово-господарського життя суб'єкта: технології, мотиваційні процеси, організацію праці тощо;
- будь-який інноваційний процес вносить у середовище донора і реципієнта незворотні зміни;
- будь-яка інновація поступово перетворюється у звичні поняття і дії, стаючи стереотипною;
- інновації є формою подолання системних криз, а їх впровадження є основою виживання у сучасному світі.

Дослідження освітніх інновацій пов'язане з певними труднощами внаслідок великої кількості їх видів. Вчені, такі як А. Пригожин, Ф. Валента, К. Ангеловські, М. Поташник, А. Хуторський та ін., розробили багато підходів до

побудови класифікацій інновацій, які визначаються їх ознаками, середовищем застосування та спрямованістю. Більшість класифікацій є достатньо загальними через прагнення їх авторів врахувати максимальну кількість можливих ознак інновацій. Крім того, здебільшого в них відсутня системність та ієрархічна побудова, що є основними ознаками класифікаційної системи як засобу встановлення зв'язків між поняттями або класами об'єктів.

Інновації можна класифікувати за глибиною змін, що вносяться, та поділити їх на відповідні рівні: «нульовий порядок: регенерація первинних властивостей системи, збереження й оновлення її функцій; перший порядок: зміна кількісних властивостей системи при незмінній якості; другий порядок: перегруповування складників системи для поліпшення її функціонування; третій порядок: адаптивні зміни, елементів виробничої системи для пристосування їх один до одного; четвертий порядок: новий варіант, найпростіша якісна зміна, що виходить за межі простих адаптивних змін; первинні ознаки системи не міняються, відбувається деяке поліпшення їхніх корисних властивостей; п'ятий порядок: нове покоління; міняються всі або більшість властивостей системи, але базова структурна концепція зберігається; шостий порядок: новий вид, якісна зміна первинних властивостей системи, первинної концепції без зміни функціонального принципу; сьомий порядок: новий рід, вища зміна у функціональних властивостях системи або її частини, яка міняє її функціональний принцип» [367]. Використовувати цю класифікацію інновацій у сфері освіти можна лише частково, адже перші три рівні (порядки) не викликають перехід системи освіти з одного якісного стану до іншого, не провокують зміни цілей і результатів освіти, а також зміну способів їх досягнення. Тобто, ідеться лише про модернізацію, що може підвищувати якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу, але не в істотній мірі. Інноваціями з цієї позиції можуть визнаватися лише інновації четвертого, п'ятого, шостого та сьомого порядків.

Певні види інновацій мають свої специфічні особливості, зокрема, системні інновації, що стосуються радикальних змін в освіті, потребують та породжують інші види інновацій: організаційні, управлінські, економічні, педагогічні,

соціальні тощо. Якщо ж рівень новизни частковий, то зміни відбуваються лише в певній функціональній підсистемі сфери освіти. Для практичного використання класифікації інновацій при обґрунтуванні інвестиційної політики її необхідно представити у вигляді ієрархічної системи, яка передбачає поділ факторів за етапами здійснення (виникнення, впровадження, впливу, наслідків). Розроблена класифікація освітніх інновацій (табл. 4.3) побудована на принципах комплексності та системності, що дозволяє обґрунтовано визначати інноваційні напрями освітнього інвестування задля забезпечення прискореного інноваційного розвитку сфери освіти України [366].

Розроблений класифікаційний підхід дозволить визначати рівень, масштаби, сфери, ступені змін та наслідків впровадження освітніх інновацій, враховувати специфіку сфери освіти та особливості її інноваційного розвитку у сучасних умовах.

Система управління інноваційно-інвестиційною діяльністю суб'єктів освітньої сфери має базуватися на методах, механізмах і стимулах, які впливатимуть на їх поведінку та будуть примушувати підвищувати якість освітніх послуг. Такий інструментарій залежить від можливостей інвестиційного розвитку сфери освіти.

Здебільшого, у всіх інноваційних заходах застосовуються інформаційно-телекомунікаційні технології та сучасна комп'ютерна техніка, що потребує інвестицій. Прикладом таких технологій є системи управління якістю освіти, автоматизації документообігу та управління навчальним процесом, дистанційне навчання та інші інновації. Крім того, інноваціями слід вважати апаратне (технічна база) та програмне забезпечення, зокрема, створення комп'ютерної мережі, сайтів різних рівнів, забезпечення виходу у глобальну мережу Інтернет; створення навчально-методичних ресурсів у цифровій формі, зокрема, електронної бібліотеки, підручників, системи тестів, кейсів та інформаційних матеріалів.

Таблиця 4.3

Класифікація освітніх інновацій за виникненням, впровадженням, впливом та наслідками

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ										
Економічне значення	Масштаб цілей та період дії	Спосіб виникнення	Шлях розробки	Джерела виникнення	Тип взаємодії учасників педагогічного процесу	В становленні суб'єктів освіти	Характер появи у часі	Основа виникнення	Об'єкт спрямованості	Сфера виникнення
– новації, нововведення, інновації.	– стратегічні, тактичні, оперативні.	– планові (систематичні, періодичні), стихійні, спонтанні, випадкові.	– еволюційні, революційні.	– в результаті НТП, потреб ринку.	– у колективному, сімейному груповому, навчанні, тьюторстві, репетиторстві та ін.	– в розвиток здібностей учнів і педагогів; їх знань, умінь, навичок та ін.	– постійні, тимчасові.	– відкриваючі, замінюючі, відмінюючі, ретроінновації, зворотні.	– методологічні, технологічні, процесні.	– педагогічні, техніко-технологічні, трудові, методичні, культурні, методологічні, наукові, фінансово-економічні, соціально-психологічні, юридичні, організаційно-управлінські, інформаційні, медичні та ін.
ФАКТОРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ										
Джерела фінансування (за рахунок коштів)	Види впровадження	Масштаб впровадження та соціально-педагогічна вага				Сфера впровадження	Тривалість впровадження та дії	Комплексність здійснення	Момент прийняття рішень	За темами впровадження
– власних, кредитних, інвестиційних, спонсорських, бюджетних, змішаних джерел.	– обов'язкове, вибіркове, ініціативне.	– світові, міжнародні, національні, регіональні, галузеві; в позашкільній, середній, професійно-технічній, вищій освіті; на рівні окремих навчальних закладів, їх типів; у межах навчальної дисципліни (їх групи), на пряму підготовки (їх групи), групи учнів, у межах професійно-типологічних груп (методичних об'єднань) педагогів, в діяльності одного педагога та ін.				– зовнішні, внутрішні.	– довгострокові, середньострокові, короткострокові.	– прості, комплексні або інтегральні, системні.	– випереджаючі своєчасні, запізнілі.	– з стрибкоподібним, зростаючим, уповільненим темпом.
ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА НАСЛІДКІВ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ										
Зв'язок з іншими інноваціями	Можливість передбачення наслідків	Значення у відтворювальному процесі	Глибина та обсяг внесених змін			Тип результату		Рівень ефективності та результативності		
– часткові, локальні, або одиничні; модульні або комплексні; системні.	– з непередбачувальними, передбачувальними наслідками.	– споживчі, інвестиційні.	– радикальні (базові, глобальні, масові, фундаментальні); модернізаційні, комбінаторні, поліпшуючі; модифікаційні (псевдоінновації); ординарні.			– відкриття, винахід, раціоналізаторська пропозиція.		– успішні (з високою, та середньою ефективністю), неуспішні (з низькою ефективністю, або її відсутністю).		

Джерело: розроблено автором

Такі системи дозволяють підвищити ефективність управління навчальним процесом за рахунок оптимального формування навчальних планів, контролю за результатами навчання та кадрового складу, швидкого внесення змін. Створення електронних освітніх ресурсів потребує відповідної кваліфікації персоналу, програмного забезпечення, а також ресурсу часу. Отже, необхідно окремо виділяти інвестування цього напрямку.

Потреба в інноваційній спрямованості інвестиційної діяльності викликана корінними змінами у різних галузях, в т.ч. в самій сфері освіти, необхідністю оновлення форм, підходів, технологій навчання та підвищенням конкурентоспроможності навчальних закладів та сфери освіти в цілому.

Незважаючи на певні плюси, система взаємозв'язку між донором і реципієнтом інновацій у СРСР мала істотний недолік – вони не були зацікавлені в успішній роботі один одного.

Особливу увагу слід приділяти правовому захисту освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності.

В Україні такого роду зв'язки також функціонують не ефективно, адже, є односторонніми, вузькоспеціалізованими або формальними. Інноваційні процеси в освіті мають, з одного боку, проблеми вивчення та узагальнення передового інноваційного досвіду, а з іншого, впровадження та поширення інноваційних досягнень на практиці.

Практика показує, що державні навчальні заклади, через відсутність достатніх інвестиційних ресурсних можливостей для реалізації актуальних масштабних інноваційних проектів, загалом інертніші, з погляду інноваційних змін, ніж приватні. Крім того, освітні інновації зазвичай не сприймаються широким загалом, викликаючи різку протидію, хоча з часом вони й отримують масове визнання.

Відсутність механізму впровадження інноваційних розробок у сфері освіти, тобто, у практичній діяльності навчальних закладів, не можуть не позначатися на стані цієї галузі та економіки в цілому. Адже більшість з них не здійснюють новаторську діяльність. Наявні основні фонди, які використовуються у науково-

виробничому й навчальному процесі (машини, обладнання, вимірювальні прилади, оргтехніка) фізично і морально зношені, потребують модернізації та заміни. Інноваційна діяльність концентрується лише у вузівському секторі щодо впровадження інноваційних розробок на інших рівнях сфери освіти, але більшість з них залишається не затребуваною через недостатність інвестиційного забезпечення.

Серед негативних чинників, які впливають на інноваційну діяльність у сфері освіти, можна виділити:

- брак інвестиційних коштів донорів для впровадження освітніх інновацій;
- обмеженість обсягів інвестиційних коштів потенційних замовників-реципієнтів, в т.ч. недостатнє надходження іноземних інвестицій в наукові розробки;
- погіршення матеріально-технічної бази сфери освіти: моральний і фізичний знос наукового та навчального обладнання, зменшення обсягів досліджень і практичного навчання;
- відсутність державної інвестиційної політики щодо інноваційної діяльності суб'єктів сфери освіти, зокрема, законодавчого забезпечення;
- відсутність необхідного науково-технічного та кадрового потенціалу тощо.

Все це зумовлює низьку інноваційну активність освітніх установ, зокрема, незначну кількість використаних на практиці освітніх інновацій.

Вихід із цієї ситуації полягає у створенні ефективної системи взаємодії «донор – каталізатор – реципієнт» з питань активізації інноваційної діяльності, зокрема:

- формування дієвої мережі «освіта – наука – виробництво», створення інноваційних центрів, центрів трансферу технологій та інших форм об'єднань зусиль науки, освіти, виробництва і інвестиційного капіталу (в т.ч. залучаючи малий та середній бізнес);
- створення інвестиційних фондів, системи грантів для реалізації інноваційних проектів із залученням ресурсів державного та місцевих бюджетів, приватного капіталу;

- активізація міжнародних контактів ВНЗ та науково-дослідних установ;
- забезпечення підтримки подальшого розвитку інтелектуального і творчого потенціалу через систему безперервної освіти і навчання тощо.

Отже, інноваційний акцент ставиться на застосування принципово нових прогресивних (в першу чергу інформаційних) технологій та організаційно-управлінських моделей функціонування та розвитку освітньої сфери. Окрім процесу розроблення освітніх інновацій (методик, форм, педагогічних технологій) необхідно інвестиційне забезпечення їх впровадження, засвоєння та подальшого супроводження.

Відповідно до положень «Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України» [184], з метою удосконалення управління у науково-технологічній та інноваційній сферах, головним завданням галузевих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з проблем науково-технологічного та інноваційного розвитку є організація і проведення моніторингу інноваційної діяльності підприємств та установ своєї галузі (незалежно від їх підпорядкованості).

На загальнодержавному рівні моніторинг інноваційних процесів організований та здійснюється в рамках державного статистичного спостереження, але воно не охоплює освіту, яка є видом економічної діяльності суб'єктів господарювання в Україні [368]. При проведенні моніторингу інноваційної діяльності МОН України приділяє увагу лише моніторингу реалізації зареєстрованих інноваційних проєктів, зокрема, проєктів технологічних парків.

Отже, принциповим залишається проведення моніторингу інноваційно-інвестиційної діяльності у сфері освіти України, результати якого характеризуватимуть стан цієї галузі з позицій попередження кризових явищ на засадах прискореного, випереджального інноваційного розвитку, зазначеного у «Національній доктрині розвитку освіти». Моніторинг інноваційної діяльності як складник загальної системи моніторингу освітньої сфери повинен реалізується в ході таких етапів: визначення об'єктів спостереження та критеріїв оцінки; розробка системи відповідних показників-індикаторів, які характеризуватимуть

інноваційні процеси; формування інформаційної бази, необхідної для розрахунку індикаторів; аналіз інноваційної діяльності на основі значень індикаторів та динаміки; порівняння отриманих результатів із результатами попередніх моніторингів; формування висновків про стан та тенденції інноваційних процесів, що є основою для визначення глибини негативних тенденцій й рівня кризових явищ, розробки та обґрунтування варіантів антикризових заходів [231; 369].

Стан та динаміка інноваційних процесів свідчить про певні стадії розгортання кризових явищ у освітній сфері. Так, на першій стадії «погіршення якості та результативності» сфера освіти володіє всіма необхідними для розвитку та нормального функціонування видами інноваційних ресурсів, але ступінь та ефективність їх використання знижується.

Друга стадія розвитку кризових явищ «зниження стабільності» характеризується зменшенням наявних інноваційних ресурсів, їх нераціональним використанням. Основним завданням на цій стадії є нарощування інноваційного потенціалу, зокрема, оптимізація інвестиційної політики задля його забезпечення.

Третя стадія «передкризовий стан»: критичне зменшення інноваційних ресурсів, але не втрачено можливість покращення стану інноваційної діяльності з допомогою заходів попереджувального характеру.

Четверта стадія «стрімкий розвиток кризових явищ» – проявляються ознаки незворотності інноваційного спаду та вичерпування інноваційних ресурсів: застаріле обладнання та методи навчання, зниження рівня професійної якості педагогічного персоналу, згортання науково-дослідних проектів і т.п. Остання стадія «глибока і системна криза» – втрата інноваційних ресурсів стає неминучою й незворотною, відсутній відповідний інноваційний потенціал задля подолання кризи та продовження існування [231; 369].

Інформація, отримана за допомогою моніторингу, дозволяє прогнозувати зміни в інноваційно-інвестиційному розвитку сфери освіти, виявляти проблеми та кризові явища, поліпшувати взаємодію інвестиційних та інноваційних процесів.

Висновки до четвертого розділу

Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати основні наукові висновки:

1. У ході досліджень встановлено, що невизначеність інтерпретації складників освітнього інвестування у нормативно-правових актах освітньої й інвестиційної сфер зумовлює відсутність врахування принципу системності під час розробки та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України.

З метою усунення цього недоліку вдосконалено теоретичні основи інвестиційного менеджменту шляхом розробки й введення у науковий обіг поняття «інвестиційна система сфери освіти», визначення, обґрунтування та уточнення його складників, встановлення логічних взаємозв'язків між ними. Така система у освітній сфері робить взаємодію учасників інвестиційного процесу впорядкованою, знижує інвестиційні витрати й ризики, підвищуючи ефективність інвестиційного процесу у цілому.

Зазначено, що цю економічну категорію слід розглядати як сукупність певних елементів: керуючої (стейкхолдерів, суб'єктів освітнього інвестування або учасників інвестиційного процесу) та керованої підсистеми (об'єктів управління – інвестування), горизонтальних та вертикальних зв'язків між ними (відносин з надання – отримання інвестиційних ресурсів та управління ними) та із зовнішнім середовищем (відносин щодо отримання соціально-економічних результатів від освітнього інвестування). Вона розглядається як багаторівнева система з агрегованим характером, що є методологічною платформою інвестиційної політики на всіх рівнях управління освітою. Наявність зв'язків із зовнішнім середовищем свідчить про її відкритість та можливість регулювання за допомогою методів інвестиційного менеджменту. Обґрунтовано, що ядром інвестиційної системи сфери освіти є взаємодія «інвестор – реципієнт», яка базується на узгодженні їх інвестиційних стратегій. Крім того, вона має такі специфічні ефекти як: синергетичний та мережевий, концентрації, акумуляції, мобілізації та мобільності.

Доведено, що інвестиційна система охоплює всі рівні освітньої сфери: на приватному, мікро- та мезорівні – через залучення суб'єктів сфери освіти усіх типів та форм власності до інвестиційної діяльності, включаючи механізми взаємодії та взаємовпливу; на мезо-, макро- та мегарівнях – розширення та поглиблення зв'язків між суб'єктами через механізми інвестиційної політики у сфері освіти на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Встановлено, що особливо важливим для освітнього інвестування є мікрорівень, основним складником якого є певні навчальні заклади, які виступають ініціатором вкладення власних інвестиційних коштів, є об'єктом зовнішніх інвестицій, а також забезпечують інвестиційне саморегулювання за допомогою прийняття управлінських рішень на рівні адміністрації, загальних зборів педагогічних колективів та учнівських організацій.

Визначення взаємозв'язків між елементами, які є взаємозалежними й взаємодіють у процесі освітнього інвестування в єдиній системі управління інвестиціями обумовлює рівень використання інвестиційних ресурсів у сфері освіти. Доведено, що узгодженість у трактуванні цих понять усуває розбіжності під час вирішення теоретичних та практичних завдань управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти України.

Диференціація, уточнення та систематизація понять освітнього інвестування дозволяє уніфікувати й універсалізувати термінологічний апарат освітнього інвестування у відповідності до сучасних вимог розвитку сфери освіти, що є основою для формування світогляду науковців та практиків.

2. З метою забезпечення комплексного підходу до управління інвестиціями у сфері освіти України у роботі виконано дослідження обсягів, динаміки та структури видатків зведеного бюджету України на освіту, загального фонду МОН України та допоміжних рахунків сфери освіти. Це дозволило виявити, що найбільшу частину фінансування сфера освіти отримує з бюджету, витрати на методичне та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів зменшено до 1 %, частки приватного фінансування та коштів міжнародних організацій залишаються незначними. Впровадженні освітні субвенції, які є однією з форм

інвестування, не передбачають інвестиційні (капітальні) видатки, що уповільнює розвиток освіти в Україні. З'ясовано, що власних інвестиційних ресурсів навчальних закладів, які формуються за рахунок його функціонування, недостатньо, отже традиційне державне фінансування вітчизняної освіти залишається основним, а, у певних випадках, єдиним джерелом покриття інвестиційних витрат. Тягар фінансового забезпечення освіти перекладається з загальнодержавного бюджету на місцеві, що зумовлює нерівність його інвестиційного забезпечення у регіональному вимірі.

При цьому понад 90 % державних витрат на освіту в Україні не є інвестиційними, адже спрямовуються на поточне утримання освітніх установ, а не на їх розвиток.

Зроблено висновок, що рівень фінансування освітньої галузі повною мірою не задовольняє поточні потреби та не має інвестиційного характеру, що створює перепони на шляху модернізації і розвитку сфери освіти України.

Узагальнення практики освітнього інвестування в Україні та інших країнах світу дозволило обґрунтувати теоретико-методологічний підхід щодо управління освітніми інвестиціями на основі конкретизації та систематизації джерел, методів та форм інвестування, які мають бути використані у процесі формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти задля підвищення дієвості державного регулювання та стимулювання участі приватного сектору у інвестуванні освіти.

З'ясовано, що з практичної точки зору джерела інвестування доцільно поділяти за відносинами власності на: власні інвестиційні ресурси суб'єкта реципієнта, які формуються за рахунок його функціонування; позикові (кредитні) інвестиційні ресурси, які залучає реципієнт на умовах зворотності та платності; залучені інвестиційні ресурси, які залучає реципієнт за рахунок інвестора. Такий теоретико-методологічний підхід полягає у тому, що інвестиційні джерела обумовлюють застосування певних методів здійснення інвестицій, що, у свою чергу, використовують специфічний набір відповідних форм освітнього інвестування. Крім того, є варіант змішаного інвестування, коли поєднуються

різні методи з метою інвестування у певний інвестиційний проект чи програму.

В Україні відсутня практика стимулювання участі корпоративного сектору у інвестуванні освіти. Досі не створено реальних програм заохочення (податкових пільг, практики спільного інвестування, державних гарантій інвестицій в освіту та гарантування банківських кредитів на здобуття освіти). Обсяги інвестиційних коштів у освіту з бюджетів різних рівнів, як і приватних джерел, залишаються незначними. Для залучення додаткових інвестиційних коштів у сферу освіти необхідною умовою є вдосконалення законодавства.

3. На основі узагальнення теоретичних основ та практики інноваційного інвестування як домінанти розвитку освітньої сфери визначено, що одним з основних інструментів реформування, що допомагає не тільки уникнути кризових явищ, а й успішно боротися з ними, є інновації.

У ході досліджень виявлено характерні риси освітніх інновацій та низку недоліків методологічного характеру, які є причинами низьких обсягів інвестування в такий вид інновації в Україні.

З'ясувавши особливе місце і роль інноваційних освітніх інвестицій визначено, що вони є пріоритетним напрямом освітнього інвестування; господарською операцією з вкладення грошових, інших матеріальних та нематеріальних активів (послуг, інформації), що мають грошову оцінку у освітні інновації з метою підвищення якості, результативності та ефективності навчально-виховного процесу та розвитку сфери освіти.

Основні наукові результати, наведені у розділі, опубліковано у наукових працях [1, 299, 331, 340, 341, 364, 366, 369].

РОЗДІЛ 5

МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

5.1. Формування та реалізація інвестиційної політики у сфері освіти

Досягнення успіху в інвестиційному розвитку освіти можливе лише в умовах ефективної інвестиційної політики, координації взаємодії всіх елементів – структурних ланок інвестиційної системи, пошуку оптимального співвідношення між централізацією та децентралізацією в управлінні інвестиційними потоками. Крім того, особливості функціонування сфери освіти зумовлюють застосування відповідних специфічних методів організації управління нею [1].

Дослідженням теоретико-методологічних засад державної політики й регулювання у сфері освіти присвячено праці вітчизняних фахівців, зокрема, таких як: В. Андрющенко, Л. Антошкіна, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Л. Беззубко, В. Бобров, В. Дарманський, В. Дзоз, Д. Дзвінчук, О. Жабенко, В. Журавський, О. Зайченко, О. Іваницька, І. Каленюк, В. Князєв, В. Козубняк, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, В. Майбородай, С. Ніколаєнко, В. Огнів'юк, Н. Протасова та ін. Зазначені проблеми вивчають відомі в цій галузі зарубіжні науковці: А. Адамський, А. Бардашкевич, П. Браун, І. Налєтова, Л. Палл, В. Полонський, О. Смолін, Ж. Халлак, В. Шкатулла та багато інших. Зокрема, інвестиції як пріоритетний напрям державного управління у сфері освіти, досліджували – Е. Водолажська, С. Останина, М. Баран, С. Кузнецова; інвестування у межах фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти – В. Сафонова; проблеми залучення освітніх інвестицій – Л. Черватюк, Н. Ермашкевич, Н. Щеликова, В. Майстер; інвестиції в контексті моніторингу якості освіти – О. Андрюшина, ефективність освітнього інвестування – М. Карпенко, І. Крутий, К. Кулешов та ін. Більшість досліджень цих вчених розкривають проблеми управління освітою на різних рівнях освітньої сфери та іноватики в педагогічному аспекті [370; 371].

Аналіз сторін сфери освіти як суспільного феномену без усвідомлення внутрішніх взаємозв'язків призводить до фрагментування її досліджень. Механізм інвестиційної політики у сфері освіти практично не відображений у наукових працях, адже більшість з них торкаються питань пошуку та використання фінансових ресурсів, оптимізації фінансування освітніх закладів. Не менш важливим є розгляд проблем управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти з погляду забезпечення її інвестиційного розвитку, що актуально для України.

Нині суспільне визнання необхідності освіти є сприятливими умовами для інвестиційного розвитку національної освітньої сфери та основою її інноваційного розвитку. Проте, результати моніторингу інвестиційної діяльності у сфері освіти України демонструють асиметрію у розподілі інвестиційних ресурсів на територіальному рівні та освітніх підрівнях, наявність недостатніх та нерівномірних обсягів залучення інвестицій.

Інвестиційна діяльність у вітчизняній сфері освіти здійснюється без проведення ґрунтовного аналізу, визначення чинників впливу та важелів управління. Законодавча база з питань освітнього інвестування не впливає на темпи розвитку освіти в Україні. Освітня сфера потребує створення якісно нового комплексного механізму інвестиційної політики задля переведення вітчизняної освіти на інноваційний шлях розвитку. Отже, у сучасних умовах особливу увагу слід приділити дослідженню інвестиційної політики у сфері освіти як специфічного напрямку управління з урахуванням особливостей цієї галузі [370; 371].

Подальший розвиток національної сфери освіти в умовах ХХІ ст. не можливий за умов жорсткого адміністративного, бюрократичного менеджменту. Світовий досвід переконує у необхідності посилення незалежності освітніх установ з метою підвищення можливості їх адаптації до кризових явищ світового та національного масштабів. Враховуючи основні завдання й сучасні вимоги щодо інвестиційної політики у сфері освіти, вона повинна поєднувати елементи демократичного державного втручання та ринкової саморегуляції самої освітньої сфери, що властиве сучасній соціально-орієнтованій економіці. При цьому

регулююча роль держави щодо інвестиційного процесу у освітній сфері повинна зберігатися, що є запорукою дотримання національного вектору її розвитку.

Отже, державна інвестиційна політика у сфері освіти – це форми, завдання та зміст діяльності державних інститутів управління (в т.ч. органів місцевого самоврядування) із нормативно-правового (законодавчого й методологічного), фінансового, організаційного та інформаційного забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти. Недержавна інвестиційна політика у сфері освіти – це форми, завдання та зміст діяльності недержавних інститутів управління із фінансового, організаційного та інформаційного забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти [370; 371].

Недержавна інвестиційна політика у сфері освіти стосується інвестування на рівні автономних недержавних освітніх установ. В Україні така політика, перебуває у зародковому стані. Поняття «автономність» стосується лише установ вищої освіти та застосовується лише з 2014 р. у зв'язку із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» [188]. Так, А. Ващенко та А. Кузеванова розглядають її лише на рівні приватних вищих навчальних закладів «інвестиційна політика недержавних навчальних закладів – це комплекс заходів, які забезпечують вигідне інвестування з метою забезпечення стійкості і стабільності роботи організації. Цілі і завдання цієї політики підпорядковані логіці стратегічного планування діяльності ВНЗ. Характер і спрямованість інвестиційної політики ВНЗ визначаються вибором виду маркетингової стратегії, яка реалізовується в його діяльності» [316].

Практичної й повної реалізації цей принцип не знайшов. Зазвичай освітні установи не дотримуються певної політики, стратегії і тактики у своїй інвестиційній діяльності, що суттєво знижує ефективність освітнього інвестування на всіх рівнях.

Не можна не погодитись з думкою В. Захаріна, Н. Левчука, Н. Чаленко, що державна інвестиційна політика у сфері освіти має передбачати «стимулювання інвестиційної активності та удосконалення структури інвестиційних вкладень в контексті забезпечення створення умов для розвитку особистості і творчої

самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємний складник європейської та світової спільноти. Вона є підсистемою загальнодержавної освітньої політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти» [125, с. 23].

З позицій системного підходу інвестиційна освітня політика повинна бути цілісною, відкритою системою з ієрархічною підпорядкованістю та узгодженістю централізованого й децентралізованого управління. Вона повинна базуватися на механізмах і стимулах, які впливають на поведінку навчальних закладів, примушуючи їх нести відповідальність за результати своєї діяльності, зокрема, за введення в експлуатацію об'єктів капітального будівництва, поліпшення навчально-матеріальної бази тощо.

Реалізація інвестиційної освітньої політики на практиці забезпечується відповідною нормативно-правовою базою, створенням підходів та механізмів інвестування, їх впровадженням й освоєнням освітньою спільнотою. Фахівець В. Сафонова, яка приділяє увагу особливостям інвестування у вищій освіті, під «механізмом процесу інвестування» розуміє «стійку систему взаємодії між джерелами, інструментами і характером впливу на об'єкт інвестицій, направлену на організацію, управління і регулювання інвестуванням з метою підвищення якості підготовки фахівців» [259, с. 100].

Але механізм інвестиційної політики необхідно розглядати дещо ширше, адже він потребує уточнення складників, так і більш повного відображення взаємозв'язків між ними, що вимагає його практичне застосування.

Серед здобутків фахівців з питань інвестування у сфері освіти доцільно виділити «механізм інвестування вищої освіти», розроблений Т. Зеленською, в

якому виділено [302]:

- економічну функцію, яка складається з аналізу інвестиційного клімату інвестора, інвестиційного потенціалу ВНЗ та оцінки ефективності його функціонування, вибору форми інвестування та пріоритетних напрямків інвестицій;
- функцію управління, яка полягає у формуванні інвестиційної політики, управлінні грошовими потоками, формуванні еталонних показників (нормативів) за напрямками функціонування ВНЗ та управління його ресурсами;
- функцію контролінгу, що включає: прийняття управлінських рішень, моніторинг рівня функціонування ВНЗ, виявлення неефективних напрямків діяльності ВНЗ, видачу рекомендацій по підвищенню ефективності використання інвестицій.

Така структура механізму не є достатньо обґрунтованою та потребує певного перегляду з позиції залучених елементів та зв'язків між ними. Так, контролінг доцільно розглядати у межах складника «управління»; складник «аналіз інвестиційного клімату інвестора» повинен включати аналіз інвестиційного клімату не тільки з боку інвестора, а й з боку освітньої установи, загальнодержавних та регіональних органів управління освітою; «вибір форми інвестування та пріоритетних його напрямів» – скоріше «організаційна», ніж «економічна» функція; «управління ресурсами» включає «управління грошовими потоками», адже ідеться про інвестиційні ресурси; «формуванні еталонних показників (нормативів) за напрямками функціонування» повинно здійснюватись у межах розробки системи «моніторингу рівня функціонування»; «виявлення неефективних напрямків діяльності та видача рекомендацій по підвищенню ефективності використання інвестицій» скоріше «функція управління», а ніж «контролінгу» тощо. Крім того, у запропонованому підході не розглядаються інвестиційні потоки на загальнодержавному та регіональному рівнях, що є відбитком стратегічних інвестиційних проектів та програм. Відображена «послідовність дій» у межах цього механізму (прогнозування і планування, вибір стратегії, здійснення оперативної діяльності, вибір управлінських дій) також не

включає усіх аспектів процесу інвестування, а отже, потребує уточнення й удосконалення.

Отже, основою інвестиційного розвитку сфери освіти є удосконалення механізму формування та реалізації інвестиційної політики, який (за умов подальшої інтеграції України у світове освітнє співтовариство) повинен бути гнучким та володіти арсеналом коротко-, середньо- й довгострокових регуляторів інвестиційних потоків на різних рівнях сфери освіти. Цей механізм слід розглядати, як організаційно-економічний, адже як важелі, рушійні сили, грошові потоки тощо не можуть бути реалізовані без організаційних дій, а організаційний аспект механізму не реалізується без економічного обґрунтування.

Механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти слід розглядати як систему цілеспрямовано організованих взаємодій між об'єктом (сферою освіти та її рівнями) та суб'єктом (органами міжнародного, загальнодержавного, місцевого управління та громадського самоврядування,) шляхом реалізації функцій управління із застосуванням комплексу методів, важелів, інструментів та стратегії (з урахуванням впливу чинників та обмежень) задля досягнення інвестиційного розвитку (рис. 5.1 та рис. 5.2).

Він складається з концептуального, організаційно, методологічно-методичного, функціонального та результативного блоків, що надає можливість визначити функції та етапи, а також розробляти заходи інвестиційної політики в освітній сфері задля забезпечення в Україні прискореного інноваційного розвитку освіти. Такий механізм може бути охарактеризований: джерелами, методами та формами інвестування; правами суб'єктів освітньої сфери розпоряджатися інвестиційними ресурсами; формою відповідальності суб'єктів за результати інвестиційної діяльності тощо. Зважаючи на кількість публікацій, присвячених інвестиціям в освітню галузь, можна констатувати, що організаційно-економічний механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України недостатньо вивчений, а результати наявних досліджень у цьому напрямі потребують більш повної практичної апробації. Адже він є комплексним і включає підсистеми, які мають свій специфічний зміст, функції та набір засобів.

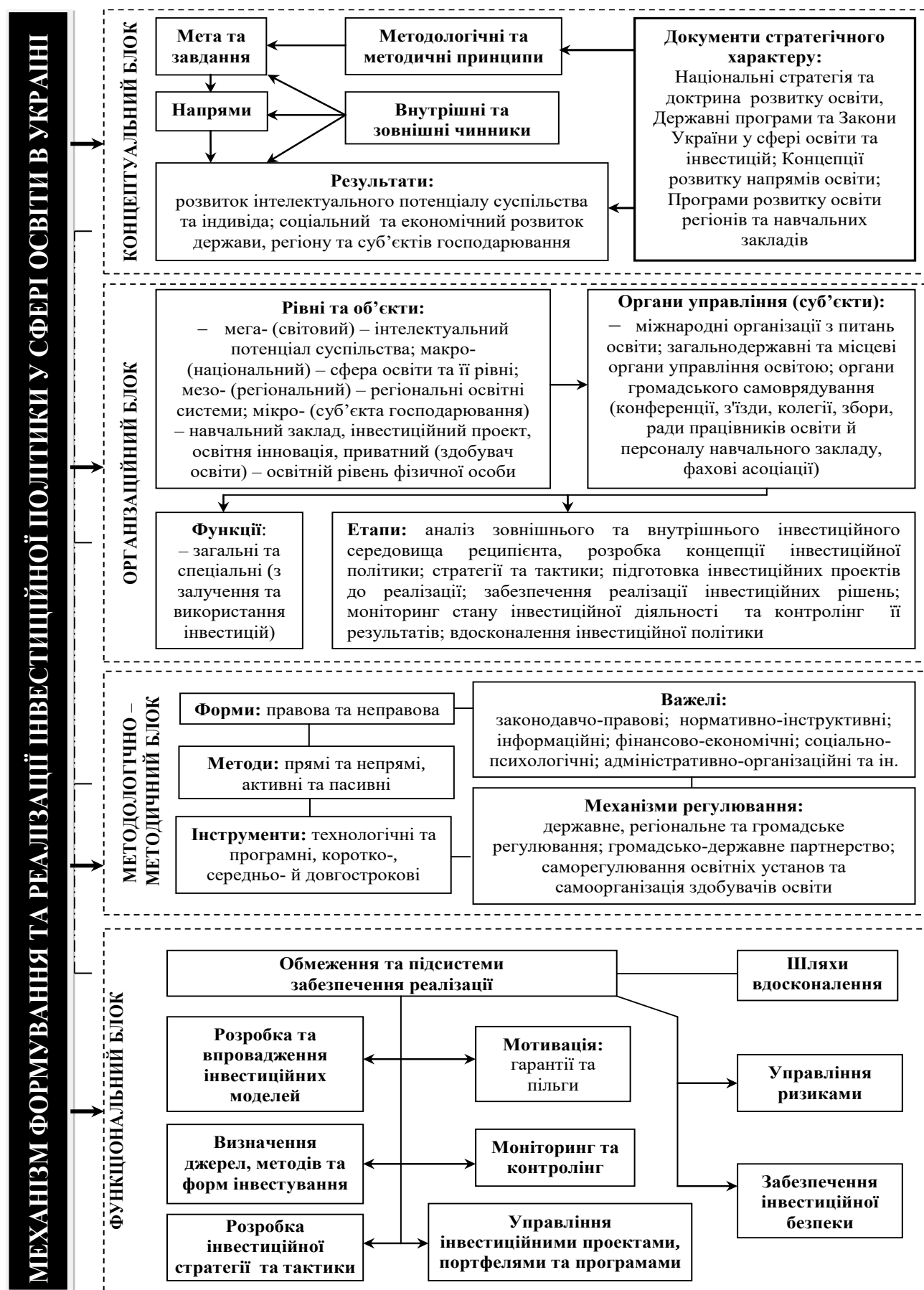

Рис. 5.1. Механізм інвестиційної політики у сфері освіти України

Джерело: розроблено автором

Зазначимо, що досліджуваний механізм як система реалізується через конкретні методи, важелі й інструменти впливу з відповідним правовим, інформаційним, нормативним та фінансовим забезпеченням. Для вивчення функціонування механізму формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти доцільно виділити його основоположні складники [370; 371]:

- концептуальний блок, який містить: мету та завдання, принципи, напрями, результат реалізації інвестиційної політики та її чинники;
- організаційний блок, що складається з рівнів інвестиційної політики та відповідно до них – об'єктів та суб'єктів, а також містить етапи та функції;
- методологічно-методичний блок, який містить: форми, методи, важелі, інструменти, механізми регулювання та інвестиційні стратегії;
- функціональний блок, включає: підсистеми забезпечення та обмеження; моніторинг, контролінг та розробку шляхів вдосконалення інвестиційної політики.

Принципи, мета, завдання, напрями та результат інвестиційної політики є індикативними (програмованими) результатами її реалізації, які вирізняються найбільшою статичністю. Їх зміна, здебільшого, є наслідком зміни чи коригування політичного курсу у сфері освіти. Вони визначаються документами стратегічного характеру у сфері освіти та інвестицій, зокрема: «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Національною доктриною розвитку освіти», «Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»)), Концепціями розвитку певних напрямів освіти (зокрема, професійної освіти і навчання в Україні); Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»; програми розвитку освіти областей та навчальних закладів тощо.

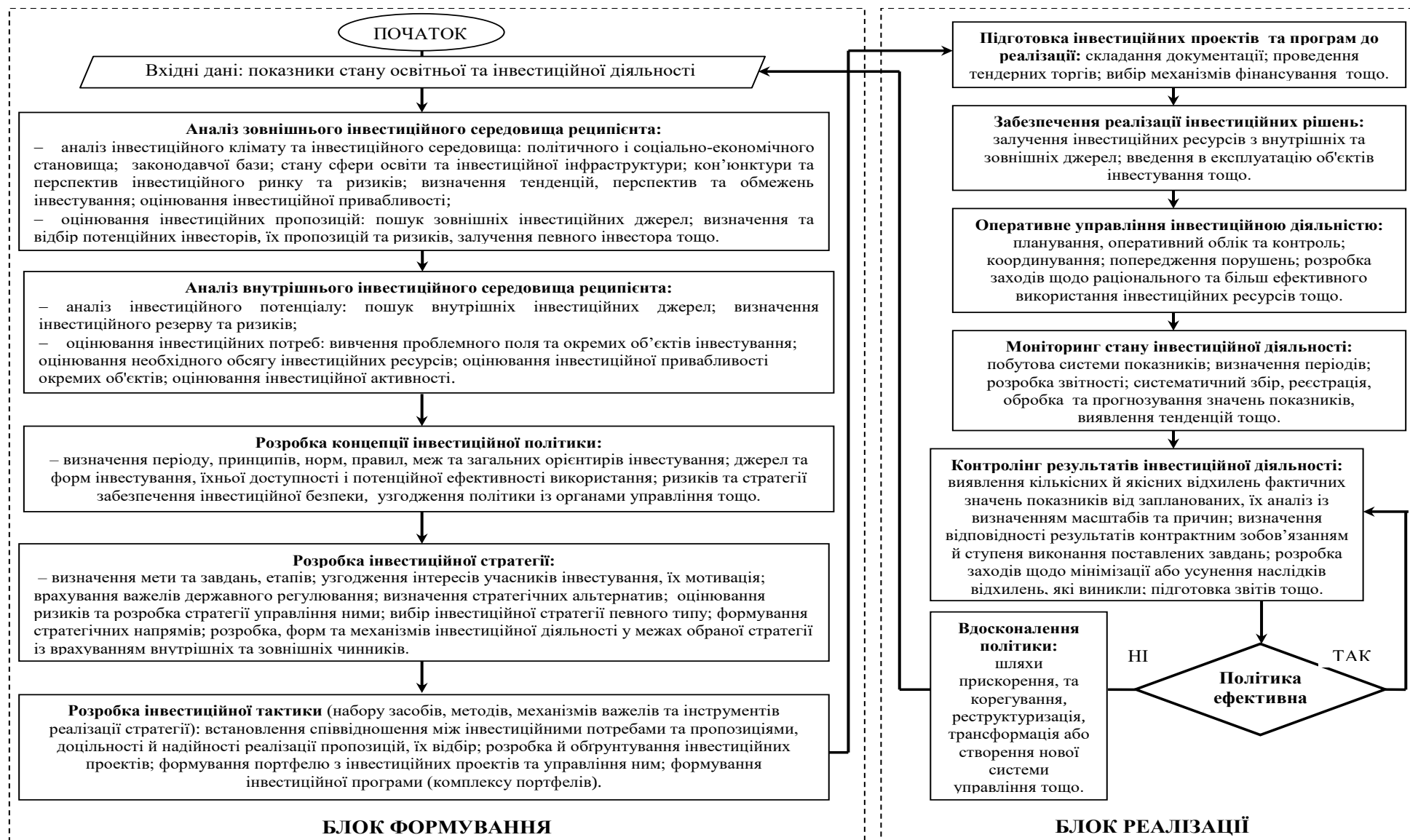

Рис. 5.2. Алгоритм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України

Джерело: розроблено автором

До основних завдань інвестиційної політики у сфері освіти слід віднести: забезпечення інвестиційного розвитку та підтримки інвестиційної діяльності у сфері освіти; створення нормативної бази управління інвестиційними процесами; раціональне використання інвестиційних ресурсів; реалізація стимулів щодо інвестування; розподіл обов'язків між суб'єктами управління; спрямування інвестиційних ресурсів на задоволення інвестиційних потреб; моніторинг та контролінг інвестиційної діяльності; застосування спектру механізмів інвестування; вдосконалення механізмів державно-приватного інвестиційного партнерства у сфері освіти; сприяння освітнім інноваціям, стимулювання інноваційної діяльності тощо.

Інвестиційна освітня політика повинна здійснювати регулювання напрямів й обсягів освітніх інвестицій шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, стимулів для їх залучення й використання, захисту прав інвесторів.

Результат інвестиційної політики залежить від рівня її реалізації: на мегарівні – розвиток інтелектуального потенціалу суспільства шляхом підвищення його освітнього рівня; на макрорівні – соціальний та економічний розвиток держави; мезорівні – соціальний та економічний розвиток регіону; на мікрорівні – розвиток суб'єктів господарювання; на приватному рівні розвиток інтелектуального потенціалу індивіда.

Чинники формування та реалізації інвестиційної політики представляють собою фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища сфери освіти та її рівнів. Інвестиційна політика є складником загальної економічної політики, але виходить за її межі, оскільки поєднує політичні, правові, економічні, податкові, регуляторні, соціальні та інші чинники, які впливають на інвестиційні процеси у освітній сфері.

Щодо принципів формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти, то це об'єктивні закономірності ефективної організації та здійснення функцій управління, які направлені на забезпечення ефективного залучення та використання освітніх інвестицій відповідно до цілей та визначають вимоги щодо системи, структури, організації і процесу управління. Їх склад зумовлений

природою сфери освіти та умовами її розвитку. Наведені у працях, Б. Губського, А. Пересади, Т. Майорової, В. Федоренко, М. Денисенка, О. Ястремської, Л. Гриценко та ін., принципи формування інвестиційної політики дають змогу реалізовувати її на різних рівнях, проте вони не охоплюють усіх аспектів, які б мав враховувати механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти. Так, в основу процесу інвестування сфери вищої освіти В. Сафонова покладає наступні принципи: «правові; організаційно-економічні; наукові (методологічні, методичні, операційні)» [259, с.103]. Отже, «правові та організаційно-економічні» теж можуть містити методологічні, методичні, операційні аспекти. А. Ващенко та А. Кузеванова виділяють «принципи формування інвестиційної політики: спрямованість політики інвестицій на рішення стратегічних завдань; облік чинників ризику і ретельне економічне обґрунтування інвестицій; націленість на формування оптимальної структури інвестицій; розробка інвестиційних проектів і їх подальше ранжирування з урахуванням значущості і наявних ресурсів; вибір комплексу оптимальних методів фінансування інвестицій». Вони наголошують на залежності «успішності інвестиційної політики» (зокрема, на рівні приватного ВНЗ) від реалізації принципу «граничної ефективності інвестування»: «чим більше величини споживання інвестиційних ресурсів, тим менше приросту їх ефективності» [316]. О. Недоспасова особливе місце відводить принципам [372]: «відкритості інформації» щодо результатів фінансової діяльності закладів, а також поєднанню принципів «від низу до верху» (інвестиційна активність установ) і «зверху вниз» (основний імпульс інвестування з боку держави).

З метою комплексності та системності практичного застосування механізму, всі принципи доцільно поділити на групи: методологічні, які властиві для всіх рівнів управління, методичні (що мають функціональне призначення).

До методологічних принципів слід віднести: стратегічний розвиток, результативність, ефективність, інноваційність, економічність, законність, тотальні витрати (врахування обмеженості ресурсів), безперервність, оптимальність, послідовність, прозорість й відкритість, координація та інтеграція,

адекватність та об'єктивність, коректність та точність, системність та комплексність, гнучкість, сталість, адаптованість та гармонізація, субоптимізація, збалансованість, зворотній зв'язок, цілеспрямованість, динамічність або динамізм, своєчасність, збалансованість та узгодженість, альтернативність, повноти відображення (обліку), наукова обґрунтованість, вимірність результатів, верифікація, партнерство та паритетність, життєздатність, ієрархічність, інституційна пам'ять, інертність, еластичність, стабільність, саморозвиток тощо.

До методичних принципів відносяться: демократизація, децентралізація та регіоналізація управління інвестиціями в освіті, самофінасування та самоокупність, доцільність та цільове використання інвестиційних ресурсів, локалізація інвестиційних доходів у межах об'єкта інвестування, врахування ризиків та ліквідності інвестування, розгляд різних критеріїв ефективності, врахування впливу фактору часу, інфляції, врахування постійно зростаючої складності й динамічності оточення, диверсифікація джерел, дотримання прав і свобод інвесторів й реципієнтів, першочергове залучення інвестицій для реалізації стратегічних програм (проектів) тощо.

Особливу увагу у механізмі формування та реалізації інвестиційної політики необхідно приділяти принципам: комплексності, що забезпечується за рахунок розробки інвестиційної стратегії на різних рівнях сфери освіти у контексті прогнозованих показників її розвитку; системності, що полягає у цільовому об'єднанні всіх елементів механізму в єдину, спрямовану на вирішення певної мети, систему, з урахуванням синергетичних ефектів.

Здійснення принципу «комплексності» забезпечується реалізацією положень системного моделювання освітнього інвестування. Це сукупність моделей, методів, нормативів та програм, що забезпечують реалізацію інвестиційної політики у сфері освіти, визначення резервів підвищення її ефективності, перспектив тощо.

Розглянуті принципи становлять цілісний підхід до механізму формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти.

У процесі реалізації інвестиційної освітньої політики здійснюються

різноманітні за своїм змістом та призначенням функції, які можна об'єднати у групи загальних та спеціальних функцій (які в свою чергу поділяються на функції по залученню та використанню освітніх інвестицій) (рис. 5.3).

Функції інвестиційної політики у сфері освіти необхідно розглядати як об'єктивно зумовлені дії, види, напрямки діяльності суб'єкта щодо об'єкта, що характеризують зміст управлінської діяльності. Їх виконання покладено на суб'єктів управління відповідно до рівнів освітньої сфери. Отже, вони є складником виконавчо-розпорядчої діяльності суб'єктів інвестування (загальнодержавних або місцевих органів виконавчої влади (їх посадових осіб), навчальних закладів, інвесторів тощо), яка здійснюється з метою реалізації її завдань в освітній сфері.

Мегарівень представляє собою світову сферу освіти, яка функціонує на основі інвестиційного саморегулювання, але під впливом міжнародних організацій, таких як: Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародний валютний фонд, Академія розвитку освіти, Американська рада міжнародної освіти, Британська Рада, Економічна освіта та дослідницький консорціум, Європейський фонд з розвитку освіти, Корпус миру тощо.

Макрорівень представляє собою національну сферу освіти, де суб'єктом управління виступає держава, а також здійснюється громадське регулювання з боку громадських організацій. Так, на загальнодержавному рівні органами управління виступають: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів; уповноважений центральний орган державної виконавчої влади в галузі освіти – МОН України; міністерства і відомства, яким підпорядковані заклади освіти; а також установи, які здійснюють управління інвестиціями.

Органи громадського самоврядування та інші недержавні інститути з питань освіти (Всеукраїнський з'їзд працівників освіти; Ради ректорів та директорів тощо) можуть вносити пропозиції щодо формування державної інвестиційної політики у сфері освіти.

Рис. 5.3. Загальні та спеціальні функції інвестиційної політики у сфері освіти

Джерело: розроблено автором

В Україні діють неурядові міжнародні організації з залученням іноземних інвестицій, зокрема, Міжнародний фонд «Відродження» (частина мережі фондів Сороса), Карпатський фонд тощо, які є міжнародними благодійними організаціями та фінансують освітні проекти.

Мезорівень, який складається з декількох підрівнів, характеризує:

- структурні рівні освіти на загальнодержавному рівні (післядипломна, вища, професійно-технічна, середня, дошкільна, інклюзивна та інша освіта);
- регіональні освітні системи: обласний підрівень, органами управління якого є місцеві органи державної виконавчої влади (обласні ради), районний – районні ради (районні відділи освіти), місцевий – міські, селищні, сільські ради; а також органи місцевого самоврядування – районні, міські, обласні з'їзди й конференції педагогічних працівників; колегії, громадські ради, всеукраїнські збори, фахові асоціації тощо.

Мікрорівень представляє собою сукупність суб'єктів господарської діяльності (закладів формальної та неформальної освіти), що функціонують на основі інвестиційного саморегулювання за допомогою прийняття інвестиційних рішень на рівні адміністрації, загальних зборів їх колективів, студентських (учнівських) організацій.

Приватний рівень являє собою сукупність домогосподарств – здобувачів освіти, їх сімей.

Зазначимо, що на відповідних рівнях сфери освіти (залежно від суб'єктів інвестиційної політики) відбувається й поділ об'єктів управління. Об'єктами інвестиційної політики виступають: світова, національна сфери освіти, їх рівні, регіональні системи освіти, навчальний заклад, освіта певної фізичної особи.

Етапи формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти включають (Додаток 3, табл. 3.1):

- аналіз зовнішнього інвестиційного середовища реципієнта інвестицій, який включає аналіз інвестиційного клімату та середовища, оцінювання інвестиційних пропозицій інвесторів;
- аналіз внутрішнього інвестиційного середовища реципієнта інвестицій,

який включає аналіз його інвестиційного потенціалу, визначення та оцінювання інвестиційних потреб;

- розробку концепції інвестиційної політики – системи норм, правил, меж та загальних орієнтирів інвестиційної діяльності, яка носить загальний характер, зумовлений історичним періодом;
- розробку інвестиційної стратегії – встановлення вектору інвестиційної діяльності у межах певної інвестиційної політики;
- розробку інвестиційної тактики – визначення набору засобів, методів, механізмів важелів та інструментів реалізації стратегії на практиці; вона включає: встановлення співвідношення між інвестиційними потребами та пропозиціями у межах інвестиційного ринку; розробку інвестиційних проектів; формування інвестиційного портфелю з проектів та управління ним; формування інвестиційної програми;
- підготовку інвестиційних проектів до реалізації;
- забезпечення реалізації інвестиційних рішень;
- моніторинг стану та параметрів інвестиційної діяльності;
- контролінг результатів інвестиційної діяльності;
- вдосконалення інвестиційної політики.

Залежно від органів управління – суб'єктів інвестиційної політики у сфері освіти України, управління здійснюється на її різних рівнях.

Методологічно – методичні аспекти формування та реалізації інвестиційної політики сфери освіти України зумовлені системою її фінансування.

Формами інвестиційної політики є юридично впорядкована діяльність суб'єктів управління по здійсненню дій задля реалізації функцій управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти. Найбільш типовою класифікацією є їх поділ на:

- правові форми – видання нормативних та індивідуальних актів управління освітніми інвестиціями;
- неправові форми – організаційні та матеріально-технічні дії, направлені на впорядкування інвестиційних процесів шляхом інструктування, проведення

зборів, нарад, семінарів, контролю, розробки заходів і т. п.

Методами реалізації інвестиційної політики у сфері освіти є юридично виражені способи впливу органів управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти на об'єкт управління. Найбільш поширеним є поділ:

- за формами впливу на: «прямі», які безпосередньо діють на об'єктів управління (зокрема, виділення бюджетних коштів на інвестиційні потреби); «непрямі», які мають неявний вплив (державне кредитування, податкове регулювання, амортизаційна політика, стандартизація тощо [373, с.162];
- за характером впливу на активні та пасивні.

Особливістю формування інвестиційної політики у сфері освіти України в контексті Болонського процесу є те, що функції прямого впливу держави будуть звужуватися, це зумовлює необхідність зосередження на методах непрямого впливу під час формування політики.

Важелі реалізації інвестиційної політики представляють собою засоби впливу на інвестиційні процеси у сфері освіти, що призводять до: зміни економічного стану об'єктів управління, якісних перетворень в освіті та активізації її інвестиційного розвитку. Такі важелі визначають відповідне забезпечення механізму формування та реалізації інвестиційної політики та включають:

- законодавчо-правові важелі, які є основою для державної інвестиційної політики, включають: конституційні норми; стратегічні документи щодо розвитку освіти (доктрини, програми, концепції тощо); закони затверджені Верховною Радою України; міжнародні, міждержавні договори, ратифіковані нею; накази і розпорядження Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; накази, розпорядження МОН України, міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти; регіональних (місцевих) органів виконавчої влади, виданих у межах їхньої компетенції;
- нормативно-інструктивні важелі: затвердження статутів навчальних закладів; стандартів, норм, нормативів, квот, інструкцій, методичних вказівок і

роз'яснень тощо;

- інформаційні важелі: інформування, пропагування (переконання громадськості), роз'яснення й популяризація, складання рейтингів тощо;
- фінансово-економічні важелі: інвестиційні плани та програми; конкуренція за залучення інвестицій; мотивація щодо інвестування; інвестиційне страхування й оподаткування (зокрема, податкові пільги: канікули, списання заборгованості, відстрочка податкових платежів, зниження ставок податків тощо); розподіл бюджетних коштів за напрямками інвестування; контроль за їх цільовим використанням; структура джерел інвестування; кредитне забезпечення; фінансові санкції за нецільове використання інвестиційних коштів, порушення термінів інвестування; бюджетне кредитування тощо;
- соціально-психологічні важелі: соціальна орієнтація та ефективність освітніх інвестицій; рівень соціальної відповідальності інвесторів; соціальне партнерство при інвестуванні; створення позитивного іміджу освіти; соціально-економічний діалог між основними учасниками інвестиційного процесу тощо;
- адміністративно-організаційні важелі виражаються у здійсненні певних управлінських дій щодо об'єктів управління та прийнятті рішень: програми взаємовідносин з інвесторами; прозора комунікативна структура; моніторинг й контролінг; розробка цільових комплексних інвестиційних програм; інвестиційне бюджетування; створення системи органів регулювання інвестування сфери освіти (комітетів, комісій, рад з вирішення інвестиційних питань).

Слід зазначити, що усі важелі реалізації інвестиційної політики тісно взаємопов'язані між собою та складають єдину систему управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти.

Основними інструментами реалізації інвестиційної політики є прийоми й способи передачі інвестиційних ресурсів, зокрема:

- технологічні: ставки податків і пільги з оподаткування у разі інвестування освіти, відсотки за освітній кредит тощо;
- програмні: директивні заходи планів і цільових інвестиційних програм, норми і нормативи інвестування, державні інвестиційні гарантії, обсяги та ліміти

державних інвестицій тощо.

Ці інструменти визначаються інвестиційною політикою у сфері освіти та істотно впливають на результати функціонування освітніх установ й ефективність сфери освіти в цілому. В залежності від тривалості впливу інструменти реалізації інвестиційної політики можуть бути поділені на коротко-, середньо- й довгострокові.

Подальший інвестиційний розвиток вітчизняної освітньої сфери можливий за рахунок створення комплексного механізму, що об'єднує суб'єктів системи освіти на всіх її рівнях. В його структурі доцільно виділити наступні механізми регулювання:

- державне та регіональне регулювання інвестиційних процесів у сфері освіти як реалізація загальнодержавної й регіональної інвестиційної політики;
- громадське регулювання інвестиційних процесів з боку громадських організацій й інвесторів;
- громадсько-державне партнерство;
- інвестиційне саморегулювання – реалізація інвестиційної політики освітніх установ на засадах відкритості й автономії та здобувачів освіти (самоорганізація).

Підсистемами забезпечення реалізації інвестиційної політики у сфері освіти є: нормативно-правова, фінансово-економічна, організаційна, соціально-психологічна, інформаційна, інноваційна, кадрова, матеріально-технічна. Напрямами такого забезпечення є: наукове обґрунтування її змісту та механізмів; реорганізація системи управління (оптимізація, децентралізація, перерозподіл функцій і повноважень); розроблення стратегії реформування; упорядкування законодавчо-нормативної бази та дотримання її вимог; контроль виконання інвестиційних зобов'язань інвесторами та реципієнтами, захист їх прав; створення національної інформаційної бази щодо інвестиційної діяльності у сфері освіти та мережі обміну нею; сприяння розвитку конкуренції на інвестиційному ринку; випуск цінних паперів під інвестиційні проекти; пошук додаткових джерел інвестування; поєднання державного і громадського контролю інвестиційних процесів; мотивація інвестування; моніторинг ефективності інвестиційних

рішень; організація експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій тощо.

Обмеження реалізації інвестиційної політики у сфері освіти включають демографічно-просторові, законодавчо-нормативні, бюджетно-фінансові, соціально-економічні, організаційно-інформаційні, педагогічно-виховні та інші обмеження.

Моніторинг та контролінг реалізації інвестиційної політики на різних рівнях представляють собою комплекс засобів (стеження, оцінки та прогнозування), які забезпечують систематичний контроль та інформаційно-аналітичну підтримку процесів прийняття інвестиційних рішень. Складність такого моніторингу полягає в тому, що соціальні та економічні наслідки освітніх інвестицій виявляються через тривалий термін.

Неможливо не погодитись з думкою В. Сафонові, що «система інвестування освіти в умовах нестачі бюджетних коштів, представляється неефективною за рядом напрямів: розподіл бюджетних коштів по статтях бюджетної класифікації і дотримання принципу їх цільового використання не дозволяє здійснювати маневрування ресурсами залежно від конкретних умов; посилення контролю за витрачанням бюджетних коштів переростає в необхідність обґрунтування перед фінансовими органами доцільності кожної трати цих коштів, що зводить нанівець законодавчо встановлену автономію і самостійність освітніх установ; структура фінансових органів містить безліч проміжних ланок, що уповільнюють рух фінансових потоків» [259, с.89].

Позитивними моментами освітньої політики в Україні у напрямі її інвестиційного забезпечення останнім часом стають: пріоритетність освітніх інвестицій та визнання освіти сферою національних інтересів. Але нестача бюджетного фінансування інвестиційних видатків на фоні низького рівня залучення позабюджетних джерел інвестицій є несприятливими умовами для розвитку вітчизняної сфери освіти.

Інвестиційні ресурси, необхідні для прискореного інноваційного розвитку освіти, виділяються із державного та регіональних бюджетів за залишковим

принципом, їх фактичні обсяги значно скорочуються, як і частка витрат на освіту у складі національного доходу. Недостатність обґрунтованих підходів щодо реалізації інвестиційної політики спричиняє невизначеність статусу інвестора, не виконання вимог законодавства щодо інвестування та зниження мотивації інвестування у сферу освіти. Отже, шляхи вдосконалення державної освітньої політики [374] (зокрема, інвестиційної політики у сфері освіти) розробляються відповідно до її мети та завдань на кожному з рівнів механізму.

Збільшення фінансування освітньої сфери як з боку держави, так і з боку приватного сектору відзначається у переважній більшості розвинених країн [301]. При цьому частка державних витрат у відносному вирахуванні скорочується не через відсутність фінансових ресурсів (дефіцит бюджетів, падіння ВВП), а у зв'язку із реформуванням національних систем освіти, яке спрямоване на пошук оптимального співвідношення державного і приватного інвестування освіти. Таке обґрунтоване співвідношення дозволить підвищити ефективність використання інвестиційних ресурсів, спрямовуватиме їх у напрямі інноваційного розвитку освіти. Отже, вдосконаленням інвестиційної політики є впровадження «неоліберального механізму інвестування» – надання освітнім установам більшої інвестиційної свободи у питаннях: залучення приватних інвестицій, диверсифікації їх джерел, надання інвестиційної автономії тощо.

Слід наголосити на важливості черговості кроків інвестиційної політики у сфері освіти, зокрема, підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів і якості освіти та залучення альтернативних джерел інвестування передують зменшенню обсягів державних інвестицій. Освітні установи позбавляються «бюджетного фінансування» інвестиційних витрат лише за умов можливості їх самофінансування. Крім того, певна частка державного інвестування (уряду, місцевих органів влади) зберігається.

В Україні ці дії здійснюються непослідовно: скорочення бюджетної інвестиційної підтримки вимушує навчальні заклади здійснювати самостійний пошук коштів заради «виживання», при цьому підвищення якості освіти виглядає як нормативна вимога, ніж результат інвестиційного розвитку.

Монополізм державного регулювання інвестиційних процесів в освіті спричиняє невідповідність, непрозорість і безвідповідальність за залучення й використання освітніх інвестицій. Але протидії цьому на рівні громадськості, приватного сектора, навчальних установ та інвесторів наразі немає. Так, створені в Україні громадські організації, зокрема, Асоціація навчальних закладів України недержавної форми власності та Конфедерація недержавних вищих навчальних закладів, не стали центром консолідації недержавного сектора вищої освіти [375, с.333 – 334].

Особливістю інвестиційної політики у сфері освіти є те, що вона не здатна надати миттєвий результат від вкладення коштів. Більшість з розроблених та впроваджених заходів не досягли повного втілення, а ефективність інвестування у сфері освіти залишається під сумнівом.

Для покращення інвестиційної привабливості сфери освіти потрібно, насамперед, вдосконалити систему управління інвестиційною діяльністю цієї сфери (поліпшити умови інвестиційного клімату країни та регіонів, гарантувати переваги для інвесторів) та модернізувати її фінансово-економічний механізм в контексті євроінтеграції.

Крім того, необхідна розробка довгострокової стратегії стимулювання залучення освітніх інвестицій, що повинна бути закріплена в економічній політиці всіх рівнів освітньої сфери та відповідати сучасним умовам міжнародного і європейського освітніх просторів.

Основним напрямом реформування інвестиційної діяльності в освіті повинна стати подальша демократизація управління інвестиціями, розширення прав і повноважень регіонів й навчальних закладів щодо впровадження інвестицій, підвищення прозорості, ефективності і контролю за використанням інвестиційних ресурсів, удосконалення їх структури, вирішення питань організації інвестиційної діяльності, міжнародної співпраці тощо. Вона повинна поєднуватися з єдиними загальнодержавними вимогами, механізмами заохочення вітчизняних та закордонних інвесторів до участі у розвитку освіти.

Ще одним центральним напрямом, що забезпечить вихід галузі освіти з

кризового стану, є децентралізація управління інвестиціями – розширення інвестиційної автономії навчальних закладів та регіональних освітніх систем, посилення взаємозв'язку між ними та іншими суб'єктами господарювання.

Обов'язковим елементом реформування є удосконалення законодавчої бази інвестиційної діяльності у сфері освіти, яке полягає у відзначенні її особливих умов законодавчого поля, зокрема, внесення відповідних поправок до чинних законодавчих актів. Так, у межах цього доцільним представляється розробка та затвердження на законодавчому рівні методики визначення пріоритетності напрямів освітнього інвестування, які забезпечать розвиток освітньої сфери України.

Задля більш ефективного використання наявних інвестиційних ресурсів необхідно здійснити модернізацію й систематизацію організаційно-економічних підходів щодо їх розподілу, що забезпечить збільшення частки інвестування у ті напрями, які є визначальними для потреб інноваційного розвитку освіти.

Важливу роль у стимулюванні інвестиційної діяльності може відіграти впровадження фінансових методів: прямих субсидій на повне або часткове покриття капіталовкладень (інвестиційного проекту); субсидованих позик; їх гарантування; державного освітнього страхування за пільговими ставками; покриття збитків інвесторів від коливань валютного курсу, знецінення валюти, некомерційних ризиків тощо.

Досить суттєвим для ефективного стимулювання освітнього інвестування є допомога реципієнтам у пошуках інвестиційних ресурсів, управлінні проектом, наданні інформації про освітній ринок, у навчанні і перенавчанні персоналу механізмам інвестиційного менеджменту, укладання преференційних урядових контрактів щодо спільного інвестування тощо.

Серед шляхів вдосконалення інвестиційної політики у сфері освіти України слід виділити заходи щодо регулювання та підвищення результативності діяльності іноземних інвесторів, які охоплюють законодавчо закріплені права на участь інвестора у власності; вимоги щодо результатів діяльності освітніх установ; регулювання репатріації прибутку, дивідендів та інших доходів,

отриманих від інвестування в освіту; систему інвестиційних пільг та гарантій; інформаційне забезпечення й підтримку освітніх інвестицій.

Інвестиційний розвиток сфери освіти є складним і потребує більш обґрунтованого співставлення результатів моніторингу стану, прогнозів розвитку, наявних і перспективних (потенціальних) інвестиційних ресурсів. Зазначений підхід надасть змогу розробити систему конструктивних заходів щодо впровадження багатоваріантної інвестиційної політики в освітній сфері України.

Прийняття ефективних рішень щодо врегулювання інвестиційних відносин на рівні освітньої сфери та її рівнів дозволить:

- створити реальний механізм освітнього інвестування; мобілізувати кошти інвестиційних джерел;
- поширити практику співзасновництва і багатоканального інвестування;
- перейти до конкурентних і контрактних механізмів інвестування;
- оптимізувати бюджетні кошти, які направляються на освітнє інвестування;
- підвищити ефективність використання інвестицій за рахунок їх концентрації у найбільш перспективних напрямках;
- перейти на гнучкі ринкові умови інвестування освіти;
- залучити банківські установи до вкладення вільних коштів в освітній капітал суспільства;
- усунути передумови для вчинення корупційних дій, пов'язаних з розподілом бюджетних інвестицій тощо [370; 371].

Отже, формування та реалізація інвестиційної політики у сфері освіти України повинні бути здійснені на рівні нормативно-правового забезпечення та відображені у документах стратегічного характеру (доктринах, концепціях, стратегіях, програмах й проектах розвитку). Вирішення концептуальних й методологічних проблем розробки та реалізації інвестиційної політики на рівні національної освітньої сфери забезпечить можливість її виходу з кризового стану, виживання у політично та економічно складний час.

5.2. Стратегічні напрями інвестиційного розвитку освітньої сфери

За оцінками ООН, з року в рік населення світу стає більш освіченим [9; 214], що є основою забезпечення подальшого розвитку продуктивних сил, підвищення ефективності суспільної праці та рівня життя. Основним сучасним вектором загальнодержавної політики у світі та в Україні проголошено прискорений інноваційний розвиток освіти. Але для забезпечення інноваційних змін проведення лише реформ недостатньо, потрібна й інвестиційна підтримка, яка б здійснювалась за рахунок цілеспрямованої інвестиційної політики у сфері освіти. Інвестиційне забезпечення освітньої сфери на загальнодержавному й регіональних рівнях залишається проблемою у переважній більшості країн світу, особливо в умовах політичних та економічних кризових явищ. Попри це у промислово розвинених країнах інвестування у сферу освіти є пріоритетним напрямом не лише з боку держави, а й приватного сектору. В Україні цей принцип продекларовано у Законі України «Про освіту» [10], «Національній доктрині розвитку освіти» [11] та інших законодавчих актах, але на практиці він реалізується повільно.

Незважаючи на те, що сфера освіти України є мегасистемою (більше 7 млн осіб здобувають формальну освіту [75]), вона характеризується катастрофічним дефіцитом інвестиційних ресурсів, невизначеністю пріоритетів освітнього інвестування та низькою ефективністю інвестиційної політики на різних рівнях. Необхідність прискореного інноваційного розвитку освіти істотно збільшує попит на освітні інвестиції та посилює конкуренцію за їх залучення, особливо на довгостроковій основі.

Україна одержала у спадок достатньо розвинуту систему освіти, яка була ефективною в умовах планової економіки. Але, при переході до ринкової економіки в освітній сфері відбувалися кардинальні зміни щодо інвестування, зокрема, необхідності збільшення обсягів інвестицій з наявних інвестиційних джерел й пошук додаткових.

В сучасних умовах, не зважаючи на поширення закладів приватної форми

власності, домінуючими на національному освітньому ринку залишаються заклади державної та комунальної форм (в середньому до 80 %). Їх фінансування фактично відбувається лише за захищеними статтями витрат (оплата праці, стипендії, комунальні витрати тощо). Завдання інвестиційного забезпечення освіти зводяться до виділення певного обсягу бюджетних коштів з метою не розвитку, а лише покриття поточних витрат утримання навчальних закладів.

Вітчизняні освітні установи знаходяться у стані дефіциту інвестиційних ресурсів. Отже, однією з головних проблем освітньої сфери України, з погляду інвестиційного менеджменту, є розробка ефективної інвестиційної стратегії, що являє собою відповідну реакцію на прогресуючі кризові явища у національному та світовому освітньому просторі.

Нині у сфері освіти України змінюється вплив чинників інвестиційних процесів, зокрема, з'являються нерегульовані як зовнішні, так і внутрішні чинники, які є наслідком впливу світових процесів (зокрема, глобалізації). Недостатність стратегічних механізмів управління освітнім інвестуванням призводить до посилення впливу негативних чинників та зниження ефективності дій органів влади на різних рівнях сфери освіти. Основними недоліками управління освітнім інвестуванням в Україні є:

- відсутність системності освітнього інвестування;
- неузгодженість механізму управління інвестиційними процесами у сфері освіти із державною інвестиційною політикою та стратегією розвитку національної сфери освіти;
- відсутність організаційної структури у системі органів управління освітнім інвестуванням;
- неузгодженість у прийнятті рішень щодо впровадження освітніх інвестиційних проектів, обґрунтування впровадження яких, зазвичай, спирається на результати оцінювання фінансового стану суб'єкта інвестування без врахування їх пріоритетності;
- недостатність використання економічних методів при управлінні освітнім інвестуванням, що знижує його ефективність тощо.

Ефективним вирішенням цих питань є розробка обґрунтованої інвестиційної стратегії у сфері освіти – вектору інвестиційної діяльності, який визначається метою інвестиційного розвитку та інвестиційною ідеологією. Вибір виду інвестиційної стратегії у сфері освіти залежить від цілей, стану інвестиційного клімату, спектру чинників зовнішнього та внутрішнього інвестиційних середовищ.

Так, на думку А. Ващенко та А. Кузеванової, «інвестиційна стратегія приватного вищого навчального закладу розробляється виходячи з цілей, які він ставить перед собою: створення та впровадження нових видів освітніх послуг (диверсифікація), подальший розвиток системи надання послуг (екстенсивний шлях), підвищення ефективності роботи навчального закладу (інтенсифікація). Як варіанти, можуть бути розглянуті стратегії диференціації, лідерства в області витрат, концентрації на певному сегменті споживачів освітніх послуг» [316].

Розробляється інвестиційна стратегія у сфері освіти, відповідно до етапу її розвитку, який характеризується доступністю і потенційною ефективністю використання джерел та форм інвестування.

О. Тридід вважає що, «оптимальна інвестиційна стратегія має відповідати критеріям: інвестиційна привабливість запропонованих стратегією напрямів діяльності підприємства; узгодженість та взаємозв'язок стратегічних цілей, завдань і програм; низька чутливість стратегії до змін у зовнішньому середовищі (можливість максимально визначити чутливість до змін); прийнятий часовий діапазон реалізації стратегії; відсутність суттєвих перешкод на шляху до реалізації стратегії; прийнятний рівень інвестиційних і фінансових ризиків; адекватне ресурсне та організаційне забезпечення стратегії» [376].

Інвестиційні стратегії поділяються за певними критеріями. Залежно від можливостей застосування на практиці виділяють такі стратегії:

- нульову або псевдо інвестиційну, коли інвестиційні ресурси використовуються на покриття поточних, а не інвестиційних потреб. Така стратегія є найбільш характерною для вітчизняної сфери освіти;
- вироджену – малоімовірна для реалізації інвестиційна стратегія, яка не

застосовується на практиці (зокрема, для України – це довгострокові освітні облігації);

– реальну – найчастіше застосовується на практиці. Для сфери освіти – це придбання освітніми установами необоротних активів за рахунок бюджетних коштів.

З погляду спрямування, інвестиційні стратегії поділяють на: стратегію зростання (капіталу), стратегію отримання інвестиційного доходу (прибутку), збалансовану стратегію, яка передбачає отримання регулярного поточного інвестиційного доходу (прибутку) та забезпечення зростання вкладеного капіталу. При цьому будь-яка з інвестиційних стратегій є ризикованою, але ступінь їх ризику неоднакова.

Ефективна реалізація інвестиційних стратегій забезпечується організаційно-економічними заходами, які відбуваються на всіх рівнях сфери освіти та є синхронізованими у часі та просторі.

У межах інвестиційної стратегії використовуються «інвестиційні моделі», які відрізняються принципами, методами та механізмами, а також критеріями прийняття інвестиційних рішень.

В. Сафонова [259], Т. Затонацька [377], А. Фомина [378] та ін. фахівці виділяють певні інвестиційні моделі, але їх перелік є дещо ширшим.

Перша модель «соціального фінансування» освіти є антиринковою та полягає у поступовому нарощуванні обсягів інвестованих коштів, які виділяються з бюджетів різних рівнів, та поверненні (за 10 – 15 років) до повного державного утримання системи освіти, що характеризується відсутністю ринкових відносин у цій сфері. Цю модель називають «соціальною», через забезпечення рівних можливостей у доступності освіти. Вона не передбачає накопичення інвестиційних ресурсів шляхом приватизації навчальних закладів.

Теоретична база цієї моделі розроблена дослідницьким інститутом профспілок Європи (Брюссель) та дослідницьким центром профспілок працівників освіти Німеччини (Франкфурт). Вона застосовується в більшості країн Західної Європи (Німеччині, Норвегії, Данії, Франції, Швеції, Фінляндії

тощо). Наразі ця модель не може бути втілена в Україні у сучасних кризових умовах через режим тотальної економії бюджетних коштів, падіння обсягів ВВП, дефіциту фінансування навіть поточних витрат освіти, не кажучи вже про інвестиційні.

Друга модель – впровадження державних освітніх кредитів, була апробована в Україні у межах фінансування вищої освіти, але не принесла відчутних результатів. Її низька ефективність спричинена низьким рівнем заробітної плати випускників, проблемами їх працевлаштування, інфляційними впливами, що суттєво поставило під загрозу повертання державному бюджету кредитних коштів навіть протягом 5 – 10 років.

Третя модель – організація системи приватних фондів для фінансування інвестиційних витрат (система грантів) в Україні не була реалізована, адже необхідні законодавчі зміни (зокрема, встановлення податкових пільг для інвесторів) та правові засади діяльності таких фондів так і не було розроблено.

Четверта модель – комбінована державна система, яка передбачає компенсацію певного обсягу поточних витрат з конкурсною інвестиційною підтримкою розвитку конкретних навчальних закладів (шляхом реалізації державних цільових інвестиційних програм). Але вона також не може бути втіленою у життя через хронічний дефіцит бюджетних коштів, суб'єктивність прийняття управлінських рішень щодо їх розподілу, високий рівень корумпованості й недостатність організаційних механізмів освітнього інвестування.

П'ята модель орієнтована на суспільний ринок та характеризується рівновагою між активною інвестиційною допомогою держави та збільшенням частки приватного інвестування сфери освіти, зокрема, шляхом залучення інвестиційних фондів і банківських установ. Така модель зумовлює поширення ринкових відносин у сфері освіти на тлі поступового скорочення її державного фінансування. «Ця модель віддає перевагу вкладенням індивідуумів в отримання освіти; посиленню орієнтації освітнього продукту на споживача; стимулюванню діяльності навчальних закладів і учнів з боку держави» [378, с. 58 – 61].

В. Ржепішевська вважає, що «така модель є відкритою для часткової приватизації вищих навчальних закладів, а також для спільного управління діяльністю вищої школи усіма зацікавленими учасниками» [379]. Основними її рисами є: відкриття сервісних центрів з надання освітянських послуг на базі підприємств й організацій, що потребує інвестицій; значна економія інвестиційних коштів навчальними закладами; перегляд співвідношення між їх витратами та доходами; створення умов для підвищення конкурентоспроможності навчальних закладів як бізнес-структур на освітньому ринку (здобуття інвестиційної автономії, підвищення відповідальності, розробка інвестиційної стратегії тощо).

Але слід зазначити, що світова практика не знає випадків стабілізації освітньої сфери за допомогою стратегії «економії коштів», що характеризує таку інвестиційну стратегію, як неефективну.

Шоста модель «корпоративного управління» характеризується делегуванням певних повноважень щодо навчального процесу, зовнішнім комерційним і некомерційним організаціям шляхом укладення субдоговорів. Вона заснована на змішаній системі ваучерної та індивідуальної оплати освітніх послуг, а також на суттєвому підвищенні надання навчальними закладами інших послуг (зокрема, інформаційних та консультаційних). При цьому акцент робиться на державно-приватному інвестиційному партнерстві.

Сьома модель «венчурного інвестування» ґрунтується на породженні у освітніх установ та їх колективів підприємницького духу, підвищенні їх інвестиційної активності шляхом створення підприємницьких структур (зокрема, підприємницьких університетів, бізнес-інкубаторів, технопарків, дочірніх фірм тощо. Прикладами впровадження такої моделі є інвестиційна діяльність Оксфордського, Гарвардського університетів, Університету Джорджа Вашингтона тощо.

Впровадження шостої та сьомої моделей в Україні стикається із проблемами законодавчо-нормативного регулювання та поділом сфер впливу.

Восьма модель – «вільний ринок», характерна для інвестування освіти за рахунок реалізації принципів децентралізації та автономії навчальних закладів під

обов'язковим контролем з боку держави. Вона заснована на скороченні державних витрат на освіту та впровадження ринкових механізмів. Ця модель спонукає навчальні заклади всіх форм власності застосовувати ринкові механізми інвестування. Модель передбачає підвищення якості навчання, зростання прибутку автономного навчального закладу в умовах конкурентної боротьби за продаж свого освітнього продукту. Теоретичною базою цієї моделі є неолібералізм, закладений в працях М. Фрідмена, Ф. Чаба та Ф. Хайєка. Вона популярна в США, Японії, Австралії, Південній Кореї, Новій Зеландії та країнах Південної Африки. Для такої моделі властива інвестиційна підтримка через стипендії й гранти. Вона є відкритою для приватизації навчальних установ.

Основи впровадження такої інвестиційної моделі в Україні вже закладено. Так, відповідно Закону України «Про вищу освіту» [188] «вищі навчальні заклади мають право створювати ендаумент-фонди та самостійно розпоряджатися доходами від їх використання».

Так за допомогою SWOT-аналізу (додаток Д, табл. Д.3 – Д.5) виявлено «сильні» та «слабкі» сторони сфери освіти України, а також «можливості» та «загрози» її інвестиційного розвитку [1; 380].

З урахуванням цих аспектів розглядаються чотири ключові (базові) інвестиційні стратегії [380], які можуть бути реалізовані на загальнонаціональному й регіональному рівнях, у межах певних підсистем сфери освіти, а також на рівні певного господарюючого суб'єкта (навчального закладу).

Перша стратегія «максі-максі» полягає у використанні «сильних» сторін (позицій) національної сфери освіти задля реалізації сприятливих зовнішніх «можливостей» інвестиційного розвитку. При цьому «сильні» сторони переважають «слабкі», а освітній ринок надає більше «можливостей», ніж створює «загроз».

Так, прийняття документів стратегічного характеру (зокрема, «Національної доктрини розвитку освіти», «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»)), «Генеральної угоди про торгівлю послугами» та ін.) створює

засади для нормативно-правового регулювання питань функціонування й розвитку всіх рівнів і підсистем сфери освіти України, а також забезпечує реалізацію можливостей щодо: поширення державно-приватного освітнього партнерства; підвищення якості освіти, результативності (ефективності) функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів; забезпечення розвитку сфери освіти України шляхом її включення до європейського й світового науково-освітнього простору; виходу вітчизняних освітніх установ на світовий освітній ринок тощо.

Проголошення курсу реформування цієї галузі задля забезпечення рівного доступу до освіти всіх категорій населення спроможне суттєво підвищити відповідальність навчальних закладів перед суспільством у аспекті забезпечення належної якості освітніх послуг.

Державна підтримка освітньої сфери та її визнання, як пріоритетної галузі народного господарства, надає змогу: залученню широкого кола суб'єктів господарювання до освітнього інвестування (в т.ч. іноземних інвесторів); забезпечення конкурентоспроможності національної освіти; захищеності вітчизняних установ від конкурентного тиску з боку іноземних навчальних закладів; підвищення рівня ресурсного, організаційного, навчально-методичного, наукового, інформаційного та соціально-психологічного забезпечення навчального процесу.

Крім того, можливість залучення інвесторів забезпечується й розширенням можливостей у використанні недержавних джерел фінансування, його інструментарію, а також підвищенням інвестиційної активності самих навчальних закладів.

Багата історія, традиції, теоретико-методологічний та методичний досвід вітчизняної педагогіки, поєднання навчального процесу з науково-дослідною діяльністю, значний науковий й інтелектуальний потенціал навчальних установ (учнів та педагогів), а також модернізація змісту освіти відповідно до світових вимог (інноваційність, гуманізація, екологізація освіти тощо) є підґрунтям для світового визнання документів про здобуття освіти, які надають вітчизняні

навчальні заклади.

У перспективі таке підвищення рейтингу національної освіти забезпечить її вихід на нові освітні ринки.

Наявність конкуренції між вітчизняними навчальними закладами, а також низький (порівняно із світовими показниками) рівень плати за навчання підвищить загальний рівень конкурентоспроможності національної освіти й забезпечить впровадження досягнень світової практики організації навчального процесу та управління навчальними закладами.

Проголошення «інформатизації» як пріоритету розвитку освіти стане запорукою відповідності рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам. Проголошення фізичного й духовного (культурного) розвитку дітей та молоді стратегічним пріоритетом функціонування сфери освіти є необхідною умовою їх розвитку і соціалізації.

Подальша демократизація та децентралізація управління навчальними закладами (особливо у аспекті залучення та використання інвестиційних ресурсів) є основою створення автономних, самоокупних й високоприбуткових освітніх установ в Україні.

Наявність міжнародних зв'язків у сфері освіти забезпечить підвищення мобільності осіб, які навчатимуться, та забезпечують освітній процес.

Наявність профспілкових об'єднань учасників навчально-виховного процесу та організація самоврядування на рівні освітніх установ (студентські ради, батьківські й піклувальні ради, збори трудового колективу) основоположний принцип у створенні високопрофесійних колективів навчальних установ, залученні учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.

Впровадження такої стратегії забезпечується використанням «інтенсивного інвестиційного зростання», яке полягає у збільшенні обсягів та масштабів залучення й використання освітніх інвестицій (адже для цього є всі умови). Інвестиційний розвиток освітніх установ у цьому разі здійснюється, насамперед, за рахунок використання запозичених (зовнішніх) інвестиційних ресурсів, що передбачає тісний зв'язок із зовнішнім середовищем.

Друга стратегія «міні-максі» дозволяє мінімізувати (нівелювати) «слабкі» сторони національної сфери освіти за рахунок використання сприятливих «можливостей» інвестиційного розвитку. При цьому «слабкі» сторони переважають «сильні», але зовнішнє середовище надає більше «можливостей», ніж створює «загроз».

Зокрема, впровадження досягнень світової практики щодо реформування освітньої сфери забезпечить: системність національних освітніх реформ, їх позитивне сприйняття освітнім співтовариством та суспільством, відповідну світовим стандартам якість освітніх послуг, конкурентоспроможність вітчизняних навчальних закладів, а також суттєво підвищить ефективність управління навчальними закладами.

Поширення державно-приватного партнерства в освітній сфері є основною умовою подолання монополізму державних органів влади в управлінні освітою, розширення сфери дії ринкових важелів управління інвестиційними процесами, підвищення ефективності державної інвестиційної політики шляхом створення спільних інституцій та інфраструктурної підтримки освітніх інвестицій.

Залучення широкого кола суб'єктів господарювання до інвестування в освітню сферу (за рахунок посилення зовнішнього контролю інвестиційних процесів) дозволить подолати незбалансованість фінансування освітніх установ, наявність фактів неефективного й нецільового використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Підвищення якості освіти, результативності (ефективності) функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів сприятиме забезпеченню відповідності освітніх послуг міжнародним стандартам. При цьому основним чинником підвищення якості є створення високопрофесійних колективів навчальних установ, залучення учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.

Світове визнання національних документів про здобуття освіти та вихід на нові освітні ринки є ознаками відкритості освітньої системи України, її інтеграції в світову.

В свою чергу забезпечення європейського й світового вектору розвитку

освіти (включення до науково-освітнього простору) позначиться на підвищенні рівня соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу.

Реалізація принципу суспільної відповідальності навчальних закладів щодо забезпечення належної якості освітніх послуг подолає обмеженість доступу до освіти певних категорій населення (у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована молодь, діти мігрантів та ін.).

Відповідність рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам є запорукою вдосконалення систем національного моніторингу й статистики освіти, об'єктивності оцінювання ефективності роботи навчальних закладів (їх структурних підрозділів, певних педагогів), можливості прогнозування та планування інвестиційних процесів у довгостроковій перспективі.

Можливість повного використання потужностей системи освіти України й підвищення рівня фінансово-економічного, організаційного, навчально-методичного, наукового, інформаційного, соціально-психологічного забезпечення освітніх установ надасть змогу подолати недостатність й значну зношеність їх матеріально-технічної бази та інфраструктури та, як наслідок, підвищити якість освіти.

Підвищення інвестиційної активності навчальних закладів створить умови для зменшення їх залежності від зовнішніх джерел фінансування, а також впровадження новітніх (інноваційних) освітніх технологій, процесів гуманізації й екологізації освіти.

Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів (в Україні та за її межами) дозволить подолати географічні диспропорції у мережі навчальних закладів, її незбалансованість (регіоналізацію ринку освітніх послуг).

Створення автономних, самоокупних й високоприбуткових освітніх установ, їх громадське самоврядування, а також підвищення загального рівня конкурентоспроможності національної освіти позначиться на: розвитку національного ринку освітніх послуг з позицій їх асортименту (форм, типів, напрямів навчання, змісту навчальних програм); його стійкості до конкурентного

тиску з боку іноземних освітніх установ. Крім того, автономія та децентралізація підвищить ефективність управління на всіх рівнях освітньої системи (зокрема, ефективність інвестиційної політики в галузі освіти).

Спрямованість загальнодержавної освітньої політики на фізичний й духовний розвиток (соціалізацію) дітей та молоді надасть змогу побудувати цілісну систему національного виховання майбутнього покоління.

У межах такої стратегії необхідним є перегляд напрямів та механізмів інвестиційної політики з перерозподілом інвестиційних ресурсів задля ліквідації неефективних інвестиційних проектів (напрямів) та надання переваги більш пріоритетним й актуальним напрямам освітнього інвестування. При цьому увага сконцентрована на зниженні рівня інвестиційних витрат (їх економії) та підвищенні інвестиційної привабливості освітніх установ. Крім того, у межах цієї стратегії доцільним є «розвиток» інвестиційних освітніх проектів шляхом вдосконалення методологічних основ їх обґрунтування з урахуванням особливостей освітньої сфери, вимог освітнього інвестиційного ринку (зокрема, інноваційної спрямованості) та інвестиційних потреб навчальних установ. Достатньо ефективною у цій ситуації є диверсифікація у спрямованості інвестиційної діяльності за рахунок можливості маневрування інвестиційними ресурсами на різних рівнях управління.

Третя стратегія «максі-міні» використовує «сильні» позиції сфери освіти для знешкодження (уникнення) зовнішніх «загроз» інвестиційного розвитку. При цьому «сильні» сторони переважають «слабкі», а зовнішнє середовище створює «загрози» більше, ніж надає «можливостей».

Прийняті в освітній сфері України документи стратегічного характеру, які наведено на її подальшу демократизацію й демонополізацію ринку освітніх послуг, наголошують на забезпеченні відповідності навчально-виховної системи сучасним вимогам освітнього й культурного розвитку суспільства.

При цьому основні чинники функціонування сфери освіти, що спричиняють найбільший негативний вплив: нестабільність політико-економічних й законодавчих умов; згортання інвестиційних проектів та програм; несприятливі

тенденції національного та світового освітніх ринків; несприятливий інвестиційний клімат; корупція; наявність неприбуткових навчальних закладів (зазвичай, соціального спрямування) тощо.

Основою їх нівелювання є державна підтримка освітньої сфери та її визнання як пріоритетної галузі народного господарства. Проголошення курсу освітнього реформування на забезпечення рівного доступу до освіти всіх категорій населення є протидією світовим та національним соціально-економічним кризовим явищам.

Розширення можливостей залучення коштів різних суб'єктів господарювання й вдосконалення інструментарію (підходів та методів) фінансування надасть змогу подолати обмеженість джерел та механізмів залучення інвестицій освітніх установ.

Диверсифікація джерел освітнього фінансування та збільшення його обсягів гальмуватиме процеси еміграції висококваліфікованих педагогічних кадрів.

Наявність міжнародних зв'язків у сфері освіти дозволяє застосувати передовий світовий досвід освітньої діяльності та управління навчальними закладами.

Багата історія, традиції, досвід вітчизняної педагогіки, які виражені у значному науковому й інтелектуальному потенціалі навчальних установ (учнів та педагогів) та на тлі модернізації змісту освіти відповідно до світових вимог, спроможні подолати «інфляцію» освітніх стандартів.

Посилення конкуренції між вітчизняними навчальними закладами вимагає від них самовдосконалення й розвитку, що позначається на підвищенні рівня їх конкурентоспроможності та є «тренуванням» у протидії зростаючій конкуренції з боку іноземних освітніх установ.

Проголошення фізичного та духовного (культурного) розвитку дітей та молоді стратегічним пріоритетом функціонування сфери освіти України забезпечуватиме відповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам та є основою культурного розвитку суспільства.

Активізація роботи профспілкових об'єднань учасників навчально-

виховного процесу та організація самоврядування на рівні освітніх установ, а також врахування вимог таких об'єднань на всіх рівнях системи освіти сприятиме подоланню тенденції підвищення плинності кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини педагогічного персоналу.

Подальший розвиток демократизації та децентралізації управління навчальними закладами спрямовано на подолання перешкод та нівелювання загроз, пов'язаних із непередуманими заходами посилення автономії.

Проголошення «інформатизації» як пріоритету розвитку системи освіти є запорукою підвищення рівня ефективності використання інформаційних ресурсів, впровадження інтерактивних засобів навчання, програмних продуктів тощо.

Низький рівень плати за навчання (порівняно із світовими показниками) стримуватиме еміграційні процеси серед осіб, які бажають навчатися, й активізує їх імміграційні потоки. Зазначений підхід є одним з механізмів підвищення рівня забезпеченості освітніх установ абітурієнтами й подолання негативного впливу складної демографічної ситуації в країні.

У межах цієї стратегії рекомендована «інтеграція» інвестиційних можливостей: горизонтальна – об'єднання суб'єктів освітньої сфери з метою спільного інвестування; вертикальна – об'єднання за ланцюгом «інвестор – реципієнт – каталізатор». Освітні заклади за рахунок своїх «сильних» сторін стримують «наступ» конкурентів шляхом розвитку освітнього інвестиційного ринку, що може відобразитися, зокрема, у виникненні нових (потенційно цікавих для інвестора) сегментів ринку освітніх послуг, залученні раніше не охоплених. Зазначений підхід є підготовкою до активізації інвестиційної діяльності у майбутньому, коли «загрози» інвестиційного розвитку будуть меншими за його «можливості».

Але практична реалізація такої стратегії стикається з труднощами, адже, більшість навчальних закладів не мають достовірної маркетингової інформації щодо потенційних споживачів освітніх послуг та не бажають змінювати свою інвестиційну політику.

Четверта стратегія «міні-міні» спрямована на мінімізацію «слабких»

позицій сфери освіти та уникнення зовнішніх «загроз» інвестиційного розвитку. При цьому «слабкі» сторони переважають «сильні», а зовнішнє середовище створює «загроз» більше, ніж надає «можливостей».

У межах цієї стратегії доцільно визначити ті «слабкі» сторони вітчизняної сфери освіти, які посилюють наявні «загрози» та зумовлюють появу ризиків її функціонування.

Так, подальше посилення світових та національних кризових явищ (у політиці, економіці й освіті), нестабільність політико-економічних й законодавчих умов функціонування освітньої галузі, перешкоди подальшої демократизації та децентралізації управління нею на тлі: несистемності проведених освітніх реформ, низького рівня конкретики нормативно-правових актів, відсутності активного використання передового світового досвіду, низького рівня забезпечення навчальних закладів ставить під загрозу функціонування системи освіти України в цілому.

Недостатньо ефективна державна політика у сфері управління освітою (зокрема, управління інвестиційною діяльністю освітніх установ) разом із посиленням процесів монополізації ринку освітніх послуг державними освітніми установами суттєво знижує конкурентоспроможність навчальних закладів.

Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам, відсутність цілісної системи виховання, фізичного та духовного (культурного) розвитку і соціалізації дітей та молоді загрожуює деградацією суспільства.

Несприятливий інвестиційний клімат у сфері освіти України (зокрема, наявність корупції), недостатність мотиваційних стимулів до інвестування освіти на фоні недостатньо ефективної політики, стратегії й тактики на всіх рівнях освітньої системи ставить під загрозу залучення інвестицій як з боку вітчизняних, так і з боку іноземних інвесторів.

Недостатня інформатизація системи освіти, низький рівень ефективності використання інформаційних ресурсів негативно позначається на системах національного моніторингу й статистики освіти, застосуванні новітніх (інноваційних) освітніх технологій.

Недостатні відкритість національної освітньої системи та ступень її інтеграції у світову зумовлює проблеми впровадження досягнень передового світового досвіду освітньої діяльності.

Висока плінність кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини персоналу, недостатній рівень соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу породжують проблеми кадрового забезпечення освітньої діяльності.

Навчальні заклади соціального спрямування (спеціальні загальноосвітні заклади, школи-інтернати для дітей та молоді, які потребують соціальної допомоги, корекції фізичного та розумового розвитку; загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати) для дітей, які потребують тривалого лікування; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації неповнолітніх, які скоїли правопорушення тощо) є неприбутковими закладами, яким вельми необхідна гарантована інвестиційна підтримка з боку держави. У зв'язку із недостатністю обсягів фінансування кількість таких закладів обмежена, що не забезпечує попит на освітні послуги такого роду. Отже, така ситуація є однією з причин обмеженості доступу до освіти певних категорій населення (зокрема, дітей з особливими освітніми потребами).

Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів, зниження національного попиту на освітні послуги, невідповідність пропозиції освітніх послуг попиту (ринку праці, потребам економіки та суспільства, запитам особистості людини), слабка розвиненість національного ринку освітніх послуг зумовлює низьку конкурентоспроможність навчальних закладів України та низький рівень їх забезпеченості абітурієнтами.

«Інфляція» стандартів освіти, низька якість освітніх послуг та її невідповідність міжнародним освітнім стандартам – основні причини низької конкурентоспроможності, результативності та ефективності функціонування вітчизняних освітніх установ.

Обмеженість джерел фінансування та механізмів залучення інвестицій, відсутність державних програм підтримки інвестиційних процесів,

незбалансоване державне фінансування освітніх установ, наявність фактів неефективного використання інвестиційних ресурсів, нецільового використання приміщень навчальних закладів неминує призводити до їх закриття.

Еміграція осіб, які бажають навчатися, та висококваліфікованих педагогічних кадрів на тлі значних географічних диспропорцій у мережі навчальних закладів та її незбалансованості загрожує дисбалансом ринку освітніх послуг й посиленням його регіоналізації.

На жаль, саме такий тип стратегій найбільш характерний для освітньої сфери України. Більшість вітчизняних освітніх установ змушені здійснювати згортання певних напрямів діяльності, ліквідувати активи й перепрофілюватися (що не завжди є можливим). Так, не маючи змоги утримувати на балансі неприбуткові підрозділи (видавничі відділи, басейни, гуртожитки, навчальні корпуси, об'єкти незавершеного будівництва тощо), навчальні заклади припиняють їх функціонування шляхом ліквідації або продажу. У такій ситуації інвестиційний розвиток навчальних закладів можливий лише за рахунок внутрішніх змін із використанням власних інвестиційних ресурсів. Така ситуація є найбільш ризикованою, адже «слабкі» сторони посилюють зовнішні «загрози», що викликає ризики інвестиційного розвитку національної сфери освіти.

Отже, SWOT-аналіз [1; 380] розглядає певний стратегічний баланс негативних й позитивних факторів (з позицій як внутрішнього, так і зовнішнього оточення), що є основою визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку національно освітньої сфери та створення конкурентних переваг на інвестиційному освітньому ринку для вітчизняних освітніх установ. Крім того, результати аналізу можуть бути використані для оперативного контролю функціонування певних навчальних закладів, регіональних освітніх систем, сфери освіти України та її рівнів. Отримані результати дослідження дозволяють систематизувати необхідну для стратегічного планування інвестиційних процесів у сфері освіти інформацію у довгостроковій перспективі із визначенням конкурентних переваг та формуванням стратегічних пріоритетів.

Отже, практична реалізація інвестиційного розвитку сфери освіти

виражається у переліку напрямів, які передбачають впровадження інструментарію заходів щодо його забезпечення відповідно до специфіки освітньої сфери (рис. 5.4 та Додаток К, табл. К.1). Усі напрями інвестиційного розвитку освітньої сфери України доцільно поділити на функціональні блоки відповідно до функціональної спрямованості (інформаційний, методологічний, правовий та організаційно-управлінський). Особливе місце при цьому відведено організаційно-управлінському напрямку, який є пріоритетним та включає заходи щодо удосконалення механізму фінансування інвестиційної діяльності, розробки та реалізації цілісної багатоваріантної інвестиційної політики у сфері освіти на різних її рівнях, децентралізації та демократизації управління освітніми інвестиціями. Такий підхід надає можливість формувати заходи інвестиційної політики на різних рівнях сфери освіти із використанням певних механізмів її реалізації (державного та недержавного регулювання, державно-приватного партнерства).

Вибір напрямів інвестиційного розвитку освітньої сфери України стикається із необхідністю вирішення багатьох прикладних питань. По-перше, це питання щодо необхідності залучення іноземних інвесторів, адже, сфера освіти є однією з найбільш інвестиційно привабливих у світі.

При цьому є певні обмеження, адже, іноземний інвестор у своїх інвестиційних інтересах, зазвичай, не обмежується лише отриманням інвестиційного прибутку. Здебільшого він переслідує й інші цілі, які можуть не відповідати національним інтересам.

Але повністю відмовитись від іноземних інвестицій у цю сферу в Україні не є можливим через те, що національна економіка не може впоратися з поставленою інвестиційною задачею самостійно. Єдиним вирішенням цієї проблеми є узгодженість інвестиційних інтересів іноземних інвесторів та національної стратегії розвитку сфери освіти, обмеження їх втручання на певних напрямках.

Іншим, не менш важливим питанням є співвідношення державних та приватних інвестицій у сфері освіти.

Рис. 5.4. Напрями інвестиційного розвитку сфери освіти України

Джерело: розроблено автором

Його вирішенням є створення державно-приватного партнерства у сфері освітнього інвестування, адже, на нинішньому етапі розвитку економіки України інвестиційні можливості бюджетів різного рівня суттєво обмежені, а кількість великих й середніх компаній, які можуть бути потенційними інвесторами невелика. Крім того, обсяги приватного інвестування невеликі через низьку інвестиційну активність та високу вартість ресурсів на інвестиційному ринку.

Ще одним питанням, яке потребує вирішення є визначення пріоритетності інвестування, яке може бути здійснено у вигляді реалізації інвестиційних проектів, або виділенням певного обсягу інвестиційних ресурсів на розвиток сфери освіти та її певних рівнів. Проектний підхід є більш доцільним за загальне фінансування інвестиційних витрат, адже він забезпечить виконання принципу пріоритетності інвестування під час відбору інвестиційних проектів. Але, при цьому перевага повинна надаватися тим інвестиційним проектам, які матимуть резонансний позитивний відклик у освітній сфері – системний соціально-економічний ефект від їх впровадження. Так, країни ЄС, зазвичай, надають перевагу стимулюванню інвестицій шляхом податкових пільг, створенням сприятливого інвестиційного клімату, встановленням обмежень, ніж прямому інвестуванню. До спеціальних пільг можна віднести: звільнення від оподаткування (повне, часткове або за певних умов), гарантування позик, податковий кредит, податкові знижки, субсидування суб'єктів освітньої сфери, що виконують певні вимоги – створюють робочі місця, стимулюють підготовку кадрів тощо.

Для покращення інвестиційного клімату у сфері освіти потрібно, насамперед, вдосконалити систему управління інвестиційною діяльністю та модернізувати її механізм в контексті євроінтеграції. Крім того, необхідна розробка довгострокової стратегії стимулювання залучення освітніх інвестицій, що повинна бути закріплена в державній економічній політиці та відповідати сучасним умовам міжнародного і європейського освітніх просторів.

Позитивні результати повинна принести подальша демократизація управління інвестиціями в освіті: розширення прав і повноважень суб'єктів

освітньої сфери щодо впровадження інвестицій, удосконалення їх структури, вирішення інвестиційних питань, організація виробничої та комерційної діяльності, міжнародної співпраці тощо. Але така демократизація повинна поєднуватися з єдиними державними вимогами, освітніми стандартами, механізмами заохочення вітчизняних та закордонних інвесторів до участі у розвитку освіти в Україні.

Ще одним центральним напрямом, що забезпечить вихід галузі освіти з кризового стану, є децентралізація управління інвестиціями – розширення інвестиційної автономії навчальних закладів та регіональних освітніх систем, посилення їх взаємозв'язку із іншими суб'єктами господарювання.

Обов'язковою умовою забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти є удосконалення законодавчої бази інвестиційної діяльності, яке полягає у відзначенні її особливих умов законодавчого поля, зокрема, внесення відповідних поправок до чинних законодавчих актів, зокрема, Законів України «Про режим іноземного інвестування», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про освіту», «Про інноваційну діяльність» тощо.

Задля ефективного використання наявних інвестиційних ресурсів, необхідно також здійснити модернізацію підходів щодо їх розподілу, які забезпечать збільшення частки інвестування за рахунок бюджетів всіх рівнів у першу чергу тих напрямів, які є визначальними для потреб інноваційного розвитку освіти.

Важливу роль у стимулюванні інвестиційної діяльності освітніх закладів відіграють фінансові методи, тобто прямі субсидії на повне або часткове покриття капіталовкладень (інвестиційного проекту); субсидована позика, гарантування позики, державне страхування за пільговими ставками; покриття збитків від коливань валютного курсу, знецінення валюти, некомерційних ризиків (експропріація, політичні заворушення).

При цьому інвестиційні пільги можуть бути як звичайними, які спрямовані на забезпечення подальшого розвитку сфери освіти, так і спеціальними, які стимулюватимуть суміжні, стратегічно важливі і пріоритетні напрями (соціальне забезпечення, наукову діяльність, охорону здоров'я учасників освітнього процесу

тощо).

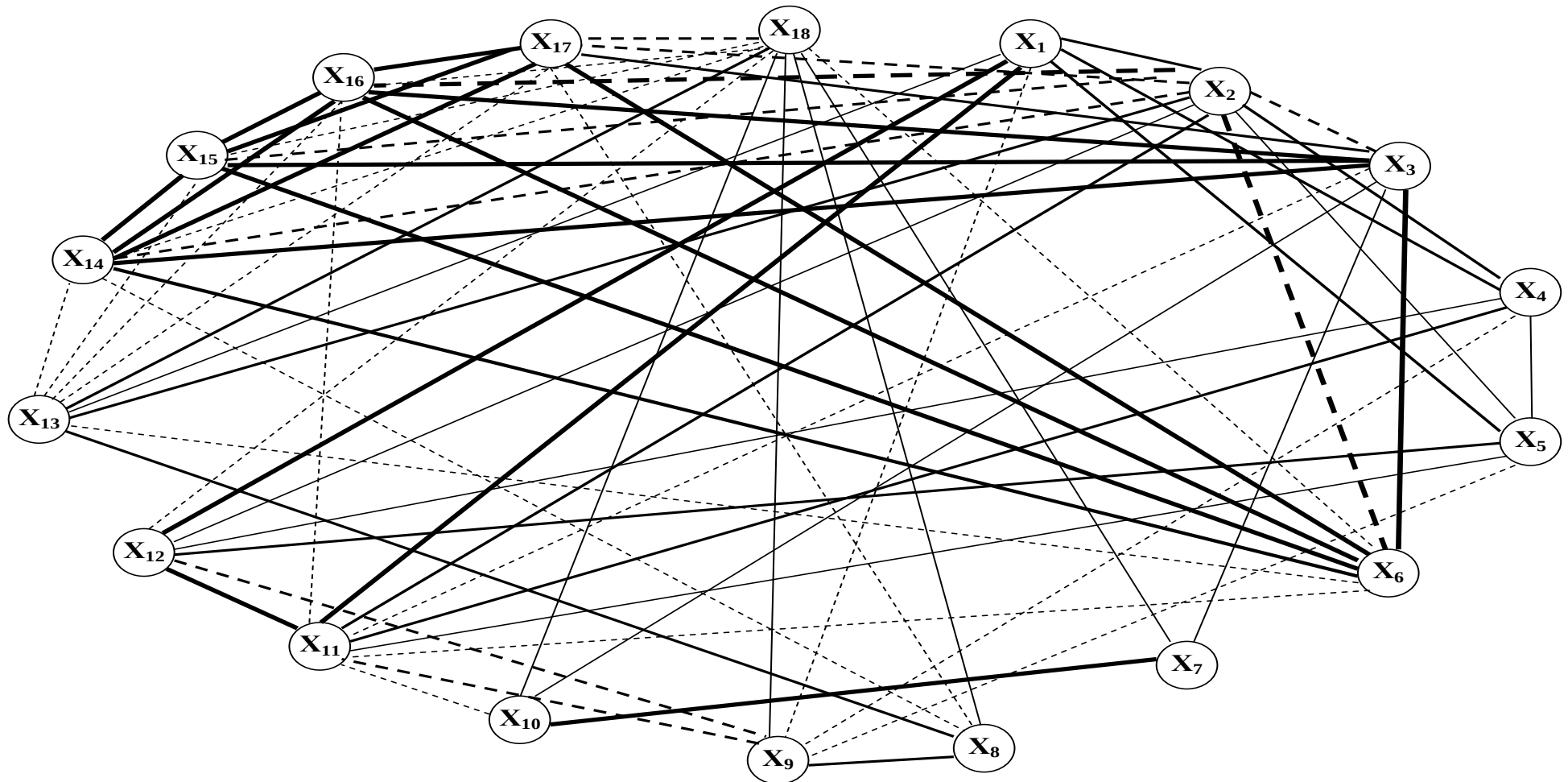
Досить суттєвим для ефективного стимулювання інвестування є допомога в пошуках ресурсів фінансування, втілення та управління проектом; надання інформації про освітній ринок; укладання преференційних урядових контрактів; впровадження комплексних інвестиційних програм тощо.

Заходи щодо регулювання та підвищення результативності діяльності іноземних інвесторів охоплюють законодавчо закріплені елементи, серед яких: права на участь інвестора у власності; вимоги щодо результатів діяльності освітніх установ; регулювання репатріації прибутку, дивідендів та інших доходів, отриманих від інвестування в освіту; система інвестиційних пільг та гарантій; інформаційне забезпечення й підтримка.

Для прогнозування інвестиційного розвитку сфери освіти України й дослідження його сценаріїв доцільно використати методи когнітивного та імпульсного моделювання.

Так, для аналізу використано показники, які містяться у статистичній звітності: кількість освітніх закладів (X_1), чисельність здобувачів формальної освіти (X_2), обсяг наданих освітніх послуг (X_3), обсяги введення в експлуатацію нових місць у дошкільних, середніх та професійно-технічних навчальних закладах (X_4), обсяги введення в експлуатацію додаткових площ навчально-лабораторних будівель у вищих навчальних закладах (X_5), видатки зведеного бюджету на освіту (X_6), інвестиції в основний капітал освітньої сфери (X_7), прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у сферу освіти у дол. США (X_8) та грн (X_9), загальний обсяг освітніх інвестицій (X_{10}), рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності освітніх закладів (X_{11}), чистий прибуток або збиток (X_{12}), введення в дію нових основних засобів у сфері освіти (X_{13}), ВВП сфери освіти (X_{14}), оплата праці найманих працівників (X_{15}), податки (X_{16}), валовий прибуток та змішаний доход (X_{17}), індекс споживчих цін на освітні послуги (X_{18}).

Для виявлення щільності зв'язку між показниками застосовується розрахунок коефіцієнтів парної кореляції із побудовою когнітивної карти (рис. 5.5), яка відображує відповідну кореляційну матрицю (Додаток К, табл. К.2).

Умовні позначення:

- 0,41 – 0,6 – слабкий прямий та зворотній зв'язок між показниками;
- 0,61 – 0,8 – помірний прямий та зворотній зв'язок між показниками;
- ===== 0,8 – 1 – сильний прямий та зворотній зв'язок між показниками.

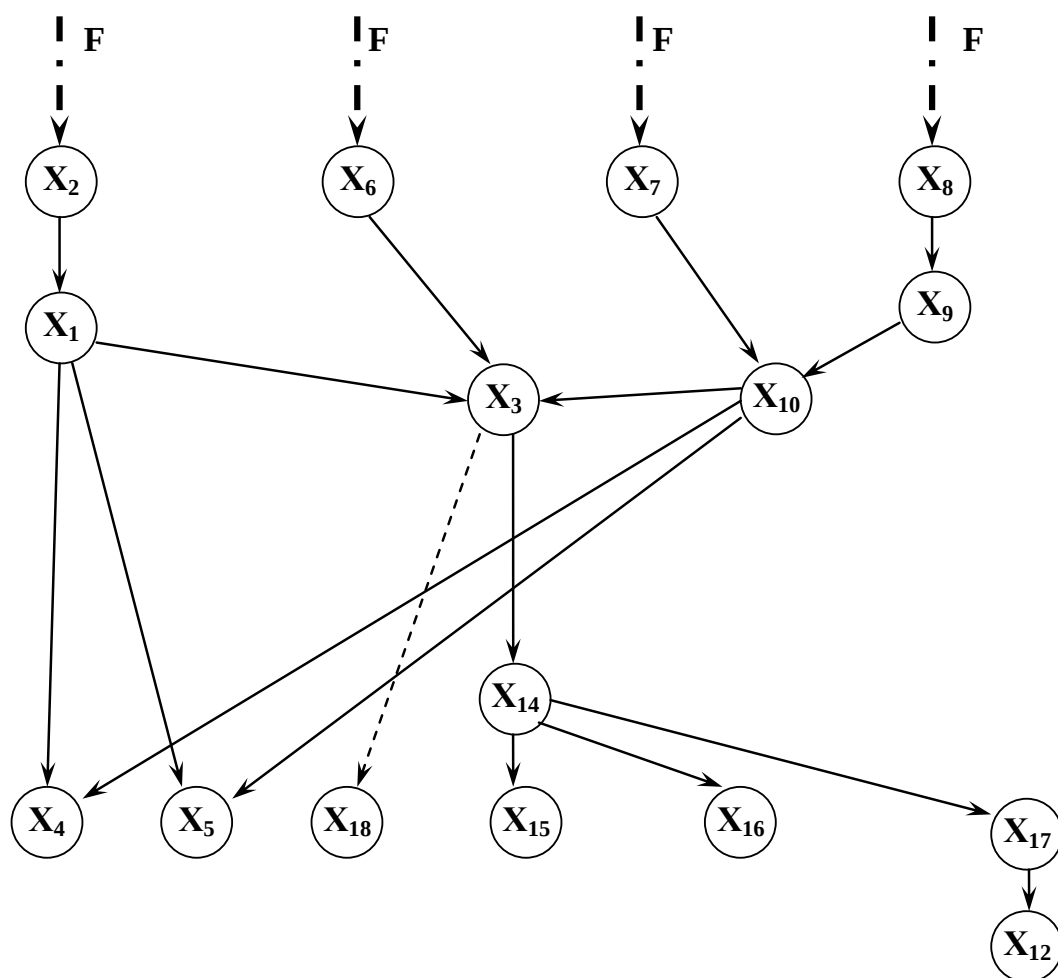
Відсутній та дуже слабкий зв'язок між показниками не відображено.

Рис. 5.5. Когнітивна карта інвестиційного розвитку сфери освіти України

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [63 – 75]

Вершини карти – досліджувані показники, прямі лінії – додатні, а пунктирні – від’ємні значення коефіцієнтів кореляції, товщина лінії залежить від щільності зв’язку.

Оцінювання щільності зв’язку здійснювалось за допомогою шкали для значень кореляції Е. Голубкова [381, с. 185]: (0 – 0,2) – зв’язок між показниками відсутній; (0,21 – 0,4) – дуже слабкий; 0,41 – 0,6 – слабкий; 0,61 – 0,8 – помірний; 0,8 – 1 – сильний. На рис. 5.6 відображено лише зв’язки категорій «слабкий», «помірний» та «сильний».

Умовні позначення:

—→ позитивний вплив, що характеризує пришвидшення зміни показників;
 - - - - -→ негативний вплив, що характеризує гальмування зміни показників;
 - · - · → імпульсний регулюючий вплив, який здійснюється за допомогою інвестиційної політики.

Рис. 5.6. Орграф інвестиційного розвитку сфери освіти України

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [63 – 75]

Досліджувані показники досить тісно пов'язані один з одним, що характеризує систему, як чутливу до впливів. Основними показниками дослідження обрано ВВП сфери освіти, обсяг наданих освітніх послуг та загальний обсяг освітніх інвестицій. З дослідження виключено показники, які не мають тісного зв'язку із основними, а також ті, які мають тісний зв'язок один з одним. Тобто, показниками відібрані для імпульсного моделювання є: кількість освітніх закладів (X_1), чисельність здобувачів формальної освіти (X_2), обсяг наданих освітніх послуг (X_3), обсяги введення в експлуатацію нових місць у дошкільних, середніх та професійно-технічних навчальних закладах (X_4), обсяги введення в експлуатацію додаткових площ навчально-лабораторних будівель у вищих навчальних закладах (X_5), видатки зведеного бюджету на освіту (X_6), інвестиції в основний капітал освітньої сфери (внутрішні інвестиції) (X_7), прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у сферу освіти у дол. США (X_8) та грн (X_9), загальний обсяг освітніх інвестицій (X_{10}), чистий прибуток або збиток (X_{12}), ВВП сфери освіти (X_{14}), оплата праці найманих працівників (X_{15}), податки (X_{16}), валовий прибуток та змішаний дохід (X_{17}), індекс споживчих цін на освітні послуги (X_{18}).

Під час імпульсного моделювання використовується орієнтований граф (орграф), який містить вершини – це найбільш суттєві показники, що характеризують інвестиційний розвиток освітньої сфери. Дуги між вершинами характеризують наявність та напрям впливу показників один на одного: позитивний вплив – «пришвидшення», або негативний – «гальмування». Вага дуги характеризує силу впливу.

Моделювання відбувається кроками – імпульсами. Одній або декільком з вершин задається імпульс – показники змінюються у зв'язку із регулюючим впливом. Це відбивається на інших вершинах шляхом пришвидшення або гальмування зміни інших показників по ланцюгу. Значення показників у вершинах будуть змінюватися через кожен крок імітації [382, 383].

Обрання вершин відбувається шляхом розгляду причинно-наслідкових ланцюгів взаємного впливу показників. Імпульс (приріст) надається показникам:

чисельність здобувачів формальної освіти (X_2), видатки зведеного бюджету на освіту (X_6), інвестиції в основний капітал освітньої сфери (X_7), прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у сферу освіти у дол. США (X_8), індекс споживчих цін на освітні послуги (X_{18}). Вибір показників зумовлений можливістю їх регулятивного впливу відповідно до обраної інвестиційної політики у сфері освіти. Початковий стан для моделювання – значення показників 2015 р. Зміни показників під час моделювання обґрунтовано екстремумами – мінімальними або максимальними значеннями протягом досліджуваного періоду (2004 – 2015 рр.). Значення ваг дуг орграфу визначено шляхом побудови лінійних регресійних рівнянь за допомогою інтегральної системи комплексного статистичного аналізу та обробки даних SPSS Statistics.

$$\left\{ \begin{array}{l} x_1 = 0,004x_2 - 2,712; \\ x_9 = 3,997x_8 + 54,837; \\ x_{10} = x_7 + x_9; \\ x_4 = 0,541x_1 + 0,003x_{10} - 14,27; \\ x_5 = 1,35x_1 + 0,002x_{10} - 28,538; \\ x_3 = 3,543x_1 + 0,019x_6 + 0,505x_{10} + 603,16; \\ x_{14} = 27,427x_3 - 27609,919; \\ x_{15} = 0,934x_{14} - 1693,174; \\ x_{16} = 0,001x_{14} + 22,125; \\ x_{17} = 0,065x_{14} + 1671,049; \\ x_{12} = 0,007x_{17} + 26,597; \\ x_{18} = -0,001x_3 + 116,663. \end{array} \right. \quad (5.1)$$

Оцінка похибки моделі визначена за допомогою величини стандартної похибки, яка дорівнює 1,01 %. Це свідчить про адекватність розробленої моделі, адже значення похибки не перевищує 12 – 15 %.

Задля прогнозування інвестиційного розвитку сфери освіти України доцільно розглянути можливі сценаріїв зміни параметрів у зв'язку із здійсненням регуляторних впливів інвестиційної політики.

Розглядаються чотири основних сценарії інвестиційного розвитку сфери освіти України (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Сценарії інвестиційного розвитку сфери освіти України

№ з/п	Характеристики	Сценарії			
		Критичний	Інерційний	Ситуаційний	Системний
1.	Зміст	Песимістичний сценарій, який характеризується кризовими явищами та враховує мінімальні темпи росту показників протягом досліджуваного періоду.	Реалістичний, трендовий сценарій, який є найбільш ймовірним та базується на наявних тенденціях зміни показників (проекція наявного стану).	Локальний, раціональний сценарій, який базується на локальному бюджетному інвестуванні окремих інвестиційних проектів та програм.	Оптимістичний сценарій, який базується на системному впровадженні заходів щодо забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти та враховує максимальні темпи росту показників протягом досліджуваного періоду.
2.	Тип змін	Еволюційні	Еволюційні та формальні революційні (інноваційні)	Часткові революційні (інноваційні) у окремих підсистемах сфери освіти	Системні революційні (інноваційні)
3.	Мета та вектор розвитку	Відсутні	Нечітко визначені	Визначені частково у межах проекту чи програми	Чітко визначені
4.	Вид інвестицій	Капітальні вкладення за рахунок бюджетів у просте відтворення (капремонт, реконструкція), іноземне інвестування є несуттєвим	Капітальні вкладення за рахунок бюджетів та власних коштів у просте відтворення (капремонт, реконструкція), іноземне інвестування є несуттєвим	Капітальні вкладення за рахунок бюджетів у розширене відтворення (капітальне будівництво, модернізація), іноземне інвестування (угоди про спільного інвестування)	Капітальні вкладення за бюджетних, власних, кредитних та залучених коштів у інновації, іноземне інвестування є суттєвими
5.	Контроль інвестування	Відсутній	Частковий, прямий, формальний	Частковий, непрямий; пріоритетом є контроль ефективності видатків	Багатосторонній зворотній
6.	Управління інвестуванням	Децентралізоване (саморозвиток, саморегуляція)	Централізоване але формальне (орієнтація на саморозвиток саморегуляція)	Фрагментарне, часткове, адаптивне (централізоване на рівні окремих проектів чи програм)	Змішане (централізоване й децентралізоване), державно-приватне партнерство
7.	Обмеження розвитку	Ресурсні й законодавчі	Ресурсні та частково законодавчі	Частково ресурсні	Відсутні
8.	Обсяги інвестування	Нерегулярні, недостатні, несуттєві	Нерегулярні, недостатні	Регулярні, достатні для окремих проектів та програм	Регулярні, достатні
9.	Протидія кризовим явищам	Відсутня, що зумовлює їх подальше поглиблення.	Пасивна	Ситуаційна у межах проекту чи програми	Системна
10.	Інвестиційні ризики	Рівень ризиків суттєвий та зростає, а більшість з них реалізується, що спричиняє збитки	Рівень ризиків суттєвий, стабільний	Рівень ризиків залежить від проекту чи програми	Рівень ризиків зменшується за рахунок страхування, гарантій

Джерело: розроблено автором

Песимістичний сценарій, який характеризується кризовими явищами та враховує мінімальні темпи росту показників протягом досліджуваного періоду (чисельність здобувачів формальної освіти – 0,87 (темп росту у 2014 р.), видатки бюджету на освіту – 0,76 (темп росту у 2015 р.), капітальні (внутрішні) інвестиції – 0,64 (темп росту у 2009 р.), іноземні інвестиції у дол. США – 0,29 (темп росту у 2011 р.)).

Реалістичний, трендовий сценарій, який є найбільш ймовірним та базується на наявних тенденціях зміни показників (чисельність здобувачів формальної освіти – 0,99 (темп росту у 2015 р.), видатки бюджету на освіту – 0,76 (темп росту у 2015 р.), капітальні вкладення (внутрішні інвестиції) – 0,79 (темп росту у 2014 р.), іноземні інвестиції у дол. США – 0,89 (темп росту у 2015 р.)).

Локальний, раціональний сценарій, який базується на локальному бюджетному інвестуванні окремих інвестиційних проектів та програм (чисельність здобувачів формальної освіти – 0,99 (темп росту у 2015 р.), видатки бюджету на освіту – 1,32 (задня досягнення рівня 2014 р.), капітальні вкладення (внутрішні інвестиції) – 1,2 (задня досягнення середнього рівня у 2010 р.), іноземні інвестиції у дол. США – 0,89 (темп росту у 2015 р.)).

Оптимістичний сценарій, який базується на системному впровадженні заходів щодо забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти та враховує максимальні темпи росту показників протягом досліджуваного періоду (чисельність здобувачів формальної освіти не змінюється (рівень 2015 р.), видатки бюджету на освіту – 1,39 (задня досягнення рівня 2013 р.), капітальні вкладення (внутрішні інвестиції) – 1,51 (задня досягнення рівня 2008 р.), іноземні інвестиції у дол. США – 3,43 (задня досягнення рівня 2007 р.)).

Прогнозні значення показників інвестиційного розвитку сфери освіти України, розраховані на основі імпульсної моделі з урахуванням сценаріїв розвитку відображено у табл. 5.2.

Результати моделювання свідчать, що сценарій, заснований на системному впровадженні заходів інвестиційної політики у сфері освіти, є оптимальним.

Таблиця 5.2

Прогнозні значення показників інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі імпульсної моделі

Показники	Базові значення показників (розраховані за моделлю)	Прогнозні значення показників розраховані за сценаріями				Відносне відхилення прогнозованих значень показників від базових, %				
		критичний	інерційний	ситуаційний	системний	критичний	інерційний	ситуаційний	системний	Прогнозні значення з урахування ймовірності сценаріїв
1. Кількість освітніх закладів (X_1), тис. од.	25,34	21,70	25,06	25,06	25,34	-14,4	-1,1	-1,1	0,0	-3,5
2. Чисельність здобувачів формальної освіти (X_2), тис. ос.	7013,61	6101,84	6943,47	6943,47	7013,61	-13,0	-1,0	-1,0	0,0	-3,2
3. Обсяг освітніх послуг (X_3), млн грн	2962,17	2307,81	2452,45	3574,25	3972,56	-22,1	-17,2	20,7	34,1	1,5
4. Обсяги введення в експлуатацію нових місць у дошкільних, середніх та професійно-технічних навчальних закладах (X_4), тис. місць	4,35	0,63	3,24	5,11	7,01	-85,6	-25,7	17,4	61,1	-9,5
5. Обсяги введення в експлуатацію додаткових площ навчально-лабораторних будівель у ВНЗ (X_5), м ²	8,95	2,86	7,93	9,18	10,72	-68,1	-11,4	2,5	19,8	-13,0
6. Видатки зведеного бюджету на освіту (X_6), млн грн	75907,00	57689,32	57689,32	100109,50	105538,70	-24,0	-24,0	31,9	39,0	2,6
7. Інвестиції в основний капітал освітньої сфери (X_7), млн грн	1540,00	985,60	1222,75	1848,12	2322,00	-36,0	-20,6	20,0	50,8	0,7
8. Прямі іноземні інвестиції у сферу освіти у (X_8), млн дол. США	10,70	3,10	9,52	9,52	36,70	-71,0	-11,0	-11,0	243,0	27,8
9. Прямі іноземні інвестиції у сферу освіти у грн (X_9), млн грн	97,60	67,24	92,90	92,90	201,53	-31,1	-4,8	-4,8	106,5	12,2
10. Загальний обсяг освітніх інвестицій (X_{10}), млн грн	1637,60	1052,84	1315,65	1941,02	2523,53	-35,7	-19,7	18,5	54,1	1,4
11. Чистий прибуток або збиток (X_{12}), млн грн	62,70	54,53	56,34	70,34	75,31	-13,0	-10,1	12,2	20,1	0,9
12. ВВП сфери освіти (X_{14}), млн грн	53633,56	35686,32	39653,52	70421,04	81345,61	-33,5	-26,1	31,3	51,7	2,3
13. Оплата праці найманих працівників (X_{15}), млн грн	48400,58	31637,85	35343,21	64080,08	74283,63	-34,6	-27,0	32,4	53,5	2,4
14. Податки (X_{16}), млн грн	75,76	57,81	61,78	92,55	103,47	-23,7	-18,5	22,2	36,6	1,7
15. Валовий прибуток та змішаний дохід (X_{17}), млн грн	5157,23	3990,66	4248,53	6248,42	6958,51	-22,6	-17,6	21,2	34,9	1,6
16. Індекс споживчих цін на освітні послуги (X_{18}), %	113,70	114,36	114,21	113,09	112,69	0,7	0,5	-0,6	-1,0	0,0

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [63 – 75]

Крім збільшення видатків зведеного бюджету на освіту (X_6) у частині капітальних видатків на 39 % (до рівня 2013 р.), інвестицій в основний капітал освітньої сфери (X_7) на 50,8 % (до рівня 2008 р.), передбачається стимулювання вкладення прямих іноземних інвестицій у сферу освіти у дол. США (X_8), що збільшить їх обсяг у 2,4 рази (до рівня 2007 р.).

В результаті цього прогнозовані обсяги введення в експлуатацію нових місць у дошкільних навчальних закладах (X_4) збільшаться на 61,1 %, а обсяги додаткових площ учбово-лабораторних будівель у ВНЗ (X_5) на 19,8 %. Валовий прибуток та змішаний дохід навчальних закладів й інвесторів (X_{17}) збільшиться на 34,9 %, а чистий прибуток (X_{12}) – на 20,1 %.

Крім того, буде отримано соціальний ефект шляхом підвищення фонду оплати праці найманих працівників сфери освіти (X_{15}) на 53,5 % й зниження індексу споживчих цін на освітні послуги (X_{18}) на 1 пункт, а також податковий ефект за рахунок збільшення податкових відрахування до бюджету (X_{16}) на 36,6 %.

Якщо прийняти ймовірність сценаріїв (критичного й системного – 0,2; інерційного – 0,35; а ситуаційного – 0,25), то прогнозовані обсяги введення в експлуатацію нових місць у дошкільних навчальних закладах (X_4) зменшаться на 9,5 %, а обсяги додаткових площ учбово-лабораторних будівель у ВНЗ (X_5) на 13 %. Валовий прибуток та змішаний дохід навчальних закладів й інвесторів (X_{17}) збільшиться на 1,7 %, а чистий прибуток (X_{12}) – на 0,9 %. Крім того, буде отримано соціальний ефект шляхом підвищення фонду оплати праці найманих працівників сфери освіти (X_{15}) на 2,4 %, а також податковий ефект за рахунок збільшення податкових відрахування до бюджету (X_{16}) на 1,7 %.

Такий стан порівняно до базового характеризує перспективи поліпшення ситуації з урахуванням ймовірності регулюючих впливів та їх наслідків, тенденцій. Розроблені сценарії забезпечують: обґрунтоване визначення перспектив інвестиційного розвитку сфери освіти України за наявності та відсутності регулюючих впливів, а також своєчасне виявлення небезпек прийняття управлінських рішень та несприятливого розвитку подій.

Крім того, прогнозування показників освітньої сфери необхідно здійснювати за допомогою адитивної моделі з урахуванням трендової, сезонної та випадкової компонент [384].

$$F = T + S + E, \quad (5.2)$$

де F – ВВП сфери освіти, млн грн; T – трендова компонента, млн грн; S – сезонна компонента, млн грн; E – випадкова компонента.

Процес побудови такої моделі тимчасового ряду включає наступні етапи: вирівнювання початкового ряду методом ковзаючої середньої, розрахунок значень сезонної компоненти S , усунення впливу сезонної компоненти з початкових рівнів ряду і отримання вирівняних даних ($T + E$), аналітичне вирівнювання рівнів ($T + E$) з використанням отриманого рівняння тренду, розрахунок отриманих по моделі значень ($T + E$), розрахунок абсолютної та (або) відносної помилок.

Якщо отримані значення помилок не містять автокореляції, ними можна замінити початкові рівні ряду і надалі використати часовий ряд помилок E для аналізу взаємозв'язку початкового ряду і інших тимчасових рядів.

Побудова адитивної моделі ВВП сфери освіти (табл. 5.3 та додаток К, рис. К.1) включає визначення рівняння тренду. З огляду на величину достовірності апроксимації (R^2) найбільш доцільним є використання лінійної ($R^2 = 0,961$) та поліноміальної лінії тренду ($R^2 = 0,98$).

$$T_{\text{л}} = 359,4t - 295,5, \quad (5.3)$$

$$T_{\text{н}} = -0,202t^3 + 19,52t^2 - 157,6t + 2751, \quad (5.4)$$

Таблиця 5.3

Прогноз ВВП сфери освіти України у 2016 р. на основі адитивної моделі

№ з/п	Показник, млн грн	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	Разом за рік
1	Трендова компонента з використанням лінійної лінії тренду (T_L)	21633	21992	22352	22711	88688
2	Трендова компонента з використанням поліноміальної лінії тренду (T_P)	19921,158	19872,424	19787,586	19665,432	79246,6
3	Сезонна компонента (S)	-443,97	674,36	-558,49	328,09	0
4	Прогнозований обсяг ВВП сфери освіти з використанням лінійної лінії тренду (F_L)	21189	22667	21793	23039	88688
5	Прогнозований обсяг ВВП сфери освіти з використанням поліноміальної лінії тренду (F_P)	19477,19	20546,79	19229,10	19993,53	79247

Джерело: розраховано автором на основі [385]

Результати розрахунку помилки (R^2) свідчать, що адитивна модель із використанням прямої лінії тренду пояснює 96,7 % загальної варіації рівнів ВВП сфери освіти України, а із використанням поліноміальної – 98,6 %.

Отже, застосування адитивної моделі при прогнозуванні показників інвестиційного розвитку дозволяє встановити закономірності їх динаміки, територіальної диференціації та слугує підставою для прийняття інвестиційних рішень. На основі такої моделі можна зробити висновки про значущість факторних ознак та погрішності інформації на стадії попереднього аналізу.

5.3. Розробка інструментарію управління інвестиціями у сфері освіти

Управління інвестиціями в освіті України є недосконалим та потребує якісної перебудови на засадах застосування сучасного інструментарію, методів і концепцій інвестиційного менеджменту відповідно до міжнародних стандартів. Значна частина проблем при цьому спричинена економічними й політичними

кризами, неспроможністю органів управління вчасно приймати ефективні рішення, реагувати на зміни в суспільстві, щоб адаптувати сферу освіти до нових викликів сучасності.

Вважається, що галузь освіти потребує довгострокових та часто досить ризикових інвестицій, що, здебільшого, не вигідно для приватного сектора. Тому першочерговим завданням розробки інвестиційної політики є визначення напрямків залучення інвестицій та подальше удосконалення системи інвестиційного забезпечення освіти задля забезпечення її розвитку.

Основним інструментом управління інвестиційним розвитком сфери освіти є інвестиційний проект, який є практичною реалізацією освітнього інвестування та зумовлює подальший розвиток навчальних закладів та сфери освіти в цілому. Отже, все більшої актуальності набувають науково обґрунтовані, системно розроблені інвестиційні проекти та програми, які дозволяють створити новий рівень освіченості суспільства.

Отже, відповідно до «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «управління освітою повинно здійснюватися на засадах створення сучасних систем освітніх проектів та їх моніторингу» [156].

Більшість дослідників, зокрема, А. Ващенко та А. Кузеванова [316] наголошують на необхідності використання методів проектного аналізу у сфері освітнього інвестування.

Удосконалення методологічного інструментарію управління інвестиційним розвитком сфери освіти полягає у використанні проектного підходу, який представляє собою систему з окремих, але взаємоузгоджених інвестиційних проектів на всіх її рівнях.

Вони розробляються у межах інвестиційної політики всіх рівнів на засадах системного аналізу, прогнозування тенденцій розвитку національної й глобальної освітньої сфери з урахуванням трансформацій у професійних областях знань та сучасних вимог до людського фактору (рис. 5.7).

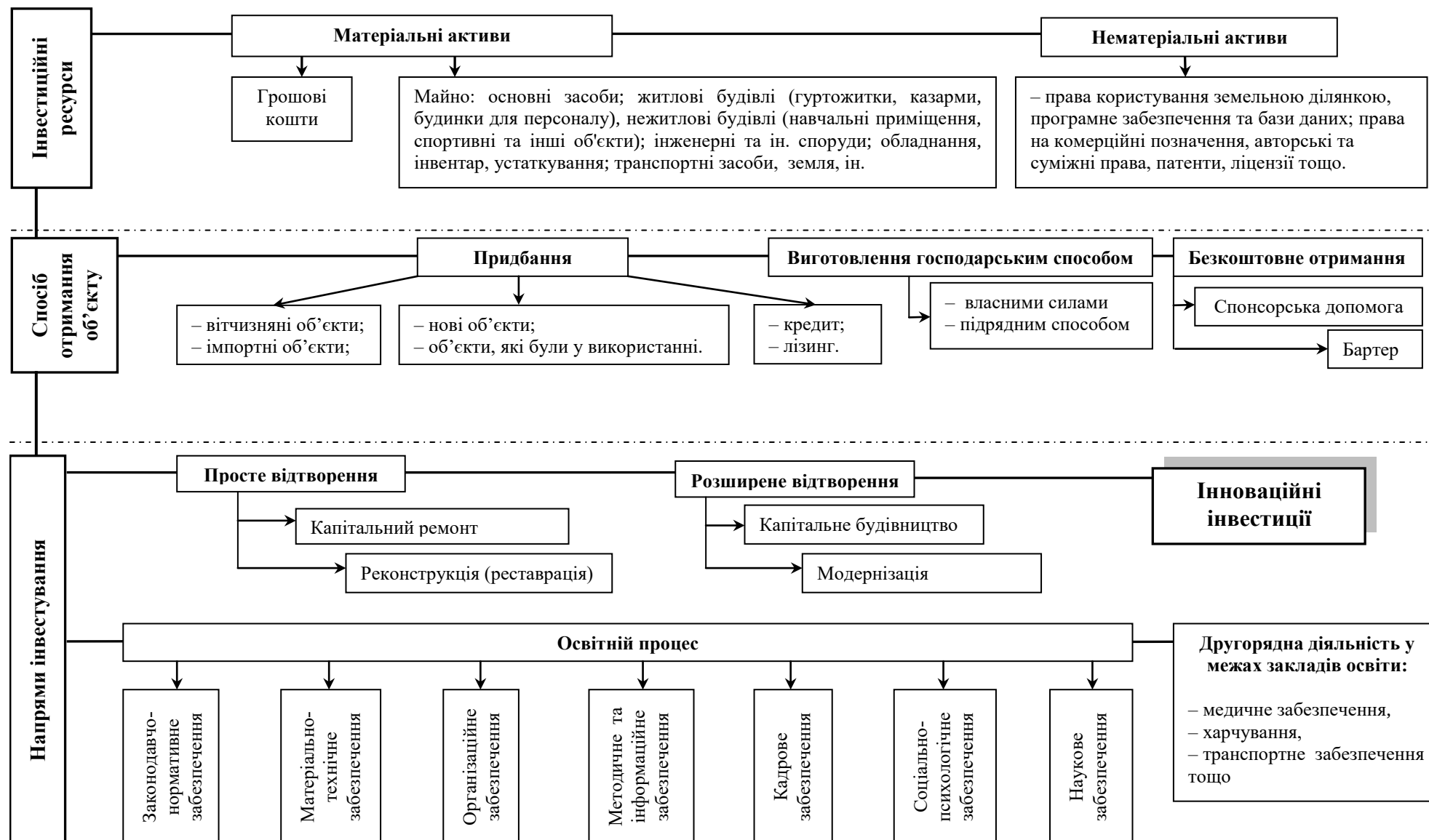

Рис. 5.7. Напрями інвестування у сфері освіти України

Джерело: розроблено автором

Це дозволяє збільшити гнучкість і адаптивність впровадження освітніх інвестицій, підвищити відповідальність функціональних керівників за результати інвестування та надає можливість наукового обґрунтування розробки ефективної інвестиційної політики у освітній сфері з позицій системного підходу.

У межах цього підходу застосовується відповідний інструментарій: сіткове і структурне планування, оцінювання результативності, ефективності, надійності проектів, PERT -Time і PERT-Cost- аналіз тощо.

Крім того, сфера освіти України перебуває у стані реформування, що в умовах соціально-економічної нестабільності, позначається на суттєвому підвищенні ризиків освітнього інвестування. Ризикованість цієї специфічної галузі інвестиційної діяльності не дає можливості забезпечити її нову сучасну якість освіти та негативно позначається на розвитку освітньої сфери. Особлива увага при цьому приділяється ризикам інноваційної діяльності, нівелювання яких потребує розроблення системи заходів, одним з яких є запровадження змішаного фінансування інноваційних освітніх проектів [386].

Незважаючи на надані можливості й інвестиційну привабливість проектів у сфері освіти, підтверджену світовою практикою, освітнє інвестування в Україні не набуло поширення. У нормативно-правових актах не визначено: поняття «освітніх інвестиційних проектів», порядок, умови та механізм їх реалізації.

В Україні державні та недержавні освітні інвестиції, зазвичай, не реалізуються за принципом поділу на інвестиційні проекти. Але такі проекти, розроблені з урахуванням сучасних вимог, дозволяють підвищити ефективність використання інвестиційних ресурсів й забезпечують виконання принципів цільового фінансування, пріоритетності та безперервності освітнього інвестування.

Вважається, що сфера освіти потребує довгострокових та часто досить ризикових інвестицій, що, здебільшого, не вигідно для приватного сектора. Недостатність досліджень у цьому напрямі зумовлює необхідність розробки практичного механізму освітнього інвестування, який впливатиме на ефективність інвестиційної політики у сфері освіти та, як наслідок, на її

інвестиційний розвиток.

Оформлення інвестиційних процесів в освітній сфері у вигляді окремих (але взаємоузгоджених) проектів, збільшить гнучкість і адаптивність впровадження інвестицій на певних рівнях сфери освіти, підвищить відповідальність функціональних керівників за результати впровадження інвестицій та забезпечить їх готовність до організаційних змін.

Розробка системи інвестиційних проектів може здійснюватись на всіх рівнях сфери освіти: загальнодержавному (де освітні інвестиційні проекти впливатимуть на сферу в цілому); регіональному (інвестиційні проекти, які мають специфічні територіальні особливості); на рівнях сфери освіти (дошкільної, загальноосвітньої, професійно-технічної, вищої, післядипломної, інклюзивної тощо); на рівні навчальних закладів (проекти, які є пріоритетними для певного суб'єкта освітньої сфери у конкретних умовах).

Так, на загальнонаціональному рівні в Україні реалізувався проект «Відкритий світ» [387], метою якого є створення інформаційно-комунікаційної освітньої мережі національного рівня на базі технологій радіозв'язку четвертого покоління (4G). У межах проекту загальноосвітні школи отримують сучасне навчальне обладнання, цифрові лабораторії та мультимедійні комплекси за рахунок співпраці з лідерами IT-ринку Microsoft, Cisco, Intel, Epson, Tryniti. Крім того, українські вчителі та школярі можуть користуватись бібліотекою електронних уроків, створеною в рамках проекту. Але такий проект не було реалізовано повністю, суттєвих результатів він не дав [387]

Фахівці [259, 388] зазначають, що залучати додаткові джерела і збільшувати об'єм інвестицій у сфері освіти недостатньо, необхідне цільове використання інвестицій, які повинні направлятися на перспективні пріоритетні напрями.

Щодо пріоритетних напрямів освітнього інвестування, то найбільш значущими, на думку В. Сафонові є ті, «які впливають на якість освітніх послуг і визначають інвестиційний потенціал», зокрема інвестиційні проекти збільшення інтелектуального потенціалу науково-педагогічного персоналу та поліпшення

матеріально-технічної бази [259]. Перспективними проектами освітньої сфери на думку С. Здіорука та ін. є «упровадження технологій відкритої та онлайн-освіти, створення ефективної системи контролю та оцінки якості освіти, підготовки та підвищення кваліфікації фахівців ...» [389].

Основними характеристиками інвестиційного проекту при цьому є: наявність змін, цілеспрямованість, унікальність, обмеження тривалості, бюджету й забезпечення ресурсами, специфічна організація.

Особливе місце у освітньому інвестуванні займає класифікація інвестиційних проектів. На думку В. Зайкова вони поділяються за: «сферою реалізації, складом та структурою, тривалістю, джерелами утворення інвестиційних ресурсів, напрямом вкладення ресурсів та характером вкладень» [390]. Ця класифікація є недостатньо повною.

Методологічні підходи щодо управління інвестиційними проектами у сфері освіти повинні бути засновані на застосуванні їх класифікації (яка, на відміну від існуючих, найбільш повно охоплює класифікаційні ознаки). Насамперед проекти доцільно поділяти за сферою реалізації (рис. 5.8), адже це визначає напрям освітнього інвестування. Другий принциповий елемент класифікації – характер взаємозв'язків, що забезпечує створення портфелю інвестиційних проектів та формування інвестиційної програми на засадах системного підходу. Відповідно виділяють:

- незалежні проекти – реалізація кожного з яких не впливатиме на інший;
- альтернативні (або взаємовиключні) – реалізація одного з них означає відхилення іншого;
- компліментарні – реалізація одного з них позитивно впливатиме на інший;
- заміщуючі – реалізація одного з них негативно вплине на інший.

Такий розподіл інвестиційних проектів необхідний для формування інвестиційного портфеля та базується на їх комплексному розгляді в умовах обмеженого обсягу інвестицій.

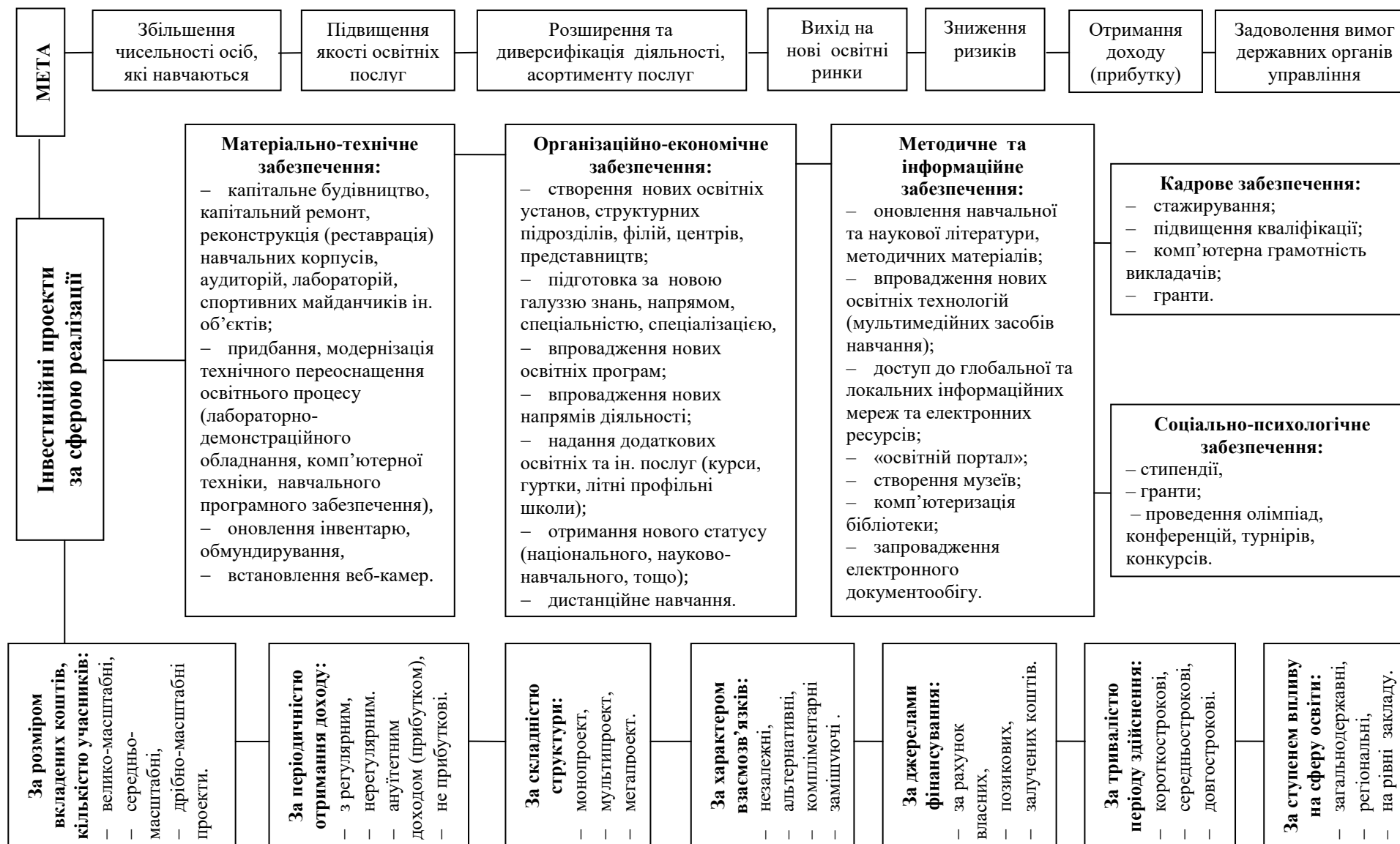

Рис. 5.8. Класифікація інвестиційних проектів у сфері освіти

Джерело: розроблено автором

Крім того, в «Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [157] наголошено на необхідності впровадження державної антимонопольної системи конкурсного відбору наукових проектів, що актуально й для освітнього інвестування.

При виборі інвестиційних проектів перевага надається комплементарним, а особлива увага (зادля уникнення негативних впливів) приділяється взаємовиключним та заміщуючим проектам. Якщо проекти є незалежними їх обирають за мірою пріоритетності.

При обґрунтуванні інвестиційного проекту доцільно проводити аналіз його впливу на реалізацію інших та інвестиційний розвиток сфери освіти в цілому, враховувати синергетичний ефект.

Основними критеріями відбору інвестиційних проектів у сфері освіти є:

- «перспективність», яка може бути стратегічною, ситуаційною, або бути відсутньою;
- «масштаб» («значимість»), що визначається рівнем поширення вигод від впровадження проекту (міжнародний рівень, національна сфера освіти та її рівні, регіональна освітня система, навчальний заклад або його структурний підрозділ, особа або група осіб, які здобувають освіту або забезпечують освітній процес);
- «корисність», що характеризується рівнем задоволення та пріоритетності інвестиційної потреби;
- «бюджетна та (або) економічна ефективність»;
- «надійність» – співвідношення ризику, доходності та ліквідності тощо.

Ці критерії слід закріпити законодавчо у актах стратегічного характеру сфери освіти та дотримуватися принципу конкурсного відбору інвестиційних проектів, який повинен бути об'єктивним та прозорим. Так, якщо ідеться про освітнє інвестування за рахунок бюджетних коштів, доцільно відмовитись від фінансування тих інвестиційних проектів, які можуть бути фінансовані за рахунок недержавних інвестиційних джерел.

Результативність, ефективність та надійність освітнього інвестування

залежить від певних умов та чинників реалізацій інвестиційних проектів, обсягу інвестованих коштів та їх тривалості. Отже, такі проекти доцільно поділити на групи відповідно до цих характеристик.

Інвестиційні проекти щодо відкриття нових закладів освіти є достатньо витратними, адже потребують великих обсягів інвестицій на тривалий період. Їх необхідною умовою є отримання відповідних дозволів, зокрема, МОН України.

Кількість освітніх установ зменшується, а створення нових установ формальної освіти доцільно лише на рівні дошкільної освіти. Перспективним напрямом інвестування є створення закладів неформальної освіти. З цієї точки зору найбільш перспективним напрямом інвестицій в умовах сьогодення виступає бізнес-освіта. Не випадково в останнє десятиліття спостерігається бурхливий розвиток бізнес-шкіл та різноманітних тренінгів на світовому ринку освітніх послуг. Нині підрозділи комерційних організацій, які надають освітні послуги (корпоративні університети, навчальні центри) в Україні є напівлегальними та відносяться статистичним обліком до освітніх установ.

Більш поширеним інвестиційним проектом є відкриття нового напрямку освітніх послуг на базі вже діючого навчального закладу (зокрема, додаткової професійної освіти та дистанційного навчання), адже, обсяги інвестування при цьому є незначними, а ризики – мінімальними.

У межах оптимізації мережі освітніх установ одним із механізмів є їх інтеграція. Нині продовжується укрупнення навчальних закладів шляхом інтеграції по горизонталі (об'єднання освітніх установ, які надають освітні послуги невеликій кількості осіб) та вертикалі (включення навчальних закладів до складу інших суб'єктів освітньої сфери вищого рівня), що також представляється інвестиційним проектом та потребує відповідного обґрунтування. Зазначений підхід дозволяє ефективніше реалізовувати систему ступеневої освіти, скорочувати терміни навчання, а також зменшувати капітальні витрати. При цьому «важливо не тільки здійснити зовнішню оптимізацію (об'єднання декількох ВНЗ в один), але й забезпечити внутрішню ефективну організацію

новоствореного великого ВНЗ» [375].

У межах процесу оптимізації освітньої мережі, розглядається й інший напрям інвестиційних проектів – створення представництв освітніх установ (факультетів, центрів, інститутів тощо) без статусу юридичної особи у віддалених регіонах із низьким рівнем охоплення освітою (делокалізація). Такі інвестиційні проекти, у контексті кризових явищ у сфері освіти, повинні бути найбільш обґрунтованими та у сучасних умовах в Україні є незатребуваними.

Найбільш привабливою формою є франчайзинг освітніх послуг, коли один університет дозволяє іншому надавати освітні послуги (видавати дипломи, присуджувати вчені ступені), використовуючи його навчальні програми. Формами організації транснаціональної освіти є також відкриття філіалів іноземних університетів, міжнародних спільних установ тощо.

Фізичні особи, які надають платні освітні послуги, не можуть конкурувати з освітніми установами, оскільки не наділені правом видавати документ про освіту і, здебільшого, надають додаткові освітні послуги (репетиторство, курси щодо вивчення іноземних мов, підготовка до складання іспитів, гуртки). Привабливість цих інвестиційних проектів для інвесторів пояснюється невеликим обсягом інвестиційних вкладень та підвищеним попитом у споживачів таких освітніх послуг.

Не меншу інвестиційну привабливість мають послуги з практичної підготовки, але в Україні такі інвестиційні проекти не користуються успіхом. Проте випускники освітніх закладів та особи працездатного віку обирають освоєння саме практичних навичок, що приносить їм реальний дохід. На жаль, задовольнити цей вид попиту не можуть ані навчальні заклади, ані професійні курси.

Особливе місце серед інвестиційних проектів у сфері освіти посідають проекти впровадження інформаційних технологій (створення електронних бібліотек, локальних інформаційних мереж, забезпечення доступу до інформаційних джерел тощо), організація дистанційного навчання та «відкритих»

он-лайн курсів. А також створення на базі середніх загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості культурно-освітніх центрів, які включатимуть школу, бібліотеку, клуб, спортивний комплекс.

Аналіз та оцінка надійності інвестиційного проекту неможлива без створення його фінансово-економічної моделі. Більшість вчених не приділяє цьому питанню належної уваги, але ж саме з її розробки починається втілення проекту у життя. Для управління проектом, доцільно розбити його на ієрархічні підсистеми та компоненти (тобто структурувати).

Бюджетування – це, в першу чергу, технологія фінансового планування, обліку і контролю за доходами та витратами, генерованими інвестиційним проектом, яка дає можливість аналізувати прогнозовані та одержані фінансові показники. Відповідно бюджетування – це, з одного боку, процес складання, коректування, контролю й оцінки виконання фінансових планів і кошторисів, а з іншого, – управлінська технологія, призначена для вироблення і підвищення фінансової обґрунтованості управлінських рішень [392].

Складання бюджету інвестиційного проекту має наступні цілі [392]:

- виявлення та оцінювання потреби у грошових ресурсах;
- оптимізація фінансових потоків проекту;
- планування і прийняття управлінських рішень у межах інвестиційного проекту;
- зміцнення фінансової дисципліни і підпорядкування інтересів окремих структурних підрозділів інтересам суб'єкта господарювання в цілому і власникам його капіталу;
- координація дій та комунікація між окремими суб'єктами інвестиційного процесу;
- мотивація суб'єктів на місцях на досягнення цілей проекту; контроль і оцінка ефективності їх роботи.

Існує два основні підходи до бюджетування: бюджетування на нульовій основі та бюджетування знизу нагору.

Необхідно чітко окреслити характер, мету і зміст проекту, а також усі його кінцеві продукти з їх точними характеристиками. Доцільно розробити ієрархію цілей, що показує повний ланцюг кінцевих результатів або засобів їх досягнення. При цьому необхідно обмірковувати потрібний рівень деталізації планів і оцінити кількість рівнів у структурі проекту. Слід побудувати схеми життєвого циклу проекту та організаційну, де зазначити групи чи окремих осіб, які працюватимуть над проектом, включаючи заінтересованих у проекті осіб із зовнішнього середовища проекту.

Крім того, потрібно вивчити план бухгалтерських рахунків організації — систему застосовуваних при структуруванні проекту кодів, яка має ґрунтуватися на діючому в організації плані бухгалтерських рахунків або з урахуванням його коригування. На основі отриманої інформації потрібно скласти генеральний зведений план проекту, який можна буде деталізувати у процесі пошуку критичного шляху. При реалізації проекту цей план можна використовувати для доповідей керівництву. На основі зведеного плану слід скласти робочий план бухгалтерських рахунків (у разі потреби доцільно розробити систему субрахунків), робочий сітковий графік з часовими й ресурсними оцінками всіх робіт, а також запровадити систему завдань [392].

До об'єктів аудиту інвестиційної діяльності належать [392]:

- інвестиційні вкладення в майнових та інтелектуальних цінностях,
- інвестиційна та інноваційна діяльність, яка охоплює планування і фінансування капітальних вкладень,
- збалансування ресурсів,
- виконання цих планів і відображення в бухгалтерському обліку і звітності.

Джерелами інформації є законодавчі акти з інвестиційної діяльності, планування і фінансування капітальних вкладень, розробки проектно-кошторисної документації, нормативно-планова документація, а також первинні документи, облікові реєстри і звітність з інвестиційної діяльності, виконання планів капітальних вкладень і введення в дію об'єктів і виробничих потужностей

та інша фактографічна інформація. Аудитор аналізує подані на експертизу проекти за багатоступеневою схемою, яка складається з таких етапів: попередня експертиза; основна експертиза (інвестиційний аналіз); підсумковий аналіз (прийняття рішень про фінансування проекту) [392].

Для забезпечення якісної аудиторської експертизи інвестиційних проектів необхідно всі пропозиції і пояснення бізнес-плану привести до рівня міжнародних і національних стандартів. Це дасть змогу систематизувати процес експертизи і створити базу для порівняння різних проектів, використовуючи єдину систему критеріїв. Аудитор разом із глибоким аналізом проекту, що враховує перелічені фактори, проводить за даними бізнес-плану аналіз ризику. При цьому необхідно визначити ключові фактори ризику та можливі шляхи і методи запобігання їм. [392].

Щодо ризику інвестиційних проектів (як сукупності обставин, положення, обстановки, що включає як сукупність подій, так і діяльність особи, яка може призвести до небажаного результату [392; 393]), то вважається, що освітні інвестиційні проекти є ризикованими та непривабливими для інвесторів. Це не відповідає дійсності: інвестування в освіту не більш ризиковане для інвестора, ніж інвестиції у сферу матеріального виробництва.

З урахуванням результатів досліджень якості інвестиційного клімату і рівня інвестиційної активності в Україні, проведеного компанією Research & Branding Group (у 2012 р.) [394] запропонуємо найбільш поширених ризиків, які супроводжують вітчизняні інвестиційні проекти [395]:

- необґрунтованість часу та строків;
- недоліки та прорахунки маркетингової політики (зокрема, у визначенні ринкового сегменту, просуванні товару на ринок тощо);
- неврахування світових тенденцій економічного розвитку та їх впливу на функціонування економіки України;
- інноваційний ризик;
- недостатнє обґрунтування ефективності проекту;

– нереалістичне відображення необхідної суми інвестиційних коштів та подальших обсягів фінансування тощо.

Але при цьому втрати, заподіяні ризиками в освітній сфері «можуть бути більш глобальними внаслідок її стратегічного значення для прогресу суспільства – це низька якість підготовки кваліфікованих кадрів; слабкість формування особистісних і ціннісних рис людських ресурсів; недостатність забезпечення інноваційного розвитку країни; програшні позиції в міжнародній конкуренції тощо» [391].

С. Каленюк, О. Куклін та В. Ямковий наголошують на існуванні цілого комплексу втрат [391]:

- економічних (вивільнення істотної частини висококваліфікованого персоналу; закриття навчальних закладів; втрата контингенту; скорочення або втрата фінансових ресурсів);
- соціальних (посилення процесів соціальної селекції та послаблення функції соціальної мобільності, диспропорції на ринку праці – безробіття серед висококваліфікованих працівників і низький рівень оплати праці);
- педагогічних (неефективність навчальних технологій, недостатній рівень загальної освіченості або компетентності випускників);
- політичних (відсутність престижу національної системи освіти через її неефективність або корумпованість, низькі показники цієї системи в рейтингах, її непривабливість для іноземних студентів) тощо.

З цього погляду доцільним представляється подальший розгляд ризиків інвестиційних проектів в освітній сфері. Серед ризиків, які можуть ускладнити реалізацію цілей і завдань «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (отже й освітнє інвестування) виділяють [156]:

- нестабільність економіки, обмежений обсяг ресурсів;
- розшарування суспільства за матеріальним становищем сімей;
- негативний вплив складної демографічної ситуації;
- неприйняття частиною суспільства нових реформ;

- неготовність певної частини працівників освіти до інноваційної діяльності;
- недостатня підготовленість органів управління освітою.

С. Каленюк, О. Куклін та В. Ямковий [391] «освітніми ризиками» вважають «виклики або загрози для функціонування і розвитку системи освіти такого ступеня, що вони можуть спричинити значні втрати». Дослідники виділяють сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні, зокрема [391]:

- зовнішні: глобалізація, технологічні виклики, політичні, правові, економічні (фінансові, фінансові, фінансові), демографічні,
- внутрішні ризики: кваліфікація персоналу, недостатність коштів розвитку, рівень підготовки абітурієнтів, система управління (стиль керівництва, орієнтація на новаторство, система комунікацій та відносин), слабкість і застарілість матеріально-технічної та навчально-лабораторної бази, слабкість маркетингової політики».

У цьому переліку під «недостатністю коштів розвитку» мається на увазі недостатність інвестиційного забезпечення розвитку освіти, обсягів освітніх інвестицій.

Науковець І. Абрамова розглядає усю сукупність ризиків у освітній галузі, як цілісне поняття – «педагогічний ризик» [396].

Фахівець І. Жилиєв розглядає групи потенційних ризиків для національної системи освіти в умовах приєднання України до світової організації торгівлі та виділяє ризики [397]:

- статусу навчальних закладів і режиму їх діяльності;
- змісту освіти;
- мовних питань навчання;
- якості освіти і кваліфікацій;
- доступності якісної освіти;
- розподілу фінансових ресурсів, отримання доходів від надання освітніх послуг;
- зайнятості та статусу освітян;

- захисту інтелектуальної власності українських викладачів і навчальних закладів;
- якості міжнародної співпраці в освітній сфері».

При цьому він наголошує, що «ці ризики є наслідком не приєднання України до WTO, а неадекватного чи некоректного застосування правил GATS/WTO, зокрема, неспівпадіння їх тлумачення, а також наслідком інших обставин, зокрема процесів глобалізації та регіоналізації, що прискорюються.

Основними інвестиційними ризиками у специфічній освітній сфері України є:

- низький попит на освітню послугу або його відсутність через «встарівання» знань;
- демографічні проблеми;
- низька кваліфікація науково-педагогічного персоналу або відсутність персоналу відповідної кваліфікації;
- низька якість освітніх послуг (зокрема, відсутність практичних навичок), їх невідповідність національним й міжнародним стандартам;
- повна чи часткова фактологічна, методологічна та методична невідповідність змісту освітньої програми встановленим вимогам та вимогам ринку праці;
- непроходження експертизи (ліцензування, акредитації),
- зміна статусу навчального закладу й режиму його діяльності;
- недостатність фінансового забезпечення інвестицій та повного чи часткового неотримання інвестиційних прибутків;
- законодавчі зміни, що особливо відчутний в умовах реформування освітньої сфери України;
- невідповідність мови навчання вимогам споживачів;
- «політичні ризики, які пов'язані з нестабільністю політичної ситуації у країні та у світі, непослідовністю державного курсу в зовнішньому векторі та у

внутрішній політиці, корупцією, відкритою зовнішньою агресією та анексією територій» [391];

- втрата інтелектуальної власності викладачами та навчальними закладами;
- відсутність державних гарантій для іноземних та вітчизняних освітніх інвесторів тощо.

Іноземні інвестиції спрямовуватимуться передусім у ті освітні інвестиційні проекти, де отримуються максимальні прибутки чи ідеологічно-політичні ефекти. «Безпрецедентне зростання чисельності українських студентів, залучених до Польщі, більш як у 5 разів за декілька років, що вже перевищує 10 тис. осіб і складає понад третину всього іноземного студентського контингенту Польщі» [391].

За іноземними інвестиціями в українську освіту можуть стояти також інтереси країн чи недержавних фондів, неприбуткових (релігійних) організацій, що не відповідають національним інтересам.

Крім того, сучасна українська практика і культура захисту інтелектуальної власності освіти не забезпечує належний рівень її охорони – збільшення відкритості освіти і розширення доступу до національних освітніх ресурсів вимагає покращення захисту інтелектуальної власності у цій сфері, розробки ефективних механізмів та інструментів збереження інтелектуальних освітніх ресурсів.

Інвестиційні ризики потребують формування комплексу заходів, спрямованих як на стимулювання просування освітніх послуг вітчизняними навчальними установами, так і на забезпечення дієвого контролю якості освітніх послуг, що надаються іноземними постачальниками.

Постановами Кабінету Міністрів України затверджено критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг у системі загальної середньої, професійно-технічної [398] та вищої освіти [399]. Ці критерії використовуються при перевірці навчальних закладів, та частково можуть служити індикаторами інвестиційних ризиків у

сфері освіти.

Сучасний стан освітнього інвестування в Україні характеризується незначною активністю, що пов'язано із особливостями національної сфери освіти. Тому у межах вдосконалення механізмів інвестиційного менеджменту у сфері освіти запропоновано вдосконалення як процесу розробки інвестиційних проектів, так і механізму управління їх ризиками.

Розробка інвестиційного проекту (особливо у стратегічній сфері – освіти) повинна бути гнучкою, відповідати життєвому циклу та враховувати потенціальні ризики, зменшуючи їх вплив. Для виконання цього завдання доцільно адаптувати спіральну модель Б. Боема (Constructive Cost Model) [400] із використанням заходів ризик-менеджменту [395]. Це сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень в умовах обмеження часу та інвестиційних ресурсів, зменшенню інвестиційного ризику, забезпечує створення портфелю інвестиційних проектів та формування інвестиційної програми на засадах системного підходу, дозволяє обґрунтовано визначати напрями освітнього інвестування та спрямовувати інвестиції задля забезпечення прискореного інноваційного розвитку сфери освіти України. Вона поєднує в собі проектування і поетапне вдосконалення інвестиційного проекту з метою поєднання переваг кожної з стадій, а також акцентує увагу розробників на початкових етапах його життєвого циклу (проектуванні та аналізі). Особливістю цієї моделі є урахування ризиків проекту. Кожен виток спіралі цієї моделі відповідає певній стадії проекту, на якій уточнюються цілі, характеристики, визначається якість проекту та плануються роботи на наступному витку. Отже, послідовно конкретизуються деталі проекту і в результаті до реалізації доводиться найбільш обґрунтований його варіант [393].

Модель представляє собою систему координат, яка розбита на чотири сектори. До першої чверті відноситься визначення цілей, альтернатив та обмежень здійснення інвестиційного проекту. Обмеженнями при цьому можуть бути: обсяги ресурсів та часу, законодавчі бар'єри тощо. Друга чверть координат:

аналіз альтернатив, ідентифікація та аналіз ризиків. Третя чверть: розробка та обґрунтування результатів наступної стадії, яка враховує сприятливі та негативні тенденції зовнішнього та внутрішнього середовища проекту. Четверта чверть: планування наступного етапу проекту з урахуванням попередніх результатів розробки. Основна проблема моделі – визначення моменту переходу на наступний етап. Для її вирішення необхідно ввести обмеження на кожному з етапів життєвого циклу (зокрема, щодо по обсягу інвестиційних ресурсів та часу). Крім того, модель містить набір контрольних точок розробки концепції та бізнес-плану; плану робіт; обґрунтування потужності тощо [393].

Такий методичний підхід дозволяє приділити достатньою увагу особливостям розвитку інвестиційного освітнього проекту, зменшити його комерційний, операційний та фінансовий ризики (що має велике значення для потенційних інвесторів) та, завдяки поетапному аналізу, приймати більш обґрунтовані проектні рішення в умовах обмеження часу та інвестиційних ресурсів.

Слід погодитися з науковцями Є. Сабуровою, Н. Родіною та Є. Хіжняковою щодо необхідності надання пріоритету в державній освітній політиці питанню зниження інвестиційних ризиків. Цими дослідниками визначено шляхи зниження інвестиційних ризиків позабюджетних вкладів в освіту у процесі реалізації державної освітньої політики, які включають [121]:

- розвиток суспільних інститутів управління;
- удосконалення законодавчої бази, відповідно до якої регламентується відповідальність суб'єктів освітньої діяльності і договірних відносин в освіті;
- підвищення прозорості діяльності освітніх закладів;
- розробку системи професійної стандартизації і сертифікації (зокрема, для бізнес-тренерів);
- розвиток механізмів формування замовлень освітнього та економічного секторів, громадськості на результати діяльності того чи іншого рівня освіти;
- розвиток середньо- і довгострокового планування інвестицій та інновацій у

сфері освіти.

Отже, управління освітніми інвестиціями потребує більш глибокого врахування ризику у розрахунках, що є необхідною умовою освітнього інвестування. Дослідження [392; 393] дозволяє дійти висновку, про практику відокремлення методів аналізу ризиків інвестиційного проекту від методів їх зниження, що не неможливо для його системного розгляду освітніх інвестицій. Аналіз зовнішнього середовища повинен передувати визначенню ступеня ризику: слід визначити вплив зовнішніх чинників, а лише потім оцінювати ризик.

Більшість з авторів не приділяють увагу залученню методів управління ризиками у просторі та часі (відповідно до життєвого циклу проекту). Отже, деякі етапи управління, розташовані в невірній послідовності, дублюються та не враховують важливі аспекти, що, в свою чергу, впливає на практичне застосування механізмів інвестиційного менеджменту та їх результати. Проведення вивчення повної сукупності ризиків дає змогу виявити чинники їх виникнення і розробити ефективний механізм управління ними.

Ризик та його рівень слід визначати за фазою реалізації проекту, яка має часові межі. Адже, ситуація, розвиваючись, змінює рівень ризику – збільшуючи або зменшуючи його під впливом нових чинників; що може послабити управлінський вплив, або зробити його непотрібним. За допомогою методів оцінки ризику, на кожній з стадій проекту, є можливість визначитися з рівнем ризику та залучити відповідні методи щодо його контролювання, маючи за мету сприяння надійності проекту. Такі етапи як оцінка ризику та управління ним не можуть йти послідовно, а мають розглядатися паралельно [392; 393].

Підходи щодо визначення складників процесу управління ризиком, можливо звести до певної схеми. На першій стадії здійснюється виявлення та вибір інвестиційних цілей, що в свою чергу зумовлюватиме як відношення до ризику (в частині прийняття рішення про доцільність того чи іншого рівня ризику), так і стратегію щодо залучення потрібних методів оцінки для отримання результатів (саме у тому вигляді як передбачалося). Інвестиційні цілі будуть

характеризувати надійність проекту та відповідність певній меті його здійснення.

Тобто, ризик, його рівень, а також стратегія щодо управління ним будуть залежати від інших інвестиційних характеристик, що у сукупності забезпечать надійність освітнього проекту. Так, для «пілотних» проектів рівень доходу не є первинною метою; ризик буде мати достатньо високий рівень порівняно з іншими проектами, але припустимий для зазначеного; ліквідність у цьому разі є основною інвестиційною метою, тому що в разі невдачі (згорання проекту) основною є можливість швидкого його ліквідування та розгортання на його місці вже нового проекту [392; 393].

Друга стадія передбачає комплексні дії щодо оцінювання ризику, аналізу зовнішнього оточення, вибору стратегії щодо управління ризиками, визначення відповідних методів управління ризиком, їх залучення, оцінювання результатів управління.

Застосовуючи комплексний підхід до поняття управління ризиком, можна визначити наступні стратегії управління ризиками [392]:

- уникнення (попередження) ризику – свідоме рішення не наражатися на певний вид ризику, просте відхилення заходу, пов'язаного з ризиком;
- зниження ризику – зводиться до дій, що вчиняються для зменшення ймовірності втрат і для мінімізації їх наслідків;
- взяття ризику на себе (або прийняття ризику) – полягає у покритті збитків за рахунок власних ресурсів, залишення ризику за інвестором;
- передача ризику – перенесення ризику на інших осіб.

Стратегія в свою чергу складається з певного переліку методів управління ризиками, які при переході з однієї фази на іншу, істотно змінюються, бо цей процес є безперервним та відповідальним протягом проектного циклу.

Отже, оцінка результатів управління ризиком буде проводитись після залучення кожного з методів (прийомів) управління, тобто є змога оцінити управління ризиком не на останній стадії реалізації інвестиційного освітнього проекту, а ще на його перших стадіях розробки. Це, в свою чергу, дозволяє

вплинути на майбутні рішення (при цьому витрати на початкових стадіях ще мінімальні та досить легко внести зміни в проект).

Після вибору визначеного набору заходів для усунення і мінімізації ризику варто прийняти рішення про ступінь їх достатності. Якщо заходів недостатньо – доцільно відмовитися від проекту чи уникнути ризику.

Стратегії управління ризиками відповідають відповідним фазам його реалізації. Застосування у проекті ефективного організаційно-економічного механізму потребує від учасників додаткових витрат, які підлягають обов’язковій оптимізації.

Методи управління ризиками при переході з однієї фази на іншу, істотно змінюються, бо процес управління ризиками є безперервним та відповідальним протягом всього проектного циклу взагалі.

Треба зазначити, що методики оцінки ефективності та ризиків інвестиційного проекту мають за результат виявлення самого факту ризикованості проекту та встановлення прогнозованого майбутнього доходу за умови прийняття певних даних.

Запропонований же підхід не стільки зосереджений на факті ризикованості як меті дослідження, а скільки на досягненні максимального результату від проекту (найкращих інвестиційних характеристик), та дає певні конкретні рекомендації інвестору щодо його здійснення. Присутній зв’язок між стратегією щодо зниження ризику та методами управління ним, бо кожна з стратегій має свій набір інструментів здійснення.

Треба відмітити, що усі методи мають як переваги так і недоліки, тому застосування декількох методів у комплексі дасть змогу більш ефективно запобігти виникненню нового ризику та забезпечити надійність проектів щодо впливу наявних ризиків [392; 393; 395].

Процес проведення інвестиційних розрахунків досить складний і найчастіше вимагає не тільки найпростіших розрахунків з оцінки привабливості проектів, але й побудови імітаційних моделей з детальним

аналізом особливостей зовнішнього середовища. Спеціальне програмне забезпечення включає готові методичні рішення і дає змогу значно спростити оцінку проектів. Тому виникає необхідність використання спеціалізованих програмних пакетів для інвестиційних розрахунків.

Основні вимоги, що пред'являються до комп'ютерних програм такого класу:

- проведення ретроспективного аналізу;
- проведення розрахунку і всебічного аналізу бізнес-плану інвестиційного проекту;
- оцінка впливу зовнішніх факторів і внутрішніх параметрів на загальну ефективність проекту;
- проведення порівняльної оцінки для добору найбільш перспективного варіанту проекту;
- підготовка документації тощо.

Аналіз та відбір програмного забезпечення для інвестиційних проектів у сфері освіти доцільно здійснювати за напрямками: вираховування функціональних й аналітичних можливостей, інтерфейс, наявність резюме, показчик помилок, необхідна кваліфікація користувача, деталізація, захист, наочність, графіка, вартість та закритість пакету, додаткові модулі та можливості, обрій планування, технічні характеристики, мова програмування, тощо.

Висновки до п'ятого розділу

Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати основні наукові висновки:

1. Ефективне управління освітнім інвестуванням повинно спиратися на удосконалений у ході досліджень механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти з використанням науково-методичного інструментарію.

Результатами дослідження є подальший розвиток теоретичних основ освітнього менеджменту шляхом уточнення трактування поняття «інвестиційна політика у сфері освіти», яку слід розуміти як систему норм, правил, принципів та орієнтирів інвестиційної діяльності, що визначають механізми залучення й використання інвестиційних ресурсів, та заходи щодо їх концентрації на пріоритетних напрямках, задля досягнення інвестиційного розвитку освітньої сфери та інноваційного розвитку освіти в Україні.

З урахуванням теоретичних засад та практики визначено зміст і структуру механізму формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти як інструменту реалізації економічної політики. Він складається з концептуального, організаційно, методологічно-методичного, функціонального та результативного блоків, що надає можливість визначити функції та етапи, а також розробляти заходи інвестиційної політики в освітній сфері задля забезпечення в Україні прискореного інноваційного розвитку освіти. Такий механізм може бути охарактеризований: джерелами, методами та формами інвестування; правами суб'єктів освітньої сфери розпоряджатися інвестиційними ресурсами; формою відповідальності суб'єктів за результати інвестиційної діяльності тощо.

Доведено, що основним напрямом реформування інвестиційної діяльності в освіті повинна стати подальша демократизація управління інвестиціями, розширення прав і повноважень регіонів й навчальних закладів щодо впровадження інвестицій, підвищення прозорості, ефективності і контролю за використанням інвестиційних ресурсів, удосконалення їх структури, вирішення

питань організації інвестиційної діяльності, міжнародної співпраці тощо.

Визначено, що одним центральним напрямом, що забезпечить вихід галузі освіти з кризового стану, є децентралізація управління інвестиціями – розширення інвестиційної автономії навчальних закладів та регіональних освітніх систем, посилення взаємозв'язку між ними та іншими суб'єктами господарювання.

2. Встановлено, що основними недоліками управління освітнім інвестуванням в Україні є: відсутність його системності; неузгодженість механізму управління із державною інвестиційною політикою та стратегією розвитку національної сфери освіти; відсутність організаційної структури у системі органів управління освітнім інвестуванням; неузгодженість у прийнятті рішень щодо впровадження освітніх інвестиційних проєктів, обґрунтування впровадження яких, спирається на результати оцінювання фінансового стану суб'єкта інвестування без врахування їх пріоритетності; недостатність використання економічних методів при управлінні освітнім інвестуванням, що знижує його ефективність тощо.

Для їх усунення, за допомогою SWOT-аналізу, у роботі обґрунтовано та розроблено інвестиційні стратегії у освітній сфері задля забезпечення її інвестиційного розвитку. Зазначено, що «інвестиційну стратегію у сфері освіти» слід розглядати як встановлення вектору інвестиційної діяльності шляхом формування місії та системи довгострокових цілей у межах певної інвестиційної політики, що визначається метою та етапом розвитку освітньої освіти та інвестиційною ідеологією. Її реалізація повинна забезпечуватися організаційно-економічними заходами на всіх рівнях сфери освіти, які є синхронізованими у часі та просторі. Відмінністю цього трактування є врахування мети та етапу розвитку сфері освіти, що характеризуються доступністю певних інвестиційних джерел, потенційною ефективністю застосування форм освітнього інвестування та зумовлює використання певних інвестиційних моделей.

У роботі розглядаються інвестиційні стратегії, які можуть бути реалізовані на загальнонаціональному й регіональному рівнях, у межах певних підсистем сфери освіти, а також на рівні певного господарюючого суб'єкта (навчального

закладу). У їх межах використовуються «інвестиційні моделі», які відрізняються принципами, методами та механізмами, а також критеріями прийняття інвестиційних рішень.

Застосування методів когнітивного, імпульсного моделювання та методу сценаріїв для прогнозування інвестиційного розвитку сфери освіти України дозволило оцінити регуляторні впливи інвестиційної політики та закласти підґрунтя її реалізації.

Прогнозні значення показників інвестиційного розвитку сфери освіти України, розраховані на основі імпульсної моделі з урахуванням песимістичного, реалістичного (трендового), локального (раціонального) та оптимістичного сценаріїв свідчать, що сценарій, заснований на системному впровадженні заходів інвестиційної політики у сфері освіти, є оптимальним. Визначено, що прогнозування показників освітньої сфери необхідно здійснювати за допомогою адитивної моделі з урахуванням трендової, сезонної та випадкової компонент.

Реалізація отриманих у ході дослідження наукових розробок та пропозицій у вигляді теоретико-методологічних узагальнень, методичних і практичних рекомендацій підтвердила їх достовірність та доцільність використання суб'єктами освітньої сфери. Наукові положення дослідження, його висновки та рекомендації щодо управління освітнім інвестуванням можуть служити основою для розробки інвестиційної політики та концепції розвитку сфери освіти України на різних рівнях. Введення, запропонованих у роботі, рекомендацій у практику роботи органів управління освітою, Державної служби статистики України, суб'єктів громадського регулювання сприятиме подоланню кризових тенденцій у розвитку освітньої сфери. Методики та економіко-математичні моделі, створені на основі розроблених теоретико-методологічних підходів дисертаційної роботи, можуть використовуватися загальнодержавними та місцевими органами управління освітою, інвесторами, навчальними закладами та іншими суб'єктами сфери освіти.

3. Встановлено, що для забезпечення дієвості державного регулювання доцільним є впровадження проектного підходу, який представляє собою систему з

окремих, але взаємоузгоджених інвестиційних проектів на всіх її рівнях, що, на відміну від сучасних положень, дозволить забезпечити реальні можливості керованого і цілеспрямованого руху в напрямі визначених довгострокових цілей, забезпечить ефективне використання інвестиційних ресурсів, збільшить ефективність використання бюджетних коштів, збільшить гнучкість і адаптивність впровадження інвестицій на певних рівнях сфери освіти, підвищить відповідальність функціональних керівників за результати впровадження інвестицій та забезпечить їх готовність до організаційних змін..

На основі виявлення особливостей та ризиків інвестиційних проектів у сфері освіти України удосконалено методологічні підходи щодо управління інвестиційними проектами, засновані на їх класифікації (яка, на відміну від існуючих, найбільш повно охоплює класифікаційні ознаки). Так, проекти доцільно поділяти за сферою реалізації, що визначає напрям освітнього інвестування. Другий елемент класифікації – характер взаємозв'язків, що забезпечує створення портфелю інвестиційних проектів та формування інвестиційної програми на засадах системного підходу. Такий розподіл інвестиційних проектів необхідний для формування інвестиційного портфелю та базується на їх комплексному розгляді в умовах обмеженого обсягу інвестицій.

Зроблено висновок, що розробка інвестиційного проекту повинна бути гнучкою, відповідати життєвому циклу та враховувати потенціальні ризики, зменшуючи їх вплив. Для виконання цього завдання доцільно адаптувати спіральну модель Б. Боема із використанням заходів ризик-менеджменту. Це сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень в умовах обмеження часу та інвестиційних ресурсів, зменшенню інвестиційного ризику, забезпечує створення портфелю інвестиційних проектів та формування інвестиційної програми на засадах системного підходу, дозволяє обґрунтовано визначати напрями та джерела освітнього інвестування та спрямовувати інвестиції задля забезпечення прискореного інноваційного розвитку сфери освіти України.

Основні наукові результати, наведені у розділі, опубліковано у наукових працях [1, 370, 371, 380, 386, 392, 393, 395].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі отримано концептуальні та практичні результати, які сприяли розв'язанню науково-прикладної проблеми розвитку інвестування сфери освіти України шляхом впровадження багатоваріантної інвестиційної політики.

Результати дослідження дозволили зробити теоретико-методологічні, методичні положення та практичні рекомендації:

1. Понятійно-категоріальний апарат нормативно-правових актів та наукових джерел у питаннях освітнього інвестування є таким, що не відповідає сучасному рівню розробок економіки знань. Тому уточнення сутнісної характеристики поняття «сфера освіти» (як системи) дозволило усунути неоднозначність його трактування задля забезпечення наукового обґрунтування ефективного управління розвитком сфери освіти України (зокрема, під час розробки його стратегії).

Запропоновано виокремлення її виховної, педагогічної та навчальної підсистем, які мають певні особливості цілей, суб'єктів, змісту діяльності, методів і засобів, організаційних форм та результатів та, завдяки зв'язкам між собою та зовнішнім середовищем, забезпечують інтенсивний розвиток особистості людини, формування інтелектуального потенціалу й капіталу суспільства та є домінантою людського розвитку.

Визначено, що це поняття засноване на ринкових механізмах та містить характеристики варіативності, відкритості, адаптивності та інноваційності. Сферу освіти в Україні охарактеризовано, як високоцентралізовану, що зумовлено високим ступенем впливу держави шляхом економічних та політичних важелів управління та контролю.

2. Фрагментарність досліджень стану освітньої сфери України вимагає вдосконалення технології аналізу з погляду її інвестиційного розвитку.

Запропонована у роботі технологія заснована на розгляді сфери освіти як багаторівневої системи з агрегованим характером із використанням показників діяльності її суб'єктів, основних параметрів освітньої діяльності та їх структурних зрушень.

За результатами її застосування встановлено, що незважаючи на послідовне реформування цієї сфери, яке спрямовано на стабілізацію у кризових умовах, оптимізацію мережі навчальних закладів та входження у європейський та світовий освітній простір, вона не може характеризуватися з позицій розвитку. Зокрема, відбувається загальне поступове зниження кількості навчальних закладів; загрозливе зменшення ємності національного ринку освітніх послуг; зміни структури сфери освіти на користь вищих рівнів; нерівномірний розвиток мережі навчальних закладів у регіональному розрізі, що зумовлює їх концентрацію тощо.

Результати досліджень свідчать, що період екстенсивного розвитку сфери освіти в Україні закінчився, вона вимагає інтенсивних інноваційних перетворень за рахунок багатосторонньої інвестиційної підтримки.

3. Сучасний стан теорії та практики не містить наукового обґрунтування терміну «інвестиції в освіту», що не сприяє прискореному інноваційному розвитку освіти в Україні. У зв'язку з цим у роботі вдосконалено теоретичні основи освітнього менеджменту шляхом уточнення трактування цього поняття, яке враховує особливості реалізації у розрізі рівнів освітньої сфери та дозволяє використовувати його у нормативно-правових актах й практичній діяльності суб'єктів сфери освіти.

На цій основі виявлено проблеми оцінювання ефективності освітніх інвестицій, узагальнено підходи щодо їх класифікації та обґрунтовано специфічність використання понять прямі та непрямі інвестиції у сферу освіти. Так, на відміну від інших, прямі освітні інвестиції можуть не надавати інвестору право власності, не відбувається й передача майна.

Обґрунтовано, що ефективність освітнього інвестування перш за все визначається його інноваційною спрямованістю та ефективністю інноваційної діяльності суб'єктів освітньої сфери.

4. Проведені у освітній сфері України реформи досягли позитивних результатів, але для повної стабілізації її становища та подальшого розвитку необхідним є інвестиційне забезпечення. Існуючий механізм управління освітніми інвестиціями в Україні не надає позитивних імпульсів для їх залучення.

У зв'язку з цим, запропоновано інвестиційне забезпечення розвитку сфери освіти розглядати як процес, сукупність економічних відносин та інвестиційну систему, що дозволяє визначити напрями розвитку освіти України, які його потребують.

Встановлено, що основними причинами незадовільного інвестиційного забезпечення сфери освіти є нерозвинутість інвестиційних механізмів, а наслідками – односторонність та обмеженість джерел інвестування, повна залежність від бюджетних коштів, що (беручи до уваги економічне становище в країні) є неефективним та недостатнім. Це зумовлює подальший відрив сфери освіти України від передових освітніх систем, незадовільний потенціал її розвитку та низьку здатність до саморегуляції.

Контент-аналіз нормативно-правової бази свідчить, що переважна більшість напрямів розвитку освіти в Україні потребують інвестиційного забезпечення, а освітнє законодавство у цій царині перебуває у розгрупованому стані, що не сприяє впровадженню інвестицій.

Зроблено висновок, що роль держави у визначенні напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні залишається вирішальною, адже переважна більшість закладів освіти знаходяться у державній та комунальній власності.

5. Проблеми розвитку вітчизняної освіти залишаються до кінця невирішеними через неврахування сучасних тенденцій у освітній сфері. Тому, у роботі визначено світові та національні тенденції в освітній сфері, які є

детермінантами освітнього інвестування. До них слід віднести: кризові явища; глобалізацію, демократизацію та структурну зміну освітньої системи; прискорення «старіння» знань та збільшення термінів навчання; зміну концептуальних підходів щодо місця освіти у національній економіці, змісту освіти й підходів до навчального процесу; впровадження концепцій «економіки знань», «освіти протягом життя» тощо. Їх врахування під час формування інвестиційної політики, завдяки врахуванню історичних аспектів та зарубіжного досвіду, забезпечує сфері освіти України вихід з кризового стану.

Встановлено, що незважаючи на бурхливий розвиток та відкритість освітнього простору в умовах демократизації, національна освітня сфера України завдяки глобалізації переймає світові кризові тенденції.

6. Недостатність досліджень інвестиційного розвитку сфери освіти, зокрема, відсутність інтерпретації цього поняття як результату впровадження інвестиційної політики, призводить до фрагментарного відображення її завдань, напрямів й механізмів.

З метою забезпечення системного підходу до моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та управління ним його в роботі вдосконалено відповідні методологічні аспекти. Зокрема, це поняття трактується як незворотній циклічний процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності до іншого (більш досконалого) за рахунок систематичних (кількісних, якісних та структурних) змін джерел її фінансування, способів, механізмів й підходів залучення та використання інвестиційних ресурсів.

З'ясовано, що такий розвиток відбувається стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною та охопленням криз. Під час нього відбувається зміна складу й структури інвестиційних ресурсів, способів та моделей інвестиційної діяльності у результаті чого виникають, зникають або трансформуються її елементи.

Встановлено, що вектор інвестиційного розвитку визначає спрямованість інвестиційної політики, що надає можливість його інтенсифікації, регулювання та

управління.

Систематизація чинників інвестиційного розвитку у межах певної системи з синергічним ефектом дозволила врахувати їх вплив під час розробки інвестиційної політики в Україні у сфері освіти.

7. Аналіз результативності інвестиційної політики, необхідності та наслідків впровадження реформ вимагає проведення систематичного статистичного моніторингу. Система статистичних показників сфери освіти України не набула сучасних рис, адже ця галузь не розглядалася, як «ринкова».

Зміст фінансового блоку статистики освіти недостатньо відображає інвестиційну діяльність та вимагає конкретизації, узгодження із міжнародною методологією та оприлюднення результатів. Тому у роботі вдосконалено методичний підхід щодо статистичного забезпечення інвестицій у сферу освіти, який полягає у обліку освітніх інвестицій як окремої статистичної категорії (із визначенням принципів, завдань, джерел інформації та заходів щодо підвищення ефективності статистичного забезпечення), що забезпечить потреби моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та стану освітнього інвестування.

До заходів щодо підвищення ефективності статистичного забезпечення віднесено: конкретизацію переліку об'єктів та суб'єктів освітнього інвестування; оптимізацію форм статистичної звітності; вдосконалення й узгодження із міжнародними стандартами методологічних підходів щодо моніторингу; вдосконалення аналітики статистичного обліку; врахування термінів впровадження й використання інвестицій, їх структури, форм власності та статусу навчальних закладів; ведення обліку за рівнями освіти; організацію незалежної експертизи інвестиції в освіту; розробку та впровадження механізмів самооцінки інвестиційної діяльності; складання та оприлюднення доповідей, звітів щодо стану й перспектив освітнього інвестування тощо.

8. Обґрунтування інвестиційної політики у сфері освіти вимагає проведення аналізу її інвестиційного розвитку. З'ясовано, що для відображення його рівня

доречно обрати показники обсягів ВВП, послуг та інвестицій. Співвідношення між ними, яке є основою аналізу, надає змогу характеризувати типи інвестиційного розвитку цієї сфери (інтенсивний, екстенсивний та детенсивний) з метою обґрунтування інвестиційної політики.

Встановлено, що сфера освіти України має нестійкий інвестиційний розвиток протягом тривалого часу та змінює його тип, який характеризується різними співвідношенням показників у динаміці.

З огляду на це обґрунтовано цільову функцію інвестиційного розвитку сфери освіти, яка враховує як обсяги капітальних та іноземних інвестицій, так і їх інноваційну спрямованість.

Результати аналізу констатують циклічність інвестиційного розвитку сфери освіти України (короткострокові цикли з підвищенням амплітуди коливань); недостатню ефективність інвестиційної політики; тривалий період інерційності між процесами інвестування та утворенням ВВП й нарощуванням обсягу освітніх послуг. В цілому рівні інвестиційного розвитку цієї сфери та її інвестиційної безпеки мають тенденцію зниження, що характеризує – спад (рецесію).

9. Основою розробки інвестиційної політики у сфері освіти України є проведення моніторингу освітнього інвестування. Доведено, що з позицій системного підходу його слід проводити за допомогою розробленого у ході дослідження методичного підходу. Це дозволяє виявити циклічність інвестиційної активності суб'єктів освітньої сфери та підвищити якість їх аналітичної роботи.

Проведений моніторинг свідчить про циклічність інвестиційної активності та її падіння до низького рівня протягом останніх трьох років; незначний вплив іноземного капіталу на розвиток вітчизняної сфери освіти; зміну пріоритетів інвестування; зменшення обсягів капітального будівництва та відсутність розширення площ навчальних установ; нерівномірний регіональний розподіл капітальних вкладень та їх нестабільний характер.

Отже, освітнє інвестування в Україні є недостатнім для повноцінного

розвитку національної сфери освіти та забезпечення її інноваційних перетворень.

10. Невизначеність інтерпретації складників освітнього інвестування у нормативно-правових актах зумовлює відсутність врахування принципу системності під час розробки та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України.

Отже, така політика повинна спиратися на побудовану у ході досліджень інвестиційну систему, яка представляє собою сукупність керуючої та керованої підсистем, горизонтальних та вертикальних зв'язків між ними й із зовнішнім середовищем. Вона є багаторівневою системою з агрегованим характером, яка містить логічно пов'язані складники (у межах суб'єктно-об'єктного, організаційного, а також блоків управління, розвитку, характеристик інвестицій), охоплює всі рівні освітньої сфери та має специфічні ефекти (синергетичний, мережевий, концентрації, акумуляції, мобілізації та мобільності). Це забезпечує уточнення термінологічного апарату освітнього інвестування та усуває розбіжності під час вирішення теоретичних та практичних завдань управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти України.

11. З метою забезпечення комплексного підходу до управління інвестиціями у сфері освіти України запропоновано конкретизацію та систематизацію джерел, методів та форм інвестування, які мають бути використані у процесі формування інвестиційної політики у цій сфері.

Так, власні, позикові та залучені інвестиційні джерела обумовлюють застосування відповідних методів здійснення інвестицій, що, у свою чергу, використовують специфічний набір форм освітнього інвестування. Це дозволяє на основі узагальнення світової практики створити методологічні засади освітнього інвестування в Україні задля підвищення дієвості державного регулювання та стимулювання участі приватного сектору, державно-приватного партнерства.

Встановлено, що для інвестиційних проектів та програм доцільним є варіант змішаного інвестування, коли поєднуються різні джерела, методи чи форми.

Зазначено, що попри використання нових для України форм освітнього інвестування (зокрема, освітніх кредитів, ендавмент-фондів, коштів міжнародних організацій) більшість з наведених форм у вітчизняній освітній сфері не використовуються.

12. Домінантою розвитку освітньої сфери, що допомагає не тільки уникнути кризових явищ, а й успішно боротися з ними, є інновації. Аргументовано, що поряд з дієвою системою управління, ефективність освітнього інвестування визначається передусім його інноваційною спрямованістю.

Тому задля забезпечення прискореного інноваційного розвитку цієї сфери в Україні вдосконалено організацію інноваційного інвестування. Воно здійснюється на рівні педагогічного процесу (у засоби й підходи навчання, механізми засвоєння інформації), а також у структури, які його забезпечують з метою підвищення якості, результативності та ефективності навчально-виховного процесу. Використання такого підходу дає змогу класифікувати інноваційні інвестиції, а також обґрунтовано визначати стратегічні напрями освітнього інвестування у відповідності до мети розвитку сфери освіти.

13. Подолання кризових явищ і забезпечення динамічного розвитку вітчизняної освітньої сфери можливо лише при проведенні обґрунтованої інвестиційної політики. Визначено, що вона повинна поєднувати елементи демократичного державного втручання й ринкової саморегуляції, а також зберігати регулюючу роль держави, що є запорукою дотримання національного вектору розвитку освіти.

Ефективне управління освітнім інвестуванням спирається на розроблений у ході дослідження механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України з використанням науково-методологічного інструментарію. Він складається з блоків та включає мету, завдання, рівні суб'єктів та об'єктів, результати, чинники, функції, етапи, форми, методи, важелі, інструменти, механізми, а також обмеження та підсистеми забезпечення, що дозволяє

обґрунтовано розробляти заходи інвестиційної політики в освітній сфері. Такий механізм є гнучким та має арсенал регуляторів інвестиційних потоків на різних рівнях сфери освіти.

14. Реалізація інвестиційної стратегії у сфері освіти, як встановлення вектору інвестиційної діяльності, повинна забезпечуватися організаційно-економічними заходами на всіх рівнях сфери освіти, які є синхронізованими у часі та просторі.

Отже, з метою забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти України визначено його стратегічні напрями (інформаційний, методологічний, правовий, організаційно-управлінський), які передбачають впровадження інструментарію заходів із використанням механізмів державного й недержавного регулювання та державно-приватного партнерства.

Особливе місце відведено удосконаленню фінансового механізму інвестування, розробки та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти, децентралізації та демократизації управління освітніми інвестиціями.

Застосування методів когнітивного, імпульсного моделювання, методу сценаріїв, а також адитивної моделі для прогнозування інвестиційного розвитку сфери освіти України дозволило оцінити регуляторні впливи інвестиційної політики та закласти підґрунтя її реалізації.

15. Задля забезпечення дієвості й ефективності управління освітнім інвестуванням у межах інвестиційної політики доцільним є впровадження певного інструментарію – проектного підходу. Він включає систему з окремих, але взаємоузгоджених інвестиційних проектів задля формування інвестиційного портфелю в умовах обмеженого обсягу інвестицій.

Зазначено, що при відборі інвестиційних проектів перевагу слід надавати комплементарним, а особливу увагу (задля уникнення негативних впливів) приділяти взаємовиключним та заміщуючим проектам.

З'ясовано, що при обґрунтуванні інвестиційного проекту доцільно

проводити аналіз його впливу на реалізацію інших та інвестиційний розвиток сфери освіти в цілому, враховуючи синергетичний ефект. Зважаючи на специфіку освітньої сфери їх розробка має бути гнучкою, відповідати життєвому циклу та враховувати потенціальні ризики. Для виконання цього завдання адаптовано спіральну модель Б. Боема із використанням заходів ризик-менеджменту.

Методичні рекомендації, практичні пропозиції та економіко-математичні моделі дисертаційної роботи можуть використовуватися при розробці інвестиційної політики та концепції розвитку на рівні органів управління освітою, служб статистики, інвесторів, освітніх установ та інших суб'єктів сфери освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яровенко Т. С. Інвестиції в освітню сферу України: методологічне забезпечення розвитку / Т. С. Яровенко. – Павлоград : ІМА – прес, 2016. – 240 с.
2. Яровенко Т. С. Стратегічні пріоритети розвитку економіки знань в Україні / Т. С. Яровенко // Україна – Польща : діалог культур в контексті євроінтеграції : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 27 вересня 2014 р. – Запоріжжя : ЗДІА. – Т.І. – С. 189 – 191.
3. Яровенко Т. С. Інвестиції в освіту як основа сталого економічного розвитку в Україні / Т. С. Яровенко // Economics of sustainable development : theoretical approaches and practical recommendations : materials of international scientific and practical conference, 13 – 16 september 2015 p. – Kosice (Slovak Republic) : Origo. – P. 151 – 152.
4. Яровенко Т. С. Освіта в системі «економіки знань» України як пріоритет інноваційного розвитку / Т. С. Яровенко // Наука и бізнес : матер. V междунар. наук.-практ. конф., 9 – 10 февраля 2015 г. – Д. : NOOSPHERE. – С. 162 – 165.
5. Yarovenko T. S. Personnel audit : are the costs for personnel training to be considered investments? / T. S. Yarovenko, T. V. Hilorme // Economics, management, law : current state and perspectives of development : collection of scientific articles, Melbourne, Australia, 25 august 2015. – Melbourne : Thorpe-Bowker®. – P. 83 – 87.
6. Yarovenko T. S. Personnel as an object of educational investment / T. S. Yarovenko, T. V. Hilorme // Economics, management, law : realities and perspectives, collection of scientific articles, Paris, France, 29 april 2016. – Paris : LesEditionsL'Originale. – P. 145 – 147.
7. Багдік'ян С. В. Освітні послуги: дослідження поняття, класифікація, базові характеристики / С. В. Багдік'ян // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2010. – № 22 (1). – С. 97 – 100.
8. International Standard Classification of Education (ISCED 2011) [Electronic resource] / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. –

Montreal : UNESCO Institute for Statistics, 2012. – 85 p. – Mode of access : <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscde-2011-en.pdf>

9. Національний освітній глосарій : вища освіта / НАПНУ ; І. І. Бабин та ін. ; за ред. Д. В. Табачника, В. Г. Кременя. – К. : Плеяди, 2011. – 100 с.
10. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс] / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
11. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс] / Верховна рада України // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – 11 с. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002/print1363267212303792>
12. Освіта в економічному вимірі : потенціал та механізм розвитку / І. С. Каленюк; Ін-т вищої освіти АПН. – К. : ТОВ «Кадри», 2001. – 326 с.
13. Каленюк І. До питання про освітній потенціал країни / І. Каленюк // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 70 – 77.
14. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
15. Луговий В. І. Управління освітою : монографія / В. І. Луговий. – К.: УАДУ, 1997. – 302 с.
16. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века : монография / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
17. Карамушка Л. Принцип гуманізації управління як один з провідних принципів освітнього менеджменту / Л. Карамушка // Освіта і управління. – 2002. – № 4. – Т. 5. – С. 41 – 57.
18. Ченцов А. А. Инновационные стратегии на рынке образовательных услуг : автореф. дис. на стиск. научн. степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. А. Ченцов. – М., 1998. – 22 с.
19. Багрова І. В. До питання удосконалення понятійного апарату сфери освіти в Україні / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 1(23). – С. 13 – 19.

20. Кумбс Ф. Г. Кризис образования в современном мире (системный анализ) / Ф. Г. Кумбс ; пер. с англ. ред. Г. Е. Скорова. – М. : Прогресс, 1970. – 261 с.
21. Сисоєва С. О. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. О. Сисоєва // Освітологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 22 – 29.
22. Гамаюнов В. Г. Наукові основи інноваційної моделі освітньої системи держави та регіону / В. Г. Гамаюнов // Схід. – 2004. – № 1. – С. 23 – 26.
23. Методологічні положення зі статистики освіти : Наказ Державного комітету статистики України від 09.11.2011 р. № 288. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 21 с.
24. Методологічні положення щодо складання допоміжного (сателітного) рахунку освіти : Наказ Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 21 с.
25. Александров В. Освітня послуга / В. Александров // Економіка України. – 2007. – № 3. – С.53 – 60.
26. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг : вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / Т. Є. Оболенська. – К. : КНЕУ, 2001. – 208 с.
27. Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг : монографія / В. М. Огаренко. – К. : НАДУ, 2005. – 326 с.
28. Ніколаєнко С. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти / С. Ніколаєнко // Вища школа. – 2007. – № 4. – С. 3 – 14.
29. Кадачников С. М. Особенности высшего образования как экономического блага и некоторые практические следствия этих особенностей / С. М. Кадачников // Университетское управление. – 2001. – № 2 (17). – С. 48 – 49.
30. Трубич С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (деякі підходи до уточнення понятійного апарату дослідження) / С. Трубич, Т. Майкович // Вісник ТАНГ. – 2003. – № 5 – 1. – С. 145 – 150.
31. Роз'яснення щодо практичного застосування окремих норм Постанови № 308 [Електронний ресурс] / Національний банк України // Лист від

- 25.09.2012 р. № 29-113/9544. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v9544500-12>
32. General Agreement on Trade in Services [Electronic resource] / World Trade Organization. – Mode of access : https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsintr_e.htm
33. Саричев В. І. Ринок освітніх послуг як чинник людського розвитку в Україні / В. І. Саричев // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – № 6/1. – С. 27 – 31.
34. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія / В. О. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
35. Єлісєєва О. К. Оцінка якості розвитку ринку освітніх послуг в Україні / О. К. Єлісєєва, Т. В. Тарасенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 5. – С. 241 – 245.
36. Данилишин Б. Ринок освітніх послуг : основні тенденції та шляхи модернізації / Б. Данилишин // Україна : аспекти праці. – 2005. – № 8. – С. 28 – 34.
37. Сагинова О. В. Маркетинг образовательных услуг / О. В. Сагинова // Маркетинг в России и за рубежом. – 1999. – № 1. – С. 45 – 50.
38. Конституція України : Конституція, Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80/print1472984296361965>
39. Яровенко Т. С. Стан та розвиток сфери освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2016. – № 3 (32). – С. 25 – 29.
40. Яровенко Т. С. Статистичні аспекти оцінювання стану та розвитку системи освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 6. – С. 78 – 81.
41. Савченко І. Інформаційно-аналітична діяльність педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів : термінологічний словник / І. Савченко, В. Ягупов. – К. : ПТО НАПН України, 2015. – 127 с.
42. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко,

- В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
43. Мельник Н. Впроваджуємо моніторинг освіти / Н. Мельник // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – 2006. – № 17/18. – С.86 – 89.
44. Панасюк В. Оцінка й оцінна діяльність в освіті та освітніх системах / В. Панасюк // Підручник для директора. – 2008. – № 9. – С. 2 – 4.
45. Єлісеєва О. К. Компонентний аналіз основних показників вищої освіти України / О. К. Єлісеєва, А. Г. Кузнецова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21, Вип. 7 (2). – С. 134 – 138.
46. Мазур Ю. Моніторинг вищої освіти в забезпеченні ефективного управління галуззю / Ю. Мазур // Статистика України. – 2007. – № 2. – С. 9 – 12.
47. Лукіна Т.О. Моніторинг освіти // Енциклопедія освіти. / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юріном Інтер, 2008. – С. 519 – 521.
48. Захарін С. В. Оцінка стану та умов інвестиційного процесу у сфері вищої освіти / С. В.Захарін / Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні : колективна монографія / за ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАПН України І. М. Грищенка. – Хмельницький : Вид-во ХНУ, 2010. – С. 341 – 362.
49. Кожем'якіна С. М. Інвестиції в сферу вищої освіти України: необхідність структурних змін [Електронний ресурс] / С. М. Кожем'якіна. – Ефективна економіка. – 2016. – №7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
50. Народне господарство України у 1991 році : статистичний щорічник / Міністерство статистики України. – К. : Техніка, 1992. – 468 с.
51. Народне господарство України у 1992 році : статистичний щорічник / Міністерство статистики України. – К. : Техніка, 1993. – 464 с.
52. Народне господарство України у 1993 році : статистичний щорічник / Міністерство статистики України. – К. : Техніка, 1994. – 494 с.
53. Статистичний щорічник України за 1994 рік / Міністерство статистики України. – К. : Техніка, 1995. – 519 с.
54. Статистичний щорічник України за 1995 рік / Міністерство статистики України. – К. : Техніка, 1996. – 576 с.

55. Статистичний щорічник України за 1996 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Українська енциклопедія, 1997. – 618 с.
56. Статистичний щорічник України за 1997 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. – 624 с.
57. Статистичний щорічник України за 1998 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Техніка, 1999. – 576 с.
58. Статистичний щорічник України за 1999 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Техніка, 2000. – 648 с.
59. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Техніка, 2001. – 599с.
60. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Техніка, 2002. – 645с.
61. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Техніка, 2003. – 662с.
62. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2004. – 632с.
63. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2005. – 588с.
64. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2006. – 575с.
65. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2007. – 551с.
66. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2008. – 571с.
67. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2008. – 571с. .
68. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Інформ.-аналітичне агентство, 2010. — 566с.
69. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2011. – 559 с.

70. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2012. – 558 с.
71. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2013. – 551 с.
72. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К. : Консультант, 2014. – 534 с.
73. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України. – К. : Консультант, 2015. – 585 с.
74. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України. – К. : Консультант, 2015. – 575 с.
75. Регіональний людський розвиток : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 51 с.
76. Дошкільні навчальні заклади : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
77. Населення та міграція : демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
78. Система освіти в Україні : стан та перспективи розвитку : Аналітична доповідь Центру Разумкова / Національна безпека і оборона. – 2002. – № 4 (28). – С. 5.
79. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 2001. – № 31. – С. 56. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/print1389965333423532>
80. Дошкільні навчальні заклади України у 2010 році : статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 84 с.
81. Дошкільна освіта України у 2011 році : статистичний бюлетень / Державна

- служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 86 с.
82. Дошкільна освіта України у 2012 році : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 87 с.
83. Дошкільна освіта України у 2013 році : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 89 с.
84. Дошкільна освіта України у 2014 році : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 89 с.
85. Загальноосвітні навчальні заклади : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
86. Професійно-технічні навчальні заклади : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
87. Захарін С. В. Аналітичне оцінювання організаційно-економічних та фінансових умов розвитку системи вищої освіти України / С. В. Захарін // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 21(1). – С. 22 – 30.
88. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с.
89. Вищі навчальні заклади : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
90. Національна доповідь про стан та перспективи розвитку освіти в Україні // НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.
91. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні /

Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.

92. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 207 с.

93. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 219 с.

94. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 188 с.

95. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 165 с.

96. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 169 с.

97. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 171 с.

98. Мельник С. Перспективи розвитку системи експорту освітніх послуг в Україні / С. Мельник, В. Матросов // Вища школа. – 2012. – № 1. – С. 43 – 53.

99. Рівень освіти населення у відповідних вікових групах : демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

100. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України : аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>

101. The Most Educated Countries in the World [Electronic resource] / Scholarships, Fellowships and Grants for Former Soviet Republics. – Mode of access :

- <http://www.edu-active.com/news/2013/sep/21/most-educated-countries-wg2orld.html>
102. Молодь України : від освіти до праці / С. Оксамитна, О. Виноградов, Л. Малиш та ін. ; за ред. С. Оксамитної. – К. : ВПЦ НаУКМА, 2010. – 202 с.
 103. Перстенёва Н. П. Критерии классификации показателей структурных различий и сдвигов / Н. П. Перстенёва // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 2 – 3. – С. 478 – 482.
 104. Агапова Г. Н. Методы статистического изучения структуры сложных систем и ее изменения / Г. Н. Агапова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 321 с.
 105. Яровенко Т. С. Людський капітал / Т. С. Яровенко // Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посіб. / І. В. Багрова, Н. І. Редіна, О. О. Гетьман, Т. С. Яровенко (гриф МОН України лист № 1/11-7862 від 23.05.2014 р.). – Д. : Дніпр. держ. фін. акад., 2014. – С. 217 – 247.
 106. Черватюк Л. Новые подходы к привлечению инвестиций в высшее образование Украины / Л. Черватюк // Стратегія розвитку України. (Економіка. Соціологія. Право). – 2004. – №3/4. – С. 462 – 475.
 107. Галіцин В. К. Моделі і методи оцінки інвестиційних проєктів : монографія / В. К. Галіцин, О. П. Суслов, Ю. О. Кубрушко. – К. : КНЕУ, 2005. – 168 с.
 108. Інноваційний поступ України в економічному просторі : монографія / за ред. С. Ю. Хамініч. – Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький Ю. В., 2011. – 356 с.
 109. Інвестиційно-інноваційні аспекти впливу фінансової інфраструктури на розвиток національного господарства України : колективна монографія / за заг. ред. С. О. Смирнова. – Д. : Біла К. О., 2010. – 360 с.
 110. Управління фінансовою інфраструктурою національної економіки України : монографія / за заг. ред. С. О. Смирнова. – Д. : Біла К. О., 2011 – 186 с.
 111. Про затвердження інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету : Наказ Мінфіну України від 12.03.2012 р. № 333 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України // Офіційний вісник України. – 2012. – № 27. – 78 с. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12>

112. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К. : МП ИТЕМ Лтд : Юнайтед Лондон Трейд Лимитед, 1995. – 447 с.
113. Податковий кодекс України : Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13 – 14, № 15 – 16, № 17. – 556 с. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
114. Чеха В. В. Механизмы инвестиций в сферу образования : проблемы и решения / В. В. Чеха // Вопросы образования. – 2010. – № 1. – С. 134 – 150.
115. Федорчук Ю. М. Инвестиционное обеспечение инновационного развития системы высшего профессионального образования / Ю. М. Федорчук // Инновационная деятельность. – 2011. – № 3. – С. 62.
116. Волинчук Ю. В. Інвестування в системі вищої освіти [Електронний ресурс] / Ю. В. Волинчук // Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации : влияние на национальную экономику и отдельный бизнес : матер. междунар. науч.-практ. конф., 14 – 15 февраля 2008 г. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008febr/8_volin4uk.php
117. Эклунд К. Эффективная экономика : шведская модель: экономика для начинающих и не только для них: [Пер. со швед.] / К. Эклунд. – М. : Экономика, 1991. – 347 с.
118. Яровенко Т. С. Теоретико-методологічні засади інвестиційної діяльності у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Логістично-адаптивне та правове управління соціально-економічними процесами : монографія / за ред. В. П. Волкова, Л.А. Горошковой. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – С. 46 – 61.
119. Яровенко Т. С. Інвестиційна діяльність в освіті / Т. С. Яровенко // Інвестиційно-інноваційні аспекти впливу фінансової інфраструктури на розвиток національного господарства України : колективна монографія / за заг. ред. С. О. Смирнова. – Д. : Біла К.О., 2010. – С. 191 – 202.
120. Лоханкина И. Проблемы формирования образовательной стратегии регионального государственного вуза в условиях перехода к постиндустриальной модели / И. Лоханкина // Безопасность Евразии. – 2005. – № 2. – С. 436 – 442.

121. Сабуров Б. Риски вложений корпоративных и частных инвесторов в образование : проблемы идентификации / Б. Сабуров, Н. Родина, Е. Хижнякова // Высшее образование в России. – 2007. – № 5. – С. 3 – 11.
122. Красноруцький О. О. Інвестування в сферу вищої освіти в системі формування кадрового потенціалу економічного розвитку суб'єктів аграрної сфери / О. О. Красноруцький // Вісник ХНТУСГ : Економічні науки. – 2017. – Вип. 182. – С. 3 – 12.
123. Другов О. Удосконалення інвестиційного забезпечення вищої освіти в Україні / О. Другов // Вісник НБУ. – 2009. – № 5. – С. 40 – 46.
124. Баран М. П. Інвестиції в освіту як пріоритетний напрям державного управління модернізацією вищої освіти [Електронний ресурс] / М. П. Баран // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2010. – Випуск 2 (4). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10bpmvmo.pdf
125. Захарін С. В. Фінансово-економічні моделі інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти / С. В. Захарін, Н. І. Левчук, Н. В. Чаленко // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20 (1). – С. 38 – 47.
126. Яровенко Т. С. Особливості оцінювання ефективності інвестування у людський капітал / Т. С. Яровенко // Актуальные вопросы реформирования экономики : матер. II всеукр. науч.-практ. конф. молодых ученых, 25 ноября 2010 р. – Николаев : НУК. – С. 41 – 43.
127. Яровенко Т. С. Ефективність інвестування у людський капітал / Т. С. Яровенко // Використання трудового потенціалу на регіональному рівні : матер. всеукр. наук.-практ. конф., 18 – 19 листопада 2010 р. – Кіровоград : КНТУ. – С. 135 – 138.
128. Яровенко Т. С. Підвищення ефективності інвестиційної діяльності у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Світова економіка XXI століття: сучасні тенденції та перспективи розвитку: матер. V міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молод. вчених, 18 – 19 листопада 2011р. – Львів: Львівська економічна фундація. – С. 46 – 47.
129. Еремина С. Л. Инвестиционная привлекательность высшего образования /

- С. Л. Еремина, В. В. Щеголев // Экономика. – 2012. – № 3(19). – С. 146 – 154.
130. Салига С. Визначення потреби вищого навчального закладу в інвестиційних ресурсах / С. Салига // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 2. – С. 7 – 9.
131. Яровенко Т. С. Особливості управління фінансовими ресурсами вищого навчального закладу / Т. С. Яровенко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : А. А. Покотілов (гол. ред.) [та ін.]. – Д. : ДНУ, 2010. – Вип. 263 : у 9 т. – Т. VIII. – С. 2056 – 2060.
132. Яровенко Т. С. Розвиток освіти в Україні : інноваційно-інвестиційні аспекти / Т. С. Яровенко // Управління виробничим та інфраструктурним розвитком економічного потенціалу України : колективна монографія / заг. ред. В. П. Волкова. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – С. 333 – 346.
133. Яровенко Т. С. Розвиток освіти в умовах фінансово-економічної кризи : інвестиційний аспект / Т. С. Яровенко // Розвиток національної економіки : теорія і практика : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 3 – 4 квітня 2015 р. – Тернопіль : Крок. – Ч.1. – С. 372.
134. Забродский В. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем : монография / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
135. Василенко В. А. Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В. А. Василенко // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 232. – С. 100 – 107.
136. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития : монография / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
137. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження : монографія / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
138. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис / Ю. С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 30 – 34
139. Раєвнєва О. В. Управління розвитком підприємства : методологія,

- механізми, моделі: монографія / О. В. Раєвська. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
140. Галиця І. О. Що ж таке інноваційний розвиток? / І. О. Галиця // Економіка та держава. – 2003. – № 10. – С. 32 – 33.
141. Воронов Д. К. Розвиток підприємства : управління змінами та інновації : монографія / Д. К. Воронов, Ю. С. Погорєлов. – Х. : АдВА™, 2009. – 436 с.
142. Коршунова О. Д. Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия инвестиционно-промышленной сферы / О. Д. Коршунова, Е. Д. Коршунова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 2. – С. 34 – 39.
143. Леонтьев В. Экономические эссе / В. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1990. – 416 с.
144. Абушенко В. Л. Развитие // Новейший философский словарь : словарь / [сост. и гл. ред. А. А. Грицанов]. – Минск : Книж. Дом, 2003. – 1279 с.
145. Куклінова Т. В. Розвиток малих та середніх підприємств: проблеми аналізу та ефективності / Т. В. Куклінова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2007. – № 4. – Т. 1. – С. 193 – 196.
146. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С. П. Дунда // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури праць. – 2011. – Вип. 32. – 213 с.
147. Фуллан М. Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ : у 2 т. / М. Фуллан. – Львів : Літопис, 2000. – Т. 1. – 270 с.
148. Андрушків Б. М. Особливості реформування освіти і науки в умовах суспільних трансформацій в Україні / Б. М. Андрушків, О. М. Владимир, О. Б. Погайдак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2012. – № 3. – С. 199 – 206.
149. Мильнер Б. З. Управление знаниями / Б. З. Мильнер. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 178с.
150. Дніпров О. Концептуальні засади розвитку освіти України / О. Дніпров // Вища школа. – 2014. – № 7. – С. 7 – 12.

151. Маркіна І. А. Економічні аспекти розвитку вищої освіти України в сучасних умовах / І. А. Маркіна // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2012. – № 6 (68). – С. 375 – 381.
152. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : монографія / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с.
153. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : монографія / О. П. Мещанінов. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
154. Паращенко Л. Розвиток загальної середньої освіти як проблема суспільного розвитку та державного управління / Л. Паращенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України . – 2011. – Вип. 2. – С. 259 – 267.
155. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В. М. Гейця. – К. : Фенікс, 2003. – 283 с.
156. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Стратегія, Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344 [Електронний ресурс] / Президент України // Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – 18 с. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
157. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Програма, Заходи, Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
158. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні : Указ Президента України від 30.09.2010 р. № 926/2010 [Електронний ресурс] / Президента України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 75. – С. 9. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/926/2010>
159. Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти : глобальний і регіональний контексти : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 520 с.
160. Серебрянський С. Стратегічні аспекти розвитку освіти в умовах інтеграції

- України в європейський освітній простір / С. Серебрянський // Вища школа. – 2013. – № 4. – С. 7 – 14.
161. Нужненко К. Соціально-економічні позиції української освіти в європейському просторі / К. Нужненко // Вища школа. – 2012. – № 4. – С. 25 – 32.
162. Івлєва Л. Перспективи інноваційного розвитку освіти / Л. Івлєва, Є. Сідоріна, С. Карбовська // Вища школа. – 2013. – № 10. – С. 49 – 58.
163. Новиков Д. А. Модели и механизмы управления образовательными сетями и комплексами / Д. А. Новиков, Н. П. Глотова. – М.: Институт управления образованием РАО, 2004. – 142 с.
164. Биков В. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Биков. – К. : Атіка, 2008. – 684 с.
165. Долбій О. В. Вплив освіти на розвиток людського потенціалу / О. В. Долбій // Актуальні проблеми розвитку управлінських систем : досвід, тенденції, перспективи : зб. матер. V наук.-практ. конф., 22 квітня 2010 р. – Х. : Вид-во Хар РІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 45 – 48.
166. Сухович Г. А. Моніторинг розвитку загальноосвітнього навчального закладу на основі комп'ютерних технологій : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.06 / Сухович Г. А. ; Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менеджменту освіти». – К., 2008. – 20 с.
167. Мішин Ю. Р. Удосконалення системи освіти – провідна складова соціально-економічного розвитку України / Ю. Р. Мішин // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 3 – 8.
168. Якубовський Р. Фінансово-правові проблеми освіти в умовах Болонського процесу / Р. Якубовський // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 99 – 103.
169. Маркіна І. А. Тенденції універсалізації вищої освіти в Україні : тенденції, проблеми та перспективи / І. А. Маркіна // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 3. – С. 91 – 98.
170. Кириченко О. Економіка освіти України: проблеми та перспективи реформування / О. Кириченко // Вища школа. – 2008. – № 2. – С. 46 – 51.

171. Божкова Ю. Проблеми освіти в Україні та напрями їх вирішення / Ю. Божкова // Вісник. Київський інститут бізнесу та технологій. – 2010. – № 3. – С. 204 – 208.
172. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні : тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / О. Грішнова // Вища школа. – 2001. – № 2 – 3. – С. 22 – 33.
173. Яровенко Т. С. Тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – К. : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. – № 12 (2015). – С.167 – 172.
174. Яровенко Т. С. Оцінка стану та проблеми розвитку системи освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 9 – 10 квітня 2015 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – С. 60 – 62.
175. Багрова І. В. Проблеми та перспективи розвитку бізнес-освіти в Україні / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 28 – 30 травня 2009 р. – Д. : НГУ. – Т.3. – С. 182 – 183.
176. Исикава К. Японские методы управления качеством / К. Исикава : сокр. пер. с англ. – М. : Экономика, 1988. – 214 с.
177. Денисенко М. П. Інвестиційне забезпечення розвитку вищої освіти / М. П. Денисенко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5. – С. 89 – 95.
178. Захарін С. В. Інвестиційне забезпечення розвитку вищої освіти як умова підтримки економічної безпеки / С. В. Захарін // Економічна безпека національної економіки: інвестиційно-інноваційний аспект : монографія / за ред. чл.-кор. НАПН України І. М. Грищенка. – Донецьк : ДонНТУ, 2012. – С. 31 – 49.
179. Натрошвілі С. Інвестиційне та інноваційне забезпечення розвитку сфери вищої освіти / С. Натрошвілі // Проблеми науки. – 2012. – № 3. – С. 33 – 37.
180. Назарко С. Фінансове та інвестиційне забезпечення діяльності закладів освіти на регіональному рівні / С. Назарко // Актуальні проблеми економіки. –

2008. – № 7. – С. 198 – 209.

181. Присяжнюк С. В. Інвестування в ефективні системи освітнього процесу / С. В. Присяжнюк // Інвестиції : практика та досвід. – 2005. – №24. – С. 23 – 25.

182. Другов О. О. Сучасний стан і перспективи інвестиційного забезпечення сфер науки та вищої освіти в Україні / О. О. Другов ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л. : [б. в.], 2009. – 60 с.

183. Яровенко Т. С. Нормативно-правові засади інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Вісник Маріупольського державного університету : зб. наук. пр. Серія : Економіка. – Маріуполь : МДУ, 2015. – Вип. 9, Т. 3. – С. 58 – 65.

184. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України : Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 р. № 916-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 1999. – № 29. – С. 11. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/916-14>

185. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К : Парламентське видавництво, 2009. – 632 с.

186. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – С. 23. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

187. Боголіб Т. М. Модернізація економічного механізму діяльності університетів / Т. М. Боголіб // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 24 – 32.

188. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37 – 38. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

189. Про утворення комісії з розгляду державних інвестиційних проектів суб'єктів інвестиційної діяльності, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.06.2016 р.

№ 690 [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-07-25/5817/nmo-690.pdf>

190. Деякі питання управління державними інвестиціями : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 р. № 571 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2015. – № 64. – С. 249. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/571-2015-%D0%BF/print1486221345782044>

191. Якименко О. О. Державне регулювання і державне управління: співвідношення понять у контексті трансформації вищої освіти в Україні / О. О. Якименко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Державне управління. – 2012. – Вип. 174. – Т. 186. – С. 54 – 57.

192. Ключові тенденції політики ЄС у сфері освіти та культури, програма ЄС «Еразмус+» [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/sectoral-dialogue/education>

193. Яровенко Т. С. Теоретичні проблеми трансформаційних процесів в освітній сфері України / Т. С. Яровенко // Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів : матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 18 –19 жовтня 2012 р. – Запоріжжя : ЗНУ. – С. 78 – 80.

194. Вакарчук І. Сучасні тенденції розвитку професійно-технічної освіти : [скорочений варіант доповіді міністра МОН України] / І. Вакарчук // Управління освітою. – 2008. – № 30, жовтень. – С. 3 – 6.

195. Антошкіна Л. І. Новітні тенденції в управлінні наукою та освітою / Л. І. Антошкіна // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – №3. – С. 9 – 23.

196. Кремень В. Г. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін / В. Г. Кремень // Філософія освіти : наук. часопис. – 2008. – № 1 – 2. – С. 15 – 21.

197. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні : (теоретико-методологічний аспект) : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Луговий Володимир

- Іларіонович ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1995. – 429 с.
198. Талалова Л. Н. Интеграционные процессы в образовании : контекст противоречий : монография / Л. Н. Талалова. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – С. 56.
199. Чала Ю. В. Євроінтеграційні тенденції у сфері освіти / Ю. В. Чала // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3. – С. 92 – 94.
200. Овчарук О. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах / О. Овчарук // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 17 – 21.
201. Олійник В. Проблеми та шляхи розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України в сучасному полікультурному суспільстві / В. Олійник // Вища освіта України. – 2009. – № 4. – С. 24 – 34.
202. Дзвінчук Д. І. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління : монографія / Д. І. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
203. Канаев Н. М. Глобализация и высшее образование. Взгляд из ЮНЕСКО / Н. М. Канаев // Философия образования. – 2005. – № 1(12). – С. 26 – 31.
204. Гончаренко М. Л. Інвестиції у вищій освіті: особливості, тенденції та проблеми / М. Л. Гончаренко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 1(1). – С. 345 – 349.
205. Лунячек В. Е. Стратегія розвитку освіти України в контексті загальноцивілізаційних тенденцій / В. Е. Лунячек // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 2. – С. 171 – 180.
206. Железняк І. А. Сучасні тенденції виховання та освіти : досвід країн світу: науково-допоміжний бібліографічний показник / уклад. : І. А. Железняк, В. В. Косенко, Н. А. Чайка. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 308 с.
207. Колокольникова З. У. Тенденции развития мирового образовательного процесса на современном этапе / З. У. Колокольникова, О. Б. Лобанова // Инновации в образовании. – 2013. – № 7. – С. 26 – 33.
208. Корсак К. Приватний сектор світової вищої освіти у вирі суперечливих тенденцій / К. Корсак // Вища освіта України. – 2003. – №1. – С. 111 – 117.
209. Інтернаціонал Освіти на Ріо + 20 : сталий розвиток через інвестиції в освіту

[Електронний ресурс] / Профспілка працівників освіти і науки України. – Режим доступу : <http://pon.org.ua/novyny/1480-internacional-osviti-na-rio20-stalij-rozvitok.html>

210. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс] / Президент України // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – С. 8 – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

211. Комарова О. А. Освіта у вимірі інформаційного суспільства / О. А. Комарова // Економічний часопис - XXI. – 2011. – № 7-8. – С. 50 – 53.

212. Андрущенко В. Освіта нового століття: пріоритети розвитку / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2011. – № 1. – С. 5 – 7.

213. Strauss V. Global education market reaches \$4.4 trillion – and is growing [Electronic resource] / V. Strauss // The Washington Post. – 2013. – February 9. – Mode of access: <http://www.washingtonpost.com/blogs/answer-sheet/wp/2013/02/09/global-education-market-reaches-4-4-trillion-and-is-growing/>

214. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов : пути к развитию человека / пер. с англ. ; ПРООН. – М. : «Весь Мир», 2010. – С.202 – 203.

215. Featherstone M. Glocalization : Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity / M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson. – L. : Global Modernities, 1995. – 78 p.

216. Лисевич О.М. Інклюзивне навчання – рівний доступ до якісної освіти [Електронний ресурс] / О. М. Лисевич // Splanet.ru. – Режим доступу : <http://splanet.ru/paper/r1-116967.lst-8.php>

217. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/

218. Шелюк Л. Світовий досвід демократизації освітньої політики / Л. Шелюк // Вища освіта України. – 2014. – № 4. – С. 71 – 76.

219. Труфіна Ж. С. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні, стан та шляхи удосконалення [Електронний ресурс] / Ж. С. Труфіна, А. О. Труфен. // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_1_59.pdf

220. Forming effective public sector institutions / World Bank Report. – 2006. – 107 p.
221. Курець В. С. Децентралізація фінансового управління загальноосвітніми школами України – нагальна проблема часу / В. С. Курець // Якість економічного розвитку : глобальні та локальні аспекти : матер. II міжнар. наук.- практ. конф., 27 – 28 серпня 2009 р. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – С.62 – 64.
222. Сілакова Н. Аналіз процесів інвестування в систему вищої професійної освіти України / Н. Сілакова // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право, 2013. – № 1(електр). – С. 99 – 105.
223. Полохало В. Освітня криза зумовлена відсутністю стратегії державного розвитку / В. Полохало // Віче. – 2008. – № 15. – С. 52-55.
224. Ніколаєнко С. Стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні : матеріали парламентських слухань / С. Ніколаєнко, Б. Чижевський // Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. – К.: Парламентське видавництво, 2003. – 172 с.
225. Чешков О. А. Витоки кризи в українській освіті та її зміст / О. А. Чешков // 36. наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К. : Фоліант, 2005. – С. 244 – 255.
226. «Кам'яний вік» вітчизняної освіти / сост. П. Семиволос // Дзеркало тижня. – 2004. – № 34. – С. 1, 12.
227. Цегольник П. А. Кризові явища та процеси в національній освітній системі : причини, прояви, пошук шляхів вирішення / П. А. Цегольник // Вісник Національного транспортного університету. – 2008. – № 17. – Ч.1. – С. 57 – 61.
228. Ярошенко А. О. Криза освіти як глобальна проблема сучасності / А. О. Ярошенко // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка . – 2007 . – № 1. – С. 41 – 45.
229. Освіта : глобальна криза, шляхи подання [Електронний ресурс] / Osvita.ua. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12455/>

230. Зуєв В. Криза освіти : український контекст / В. Зуєв, В. Зуєва // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 7 – 13.
231. Яровенко Т. С. Моніторинг інноваційної діяльності як умова подолання кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка і менеджмент – 2013 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 24 – 25 квітня 2014 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – Т. 6. – С. 154 – 155.
232. Запихляк В. З. Теоретичні основи економічного розвитку країн (інвестиційний аспект) в умовах цивілізаційної кризи / В. З. Запихляк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка . – 2013. – Вип. 21. – С. 20 – 23.
233. Колот І. П. Управління інвестиційним розвитком регіону : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.10.01 / Колот Ігор Петрович ; Харківська держ. академія міського господарства. – Х., 2000. – 17 с.
234. Яровенко Т. С. Співвідношення понять «інвестиційний» та «інноваційний» розвиток сфери освіти / Т. С. Яровенко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2015. – № 2 (72). – С. 205 – 211.
235. Череп А. В. Теоретичні аспекти формування інноваційно-інвестиційної діяльності / А. В. Череп, С. В. Маркова // Інноваційна економіка. – 2011. – № 5. – С. 154 – 158.
236. Гаман М. В. До проблем термінології в законодавстві про інновації / М. В. Гаман // Науковий часопис Хмельницького інституту регіонального управління та права з питань правознавства, управління та економіки. – 2003. – № 3 – 4. – С. 323 – 326.
237. Гусєв В. О. Парадигма сталого інноваційного розвитку України / В. О. Гусєв, О. О. Мужилко // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 115 – 118.
238. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність : монографія / В. В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с.
239. Янісів Ю. Поняття та завдання «інноваційного розвитку освіти» / Ю. Янісів // Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка.

Психологія : зб. наук. пр. Вип. 23 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова ; [редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С.140 – 144.

240. Концепція інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу [Електронний ресурс] / Інститут педагогіки НАПН України. – Режим доступу : http://undip.org.ua/photo/konceptiya_innovatsiynogo_rozvytku_ZNZ.pdf

241. Удосконалення механізму інноваційного розвитку суб'єктів національної економіки України : монографія / Єлісєєва О. К. та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Єлісєєвої О. К. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 248 с.

242. Яровенко Т. С. Теоретичні засади інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2015. – № 1. – С. 155 – 165.

243. Семенова В. Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток як основа конкурентоспроможності промислових підприємств / В. Г. Семенова, М. В. Обертайло // Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. Г. Янкового. – Одеса : Атлант, 2013. – С. 211 – 235.

244. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.

245. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – М. : Харвест, 1998. – 409 с.

246. Мала гірнича енциклопедія : в 3-х т. : Т.1. / за ред. В. С. Білецького. – Донецьк: Донбас, 2004. – 640 с.

247. Економічна енциклопедія : у 3-х т. : Т. 1. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.

248. Яровенко Т. С. Управління процесом інтенсифікації розвитку промислового підприємства у сучасних умовах / Т. С. Яровенко, М. В. Тулякова, Ю. А. Козюпа // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21. – Вип. 7 (2). – С. 105 – 110.

249. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // Наука та наукознавство. – 2001. – № 2. – С. 27 – 29.
250. Паращенко Л. І. Розвиток загальної середньої освіти як проблема теорії і практики управління освітою / Л. І. Паращенко // Освітологічний дискурс. – 2011. – № 2. – С. 34 – 46.
251. Санто Б. Сила инновационного саморазвития / Б. Санто // Инновации. – 2004. – № 2. – С. 5 – 15.
252. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком освіти України : монографія / С. М. Ніколаєнко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.
253. Уваркіна О. Особливості сучасного розвитку української національної освіти / О. Уваркіна // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – С. 20 – 24.
254. Федоренко В. Г. Освіта в Україні : перспективи розвитку / В. Г. Федоренко, О. Г. Чувардинський, С. В. Палиця // Економіка & держава. – 2010. – № 5. – С. 4 – 5.
255. Мухаметзянова Г. В. Образование в условиях социальной рыночной экономики / Г. В. Мухаметзянова, В. Н. Смирнов, О. Р. Ключева ; Рос. акад. образования, Ин-т сред. проф. образования. – Казань : ИСПО РАО, 2000. – 54 с.
256. Дем'яненко В. В. Стратегічні напрямки розвитку освіти / В. В. Дем'яненко, Н. М. Тіменко // Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – С. 276 – 298.
257. Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «українського прориву» / В. Андрущенко // Вища освіта України . – 2008. – № 2. – С. 10 – 17.
258. Яровенко Т. С. Чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – № 1(18). – С. 236 – 242.
259. Сафонова В. Є. Розробка дієвого механізму процесу інвестування вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / В. Є. Сафонова // Теорії мікро-макроекономіки : зб. наук. пр. Академії

муніципального управління. – К. : АМУ, 2010. – Вип. 34. – С. 88 – 104.

260. Єрохін С. Ефективність використання видатків державного бюджету на вищу освіту і можливість збільшення фонду державного пільгового кредитування [Електронний ресурс] / С. Єрохін // Економічний часопис ХХІ. – 2004. – № 2. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2004/2/20040211.html>

261. Ярошенко Л. В. Статистичне забезпечення управління системою вищої освіти України в ринкових умовах : Автореф. дис. канд. екон. наук : 08.03.01 / Л. В. Ярошенко / Київ. нац. екон. ун-т. – К., 1998. – 15 с.

262. Мазур Ю. В. Статистичне забезпечення управління регіональною системою вищої освіти : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.10 / Ю. В. Мазур; ДАСОА. – К., 2009. – 24 с.

263. Концепція розвитку державної статистики підприємств України : Наказ Державного комітету статистики України від 28.12.2007 р. № 478. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 14 с.

264. Концепція статистики послуг : Наказ Державного комітету статистики України від 19.01.2001 р. № 54. – К. : Державний комітет статистики України, 2001. – 16 с.

265. Яровенко Т. С. Статистичне забезпечення освітнього інвестування в Україні / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2015. – № 2 (27). – С. 21 – 26.

266. Яровенко Т. С. Обліково-інформаційне забезпечення інвестиційної діяльності у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації та енергосбереження : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 6 – 7 квітня 2016 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – С. 58 – 62.

267. Метаописи державних статистичних спостережень на 2017 рік : статистичні спостереження [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

268. Statistical Requirements Compendium – 2009 edition : Eurostat [Electronic resource] / European Commission. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-RA-09-009>

269. International Standard Classification of Education (ISCED 1997) [Electronic resource] / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – Montreal : UNESCO Institute for Statistics, 1997. – Mode of access : http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm
270. Класифікація видів економічної діяльності КВЕД 2010 (ДК 009 : 2010) : Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 44 с.
271. Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки : Наказ Державного комітету статистики України від 29.09.2014 р. № 271 [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України // Державний комітет статистики України. – 2014. – 29 с. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/271/271_2014.htm
272. Дерев'янко Б. Правовий статус суб'єктів господарського права, які не є навчальними закладами та надають послуги у сфері освіти / Б. Дерев'янко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 4. – С. 138 – 145.
273. Методологічні положення з державних статистичних спостережень щодо обсягів реалізованих послуг : Наказ Державної служби статистики України від 11.02.2014 р. № 32. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 13 с.
274. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо капітальних інвестицій : Наказ Державної служби статистики України від 31.10.2013 р. № 335. – К. : Державна служба статистики України, 2013 – 17 с.
275. Класифікація зовнішньоекономічних послуг : Наказ Державної служби статистики України від 27.02.2013 р. № 69. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 38 с.
276. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо інвестицій зовнішньоекономічної діяльності : Наказ Державної служби статистики України від 03.10.2014 р. № 284. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 17 с.

277. Про державну статистику : Закон України від 17.09.1992 р. № 2614 – XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 43. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>
278. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо основних засобів наказ державної служби статистики України : Наказ Державної служби статистики України від 07.07.2014 р. № 208. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 10 с.
279. Методика розрахунку індексу капітальних інвестицій : Наказ Державного комітету статистики України від 25.12.2009 р. № 494. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 7 с.
280. Cronbach Lee J. Coefficient alpha and the internal structure of tests / Lee J. Cronbach. – Psychometrika. –1951. – Vol. 16. – P. 297 – 334.
281. Янковой А. Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA : монографія / А. Г. Янковой. – Одеса : Оптимум, 2002. – Вып. 2. – 325 с.
282. Остапчук Д. О. Синергетичний підхід до дослідження інвестиційної безпеки України / Д. О. Остапчук // Право і Безпека. – 2012. – № 5. – С. 217 – 222.
283. Яровенко Т. С. Інвестиційний розвиток сфери освіти України : результати моніторингу / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 1/1. – С. 14 – 18.
284. Арнольд В. И. Теория катастроф : монографія / В. И. Арнольд. – М. : Наука, 1990. – 128 с.
285. Методика розрахунку ВВП виробничим методом і за доходами : Наказ Державного комітету статистики України від 08.11.2004 р. № 610. – К. : Державний комітет статистики України, 2004. – 32с.
286. Методологічні положення щодо річного розрахунку ВВП за категоріями кінцевого використання : Наказ Державного комітету статистики України від 01.12.2006 р. № 581. – К. : Державний комітет статистики України, 2006. – 36с.
287. Ковалев В. В. Финансовый анализ: управление капиталом, выбор инвестиций, анализ отчетности / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика,

2000. – 378 с.

288. Ковтун Н. В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності : теорія, методологія, практика : монографія / Н. В. Ковтун. – К. : ІМЕКС, 2005. – 440 с.

289. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономическом моделировании. Пер. с польск. / В. Плюта. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 175 с.

290. Матішак Ю. І. Використання методу таксономії для оцінки фінансово-економічної складової розвитку підприємств / Ю. І. Матішак // Економічний простір. – 2016. – № 109. – С. 178 – 192.

291. Григорук П. М. Методи побудови інтегрального показника / П. М. Григорук, І. С. Ткаченко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 34 – 38.

292. Бурмака М. М. Управління розвитком підприємства (на прикладі підприємств будівельної галузі) : монографія / М. М. Бурмака, Т. М. Бурмака. – Харків : ХНАДУ, 2011. – 204 с.

293. Македон В. В. Оценка экономической эффективности и контроль процессов организационных изменений на предприятии, вызванных «эффектом разрыва» / В. В. Македон, И. М. Чернявская // Академічний огляд. – 2011. – № 2. – С. 112 – 120.

294. Єлісеєва О. К. Моделювання сталого розвитку соціально-економічних систем : монографія / О. К. Єлісеєва. – Д. : Наука і освіта, 2010. – 116 с.

295. Капітальні інвестиції в Україні у 2010 – 2015 роках : статистичний збірник / за ред. І. С. Петренко. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 116 с.

296. Діяльність суб'єктів господарювання у 2015 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2016. – 455 с.

297. Яровенко Т. С. Структурні зміни інвестицій в основний капітал сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 10/1. – С. 6 – 9.

298. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України

- від 06.09.2012 р. № 5205-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5205-17/print1485792491874721>
299. Яровенко Т. С. Складові інвестиційної системи сфери освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький : Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2016. – Вип. 29/1. – С. 38 – 46.
300. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/print1360959175815235>
301. Education and training : Eurostat [Electronic resource] / European Commission. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
302. Зеленская Т. В. Институциональные аспекты формирования инвестиционных механизмов на современном этапе : монография / Т. В. Зеленская. – Красноярск : Сиб. аэрокосм. акад., 2001. – 200 с.
303. Іляшенко А. Х. Ефективність реалізації інноваційної стратегії вищих навчальних закладів / А. Х. Іляшенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2012. – № 1. – С. 123 – 128.
304. Бескид Й. М. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й. М. Бескид // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 103 – 106.
305. Сивелькин В. А. Статистическая оценка инвестиционного климата на региональном уровне / В. А. Сивелькин, В. Е. Кузнецова // Вопросы статистики. – 2003. – № 11. – С. 64 – 68.
306. Кузьмін О. Є. Інвестиційна та інноваційна діяльність : монографія / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. В. Тувакова, А. Я. Кузнецова. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.
307. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій : Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та

організацій від 23.02.98 р. № 22. // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1998. – № 7. – С. 18 – 28.

308. Єпіфанов А. О. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник та ін. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с.

309. Пузиков В. Инвестиционный потенциал образования / В. Пузиков // Высшее образование в России. – 2001. – № 2. – С. 10 – 17.

310. Ганзюк Т. Д. Стан інвестиційної безпеки в економіці України [Електронний ресурс] / Т. Д. Ганзюк, З. Я. Шацька // Інвестиційно-інноваційна складова фінансово-економічної безпеки на національному, регіональному та мікрорівні в контексті сталого розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – К. : КНУТД. – Режим доступу : <http://knutd.edu.ua/our-publication/533/683/page-6/>

311. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-A&tag=MetodichniRekomendatsii>

312. Гонта О. І. Основні ризики економічної безпеки функціонування освітніх закладів в умовах транскордонного співробітництва держави [Електронний ресурс] / О. І. Гонта, Т. Л. Шестаковська // Економіка країни : сучасний стан та перспективи розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. економічного спрямування. – Режим доступу : <http://www.economy-confer.com.ua/art/9/43/320/0/>

313. Кондрат И. Н. Экономическая безопасность производства образовательных услуг и ее институциональное обеспечение / И. Н. Кондрат. – СПб. : Из-во Санкт-Петербургского университета, 2005. – 136 с.

314. Бреус С. В. Інвестування сфери вищої освіти в контексті забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів / С. В. Бреус // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 10(1). – С. 59 – 63. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_10%281%29__15

315. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. С. І. Пиріжкова. – К. : НППМБ, 2003. – С. 14 – 15.
316. Ващенко А. А. Модель развития частного образования в современных российских условиях / А. А.Ващенко, А. Л. Кузеванова // Бизнес. Образование. Право. – 2013. – № 1 (22). – С. 136 – 142.
317. Коноваленко Н. В. Концепція якості інвестицій в контексті корпоративної соціальної відповідальності / Н. В. Коноваленко // Економіка підприємства: теорія та практика : зб. матер. III міжнар. наук.-практ. конф., 21 жовтня 2010 р. / ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; редкол.: Г. О. Швиданенко (відп. за вип.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2010. – С. 146 –148.
318. Федулова Л. Актуальні проблеми управління розвитком вищої освіти: економічний аспект / Л. Федулова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №3. – С. 78 – 81.
319. Андрущенко В. П. Модернізація освіти: політика і практика / В. П. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – №3. – С.12 – 15.
320. Базилевич В. Д. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 326 с.
321. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : монографія / Т. М. Боголіб. – К. : Міленіум, 2006. – 506 с.
322. Буцька О. Ю. Особливості джерел фінансування вищих навчальних закладів за організаційно-правовою формою власності та управління / О. Ю. Буцька // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – №1. – 2010. – С. 177 – 183.
323. Долішній М. Диверсифікація освіти в контексті Болонського процесу як передумова поліпшення якості кадрового потенціалу / М. Долішній, В. Куценко // Україна : аспекти праці. – 2006. – № 5. – С. 8 – 14.
324. Касич А. О. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу [Електронний ресурс] / А. О. Касич, Р. М. Циган // Ефективна економіка. — 2013. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>.

325. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – 319 с.
326. Монаєнко А. О. Поняття та джерела фінансування освіти / А. О. Монаєнко // Наука в інформаційному просторі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2007. – Т. 2. – С. 93 – 94.
327. Барр Н. Финансирование высшего образования / Н. Барр // Университетское управление. – 2006. – № 3 (43). – С. 84 – 89.
328. Barr N. Financing Higher Education. Answers from the UK / N. Barr. – New York: Routledge, 2005. – P. 36.
329. Величко А. В. Питання бюджетного фінансування закладів освіти / А. В. Величко, І. В. Калько // Освіта Донбасу. – 2007. – № 5. – С. 75 – 84.
330. Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. Всемирный доклад по образованию / Институт статистики ЮНЕСКО. – Париж : ЮНЕСКО, 1998. – С. 158.
331. Яровенко Т. С. Фінансування та інвестиційне забезпечення розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Прикладна статистика : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : О. Г. Осауленко (голов. ред.) та ін.; Нац. Академія статистики, обліку та аудиту. – К. : ДП «Інформ. – аналіт. агенство», 2015. – Вип.16. – С. 131 – 138.
332. Витрати на освіту [Електронний ресурс] / Research & Branding Group. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/>
333. Національні рахунки освіти України у 2014 році : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К: Державна служба статистики України, 2016. – 89 с.
334. Бюджетний кодекс України : Кодекс від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50 – 51. – 1778 с. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
335. Стадний Є. Бюджет освіти та науки 2017 : що пропонує уряд [Електронний

ресурс] / Є. Стадний, І. Когут // Аналітичний центр CEDOS. – Режим доступу : <https://www.cedos.org.ua/uk/osvita/biudzheth-osvity-ta-nauky-2017-shcho-proponuie-uriad>

336. Курбатова М. В. Проблемы становления системы частного инвестирования в высшее профессиональное образование / М. В. Курбатова, Н. П. Дудченко // Университетское управление. – 2003. – № 3 (26). – С. 61 – 68.

337. Тараканов В. В. Фінансовий механізм системи вищої професійної освіти : від трансформації до модернізації : монографія / В. В. Тараканов. – Волгоград: Издво ВолДУ, 2009. – 294 с.

338. Ілляшенко Т. О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т. О. Ілляшенко, І. О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 223 – 228.

339. Ермашкевич Н. И. Механизм привлечения негосударственных инвестиций в сферу профессионального образования / Н. И. Ермашкевич, Н. Ю. Щеликова // Вестник Брянского государственного университета. – 2010. – № 3. – С. 188 – 193.

340. Яровенко Т. С. Ендавмент як перспективна форма освітнього інвестування в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний форум. – 2016. – № 2. – С. 371 – 376.

341. Яровенко Т. С. Освітній кредит як форма інвестицій у освіту / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2016. – № 2 (31). – С. 19 – 23.

342. Європейський інвестиційний банк готовий фінансувати переоснащення українських університетів [Електронний ресурс] / 5 канал. – Режим доступу : <http://www.5.ua/suspilstvo/yevropeiskyi-investytiinyi-bank-hotovyi-finansuvaty-pereosnashchennia-ukrainskykh-universytetiv-47247.html>

343. Артемова В. Проблеми розвитку науки і використання наукових знань / В. Артемова, В. Гулеватий // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 92 – 95.

344. Саричев В. І. Людський розвиток в системі державного регулювання: методологія та практика : дис. докт. екон. наук: 08.00.03 / Саричев Володимир Іванович. – К., 2016. – 482 с.

345. Зерна педагогічної інновації : хрестоматія / Уклад.: Л. В. Буркова, Н. Ф. Федорова. – К. : Правда, 2001. – 120 с.

346. Ангеловски К. Учителя и инновации / К. Ангеловски. – М. : Просвещение, 1991. – 159 с.
347. Буркова Л. В. Класифікація педагогічних інновацій — перший етап науково-педагогічної експертизи / Л. В. Буркова // Директор школи. – 2000. – № 35. – С. 1 – 9.
348. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика : науч. изд. / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.
349. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія / Л. М. Ващенко. – К.: Тираж, 2005. – 380 с.
350. Даниленко Л. Основні проблеми освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці / Л. Даниленко // Педагогічні інновації : ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. – К. : Логос, 2000. – Вип. 3. – С. 6 –11.
351. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 12 – 28.
352. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки // Професійна педагогічна освіта : інноваційні технології та методики : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14 – 47.
353. Інноваційні пошуки в сучасній освіті / за ред. Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук; Г. М. Перевознікова. – К.: Логос, 2004. – 220 с.
354. Антошкіна Л. І. Вища освіта в контексті сприяння економічному зростанню на інноваційній основі / Л. І. Антошкіна // Економіка України : інноваційно-інвестиційна складова : [колективна монографія]; за заг. ред. В. Ф. Бесєдіна, А. С. Музиченка. – К. : НДЕІ, 2012. – С. 131 – 136.
355. Інновації як основа змін освітньої практики. Інформаційно-методичний збірник / упорядник Г. О. Сиротенко. – Полтава: ПОІППО, 2005. – 160 с.
356. Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 № 522 [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00>

357. Жукова В. О. Інноваційна модель розвитку вищого навчального закладу як чинник забезпечення високої якості підготовки фахівців / В. О. Жукова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 344 – 349.
358. Маркіна І. А. Формування інноваційної системи вищої освіти / І. А. Маркіна // Трансфер технологій та інновації: конкурентоспроможна економіка і сталий розвиток : VII форум (24 – 25 жовтня 2013 р.), відп. ред. В. С. Шовкалюк. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 352 с.
359. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія / Л. І. Даниленко. – К. : Логос, 1998. – 140 с.
360. Сиротинко Г. О. Інноваційний розвиток освіти : проблеми переходу від теорії до практики / Г. О. Сиротинко // Управління школою. – 2005. – № 1. – С.15 – 18.
361. Юсуфбекова Н. Р. Общие основы педагогической инноватики : опыт разработки теории инновационных процессов в образовании : монография / Н. Р. Юсуфбекова. – М. : ЦС ПО РСФСР, 1991. – 91 с.
362. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя : монография / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
363. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс] / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
364. Яровенко Т. С. Поняття «інновація» у системі освіти / Т. С. Яровенко // Сучасні тенденції розвитку методології в статистиці, обліку та аналізі економічних процесів : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 26 – 27 квітня 2013 р. – Дніпропетровськ : ДНУ. – С. 14 – 15.
365. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187

[Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2016. – № 7. – С. 23. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

366. Яровенко Т. С. Види інновацій в освіті та їх класифікація / Т. С. Яровенко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2012. – № 10/1. – Т. 20. – С. 214 – 219.

367. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова. – М. : Экономика, 1989. – С.32 – 34.

368. Вітренко Ю. Освіта як вид економічної діяльності в Україні / Ю. Вітренко // Економіка України. – 2011. – № 10. – С. 4 – 15.

369. Яровенко Т. С. Інноваційна складова моніторингу кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. пр. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Вип.1, Т. 3. – С. 247 – 252.

370. Яровенко Т. С. Інвестиційна політика у сфері освіти України та механізм її реалізації / Т. С. Яровенко // Економіка і організація управління : зб. наук. пр. / редкол. : Л. В. Шаульська (гол. ред.) [та ін.]. – Вінниця : ДонНУ, 2014. – Вип. 3 (19). – № 4 (20). – С. 303 – 310.

371. Яровенко Т. С. Основні аспекти управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Економіка сьогодні : проблеми та шляхи вирішення : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 листопада 2011 р. – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку. – Ч. 1. – С. 27 – 28.

372. Недоспасова О. Многосубъектное инвестирование в накопление человеческого капитала : взгляд с позиций компетентностного подхода / О. Недоспасова // Вестник Института экономики Российской академии наук. – 2014. – № 1. – С. 75 – 84.

373. Александров В. Освітня послуга : суть та моделі якості / В. Александров // Освіта і управління. – 2006. – № 1. – Т. 9. – С. 156 – 164.

374. Красняков Є. Державна освітня політика : сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. Красняков // Віче. – 2011. – № 20. – С. 21 – 23.

375. Каленюк І. С. Стратегічні аспекти розвитку освіти / І. С. Каленюк // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / Д. Г. Лук'яненко, О. Г. Білорус, В. К. Євдокименко, Б. В. Губський, Т.Т. Ковальчук ; під ред. Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2001. – С. 333 – 356.
376. Тридід О. М. Розробка інвестиційної стратегії підприємства як напрям забезпечення його інвестиційної привабливості / О. М. Тридід // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2011. – № 1. – С. 94 – 101.
377. Затонацька Т. Зарубіжний досвід фінансування розвитку освіти : перспективи застосування в Україні / Т. Затонацька // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2012. – № 8 (139). – С. 36 – 39.
378. Фомина А. С. Модели финансирования профессионального образования в развитых странах / А. С. Фомина // Научные исследования в образовании. – 2009. – № 3. – С. 58 – 61.
379. Ржепішевська В. В. Проблеми та перспективи функціонування вищих навчальних закладів у регіональній інноваційній системі [Електронний ресурс] / В. В. Ржепішевська // Ефективна економіка. – 2013. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_30
380. Яровенко Т. С. Визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі SWOT – аналізу / Т. С. Яровенко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди», 2015. – Вип. 27/1. – С. 26 – 32.
381. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования : теория, методология и практика / Е. П. Голубков. – М.: Издательство «Финпресс», 1998. – 416 с.
382. Гинис Л. А. Імпульсне моделювання. Применение технологии когнитивного анализа для выработки тарифной политики / Л. А. Гинис, А. Г. Чернов // Искусственный интеллект. – 2005. – № 3. – С. 360 – 369.
383. Кулинич А. А. Компьютерные системы моделирования когнитивных карт: подходы и методы / А. А. Кулинич // Проблемы управления. – 2010. – №3. – С. 2 – 16.

384. Писар Н. Б. Застосування методів прогнозування при формуванні стратегії розвитку підприємства / Н. Б. Писар // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Вип. 8(2). – С. 175 – 183.
385. Валовий внутрішній продукт сфери освіти України : національні рахунки : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
386. Яровенко Т. С. Особливості та ризики інвестиційних проектів у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 5. – С. 19 – 21.
387. Перша українська електронна бібліотека шкільних уроків відкрита! : Національний проект «Відкритий світ» [Електронний ресурс] / ДП «НП Відкритий світ». – Режим доступу : <http://www.educom.ua/uk-ua/news/pervaya-ukrainskaya-biblioteka-electronnyh-urokov-/>
388. Юхновський І. Джерела формування інвестиційного потенціалу економіки України / І. Юхновський // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4 (29). – С. 61 – 67.
389. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – 124 с.
390. Зайков В. П. Классификация инвестиционных проектов в профессиональном образовании [Электронный ресурс] / В. П. Зайков // Социально-экономические и технические системы : Интернет-журнал ИНЭКА. – 2006. – № 17(33). – Режим доступа : <http://kamp1.ru>
391. Каленюк І. С. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні / І. С. Каленюк, О. В. Куклін, В. А. Ямковий // Економіка України. – 2015. – № 2. – С. 70 – 83.
392. Багрова І. В. Інвестиційні проекти в Україні : проблеми та досвід : монографія / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко. – Д. : Національний гірничий університет, 2009. – 238 с.
393. Яровенко Т. С. Економічний механізм управління ризиками інвестиційних проектів / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Національного гірничого

університету. – 2012. – № 2. – С. 145 – 153.

394. Якість інвестиційного клімату і рівень інвестиційної активності в Україні : прес-реліз [Електронний ресурс] / Research & Branding Group. – Режим доступу : <http://www.rb.com.ua/upload/medialibrary/PRIndex2012Ukr.pdf>

395. Яровенко Т. С. Удосконалення механізму управління ризиками інвестиційного проекту / Т. С. Яровенко, Ю. О. Воробйова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Вип. 7 (2). – Т. 21. – С. 160 – 166.

396. Абрамова И. Г. Риск в профессии учителя / И. Г. Абрамова. – СПб. : Образование, 1994. – 56 с.

397. Жилияев И. Б. Система освіти України в умовах приєднання до Світової організації торгівлі / І. Б. Жилияев // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2010. – № 3. – С. 17 – 24.

398. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг у системі загальної середньої і професійно-технічної освіти та визначається періодичність здійснення заходів державного нагляду (контролю) : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 р. № 311 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2011. – № 24. – С. 17. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3112011%D0%BF>.

399. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг у системі вищої освіти та визначається періодичність здійснення заходів державного нагляду (контролю) : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2010 р. № 238 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 16. – С. 106. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2382010%D0%BF>.

400. Richard W. Selby. Software Engineering: Barry W. Boehm's Lifetime Contributions to Software Development, Management, and Research. – John Wiley & Sons, 2007-06-04. – 834 с.

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	
Кількість дошкільних навчальних закладів																											
1	Інтегральний коефіцієнт структурних відмінностей А.Салаї, %	0,00	0,49	1,10	1,17	19,32	1,46	2,66	2,56	1,84	1,45	2,09	2,22	2,01	1,41	1,35	2,76	1,74	1,52	1,33	0,88	1,47	1,56	0,97	0,71	29,03	
2	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинца	0,0000	0,0003	0,0005	0,0005	0,0010	0,0008	0,0015	0,0017	0,0011	0,0007	0,0012	0,0012	0,0011	0,0008	0,0005	0,0009	0,0007	0,0007	0,0005	0,0004	0,0007	0,0009	0,0005	0,0004	0,007	
3	Індекс відмінності двох структур або індекс В. М. Рябцева	0,000	0,005	0,008	0,008	0,020	0,012	0,026	0,026	0,018	0,011	0,019	0,020	0,020	0,013	0,009	0,024	0,013	0,012	0,010	0,007	0,013	0,015	0,008	0,007	0,137	
4	Індекс Херфиндаля-Хиршмана	4,56	4,56	4,58	4,60	4,56	4,58	4,52	4,47	4,44	4,42	4,39	4,34	4,33	4,29	4,27	4,24	4,22	4,18	4,17	4,16	4,13	4,11	4,10	4,09	4,27	
5	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень за n періодів												0,0005														
Чисельність здобувачів освіти у дошкільних навчальних закладах																											
6	Інтегральний коефіцієнт структурних відмінностей А.Салаї, %	0,00	0,78	0,79	0,66	19,43	1,75	1,94	2,04	5,18	5,37	1,75	2,02	1,45	1,35	1,00	1,40	1,20	0,99	0,88	1,02	0,65	1,72	0,75	1,28	30,72	
7	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинца	0,0000	0,0004	0,0005	0,0004	0,0018	0,0009	0,0012	0,0012	0,0020	0,0022	0,0010	0,0008	0,0007	0,0007	0,0006	0,0007	0,0006	0,0005	0,0005	0,0005	0,0003	0,0006	0,0004	0,0007	0,010	
8	Індекс відмінності двох структур або індекс В. М. Рябцева	0,000	0,008	0,008	0,006	0,037	0,014	0,019	0,019	0,058	0,061	0,014	0,012	0,010	0,010	0,009	0,010	0,010	0,008	0,007	0,010	0,005	0,013	0,007	0,010	0,183	
9	Індекс Херфиндаля-Хиршмана	5,13	5,17	5,19	5,18	5,02	5,01	4,97	4,97	4,99	4,98	4,97	4,93	4,89	4,83	4,79	4,76	4,73	4,71	4,70	4,69	4,69	4,66	4,66	4,64	4,81	
10	Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень за n періодів												0,0006														
11	Індекс інтенсивності структурних змін												≈ 0														
12	Коефіцієнт відносної концентрації												67,02														

Джерело: розраховано автором за [50 – 74, 103,104]

Класифікація «освітніх інвестицій»

№ з/п	Класифікаційні ознаки	Види «освітніх інвестицій»
1	2	3
1.	Об'єкт вкладення	– реальні або капітальні – господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації; – фінансові – господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та (або) інших фінансових інструментів;
2.	Зміст	– формальні – юридично оформленні, які обліковуються; – неформальні – які не мають юридичного оформлення, не обліковуються;
3.	Рівні та напрями	– на рівні первинної освіти (дошкільна, початкова, середня, професійно-технічна та вища); – на рівні освіти дорослих (навчання й підвищення кваліфікації у межах системи освіти та на виробництві);
4.	Облік амортизаційних відрахувань	– валові – загальний обсяг інвестованих коштів у певному періоді; – чисті – сума валових інвестицій, зменшена на суму амортизаційних відрахувань у певному періоді;
5.	Характер участі в інвестуванні (організація інвестування)	– прямі – внесення цінностей до статутного фонду освітньої установи на основі інвестиційного договору, бюджетні та позабюджетні асигнування; – непрямі або портфельні – придбання цінних паперів, кредитування, освітні податки, тощо; – реінвестиції – господарські операції, що передбачають здійснення інвестицій за рахунок прибутку, отриманого від інвестиційних операцій;
6.	Напрями вкладення	– у просте відтворення, відновлення (капітальний ремонт, виконання вимог законодавчих актів, підвищення техніки безпеки, тощо); – капітальні вкладення – господарські операції, які передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації; – інноваційні – вкладання коштів в активи, що забезпечують інноваційний розвиток сфери освіти; – інтенсивні – вкладення, що пов'язані з підвищенням ефективності використання ресурсної бази (реконструкція, модернізація, технічне переоснащення);
7.	Період інвестування	– короткострокові – вкладення на період, не більше одного року (наприклад, курси, тренінги тощо); – середньострокові – вкладення на період 1 – 3 роки (спеціалізована підготовка з вивчення іноземних мов); – довгострокові – вкладення на період більше 3-х років (середня, вища освіта);
8.	Регіональна ознака	– національні (внутрішні) – участь у яких беруть лише вітчизняні інвестори; – іноземні – здійснюються іноземними інвесторами; – спільні – вкладення, які здійснюються резидентами та нерезидентами країни (наприклад, у межах спільних угод, грантів);

Продовження табл. Б.1

1	2	3
9.	Форми власності інвесторів	– приватні (акціонерні) – вкладання коштів, яке здійснюється фізичними особами, підприємствами, організаціями та установами недержавних форм власності за рахунок власних або позичкових коштів; – державні – вкладання коштів, яке здійснюється центральними і місцевими органами влади і управління за рахунок коштів бюджетів та позабюджетних фондів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичених коштів; – комунальні – здійснюються органами місцевого самоврядування та створеними ними організаціями за рахунок коштів місцевих бюджетів та позичкових коштів; – змішані – здійснюються інвесторами різних форм власності;
10.	Ступені ризику	– консервативні – з низьким рівнем ризику (короткотермінові курси та тренінги); – венчурні – з високим рівнем ризику (отримання вчених ступенів, звань);
11.	Сфера вкладення	– вкладення в законодавчо-нормативне, методичне, наукове, кадрове, фінансово-економічне, матеріально-технічне, соціально-психологічне, організаційне, інформаційне та інноваційне забезпечення навчального процесу;
12.	Умови інвестування	– інвестиції за договором фінансового лізингу – довгострокова оренда основних фондів з правом викупу; – поворотні або позичкові інвестиції – боргові відносини між освітніми установами (особами, які здобувають освіту) та фінансовими установами на принципах строковості, поверненості, забезпеченості, платності, цільового використання; – безповоротні інвестиції – передбачають надання установам освіти фінансових ресурсів на капітальні витрати у порядку прямого їх виділення та без наступного повернення; у такому порядку використовуються бюджетні асигнування, власні надходження бюджетних установ, власні і залучені кошти інвесторів;
13.	Об'єкт інвестування	– у вигляді інвестиційних проєктів; – у вигляді інвестиційних програм; – капітальні видатки.
14.	Масштаби, обсяг інвестованих коштів	– дрібномасштабні; – середньомасштабні; – великомасштабні;
15.	Рівень охоплення	– макроекономічні; – мезоекономічні; – мікроекономічні; – приватні;
16.	Об'єкт вкладення	– активні – вкладення в активну частину основних фондів; – пасивні – у пасивну;

Джерело: розроблено автором за [1, 107 – 125]

Класифікація типів «розвитку» соціально-економічних систем

№ з/п	Класифікаційний критерій	Типи розвитку
1	2	3
1.	Спрямованість	прогресивний, висхідний – зміни від нижчого до вищого рівня, вдосконалення системи, підвищення рівня її організації; регресивний, низхідний або дегресивний (деградація) – зміни від вищого до нижчого рівня, деградація системи, зниження рівня її організації;
2.	Наявність суб'єкта управління	керований – цілеспрямовані зміни, які плануються відповідними органами управління; некерований (адаптивний, ситуативний, спонтанний) або саморозвиток – неочікувані зміни, що з'являються як наслідок виникнення певної ситуації, швидкої адаптації до зміни умов господарювання без участі менеджерів;
3.	Ступінь управління	повністю керований – який відбувається під впливом осмислених дій менеджерів чи спеціально створених зв'язків, спрямований на досягнення встановленої мети; слабкерований – який відбувається у результаті управлінських дій та значно залежить від впливу інших факторів;
4.	Швидкість та характер змін	еволюційний (рівномірний) – поступове (тривале у часі) покращення параметрів функціонування без «різких» та кардинальних змін; «плавні» кількісні, структурні та якісні зміни; революційний (нерівномірний) – кардинального поліпшення, стрімке набуття нової якості; стрибкоподібний перехід від одного стану до іншого;
5.	Рівень ресурсного забезпечення (спрямованості змін)	екстенсивний (кількісний) – за рахунок розширення обсягу (масштабів) ресурсного забезпечення (кількісне відображення), що характеризує наявний стан об'єкту; спрямований на використання більшої кількості ресурсів; інтенсивний (трансформістський, якісний) – за рахунок більш ефективного використання наявного ресурсного забезпечення (якісне відображення), що характеризується виникненням нових елементів та форм; спрямований на використання нововведень;
6.	Стійкість (постійність, стабільність)	стійкий (усталений, стабільний) – забезпечення стабільності (рівноваги), стійких змін; підтримання певних темпів руху та дотримання встановленого вектору розвитку під впливом дестабілізуючих чинників; безперервні і поступові ресурсні зміни; нестійкий (неусталений, нестабільний) – нестійкий характер змін, часткове чи тимчасове порушення рівноваги; не дотримання певних темпів руху та вектору розвитку під впливом дестабілізуючих чинників;
7.	Порушення життєздатності	безкризовий – стабільне покращення усіх параметрів системи; розвиток в умовах кризи (антикризовий); післякризовий – поступове відновлення параметрів після подолання кризи;
8.	Характер змін	традиціоналістський – типові зміни в окремих елементах системи; інноваційний – впровадження інноваційних змін;
9.	Гармонійність	гармонізований (гармонійний, збалансований) – всі підсистеми розвиваються узгоджено (спрямованість та темпи змін пропорційні в обсягах та часі); негармонійний (незбалансований) – гіперболізація однією з складових, порушення пропорційності змін;
10.	Стратегічна спрямованість	наступальний – вплив на зовнішнє середовище з метою підвищення ефективності; інноваційні перетворення; захищаючий (абсорбуючий) – використання системою результатів досвіду інших лікуючих систем;
11.	Джерело (першопричина)	екзогенний – породжується зовнішніми відносно об'єкту причинами, впливом зовнішнього середовища; ендогенний – джерело якого всередині об'єкта;

Продовження табл. В.1

1	2	3
12.	Спосіб здійснення (просторові зміни)	внутрішній (в межах системи) – трансформація внутрішніх підсистем і процесів; зовнішній (трансформаційний, експансивний) – зовнішні інтеграційні та дезінтеграційні процеси, зміни взаємозв'язків із зовнішніми суб'єктами;
13.	Характер змін, їх періодичність	прямолінійний; лінійно-поступальний; драбинно-поступальний; ламаний; хвилеподібний; циклічний; спіралеподібний, тощо;
14.	Динаміка змін та тип тренду	рівномірний, нерівномірний; лінійний, нелінійний;
	Вектор та наявності плану	проективний, плановий, цілеусвідомлюваний, прогнозований, передбачуваний, векторний – сукупність заздалегідь визначених змін із чітко визначеним вектором розвитку у формі цілей та планом дій з їх досягнення; непроєктивний, ситуативний, квазіхаотичний, випадковий – зміни, що спираються на інтуїцію, без чітко визначених цілей та заздалегідь розробленого плану дій; без формалізації (конкретизації) вектора розвитку;
15.	Кількості виділених векторів	одно- або моновекторний, багатовекторний, фронтальний – декілька векторів, які є односпрямованими та (або) несуперечливими;
16.	Комплексності змін	однопроектний – спрямований на вирішення окремого завдання (у межах одного проекту), що суттєво не вплине на об'єкт в цілому; односферний – сукупність різно- або односпрямованих проектів розвитку, але у межах однієї сфери об'єкту; багатосферний – сукупність одночасних або послідовних змін у декількох сферах об'єкту; або простий – не призводить до зміни мети діяльності системи; розширений – призводить до зміни мети діяльності системи;
17.	Кількісної характеристики ключового критерію (результату)	абсолютний – сукупність змін у системі, що призводять до абсолютного зростання чи зменшення показників, які можна виміряти у вартісних, натуральних чи умовних одиницях; відносний – сукупність змін у системі, що призводять до абсолютного зростання чи зменшення показників, які можна виміряти відносно до інших економічних показників;
18.	Ступеня узгодженості складових	синхронізований, що характеризується наявністю швидкісних або частотних співвідношень у процесі погодженої взаємодії параметрів (факторів) системи і зовнішнього середовища; десинхронізований, що характеризується неузгодженістю ритму життєдіяльності системи і зовнішнього середовища;
19.	Час	ретроспективний, поточний, перспективний;
20.	Складності змін й масштабу поширення	елементний, частковий, локальний, індивідуальний – на рівні окремого неподільного об'єкта, коли його подальший поділ на частини є недоцільним; загальний, інтегральний, системний – є сукупністю індивідуального розвитку окремих складових складного об'єкта з урахуванням синергетичного ефекту;
21.	Радикальності змін	нерадикальний – призводить до поліпшеного стану системи; радикальний – призводить до якісно нового стану системи;
22.	Домінуючих перетворень	структурний, організаційний, функціональний;
23.	Механізму та рівня невизначеності	детермінований – достовірно передбачений розвиток в умовах достатньо стабільного зовнішнього середовища; стохастичний – передбачений з достатньою ймовірністю перехід системи у новий стан під впливом сукупності визначених рушійних факторів; біфуркаційний – непередбаченість переходу системи до нового стану під впливом сукупності різноманітних рушійних факторів;
24.	Сила адаптивних властивостей	адаптивний, конвергенційний – включає зовнішню і внутрішню адаптацію системи до зовнішніх умов; дивергенційний, слабоадаптивний – неможливість здійснювати адаптивні регулюючі заходи після виникнення зовнішніх і внутрішніх впливів та протиріч;
25.	Корпоративна стратегія	випереджаючий, превентивний – передують можливим майбутнім змінам у внутрішньому та зовнішньому середовищі системи; реактивний – є реакцією на наявні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі системи;
26.	Тривалість планування чи прогнозування	довготерміновий – термін становить більше трьох років; середньотерміновий – від одного до трьох років; короткотерміновий – до одного року; оперативний – до трьох місяців;
27.	Ефективність змін	високоєфективний – отриманий соціально-економічний ефект значно переважає витрати на його досягнення; середньоєфективний – отриманий соціально-економічний ефект переважає обсяг витрат на його досягнення; недостатньоєфективний – отриманий соціально-економічний ефект знаходиться на рівні обсягу витрат на його досягнення; неефективний – отриманий соціально-економічний ефект менше обсягу витрат на його досягнення.

Джерело: складено автором за [134 – 146]

Таблиця В.2

Узгодженість у законодавчо-нормативній базі стратегічних напрямів розвитку освітньої сфери в Україні

№ з/п	Стратегічні напрями розвитку освітньої сфери	Напрями, що потребують інвестиційного забезпечення реалізації	Напрями, що мають інноваційну спрямованість	Нормативно-правові акти, які містять зазначені напрями						
				Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України	Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року	Національна доктрина розвитку освіти	Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року	Закон України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні»	Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інноваційний напрям розвитку										
1.	Поєднання навчальної та науково-дослідної діяльності у межах ВНЗ; їх інтеграція з науково-дослідними установами; створення системи національних дослідницьких університетів, що відповідатимуть за рівень наукоємності освіти в країні, задля формування її інноваційної інфраструктури	+	+		+	+		+		
2.	Підвищення якості освіти на інноваційній основі та рівня її конкурентоспроможності: впровадження сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводження навчально-виховного процесу; розробка системи показників якості освіти; участь у міжнародних дослідженнях якості освіти (TIMSS, PISA, PIRLS тощо)	+	+			+		+		
3.	Запровадження освітніх інновацій у всіх підсистемах: формування відкритої інформаційно-аналітичної бази інновацій; технічний та методичний супровід їх використання у навчально-виховному процесі; організація регіональних центрів та експериментальних майданчиків для наукової й експериментальної експертизи інноваційних систем навчання та виховання (освітніх інновацій, модулів) для відбору найбільш ефективних	+	+	+			+	+		+

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4.	<i>Інформатизація освіти:</i> створення єдиного інформаційного середовища, інформаційної системи підтримки освітнього процесу та управління навчальними закладами шляхом вдосконалення інформаційно-ресурсного (зокрема, бібліотечного) й інформаційно-аналітичного забезпечення (зокрема, моніторингу освіти), впровадження новітніх технологій, розширення доступу до інформаційних ресурсів	+	+	+		+	+	+	+	
5.	<i>Створення сучасної матеріально-технічної бази освіти:</i> розвиток індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних, тощо); повне забезпечення закладів навчальними комп'ютерними комплексами й мультимедійним обладнанням; забезпечення будівництва та реконструкції, ремонту приміщень	+	+			+		+	+	+
6.	<i>Модернізація структури, змісту та організації освіти</i> на засадах компетентнісного підходу й розвивальної педагогіки; створення різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, урізноманітнення форм здобуття й моделей організації освіти, методів і засобів	+	+	+				+	+	+
7.	<i>Радикальна перебудова управління сферою освіти</i> шляхом її демократизації, децентралізації та створення регіональних систем управління, залучення громадськості до підготовки та реалізації основних заходів з реформування системи освіти; розвиток взаємодії органів управління освітою та органів громадського самоврядування; розширення автономії закладів		+					+	+	+
8.	<i>Правовий захист освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності</i> як інтелектуальної власності	+	+			+	+			
9.	<i>Оцінка інвестиційної привабливості інноваційних програм і проектів</i> на основі єдиних критеріїв		+		+					
10.	<i>Створення інституцій:</i> науково-дослідного фонду на базі ВНЗ, інноваційних асоціацій, банків, бірж; державного фонду підтримки спільних науково-дослідних програм		+	+	+					
11.	<i>Розробка державної системи страхування ризиків інноваційної діяльності</i>	+	+	+				+		
Інтеграційний напрям розвитку										
12.	<i>Інтеграція регіонального освітнього простору до загальноукраїнського та світового</i> шляхом укладення міжрегіональних, міжурядових та міжвідомчих угод про співробітництво в галузі освіти, застосування зарубіжного досвіду	+				+		+		
13.	<i>Посилення інтеграції «освіти – наука – виробництво»</i> у діяльності ВНЗ	+						+	+	+
14.	<i>Організація освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном</i> учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників	+						+		

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
15.	Розширення участі навчальних закладів, педагогів, науковців, учнів та студентів у міжнародних проектах і програмах;	+						+		
16.	Проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, конкурсів, фестивалів, форумів, олімпіад, міжнародних таборів для дітей та юнацтва, «он-лайн» шкіл; міжнародних волонтерських груп;	+						+		
17.	Задоволення освітньо-культурних потреб української діаспори	+	+					+		
18.	Розвиток міжрегіональної та міжнародної кооперації щодо інвестиційних проектів	+	+			+				
Організаційний напрям розвитку										
19.	Формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти з використанням кардинально нових підходів, конкурсних (конкурентних) механізмів інвестування	+	+		+					+
20.	Подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів	+								+
21.	Створення цілісної системи освіти: зменшення міжрегіональних відмінностей, просторової дезінтеграції шляхом оптимізації мережі навчальних закладів та їх підпорядкування й укрупнення, створення освітніх округів, науково-освітніх центрів; відновлення роботи закритих навчальних закладів та розширення їх мережі до повного задоволення потреб населення тощо	+				+		+	+	+
22.	Оновлення нормативно-правової бази системи освіти відповідно до світових вимог							+		+
23.	Розроблення ефективного механізму фінансово-економічного забезпечення освіти: фінансування та ресурсне забезпечення програм у сфері освіти, контроль за їх реалізацією; диверсифікація джерел і механізмів фінансування; запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів; багатоканальне фінансування освіти	+	+	+	+		+	+	+	
24.	Удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів системи освіти	+		+				+		+
25.	Розробка державних цільових програм								+	
26.	Запровадження механізму пільгового оподаткування суб'єктів освітньої сфери		+	+			+			
27.	Рациональне використання коштів на функціонування та розвиток освіти й ефективне використання прямих і опосередкованих способів інвестування				+		+			

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
28.	Стимулювання залучення коштів недержавних інвесторів	+	+	+	+	+	+	+		
29.	Створення системи моніторингу, модернізація та оновлення системи освітньої статистики: системи та якості освіти, стану та реалізації інвестиційних проєктів, інвестування навчальних закладів; оприлюднення результатів моніторингів	+	+			+	+	+		
30.	Створення системи підготовки фахівців з управління інвестиційними проєктами	+	+			+				
31.	Розширення сфери дії фінансових інструментів, удосконалення механізму банківського кредитування проєктів у сфері освіти		+			+				
32.	Утворення консультаційних інформаційних, сертифікаційних та інших центрів, пунктів, уповноважених органів з питань державно-приватного партнерства	+	+	+		+				
33.	Вдосконалення механізмів, процедур і технологій організації освітнього процесу: працевлаштування випускників; ЗНО; державного замовлення	+	+					+	+	
Соціальний напрям розвитку										
34.	Забезпечення рівного доступу населення до освіти та безперервності освіти	+	+	+		+		+		
35.	Підвищення соціального статусу науково-педагогічних працівників забезпечення соціально-економічних гарантій	+						+		
36.	Розвиток та функціонування української мови, задоволення мовно-освітніх потреб національних меншин, створення умов для вивчення іноземних мов	+						+		
37.	Формування безпечного освітнього середовища, екологізація освіти, розширення мережі європейських шкіл здоров'я	+	+					+		
38.	Удосконалення системи позашкільної освіти, створення короткострокових курсів	+				+		+		
39.	Вдосконалення нормування та оплати праці науково-педагогічних працівників	+	+					+	+	
40.	Удосконалення системи виплати та розмірів стипендій з урахуванням соціального статусу та особливих досягнень у навчанні учня (студента)	+	+					+		
41.	Перегляд підходів до визначення плати за харчування дітей у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах	+						+		
42.	Упорядкування функціонування санаторіїв-профілакторіїв установ системи освіти, організації культурно-розвиваючої діяльності учасників навчально-виховного процесу	+						+		
43.	Визначення механізму надання пільгових кредитів на будівництво та придбання житла педагогічним і науково-педагогічним працівникам	+						+		
44.	Забезпечення регулярного і безоплатного перевезення учнів та працівників	+				+				

Джерело: складено автором за [11, 156 – 158; 184 – 186]

Інвестиційний розвиток сфери освіти України

Чинники інвестиційного розвитку на різних рівнях сфери освіти України

№ з/п	Групи чинників	Мегарівень (світовий рівень)	Макрорівень (загальнодержавний рівень)	Мезорівень (регіональний рівень)	Мікрорівень (рівень навчального закладу)
1	2	3	4	5	6
1	Політичні чинники	Політична ситуація (стабільність, особливості), тенденції інвестиційної діяльності, тенденції у сфері освіти, глобалізація освіти й розширення кордонів	Політична ситуація в країні (її стабільність, воєнні дії, загроза націоналізації й експропріації), національна інвестиційна та освітня політика (системність та послідовність реформ), національні тенденції інвестування, тенденції у сфері освіти	Політична ситуація в регіоні (її стабільність, воєнні дії), регіональна інвестиційна та освітня політика, тенденції й особливості інвестиційної та освітньої діяльності на рівні регіонів	Освітня та інвестиційна політика окремого навчального закладу
2	Правові, законодавчо-нормативні чинники	Міжнародні угоди про торгівлю послугами, про співробітництво у сфері освіти й інвестування	Законодавчо-нормативна база інвестиційної діяльності (в т.ч. інвестиційного оподаткування та кредитування), функціонування сфери освіти (акредитація, ліцензування), охорони прав інтелектуальної власності, обмеження щодо іноземної власності, відповідність вітчизняного законодавства міжнародним нормам і правилам, методологічні й методичні підходи щодо визначення пріоритетності й вибору напрямів інвестування; систематизації й відбору інвестиційних проектів; оцінювання результативності та ефективності проектів; планування інвестицій	Законодавчо-нормативна база інвестиційної діяльності у межах регіону, функціонування сфери освіти регіону (проекти та програми)	Нормативно-правові засади функціонування навчального закладу та здійснення ним інвестиційної діяльності (устав, угоди), дотримання законодавчих норм
3	Ринкові чинники	Динаміка показників світового інвестиційного ринку та ринку освітніх послуг, конкуренція на цих ринках, глобалізація та інтернаціоналізація ринків (через дистанційну освіту)	Динаміка показників національного інвестиційного ринку та ринку освітніх послуг в Україні, конкуренція на цих ринках, експорт та імпорт послуг освіти, доступність загальної освіти, масовість професійної та вищої освіти	Динаміка показників регіонального інвестиційного ринку та ринку освітніх послуг регіону, конкуренція на цих ринках, стан ринку праці та його зв'язок із ринком освітніх послуг	Конкурентоспроможність освітніх установ (зміст освіти, асортимент освітніх послуг, відповідність світовим стандартам, визнання документів про освіту, тощо.

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6
4	Організаційно-управлінські, інституційні та інфраструктурні чинники	Вплив міжнародних інститутів у сфері освіти та інвестування (ЮНЕСКО, Всесвітній Банк, Рада Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку, тощо), інвестиційних банків, інвестиційних та освітніх фондів, проекти й програми щодо розширення академічних свобод, демократизація, гуманізація та гуманітаризація освіти	Управління національною системою освіти та організація управління інвестиційними потоками на національному рівні (монополізм, демократизація, централізація та децентралізація, ієрархічна структура, корумпованість і бюрократизм), національна мережа навчальних закладів, спадкоємність рівнів освіти (попередній рівень освіти формує особливості наступного), розширення впливу громадськості на прийняття управлінських рішень щодо освітнього інвестування, криміногенна ситуація, господарська інфраструктура національної системи освіти; створення спеціалізованих інститутів щодо освітнього інвестування (спеціального державного фонду інвестиційної підтримки, інвестиційних та інноваційних асоціацій, банків, бірж, пайових фондів), багатоваріантність інвестиційної політики в галузі освіти та використання кардинально нових підходів, конкурсних (конкурентних) механізмів інвестування	Регіональна мережа навчальних закладів та органів управління ними, управління освітою та інвестиційними процесами на рівні регіону (їх централізація та децентралізація, ієрархічна структура, корумпованість і бюрократизм), міжгалузева взаємодія «наука – освіта – виробництво», господарська інфраструктура регіональної системи освіти; створення інноваційної інфраструктури (зокрема, технопарків, бізнес-інкубаторів, фондів підтримки регіональних інвестиційних програм)	Управління навчальним закладом та інвестиційними процесами (автономія, самостійність, організаційна структура, корумпованість і бюрократизм), господарська та науково-технічна інфраструктура освітньої установи, виробничо-дослідницьке співробітництво (кооперація) освітніх установ, індивідуалізація освітніх маршрутів (начальних траєкторій), внутрішня освітня мобільність, активність пошуку нових напрямів діяльності, форм та джерел інвестування, гнучкість реагування на зміни «соціального замовлення», наявність інвестиційного фонду та ради інвесторів на базі навчального закладу, інтеграція освітніх установ з науково-дослідними
5	Інформаційні та інноваційні чинники	НТП, світові тенденції впровадження інновацій та інформаційних технологій в освіті, міжнародний обмін, взаємодія та співпраця між суб'єктами освітньої сфери щодо обміну інформацією, розширення доступу до світових інформаційних ресурсів, прискорення процесу «встарівання» знань	Збільшення ролі інформаційно-комунікаційної складової освіти, зростання наукоємності освіти, обмін, взаємодія та співпраця між суб'єктами національної освітньої сфери щодо обміну інформацією, впровадження інноваційних, зокрема, телекомунікаційних моделей освіти, системи моніторингу й статистики освітніх інвестицій та інновацій, оприлюднення результатів проведених моніторингів, консультативно-інформаційна підтримка освітнього інвестування, інформаційна система (база даних) інвестиційних проектів	Обмін, взаємодія та співпраця між суб'єктами регіональної освітньої сфери щодо обміну інформацією, системи моніторингу й статистики освітніх інвестицій та інновацій, консультативно-інформаційна підтримка освітнього інвестування, створення інформаційної системи (бази даних) інвестиційних проектів	Організація горизонтальних та вертикальних потоків інформації, мовні стратегії (розширення доступу до інформації), інноваційність змісту освіти, методичного забезпечення і рівня викладання, системи моніторингу й статистики освітніх інвестицій та інновацій,

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6
6	Фінансово-економічні чинники	Глобалізація і неолібералізація світової економіки, рівень фінансування освітньої сфери та його регіональна диференціація, «комерціалізація» освіти (скорочення бюджетних асигнувань, введення або підвищення плати за навчання)	Глобалізація і неолібералізація національної економіки, економічне становище в країні, кредитна, фінансова, бюджетна, податкова та інвестиційна політика держави, рівень національних заощаджень, стійкість фінансово-кредитної системи, розвиненість фінансових інститутів, цільова спрямованість бюджетних коштів, інвестиційний клімат (матеріальне стимулювання і мотивація інвестування), обсяг державного бюджету, визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджету, рівень інфляції, рівень доходів та витрат населення, «комерціалізації освіти», іноземні інвестиції, багатоканальність фінансування освіти через запровадження системи субсидій, грантів, кредитів, їх поєднання та диференціації в розрізі категорій отримувачів, фінансування державою освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами	Бюджетна, фінансова та інвестиційна політика регіональних органів влади, цільова спрямованість бюджетних коштів, обсяги місцевих бюджетів (зокрема, фінансування та інвестування освіти), визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків місцевих бюджетів; інвестиційний клімат регіону (матеріальне стимулювання і мотивація інвестування), іноземні інвестиції у сферу освіти на рівні регіону,	Амортизаційна політика навчальних закладів, диверсифікація джерел фінансування, напрями використання власних коштів, обсяги необхідних інвестицій (їх прибутковості, ліквідності, ризик і термін окупності, тривалість життєвого циклу), рівень витрат освітньої й іншої діяльності, обсяги бюджетів (зокрема, фінансування та інвестування), інвестиційні потреби та можливості
7	Соціальні та демографічні чинники	Престижність й суспільне визнання освіти, рівень освіченості населення, соціальний статус освіченої особи, рівень доходів осіб з певним рівнем освіти, чисельність осіб, що здобувають освіту, транскордонна освітня мобільність	Престижність й суспільне визнання освіти, рівень освіченості населення, соціальний статус освіченої особи, рівень доходів осіб з певним рівнем освіти, рівень споживання освітніх послуг, зайнятість населення, соціальна структура та соціальне розшарування, морально-психологічний й соціальний клімат у суспільстві, спосіб і стиль життя різних прошарків населення, стан культури та культурні запити населення, якість людських ресурсів, міграційні потоки; впровадження нових форм і рівнів освіти впродовж життя	Демографічні характеристики населення регіону (чисельність, структура, типовий склад сімей, рівень народжуваності), стан регіональної зайнятості населення, мережа спеціалізованих соціальних інститутів – партнерів освітніх закладів, охоплення населення навчанням	Забезпеченість навчального закладу абітурієнтами, його завантаженість, рівень знань (якість) абітурієнтів, чисельність осіб, які включені до пільгових категорій, можливість суміщення навчання та роботи, наявність об'єднань випускників, стан здоров'я осіб, що навчаються

Джерело: розроблено автором

Таблиця Г.2

Співвідношення «сильних» сторін та «можливостей» інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні

Можливості (Opportunities)	Забезпечують	Сильні сторони (Strengths)
Впровадження досягнень світової практики навчання та організації управління навчальними закладами.		Прийняття документів стратегічного характеру в освітній сфері України.
Поширення державно-приватного партнерства в освіті.		Державна підтримка освітньої сфери, її визнання як пріоритетної.
Залучення широкого кола суб'єктів господарювання до інвестування в освітню сферу (в т.ч. іноземних інвесторів).		Розширення можливостей залучення недержавних джерел фінансування освітніх установ.
Підвищення якості освіти, результативності, ефективності функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів до європейського й світового рівнів.		Багата історія, традиції, теоретико-методологічний та методичний досвід вітчизняної педагогіки, поєднання навчального процесу з науково-дослідною діяльністю. Значний науковий й інтелектуальний потенціал навчальних установ (учнів та педагогів).
Світове визнання документів про здобуття освіти. Вихід на нові освітні ринки, захоплення нових сегментів освітнього ринку.		Зміст освіти проходить модернізацію відповідно до світових вимог (інноваційність, гуманізація, екологізація, тощо).
Конкурентоспроможність національної освіти. Захищеність від конкурентного тиску з боку іноземних освітніх установ.		Наявність конкуренції між вітчизняними навчальними закладами.
Підвищення рівня ресурсного, організаційного, навчально-методичного, наукового, інформаційного, соціально-психологічного забезпечення освітніх установ. Збільшення обсягів надання освітніх послуг. Повне використання потужностей системи освіти.		Низький, у порівнянні із світовими показниками, рівень плати за навчання.
Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів.		Розгалужена мережа навчальних закладів.
Забезпечення європейського й світового вектору розвитку освіти		Наявність міжнародних зв'язків у сфері освіти.
Створення автономних, самоокупних й високоприбуткових освітніх установ.		Демократизація та децентралізація управління навчальними закладами.
Підвищення інвестиційної активності навчальних закладів та інвесторів.		Розширення інструментарію фінансування, інвестування.
Відповідність рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам.		Проголошення «інформатизації», як пріоритету розвитку освіти.
Суспільна відповідальність навчальних закладів щодо забезпечення належної якості освітніх послуг.		Проголошення курсу реформування сфери освіти шляхом забезпечення рівного доступу до освіти всіх категорій населення
Створення високопрофесійних колективів навчальних установ, залучення учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.		Наявність профспілкових об'єднань учасників навчально-виховного процесу та організація самоврядування на рівні освітніх установ (студентські ради, батьківські й піклувальні ради, збори трудового колективу, тощо).
Фізичний та духовний (культурний) розвиток і соціалізація дітей та молоді.		Проголошення фізичного та духовного (культурного) розвитку дітей та молоді стратегічним пріоритетом функціонування сфери освіти.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Г.3

Співвідношення «слабких» сторін та «можливостей» інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні

Слабкі сторони (Weaknesses)	Зменшують	Можливості (Opportunities)
Відсутність системності проведених освітніх реформ, негативне сприйняття їх освітнім співтовариством та суспільством.	←	Впровадження досягнень світової практики навчання та організації управління навчальними закладами.
Монополізм державних органів влади в управлінні сферою освіти. Неефективна державна політика у сфері управління освітою.	←	Поширення державно-приватного партнерства в освіті.
Незбалансоване державне фінансування освітніх установ. Наявність фактів неефективного й нецільового використання фінансових і матеріальних ресурсів.	←	Залучення широкого кола суб'єктів господарювання до інвестування в освітню сферу (в т.ч. іноземних інвесторів).
Низька якість освітніх послуг та її невідповідність міжнародним освітнім стандартам. Низька конкурентоспроможність, результативність та ефективність функціонування вітчизняних навчальних закладів.	←	Підвищення якості освіти, результативності, ефективності функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів до європейського й світового рівнів.
Низький рівень застосування новітніх (інноваційних) освітніх технологій, «бар'єри» їх запровадження. Повільне впровадження процесів гуманізації й екологізації освіти.	←	Світове визнання документів про здобуття освіти. Вихід на нові освітні ринки.
Слабка розвиненість національного ринку освітніх послуг. Відсутність суттєвого впливу імпорту освітніх послуг. Вразливість щодо конкурентного тиску.	←	Конкурентоспроможність національної освіти. Захищеність від конкурентного тиску з боку іноземних освітніх установ.
Низький рівень забезпечення навчальних закладів.	←	Можливість повного використання потужностей системи освіти. Підвищення рівня забезпечення освітніх установ.
Значні географічні диспропорції у мережі навчальних закладів, її незбалансованість. Значна регіоналізація ринку освітніх послуг.	←	Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів (в Україні та в інших країнах).
Недостатні відкритість національної освітньої системи та ступень її інтеграції в європейську і світову.	←	Забезпечення європейського й світового вектору розвитку освіти (включення до європейського й світового науково-освітнього простору; вихід на світовий освітній ринок, завдяки прийняттю Генеральної угоди про торгівлю послугами).
Неефективне управління навчальними закладами.	←	Створення автономних, самоокупних й високоприбуткових освітніх установ.
Відсутність мотиваційних стимулів до інвестування освіти. Залежність від зовнішніх джерел фінансування.	←	Підвищення інвестиційної активності навчальних закладів та інвесторів.
Недостатня інформатизація системи освіти.	←	Відповідність рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам.
Обмеженість доступу до освіти окремих категорій населення (у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована молодь, діти мігрантів).	←	Суспільна відповідальність навчальних закладів щодо забезпечення належної якості освітніх послуг.
Недостатній рівень соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу.	←	Створення високопрофесійних колективів навчальних установ, залучення учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.
Відсутність цілісної системи виховання, фізичного та духовного (культурного) розвитку і соціалізації дітей та молоді.	←	Загальнодержавна освітня політика спрямована на фізичний й духовний (культурний) розвиток (соціалізацію) дітей та молоді.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Г.4

Співвідношення «сильних» сторін та «загроз» інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні

Загрози (Threats)	Нівелюють	Сильні сторони (Strengths)
Подальше посилення світових та національних кризових явищ (у політиці, економіці й освіті). Нестабільність політико-економічних й законодавчих умов функціонування сфери освіти.		Прийняття документів стратегічного характеру в освітній сфері України.
Державна монополізація ринку освітніх послуг.		Державна підтримка освітньої сфери, її визнання як пріоритетної.
Обмеженість джерел фінансування навчальних закладів та механізмів залучення інвестицій. Відсутність державних програм підтримки інвестиційних процесів, згорання діючих проектів та програм.		Розширення можливостей залучення недержавних джерел фінансування освітніх установ.
Низька забезпеченість абітурієнтами та доступність освіти через негативний вплив складної демографічної ситуації.		Багата історія, традиції, теоретико-методологічний та методичний досвід вітчизняної педагогіки. Значний науковий й інтелектуальний потенціал навчальних установ (учнів та педагогів). Надбання у поєднанні навчального процесу з науково-дослідною діяльністю.
Інфляція стандартів освіти.		Зміст освіти проходить модернізацію відповідно до світових вимог.
Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів, поява нових конкурентів.		Наявність конкуренції між вітчизняними навчальними закладами.
Несприятливі тенденції національного та світового освітніх ринків. Спад попиту на освітні послуги (з певних напрямів підготовки, на певних територіях). Невідповідність пропозиції освітніх послуг попиту, ринку праці, потребам економіки та суспільства, запитам особистості.		Низький рівень плати за навчання у порівнянні із світовими показниками.
Еміграція осіб, що навчатимуться, та висококваліфікованих педагогічних кадрів.		Розгалужена мережа навчальних закладів.
Неможливість або неефективність застосування передового світового досвіду освітньої діяльності та управління навчальними закладами.		Наявність міжнародних зв'язків у сфері освіти.
Перешкоди для подальшої демократизації та децентралізації управління. Загрози, пов'язані з непередуманими заходами посилення автономії.		Демократизація та децентралізація управління навчальними закладами.
Несприятливий інвестиційний клімат у сфері освіти України, корупція.		Розширення інструментарію фінансування, підходів та методів інвестування освітніх установ.
Низький рівень ефективності використання інформаційних ресурсів, впровадження інтерактивних засобів навчання, програмних продуктів, тощо.		Проголошення «інформатизації», як пріоритету розвитку системи освіти.
Наявність неприбуткових навчальних закладів (соціального спрямування).		Проголошення курсу реформування сфери освіти шляхом забезпечення рівного доступу до освіти всіх категорій населення
Висока плинність кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини персоналу.		Наявність профспілкових об'єднань учасників навчально-виховного процесу та організація самоврядування на рівні освітніх установ.
Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам, відсутність забезпечення освітнього й культурного розвитку суспільства.		Проголошення фізичного та духовного (культурного) розвитку дітей та молоді стратегічним пріоритетом функціонування сфери освіти України.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Г.5

Співвідношення «слабких» сторін та «загроз» інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні

Загрози (Threats)	Посилюють	Слабкі сторони (Weaknesses)
Подальше посилення світових та національних кризових явищ (у політиці, економіці й освіті).		Відсутність системності проведених освітніх реформ, негативне сприйняття їх освітнім співтовариством та суспільством.
Державна монополізація ринку освітніх послуг.		Монополізм державних органів влади в управлінні сферою освіти й відсутність суттєвого впливу місцевої влади.
Обмеженість джерел фінансування та механізмів залучення інвестицій. Відсутність державних програм підтримки інвестиційних процесів.		Незбалансоване державне фінансування освітніх установ. Наявність фактів неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів, нецільового використання приміщень навчальних закладів.
Низькі забезпеченість абітурієнтами та доступність освіти через негативний вплив складної демографічної ситуації.		Низька якість освітніх послуг та її невідповідність міжнародним освітнім стандартам. Низька конкурентоспроможність, результативність та ефективність функціонування вітчизняних навчальних закладів.
Інфляція стандартів освіти.		Низький рівень застосування новітніх (інноваційних) освітніх технологій, «бар'єри» їх запровадження. Повільне впровадження процесів гуманізації й екологізації освіти.
Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів, поява нових конкурентів.		Слабка розвиненість національного ринку освітніх послуг.
Спад попиту на освітні послуги. Невідповідність пропозиції освітніх послуг попиту, ринку праці, потребам економіки та суспільства, запитам особистості.		Низький рівень забезпечення навчальних закладів. Недостатність й значна зношеність матеріально-технічної бази та інфраструктури навчальних закладів.
Еміграція осіб, що навчатимуться, та висококваліфікованих педагогічних кадрів.		Значні географічні диспропорції у мережі навчальних закладів, її незбалансованість. Значна регіоналізація ринку освітніх послуг.
Неможливість або неефективність застосування передового світового досвіду освітньої діяльності.		Недостатні відкритість національної освітньої системи та ступень її інтеграції в європейську і світову.
Перешкоди для подальшої демократизації та децентралізації управління освітою.		Неефективне управління навчальними закладами.
Несприятливий інвестиційний клімат у сфері освіти України, корупція.		Відсутність мотиваційних стимулів до інвестування освіти. Залежність від зовнішніх джерел фінансування.
Низький рівень ефективності використання інформаційних ресурсів.		Недостатня інформатизація системи освіти. Недосконалість систем національного моніторингу й статистики освіти.
Наявність неприбуткових навчальних закладів (соціального спрямування).		Обмеженість доступу до освіти окремих категорій населення (у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована молодь, діти мігрантів).
Висока плінність кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини персоналу.		Недостатній рівень соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу.
Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам, відсутність забезпечення освітнього й культурного розвитку суспільства (його деградація).		Відсутність цілісної системи виховання, фізичного та духовного (культурного) розвитку і соціалізації дітей та молоді.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Г.6

**SWOT-аналіз інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні
з вибором парних зовнішніх можливостей та загроз**

Можливості (Opportunities)	Бали	Ймовірність	Загрози (Threats)	Бали	Ймовірність
Впровадження досягнень світової практики навчання та організації управління навчальними закладами.	4	0,1	Подальше посилення світових та національних політико-економічних та освітніх кризових явищ.	10	0,9
Поширення державно-приватного партнерства в освіті.	9	0,3	Державна монополізація ринку освітніх послуг.	7	0,7
Залучення широкого кола суб'єктів господарювання до інвестування в освітню сферу (в т.ч. іноземних інвесторів).	9	0,2	Обмеженість джерел фінансування та механізмів залучення інвестицій. Згортання інвестиційних проектів та програм.	10	0,8
Підвищення якості освіти, результативності, ефективності функціонування й конкурентоспроможності освітніх закладів	10	0,4	Низькі забезпеченість абітурієнтами та доступність освіти через негативний вплив складної демографічної ситуації.	8	0,6
Світове визнання документів про здобуття освіти. Вихід на нові освітні ринки або захоплення нових сегментів освітнього ринку.	10	0,3	Інфляція стандартів освіти.	6	0,7
Конкурентоспроможність національної освіти. Захищеність від сильного конкурентного тиску з боку іноземних освітніх установ.	9	0,5	Зростання рівня конкуренції з боку іноземних навчальних закладів, поява нових конкурентів.	4	0,5
Можливість повного використання потужностей системи освіти. Підвищення рівня ресурсного, організаційного, навчально-методичного, наукового, інформаційного, соціально-психологічного забезпечення освітніх установ. Збільшення обсягів надання освітніх послуг.	8	0,4	Несприятливі тенденції національного та світового освітніх ринків. Спад попиту на освітні послуги (з певних напрямів підготовки, на певних територіях). Невідповідність пропозиції освітніх послуг попиту, ринку праці, потребам економіки та суспільства, запитам особистості.	7	0,6
Підвищення мобільності осіб, що навчатимуться, та викладачів (в Україні та в інших країнах).	3	0,2	Еміграція осіб, що навчатимуться, та висококваліфікованих педагогічних кадрів.	10	0,8
Включення до європейського й світового науково-освітнього простору; вихід на світовий освітній ринок, завдяки прийняттю Генеральної угоди про торгівлю послугами.	10	0,8	Неможливість або неефективність застосування передового світового досвіду освітньої діяльності та управління навчальними закладами.	3	0,2
Створення автономних, самоокупних й високоприбуткових освітніх установ.	10	0,7	Перешкоди демократизації та децентралізації управління, автономії.	6	0,3
Підвищення інвестиційної активності навчальних закладів та інвесторів.	10	0,2	Несприятливий інвестиційний клімат у сфері освіти України, корупція.	10	0,8
Відповідність рівня інформатизації та комп'ютеризації освітніх установ світовим стандартам.	7	0,4	Низький рівень впровадження та ефективності використання інформаційних ресурсів, тощо.	3	0,6
Суспільна відповідальність навчальних закладів щодо забезпечення належної якості освітніх послуг.	5	0,1	Наявність неприбуткових навчальних закладів (соціального спрямування).	10	0,9
Створення високопрофесійних колективів навчальних установ, залучення учнів з більшим інтелектуальним потенціалом.	9	0,2	Висока плінність кадрів серед найбільш кваліфікованої та працездатної частини персоналу.	10	0,8
Курс загальнодержавної політики фізичний та духовний (культурний) розвиток і соціалізацію дітей та молоді.	5	0,7	Невідповідність навчально-виховної системи сучасним вимогам.	3	0,3

Джерело: розроблено автором

Додаток Д

Моніторинг інвестиційного розвитку сфери освіти України

Таблиця Д.1

Показники інвестиційного розвитку сфери освіти України протягом 2002 – 2015 рр.

№ з/п	Показник \ Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1.	ВВП сфери освіти, млн. грн	10819	13781	16252	20882	26243	32905	43520	49239	53462	59377	71771	77986	76068	83285
2.	Приріст ВВП освіти, %	21,51	27,38	17,93	28,49	25,67	25,39	32,26	13,14	8,58	11,06	20,87	8,66	-2,46	9,49
3.	Темп росту ВВП освіти	1,22	1,27	1,18	1,28	1,26	1,25	1,32	1,13	1,09	1,11	1,21	1,09	0,98	1,09
4.	Обсяг наданих освітніх послуг, млн. грн	1156,2	1289,9	1573,5	1940,4	1896,2	2350,5	2923,4	3136,5	3535	3592,5	3443,7	3294,5	2971,2	3058,8
5.	Приріст обсягу наданих освітніх послуг, %	28,91	11,56	21,99	23,32	-2,28	23,96	24,37	7,29	12,71	1,63	-4,14	-4,33	-9,81	2,95
6.	Темп росту обсягу наданих освітніх послуг	1,29	1,12	1,22	1,23	0,98	1,24	1,24	1,07	1,13	1,02	0,96	0,96	0,90	1,03
7.	Капітальні інвестиції у сферу освіти, млн. грн	581	652	953,1	870,2	1163,4	1651,4	2322	1484,3	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9	1540,1
8.	Іноземні інвестиції у сферу освіти, млн. дол. США	3,4	3,3	3,4	18,6	34,1	36,7	18,1	13,4	25,9	7,6	6,7	9,1	12	10,7
9.	Курс дол. США, грн/дол.	5,3267	5,3327	5,3195	5,1219	5,05	5,05	5,4462	7,7943	7,9348	7,9544	7,9911	7,993	11,89	21,856
10.	Іноземні інвестиції у сферу освіти, млн. грн	18,11	17,60	18,09	95,27	172,21	185,34	98,58	104,44	205,51	60,45	53,54	72,74	142,68	233,86
11.	Загальний обсяг освітніх інвестицій, млн. грн	599,11	669,60	971,19	965,47	1335,61	1836,74	2420,58	1588,74	2023,91	2151,15	1517,04	1103,24	963,58	1773,96
12.	Приріст загального обсягу освітніх інвестицій, %	47,20	11,77	45,04	-0,59	38,34	37,52	31,79	-34,37	27,39	6,29	-29,48	-27,28	-12,66	84,10
13.	Темп росту загального обсягу освітніх інвестицій	1,47	1,12	1,45	0,99	1,38	1,38	1,32	0,66	1,27	1,06	0,71	0,73	0,87	1,84
14.	Індекс пропорційності росту ВВП та освітніх інвестицій	0,83	1,14	0,81	1,29	0,91	0,91	1,00	1,72	0,85	1,04	1,71	1,49	1,12	0,59
15.	Індекс пропорційності росту обсягу послуг та інвестицій	0,88	1,00	0,84	1,24	0,71	0,90	0,94	1,63	0,88	0,96	1,36	1,32	1,03	0,56
16.	Індекс пропорційності росту ВВП та обсягу послуг	0,94	1,14	0,97	1,04	1,29	1,01	1,06	1,05	0,96	1,09	1,26	1,14	1,08	1,06
17.	Рівень ін. безпеки сфери освіти України, %	6	5	6	5	5	6	6	3	4	4	2	1	1	2
18.	Мультиплікатор освітніх інвестицій	10,0	42,0	8,2	-809,7	14,5	13,3	18,2	-6,9	9,7	46,5	-19,5	-15,0	13,7	8,9
19.	Індекс цін освітніх послуг	107,2	106,6	108,1	113,1	117	115,5	122,1	122,3	113,1	108,9	105,1	103,4	103,2	117,9

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 75]

Таблиця Д.2

Коефіцієнти еластичності обсягу освітніх послуг в Україні за 2005 – 2015 рр.

№ з/п	Чинники \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Середнє значення
1.	Загальна кількість закладів	83,2	52,7	101,0	83,0	39,6	34,6	39,5	41,8	33,5	5,0	0,8	46,79
2.	Введення в дію нових основних засобів	8,8	3,4	25,5	69,7	9,8	11,0	2,7	2,6	2,7	2,4	2,6	12,84
3.	Загальний обсяг освітніх інвестицій	35,4	0,6	0,6	0,7	1,4	1,1	1,0	1,7	5,6	78,2	1,1	11,58
4.	Видатки зведеного бюджету України на освіту	11,9	5,2	7,0	7,2	5,8	5,4	5,0	4,3	3,8	1,9	1,9	5,39
5.	Чисельність осіб, які здобувають формальну освіту	0,4	2,2	1,9	1,0	1,0	18,1	6,2	2,2	1,1	1,0	0,4	3,22
6.	Фінансовий результат до оподаткування	2,0	0,5	0,8	1,7	1,4	2,3	3,8	7,4	5,7	1,5	0,1	2,48
7.	Обсяги введення в експлуатацію нових навчальних місць	1,5	1,8	5,5	4,6	1,1	1,5	2,5	4,5	2,3	0,6	0,4	2,38
8.	Капітальні інвестиції у сферу освіти	2,3	0,9	0,7	0,7	1,5	1,2	1,0	1,8	9,1	4,1	1,4	2,25
9.	Ступінь зносу основних засобів	4,5	2,3	2,9	2,6	2,1	2,0	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	1,67
10.	Рівень рентабельності операційної діяльності закладів, %	1,0	2,3	1,3	1,0	1,1	1,0	1,8	2,3	2,3	0,9	0,3	1,38
11.	Основні засоби	3,6	0,9	0,8	1,0	1,2	1,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,99
12.	Іноземні інвестиції у сферу освіти (у дол. США)	0,2	0,1	0,2	0,4	0,6	0,5	1,0	1,1	0,8	0,6	0,6	0,56
13.	Обсяги введення в експлуатацію додаткових площ ВНЗ	0,6	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,5	0,52
14.	Іноземні інвестиції у сферу освіти (у грн)	0,2	0,1	0,2	0,4	0,5	0,5	0,7	0,8	0,6	0,4	0,4	0,43

Джерело: розраховано автором на основі [64 – 75]

Таблиця Д.3

Коефіцієнти еластичності валового внутрішнього продукту сфери світи України за 2005 – 2015 рр.

№ з/п	Чинники \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Середнє значення
1.	Загальна кількість освітніх закладів	99,3	133,1	172,8	126,2	60,1	48,1	57,7	70,7	62,1	10,5	1,8	76,58
2.	Загальний обсяг освітніх інвестицій	42,2	1,5	1,1	1,1	2,1	1,5	1,5	2,9	10,3	165,7	2,3	21,10
3.	Введення в дію нових основних засобів	10,5	8,5	43,6	105,9	14,8	15,4	4,0	4,4	5,0	5,1	5,5	20,24
4.	Видатки зведеного бюджету України на освіту	14,2	13,2	11,9	11,0	8,8	7,5	7,2	7,3	7,0	4,0	4,0	8,74
5.	Чисельність осіб, які здобувають формальну освіту	0,5	5,6	3,2	1,5	1,5	25,2	9,0	3,7	2,0	2,1	0,7	5,00
6.	Фінансовий результат до оподаткування	2,4	1,3	1,4	2,5	2,2	3,2	5,6	12,5	10,5	3,3	0,2	4,11
7.	Капітальні інвестиції у сферу освіти	2,7	2,4	1,3	1,1	2,3	1,7	1,5	3,0	16,8	8,7	2,9	4,04
8.	Обсяги введення в експлуатацію нових навчальних місць	1,8	4,5	9,5	7,0	1,6	2,1	3,6	7,5	4,3	1,3	0,8	4,00
9.	Ступінь зносу основних засобів	5,3	5,7	4,9	4,0	3,2	2,8	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	2,69
10.	Рівень рентабельності операційної діяльності закладів	1,2	5,7	2,2	1,5	1,6	1,3	2,7	3,9	4,3	1,9	0,5	2,44
11.	Основні засоби	4,3	2,3	1,4	1,5	1,8	1,9	0,6	0,8	0,7	0,8	0,7	1,53
12.	Іноземні інвестиції у сферу освіти (у дол. США)	0,2	0,3	0,4	0,7	0,8	0,7	1,5	1,9	1,4	1,2	1,3	0,95
13.	Обсяги введення в експлуатацію додаткових площ ВНЗ	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1	0,87
14.	Іноземні інвестиції у сферу освіти (у грн)	0,2	0,3	0,4	0,7	0,7	0,6	1,1	1,3	1,1	0,8	0,8	0,72

Джерело: розраховано автором на основі [64 – 75]

Таблиця Д.4

**Стандартизовані значення вхідних показників таксономічного аналізу інвестиційного розвитку сфери освіти
України протягом 2002 – 2015 рр.**

Показники	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀
$\bar{x}_j$	36,5	88348	16588	45388,4	25830	100	240	197642	42072,5	13173	105,6	0,5	0,8	0,1	74	64,3	37215,6	11496	540	1144
δ	546	955,91	55,90	24758,8	829,69	4,02	10,25	9747,6	25873,4	516,7	69,51	0,24	0,25	0,07	3,05	48,38	26381,5	904,02	728	4385
V	0,15	0,11	0,03	0,55	0,32	0,40	0,43	0,49	0,61	0,39	0,66	0,52	0,31	0,90	0,41	0,75	0,71	0,79	0,13	0,38
Характеристика часового ряду	мінливий	середня мін.	незмінний	різномірний	сильно мін.	різномірний	різномірний	різномірний	різномірний	різномірний	різномірний	різномірний	сильно мін.	різномірний	різномірний	різномірний	різномірний	різномірний	мінливий	різномірний
2002	0,52	1,35	-0,51	-1,40	-1,72	-0,37	-0,27	-1,52	-1,34	-1,42	-1,26	1,64	1,83	0,03	0,85	0,22	0,32	-0,29	0,36	0,81
2003	0,43	1,20	-0,39	-1,28	-1,56	0,27	0,15	-1,44	-1,27	-1,29	-1,27	1,24	1,19	-0,19	0,52	0,39	0,36	0,10	0,41	0,83
2004	0,38	1,05	-0,18	-1,18	-1,22	0,72	-0,45	-1,29	-1,20	-0,70	-1,26	1,34	1,10	-0,35	1,31	0,50	0,46	0,17	0,59	0,63
2005	0,40	0,87	0,17	-0,99	-0,77	0,30	0,76	-1,01	-0,97	-0,87	-0,15	0,65	-0,04	2,02	0,62	0,71	0,55	0,25	0,78	0,83
2006	0,35	0,69	0,57	-0,77	-0,83	0,40	-0,29	-0,78	-0,79	-0,30	0,96	0,47	-0,05	1,96	1,01	-0,12	0,62	0,50	1,04	0,79
2007	0,35	0,48	0,62	-0,50	-0,28	0,50	-0,02	-0,47	-0,50	0,65	1,15	0,40	-0,20	1,47	0,29	-0,23	0,74	1,13	0,47	0,99
2008	0,33	0,23	0,78	-0,08	0,41	1,17	1,23	0,18	-0,10	1,94	-0,10	0,43	0,25	-0,18	-0,40	-0,08	0,94	1,47	0,52	1,02
2009	0,26	-0,07	0,71	0,16	0,67	-0,82	1,51	0,43	0,03	0,32	-0,02	-0,51	-0,09	-0,54	-0,46	-0,29	1,15	1,26	1,15	0,93
2010	0,22	-0,32	0,53	0,33	1,15	-0,57	-0,53	0,93	0,35	0,97	1,44	-0,20	0,86	-0,10	-0,83	-0,17	1,34	1,28	1,17	-1,06
2011	0,24	-0,45	0,34	0,56	1,22	1,91	-0,20	0,77	0,66	1,50	-0,65	-0,40	0,30	-0,84	0,00	0,23	-1,30	-1,21	-1,42	-0,72
2012	0,25	-0,58	0,97	1,07	1,04	0,22	0,32	1,08	1,13	0,28	-0,75	-0,97	-1,03	-0,90	0,26	1,00	-1,29	-1,09	-1,43	-1,13
2013	0,23	-0,71	0,57	1,32	0,86	-0,13	1,40	1,15	1,26	-0,55	-0,47	-1,25	-1,53	-0,85	0,32	1,13	-1,29	-1,20	-1,25	-1,26
2014	-0,45	-1,83	-1,27	1,24	0,47	-1,42	-1,36	0,91	1,13	-0,96	0,53	-1,49	-1,68	-0,79	-0,63	-0,04	-1,29	-1,15	-1,24	-1,31
2015	-3,52	-1,91	-2,90	1,53	0,57	-2,16	-2,24	1,07	1,62	0,43	1,85	-1,35	-0,92	-0,75	-2,86	-3,25	-1,29	-1,21	-1,15	-1,36
max	0,52	1,35	0,97	1,53	1,22	1,91	1,51	1,15	1,62	1,94	1,85	1,64	1,83	2,02	1,31	1,13	1,34	1,47	-1,43	1,02
min	-3,52	-1,91	-2,90	-1,40	-1,72	-2,16	-2,24	-1,52	-1,34	-1,42	-1,27	-1,49	-1,68	-0,90	-2,86	-3,25	-1,30	-1,21	1,17	-1,36

Джерело: розраховано автором на основі [61 – 75]

Таблиця Д.5

Результати аналізу рівня інвестиційного розвитку сфери освіти України методом розриву протягом 2002 – 2015 рр.

Аспекти інвестиційного розвитку	Результативність освітнього інвестування				Введення в експлуатацію об'єктів освітнього призначення						Основні фонди				Обсяги освітніх інвестицій			Інфраструктура				Інтегральний показник
Вагові коефіцієнти	0,33				0,27						0,20				0,13			0,07				1
Показники	y ₁	y ₂	y ₃	-	y ₄	y ₅	y ₆	y ₇	y ₈	-	y ₉	y ₁₀	y ₁₁	-	y ₁₂	y ₁₃	-	y ₁₄	y ₁₅	y ₁₆	-	-
Вагові коефіцієнти	0,5	0,3	0,2	1	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	1	0,5	0,3	0,2	1	0,7	0,3	0,13	0,5	0,3	0,2	1	-
2001	-89,3	-75,0	-89,3	-84,6	-84,6	0,0	0,0	-87,8	0,0	-39,9	-43,2	17,4	-36,2	-21,8	-82,5	-100,0	-88,3	0,0	0,0	-5,4	-0,9	-55,0
2002	-87,0	-67,8	-87,0	-80,6	-87,2	-45,9	-100,0	-95,0	-81,9	-79,4	-64,3	29,8	-36,9	-28,4	-75,0	-92,3	-80,7	-0,9	-1,2	-4,8	-1,7	-64,6
2003	-83,5	-64,1	-83,5	-77,0	-89,7	-27,7	-100,0	-97,3	-77,5	-75,4	-50,2	30,7	-35,7	-20,8	-71,9	-92,5	-78,8	-2,3	-2,5	-4,4	-2,7	-60,6
2004	-80,5	-56,2	-80,5	-72,4	-97,7	-13,5	-100,0	-100,0	-82,6	-75,0	-47,5	33,7	-32,0	-17,8	-59,0	-92,3	-70,1	-3,7	-3,2	-3,8	-3,5	-57,3
2005	-74,9	-46,0	-74,9	-65,3	-84,6	-28,4	-100,0	-97,7	-71,9	-73,6	-44,4	36,9	-28,8	-14,7	-62,5	-59,3	-61,4	-5,4	-2,9	-2,6	-4,1	-52,8
2006	-68,5	-47,2	-68,5	-61,4	-84,6	-25,7	-100,0	-95,0	-82,1	-73,2	-35,4	41,3	-26,2	-8,3	-49,9	-26,4	-42,1	-7,1	-3,5	-1,3	-4,9	-47,6
2007	-60,5	-34,6	-60,5	-51,9	-92,3	-20,9	-100,0	-100,0	-78,5	-74,9	-12,6	31,7	-21,9	0,6	-28,9	-20,7	-26,2	-9,0	-3,6	-1,1	-5,9	-41,0
2008	-47,7	-18,6	-47,7	-38,0	-41,0	-16,2	-100,0	0,0	-86,9	-43,8	0,0	32,6	-14,6	8,4	0,0	-57,8	-19,3	-11,4	-3,9	-0,6	-7,1	-25,7
2009	-40,9	-12,7	-40,9	-31,5	-84,6	-58,8	-100,0	-100,0	-64,5	-81,5	-7,9	43,1	-6,9	9,3	-36,1	-55,3	-42,5	-14,2	-4,8	-0,9	-8,8	-36,6
2010	-35,8	-1,6	-35,8	-24,4	-84,6	-52,0	-100,0	-95,0	-84,3	-80,4	-6,9	43,3	0,0	11,0	-21,7	-12,1	-18,5	-16,5	-5,3	-1,4	-10,2	-30,5
2011	-28,7	0,0	-28,7	-19,1	-20,5	-1,4	-100,0	-100,0	-80,3	-45,9	-97,6	0,2	-95,8	-64,7	-10,0	-74,1	-31,4	-17,7	-5,1	-2,1	-10,9	-36,5
2012	-13,8	-4,1	-13,8	-10,6	-38,5	-42,6	-100,0	-77,4	-80,0	-59,8	-93,5	0,0	-95,7	-62,7	-37,0	-77,1	-50,4	-19,0	-4,9	0,0	-11,1	-39,5
2013	-6,4	-8,3	-6,4	-7,0	0,0	-62,2	-100,0	-81,4	-69,2	-52,0	-97,5	3,0	-95,5	-63,7	-55,6	-68,9	-60,0	-20,2	-5,2	-1,3	-12,1	-37,8
2014	-8,7	-17,3	-8,7	-11,5	-56,4	-82,4	-100,0	-100,0	-91,0	-80,2	-95,7	3,2	-95,7	-62,7	-64,6	-39,0	-56,1	-30,6	-14,5	-7,3	-21,4	-46,7
2015	0,0	-14,9	0,0	-5,0	-66,7	-91,2	-100,0	-100,0	-99,1	-86,5	-97,8	4,6	-95,7	-63,3	-33,7	0,0	-22,4	-31,3	-56,6	-12,6	-36,6	-42,8

Джерело: розраховано автором на основі [60 – 75]

Інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України

Рис. Е.1. Середня питома вага інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України за період 2007 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [295]

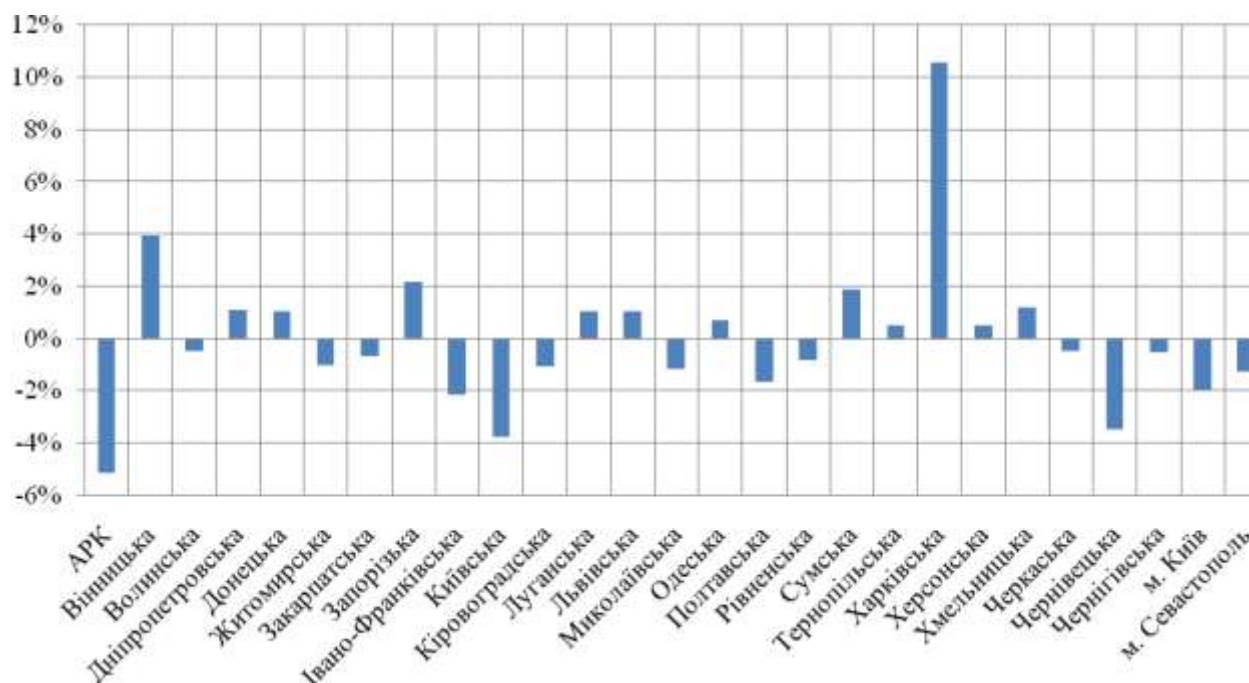

Рис. Е.2. Середній абсолютний приріст питомої ваги інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України за період 2007 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [295]

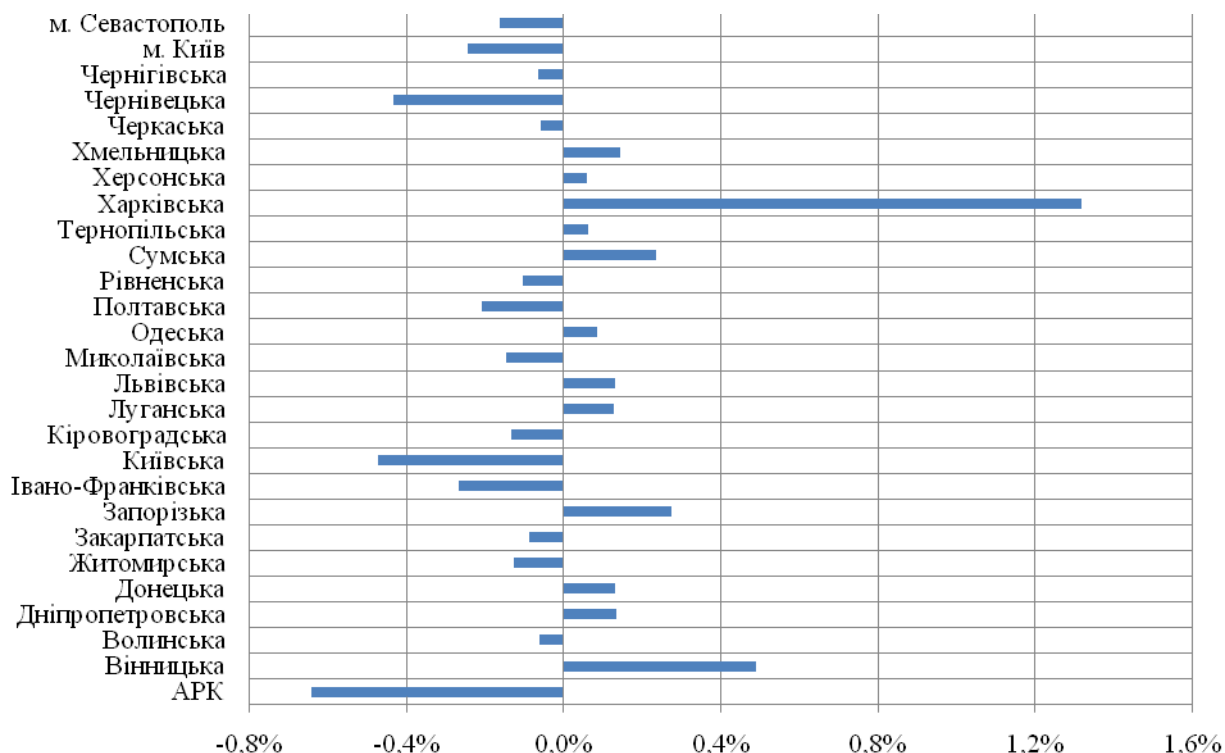

Рис. Е.3. Середній абсолютний приріст питомої ваги інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України протягом 2007 – 2015 рр. (зі змінною базою порівняння)

Джерело: складено автором за даними [295]

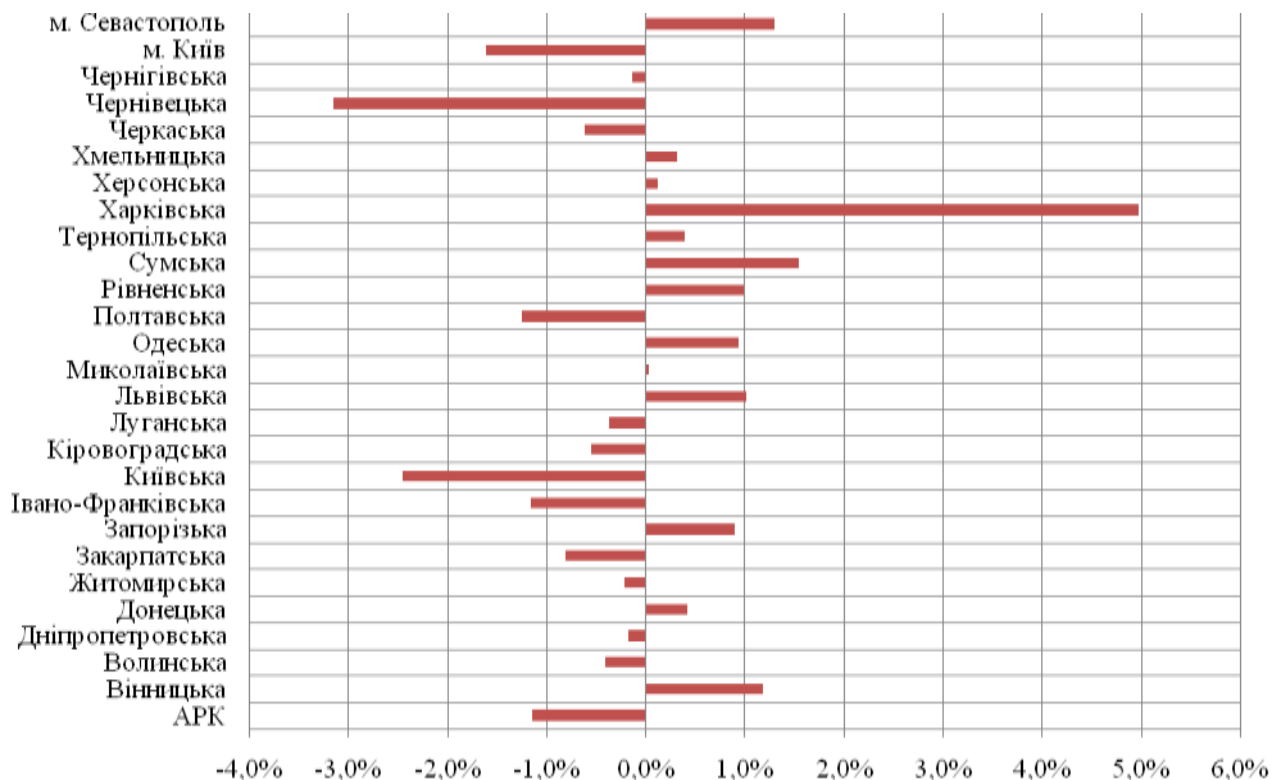

Рис. Е.4. Середній абсолютний приріст питомої ваги інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України протягом 2007 – 2015 рр. (зі постійною базою порівняння – 2007р.)

Джерело: складено автором за даними [295]

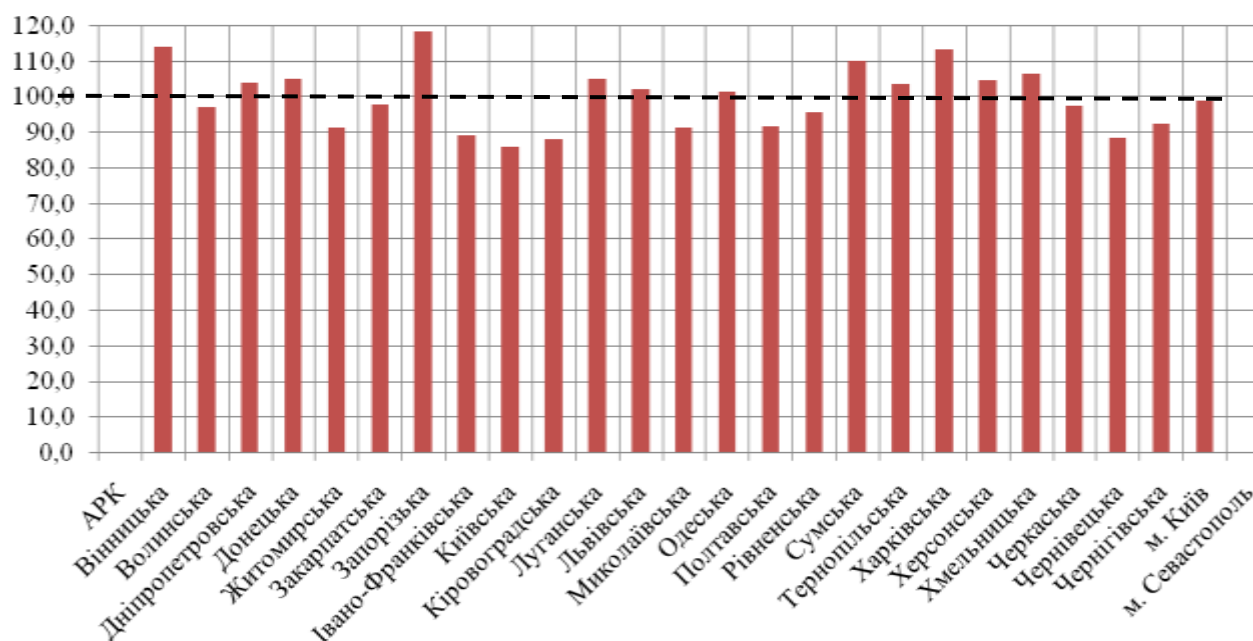

Рис. Е.5. Середній темп приросту питомої ваги інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України за період 2007 – 2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [295]

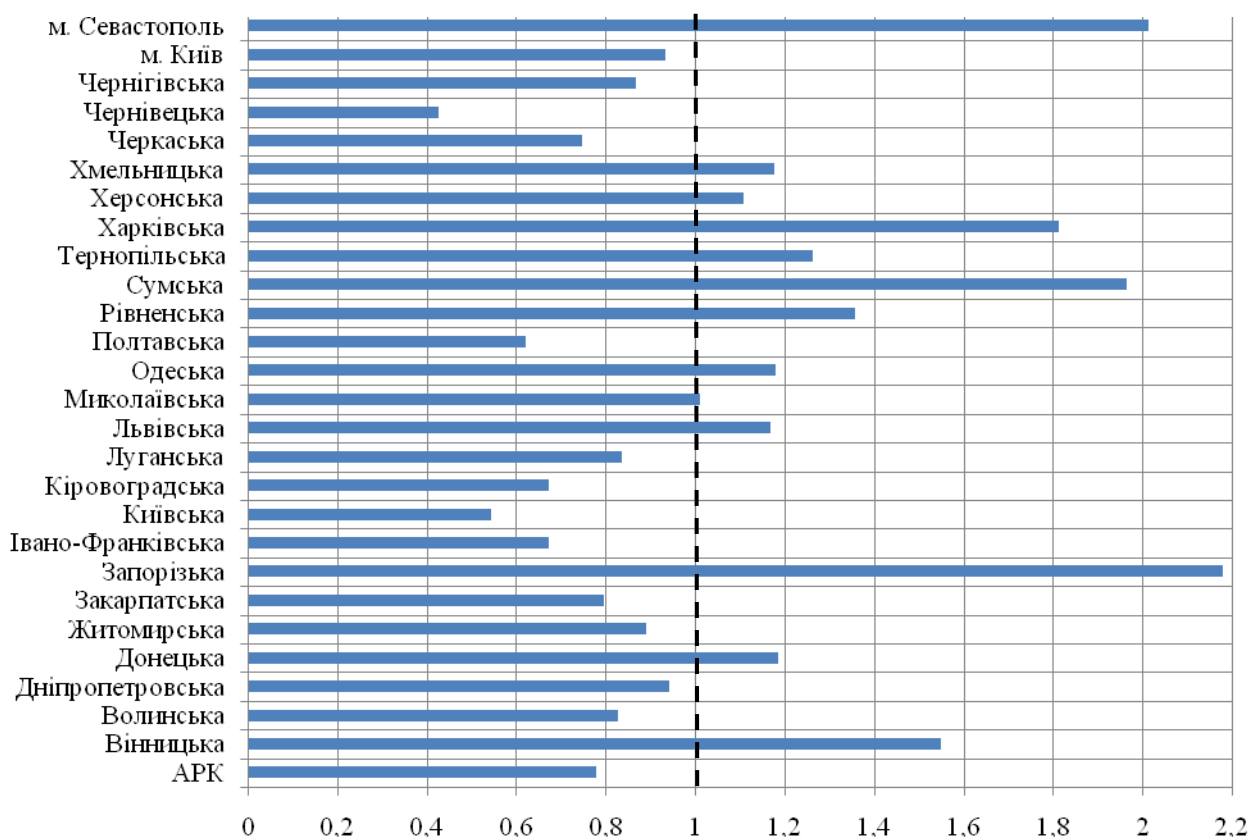

Рис. Е.6. Середній темп приросту питомої ваги інвестицій в основний капітал регіональних освітніх систем України протягом 2007 – 2015 рр.

(зі постійною базою порівняння – 2007р.)

Джерело: складено автором за даними [295]

Джерела фінансування сфери освіти

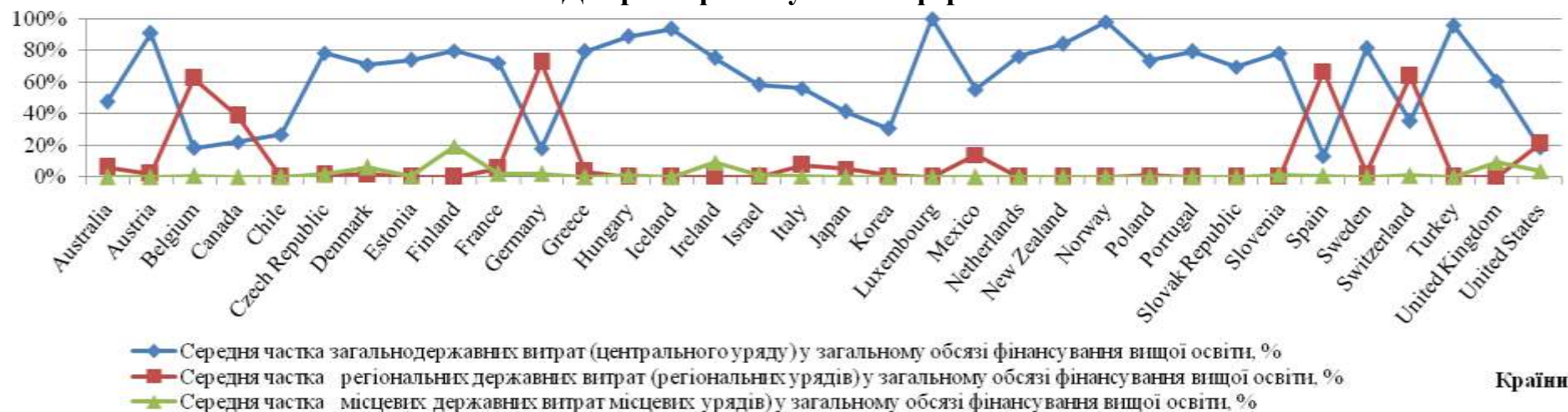

Рис. Ж.1. Середні значення часток видів державних витрат у загальному обсязі фінансування вищої освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

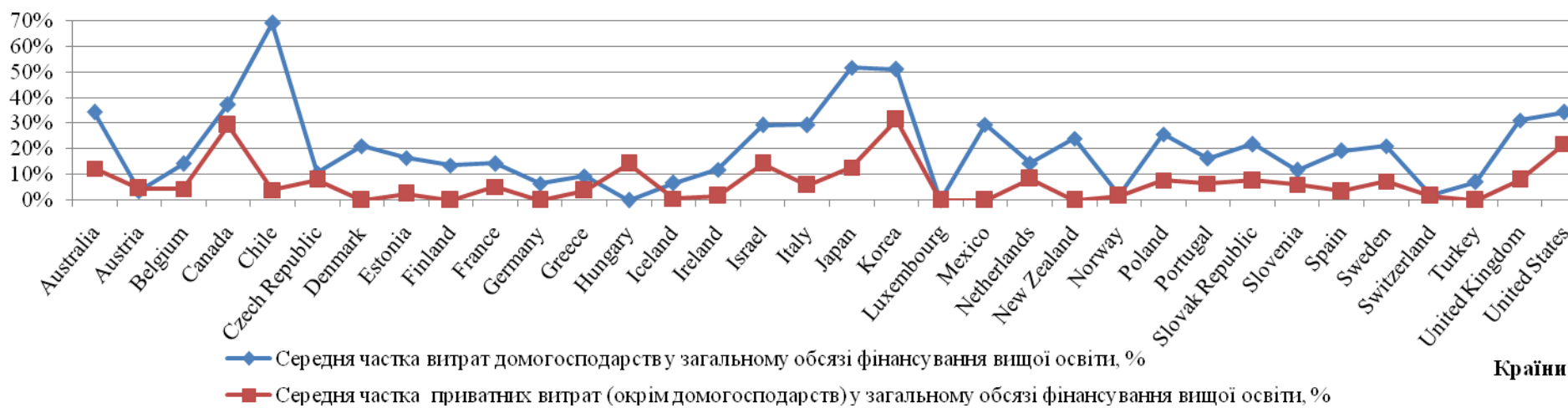

Рис. Ж.2. Середні значення часток видів приватних витрат у загальному обсязі фінансування вищої освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

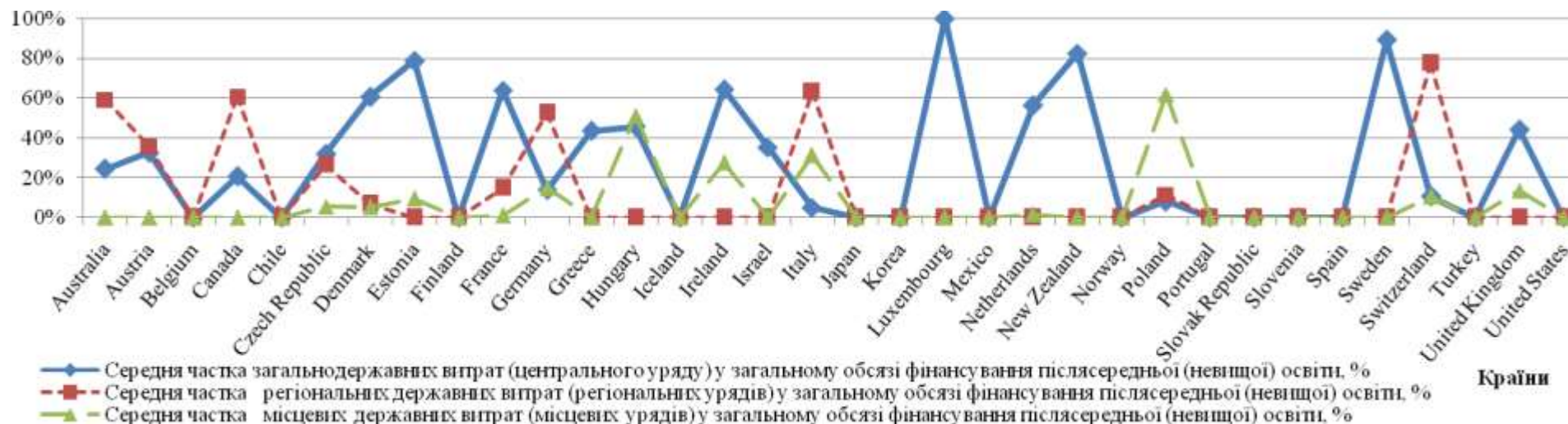

Рис. Ж.3. Середні значення часток видів державних витрат у загальному обсязі фінансування післясередньої (невищої) освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

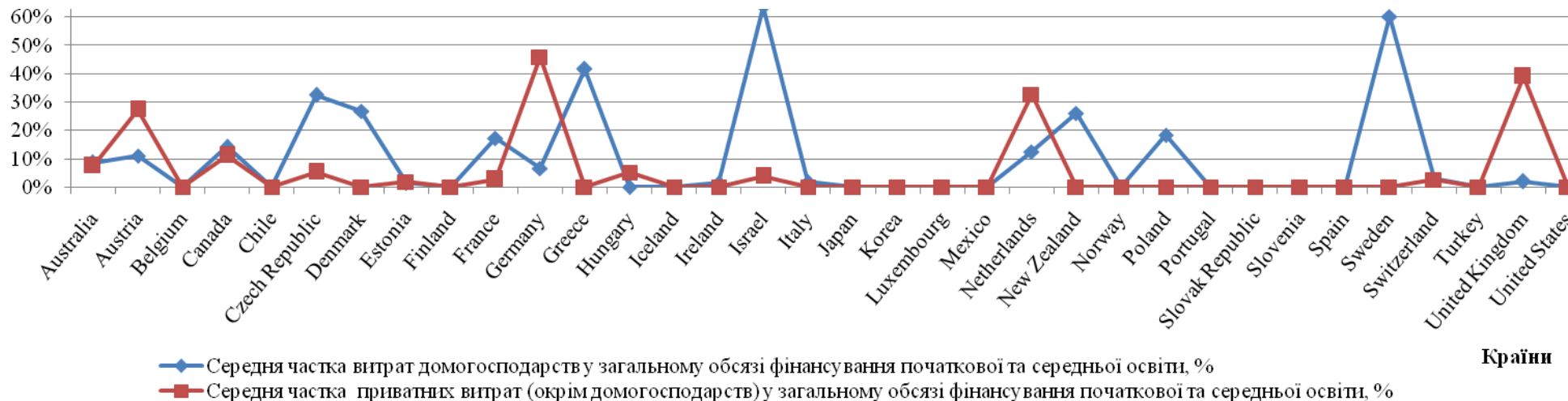

Рис. Ж.4. Середні значення часток видів приватних витрат у загальному обсязі фінансування післясередньої (невищої) освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

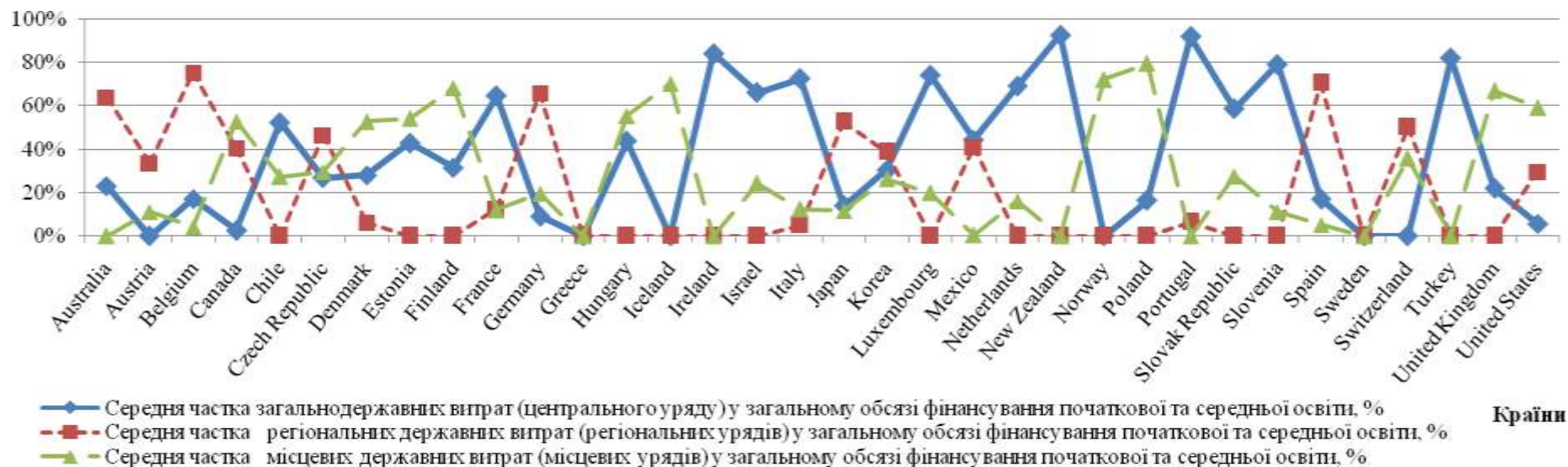

Рис. Ж.5. Середні значення часток видів державних витрат у загальному обсязі фінансування початкової та середньої освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

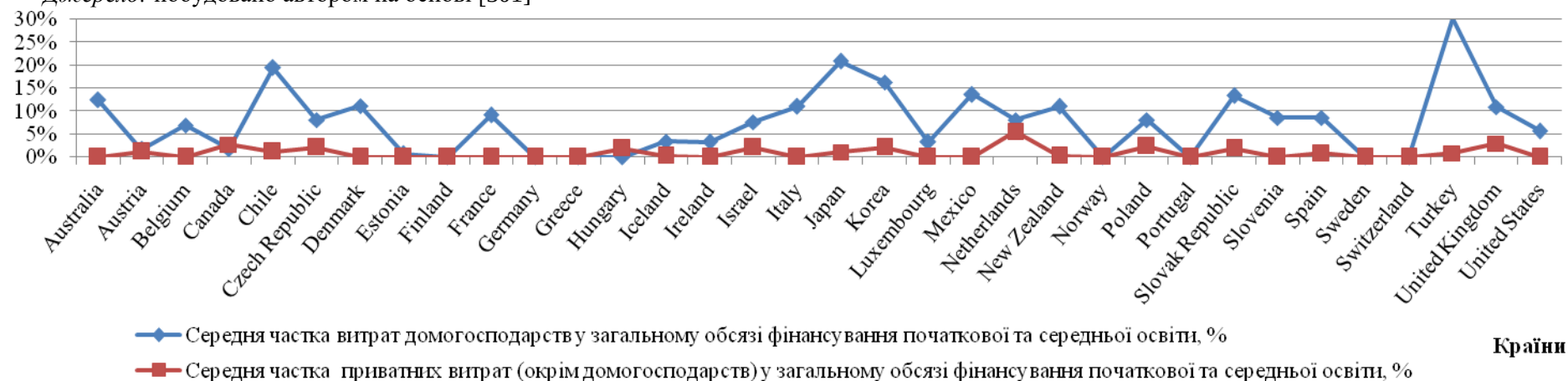

Рис. Ж.6. Середні значення часток видів приватних витрат у загальному обсязі фінансування початкової та середньої освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

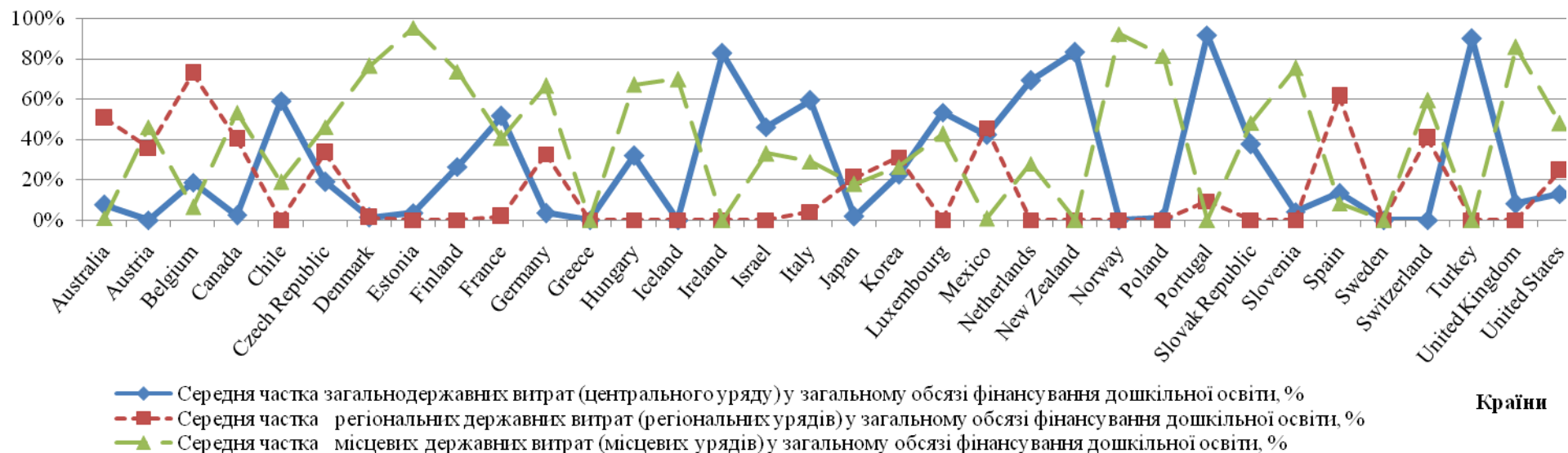

Рис. Ж.7. Середні значення часток видів державних витрат у загальному обсязі фінансування дошкільної освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

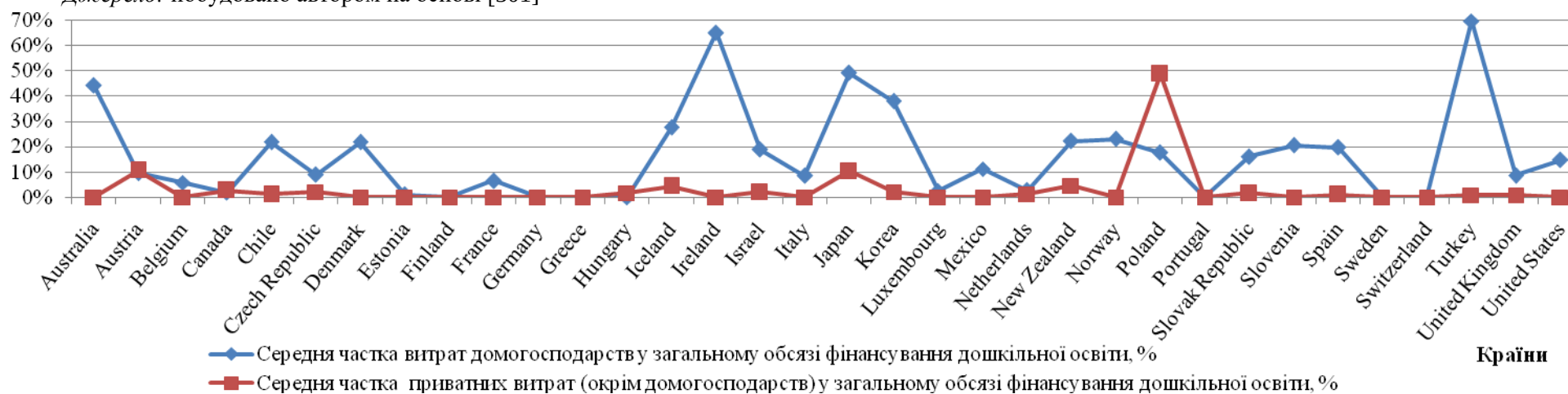

Рис. Ж.8. Середні значення часток видів приватних витрат у загальному обсязі фінансування дошкільної освіти, %

Джерело: побудовано автором на основі [301]

Додаток 3

Формування та реалізація інвестиційної політики в освітній сфері

Таблиця 3.1

Етапи формування та реалізації інвестиційної політики в освітній сфері

№ 3/П	НАЗВА ЕТАПУ	СУТНІСТЬ ЕТАПУ
1	2	3
1.	Аналіз зовнішнього інвестиційного середовища суб'єкта – реципієнта інвестицій	1. Аналіз інвестиційного клімату та інвестиційного середовища: політичне і соціально-економічне становище; функціонування та розвиток сфери освіти та її рівнів; стан законодавчої бази, який регулює інвестиційну та освітню діяльність у країні та світі; кон'юнктури, перспектив та факторів інвестиційного ринку; оподатковування інвестиційної та освітньої діяльності (види й ставки податків, механізм нарахування і сплати, періодичність, пільги); визначення зовнішніх інвестиційних ризиків у сфері освіти, їх можливих наслідків; функціонування інвестиційної та освітньої інфраструктури (структур та органів управління освітнім інвестуванням, інвестиційних фондів, компаній, банків, страхових компаній); визначення тенденцій, перспектив та обмежень інвестування; динаміка рівня інфляції в країні; впливу зовнішніх чинників впровадження інвестицій, розвитку суб'єкта освітньої діяльності; оцінювання інвестиційної привабливості та інвестиційної активності сфери освіти та її рівнів; 2. Оцінювання інвестиційних пропозицій інвесторів: пошук зовнішніх (в т.ч. іноземних) джерел інвестиційних ресурсів; визначення обсягу та структури інвестиційних ресурсів, які можна залучити із зовнішніх джерел; оцінювання ймовірності залучення зовнішніх інвестицій; визначення потенційних інвесторів та їх пропозицій; оцінювання інвестиційних показників привабливості, активності та потенціалу інвесторів (зокрема, репутації, надійності, інвестиційного досвіду, фінансової спроможності, схильності до ризику); визначення інвестиційних ризиків, пов'язаних із залученням певного потенційного інвестора та його пропозицій, їх можливих наслідків; формування інвестиційних ідей; визначення доцільності та надійності реалізації сформованих інвестиційних ідей; відбір ідей.
2.	Аналіз внутрішнього інвестиційного середовища суб'єкта – реципієнта інвестицій	1. Аналіз інвестиційного потенціалу суб'єкта – реципієнта: пошук внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів та можливостей їх використовувати; визначення обсягу та структури інвестиційних ресурсів внутрішніх джерел; визначення інвестиційного резерву; оцінка інвестиційної діяльності суб'єкта-реципієнта щодо використання (залучення) інвестицій з внутрішніх джерел; прогнозування впливу внутрішніх чинників впровадження інвестицій; визначення внутрішніх інвестиційних ризиків у сфері освіти, їх можливих наслідків; 2. Визначення та оцінювання інвестиційних потреб суб'єкта – реципієнта: вивчення проблемного поля реципієнта, регіональної освітньої системи, певного рівня системи освіти та цієї системи в цілому; визначення окремих об'єктів інвестування; необхідного обсягу інвестиційних ресурсів та особливостей інвестування окремих об'єктів; оцінювання інвестиційної привабливості окремих об'єктів для інвестора; оцінювання інвестиційної активності суб'єкта – реципієнта.

Продовження табл. 3.1

1	2	3
3.	Розробка концепції інвестиційної політики – системи норм, правил, меж та загальних орієнтирів інвестиційної діяльності	– встановлення періоду реалізації інвестиційної політики; визначення принципів, норм, правил, меж та загальних орієнтирів інвестиційної діяльності у сфері освіти на певний період часу; існуючих джерел та форм інвестування, їхньої доступності і потенційної ефективності використання; узгодження (за необхідності) інвестиційної політики із загальнодержавними, регіональними органами управління та органами управління сферою освіти; визначення інвестиційних ризиків реалізації інвестиційної політики у сфері освіти, їх можливих наслідків та стратегії забезпечення інвестиційної безпеки у сфері освіти; визначення доцільності та надійності розробленої інвестиційної політики; затвердження інвестиційної політики.
4.	Розробка інвестиційної стратегії – встановлення вектору інвестиційної діяльності у межах певної інвестиційної політики	– визначення мети та завдань, їх узгодженість між собою та із базовою стратегією розвитку суб'єкта за допомогою «дерева цілей»; узгодженість інтересів всіх учасників інвестування, їх мотивація; врахування важелів державного регулювання інвестиційного процесу та освітньої діяльності; визначення стратегічних альтернатив; визначення інвестиційних ризиків реалізації певної інвестиційної стратегії у сфері освіти, їх можливих наслідків та управління ними; визначення доцільності та надійності реалізації розроблених інвестиційних стратегій; вибір інвестиційної стратегії певного типу з урахуванням визначених ризиків та заходів ризик-менеджменту; визначення етапів інвестиційної стратегії та термінів їх виконання; формування стратегічних напрямів інвестиційної діяльності; розробка, форм та механізмів інвестиційної діяльності у межах обраної стратегії із врахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників (сильних та слабких сторін, можливостей та загроз) й ризиків на основі SWOP-аналізу.
5.	Розробка інвестиційної тактики – набору засобів, методів, механізмів важелів та інструментів реалізації стратегії на практиці	1. Встановлення співвідношення між інвестиційними потребами та пропозиціями: визначення відповідності інвестиційних потреб (у розрізі певних об'єктів інвестування) інвестиційними пропозиціям; визначення доцільності та надійності реалізації інвестиційних пропозицій (які не обумовлені наявними інвестиційними потребами); відбір інвестиційних пропозицій для реалізації; мотивація інвестування тих інвестиційних потреб, які не мають інвестиційних пропозицій; 2. Розробка й обґрунтування інвестиційних проектів: визначення переліку інвестиційних проектів (об'єктів інвестування) з яких планується сформувати портфель; складання бізнес-планів інвестиційних проектів із визначення необхідного обсягу інвестування; визначення інвестиційних ризиків реалізації певного інвестиційного проекту у сфері освіти, їх можливих наслідків та стратегії забезпечення інвестиційної безпеки інвестиційного проекту; експертиза інвестиційних проектів: оцінювання потенційної результативності (доходності, прибутковості), ліквідності та ефективності (в т.ч. бюджетної й соціальної); визначення доцільності та надійності інвестиційних проектів (з урахуванням інноваційної спрямованості, патентного забезпечення, виконання сертифікаційних вимог, тощо).

Продовження табл. 3.1

1	2	3
5.	Розробка інвестиційної тактики – набору засобів, методів, механізмів важелів та інструментів реалізації стратегії на практиці	3. Формування інвестиційного портфелю з інвестиційних проектів та управління ним: вибір типу інвестиційного портфелю; формування критеріїв відбору проектів до портфелю з переліку: обсяг вкладених або отриманих коштів, кількість залучених учасників, вплив на сферу освіти, інноваційна спрямованість, тощо; визначення взаємозв'язку проектів у межах портфелю (альтернативні, сумісні, тощо); визначення обмежень кожного проекту та функціонування суб'єктів інвестування (інвесторів та реципієнтів); визначення термінів залучення і функціонування проектів (об'єктів інвестування) у портфелі; відбір інвестиційних проектів до портфелю у межах інвестиційної програми відповідно до визначеного критерію на основі їх ранжування з урахуванням їх обмежень, узгодженості та взаємозв'язку між ними; обґрунтування схеми управління інвестиційним портфелем; подальша диверсифікація складових частин (проектів) у портфелі; визначення інвестиційних ризиків портфелю, їх можливих наслідків та стратегії управління ними; експертиза інвестиційного портфелю: оцінювання потенційної результативності (доходності, прибутковості), ліквідності та ефективності (в т.ч. бюджетної й соціальної); визначення доцільності та надійності певного інвестиційного портфелю; оптимізація структури інвестиційного портфелю за критеріями максимізації (прибутку, ліквідності, мінімізації ризику), або мінімізації (вартості залучення та витрат на залучення). 4. Формування інвестиційної програми – комплексу інвестиційних портфелів, тобто системи інвестиційних проектів: вибір типу інвестиційної програми; виявлення та оцінювання чинників формування структури інвестицій та їх джерел; аналіз структури інвестицій та їх джерел; визначення оптимального співвідношення між довго- та короткостроковими інвестиціями, власними та запозиченими інвестиційними джерелами; формування критеріїв вибору інвестиційних портфелів до програми; врахування об'єктивних обмежень: заплановані обсяги інвестиційної діяльності відповідно до інвестиційної стратегії; напрями й форми інвестиційної діяльності; можливості залучення інвестиційних ресурсів з різних джерел; тощо; відбір інвестиційних портфелів до програми; визначення інвестиційних ризиків інвестиційної програми, їх можливих наслідків та стратегії управління ними; експертиза інвестиційної програми: оцінювання потенційної результативності (доходності, прибутковості), ліквідності та ефективності (в т.ч. бюджетної й соціальної); розробка та обговорення інвестиційної програми; визначення доцільності та надійності інвестиційної програми; оптимізація структури інвестиційної програми за критеріями максимізації (прибутку, ліквідності, мінімізації ризику), або мінімізації (вартості залучення та витрат на залучення).
6.	Підготовка інвестиційних проектів та програм до реалізації	– розробка початково-дозвільної документації; проведення конкурсного відбору виконавців інвестиційного проекту (проведення тендерних торгів); розподіл термінів виконання, складання графіків; вибір механізмів (форм, схем, та способів) фінансування інвестиційних проектів; затвердження плану дій, складу робочих груп, відповідальних за підготовку та реалізацію проектів; підготовка контрактної документації на виконання проекту; формулювання умов припинення реалізації проекту;
7.	Залучення інвестиційних ресурсів та реалізація інвестиційних рішень	– фінансування інвестиційних проектів з внутрішніх та зовнішніх джерел; введення в експлуатацію об'єктів інвестування; забезпечення (кадрове, організаційне, тощо) реалізації інвестиційних рішень.

Продовження табл. 3.1

1	2	3
8.	Оперативне управління інвестиційною діяльністю	– планування інвестиційної діяльності (визначення інвестиційних нормативів та планових показників інвестиційної діяльності, складання кошторисів та планування грошових потоків за центрами інвестицій тощо); оперативний облік та контроль робіт за планами-графіками; доповнення, деталізація, внесення коректив до планів і графіків робіт; координування роботи взаємопов'язаних підрозділів; прийняття оперативних рішень про попередження порушень у інвестиційній діяльності; автоматизація обліку та управління; розробка комплексу заходів щодо раціонального та більш ефективного використання інвестиційних ресурсів;
9.	Моніторинг стану інвестиційної діяльності – комплекс засобів (стеження, оцінки та прогнозування), які забезпечують систематичний контроль	– побутова системи показників моніторингу (інвестиційних процесів, умов здійснення інвестиційної діяльності та її результатів); визначення періодів; розробка системи звітності; стеження (систематичний збір, реєстрація) та оцінка (обробка) показників досліджуваних об'єктів; прогнозування значень показників інвестиційної діяльності;
10.	Контролінг результатів інвестиційної діяльності – інформаційно-аналітична підтримка процесів прийняття інвестиційних рішень	– виявлення кількісних відхилень фактичних значень показників від попередніх, запланованих, прогнозних; аналіз відхилень (позитивних та негативних); визначення критичних масштабів відхилень та їх причин; виявлення якісних відхилень: відповідності результатів вимогам, контрактним зобов'язанням та визначення причин невідповідності, ступеня виконання поставлених завдань та відповідності отриманих результатів поставленим цілям; визначення осіб, відповідальних за порушення виконання планових завдань; розробки заходів щодо мінімізації або усунення наслідків відхилень, які виникли; виявлення певних закономірностей, тенденцій у динаміці показників; підготовка звітів про результати виконання проектів та програми;
11.	Вдосконалення інвестиційної політики	– розробка та обґрунтування шляхів прискорення інвестиційної програми; корегування інвестиційної програми; реструктуризація інвестиційних портфелів; трансформація або створення нової системи управління інвестуванням тощо

Джерело: розроблено автором

Напрями та заходи інвестиційного розвитку сфери освіти України

Таблиця К.1

Основні напрями інвестиційного розвитку освітньої сфери України та заходи щодо його забезпечення

№ з/п	Заходи щодо забезпечення інвестиційного розвитку	Рівні та механізми реалізації						
		Державне регулювання	Недержавне регулювання	Державно-приватне партнерство	Загальнодержавний рівень	Регіональний рівень	Окремий рівень сфери освіти	Рівень навчального закладу
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Інформаційний напрям розвитку								
1.	Розробка та впровадження системи моніторингу й статистики освітніх інвестицій.	+	-	-	+	+	+	+
2.	Створення консультаційних інформаційних, сертифікаційних та інших уповноважених органів (центрів, пунктів) з надання інформаційного забезпечення й підтримки у питаннях освітнього інвестування й державно-приватного освітнього партнерства.	+	-	+	+	+	+	-
3.	Проведення аудиту інвестиційної діяльності: обліку, використання і збереження активів, стану та реалізації інвестиційних проектів; цільового використання інвестиційних ресурсів.	+	+	-	+	+	+	+
4.	Проведення експертизи діючих інвестиційних проектів та програм, які здійснюються із залученням коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також коштів інших джерел фінансування.	+	+	-	+	+	+	+
5.	Створення інформаційної системи (бази даних) інвестиційних проектів.	+	+	-	+	+	+	+
6.	Оприлюднення результатів проведених інвестиційних моніторингів.	+	+	-	+	+	+	+
Методологічний напрям розвитку								
7.	Заміна витратного механізму виділення коштів з бюджетів різного рівня на цільовий.	+	-	-	+	+	+	-
8.	Диференційований підхід надання інвестиційних коштів.	+	+	+	+	+	+	+
9.	Перехід від централізованої структури розподілу інвестиційних коштів до децентралізованої.	+	-	+	+	+	+	+

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10.	Відбір напрямів інвестування із визначенням їх пріоритетності, доцільного обсягу залучення інвестиційних коштів, рівня прибутковості, ризику та ліквідності.	+	+	+	+	+	+	+
11.	Систематизація інвестиційних проектів та програм.	+	+	-	+	+	+	+
12.	Оцінювання результативності, ефективності та інвестиційної привабливості освітніх інвестиційних проектів на основі єдиних критеріїв.	+	+	-	+	+	+	+
13.	Вдосконалення методології оцінювання ефективності, доцільності та надійності інвестиційних освітніх проектів з урахуванням їх специфіки.	+	+	-	+	+	+	+
14.	Вдосконалення системи планування освітніх інвестицій: формування довго- та короткострокових інвестиційних планів на різних рівнях освітньої сфери.	+	+	+	+	+	+	+
15.	Розробка державної та недержавної системи страхування ризиків інвестиційної діяльності в системі освіти.	+	+	+	+	+	+	+
16.	Визначення інвестиційної стратегії, тактики на всіх рівнях освітньої системи.	+	+	+	+	+	+	+
Правовий напрям розвитку								
17.	Приведення законодавчо-правових актів з управління освітніми інвестиціями у єдину систему, підпорядковану пріоритетам розвитку сфери освіти.	+	-	-	+	+	+	-
18.	Встановлення мінімального розміру інвестування сфери освіти за рахунок бюджетних коштів (з розподілом на державний та місцеві бюджети) у розрахунку на одного здобувача освіти, або як частки ВВП.	+	-	-	+	+	+	-
19.	Надання приватним освітнім установам можливості отримувати інвестиційні кошти за рахунок державних та місцевих бюджетів.	+	-	+	+	-	-	-
20.	Введення цільових «податків на освіту».	+	-	+	+	+	-	-
21.	Інвестиційні видатки (видатки розвитку) у сфері освіти включити до «захищених» статей бюджету».	+	-	-	+	+	-	-
22.	Удосконалення правового підґрунтя для розвитку механізмів приватного освітнього інвестування.	+	+	+	+	+	-	-
23.	Визначення прав на участь інвестора у власності освітніх установ; регулювання репатріації прибутку, дивідендів та інших доходів, отриманих від інвестування в освіту.	+	-	+	+	-	-	-

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
24.	Встановити єдині вимоги до результатів діяльності освітніх установ.	+	-	-	+	-	-	-
25.	Визначити систему інвестиційних пільг та гарантій.	+	-	-	+	+	-	-
26.	Вдосконалити механізми оподаткування освітнього інвестування.	+	-	-	+	+	-	-
27.	Корпоратизація і приватизація державних освітніх установ.	+	-	+	+	-	-	-
28.	Правове забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та результатів інноваційної діяльності; впровадження механізмів покарання за недотримання авторського права та суміжних прав.	+	-	+	+	-	-	-
29.	Узаконення комерціалізації винахідницької діяльності: використання технології або об'єкту права інтелектуальної власності, створеного із залученням бюджетних коштів, для власних потреб навчального закладу.	+	-	+	+	-	-	-
30.	Забезпечення відповідності інвестиційних процесів міжнародним стандартам.	+	-	-	+	-	-	-
31.	Уточнення організаційної структури загальнодержавних та місцевих органів управління освітнім інвестуванням.	+	-	+	+	-	-	-
32.	Створення єдиних законодавчих норм й механізмів заохочення для вітчизняних та зарубіжних інвесторів.	+	-	-	+	-	-	-
33.	Вдосконалення механізмів фондового ринку для забезпечення потреб сфери освіти в інвестиційних ресурсах.	+	-	-	+	-	-	-
Організаційно-управлінський напрям розвитку								
Удосконалення фінансового механізму інвестиційної діяльності:								
34.	– диверсифікація використовуваних форм та механізмів інвестування;	+	+	+	+	+	+	+
35.	– впровадження конкурсних, конкурентних і контрактних (гнучких, ринкових) механізмів та інструментів інвестування;	+	+	+	+	+	+	+
36.	– удосконалення механізму кредитування інвестиційних проектів у сфері освіти й державного регулювання банківського сектору освітніх кредитів;	+	-	-	+	-	-	-
37.	– диверсифікація джерел фінансування освітніх інвестицій в розрізі категорій отримувачів; запровадження змішаного фінансування інвестиційних проектів шляхом поєднання бюджетних та позабюджетних джерел;	+	+	+	+	+	+	+
38.	– розвиток освітнього інвестиційного ринку: розробка нових потенційно цікавих для інвестора сегментів (освітніх послуг).	+	+	+	+	+	+	+

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Розробка та реалізація багатоваріантної інвестиційної політики:							
39.	– розробка міжнародних, загальнодержавних (національних) й регіональних та інших цільових інвестиційних програм й проектів;	+	+	+	+	+	+	+
40.	– розробка системи довгострокової інвестиційної політики у сфері освіти на різних рівнях господарювання, що відповідатимуть сучасним умовам міжнародного і європейського освітніх просторів та коригується з урахуванням ринкових механізмів;	+	+	-	+	+	+	+
41.	– залучення фахівців з інвестиційного менеджменту до організації управління освітніми інвестиціями;	+	+	-	+	+	+	+
42.	– узгодження інвестиційних потреб суб'єктів господарювання з цілями розвитку освіти та наявними (потенційними) інвестиційними ресурсами;	+	+	-	+	+	+	+
43.	– урахування регіональних відмінностей, економічних та культурно-історичних особливостей навчальних закладів при прийнятті рішень щодо інвестування;	+	+	-	+	+	+	+
44.	– проведення інвестиційного форсайтингу, виявлення пріоритетних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти та перерозподілу інвестиційних ресурсів;	+	+	-	+	+	+	+
45.	– раціональне використання інвестиційних коштів;	+	+	-	+	+	+	+
46.	– розподіл фінансування освіти на «поточне» та «інвестиційне», забезпечення їх виділення у повному обсязі, відповідно до встановлених вимог;	+	+	-	+	+	+	+
47.	– удосконалення системи кількісних та якісних показників нормування інвестиційних видатків на освіту бюджетів різного рівня, відповідно до інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;	+	+	-	+	+	+	+
48.	– складання карт індикації інвестиційних процесів у сфері освіти;	+	+	-	+	+	+	+
49.	– інвестиційне спрямування амортизаційної політики;	+	+	-	-	-	-	+
50.	– запровадження механізмів державно-приватного партнерства, зокрема, системи «корпоративної освіти» де замовниками послуг є крупні компанії;	-	-	+	+	+	+	+
51.	– створення позитивного інвестиційного іміджу вітчизняної галузі освіти та її просування на зовнішній ринок;	+	+	+	+	+	+	+

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
52.	– розвиток та захист внутрішнього інвестиційного ринку та прав інвесторів;	+	-	-	+	+	-	-
53.	– маневрування інвестиційними ресурсами на різних рівнях управління;	+	+	-	+	+	+	+
54.	– мотивація інвесторів за рахунок формування сприятливого інвестиційного клімату.	+	+	+	+	+	+	+
55.	– створення інвестиційних інституцій у сфері освіти – суб'єктів освітньої сфери на базі об'єднання освітніх закладів та підприємницьких структур;	+	+	+	+	+	+	+
56.	– стимулювання співзасновництва;	+	+	+	+	+	+	+
57.	– розвиток міжрівневої, міжрегіональної, міжнародної кооперації з реалізації інвестиційних проектів.	+	+	+	+	+	+	+
Децентралізація та демократизація управління інвестиціями:								
58.	– організація співпраці з міжнародними й національними інвестиційними та освітніми інститутами (фондами, банками, тощо);	+	+	+	+	+	+	+
59.	– обмеження державної монополії, ліквідація адміністративних бар'єрів у питаннях освітнього інвестування та створення конкурентного інвестиційного середовища;	+	-	+	+	-	-	-
60.	– вдосконалення системи органів управління освітнім інвестуванням та розмежування функцій управління інвестиційними процесами між центральними органами управління, регіональними органами місцевого самоврядування та навчальними закладами;	+	-	-	+	+	-	-
61.	– впровадження принципу «відкритості»: врахування громадської думки, оприлюднення результатів інвестиційної експертизи та ефективності інвестицій;	+	+	+	+	+	+	+
62.	– запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням інвестиційних бюджетів;	-	-	+	+	+	+	+
63.	– розширення прав і повноважень освітніх установ та регіональних органів управління освітою у питаннях залучення та використання інвестиційних коштів; надання інвестиційної автономії;	+	+	+	+	+	+	+
64.	– посилення відповідальності за корупційні дії та зменшення впливу суб'єктивних чинників на процес прийняття інвестиційних рішень: усунення передумов для вчинення корупційних дій, пов'язаних з розподілом інвестиційних коштів; забезпечення контролю цільового використання коштів.	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: розроблено автором

Таблиця К.2

Кореляційна матриця показників інвестиційного розвитку сфери освіти України

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇
X ₂	0,69	1															
X ₃	-0,18	-0,67	1														
X ₄	0,70	0,66	-0,17	1													
X ₅	0,70	0,50	0,04	0,47	1												
X ₆	-0,21	-0,81	0,90	-0,30	-0,05	1											
X ₇	-0,01	-0,02	0,51	0,37	0,12	0,18	1										
X ₈	0,21	0,36	-0,29	0,06	0,01	-0,38	0,15	1									
X ₉	-0,55	-0,35	0,09	-0,59	-0,54	0,02	0,15	0,64	1								
X ₁₀	-0,08	-0,07	0,51	0,28	0,05	0,17	0,99	0,23	0,28	1							
X ₁₁	0,85	0,78	-0,55	0,69	0,50	-0,45	-0,33	0,12	-0,63	-0,41	1						
X ₁₂	0,89	0,47	-0,08	0,60	0,66	0,02	-0,23	-0,11	-0,73	-0,33	0,83	1					
X ₁₃	0,42	0,64	-0,30	0,20	0,39	-0,56	0,33	0,62	0,21	0,35	0,19	0,04	1				
X ₁₄	-0,18	-0,80	0,86	-0,29	-0,02	1,00	0,10	-0,41	-0,03	0,10	-0,39	0,08	-0,59	1			
X ₁₅	-0,18	-0,80	0,87	-0,29	-0,02	1,00	0,12	-0,40	-0,02	0,12	-0,40	0,07	-0,58	1,00	1		
X ₁₆	-0,26	-0,83	0,90	-0,32	-0,15	0,98	0,21	-0,30	0,13	0,22	-0,50	-0,04	-0,56	0,97	0,97	1	
X ₁₇	-0,12	-0,73	0,71	-0,32	-0,01	0,93	-0,17	-0,48	-0,14	-0,18	-0,23	0,20	-0,68	0,96	0,95	0,88	1
X ₁₈	-0,15	0,29	-0,15	-0,03	0,16	-0,45	0,49	0,46	0,42	0,54	-0,29	-0,51	0,72	-0,51	-0,49	-0,45	-0,68

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [295]

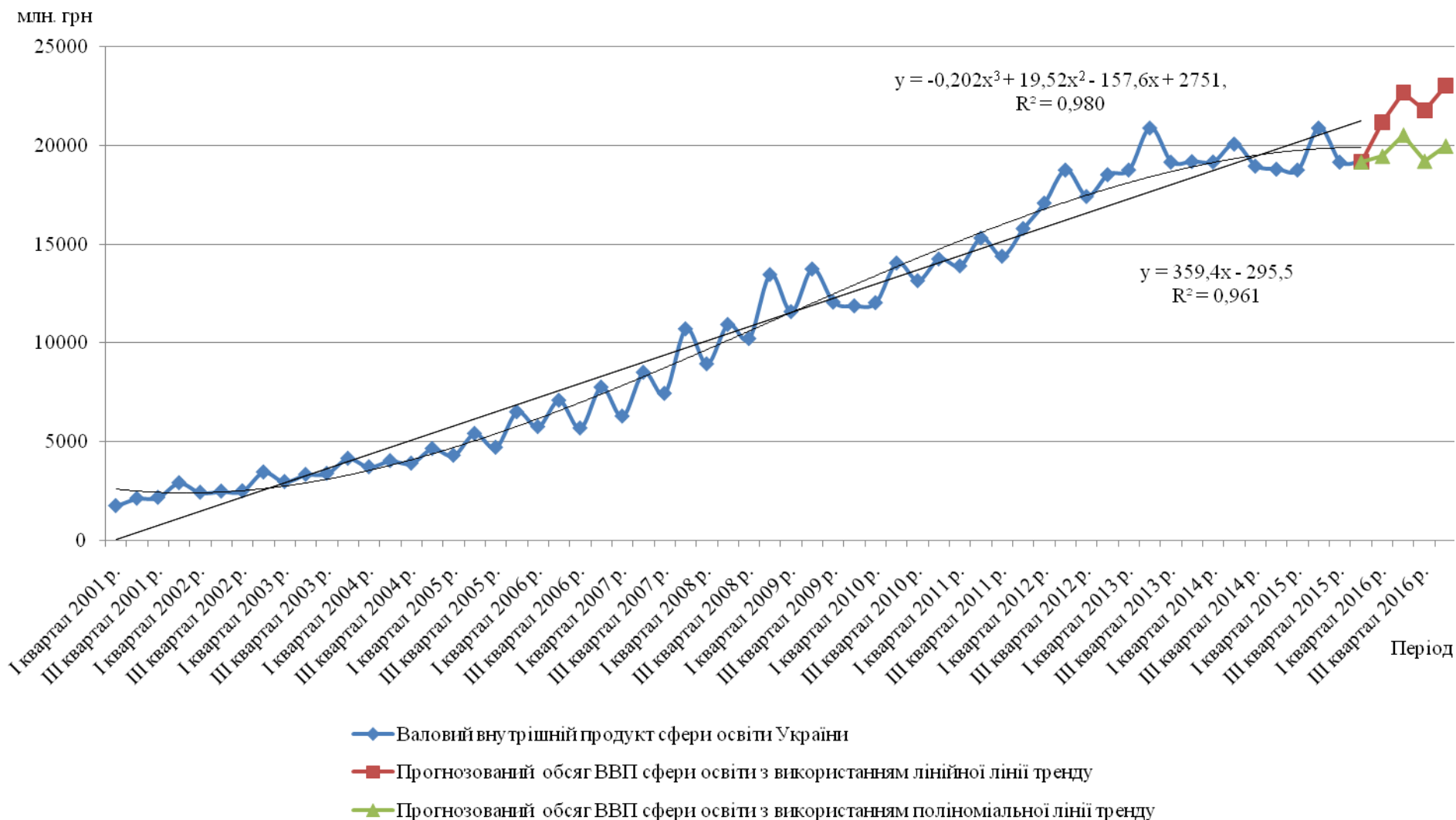

Рис. К.1. Валовий внутрішній продукт сфери освіти України за 2001 – 2016 рр., млн. грн

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [295]

Список публікацій здобувача

Монографії:

1. Яровенко Т. С. Інвестиції в освітню сферу України: методологічне забезпечення розвитку / Т. С. Яровенко. – Павлоград : ІМА – прес, 2016. – 240 с.
2. освіти / Т. С. Яровенко // Логістично-адаптивне та правове управління соціально-економічними процесами : монографія / заг. ред. В. П. Волкова, Л.А. Горошкової. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. – С. 46 – 61. *(особистий внесок досліджено теоретико-методологічні засади освітнього інвестування в Україні)* Яровенко Т. С. Теоретико-методологічні засади інвестиційної діяльності у сфері
3. Яровенко Т. С. Розвиток освіти в Україні : інноваційно-інвестиційні аспекти / Т. С. Яровенко // Управління виробничим та інфраструктурним розвитком економічного потенціалу України : колективна монографія / заг. ред. В. П. Волкова. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – С. 333 – 346. *(особистий внесок досліджено інноваційно-інвестиційні аспекти розвитку сфери освіти України)*
4. Яровенко Т. С. Інвестиційна діяльність в освіті / Т. С. Яровенко // Інвестиційно-інноваційні аспекти впливу фінансової інфраструктури на розвиток національного господарства України : колективна монографія / за заг. ред. С. О. Смирнова. – Д. : Біла К.О., 2010. – С. 191 – 202. *(особистий внесок досліджено теоретико-методологічні основи освітнього інвестування)*
5. Багрова І. В. Інвестиційні проекти в Україні : проблеми та досвід : монографія / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко. – Д. : Національний гірничий університет, 2009. – 238 с. *(особистий внесок – досліджено та вдосконалено методологічні підходи щодо бюджетування інвестиційних проектів, їх експертизи та відбору, а також використання заходів ризик-менеджменту).*

Статті у фахових виданнях України, які включені до міжнародних

наукометричних баз даних:

29. Яровенко Т. С. Інвестиційний розвиток сфери освіти України: результати моніторингу / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – №.1/1 – С.14 – 18.
30. Яровенко Т. С. Ендавмент як перспективна форма освітнього інвестування в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний форум. – 2016. – № 2. – С. 371 – 376.
31. Яровенко Т. С. Особливості та ризики інвестиційних проектів у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 5. – С. 19 – 21.
32. Яровенко Т. С. Освітній кредит як форма інвестицій у освіту / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2016. – № 2 (31). – С. 19 – 23.
33. Яровенко Т. С. Структурні зміни інвестицій в основний капітал сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 10/1. – С. 6 – 9.
34. Яровенко Т. С. Стан та розвиток сфери освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2016. – № 3 (32). – С. 25 – 29.
35. Яровенко Т. С. Складові інвестиційної системи сфери освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький : Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2016. – Вип. 29/1. – С. 38 – 46.
36. Яровенко Т. С. Нормативно-правові засади інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Вісник Маріупольського державного університету : зб. наук. пр. Серія : Економіка. – Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2015. – Вип. 9, Т. 3. – С. 58 – 65.
37. Яровенко Т. С. Визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі SWOT – аналізу / Т. С. Яровенко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди», 2015. – Вип. 27/1. – С. 26 – 32.

38. Яровенко Т. С. Співвідношення понять «інвестиційний» та «інноваційний» розвиток сфери освіти / Т. С. Яровенко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2015. – № 2 (72). – С. 205 – 211.
39. Яровенко Т. С. Статистичне забезпечення освітнього інвестування в Україні / Т. С. Яровенко // Сталий розвиток економіки. – 2015. – № 2 (27). – С. 21 – 26.
40. Яровенко Т. С. Чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – № 1(18). – С. 236 – 242.
41. Яровенко Т. С. Інноваційна складова моніторингу кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. пр. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Вип.1, Т. 3. – С. 247 – 252.
42. Яровенко Т. С. Економічний механізм управління ризиками інвестиційних проектів / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2012. – № 2. – С. 145 – 153.

Статті у наукових фахових виданнях України:

43. Яровенко Т. С. Фінансування та інвестиційне забезпечення розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Прикладна статистика : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : О. Г. Осауленко (голов. ред.) та ін.; Нац. Академія статистики, обліку та аудиту. – К. : ДП «Інформ. – аналіт. агенство», 2015. – Вип.16. – С. 131 – 138.
44. Яровенко Т. С. Теоретичні засади інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2015. – № 1. – С. 155 – 165.
45. Яровенко Т. С. Тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Економічний вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» : зб. наук. пр. – К. : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. – № 12 (2015). – С.167 – 172.

46. Яровенко Т. С. Статистичні аспекти оцінювання стану та розвитку системи освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 6. – С. 78 – 81.
47. Яровенко Т. С. Інвестиційна політика у сфері освіти України та механізм її реалізації / Т. С. Яровенко // Економіка і організація управління : зб. наук. пр. / редкол. : Л. В. Шаульська (гол. ред.) [та ін.]. – Вінниця : ДонНУ, 2014. – Вип. 3 (19). – № 4 (20). – С. 303 – 310.
48. Багрова І. В. До питання удосконалення понятійного апарату сфери освіти в Україні / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 1(23). – С. 13 – 19. *(особистий внесок – дістали подальшого розвитку теоретичні основи освітнього менеджменту шляхом уточнення трактування понять й категорій)*.
49. Яровенко Т. С. Удосконалення механізму управління ризиками інвестиційного проекту / Т. С. Яровенко, Ю. О. Воробйова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Вип. 7(2). – Т. 21. – С. 160 – 166. *(особистий внесок – вдосконалено методичні підходи щодо управління інвестиційними проектами у сфері освіти шляхом адаптації спіральної моделі Б. Боема із використанням заходів ризик-менеджменту)*.
50. Яровенко Т. С. Види інновацій в освіті та їх класифікація / Т. С. Яровенко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2012. – № 10/1. – Т. 20. – С. 214 – 219.
51. Яровенко Т. С. Особливості управління фінансовими ресурсами вищого навчального закладу / Т. С. Яровенко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / редкол. : А. А. Покотілов (гол. ред.) [та ін.]. – Д. : ДНУ, 2010. – Вип. 263 : у 9 т. – Т. VIII. – С. 2056 – 2060.

Праці апробаційного характеру та які додатково відображають наукові результати дисертації:

45. Yarovenko T. S. Personnel as an object of educational investment / T. S. Yarovenko, T. V. Hilorme // Economics, management, law : realities and perspectives, collection of scientific articles, Paris, France, 29 april 2016. – Paris :

LesEditionsL'Originale. – P. 145 – 147. (*особистий внесок – визначено значення та особливості освітніх інвестицій*).

46. Яровенко Т. С. Обліково-інформаційне забезпечення інвестиційної діяльності у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації та енергосбереження : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 6 – 7 квітня 2016 р. – Д. : ДНУ. : у 4 т. – Т. 2. – С. 58 – 62.

47. Яровенко Т. С. Інвестиції в освіту як основа сталого економічного розвитку в Україні / Т. С. Яровенко // Economics of sustainable development : theoretical approaches and practical recommendations : materials of international scientific and practical conference, 13 – 16 september 2015 p. – Kosice (Slovak Republic) : Origo. – P. 151 – 152.

48. Yarovenko T. S. Personnel audit : are the costs for personnel training to be considered investments? / T. S. Yarovenko, T. V. Hilorme // Economics, management, law : current state and perspectives of development : collection of scientific articles, Melbourne, Australia, 25 august 2015. – Melbourne : Thorpe-Bowker®. – P. 83 – 87. (*особистий внесок – досліджено особливості витрат на освіту персоналу з позицій освітнього інвестування*).

49. Яровенко Т. С. Оцінка стану та проблеми розвитку системи освіти в Україні / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 9 – 10 квітня 2015 р. – Д. : ДНУ. – С. 60 – 62.

50. Яровенко Т. С. Розвиток освіти в умовах фінансово-економічної кризи : інвестиційний аспект / Т. С. Яровенко // Розвиток національної економіки : теорія і практика : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 3 – 4 квітня 2015 р. – Тернопіль : Крок. – Ч.1. – С. 372.

51. Яровенко Т. С. Освіта в системі «економіки знань» України як пріоритет інноваційного розвитку / Т. С. Яровенко // Наука и бизнес : матер. V междунар. наук.-практ. конф., 9 – 10 февраля 2015 г. – Д. : NOOSPHERE. – С. 162 – 165.

52. Яровенко Т. С. Стратегічні пріоритети розвитку економіки знань в Україні /

Т. С. Яровенко // Україна – Польща : діалог культур в контексті євроінтеграції : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 27 вересня 2014 р. – Запоріжжя : ЗДІА. – Т.І. – С. 189 – 191.

53. Яровенко Т. С. Моніторинг інноваційної діяльності як умова подолання кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Економіка і менеджмент – 2013 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 24 – 25 квітня 2014 р. – Д. : ДНУ. – Т. 6. – С. 154 – 155.

54. Яровенко Т. С. Поняття «інновація» у системі освіти / Т. С. Яровенко // Сучасні тенденції розвитку методології в статистиці, обліку та аналізі економічних процесів : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 26 – 27 квітня 2013 р. – Д. : ДНУ. – С. 14 – 15.

55. Яровенко Т. С. Теоретичні проблеми трансформаційних процесів в освітній сфері України / Т. С. Яровенко // Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів : матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 18 –19 жовтня 2012 р. – Запоріжжя : ЗНУ. – С. 78 – 80.

56. Яровенко Т. С. Підвищення ефективності інвестиційної діяльності у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Світова економіка XX століття : сучасні тенденції та перспективи розвитку : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молод. вчених, 18–19 листопада 2011 р. – Львів : Львівська економічна фундація. – С. 46 – 47.

57. Яровенко Т. С. Основні аспекти управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти / Т. С. Яровенко // Економіка сьогодні : проблеми та шляхи вирішення : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 листопада 2011 р. – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку. – Ч. 1. – С. 27 – 28.

58. Яровенко Т. С. Ефективність інвестування у людський капітал / Т. С. Яровенко // Використання трудового потенціалу на регіональному рівні : матер. всеукр. наук.-практ. конф., 18 – 19 листопада 2010 р. – Кіровоград : КНТУ. – С. 135 – 138.

59. Яровенко Т. С. Особливості оцінювання ефективності інвестування у людський капітал / Т. С. Яровенко // Актуальные вопросы реформирования

экономики : матер. II всеукр. науч.-практ. конф. молодых ученых, 25 ноября 2010 р. – Николаев : НУК. – С. 41 – 43.

60. Багрова І. В. Проблеми та перспективи розвитку бізнес-освіти в Україні / І. В. Багрова, Т. С. Яровенко // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 28 – 30 травня 2009 р. – Д. : НГУ. – Т.3. – С. 182 – 183. *(особистий внесок – визначено основні проблеми розвитку бізнес-освіти як певного рівня сфери освіти України).*

Інші видання:

46. Яровенко Т. С. Людський капітал / Т. С. Яровенко // Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посіб. / І. В. Багрова, Н. І. Редіна, О. О. Гетьман, Т. С. Яровенко (гриф МОН України лист №1/11-7862 від 23.05.2014р.). – Д. : Дніпр. держ. фін. акад., 2014. – С. 217 – 247. *(особистий внесок – досліджено людський капітал з урахуванням специфіки інвестицій в освіту).*

Акти впровадження результатів дисертаційної роботи

ДОВІДКА про впровадження результатів дисертаційної роботи докторанта кафедри статистики, обліку та економічної інформатики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара к.е.н., доцента Яровенко Тетяни Сергіївни

Цією довідкою підтверджується, що докторантом кафедри статистики, обліку та економічної інформатики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, к.е.н., доцентом Яровенко Тетяною Сергіївною спільно з фахівцями ПАТ «Банк Кредит Дніпро» були проведені дослідження перспектив впровадження освітніх кредитів, як форми кредитування фізичних (студентів, майбутніх абітурієнтів, їх батьків) та юридичних осіб (освітніх установ).

Теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи докторанта виражено у практичних пропозиціях та рекомендаціях, які відповідають практиці та мають суттєві удосконалення, що забезпечує підвищення обґрунтованості використання фінансовими установами механізму освітнього кредитування.

Запропонований докторантом механізм освітнього кредитування є доцільним, адже містить системний підхід, який дозволяє знизити ризики такого виду кредиту та є основою для обґрунтування його використання у практичній діяльності банку.

Таким чином, підходи та механізми, розроблені Яровенко Т.С. у ході дослідження, забезпечують використання наукового потенціалу при прийнятті управлінських рішень у сфері банківського кредитування, зокрема, при обґрунтуванні впровадження таких банківських послуг як: «Освітній кредит» (для покриття витрат на здобуття фізичними особами вищої освіти), «Кредитування бізнес-освіти» (для покриття витрат юридичних осіб на підвищення кваліфікації персоналу у сфері неформальної освіти) та «Кредитування освітніх установ».

Спеціалісти ПАТ «Банк Кредит Дніпро» вважають результати дисертаційного дослідження Яровенко Тетяни Сергіївни, у вигляді методичних положень, пропозицій та практичних рекомендацій, актуальними й доцільними та планують використовувати їх під час формування стратегічних напрямів розвитку банку й реалізації кредитної політики й надалі.

Директор роздрібного регіонального центру

Дрозд С.Я.

06.04.2016

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни

Довідкою підтверджується, що результати дослідження щодо питань інвестування у сферу освіти, проведені докторантом кафедри статистики, обліку та економічної інформатики ДНУ ім. О. Гончара к.е.н., доцентом Яровенко Тетяною Сергіївною, розглянуті фахівцями Дніпропетровської обласної ради та впроваджуються у практичну діяльність управління стратегічного планування та інвестиційної політики.

Спеціалістами Дніпропетровської обласної ради відзначено, що наукове дослідження докторанта містить актуальні практичні розробки щодо освітнього інвестування, зокрема, на регіональному рівні.

Запропонований Яровенко Т.С. механізм моніторингу стану освітнього інвестування на рівні регіону та результатів інвестиційного розвитку регіональної освітньої системи містить системний підхід, що дозволяє: своєчасно виявляти негативні тенденції в інвестиційному забезпеченні розвитку освіти та визначати інвестиційну привабливість освітніх установ і сфери освіти регіону в цілому. Він є актуальним потужним інструментом у системі забезпечення прийняття управлінських рішень щодо інвестицій у сферу освіти та використовується під час формування стратегічних напрямів розвитку сфери освіти у Дніпропетровській області відповідно до «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», «Регіональної програми інноваційного розвитку на період до 2020 року», «Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року», «Стратегічного плану розвитку міста Дніпропетровська до 2020 року».

Системна реалізація стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти, розроблених докторантом, забезпечує залучення інвестицій на різних рівнях регіональної освітньої системи та створення конкурентних переваг на інвестиційному ринку для освітніх установ регіону. Результати розглянутого дослідження дозволяють: систематизувати необхідну для стратегічного планування інвестиційних процесів інформацію, визначити конкурентні переваги та формувати стратегічні пріоритети розвитку сфери освіти Дніпропетровської області на довгострокову перспективу.

Виявлена під час дослідження Яровенко Т.С. специфіка інвестиційних проектів у сфері освіти із конкретизацією ризиків освітнього інвестування є основою для обґрунтування їх впровадження на рівні регіону.

Проведений докторантом статистичний аналіз стану фінансування, інвестиційного забезпечення й розвитку системи освіти Дніпропетровської області виявив: особливості та тенденції її розвитку, проблеми, які стримують прискорений розвиток освіти в Україні, а також їх причини та наслідки.

Застосування запропонованих Яровенко Т.С. економетричних моделей дозволило здійснити прогнозування основних показників інвестиційного розвитку сфери освіти Дніпропетровської області та інвестиційні потреби її суб'єктів.

Розроблені Яровенко Т.С. концептуальні та методологічні засади формування інвестиційної політики у сфері освіти регіону із конкретизацією складових механізму її реалізації надають можливість: проаналізувати її якість, повноту, результативність і ефективність на всіх рівнях системи освіти, підвищити ефективність управлінських рішень щодо освітнього інвестування, вдосконалити методи і форми управління освітніми інвестиціями. Особливої уваги при цьому заслуговує дослідження й систематизація джерел, підходів і форм освітніх інвестицій, а також механізмів диверсифікації джерел інвестування у сфері освіти, що є домінантою ефективного формування та розподілу інвестиційних потоків на різних рівнях регіональної системи освіти.

Таким чином, розроблені докторантом у ході дослідження підходи та механізми забезпечують наукове обґрунтування інвестиційних рішень, підвищують достовірність, об'єктивність та надійність отриманої інформації, а також забезпечують використання наукового потенціалу при плануванні інвестиційних процесів у сфері освіти регіону. Спеціалісти управління стратегічного планування та інвестиційної політики Дніпропетровської обласної ради вважають результати дисертаційного дослідження Яровенко Тетяни Сергіївни у вигляді методичних положень, пропозицій і рекомендацій актуальними й доцільними та планують використовувати їх під час реалізації інвестиційної політики у сфері освіти регіону й надалі.

Заступник голови обласної ради
по виконавчому апарату –
начальник управління
стратегічного планування
та інвестиційної політики, к.т.н.

В.В. ПЕРЕГУДОВ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

13.06.2017р № 5415 На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи докторанта, к.е.н.,
доцента Яровенко Тетяни Сергіївни**

Розроблено та прийнято до використання: форми статистичної звітності освітнього інвестування, методи моніторингу якості, повноти, результативності і ефективності реалізації освітніх інвестицій на рівні ВНЗ, способи реалізації окремих інвестиційних проектів для освітніх установ, методи й форми управління інвестиціями в освіту, організаційно-економічний механізм інвестування за рахунок бюджетних дотацій, грантів, соціальних та мотиваційних стипендій з боку місцевих бюджетів й публічних фондів, досвід світової практики створення фондів для реалізації проектів розвитку у сферу освіти.

Надані пропозиції і рекомендації можуть бути використані при формуванні стратегічних напрямів розвитку ВНЗ.

Перший проректор

д.с.-г.н., професор

Писаренко П.В.

00005512

POZNAN UNIVERSITY
OF ECONOMICS
AND BUSINESS

REFERENCE

on the feasibility of using the results of the Ms. Tatiana Yarovenko's scientific research

The results of Ms. Tatiana Yarovenko's postdoctoral research of the educational investment problem, which got within cooperation in the field of science and education between Poland and Ukraine, and considered by experts from Poznań University of Economics and Business.

Scientific provision doctoral dissertation and related guidelines for implementation mechanisms of educational investment in Ukraine, based on the principles of diversification of funding sources and ensuring financial autonomy of private and public schools, are corresponding to the practice of providing investment education in Poland.

In particular, the introduction of mechanisms of financial support both public and private schools due to the local budgets and public funds, budgetary subsidies, grants, social and motivational scholarships (as a form of educational investment) and the creation of funds to the implementation of targeted development projects are the basis for sustainable investment development education.

It was noted that scientific research contains actual conceptual and methodological framework and practical developments concerning the formation of investment policy in the field of education, implementation of which will improve the efficiency of administrative decisions of educational investment in Ukraine.

Systematization of sources, approaches and forms of investment, and diversify sources of investment mechanism, which is the dominant increased investment activity of the educational sphere, should be particularly noteworthy.

It should be noted that the results of the Yarovenko's research may be characterized as practical orientation. These results represent an effective tool for managing investments in education and can be recommended to forming strategic directions to development of different education levels in Ukraine.

Poznań, Feb 8th 2016

kierownik projektu
dr hab. inż.
JACEK BUCZAK
prof. nadzw. UEP

UNIwersytet Ekonomiczny
w Poznaniu
61-875 Poznań, Al. Niepodległości 10
tel. +48 61 856 90 00, fax +48 61 866 89 24
NIP 777-00-05-497

al. Niepodległości 10,
61-875 Poznań
tel. + 48 61 856 90 00

NIP: 777-00-05-497
REGON 00000-1525

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Відділ освіти і науки Нікопольської міської ради

Комунальний заклад «Нікопольська середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 4»

вул. Патріотів України, буд.111, м. Нікополь, Дніпропетровська область, 53200

тел. (05662)5-28-14, e-mail: Shkola_4nikopol@i.ua Код ЄД РПОУ 21929602

26.06.14 № 181

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
докторанта кафедри статистики, обліку та економічної інформатики
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
к.е.н., доцента Яровенко Тетяни Сергіївни**

Цією довідкою підтверджується, що результати досліджень з питань впровадження освітнього інвестування, проведені к.е.н., доцентом Яровенко Т.С., розглянуті керівництвом комунального закладу «Нікопольська середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4» та використовуються у його практичній діяльності.

Відзначено, що наукове дослідження докторанта містить актуальні практичні рекомендації щодо використання системи взаємоузгоджених інвестиційних проектів з урахуванням заходів ризик-менеджменту, які можуть бути впроваджені на рівні загальноосвітнього навчального закладу. Такий підхід, на відміну від існуючих, дозволяє збільшити гнучкість і адаптивність впровадження освітніх інвестицій, зменшити інвестиційний ризик та обґрунтовано визначати напрями освітнього інвестування.

Теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи Яровенко Т.С., які виражено у практичних рекомендаціях, відповідають практиці (зокрема, під час обґрунтування впровадження профільного навчання у старшій школі) та мають суттєві удосконалення, що забезпечує підвищення обґрунтованості використання освітніми установами механізму освітнього інвестування.

Запропонований докторантом проектний підхід щодо залучення інвестицій на рівні освітніх установ є актуальним потужним інструментом обґрунтування прийняття управлінських рішень задля формування стратегічних напрямів їх розвитку.

Комунальний заклад «Нікопольська середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4» надалі планує використовувати результати даної дисертаційної роботи при прийнятті рішень з питань освітнього інвестування, яке є основою його інноваційного розвитку на довготривалий термін.

Директор КЗ «НСЗШ І-ІІІ ст. №4» В.І.Скрипник

ДЕРЖСТАТ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ
У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Столярова, 3, м. Дніпропетровськ, 49000, тел. (056) 778-68-43, факс (056) 778-67-69
 E-mail: ous@dp.ukrstat.gov.ua Web: http://www.dneprstat.gov.ua Код ЄДРПОУ 02359946

28.05.2015 № 1290

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни

Довідкою підтверджується, що результати дослідження докторанта кафедри статистики, обліку та економічної інформатики ДНУ ім. О. Гончара, к.е.н., доц. Яровенко Т.С. розглянуті Головним управлінням статистики у Дніпропетровській області та впроваджені у його практичну діяльність.

Зокрема, відмічено, що дослідження містить вдосконалений теоретико-методологічний підхід та актуальні практичні розробки щодо статистики інвестицій у сфері освіти. В ньому викладено шляхи вирішення проблем діючого інструментарію статистичного забезпечення освітнього інвестування завдяки врахуванню міжнародних статистичних підходів щодо класифікацій, методологічних підходів та принципів збирання даних.

Результати дисертаційного дослідження Яровенко Тетяни Сергіївни у вигляді методичних положень, пропозицій і рекомендацій дають змогу вдосконалити форми статистичної звітності освітніх установ шляхом включення до них показників інвестиційного розвитку сфери освіти.

Запропонована докторантом універсальна модель статистичного оцінювання освітнього інвестування містить узагальнюючі синтетичні показники, що значно спрощує його організацію. Розроблений Яровенко Т.С. підхід щодо побудови системи статистичних показників інвестиційного розвитку сфери освіти України дозволяє виявити основні його тенденції, порівнювати рівні національної системи освіти й інших країн світу між собою та з іншими галузями народного господарства.

Використання розробленого механізму статистичного дослідження освітніх інвестицій дозволяє: здійснити системний аналіз функціонування та розвитку сфери освіти України; оцінити результати її інвестиційного розвитку; дослідити ефективність інвестиційної діяльності та використання інвестиційних ресурсів на різних рівнях національної системи освіти; визначити її інвестиційну привабливість та місце на світовому інвестиційному ринку; виявити основні тенденції й проблеми фінансування сфери освіти; відобразити рух та перерозподіл інвестиційних потоків на різних рівнях системи освіти; спрогнозувати інвестиційні потреби її суб'єктів; врахувати міжнародні зобов'язання України в зв'язку з її участю у міжнародних освітніх організаціях та проектах.

Крім того, результати запропонованого моніторингу освітніх інвестицій надають можливість проаналізувати якість, повноту, результативність і ефективність реалізації інвестиційної політики та інвестиційних проектів на всіх рівнях системи освіти, ефективність управлінських рішень з питань освітнього інвестування та удосконалити методи і форми управління інвестиціями у освіту. Такий підхід забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку реформування освітньої сфери адже дає змогу повно та системно проілюструвати хід освітніх реформ й наслідки їх впровадження.

Наукові положення дисертаційної роботи докторанта Яровенко Т.С., закладені в методичних рекомендаціях, відповідають практиці статистичного обліку та містять суттєві удосконалення, які передбачають не лише кількісне розширення переліку показників, а якісні зміни у методології й організації статистичного обліку інвестиційних витрат у сфері освіти. Такий підхід забезпечує наукове обґрунтування та підвищує достовірність, об'єктивність та надійність отриманої інформації, значно розширює аналітичні можливості статистичної звітності, підвищує ефективність та адекватність використання наукового потенціалу при плануванні інвестиційних процесів на різних рівнях сфери освіти.

В.о. начальника

І.В.Почиталіна

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олесе Гончара
Кар В.І. Карплюк

" 6 " *листопада* 2015 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДНУ ім. Олесе Гончара
С.Д. Черненко

" 6 " *листопада* 2015 р.

А К Т

**впровадження результатів науково-дослідної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни
в навчальний процес економічного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара**

1. Робота Яровенко Т.С. виконувалась у межах д/б теми 0113U002059 (№ЕФ-46-13)
"Розробка організаційно-економічного механізму функціонування суб'єктів господарювання,
галузей та регіонів України у контексті концепції сталого розвитку",
у період 01.01.2013 – 31.12.2015 рр.

(№ та назва д/б теми, термін виконання)

2. Звіт про результати виконання робіт за темою було заслухано на засіданні Ради
економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара 03.11.2015р. протокол №3

(назва факультету, дата та номер протоколу)

доповідач - науковий керівник д.е.н., проф., Єлісєєва Оксана Костянтинівна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

3. Стисла характеристика результатів дослідження Яровенко Т.С.:

Державна національна програма «Освіта» та інші документи стратегічного характеру наголошують на формуванні багатоваріантної інвестиційної політики з використанням кардинально нових підходів в галузі освіти України. Проведений аналіз засвідчує кількісну та якісну недостатність фундаментальних системних досліджень «інвестиційного розвитку» освіти, як основної умови інноваційного оновлення цієї сфери. З огляду на вищезазначене дослідження інвестиційного розвитку сфери освіти не втрачають своєї актуальності.

У межах проведеного дослідження були отримані наступні наукові результати:

- розглянуто складові та особливості функціонування сфери освіти України;
- проведено теоретичне узагальнення концептуальних засад розвитку вітчизняної сфери освіти в умовах глобалізації; визначено стратегічні напрями та інвестиційне забезпечення розвитку освітньої сфери в Україні;
- визначено трактування понять «інвестиційний розвиток сфери освіти» та «управління інвестиційним розвитком сфери освіти»;
- проаналізовано: стан сфери освіти в Україні, фінансування та інвестиційне забезпечення її розвитку; визначено особливості та тенденції освітніх інвестицій;
- досліджено «людський капітал», як об'єкт інвестування та складову соціально-економічного розвитку суспільства;
- визначено поняття «освітні інвестиції», особливості й проблеми їх залучення (використання), аналізу ефективності;
- визначено та класифіковано пріоритетні інвестиційні проекти в освітній сфері України, виявлено їх основні ризики;
- досліджено та систематизовано складові інвестиційної системи сфери освіти в Україні;
- визначено й систематизовано форми та джерела освітнього інвестування;
- розроблена логіко-структурна модель управління інвестиційними процесами в

освітній сфері;

- виявлено особливості інноваційної форми освітніх інвестицій;
- обґрунтовано шляхи вдосконалення моніторингу інвестиційних процесів в національній сфері освіти;
- досліджено статистичне забезпечення освітнього інвестування в Україні та розроблено шляхи його удосконалення;
- обґрунтовано концептуальні засади організаційно-економічного механізму формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти України;
- розроблено інвестиційну стратегію сфери освіти з урахуванням чинників її інвестиційного розвитку;
- визначено основні напрями інвестиційного розвитку сфери освіти України.

Розроблені концептуально-методологічні підходи щодо забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти України, які є запорукою стимулювання залучення освітніх інвестицій на різних її рівнях.

4. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності Яровенко Т.С.: опубліковано статей у фахових виданнях – 7, тез доповідей – 3, в т.ч:

(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується)

1. Яровенко Т.С. Визначення стратегічних напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти України на основі SWOT – аналізу / Т.С. Яровенко // Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2015.– Вип.27/1. – С. 26 – 32.

2. Яровенко Т.С. Чинники інвестиційного розвитку сфери освіти України / Т.С. Яровенко // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – №1(18). – С. 236 -242.

5. Використання у навчальному процесі: результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсів «Стратегічний аналіз», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці».

Нач. науково-дослідної частини

/Полішко О.М./

Зав. відділу з питань інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

Зав. кафедрою

/Слісєва О.К./

Науковий керівник
д/б теми № 0113U002059

/Слісєва О.К./

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олеся Гончара

В.І. Карплюк

" 6 " листопада 2015 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-дослідницької роботи
ДНУ ім. Олеся Гончара

С.О. Чернецький

" 6 " листопада 2015 р.

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни
в навчальний процес економічного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

1. Робота Яровенко Т.С. виконувалась у межах д/б теми 0114U00629 (ЕФ-50-13)
"Фінансовий механізм регулювання розвитку реального сектора економіки України",
у період 01.01.2013 – 31.12.2015 рр.

(№ та назва д/б теми, термін виконання)

2. Звіт про результати виконання робіт за темою було заслухано на засіданні Ради
економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара 03.11.2015р. протокол №3

(назва факультету, дата та номер протоколу)

доповідач - науковий керівник д.е.н., проф., Грабчук Оксана Миколаївна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

3. Стисла характеристика результатів дослідження Яровенко Т.С.:

В освітній сфері України все більшої актуальності набувають інвестиційні програми й проекти розвитку, впровадження яких дозволить підвищити якість освітніх послуг та створити новий рівень освіченості суспільства. Такі проекти повинні розроблятися у межах інвестиційної політики сфери освіти на засадах: системного наукового аналізу та прогнозування тенденцій розвитку національної й глобальної освітніх сфер, врахування трансформацій у професійних областях знань та підвищення вимог до людського фактору, а також інших чинників.

Нині в національній освітній системі склалися умови, які є сприятливими для її інвестиційного розвитку, зокрема, суспільне визнання необхідності освіти та зосередженість у навчальних закладах наукового потенціалу, що може служити основою їх інноваційного розвитку. Разом з цим Державна національна програма «Освіта» наголошує на формуванні багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти України з використанням кардинально нових підходів. З огляду на вищезазначене дослідження інвестиційної політики у вітчизняній сфері освіти не втрачають своєї актуальності.

У межах проведеного дослідження були отримані наукові результати, що полягають у наступному:

- обґрунтовано визначення поняття «інвестиційна політика у сфері освіти», її види та складові;
- розроблено організаційно-економічний механізм формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти за умов подальшої інтеграції України у світове освітнє співтовариство;
- дістали подальшого розвитку: система функцій інвестиційної політики у сфері освіти та система принципів формування та реалізації інвестиційної політики в освіті шляхом

поділу та доповнення їх переліку.

Результати проведених досліджень є основою для розробки ефективної інвестиційної політики на різних рівнях системи освіти України.

4. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності Яровенко Т.С.: опубліковано статей у фахових виданнях – 1, тез доповідей – 2, в т.ч:

(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується)

1. Яровенко Т. С. Інвестиційна політика у сфері освіти України та механізм її реалізації [Текст] / Т. С. Яровенко // Економіка і організація управління: зб. наук. пр. – Вип. №3 (19)-№4 (20) / редкол.: Л. В. Шаульська (гол. ред.) [та ін.]. – Вінниця.: ДонНУ, 2014. – С. 303-310.
2. Яровенко Т. С. Оцінка стану та проблеми розвитку системи освіти в Україні [Текст] / Т. С. Яровенко // Сучасний стан та проблеми розвитку статистики, обліку та аудиту в умовах глобалізації: матер. міжнар. наук.- практ. конфер. Дніпропетровськ, 9-10 квітня 2015р. - Дніпропетровськ: ДНУ. – С. 60-62.
5. Використання у навчальному процесі: результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсів «Інвестування».

Нач. науково-дослідної частини

/Полішко О.М./

Зав. відділу з питань інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

Зав. кафедрою

/Гребчук О.М./

Науковий керівник
д/б теми № 0114U00629

/Гребчук О.М./

«УЗГОДЖЕНО»

Т. в. о. проректора з наукової роботи
ДНУ ім. Олесь Гончара

О.М. Полішко

" 26 " 05 2014 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДНУ ім. Олесь Гончара

С.О. Чернецький

" 26 " 05 2014 р.

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни
в навчальний процес економічного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олесь Гончара

1. Робота Яровенко Т.С. виконувалась у межах д/б теми 0113U002059 (№ЕФ-46-13)
"Розробка організаційно-економічного механізму функціонування суб'єктів господарювання,
галузей та регіонів України у контексті концепції сталого розвитку",
у період 01.01.2013-31.12.2015 рр.

(№ та назва д/б теми, термін виконання)

2. Звіт про результати виконання робіт за темою було заслухано на засіданні Ради
економічного факультету ДНУ імені Олесь Гончара 25.03.2014р. протокол №10

(назва факультету, дата та номер протоколу)

доповідач - науковий керівник д.е.н., проф., Єлісєєва Оксана Костянтинівна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

3. Стисла характеристика результатів дослідження Яровенко Т.С.:

Важливість освіти у підвищенні соціального й культурного рівня населення, у розвитку продуктивних сил, підвищенні ефективності суспільної праці й рівня життя всього населення країни, є безперечною. Зокрема, сфера професійної освіти також безпосередньо пов'язана із процесом створення суспільного продукту, відіграючи винятково важливу роль у відтворенні кваліфікованої робочої сили для всіх галузей народного господарства країни. У всьому світі спостерігається кореляція між рівнем освіти і доходом на душу населення, а впровадження законів про обов'язкову початкову і середню освіту призводить до значного приросту суспільного багатства у більшості країн.

Отже й в Україні Державна національна програма «Освіта» наголошує на формуванні багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти з використанням кардинально нових підходів. З огляду на вищезазначене дослідження інвестиційної діяльності освітніх установ не втрачають своєї актуальності.

У межах проведеного дослідження були отримані наукові результати, що полягають у наступному:

- розглянуто складові сфери освіти України та особливості її функціонування у сучасних умовах;
- проведено теоретичне узагальнення науково-методичних засад розвитку сфери освіти, його умов, проблем та тенденцій в умовах глобалізації;
- проаналізовано стан сфери освіти в Україні та особливості її трансформаційних процесів;
- визначено тенденції інвестиційної діяльності в національній освітній сфері та перспективи її інвестиційно-інноваційного розвитку;
- визначено поняття «освітні інвестиції», їх особливості, проблеми реалізації та аналізу ефективності;
- досліджено інноваційну форму освітніх інвестицій;
- обґрунтовано шляхи вдосконалення моніторингу інвестиційних процесів в

національній сфері освіти, зокрема, уточнена інноваційна складова моніторингу кризових явищ у сфері освіти України;

– розроблено механізми активізації інвестиційної діяльності в освітній сфері у контексті забезпечення її розвитку;

– обґрунтовано концептуальні засади механізму реалізації державної інвестиційної політики у сфері освіти.

Розроблені методичні підходи щодо удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування суб'єктів освітньої сфери у контексті концепції сталого розвитку надають змогу вдосконалити систему управління інноваційно-інвестиційною діяльністю цієї сфери та модернізувати її фінансово-економічний механізм. Запропоновані стратегічні підходи щодо стимулювання залучення освітніх інвестицій, що є складовою державної економічної політики, відповідають сучасним ринковим умовам.

4. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності Яровенко Т.С.: опубліковано статей у фахових виданнях – 2, тез доповідей – 3, в т.ч:

(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до роботи, що впроваджується)

1. Яровенко Т.С. Удосконалення механізму управління ризиками інвестиційного проекту / Т.С. Яровенко, Ю.О. Воробйова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: економіка. – 2013. – №4. – т. 21. – С. 160-166.

2. Багрова І.В. До питання удосконалення понятійного апарату сфери освіти в Україні / І.В. Багрова, Т.С. Яровенко // Вісник економічної науки України. – 2013. – №1(23). – С. 13-19.

5. Використання у навчальному процесі: Результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсів «Стратегічний аналіз», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці».

Заст. нач.
науково-дослідної частини

/Сліч-Балгабасова В.Б./

Зав. відділу з питань
інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

Зав. кафедрою

/Елісїєва О.К./

Науковий керівник
д/б теми № 0113U002059

/Елісїєва О.К./

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олеса Гончара

В.І. Карплюк

" 11 " грудня 20 15 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДНУ ім. Олеса Гончара

С.О. Чернішук

" 11 " грудня 20 15 р.

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни
в навчальний процес економічного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

1. Робота Яровенко Т.С. виконувалась у межах д/б теми 0113U004203 (№ФПМ – 87 – 13)
"Розробка програмно-математичного забезпечення та моделювання інформаційних
процесів", у період 01.01.2013 – 31.12.2015 рр.

(№ та назва д/б теми, термін виконання)

2. Звіт про результати виконання робіт за темою було заслухано на засіданні Ради
факультету прикладної математики ДНУ імені Олеся Гончара 08.12.2015р. протокол №4

(назва факультету, дата та номер протоколу)

доповідач - науковий керівник д-р фіз.-мат. наук, проф., Білозьоров Василь Євгенович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

3. Стисла характеристика результатів дослідження Яровенко Т.С.:

Відповідно до «Концепції розвитку державної статистики підприємств України» та «Концепції статистики послуг» відбувається гармонізація національної системи статистики з міжнародними стандартами. Особливо актуальним при цьому є підвищення об'єктивності та надійності інформації про результати інвестиційного розвитку національної освітньої сфери. Сучасний моніторинг та моделювання процесів освітнього інвестування в Україні повинні базуватися на підставі ґрунтовного аналізу показників інвестиційного розвитку, які адекватно і повно відображають національні та світові тенденції. З огляду на вищезазначене, дослідження інформаційного забезпечення моніторингу та моделювання інвестиційного розвитку сфери освіти в Україні не втрачають своєї актуальності.

У межах проведеного дослідження були отримані наукові результати, що полягають у наступному: вдосконалено інформаційне (в т.ч. статистичне) забезпечення моніторингу інвестиційного розвитку сфери освіти та її рівнів; розроблено методологічні засади моделювання розвитку сфери освіти в Україні; обґрунтовано концептуальні підходи щодо прогнозування інвестиційного розвитку вітчизняної сфери освіти.

Отримані результати надають можливість обґрунтовано розробляти необхідні та доцільні заходи інвестиційного менеджменту відповідно до стадій інвестиційного розвитку сфери освіти України.

4. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності Яровенко Т.С.: опубліковано статей у фахових виданнях – 2, в т.ч.:

(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується)

1. Яровенко Т.С. Статистичне забезпечення освітнього інвестування в Україні / Т.С. Яровенко // Статий розвиток економіки. – 2015. – №2 (27). – С.21-26.

2. Яровенко Т.С. Статистичні аспекти оцінювання стану та розвитку системи освіти в Україні / Т.С. Яровенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – ч. 6. – С. 78– 81.

5. Використання у навчальному процесі: результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсів «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці».

Нач. науково-дослідної частини

/Полішко О.М./

Зав. відділу з питань
інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

Зав. кафедрою

/Єлєсєва О.К./

Науковий керівник
д/б теми № 0113U004203

/Білозьоров В.Є./

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олесе Гончара

В.І. Карплюк

" 29 " листопада 2013 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДНУ ім. Олесе Гончара

С.О. Чернецький

" 29 " листопада 2013 р.

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни
в навчальний процес економічного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олесе Гончара

1. Робота Яровенко Т.С. виконувалась у межах д/б теми 0112U000202 (№5-272-12)
"Фінансовий механізм вирішення глобальних проблем: попередження економічних криз", у
період 01.01.2012-31.12.2013 рр.

(№ та назва д/б теми, термін виконання)

2. Звіт про результати виконання робіт за темою було заслухано на засіданні Ради
економічного факультету ДНУ імені Олесе Гончара 26.11.2013 р. протокол № 5

(назва факультету, дата та номер протоколу)

доповідач - науковий керівник д.ф.-м.н., проф., Смирнов Сергій Олександрович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

3. Стисла характеристика результатів дослідження Яровенко Т.С.:

Однією з глобальних проблем сучасності є стан світової системи освіти, що перебуває у глибокій системній кризі викликаній переходом суспільства з індустріального до постіндустріального стану. Національна освітня система переймає світові кризові тенденції в умовах сучасної глобалізації та містить кризові явища, що характеризуються національними особливостями та впливом стану економіки країни.

Її розвиток повинен здійснюватися з врахуванням особливостей глобалізації, концепції сталого розвитку, економіки знань, європейської інтеграції, інноваційної моделі розвитку, входження в Болонський процес, що потребує вдосконалення фінансових та мотиваційних механізмів функціонування сучасних освітніх закладів.

З огляду на вищезазначене дослідження кризових явищ в освітній сфері не втрачають своєї актуальності.

У межах проведеного дослідження були отримані наукові результати, що полягають у наступному:

- удосконалено методичне забезпечення та розроблено практичні рекомендації щодо наукового обґрунтування механізму виявлення кризових явищ в освітній сфері;
- удосконалено методичні підходи щодо оцінювання кризових явищ у сфері освіти;
- дістало подальшого розвитку обґрунтування методичних підходів щодо процесу управління ризиками освітньої сфери.

Розроблена концепція реформування системи освіти і механізм ефективного управління ресурсами освітніх закладів з використанням економіко-математичних методів і сучасних інформаційних технологій може бути використана на рівні Міністерства освіти і науки України, а також на рівні окремих навчальних закладів для підвищення ефективності їх функціонування у сучасних умовах. Запропоновані пропозиції можуть застосовуватися при створенні концепції розвитку певного навчального закладу, зокрема в розділі, що стосується науково-дослідної, інноваційно-інвестиційної діяльності та розвитку матеріально-технічної бази.

Розроблені теоретичні засади та практичні рекомендації щодо попередження (пом'якшення) наслідків економічних криз в освітній сфері за рахунок впровадження більш ефективних механізмів моніторингу освітніх закладів дозволять подолати наявні обмеження шляхом системних інституційних змін в економіці освіти України та управлінні нею. Запропонована система моніторингу кризових явищ у сфері освіти України здатна охарактеризувати стан та функціонування навчальних закладів з позицій попередження кризових явищ на засадах прискореного, випереджаючого інноваційного розвитку зазначеного у Національній доктрині розвитку освіти.

4. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності Яровенко Т.С.: опубліковано колективних монографій – 1, статей у фахових виданнях – 4, тез доповідей – 2, в т.ч:
(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується)

1. Яровенко Т. С. Економічний механізм управління ризиками інвестиційних проектів / Т. С. Яровенко // Науковий вісник Національного гірничого університету – 2012. – №2. – С. 145-153. (входить до Міжнародної наукометричної бази даних SciVerse Scopus, до міжнародного каталогу періодичних видань Ulrichsweb™ Global Serials Directory).
2. Яровенко Т. С. Інноваційна складова моніторингу кризових явищ у сфері освіти України / Т. С. Яровенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Вип. 1, Т. 3. – С.247-252. (входить до Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus).

5. Використання у навчальному процесі: Результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсів «Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків», «Економіка і організація інноваційної діяльності».

Нач.науково-дослідної частини

/Полішко О.М./

Зав. відділу з питань інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

Зав. кафедрою

/Гринько Т.В./

Науковий керівник
д/б теми № 0109U000132

/Смирнов С.О./

«УЗГОДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
ДНУ ім. Олеса Гончара

- 23 - 2012 р.

Проректор з науково-педагогічної роботи

ДНУ ім. Олеса Гончара

- 23 - 2012 р.

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи
Яровенко Тетяни Сергіївни
в навчальний процес економічного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара

1. Робота Яровенко Т.С. виконувалась у межах д/б теми 0109U000132 (№2-187-09)
"Фінансова інфраструктура народного господарства України: інвестиційно-інноваційні
аспекти", у період 01.01.2009 - 31.12.2011рр.

(№ та назва д/б теми, термін виконання)

2. Звіт про результати виконання робіт за темою було заслухано на засіданні Ради
економічного факультету ДНУ імені Олеса Гончара "06" лютого 2012 р. протокол №8

(назва факультету, дата та номер протоколу)

доповідач - науковий керівник д.ф.-м.н., проф., Смирнов Сергій Олександрович

(науковий ступінь, вчені звання, прізвище, ім'я та по-батькові наукового керівника)

3. Стисла характеристика результатів дослідження Яровенко Т.С.:

Сьогодні сфера освіти є досить консервативною, але у зв'язку з необхідністю безпосереднього контакту з підприємницькою сферою в основі розвитку якої лежать інновації, вона вимагає все більших інноваційних змін. З огляду на вищезазначене дослідження щодо оптимізації інвестиційно-інноваційних процесів освітньої сфери в ринкових умовах не втрачають своєї актуальності. У межах проведеного дослідження були отримані наукові результати, що полягають у наступному:

- удосконалено методичні підходи оцінювання інвестиційних і інноваційних процесів у ВНЗ, зокрема: економіко-математична модель управління ресурсами державного вищого навчального закладу та визначення обсягу інвестиційних ресурсів;
- удосконалено методичні підходи щодо поточного планування господарської діяльності державних вищих навчальних закладів, що надає можливість забезпечення їх економічної стійкості;
- удосконалено методологічні підходи щодо реалізації стратегії управління інвестиційними процесами у ВНЗ, зокрема: обґрунтовані підходи до визначення потреби в інвестиційних ресурсах та розглянуті основні шляхи визначення першочерговості придбання (або ремонту) певного інвестиційного об'єкту;
- дістали подальшого розвитку теоретичні основи інвестиційного менеджменту, а саме уточнено категорії: «інвестиції у сфері освіти» та «інновації у сфері освіти»;
- удосконалено теоретичну модель системи інноваційної діяльності у сфері освіти, що спрямована на подолання інституційних та структурних вад вітчизняної системи освіти;
- набуло подальшого розвитку дослідження інноваційної складової в освітній сфері, яким встановлено низький рівень інноваційності національної економіки внаслідок недостатньої інноваційної спрямованості вітчизняної системи освіти.

Таким чином, у межах даного дослідження набуло подальшого розвитку науково-методичне забезпечення оптимізації інвестиційно-інноваційних процесів освітньої сфери, що надає можливість забезпечення економічної стійкості навчальних закладів в ринкових умовах.

4. Відомості про розроблені об'єкти інтелектуальної власності Яровенко Т.С.: опубліковано монографій – 2, надруковано статей – 5, тез доповідей – 8, в т.ч:
(кількість, назва 1-2 робіт, що мають безпосереднє відношення до розробки, що впроваджується)

1. Яровенко Т.С. Формування соціальної парадигми розвитку промислового регіону (на прикладі Дніпропетровської області) / І.В. Багрова, О.О. Гетьман, Т.С. Яровенко // Вісник економічної науки України. – 2011. – №1(19). – С. 5-13.

2. Яровенко Т.С. Ефективність інвестування у людський капітал / Т.С. Яровенко // Використання трудового потенціалу на регіональному рівні : матеріали Всеукр. наук. - практ. конфер. – Кіровоград : КНТУ, 2010. – С. 135-138.

5. Використання у навчальному процесі: Результати роботи впроваджені в навчальний процес економічного факультету ДНУ імені Олеся Гончара при читанні курсу «Регіональна економіка».

/ Нач. науково-дослідної частини

/Полішко О.М./

Зав. відділу з питань інтелектуальної власності

/Нікіфорова О.М./

Зав. навчальним відділом

/Верба О.В./

/Зав. кафедрою

/Коренюк П.І./

Науковий керівник
д/б теми № 0109U000132

/Смирнов С.О./